

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO-TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE 2000’Lİ YILLARDA
SİYASAL İKTİDAR – ANA AKIM MEDYA İLİŞKİLERİ
VE GAZETECİLİK AÇISINDAN SONUÇLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ceren SARAN DOĞAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Dilruba ÇATALBAŞ ÜRPER

EYLÜL 2015

**T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO-TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE 2000’Lİ YILLARDA
SİYASAL İKTİDAR – ANA AKIM MEDYA İLİŞKİLERİ
VE GAZETECİLİK AÇISINDAN SONUÇLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ceren SARAN DOĞAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Dilruba ÇATALBAŞ ÜRPER

EYLÜL 2015

ÖNSÖZ

Bu çalışma sonlanana kadar Türkiye, dünya ve naçizane hayatım pek çok gelişmeye tanıklık etti. Devleti, siyasi iktidarı ve medyayı sorguladığım bu tezi yazdığım süre içinde yaşanan ve aklımdan hiç çıkmayacak olan üç kelime var bu üç kavrama karşılık gelen; Gezi, Soma, Suruç.

Yine tezin yazım aşamasında kedim Çiko'nun ölümü ve 2 buçuk yıl çalıştığım Arel Üniversitesi'ne gidip gelmek için günde 4 saatten toplam 110 günün yolda geçmiş olması, bir türlü yoğunlaşamamış olmamın diğer nedenleri. Arel'de tanıdığım güzel insanlara ve şu an çalıştığım Üsküdar Üniversitesi'ndeki arkadaşlarım ve hocalarıma, bana kattıklarından ötürü teşekkür ederim.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında en büyük teşekkürü, danışmanım ve sevgili hocam Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş Ürper hak ediyor. Yoğun ve koşuşturmacayla geçen hayat tempomu ve kafa karışıklıklarımı hep anlayışla karşıladı, tüm soru ve sorunlarımı yardımcı oldu, güler yüzünü ve hoşgörüsünü hiçbir zaman esirgemedi. Yazdığım uzun sayfaları kısa zaman içinde sabırla okudu ve düzeltti. Ders aşamasından bugüne, bana kattığı her şey için ve eleştirel bakışımı akademikleştirmek için elinden geleni yaptığı için kendisine çok teşekkür ederim.

Çok zor koşullar altında gazetecilik yapmaya çalışan, üzerlerindeki tüm baskıya rağmen risk alarak benimle görüşmeyi kabul eden, sorularımı içtenlikle yanıtlayan ve bu çalışmanın ana ögesi olan gazeteciler; tarih sizi ve yaşadıklarınızı unutmayacak. Sağolun.

Annem Aslı Saran, babam Faruk Saran ve kardeşim Ece'ye, bana verdikleri ve öğrettikleri sevgi için; Şahin'e ise beni bulup hayatıma girdiği için teşekkür ediyorum.

Sonuç olarak; bu tezin ortaya çıkmasında emeği olan tüm hocalarıma, arkadaşlarıma, aileme, yanımda olan herkese çok teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
RESUME	ix
ABSTRACT.....	xiv
ÖZET.....	xix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. Liberal Yaklaşım	8
1.1.1. Bireysel özgürlüğü ve mülkiyeti koruyan aygıt: Devlet.....	8
1.1.2. Siyasal iktidar ve bireyin özgürlüğü	12
1.1.3. Medyaya liberal yaklaşım.....	14
1.1.3.1. Basın özgürlüğü	15
1.1.3.2. Dördüncü Kuvvet.....	17
1.1.3.3. Profesyonel gazetecilik ideolojisi ve nesnellik	19
1.2. Marksist yaklaşım.....	21
1.2.1. Sınıf çatışmasının ürünü: Devlet Aygıtı ve Siyasal İktidar	21
1.2.2. Bilinç ve düşünsel hayatın üretimi.....	25
1.3. Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım	26
1.3.1. İletişimin Eleştirel Ekonomi Politikası	28
1.4. Hegemonya, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.....	35
1.4.1. Hegemonya	36
1.4.2. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları.....	41
1.5. Ana akım medya.....	45

2. TÜRKİYE’DE 1980’LERDEN SONRA GÜNÜMÜZ MEDYA DÜZENİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	51
2.1. Medya yoğunlaşmasının temelini atan ekonomik ve siyasi faktörler	51
2.1.1. 24 Ocak 1980 Kararları: Neo-liberal ekonomiye geçiş	51
2.1.2. 12 Eylül 1980 Darbesi	56
2.1.3. 1982 Anayasasıyla gelen siyasi ortamda medya.....	60
2.1.4. Medya ve ifade özgürlüğüne yönelik yasal düzenlemeler.....	63
2.2. 1990’lı yıllarda Türkiye’nin küresel ekonomik sisteme eklenmesi	66
2.2.1. Neo-liberalizm	66
2.2.2. Depolitizasyon	70
2.3. Medya dışı sermaye ve medyada yoğunlaşma	74
2.3.1. Özel radyo ve televizyon yayıncılığına geçiş	78
2.3.2. Medyanın mülkiyet yapısının dönüşümü ve gazetecilerin örgütsüzleştirilmesi.....	83
2.4. Siyasal İslam, İslamcı Sermaye ve İslamcı medya.....	85
2.4.1. Cemaatler, Tarikatler ve Siyasal İslamcılık.....	92
2.4.2. İslamcı sermayenin yükselişi ve Siyasal İslam.....	95
2.4.3. İslamcı medyanın gelişimi	99
3. BÖLÜM: 2000’Lİ YILLARDA AKP İKTİDARI DÖNEMİNDE MEDYA DÜZENİNİN YENİDEN ORGANİZASYONU	105
3.1. AKP: Hegemonyanın yeni adı.....	106
3.1.1. Milli Görüşten sermaye hizmetine.....	107
3.1.2. Muhafazakâr demokrat kimlik.....	114
3.2. 2002 sonrası medya sahipliğinde yaşanan değişimler.....	119
3.2.1. Medyanın sahiplik yapısının yeniden organizasyonu: TMSF faktörü....	121
3.2.1.1. Uzan Grubu	122
3.2.1.2. Ciner Grubu.....	124
3.2.1.3. Çukurova Grubu.....	126
3.2.2. “Yandaş” medya: İslamcı medyadan ana akıma “Havuz Medyası”nın oluşumu.....	129
3.2.2.1. Çalık Grubu (Turkuvaz Medya).....	130
3.2.2.2. El birliğiyle oluşturulan havuz: Kalyon Grubu.....	133

3.2.2.3. Türkmedya (Ethem Sancak).....	135
3.2.2.4. Demirören Holding	138
3.2.2.5. Albayrak Medya.....	138
3.2.2.6. Star Medya	142
3.2.2.7. İhlas Grubu.....	143
3.2.2.8. Medya Derneği.....	144
3.2.3. Yasal düzenlemeler.....	146
3.2.4. Yeni ana akım medyanın pazar yapısı	149
3.3. Satın alınmayan medya gruplarıyla ilişkiler: Yakınlaşmalar, uzaklaşmalar .	160
3.3.1. Ana akımın amiral gemisi: Doğan Grubu.....	161
3.3.2. Doğuş Grubu.....	175
3.3.3. Gülen Cemaati’nin tasfiyesi: 17-25 Aralık ve “Cemaat Medyası”	182
3.4. Medyaya doğrudan müdahaleler	185
3.4.1. Kurum içi örgütlenme/kadrolaşma	186
3.4.2. İçeriğe müdahale, haberin engellenmesi ve yönlendirilmesi.....	192
3.4.3. Çalışanlar üzerinde baskı kurma, hedef gösterme, işten çıkarma.....	200
3.4.4. Yargılanan ve tutuklanan gazeteciler.....	205
3.4.5. Yeniden düzenlenen devlet kurumları: TRT ve AA.....	208
4. BÖLÜM: GAZETECİ GÖZÜYLE AKP DÖNEMİNDE SİYASAL İKTİDAR VE MEDYA İLİŞKİLERİNİN GAZETECİLİK AÇISINDAN SONUÇLARI	213
4.1. Metodoloji ve örneklem	213
4.2. Günümüz medya düzeni nasıl oluştu?.....	218
4.2.1. Medyanın mülkiyet yapısına müdahaleler	219
4.2.2. Gazeteciliğe müdahaleler.....	221
4.3. Ana akım medya AKP’nin iktidara gelişini nasıl karşıladı?	226
4.4. AKP iktidarının üç dönemi	227
4.4.1. 2002-2007: Çıraklık Dönemi / 1. Hükümet Dönemi	229
4.4.2. 2007-2011: Kalfalık Dönemi / 2. Hükümet Dönemi	233
4.4.3. 2011 ve sonrası: Ustalık Dönemi / 3. Hükümet Dönemi	241
4.5. Siyasi iktidarın medyaya müdahale yöntemleri	245

4.5.1. Satın alma ve sahiplik yapısını değiştirme	245
4.5.2. Kadrolaşma	248
4.5.3. İçeriğin yönlendirilmesi	253
4.5.4. Gazetecileri hedef gösterme, baskı altına alma	258
4.6. Yasak, sansür ve sansürden kaçış taktikleri	263
4.7. Zihinlerdeki yasaklar: Oto sansür	270
4.8. Sakıncalı konular.....	279
4.9. Medyada alışma ortamı	284
4.9.1. Örgütsüzlük ve dayanışma eksikliği	285
4.9.2. Medyada kutuplaşma ortamı ve tarafgirlik	291
4.9.3. Gazetecilerin mesleki endişeleri	295
4.10. Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesi	299
SONUÇ	307
KAYNAKÇA.....	315
ZGEMİş	346

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AECR	: Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular İttifakı
AEI	: American Enterprise Institute
AFP	: Agence France-Presse
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
ANF	: Ajansa Nûçeyan a Fıratê (Fırat Haber Ajansı)
AP	: Associated Press
AVM	: Alış-veriş Merkezi
BBC	: British Broadcasting Corporation
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BMC	: British Motor Company
CEO	: Chief Executive Officer (İcra Kurulu Başkanı)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)
CNN	: Cable News Network
CPJ	: Committee to Protect Journalists (Gazetecileri Koruma Komitesi)
CSIS	: Center for Strategic and International Studies
CV	: Curriculum Vitae (Özgeçmiş)
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DİA	: Devletin İdeolojik Aygıtları
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYP	: Doğru Yol Partisi
FBI	: Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
FP	: Fazilet Partisi
HSYK	: Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
İBDA-C	: İslami Büyük Doğu Akıncıları Cephesi
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
JINSA	: Jewish Institute for National Security Affairs
KCK	: Koma Civakên Kurdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)
MESS	: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MLKP	: Marksist Leninist Komünist Parti
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği

NTV	: Nergis Televizyonu
OHAL	: Olağanüstü Hal
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
RP	: Refah Partisi
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
RTYK	: Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
STV	: Samanyolu TV
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TGRT	: Türkiye Gazetesi Radyo Televizyonu
TGS	: Türkiye Gazeteciler Sendikası
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

RESUME

Le Parti de la justice et du développement (*AKP*) est un parti qui est séparé du mouvement de l'Islam politique et qui identifie lui-même comme « démocrate conservatrice » est devenu le candidat pour la direction du pays avec l'assertion de terminer la fluctuation économique et politique et l'ambiance de conflit social en Turquie des années en 1990. L'*AKP* a gagné le support des grands entourages avec l'image démocratique et libertaire en premier gouvernement ère. Dans de la période suivante, il a consolidé son pouvoir sur toutes les institutions et les zones de l'état et de la société. Les médias de masse sont ceux qui nous intéressent.

On étudie la relation entre les médias de masse et le pouvoir politique en Turquie en considérant des racines Islamiste du pouvoir. Dans cette étude, comment les médias se sont positionnés contre au gouvernement depuis 2002 et comment les médias sont organisé par l'*AKP* sont examinés avec une perspective critique de l'économie politique.

L'étude fonde ses théories sur la dissertation de Marx et Engels qui précisent que la classe dominante ayant les moyens de production et produit la vie matérielle est l'une qui également produit la vie intellectuelle. Donc, on allègue que l'*AKP* a réorganisé les médias de masse pour leur propre bénéfice pendant son long terme de puissance et les propriétaires de médias se sont positionnés pour leurs intérêts sur le côté du pouvoir politique. La particularité de l'*AKP* qui distingue de ses antécédents est le fait que l'*AKP* est venu d'une tradition politique Islamiste et conservatrice.

L'*AKP* est un parti politique qui est formé pour répondre aux besoins de capital national et international et déterminé ses stratégies pour cela. Ce parti périodise son période du pouvoir comme « apprentissage », « assistant maîtrise », « maîtrise » et son discours libéral de son premier période a endurci dans le temps. Pendant le période d'assistant maîtrise, il a concentré à la juridiction, à l'enseignement supérieur et aux médias généralistes. Finalement, pendant le période de maîtrise l'*AKP* a adopté une stratégie pour tyranniser ces institutions. En regardant l'ordre de médias après 13 ans, l'image est remarquablement différente.

La pression sur les médias est constamment débattue que les médias ont des relations avec le pouvoir politique qui augmente surtout lorsque de longues périodes de pouvoir et coups d'Etats. Il est connu que le positionnement des médias contre le pouvoir politique est déterminé par la pression dans les périodes comme cela. L'existence et la qualité des médias ne peuvent pas être considérés comme indépendantes des conditions sociales parce qu'ils montrent un parallélisme avec l'ordre complexe. Les médias de masse, qui détiennent par le propriétaire du capital sont un pouvoir et son positionnement contre le pouvoir politique ont lieu non seulement sous pression, ils prennent position dans le même sens que l'intérêt des propriétaires. De cette perspective, il est impossible de dire que les médias de masse sont justes des victimes contre le pouvoir politique.

24 Janvier 1980 décisions et 12 Septembre 1980 coup de l'armée sont les étapes politiques et économiques qui ont préparé les conditions de l'ordre de médias d'aujourd'hui. Dans les années suivantes, diverses mesures ont été prises pour inclure la Turquie dans l'ordre économique mondial. Les politiques économiques néolibérales pour les besoins de l'avenir du capital ont été mises en œuvre. Après le coup d'état et 1982 la constitution a été mise en vigueur et puis, d'un ordre politique et social autoritaire a été atteint. La politisation des masses a été interdite par les dispositions légales et des politiques gouvernementales. De cette manière, les médias de masse ont été mobilisés pour ces buts.

Le conservatisme et l'Islamisme politique supporté avec les politiques juridiques, ont été mobilisés dans les années 1990. D'autre part, en conséquence des politiques néolibérales, le capital de « non-media » a pénétré dans l'ordre de médias. Par conséquent, l'ère de la propriété des médias des familles de journalistes a été terminée et la phase de concentration sur les médias de masses a été lancée. Ainsi les médias ont commencé à être considérés comme un « pistolet » par les propriétaires du capital et, en fait, posséder des médias a apporté d'autres pouvoirs.

Dans les années 1990 la Turquie a connu des gouvernements de coalition, les fluctuations économiques, de l'atmosphère de conflit avec le problème Kurde, l'affrontement laïciste-Islamiste entre les pouvoirs et les politiques gouvernementales répressives envers l'opposition sociale. Cours de cette période, la bourgeoisie vivrait une crise de l'hégémonie et comme une solution à cette crise, l'AKP a émergé et arrivé au pouvoir avec le soutien du capital national et international. Cette étude a été terminée 3 mois avant la fin de 13e année de l'AKP au pouvoir et vise à comprendre et analyser les effets et les résultats de l'AKP sur les médias de masse au cours de sa puissance de 12 ans et 9 mois.

Les médias de masse jouent un rôle important en transmission du pouvoir politique et l'idéologie des classes dominantes pour les masses. Approche critique de l'économie politique a été produit par Marx et Engels et, a été construit sur l'idée que les propriétaires des moyens de production, autrement dit les producteurs de la vie matérielle, produisent également la vie intellectuelle. En ce sens, la classe dominante et le pouvoir politique refaçonnent la vie sociale et intellectuelle en leur faveur par divers instruments dans leur contrôle. Le contenu de la communication de masse est déterminé par les besoins et l'idéologie de la classe dominante et, la vie culturelle et immatérielle de la société est construite en conséquence. De cette manière, l'idéologie et de la culture de la classe dominante transmettent aux masses et les médias de masse qui se trouvent dans les mains du capital, sert pour ce but.

Les médias de masse se forment afin d'éviter risquer les investissements et les activités de son propriétaire dans les autres secteurs et les positions pour satisfaire les besoins du capitale et du jour. L'AKP, dont les racines de l'islamisme politique, est discutée depuis le jour il est arrivé au pouvoir, a été soutenue par l'organisation à la fois la politique islamiste du capital MÜSİAD et l'organisation de la bourgeoisie TÜSİAD qui exemplifie les connexions habituelles quand il est puissance de la propriété du capital ou du pouvoir politique. L'AKP était le candidat pour associer la Turquie aux marchés mondiaux néolibéraux, que n'a pas pu s'adapter entièrement jusqu'au début des années 2000, et l'accélération du processus d'adhésion à l'UE. Ainsi, l'AKP a été considérée comme le nouveau sauveur de la capitale et présenté comme la solution à la crise de la bourgeoisie de l'hégémonie. Par conséquent,

laïciste TÛSIAD et ses supporters et islamiste MÛSIAD et ses partisans ont supporté l'AKP dans la période de 2002 pré-électorale en raison de sa déclaration libérale de l'élection et expressions. Ainsi, certaines parties des médias de masse ont également soutenu l'AKP.

Hürriyet, le journal pour objectif d'être le fleuron des grands médias avec le slogan de « La Turquie appartient à Turcs », a été détenue par le groupe Doğan. Doğan groupe avait les plus grandes actions dans les médias de masse et présenté comme l'exemple parfait pour les médias de masse en termes de qualité, de fonctionnement et de la relation avec le pouvoir politique. Malgré son background laïciste, Doğan Groupe a établi des relations proches avec l'AKP, le parti en provenance d'une tradition de politique Islam. Pour cette raison, le groupe a été appelé « les médias partisane » pendant une longue période. Hors du groupe Uzan, les autres groupes de médias établissent des relations bonnes et stables avec le gouvernement de l'AKP au cours de sa première période au pouvoir, mais dans le temps ces relations sont transformées en tyrannie et les médias groups ont été passifs et soumise par le pouvoir politique. Néanmoins, cette allégeance et d'obéissance ont abouti bien pour les propriétaires de médias. Ils ne créent pas un problème pour le pouvoir politique et en retour, ils avaient leur part des de marchés publics et la privatisation. Par conséquent, il a été considéré que ce processus n'agissait pas de la victimisation des médias. La victime réelle est les travailleurs des médias.

D'une part, les médias de masse jouent un rôle efficace dans la transmission de l'idéologie dominante et de la culture pour les masses, d'une autre côté il produit cette culture à l'intérieur. En référence à l'approche de critique de l'économie politique, type de production détermine également la qualité et les caractéristiques des produits émergents. En Turquie l'ordre capitaliste qui repose sur la production et la consommation de masse règne sur et médias de masse est une partie de la production de masse car elle est détenue par les détenteurs du capital. En conséquence, les conditions des travailleurs des médias et la qualité du produit émergent se forme conformément aux conditions de production de masse. Comme il est dans les autres secteurs, les produits de l'industrie des médias et de la culture, sont considéré méta et les employés sont les travailleurs. Cependant, par rapport aux autres secteurs, ces produits ont d'autres aspects idéologiques et culturels. Pour cette raison, les travailleurs se sentent la responsabilité sur leurs épaules.

L'altération et la transition des médias de masse sont déterminée par le changement de structure de propriété, la modification des contenus et l'encadrement. Lors de la formation de l'ordre de média comme nécessaire, le pouvoir politique place des personnes clés aux positions clés et dans le temps, a fourni de l'organisation et a mis en place son propre cadre dans les organisations de médias. À ce point, la dotation en personnel est réalisée plus ouverte et plus rapide dans les organisations qui ont été détenues par les partisans du pouvoir politique. D'autre part, dans les organisations qui ne peuvent pas être achetés ce processus avait été appliquée sans attirer l'attention. Par exemple, le recrutement de supporters de l'AKP comme Akif Beki, Nagehan Alçı, Abdülkadir Selvi en groupe Doğan est le résultat du changement qu'AKP souhaite. Toutefois, ce changement de groupe Doğan a été appliquée plus différemment que le journal *Star*, celui-ci est arrivé dans son écoulement naturel.

Lorsque les conditions de travail des journalistes sont considérées, on voit clairement qu'il n'y a pas d'espace pour la résistance et l'opposition à cette pression et les relations avec le pouvoir politique. Les journalistes «ont aucune sécurité d'emploi. Ils peuvent perdre leur emploi quand ils ne remplissent pas la tâche qu'ils ont été demandés. À la suite de désyndicalisation, le licenciement en raison de la condensation et économiques précautions, ils ont dû déjà accepter les conditions d'emploi incertain. Les journalistes ne possèdent pas la force et une union qui peut les aider à résister à cette pression. En 2007 et après cela, avec les interventions de l'AKP à l'égard des médias, cette domination a augmenté et a durci les conditions de travail en conséquence.

Le cadre théorique de l'étude est énoncé dans la première partie et le contexte politique qui se compose des conditions sociales, économiques et politiques des années 2000; a été discuté dans la deuxième partie. Le pouvoir politique de l'AKP et ses relations avec les médias de masse sont examinées avec une approche matérialiste, que le critique de l'économie politique nécessite. Dans ce sens, la personne façonne sa propre histoire par les circonstances qu'elle est soumise. Tous les faits doit être considéré dans ses propres racines matérielles, les connexions historiques et des actions d'amélioration. De ce point de vue, la troisième partie examine la vue d'ensemble des 13 ans de l'AKP du pouvoir et des recherches comment l'ordre de médias a été réorganisé en cette période. Les actions que le pouvoir politique a prises afin de créer des médias qui n'a pas besoin d'interventions directes sont également soutenues dans la troisième partie. En plus de cela, les investissements croissants donc l'enrichissement des propriétaires de médias par appels d'offres publics et de spécialisation étaient justifiées.

Ces sections ont été préparées en utilisant la méthode de la revue de littérature avec une approche du matérialisme historique. De cette façon, une meilleure compréhension du tableau est obtenue. Il a également montré que la nature des médias de masse devrait se positionner pour équilibrer les relations avec le pouvoir politique et de préserver ses propres intérêts. Pour voir comment ces périodes ont touchés les journalistes et ces comment les guerres de pouvoir et d'intérêt avec le pouvoir politique touchés journalisme, on a organisé les entrevues avec les journalistes. Dans les entrevues, les journalistes sont demandés à propos de leurs observations durant la période de l'AKP comment leurs pratiques ont été touchées et les moments remarquables qu'ils ont été témoins. Dans la quatrième partie de l'étude, ces entretiens ont été évalués et présentés sous titres. En d'autres termes, les résultats de la période de l'AKP sur le journalisme ont été consultés du côté des journalistes.

20 journalistes, dont la majorité a été employé dans les médias de masse, ont été interrogés. Ces entrevues étaient semi-structurées des interviews en profondeur. Comme ce type d'entretiens nécessite, les principales questions ont été préparées et le reste des questions émergent questions sur le sujet. Au cours des entretiens, on a demandé de nouvelles questions en cas de besoin. Comment les médias de masse ont réagi à l'AKP, comment le journalisme a changé pendant la période de l'AKP, s'ils se sentent indépendante quand ils travaillent, les dimensions de la censure et l'autocensure, dans quels sujets qu'ils étaient soumis à la censure, et ce qu'ils ont fait afin d'éviter la censure étaient les principales questions qu'ont été posées aux participants. Avec les questions ouvertes sur l'organisation et la position des participants, on a essayé d'atteindre d'autres exemples. Les noms des journalistes

interrogés ne sont pas révélés et tandis que le référencement des entrevues, les dates sont écrites.

Les difficultés rencontrées au cours du processus de collecte de données ont clairement montré que les journalistes sont inquiets de même en donnant une interview anonyme pour une étude universitaire sur la relation entre les médias et la politique. La plupart d'entre eux avaient même éloigné de l'idée que l'on devrait être indépendant lors de l'exécution de son travail. Cependant, chacun d'entre eux conviennent que position actuelle des principaux médias et le journalisme est problématique.

Ils se plaignent principalement de leur aire de mouvement se restreint, l'augmentation des taux de la censure et l'autocensure, les difficultés dans la vie professionnelle et le manque de solidarité entre les journalistes. Les journalistes ont déclaré qu'ils ont besoin de travailler dans les limites que les pouvoirs comme le pouvoir politique et les propriétaires de médias avaient tiré. Certains journalistes ont évalué l'AKP que le résultat excessif pour une raison quelconque et a déclaré que l'ordre actuel des médias a été construit sur les fondations de la pouvoir politique et de la culture de journalisme des années 1990.

Les entretiens ont montré que l'AKP est un pouvoir politique qui est plus manipulatrice par rapport aux anciens pouvoirs politiques et les autres puissances, et il désire contrôler chaque petit détail. Tous les journalistes sont mal à l'aise en raison de la pression exercée par les plusieurs puissances. Cependant, les résultats des entretiens montrent que les journalistes essaient de normaliser la situation qu'ils ont été en passant par et légitiment leurs état d'inefficacité.

ABSTRACT

The Justice and Development Party (*AKP*), became a candidate to run the government in 2002 general elections with promises to end the political and economic fluctuations and the social clash environment of 1990s' Turkey. This party described itself in its establishment phase as a conservative democrat party which stands apart from the political Islamic movement. With the democratic and liberal image created in the pre-electoral and post-establishment phases, *AKP* government gained confidence of the many and clinched its power in all areas and institutions of the state and society during its next periods. One of these, and which we are interested in, is the mainstream media.

This study scrutinizes the relation between the mainstream media and political power over the political Islamist government of Turkey. It further studies the positioning and reorganization of the mainstream media against the political power since 2002 with a critical political economy approach.

The study bases its theories on the dissertation of Marx and Engels which states that dominant class, the bearers of the means of production and producers of material life, also produce the intellectual life. In response to this, it claims that the *AKP* government reshaped the mainstream media in order to reform the intellectual life in its own favor and the owners of the mainstream media stayed on the political power's side for their own self-interest. The distinction between *AKP* government and its processors and the reason behind its continuous 13 years of power is its tradition of political Islam and conservatism.

AKP is a political formation that was organized to answer the needs of national and international capital and determines its strategies in order to provide a support basis for that. The party, which periodizes its power as "apprenticeship", "assistant mastership", "mastership", hardened its liberal discourse of its first period over time. In the assistant mastership period, the focus was on the jurisdiction, higher education and mainstream media and lastly, during the master period it adopted a strategy to fully tyrannize these institutions. The exertion of the political power to reorganize the media had taken place through various interventions. By looking at the mainstream media order after 13 years, the picture is remarkably different compared to the former.

The pressure on the mainstream media, which is constantly debated that media have relationships with the political power, increases especially when long periods of power and military coups occur. It is known that the positioning of mainstream media against the political power is determined by pressure in such-like periods. Media's existence and quality cannot be considered independent from the social conditions since they show parallelism with its intricate order. The mainstream media, which held by the capital owner, is a power and its positioning against

political power take place not only under pressure, positioning in the same direction as the owners' self-interest. From this point of view, it is impossible to say that the mainstream media is just a victim against the political power.

24 January 1980 decisions and 12 September 1980 military coup are the political and economic milestones which prepared the conditions of today's media order. In the following years, various steps had taken to include Turkey in the global economic order. Neoliberal economic policies for the needs of the future of capital have been implemented. After the military coup 1982 constitution was implemented thus an authoritarian political and social order was achieved. Politicization of the masses was banned by the legal regulations and government policies. In this way, mainstream media was mobilized for these purposes.

Conservatism and political Islamism, which were supported with the legal policies, were mobilized in 1990s. On the other hand, as a result of neoliberal policies, non-media capital penetrated into the media order. As a result, the era of the media ownership of journalist families was ended and the concentration phase on the mainstream media was started. Thus media started to be seen as a "gun" by the capital owners and in fact, owning the media brought along other powers. In 1990s Turkey experienced coalition governments, economic fluctuations, clash environment with the Kurdish problem, secularist-Islamist clash between powers and repressive government policies towards social opposition. During that time, bourgeoisie was experiencing a crisis of hegemony and as a solution to that crisis, AKP arose and came into power with the support of national and international capital. This study was finished 3 months before the end of AKP's 13th year in power and aims to understand and analyze the effects and results of AKP on mainstream media during its power of 12 years and 9 months.

Mainstream media plays a significant role in the transmittal of political power and the ideology of dominant classes to the masses. Critical political economy approach was produced by Marx and Engels and was built on the idea that the owners of the means of production, in other words the producers of the material life, also produce the intellectual life. In this direction, dominant class and political power reshape the social and intellectual life in their own favor via various instruments in their control. Mass communication's content is determined by the needs and the ideology of the dominant class and cultural and immaterial life of the society is built accordingly. In this way, the ideology and culture of the dominant class transmit to the masses and mainstream media, which lie in the hands of the capital, serves for this purpose.

Mainstream media gets shaped in order not to risk the investments and activities of its owner in the other sectors and positions according to satisfy the needs of the capital and the day. AKP, whose roots of political Islamism is discussed since the day it came to power, was supported by both the political Islamist capital's organization MÜSIAD and bourgeoisie's organization TÜSIAD which exemplifies the customary connections when there is power of capital ownership or political power. AKP was the candidate for involving Turkey to the global neoliberal markets, which it could not fit in implicitly until the beginning of 2000s, and speeding up the EU membership process. Thus, AKP was seen as the new savior of the capital and presented as the solution to the bourgeoisie's crisis of hegemony. Therefore, secularist TÜSIAD and its supporters and Islamist MÜSIAD and its followers

supported AKP in the 2002 pre-election period due to its liberal declaration of election and expressions. Hence, certain parts of the mainstream media also supported AKP.

Hürriyet, the newspaper aiming to be the flagship of the mainstream media with the slogan of “Turkey belongs to Turks”, was owned by the Doğan Group. Doğan Group had the biggest shares in mainstream media and shown as the perfect example for the mainstream media in terms of its quality, functioning and relationship with the political power. In spite of its secularist background, Doğan Group established close relations with AKP, the party coming from a political Islam tradition. For this reason, the group was called “partisan media” for a long time. Excluding the Uzan Group, rest of the mainstream media groups established good and steady relations with the AKP government during its first period in power but in time, these relations turned into a tyranny and the mainstream media was passivated and subdued by the political power. Nevertheless, this allegiance and obedience resulted well for the mainstream media owners. They did not create a problem for the political power and in return, they had their share from the public tenders and privatization. As a result, it was seen that this process was not about media’s victimization. The real victim is the media workers.

On one hand mainstream media plays an effective role in transmitting the dominant ideology and culture to the masses, on the other hand it produces this culture internally. With reference to the critical political economic approach, type of production also determines the emergent product’s quality and characteristics. In Turkey, capitalist order which rests upon mass production and consumption, reigns over and mass media is a part of mass production since it is owned by the capital holders. As a result, the circumstances of the media workers and the quality of the emergent product get shaped according to the mass production circumstances. As it is in the other sectors, the products of the media and culture industry, are meta and the employees are the workers. However, compared to the other sectors, these commodities have other ideological and cultural aspects. The workers feel the weight and the responsibility across their shoulders.

The alteration and transition of the mainstream media is determined by the change of ownership structure, the change of the content and the framework. When forming media order as needed, political power situated key people to the key positions and in time, it provided the organization and set up its own cadre in media organisations. At this point staffing was experienced more open and faster in the organizations which were owned by the supporters of the political power. On the other hand, in the organizations which cannot be purchased, this process had been applied without drawing attention. For example, employments of AKP supporters like Akif Beki, Nagehan Alçı, Abdülkadir Selvi in Doğan Group’s newspapers and television channels is a result of the change that AKP desired. However, this change in Doğan Group was applied more differently than the *Star* newspaper, this one happened in its natural flow.

When journalists’ working conditions are considered, it is clearly seen that there is no space for resistance and opposition to this pressure and relations with the political power. The journalists’ have no job security. They can lose their jobs when they do not perform the task they have been asked for. As a result of de-unionizing, laying-off due to condensation and economic precautions; they have already

accepted the insecure job conditions. The journalists do not have the strength and a union that can help them to resist to this pressure. In 2007 and after that, AKP's interventions towards media, hence this domination tensely increased and hardened the working conditions.

The study's theoretic framework is stated in the first part and the political background, which consists of the social, economic and political circumstances of the 2000s; was discussed in the second part. AKP's political power and its relations with the mainstream media are examined with a materialist approach, as critical political economy necessitates. In this direction, one shapes her own history by the circumstances that she is subject to. Every fact should be considered in its own material roots, historical connections and improvement actions. From this point of view, the third part examines the overview of AKP's 13 years of power and researches how the media order was reorganized in this period. The actions that the political power took in order to create a mainstream media that needs no direct interventions, is also argued in the third part. In addition to these, the increasing investments hence enrichment of the media owners via public and specialization tenders were justified.

These sections were prepared using literature review with a historical materialist approach. In this way, a better understanding of the picture is achieved. It also showed that the nature of the mainstream media should position itself to balance the relations with the political power and preserve its own interests. To see how these periods had affected journalists and how these 13 years of power and interest wars with political power affected journalism, interviews were held with the journalists. In the interviews, the journalists were asked about their observations during AKP period, how their practices were affected and the remarkable moments that they were witnessed. In the fourth section of the study, these interviews were evaluated and presented under titles. In other words, the results of the AKP period on journalism were viewed from the journalists' side.

20 journalists, whose majority was employed in the mainstream media, were interviewed. These interviews were semi-structured in depth interviews. As this type of interviews require, the main questions were prepared and the rest of the questions are emerging questions about the topic. During the interviews, new questions were asked when needed. How the mainstream media reacted to AKP, how journalism has changed during the AKP period, if they feel independent when they are working, the dimensions of censor and self-censorship, in which topics they were subject to censor and what they did in order to avoid censor were the main questions that were asked to the participants. With the open ended questions about the participants' organization and position; it is tried to reach more examples. The interviewed journalists' names are not revealed and while referencing from interviews, dates are written.

The difficulties which were faced with during the data collection process clearly showed that journalists are worried about even giving an anonymous interview for an academic study about the relation between media and the politics. Most of them had even moved away from the idea that one should be independent when performing her work. However, all of them agree that current position of mainstream media and journalism is problematic. They mainly complain about their movement area is getting narrower, increasing rates of censor and self-censor,

difficulties in journalists' work life and lack of professional solidarity. Journalists stated that they need to work minding the limits that powers like political power and media owners had drawn. Some of the journalists evaluated AKP as the excessive result for some reason and stated that current media order was built upon the foundation of 1990's political power and journalism culture.

The interviews showed that AKP is a political power which is more manipulative compared to former political powers and the other powers, and it desires to control every little detail. All of the journalists are uncomfortable because of the pressure applied by several powers. However, the results of the interviews show that journalists are trying to normalize the situation they have been going through and legitimize their state of ineffectiveness.

ÖZET

Siyasal İslam hareketinden kopmuş ve kuruluş aşamasında kendini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Türkiye’de 1990’lı yılların siyasi ve ekonomik dalgalanmaları ile toplumsal çatışma ortamını sona erdireceği iddiasıyla, 2002 Genel Seçimlerinde ülkenin yönetimine aday olmuştur. Seçim öncesinde ve kurduğu ilk hükümet döneminde çizilen demokratik ve özgürlükçü imajla geniş çevrelerin desteğini kazanan AKP; ileriki dönemlerinde ise iktidarını devletin ve toplumun tüm alanlarında ve kurumlarında perçinlemiştir. Bunlardan bir tanesi ve bizi ilgilendireni, ana akım medyadır.

Bu çalışmada, ana akım medya ile siyasi iktidar arasındaki ilişki, Türkiye’nin siyasi İslamcı gelenekten gelen iktidar partisi üzerinden irdelenmektedir. 2002’den bu yana Türkiye’de ana akım medyanın, siyasi iktidar karşısında nasıl konumlandığı ve AKP iktidarı tarafından nasıl yeniden organize edildiği, eleştirel ekonomi politik yaklaşımla incelenmektedir.

Marx ve Engels’in üretim araçlarını elinde bulunduran ve maddi yaşamı üreten hâkim sınıfın düşünsel yaşamı da ürettiği tezinden yola çıkan çalışma, AKP’nin uzun süreli iktidarı döneminde düşünsel yaşamı kendi lehine oluşturmak üzere ana akım medyayı şekillendirdiği, medya sahiplerinin ise çıkarları doğrultusunda siyasi iktidar yanında yer aldığı iddiasındadır. AKP’yi öncüllerinden ayıran, 13 yıllık kesintisiz iktidarı ile siyasi İslam ve muhafazakâr gelenekten gelmesidir.

AKP, ulusal ve uluslararası sermayenin ihtiyaçlarına yanıt vermek üzere örgütlenen ve politikalarını, buna uygun destek zemini oluşturacak şekilde belirleyen bir siyasi oluşumdur. İktidarını çiraklık-kalfalık-ustalık olarak dönemselleştiren bu partinin ilk dönemki özgürlükçü söylemi zamanla sertleşmiş; kalfalık döneminde yargı, yükseköğretim ve ana akım medyaya yönelinmiş; ustalık döneminde ise bu kurumları tamamen tahakkümü altına alma yönünde bir politika izlenmiştir. Siyasi iktidarın medya düzenini yeniden organize etme çabası, 2002’den bugüne geline süreçte çeşitli müdahalelerle gerçekleşmiş, 13 yılın ardından ana akım medya düzenine bakıldığında, öncesinden son derece farklı bir tablo olduğu görülmektedir.

Türkiye’de siyasi iktidarlara kurduğu ilişkiler her dönemde tartışılabilen ana akım medyanın üzerindeki baskı, özellikle uzun süreli iktidarlara ve askeri darbelerin yaşandığı dönemlerde artmaktadır. Ana akım medyanın iktidar karşısındaki konumlanışının, özellikle böylesi dönemlerde baskıyla belirlendiği bilinmektedir. Mevcudiyeti ve niteliği toplumsal koşullardan bağımsız ele alınamayacak olan medya, içinde bulunduğu girift yapıyla paralellik gösterir. Sahipleri sermaye çevreleri olan ana akım medya, bir iktidar odağıdır ve siyasi iktidar karşısındaki konumlanışı yalnızca baskıyla gerçekleşmemekte, kendi çıkarlarının gerektirdiği şekilde konumlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ana akım medyanın siyasi iktidar karşısında yalnızca mağdur olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Günümüz medya düzenini oluşturan koşulları hazırlayan siyasi ve ekonomik dönüm noktaları olan 24 Ocak 1980 Kararları ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesini takip eden yıllarda, Türkiye'nin küresel ekonomik düzene dâhil edilmesi için çeşitli adımlar atılmıştır. Sermayenin yarını için gerekli olan neoliberal ekonomi politikaları hayata geçirilmiş, darbenin ardından hazırlanan 1982 Anayasası ile otoriter bir siyasal ve toplumsal düzen sağlanmış, kitlelerin politize olması gerek yasal düzenlemeler, gerekse devlet politikalarıyla engellenmiş, ana akım medya bütün bu amaçlar uğruna seferber edilmiştir.

12 Eylül darbesinin ardından resmi politikalarla desteklenen muhafazakârlık ve İslamcılık, 1990'lı yıllarda kitleleşmiştir. Neoliberal ekonomi politikalarının sonucunda medya düzenine 1980'lerde dâhil olan medya dışı sermaye ise, 1990'larda gazetecilikten gelen ailelerin sahiplik dönemini sonlandırmış ve ana akım medyada yoğunlaşma evresine geçilmiştir. Böylelikle medya, sermaye çevreleri tarafından "silah" olarak görülmeye başlanmış, medya sahipliği başka güçleri de beraberinde getirmiştir. Koalisyon hükümetleri, ekonomik dalgalanmalar, Kürt sorununda çatışma ortamı, iktidar odakları arasındaki laisist-İslamcı çatışması, toplumsal muhalefet karşısında baskıcı devlet politikalarıyla geçen 1990'lı yılların ardından burjuvazinin girdiği hegemonya krizine çözüm olarak AKP ortaya çıkmış, ulusal ve uluslararası sermayenin desteğiyle bu parti, iktidara gelmiştir. AKP'nin iktidardaki 13. yılının dolmasına birkaç ay kala sonlandırılan bu çalışma, 12 yıl 9 aylık kesintisiz iktidarın, ana akım medya üzerinde yarattığı etkilerini ve sonuçlarını anlama ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Siyasal iktidarların ve egemen sınıfın ideolojisinin kitlelere yayılmasında, ana akım medya önemli bir role sahiptir. Eleştirel ekonomi politik yaklaşım; Marx ve Engels tarafından, üretim araçlarını elinde bulunduran, yani maddi yaşamı üreten sınıfın manevi yaşamı da ürettiği tezi üzerine inşa edilmiştir. Bu doğrultuda, egemen sınıf ve temsilcisi olan siyasi iktidar, elinde bulundurduğu çeşitli aygıtlar aracılığıyla, toplumsal ve düşünsel yaşamı, kendi ideolojisi ve politik çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedir. Kitle iletişiminin içeriği, toplumdaki egemen sınıfın ideolojisi ve ihtiyacı doğrultusunda belirlenmekte; toplumun kültürel ve düşünsel yaşamı buna göre inşa edilmektedir. Bu yolla egemen sınıfın ideolojisi ve kültürü kitlelere yayılmakta, sermayenin elinde bulunan ana akım medya, bu amaca hizmet etmektedir.

Ana akım medya, içinde bulunduğu ilişkiler gereği, sahibi olan iş adamının diğer sektörlerdeki yatırımlarını ve icraatlarını tehlikeye atmayacak şekilde, sermayenin ve günün ihtiyaçlarına göre konumlanmakta, şekillenmektedir. İktidara geldiği günden itibaren siyasal İslamcı kökenleri sorgulanan AKP, İslamcı sermayenin örgütü olarak bilinen MÜSİAD ve çevresinin ötesinde, gerek sermaye gerekse siyasi iktidar sahipliğinde alışlagelen çevreleri temsilen verilen örnek olan, burjuvazinin örgütü TÜSİAD tarafından desteklenmiştir. Türkiye'yi 2000'li yılların başına kadar hâlâ tam olarak dâhil olamadığı neoliberal küresel sisteme dâhil etme ve AB üyeliğini hızlandırmaya aday olan AKP, sermayenin yeni kurtarıcısı ve burjuvazinin hegemonya krizine çözüm olarak sunulmuştur. Bu nedenle gerek "laisist" TÜSİAD ve çevresi, gerekse "İslamcı" MÜSİAD ve çevresi, 2002 seçimleri öncesinde, ortaya attığı özgürlükçü seçim beyannamesi ve söylemleri sayesinde AKP'nin yanında yer almışlardır. Dolayısıyla ana akım medyanın bir bölümü de AKP yanında saf tutmuştur.

Ana akımın amiral gemisi olma iddiasındaki, “Türkiye Türklerindir” sloganıyla çıkan *Hürriyet* gazetesini bünyesinde bulunduran Doğan Grubu, 2002 itibarıyla ana akım medya içindeki en büyük pay sahibiydi. Nitelik, işleyiş, iktidar odaklarıyla ilişkileri bakımından ana akım medya için örnek teşkil edecek başlıca grup olan Doğan Grubu, laisist çizgisiyle bilinmesine rağmen siyasal İslam geleneğinden gelen AKP ile ilk dönemi içinde iyi ilişkiler içine girmiş ve bu yüzden uzunca bir süre “yandaş medya” olarak adlandırılmıştır. Uzan Grubu dışındaki ana akım medya grupları, AKP ile ilk döneminde dengeli ve iyi ilişkiler kurmuş, bu ilişkiler zamanla tahakküm haline dönüşmüş ve ana akım medya, ipleri eline teslim ettiği siyasi iktidar karşısında pasifize olmaya ve boyunduruk altına girmeye başlamıştır. Ancak bu biat ve itaatin ana akım medya sahipleri açısından sonuçları olumlu olmuştur. Siyasi iktidar karşısında sorun çıkarmayan medya patronları, kamu ihaleleri ve özelleştirmelerden nasibini almış; bu sürecin medyanın mağduriyetinden ibaret olmadığı görülmüştür. Asıl mağdur, medya çalışanları olmuştur.

Bir yandan hâkim ideoloji ve kültürün kitlelere iletilmesinde ve yayılmasında efektif rol oynayan ana akım medya, diğer taraftan da bu kültürü kendi içerisinde üreten bir kurumdur. Eleştirel ekonomi politik yaklaşımdan hareketle; üretim biçimi, ortaya çıkan ürünün niteliği ve özelliklerini de belirlemektedir. Kitlemel üretim ve tüketim üzerine kurulu olan kapitalizmin hüküm sürdüğü Türkiye’de, sermaye çevrelerinin sahipliğindeki ana akım medya da kitlemel üretime dayalıdır. Buna bağlı olarak medya çalışanlarının çalışma koşulları ve ortaya çıkan ürünlerin niteliği, kitlemel üretim koşullarına göre şekillenmektedir. Diğer sektörlerde olduğu gibi medya ve kültür endüstrisinin ortaya çıkardığı ürünler birer metadır, çalışanları ise işçidir. Ancak çalışanların üretiminde rol oynadıkları metaların diğer sektörlerde göre ideolojik ve kültürel boyutları bulunmaktadır; çalışanlar ise bunun ağırlığı ve sorumluluğunu üzerlerinde hissetmektedir.

Ana akım medyanın değişimi ve dönüşümünden bahsederken bir ayağı sahiplik yapılarının değişimi, diğer ayak ise medya kuruluşlarının içeriğinin ve kadrolarının değişimi olarak belirlenmiştir. Siyasi iktidar, ihtiyaç duyduğu medya düzenini oluştururken kilit noktalara kilit isimler yerleştirmiş, yukarıdan aşağıya doğru ihtiyaç duyulan örgütlenme ve kadrolaşma, zamanla sağlanmıştır. Bu noktada kadrolaşma, siyasi iktidara yakın çevrelerce satın alınan kuruluşlarda daha aleni ve hızlı yaşanmışken, satın alınmayan ancak baskı altına alınan kuruluşlarda ise bu kadrolaşmanın, gerekçelendirerek ve dikkat çekmeden yapıldığı gözlenmiştir. Örneğin Doğan Grubu bünyesindeki gazete ve kanallarda; Akif Beki, Nagehan Alçı, Abdülkadir Selvi gibi AKP’ye yakın isimlerin görev yapması, siyasi iktidarın istediği değişimin bir sonucudur. Ancak Doğan Grubu’ndaki bu değişim, AKP kadrolarıyla doldurulan *Star* gazetesinden farklı gerçekleşmiş, doğal akışı içinde yaşanmıştır.

Gazetecilerin, içinde bulundukları çalışma koşulları düşünüldüğünde, baskıya ve siyasi iktidarla ilişkileri iyi tutmak için medyanın ihtiyacı olan değişime direnme koşulları bulunmadığı görülmektedir. Kendilerinden isteneni yapmazlarsa işlerini kaybetmekle karşı karşıya olan gazeteciler, yoğunlaşmanın sonucu olarak azaltılan çalışan sayısı, ekonomik tedbir gibi gerekçelerle, örgütlü olmamanın da sonucu olarak güvencesiz çalışma koşullarını zaten benimsemiş durumdadırlar. Baskı karşısında direnecek bir örgütlülüğü ve gücü bulunmayan gazetecilerin üzerlerindeki tahakküm, AKP’nin medyaya yönelik müdahalelerinin arttığı 2007 sonrasında iyice artmış ve çalışma koşulları daha da zorlaşmıştır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesi birinci bölümde çizilmiş, 2000’li yılların toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarının zemininin hazırlandığı tarihsel arka plan ise ikinci bölümde ele alınmıştır. AKP’nin iktidara gelişi ve ana akım medya ile kurduğu ilişkiler, eleştirel ekonomi politüğün gerektirdiğı üzere tarihsel materyalist yaklaşımla incelenmiştir. Bu doğrultuda, insan kendi tarihini içinde bulunduğu koşullara göre şekillendirmekte; her olgu, maddi kökleri, tarihsel bağlantıları ve gelişim hareketleri içinde ele alınmalıdır. Üçüncü bölüm bu bakış açısıyla, AKP’nin iktidarda olduğu 13 yılın panoramasının çıkarılması ve medya düzeninin nasıl yeniden organize edildiğinin anlaşılması amacıyla hazırlanmıştır. Siyasi iktidarın manşetleriyle savaşıma ihtiyaç duymayacağı ve doğrudan müdahale etmeyi gerektirmeyecek şekilde işleyen bir ana akım medya oluşturmak için neler yaptığı, bu bölümde ortaya konmuştur. Ayrıca medya sahiplerinin, siyasi iktidarın talepleri karşısında kamu ve özelleştirme ihaleleri alarak yatırımlarını nasıl genişlettikleri ele alınarak neden gönüllü oldukları temellendirilmiştir.

Tarihsel materyalist yaklaşımla literatür taraması sonucu hazırlanan bu bölümler, görünen tabloyu anlaşılır kılmış ve ana akım medyanın doğasının, siyasi iktidar karşısında dengeyi sağlamak ve çıkarlarını korumak için kendini konumlandırması gerektirdiğini göstermiştir. Bu süreçlerin gazetecilere nasıl yansıdığı ve bu 13 yıl boyunca gazeteciliğın iktidar ve çıkar savaşlarından nasıl etkilendiğini görmek için, gazetecilerle mülakat yapılmış ve AKP dönemine dair gözlemlerini, mesleki pratiklerinin nasıl etkilendiğini, yaşadıkları ve tanık oldukları çarpıcı olayları anlatmaları istenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, görüşmelerden elde edilen bulgular başlıklar altında değerlendirilmiş ve AKP döneminin gazetecilik açısından sonuçları, gazetecilerin gözünden aktarılmıştır.

Çoğunluğu ana akım medya bünyesinde yer alan kuruluşlarda çalışan 20 gazeteci ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde, bu yöntemin özelliğı gereğı, sorulacak ana sorular hazırlanmış, mülakat sırasında yeni soru sorma gereğı ortaya çıktıkça yeni sorular yöneltlmıştır. Gazetecilere sorulan ana sorular; AKP’nin iktidara gelişinin ana akım medyada tarafından nasıl karşılandığı, gazetecilik yaptıkları süre boyunca Türkiye’de gazeteciliğın nasıl değiştiğı, işlerini yaparken ne kadar özgür oldukları, otosansür ve sansürün boyutları, hangi konularda sansüre uğradıkları ve sansürden kaçmak için neler yaptıkları üzerinedir. Mülakatlarda görüşülen kişinin çalıştığı kuruluş ve pozisyonu üzerinden yöneltilen açık uçlu sorularla mümkün olduğunca örnek vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşülen kişilerin isimleri verilmemiş, görüşmelerden yapılan alıntılar, görüşme tarihleri belirtilerek yazılmıştır.

Veri toplama sürecinde yaşanan zorluklar, gazetecilerin, medya ve siyaset ilişkisiyle ilgili yapılan bir akademik çalışma kapsamında, anonim görüşmeler yapmaktan bile tedirginlik duyduğunu göstermiştir. Çoğunluğu işlerini yaparken özgür olma iddiasını dahi kaybetmiş olan gazetecilerin tamamı, ana akım medyanın ve gazeteciliğın bugün içinde bulunduğu durumdan şikâyetçidir. Haber yaparken hareket alanlarının daralması, sansür ve oto sansürün ulaştığı boyutlar, gazeteciliğın çalışma yaşamı açısından zorlukları, mesleki dayanışmanın olmaması, gazetecilerin rahatsız olduğu konuların başında gelmektedir. Başta siyasi iktidar ve sahiplik olmak üzere, gazeteciler yaptıkları haberin ucunun dokunduğı birtakım iktidar odaklarının çizdiği sınırlar içinde kalmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Bazı gazeteciler AKP’yi bir nedenden ziyade sonuç olarak değerlendirmiş, bugünün medya düzeninin

1990'lı yılların iktidarları ve gazetecilik kültürünün hazırladığı zemin üzerine inşa edildiğini belirtmişlerdir.

Görüşmeler göstermiştir ki AKP, kendinden önceki siyasi iktidarlara ve toplumda hâkim olan iktidar odaklarına göre daha müdahaleci ve yapılan işi en ince ayrıntılarına kadar kontrol altında tutmak isteyen bir siyasi iktidardır. Tüm gazeteciler, iktidar odaklarının üzerlerinde kurduğu baskılarından şikâyetçidir, ancak görüşmelerden çıkarılan sonuç, gazetecilerin içinde bulundukları durumu normalleştirmeye ve atılıklarını meşrulaştırmaya çalıştıkları yönündedir.

GİRİŞ

Çağdaş kapitalist toplumlarda medya, sermaye, serbest piyasa ekonomisi, politika, siyasal iktidar, devlet müdahalesi ve kontrolünden bağımsız olarak düşünülemez. Bu toplumlarda medya ve kültür endüstrileri, kapitalist ekonomik ve siyasal yapının içerisinde ortaya çıkan ve toplumdaki iktidar odakları arasındaki dengeyi koruyan aygıtlar olarak karşımıza çıkar. Mevcut siyasal, ekonomik ve toplumsal düzenin koşulları içinde ortaya çıkan, kendini bu koşullarda var eden, siyasal ve ekonomik sistem açısından tehdit oluşturmayan, mevcut düzenin devamlılığını sağlayan bu medya kuruluşları “ana akım medya” olarak adlandırılırlar.* Böylesi politik ve ekonomik çıkar ilişkileriyle örülü bir medya düzeninde siyasal iktidar ile ana akım medyanın karşılıklı çıkar ilişkileri her zaman incelenmeye değer bulunmuştur.**

Türkiye’de de Cumhuriyet tarihi boyunca kitle iletişim araçları, toplumdaki iktidar odaklarından bağımsız ve özgürce faaliyet gösterememiştir. Siyasi iktidarlar, her dönemde medyanın işleyişine müdahil olmuş, çeşitli baskı ve yaptırımlarla medya kontrol ve tahakküm altına almış, özellikle uzun süreli iktidarlar ve askeri

* Ana akım medya sahipleri için bu kuruluşlar, hem kâr elde etmek durumunda oldukları birer ticari işletme hem de çeşitli iktidar odakları üzerinde baskı unsuru olarak kullanabilecekleri, benimsedikleri politik görüş ve yakın oldukları iktidar odakları paralelinde yayın yapabilecekleri birer kürsü işlevi görmektedir. Devlet aygıtını elinde bulunduran, toplumdaki egemen sınıfın temsilcilerinden oluşan ve mevcut toplumsal düzenin devamlılığını sağlamakla yükümlü siyasal iktidar ise ana damar medyaya egemen sınıfın ekonomik ve siyasal çıkarlarını gözetten egemen ideolojiyi geniş kitlelere yaymak için ihtiyaç duyar.

** İlgili çalışmalar için bkz. A. Raşit Kaya, **İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Şubat 2009; D.Beybin Kejanlıoğlu, **Türkiye’de Medyanın Dönüşümü**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004; Emek Çaylı ve Gülsüm Depeli, **İfade Özgürlüğünün On Yılı: 2001-2011**, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2012; Murat Özgen, **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004; Gülseren Adaklı, **“2002-2008: Türk Medyasında AKP Etkisi”**, AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, Der. İlhan Uzel, Bülent Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s.559-613; Esra Doğru Arsan, **“Medya-Güç-İdeoloji Ekseninde Merve Kavakçı Haberlerinin İki Farklı Sunumu”**, Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi, Der. Çiler Dursun, Ankara: Elips Kitapları, 2004, s.151-183.

darbe dönemlerinde medyanın üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmıştır (Koloğlu, 2013; Topuz, 2012).

Bugün Türkiye’de medya düzeni, çok çeşitli iş kollarında faaliyet gösteren, ülkenin ileri gelen kazançlı şirketlerini bünyesinde bulunduran holdinglerin sahipliğinde, aynı anda birçok farklı sektörde yayın yapan medya kuruluşları tarafından oluşturulmaktadır. Bu düzenin inşasında aktif rol oynamış olan bir diğer aktör ise 2002 Genel Seçimleri’nde yüzde 34.28’lik bir oy oranıyla iktidara gelen ve sonraki tüm yerel ve genel seçimlerden başarıyla çıkarak ülkeyi 13 yıl tek parti hükümeti olarak yöneten Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’dir. İslamcı gelenekten gelen ve kendini muhafazakâr demokrat olarak adlandıran bir siyasi olarak koalisyon hükümetleri ve ekonomik dalgalanmalarla geçen 1990’lı yılların ardından, Milli Görüş hareketinden kopan Yenilikçilerin kurduğu, ulusal ve uluslararası sermaye tarafından desteklenen AKP, Avrupa Birliği’ne (AB) üyelik sürecinde özgürlükçü söylem ve vaatleriyle, pek çok çevreden de olumlu tepkiler almıştır. Ancak 13 iktidarını üç dönem içinde değerlendiren bu siyasi parti, “Yeni Türkiye” yolunda - kendi adlandırmasıyla- çıraklık ve kalfalık dönemlerinden geçerek ustalıkta erişmiş, medya da bu süreçten nasibini almıştır.*

Her siyasi iktidarın özgünlüklerinin bulunduğu gibi siyasal İslam geleneğinden gelen AKP’nin de özgünlükleri bulunmaktadır ve bu politik özgünlükler, ana akım medyanın sahiplik yapısını ve niteliğini değişikliğe uğratmıştır. 2002’den sonra mevcut medya düzeni siyasi iktidar eliyle yeniden düzenlenmiş, ana akım medya kuruluşlarının sahiplik yapıları değiştirilmiş, siyasi iktidara yakın sermaye grupları medya patronu yapılmıştır. Ana akım medya içinde yer almayan İslamcı medya kuruluşları periferiden merkeze taşınmaya çalışılmıştır. Ana akım medya bünyesinde çalışan gazeteci kadrosu ve gazetecilik pratikleri ile benimsenen yayın çizgisi, siyasi iktidar ve sermayenin çıkarlarının gerektirdiği şekilde değişmiştir. Siyasi iktidarın sahipliğine müdahil olmadığı ana akım medya kuruluşları, kendilerini gerek kadrolar gerekse yayın çizgisi açısından siyasi iktidar karşısında şartların gerektirdiği şekilde konumlandırmış; siyasi iktidar yanlısı yönetici ve gazeteciler, ana akım medyaya yerleştirilmiştir. Genel hatlarıyla ana akım medya siyasal iktidar karşısında pasifize olmuş, istikrarlı bir şekilde siyasal iktidar karşıtı yayın yapamayacak konuma

* Ana akım medyanın sahiplik yapısının yaşadığı değişimler ve siyasi iktidarın medyaya yönelik müdahaleleri, üçüncü ve dördüncü bölümde örneklerle tartışılacaktır.

gelmiştir. AKP'nin iktidar olduğu yaklaşık 13 yıllık dönemde ana akım medya çalışanları üzerindeki baskılar artmış, bu durum gazetecilik faaliyetlerine yansımıştır.

Bu tezde, Türkiye’de 2000’li yıllarda ana akım medya ve siyasal iktidar ilişkileri, basın özgürlüğü ve gazetecilik açısından doğurduğu sonuçlar açısından incelenmektedir. Ana akım medya; Marx, Engels, Gramsci, Althusser ve eleştirel ekonomi politik kuramcılarının tarif ettiği gibi, toplumda bilinç, kültür ve ideoloji üreten ve yeniden üreten araçlar olarak tanımlanmaktadır. Bu medya kuruluşları, hâkim sınıfın ideolojisini yayan ticari araçlar olarak değerlendirilmekte; bu kuruluşlarda üretilen medya ürünleri, kapitalist üretim ilişkileri ve içinden geçerek oluşturuldukları süreçler dikkate alınarak, bu süreçlerin niteliklerini taşıyan, hâkim sınıfın ve siyasal iktidarın sahip olduğu ideolojiyi ve kültürü yayan metalar olarak ele alınmaktadır. Bu medya kuruluşlarında çalışan gazeteciler ise; içinde yer aldıkları kapitalist üretim biçimi, siyasal iktidarın, serbest piyasa koşulları ve sermayenin çıkarları doğrultusunda belirlenmiş, dönemsel ihtiyaçlara göre esnetilen ve daraltılan sınırlar içinde hareket edebilen, çalıştıkları kuruluşlarının ekonomik ilişkileri ve siyasal konumlanışı göz önünde bulundurularak, üretiminde aktif yer aldıkları medya ürünlerinin içeriğine ise kendilerinden çok az şey katabildikleri varsayımından hareketle, içlerinde yer aldıkları sisteme uyum sağlamak zorunda kalan içerik üreticileri ve fikir işçileri olarak değerlendirilmektedir. Ana akım medyanın dışında kalan, kâr amacı gütmeyen, temel işlevi haber verme, halkın haber alma hakkını gözetme olan “alternatif medya” olarak adlandırabileceğimiz medya kuruluşları ise bu çalışmanın kapsamı dışında yer almaktadır.

Çalışmada, ana akım medyanın mevcut iktidar odakları ve pazar güçlerinden bağımsız ele alınamayacağından hareketle eleştirel ekonomi politik yaklaşım benimsenmiştir. Eleştirel ekonomi politik devleti yalnızca siyasal yaşamı düzenleyen bir aygıt olarak tanımlayan liberal yaklaşımın aksine, tüm toplumsal ve kültürel yaşam süreçlerini belirleyen bir aygıt olarak tanımlayan Marksist felsefeyi temel alır ve ekonomik örgütlenme, siyasal, toplumsal ve kültürel hayat arasındaki etkileşimlerle ilgilenir. Medyanın eleştirel ekonomi politiği, kapitalist bir toplumda üretilen medya içeriklerini, üretim ve dağıtım süreçlerini inceler. Bu yaklaşım içinde medya kuruluşları kapitalist organizasyonlar kültür ürünleri ve medya tarafından üretilen içerikler ise birer meta olarak ele alınır. Bu içeriklerin üretimi, tüketimi ve

dağıtımı toplumda hâkim üretim yapısı, üretim ilişkileri, üretim biçimleri ve mülkiyet ilişkilerine bağlıdır.* Bu nedenle 2000’li yıllara gelinen süreçte Türkiye’de siyasal, ekonomik ve toplumsal ortam ve 2002’den günümüze kadarki süreç, tarihsel materyalist yaklaşımla analiz edilmektedir. Tarihsel materyalist yaklaşım, bütün ve parçaları arasında ilişki kurarak ve çelişkiler aracılığıyla tarihsel değişimi gözler. Örneğin kapitalizmi incelerken onu yapısal bir bütünlük olarak ele alır ve tarihsel değişimi içinde değerlendirir. Veya bir toplumun yayıncılık sistemini anlamak için, sistemin yapısının ve politikalarının tarihsel gelişimi ile bir bütün olarak toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal bağlamının ilişkisi kurulmalıdır (Wasko, 2006: 189).

Tarihsel materyalizme göre, nihai belirleyici unsur, gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Bu perspektifle, iletişim de dâhil olmak üzere her toplumsal olgunun maddi kökleri, tarihsel bağlantıları ve gelişim hareketleri içinde ele alınmalıdır. Bir bütün olarak incelenmesi gereken toplum ile toplumu oluşturan parçalar ile bütün arasındaki ilişki kurulmalıdır. Tarihsel olarak dinamik bir oluşum olan toplum, sürekli bir değişim içindedir. Bu değişimi sağlayan ise toplumun içsel dinamikleri ile çelişkileridir. Toplumun tam olarak anlaşılabilir kılınması için, egemen üretim biçimi olan ve küresel çapta bir fenomen olarak değerlendirilen kapitalizmin incelenmesinden hareket edilmelidir (Yaylagül ve Dağtaş, 2006: 329).

Bu tezde, AKP’nin iktidarda olduğu yaklaşık 13 yıllık dönemde, medya düzeninin yeniden organize edilmesi, sahiplik yapılarının dönüştürülmesi, siyasal iktidarın medya üzerinde kurduğu baskı, medyaya yönelik müdahaleler, medya ile siyasal iktidarın karşı karşıya geldiği durumlar değerlendirilmekte, AKP’nin 13 yıllık iktidarının analizi ve bu süreçte yaşanan önemli olayların incelemesi yapılmaktadır. AKP’nin medyayı yeniden düzenlerken hangi araçları kullandığı, elindeki gücü ve olanakları bu süreçlerde nasıl işlevsel kıldığı irdelenmiştir.

* Mevcut siyasal, ekonomik ve toplumsal düzenin koşulları içinde ortaya çıkan, kendini bu koşullarda var eden, siyasal ve ekonomik sistem açısından tehdit oluşturmeyen, mevcut düzenin devamlılığını sağlayan bu medya kuruluşları “ana akım medya” olarak adlandırılırlar. Ana akım medya sahipleri için bu kuruluşlar, hem kâr elde etmek durumunda oldukları birer ticari işletme hem de çeşitli iktidar odakları üzerinde baskı unsuru olarak kullanabilecekleri, benimsedikleri politik görüş ve yakın oldukları iktidar odakları paralelinde yayın yapabilecekleri birer kürsü işlevi görmektedir. Devlet aygıtını elinde bulunduran, toplumdaki egemen sınıfın temsilcilerinden oluşan ve mevcut toplumsal düzenin devamlılığını sağlamakla yükümlü siyasal iktidar ise ana damar medyaya egemen sınıfın ekonomik ve siyasal çıkarlarını gözetken egemen ideolojiyi geniş kitlelere yaymak için ihtiyaç duyar.

Çalışmanın varsayımları aşağıda sıralanmıştır:

- AKP'nin müdahaleleriyle, siyasi iktidarın ideolojik ve siyasi tercihleri ana akım medyanın niteliğine sirayet etmiştir.
- 2002 yılından itibaren toplumdaki mevcut iktidar odakları arasındaki karşılıklı siyasal ve ekonomik çıkarlarla örülü denge; gerek ana akım medyanın siyasal iktidar karşısındaki konumlanışını, gerekse siyasal iktidarın ana akım medyaya yönelik tutumunu etkilemiştir.
- AKP ana akım medya düzenini yeniden şekillendirirken gazeteciler üzerindeki baskılar artmış, gazetecilerin hareket ve özgürlük alanı daralmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde şu sorulara yanıt aranmıştır:

- AKP iktidar alanını oluştururken medyayla nasıl bir karşılıklı ilişki içine girmiştir?
- Bu dönemde ana akım medyanın mülkiyet yapısı nasıl bir değişime uğramıştır? Bu değişim nasıl süreçlerle gerçekleşmiştir?
- Siyasi iktidara yakın çevreler tarafından satın alınmamış olan medya kuruluşları üzerinde nasıl bir baskı oluşturulmuş, bu kuruluşlar siyasi iktidarla nasıl etkileşime girmiştir?
- Siyasal iktidarın, ana akım medya kuruluşlarına yönelik müdahaleleri, hangi yöntemler ve araçlarla, nasıl gerçekleşmektedir?
- Siyasi erkin ana akım medya kuruluşları üzerinde kurduğu baskı, medya çalışanlarının gazetecilik pratiklerini nasıl etkilemiştir?
- AKP iktidarı, ana akım medya ile kurduğu ilişkiler bakımından, önceki siyasi iktidarlara ve diğer iktidar odaklarına göre nasıl farklılıklar taşımaktadır?

Bu varsayımları test etmek ve araştırma sorularını yanıtlamak için çoğu ana akım medyada çalışan 20 gazeteci ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Saha çalışması, ana akım medyanın 2002'den beri iktidarda olan AKP iktidarı ile kurduğu ilişkinin, ana akım medya bünyesinde çalışan gazetecilerin mesleki faaliyetlerine etkilerine odaklanmaktadır ve çalışmanın kuramsal bölümlerinde yer alan tespit ve analizlerle desteklenmektedir.

Çalışma gazetecilerle yapılmış saha araştırmasının dışında literatür taraması sonucu derlenen kuramsal çerçevenin yanı sıra Türkiye’de günümüz medya düzenini etkileyen faktörlerin yaşandığı 1980 ve 1990’lı yıllarda gerçekleşen gelişmelere de yer veren dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm devlet, siyasi iktidar ve medya ilişkilerine dair yaklaşımlarla oluşturulan kuramsal çerçeveden oluşmaktadır. Siyasal iktidar ve devlet aygıtı ile toplumun düşünsel yaşamını üreten araçların başlıcalarından biri olan medyanın incelendiği çalışmada bu kavramlar, liberal ve Marksist perspektifle, karşılaştırmalı olarak ele alınmış; böylelikle Marksist felsefi temeller üzerine inşa edilen eleştirel ekonomi politik yaklaşımın benimsenmesinin nedenleri temellendirilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen konunun, nasıl bir yaklaşımla ele alınacağının temellendirildiği bu bölümde; birbirinden bağımsız düşünülemeyecek olgular olan siyasi iktidar, devlet ve kitle iletişiminin nasıl girift ilişkiler içinde olduğu tartışılmıştır.

İkinci bölümde, 1980’li yıllardan günümüze Türkiye’de günümüz medya düzeninin temelini oluşturan ekonomik ve siyasi gelişmeler, tarihsel koşulları içinde ele alınmaktadır. Serbest piyasa koşullarının hâkim olduğu günümüz medya düzeninin oluşumunda belirleyici rol oynayan, neo-liberal ekonomiye geçişin temellerini atan 24 Ocak 1980 Kararları ve bu kararların uygulanabileceği siyasal ve toplumsal ortamı sağlayan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin sonuçları, bugünkü siyasi iktidarın içinden doğduğu siyasi geleneğin kitleselleşmesi için zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda neo-liberal politikaların hayata geçirilmeye çalışıldığı 1990’lı yıllar, günümüz ana akım medya düzeninin ve medyanın mülkiyet yapısının şekillendiği yıllar olmuştur. Tarikatlar ve cemaatler formatından çıkıp kitleselleşen siyasal İslam hareketinin, İslamcı sermaye ile desteklenmesi sonucu İslamcı medyanın yer altı formatından çıkması da bu döneme denk gelmektedir.

Üçüncü bölümde, 2000’li yıllarda AKP iktidarı döneminde medya düzeninin nasıl yeniden düzenlendiği incelenmektedir. AKP’nin iktidara gelmesinden önceki sürece de yer verilen bu bölümde, 2002 yılında yapılan genel seçimlerden itibaren siyasi iktidarın ana akım medya ile kurduğu ilişki, medya sahipliğinde yaşanan değişiklikler, sahipliğin siyasal iktidara yakın çevrelere doğru el değiştirmesi, sahip olunamayan medya grupları üzerinde kurulan baskılar “yandaş medya”, “havuz medyası” İslamcı medya ve Cemaat medyası gibi kavramlar ve yasal düzenlemeler

alt başlıkları altında incelenmektedir. Kendini destekleyecek medya grupları oluşturan AKP'nin bu medya düzenini sağlarken ne gibi araçlar kullandığı, medyaya müdahalelerin ne gibi süreçlerle gerçekleştirildiği ve yeni oluşturulan ana akım medyanın pazar yapısı tartışılmaktadır.

Dördüncü bölümde ise, gazetecilerle yapılan derinlemesine görüşmeler sonucu elde edilen bulgular sunulmaktadır. Çoğunluğu ana akım medya bünyesinde yer alan kurumlarda çalışan gazetecilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde AKP'nin iktidara gelmesiyle mesleki faaliyetlerinde nasıl değişiklikler yaşandığı, AKP'nin önceki siyasi iktidarlar ve iktidar odaklarından ayrılan yönleri, AKP iktidarının dönemleri, mesleki faaliyetlerini yerine getirirken kendilerini ne kadar özgür hissettikleri, hareket alanlarının daralıp daralmadığı, sansürün boyutları, karşılaştıkları müdahaleler, sansür veya otosansüre uğrayan haber konularının neler olduğu sorulmuştur. Gazetecilerin verdikleri yanıtlar üzerinden AKP iktidarı süresince medyaya ve gazetecilere ne gibi süreçlerle müdahale ettiği tartışılmış, önceki iktidarlardan AKP'yi ayıran, aşırı müdahaleci tutumu ortaya konulmuştur.

Çalışmanın saha çalışması kısmını oluşturan dördüncü bölümde, medya ile siyasal iktidarın kurduğu ilişkilerin gazetecilik üzerindeki etkileri ve yaşanan değişim ve dönüşümlerin, hangi süreçlerle, ne gibi etkenlerle, nasıl gerçekleştiğinin anlaşılır kılınmasını amaçlanmıştır. Gazetecilerin görüşmeye ikna edilmesinde ve örneklemin tamamlanmasında yaşanan zorluklar bile, gazetecilerin üzerlerinde hissettikleri baskının ipuçlarını vermektedir. Görüşülen 20 gazetecinin tamamının medyanın ve gazeteciliğin içinde bulunduğu durumdan şikâyetçi olduğu görülmüştür. Gazeteciler, tüm rahatsızlıklarına rağmen, neden hâlâ medyada çalışıyor olduklarını temellendirmişlerdir.

1. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de 2002 yılından beri siyasi iktidar ve ana akım medya arasındaki ilişkiyi eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde analiz etmektir. Bunun için ilk bölümde siyasal iktidar, devlet, ana akım medya kavramları, iletişim çalışmalarında birbirine rakip iki ana kuramsal geleneği temsil eden liberal ve Marksist yaklaşımlar açısından tartışılacak ve çalışmada eleştirel ekonomi politik yaklaşımın benimsenmesinin gerekçeleri ortaya koyulacaktır.

1.1. Liberal Yaklaşım

Temelleri daha eskilere dayanmakla birlikte liberalizm, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupalı düşünürler tarafından sistematize edilmiştir. Aydınlanma Çağı olarak anılan dönemde kilisenin baskıcı tutumu karşısında birey ve bireysel özgürlük kavramları öne çıkmış ve önem kazanmıştır. Bu yaklaşıma göre bireyin özgürlüğü, ancak “bireyin dışsal müdahalelerden özgür olması” ile mümkündür.*

1.1.1. Bireysel özgürlüğü ve mülkiyeti koruyan aygıt: Devlet

Tarih boyunca ideal devlet modelleri tasvir eden düşünürler, akla uygun bir yaşamın ancak devlet aygıtı altında sürdürülebileceğini ileri sürmüştür. İdealist felsefeden beslenen bu yaklaşım, devleti yalnızca bir zorunluluk ve ihtiyaç olarak tanımlamakla yetinmemiş, onu kutsamaktan geri durmamıştır. Devlet, toplumsal

* Liberalizme göre iktidarın, tek bir kişi ya da kurumda toplanması, siyasal dengenin bozulmasına yol açmaktadır. Bu yaklaşım, siyasal iktidarın hangi mekanizmalarla kurulduğuna ve kim tarafından yürütüldüğüne önem vermediği için önemli olan siyasal iktidarın, mutlak bir biçimde tek bir otoritenin kontrolünde olmamasıdır (Birler, 2013: 303). Tam da bu nedenledir ki liberal düşünce sisteminin inşasında birey, özgürlük, fayda, mülkiyet gibi kavramlar sıkça dile getirilmiş ve toplumsal düzen, bu kavramların çerçevesinde şekillenmiştir. Klasik liberal düşünürler toplumu ve devleti tasvir ederken, bireylerin çıkarları doğrultusunda özgürce yaşayabilecekleri ortamı sağlayacak aygıt olarak devleti ve bu esaslara uygun bir “toplum sözleşmesi”ni işaret etmişlerdir (Yalman, 2013: 69-79).

hayatı düzenleyen ve toplumu denetim altında tutan bir aygıt olmaktan öte, ulaşılması gereken nihai, mutlak ve sonsuz bir hedef haline getirilmiş; idealize edilmiştir.

Bu ideal, devlet aygıtına dair bilinen ilk metinlerden olan M.Ö. 300'lü yıllarda Antik Yunan'da Platon tarafından yazılan *Devlet* adlı yapıtta da yer bulmuştur. Platon, hocası Sokrates'in ideal devlet modeline dair öğrencileriyle diyaloglarına yer verdiği bu yapıtında devletin, mevcut düzenin koruyucusu ve örgütleyicisi olarak ortaya çıktığına dikkat çeker. Eserde, devleti yönetmek için halka anlatılması tasarlanan masallara yer verilmiştir. Dini referanslara hareketle oluşturulan bu masallarda, yöneticilerin ve toplumsal sınıfların tanrılar tarafından belirlendiği ileri sürülür (Platon, 2012: 111). Platon için devletin, sözleşmeden doğmuş bir kurum olarak ele alınması imkânsızdı. Devlet doğaldı, çünkü insanlar kendi kendilerine yeterli varlıklar olmadıkları için bir arada yaşamaya yönelmiş, toplum ve devlet de ihtiyaçların bir sonucu olarak belirmişti. Platon ideal devleti “kendine yeterli ve dışa kapalı” olarak tanımlarken, ideal devlette, tarihsel ve toplumsal değişme olabildiğince kapatılmaya çalışılmıştır. Çünkü değişim, tehdit edici bir güç olarak algılanmaktadır (Yalçınkaya, 2011: 98-102).

Devlet aygıtını tanrısallaştıran bir diğer düşünür Alman idealizminin önemli temsilcilerinden Hegel'dir. Hegel, “*Neredeyse bir yeryüzü tanrısı*” (akt. Kapani, 2013: 36) olarak nitelendirdiği devleti şöyle tasvir etmektedir: ahlak fikrinin en yüksek düzeyde dile gelmesi, tanrının yeryüzündeki yansıması, mutlak ruhun tarih içinde cisimleşmiş şekli, sağduyunun imgesi ve gerçekliği (akt. Turan, 2011: 93; akt. Engels, 2000: 196).

Elbette devleti tarif etme ve çağının ihtiyaçlarına uydurma çabaları ne Platon'la, ne de Hegel'le son bulmuştur. Binlerce yıl boyunca düşünürler, devlet aygıtını tanımlama çabası içine girmişlerdir. İngiliz düşünür Thomas Hobbes, varlık amacını barış ve bireysel güvenliğin sağlanması olarak belirttiği devleti *Leviathan* (1651) adlı yapıtında tasvir eder. Hobbes, devletin simgesi olarak kökenleri Babil mitolojisine dayanan Eski Ahit'te yer alan İbranice *Leviathan* sözcüğünü kullanır: Bir görünüşüyle insanları yıkan ve gurur oğulları üzerinde kral olan büyük su

canavarı. İngiliz Devrimi'nde parlamentoyu simgeleyen İbranice sözcük *Behemoth* ise, Eski Ahit'te geçen kara bir canavardır (Zabcı, 2011: 429).

Devleti dini metinlerden referanslarla tanımlayan Hobbes'a göre devlet sözleşmeye dayalıdır, yani yapaydır. Bu nedenle uzlaşmayı sürekli kılmak için herkesi korku içinde tutacak, eylemlerini ortak faydaya yöneltecek bir güç gereklidir (Zabcı, 2011: 440-441). Bunun için de kurulu bir iktidarın varlığı ve büyüklüğü, bireylerin güvenliği için önemlidir. İnsanlar, kendilerini yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından korumak için bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya bir heyete devretmelidir. Böylelikle herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla kendini yönetme hakkı, bir kişiye ya da bir heyete bırakıldığında “devlet” (*Latince Civitas*) olarak adlandırılan topluluk ortaya çıkmaktadır (Hobbes, 2013: 133-136). Toplumu ve devleti meydana getiren sözleşmenin koşulları ise basittir: Hiç kimsenin bir diğerrinin can ve mal güvenliğine zarar vermemesi ve özgürlüğünü kısıtlayacak davranışlarda bulunmaması. O halde devlet, bireylerin yaşam güvencesi, özgürlük ve mülkiyet haklarının garanti altına alınması için bireylerin rızasıyla kurulmuş yapay bir oluşumdur (Hobbes'dan akt. Birler, 2013: 310).

Bu yaklaşımın savunucularının bir diğeri de Fransız Aydınlanma düşünürü Jean-Jacques Rousseau'dur. Toplumsal düzenin gücünü devletten alan sözleşmeyle oluşturulduğunu savunan Rousseau, bu görüşünü ve mekanizmanın anahtarını, *Toplum Sözleşmesi* (1762) adlı yapıtında açıklamıştır. Ona göre devlet, üyelerinin birleşmesiyle kurulmuş bir tüzel kişidir ve en önemli işi, varlığını korumaktır. Toplum sözleşmesi de, bütünü kendi üyelerinin her biriyle yaptığı bir sözleşmedir. Yasaya uygundur, çünkü temeli toplum anlaşmasıdır; hak duygusuna dayanır, çünkü ortaktır; yararlıdır, çünkü amacı kamunun iyiliğidir; sağlamdır, çünkü güvencesini devlet gücünden ve egemenlikten alır (Rousseau, 2012: 30).

İngiliz Aydınlanma düşünürü John Locke ise tüm bu koruyucu mekanizmanın bireylerin özgürlüğü ve mülkiyeti korumak için var olduğunu belirtir. Ona göre devlet, toplum üyelerine verilen zararı cezalandırma gücüne (savaş ve barış gücü) sahiptir, toplumun üyeleri arasında gerçekleşen saldırıların hak ettiği cezayı belirleme gücüne (kanun koyma gücü) ve kanunların uygulanması gücüne sahiptir.

Devlet, bunların hepsini o toplumdaki üyelerin mülkünü mümkün olduğunca korumak için yapar (Locke, 2002: 22-75).

Liberalizmin oluşumunda en etkili akımlardan olan Klasik İktisat Okulu'nun kurucusu Adam Smith de bireysel girişim özgürlüğü ve rekabeti kapitalist bir devlette en temel değerler olarak kabul eder ve bunları toplumsal sorunları çözebilecek bir mekanizmanın anahtarı olarak gördüğünü ifade eder (Kaya, 2009a: 74-75).

Devleti bir toplumdaki yasa koyucu ve hakem olarak niteleyen Milton Friedman'a göre; bir oyunda oyuncuların kuralları ve hakemin oyunu yorumlamasını ve yönetmesini kabul ettiği gibi, bir toplumda da vatandaşlar arasındaki ilişkileri ve kabul görmüş kurallar arasındaki uyumu yönetecek bir aygıt üzerinde anlaşmaya varılması gerekir. Özgür bir toplumda devlet aygıtının temel rolleri şöyledir: Kuralları değiştirebileceğimiz araçlar sağlamak, kuralların anlamı konusunda aramızdaki farklılıkları uyumlu hale getirmek ve başka türlü oynamayacak olan birkaç kişiyi kurallara uymaya zorlamak. Friedman'a göre devlete ihtiyaç duyulmasının nedeni, mutlak özgürlüğün imkânsız olmasıdır (2008: 33-35).

O halde devlet, bütünün üyelerinin özgürlüklerini ve mülkiyetlerini korurken, aynı zamanda kısıtlama yetkisini nasıl kullanacaktır? Sorunun yanıtını Kapani verir: *"Rıza faktörünü hesaba katmadan bir toplumdaki iktidar bileşimini ortaya koymak mümkün değildir, kuvvet+rıza=iktidar'dır."* (2013: 54).

Liberal devlet anlayışına ilişkin temel oluşturan yukarıdaki yaklaşımlara bakıldığında, mevcut düzeninin devamlılığı ve ideal devlet tarif edilirken dini gerekçelerin ve referansların kullanılması dikkat çekicidir. Varlık nedeni topluma dayandırılan, bireysel özgürlük, mülkiyet, çıkar gibi gerekçelerle meşrulaştırılan devlet, dini referanslar ileri sürülerek dogmalaştırılmakta, kutsanmakta ve koruma altına alınmaktadır. Niteliği de sorgulanmayan devlet, liberal yaklaşıma göre, sözleşmeye dayalı olsun veya olmasın, toplum var olduğu sürece bireylerin özgürlüğü ve mülkiyeti için var olacaktır.

1.1.2. Siyasal iktidar ve bireyin özgürlüğü

Liberalizmin gelişimi ve bu düşünce sisteminin temsilcilerinin yaklaşımları göstermektedir ki bireyler, birbirleri arasında kabul etmiş bulundukları sözleşme aracılığıyla devletin, üzerlerinde kuracağı tahakküm ve sınırlılıkları en baştan kabul etmiş sayılırlar. Yine onlara göre ister yapay, ister doğal kabul edilen devletin yürütücüsü olan siyasal iktidarın, toplumsal düzeni belirleyen aygıt olarak meşruluğu bakidir. Birler, liberal devlet kuramının, her bireye eşit mesafede duran ve toplumsal sözleşme ile yaşam güvencesi, özgürlük ve mülkiyet haklarını korumak üzere görevlendirilmiş sınırlı erke sahip bir siyasal iktidar tanımladığını belirtir. Birler’e göre bu tanım, sadece liberal devletin görevlerini tespit etmekle kalmamakta, görevlerinin kendisini bir sınır olarak çizmektedir (2013: 311-312).

John Stuart Mill liberal düşüncenin temel unsurlarından olan bireysel özgürlüğün, başkaları üzerinde zararlı sonuçlar doğurmayan eylemlerde mutlak düzeyde olması gerektiğini; ancak başkalarına zarar verebilecek eylemler söz konusu olduğunda bireylerin, toplumun yargı yetkisindeki alana dâhil olduğunu belirtir (akt. Vergara, 2006: 85-86). Mill’e göre bireyin, kendi vücudu ve beyni üzerinde özgür ve başına buyruk olması haktır; ancak başkasına zarar verecek nitelikte bir davranışta bulunduğu takdirde kendisine yapılan müdahale meşrudur (2004: 50).

Bireysel özgürlük ile iktidar olgusu karşı karşıya gelebilir, bu durumlarda sınırlar esnetilir veya yeniden belirlenir. Weber, iktidarı tanımlarken “*Bir iradenin, ona karşı gelinmesi halinde dahi yürütebilmesi imkânıdır*” (akt. Kapani, 2013: 50) diyerek, iktidara karşı gelenin özgürlüğünün sınırlarının, iktidar lehine yeniden belirlendiğine işaret eder. Bu sav, Kışlalı’nın iktidar tanımıyla güçlenir: “*Kendi iradesini egemen kılabilmek, başkalarının davranışlarını denetleyebilme, bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya zorlayabilme gücü*” (2003: 108). Bir başka deyişle iktidarın bireyler veya kitleler üzerinde denetim kurması, yasak koyması ve dayatmada bulunması meşru görülebilmektedir. Hobbes’a göre devletin bireylerin özgürlüklerini kısıtlama yetkisi gereklidir: “*Egemen güç, yokluğu kadar zararlı değildir ve zarar, genellikle, daha küçük bir zararın kabul edilmemesinden gelir.*” (2013: 144) Mill ise bunu daha özenli seçilmiş tanımlamalarla ifade eder. Ona göre birey, toplum halinde yaşamının gereği olarak diğer bireylere karşı yükümlülük

altına girer. Bu yükümlülük doğrultusunda öncelikle başkalarının çıkarlarına zarar vermekten kaçınması gereken birey, ikinci olarak toplumu veya üyelerini zarardan korumak için yapılacak fedakârlıklardan payına düşene katlanmalıdır. Bu yükümlülükleri yerine getirmeyen bireylere toplumun bu hareket biçimlerini ne pahasına olursa olsun yaptırma hakkını savunan Mill, toplumun başkasının çıkarına zarar veren bireye müdahale hakkı olduğunu belirtir: *“Bu takdirde zarar veren kişi, kanun tarafından olmasa bile kamuoyu tarafından hak ettiği şekilde cezalandırılabilir.”* (2004: 131-132).

İktidar, gerekli gördüğü hallerde özgürlüğü kısıtladığı gibi çıkarlar için de devreye girmektedir. Parsons’a göre iktidar, belli bir topluluğun üyelerinin ortak çıkarları açısından meşru sayılan bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesi için genel yetkinin uygulamaya konmasıdır (akt. Kışlalı, 2003: 109). Bu tanımda sözü edilen çıkar kavramı da liberal düşüncenin temel unsurları arasında yer almaktadır. Hançerlioğlu’na göre liberal yaklaşımda toplumsal çıkar, bireysel çıkarların toplamından ibarettir ve bireysel çıkarlar, her alanda özgür bırakılmalıdır (1978: 19). Liberalizm, bireylerin neyi satın alacakları, kimin için çalışacakları, nerede yaşayacakları vb. konulara ilişkin tercihler yaparak hayatlarını tayin ettiklerini, böylelikle kendi çıkarlarını koruduklarını ileri sürer. Liberalizmin özgürlük anlayışı, bireylere bu ‘şansı’ tanımaktadır, bireylerin çıkarları ise bu tercihlere bağlıdır (Heywood, 2011: 45).

Ancak tüm bu özgürlükleri gerçekleştirebilme olanaklarına nasıl ve kimler tarafından erişileceği liberalizmin ilgi alanı içerisinde değildir. Liberalizm siyasal iktidarın niteliği ve kimin elinde olduğu sorularıyla da pek ilgilenmemektedir.

Bireysel çıkarlarla toplumsal çıkarların çatışması durumunda siyasal iktidarın devreye girmesinin meşruiyetini savunan liberalizme göre iktidarın kimin elinde olduğundan ziyade mutlak olup olmayışı belirleyicidir. Mutlak iktidar, bireylerin kişilik haklarını ihlal ettiği için liberaller açısından kabul edilemez bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Locke’dan akt. Birler, 2013: 303).

1.1.3. Medyaya liberal yaklaşım

Liberal demokrasilerde düşünce ve ifade özgürlüğü, temel birer hak ve özgürlük olarak ele alınır. Basın özgürlüğü de bu değerlerin somut ifadesi olarak benimsenir. Liberal demokrasiler çoğulcudur, bu nedenle basının çok sesli olması ve farklı görüşleri yansıtması beklenir.

Basın özgürlüğü, 17. yüzyıldan itibaren basının siyasi erkin doğrudan denetiminden çıkarılması için verilen mücadelenin değişmez hedefi olagelmıştır. Aydınlanma düşünürleri tarafından biçimlendirilen temel görüşler 18. yüzyılın önemli siyasi metinlerinde dile getirilirken düşünce ve iletişim özgürlüğü de, 1789 tarihli *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*'ni kaleme alan Fransız devrimcileri tarafından temel hak ve özgürlükler arasında yerini almıştır (Kaya, 2009a:73).

Liberaller tarafından ifade özgürlüğü, liberal siyasi düşünce ile birlikte gelişen özgürlükler silsilesinin bir parçası olarak değerlendirilir. İnal'a göre ifade özgürlüğü, Ortaçağ Hristiyan felsefesinin yıkılması ve bireyin öne çıkmasıyla gelişmiştir (1996: 13). Birey ve özgürlük kavramı üzerine inşa edilen liberal düşünce sistemi, bu doğrultuda toplumda kitle iletişim araçlarının devlet ve kamu müdahalesinden bağımsız olması gerektiğini savunur.

Curran, gelenekçi liberal düşünceye göre medyanın temel demokratik rolünün, devleti gözleyen bir kamu gözcüsü olarak hareket etmek olduğunu belirtmektedir. Bu rol, genellikle devlet otoritesinin kullanımındaki kötü uygulamaların açığa çıkarılması olarak tanımlanmaktadır. Curran'a göre, gözcü rolünün, medyanın diğer tüm işlevlerinden önde geldiği ve medyanın örgütlenme biçimini belirlediği söylenmekte, medyanın hükümetten bağımsız olabilmesinin ancak serbest pazar kuralları içinde sağlanabileceği ileri sürülmektedir. Bu çerçevede, medyanın kamusal düzenlemelere maruz bırakıldığı an gözcü olmaktan çıkıp, devletin hizmetinde hırlayıp duran bir köpeğe dönüşebileceği savunulmaktadır (Curran, 1997: 142-143).

Liberalizmin doğup geliştiği Avrupa'da basın, kapitalizme paralel olarak gelişme göstermiş ve Adam Smith'in (2006) ünlü deyişi "*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*" (*Laissez faire, laissez passer*) mantığıyla örülen serbest pazar

koşullarında şekillenmiştir. Pazar koşulları öylesine etkili olmuş ki ifade özgürlüğü ABD’de “fikirlerin pazar yeri” metaforuyla adlandırılmış, fikirler meta, kitle iletişim araçları pazar tezgâhı yerine konulmuştur (Trager ve Dickerson, 2003: 52).

Kaya’ya göre liberal anlayışa uygun bir iletişim sistemi, ancak belirli ilkeler doğrultusunda oluşturulabilir. Bu ilkelerden birincisi iletişim araçlarıyla iletilecek her şeyin serbest dolaşımı (*free flow*) ilkesidir. Yayınlayan ile alıcılar arasında hiçbir engel, yasak ya da sansür bulunmamasını öngören bu ilkenin içinde de üç öge yer alır: Olaya, habere, bilgiye serbestçe ulaşma özgürlüğü; edinilen bilgi ve haberleri serbestçe aktarabilme özgürlüğü; toplumda yaşayan herkesin iletileri serbestçe alma, iletiye kavuşma özgürlüğüne sahip olmasıdır. İkinci temel ilke ise, özel (serbest) girişimcilikten oluşur. Bu ilke de göstermektedir ki modern basın, başından itibaren ticari bir etkinlik olarak doğmuş ve gelişmiştir (Kaya, 2009a: 79-80).

Liberal medya yaklaşımının basın ve üstlendiği toplumsal rollere ilişkin medya ve iletişim çalışmaları kuramsal birikimine katkıları, ağırlıklı olarak basın özgürlüğü ve dördüncü kuvvet kavramı, profesyonel gazetecilik ideolojisi ve nesnellik temaları etrafında yoğunlaşmaktadır.

1.1.3.1. Basın özgürlüğü

Basın 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren kendini meşrulaştırma gerekçelerini özgür bilgi akışının sağlanması, keyfi iktidarların sınırlandırılması, kamu yararının çoğaltılması üzerine kurmuştur (Köker, 2007: 131). “*Özgür basın sadık bir nöbetçi gibi sürprizlere engel olur ve yaklaşan tehlikeler konusunda zamanında uyarıda bulunur.*” Bu tespitin sahibi Matthew Tindal’a göre bireyler, doğal haklarını hükümetlere karşı özgürce kullanma hakkına sahiptirler. Bu hakların başlıcası ise basın özgürlüğüdür. Tindal’un basın özgürlüğüne yüklediği görevler arasında bireyleri siyasal züppelerden, parlamenter kandırmacılıktan ve hükümete kölelik etmekten kurtulabilmenin güvencesi de yer alır. Yine Tindal’a göre, seçilmiş temsilcileriyle birlikte hukuk düzeni içinde yaşayabilen akıl sahibi bireylerin doğal haklarına dayanarak oluşturulacak iyi bir yönetimi mümkün kılacak olan basın özgürlüğüdür (akt. Keane, 2010: 37).

Liberal yaklaşıma göre basın özgürlüğü, demokrasi için verilen mücadelelerde, çoğunluk veya yönetenlerden farklı düşünenler için “bir güvenlik supabı” olarak ele alınır (Karabay, 2002: 28). Bir başka deyişle özgür basın, kötü ve keyfi yönetimlere karşı bir savunma aracıdır. İnal’a göre faydacılar, despotik yönetimlerin baskısına karşı basın özgürlüğünü savunmaktadır, ancak baskı yalnızca yönetenlerden mi gelecektir? John Stuart Mill baskının “çoğunluğun tiranlığından” da gelebileceğini vurgulamaktadır. O halde basın özgürlüğü, çoğulculuğun ayrılmaz bir parçasıdır. (İnal, 1996: 14).

Basın özgürlüğünün çoğulcu düşünceden beslenerek dönüştüğünü belirten Murdock’a göre, basın özgürlüğü düşüncesini paylaşanlar, özgürlüğü devletin doğrudan müdahalesinin olmaması ile açıklar, bunu yaparken de medya kuruluşlarının siyasi partilerden kopması ve mali özerkliğe kavuşması vurgulanır (akt. İnal, 1996: 17). Ancak İnal, bu görüşün medyanın kapitalist pazar ekonomisinin kâr kaygısı ve kapitalist örgütlenmenin beraberinde getirdiği standartlaşmayı dikkate almadığına dikkat çeker (1996: 17-18).

Kaya, liberal yaklaşımda basın özgürlüğünün temelinde her türlü düşüncenin serbestçe ifade edilmesi ile girişim serbestliği ilkesinin bir arada bulunmasının sürekli bir gerginlik kaynağı olduğuna dikkat çeker. Her türlü düşüncenin serbestçe ifade edilmesi tekelleşmeyi reddetmekte, girişim serbestliği ise kapitalist gelişme sürecinde alandaki tekelleşme eğilimine zemin hazırlamaktadır. Medya alanında faaliyet göstermenin iktisadi bir etkinlik olduğunun hiçbir zaman yadsınmadığını belirten Kaya, öte yandan 20. yüzyılın ikinci yarısında, bu alanda faaliyet göstermenin temel amacının kamu yararı sağlaması gereken bir kamu hizmeti olarak liberal düşüncenin esas ilkesi haline geldiğini vurgular. Bu da medyanın işleyişinin diğer sektörlerdeki iktisadi faaliyetlerle aynı kefiye konulamayacağına işaret etmektedir. Kaya, dolayısıyla, iletişim alanı düzenlenirken söz konusu olabilecek kamu yararını gözeten müdahalelerin liberal öğretilde meşru bir temel kazandığının altını çizer (2009a: 81).

Adam Smith’in *Ulusların Zenginliği* (1776) adlı kitabıyla “bırakınız yapsınlar”cı kapitalist anlayışın temelini attığını belirten İnal, özgürlük söylemiyle sermayenin kesişimine dikkat çeker: “*Smith’in görüşleri Locke’un ‘herkesin mülk*

edinmeye hakkı vardır' düşüncesiyle birleşerek basın özgürlüğü kavramının da yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir." (İnal, 1996: 13) Medya endüstrisi, tekelleşme ve yoğunlaşma eğiliminin açıklaması, belki de bu kesişimde yatmaktadır.

Öte yandan kimi liberal düşünürlerin, basın özgürlüğü konusunda çeşitli çekinceleri bulunuyordu. Örneğin Alexis de Tocqueville, basına tanınan özgürlüklerin kötüye kullanıldığını düşünüyor, basın özgürlüğünün bireyi koruyacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgularken, John Stuart Mill de kamuoyu ve onun dolayısıyla basının bir iktidar odağı haline geldiğine dikkat çekiyordu. Mill'e göre, modern politikanın esası politik iktidarın sınırlanması üzerine kuruluydu, bu nedenle kamuoyu iktidarı da diğer iktidarlara yutmaması için sınırlandırılmalıydı (akt. Köker, 2007: 135).

Faydacılara (pragmatistler) göre kamuoyu üzerindeki devlet sansürü, istibdada verilmiş bir açık karttı ve liberal düşüncenin temel unsurlarından olan "yönetilenlerin mutluluğunun" en üst düzeye çıkarılması ilkesine aykırı düşmekteydi. Bu nedenle basının özgür olması, baskıcı hükümetlere karşı "yöneten küçük azınlığın davranışlarını dizginleyecek" bir denge ögesi olarak ele alınmaktaydı (Keane, 2010: 37). Özgür bir basını "mutluluğun müttefiki" olarak değerlendiren Keane'e göre, basın özgürlüğü en çok sayıda insanın en fazla mutluluğunu sağlayacak yasaların yapılmasını ve uygulanmasını kolaylaştıran, yönetenlerin alışkanlık haline getirdikleri kendini kayırma tutkusunu denetlemesine yardımcı olacak, gizli tutulmaya çalışılan şeyleri ortaya çıkaracak, yönetilenleri gözetme ve hizmet etme eğilimlerini arttıracak bir araçtır. Ayrıca özgür olan basın, kamuyu bilgilendirecek, bürokrasiyi kuşkulu gözlerle inceleyerek yasa yapıcılarla memurların kendi yakınlarına iltimas geçmelerine engel olacaktır (Keane, 2010: 39).

1.1.3.2. Dördüncü Kuvvet

Liberallere göre, çoğulcu demokratik bir toplumda medya yaşamsal bir öneme sahiptir. Demokratik bir işleyişin vazgeçilmezidir. Medya demokratik işlevini, kamu çıkarının savunucusu olarak hükümetin çalışmalarını gözlemleyerek yerine getirir. Fransız Aydınlanma düşünürü Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı tezinde sıraladığı yasama, yürütme ve yargı olarak belirtilen üç kuvvetten sonra medya "dördüncü

kuvvet’’tir. Dördüncü kuvvet medya diğer üç kuvveti halk için gözetleyen ve denetleyen kuvvettir (Erdoğan,1999: 33-34).

Erdoğan, medyaya atfedilen dördüncü kuvvet olma özelliğinin, toplumun üretim ve mülkiyet ilişkileri yapısı dışında, bu ilişkilerin belirleyiciliğinden bağımsız, ideal bir görevsellik verdiğini belirtir. Erdoğan, dördüncü kuvvet medyanın, ekonomi politik açıdan bakıldığında iki işi aynı anda yaptığını vurgular: *“Ekonomik ticaret ve bilinç ticareti. Dördüncü gücün diğer üç güçle ilişkisinde aradığı, bu ticaretlerde serbestliktir. Bu ‘özgürlük’, Amerikan medya sisteminde ‘devlet denetiminden bağımsız, serbest basın’ olarak biçimlenmiştir. Avrupa’da ve Türkiye gibi ülkelerde geçerli olan biçimlenme ise ‘yasal ve anayasal korunmayla biçimlendirilmiş, özerk ve tarafsız kamu yayın kurumları ve özel girişim basın sistemleri’dir.”* (1999: 34-35)

İnal, liberal kuramda medyanın dördüncü kuvvet olarak nitelenmesinin temsili demokrasilere yöneltilen eleştirilere de bir yanıt olduğunun altını çizer. Buna göre, genel ve eşit oy ilkesine dayanan temsili, seçim dönemleri ile sınırlı kalmakta ve seçilen yöneticiler, seçmenlerden kopmakta, denetim dışı kalmaktadır. Bu noktada medya devreye girerek hükümetin uygulamalarını denetler, halkı olan bitenden haberdar eder, sorunlar ve çözümler konusunda bilgilendirir (İnal, 1996: 14-15).

İrvan (1995), liberal demokrasilerde gözetimci rolünü yerine getiren medyanın aynı zamanda bir düşünce pazarı oluşturduğuna da dikkat çeker. Böylelikle medya vatandaşların siyasal süreçlere katılımının garantörü olarak değerlendirilir. Devlet üzerindeki resmi olmayan denetimleri kamu adına sürdüren medya, seçim dönemlerinde de seçmenleri doğru tercih yapabilmeleri için bilgilendirir ve bağımsız tartışma ortamı yaratarak kamuoyu oluşumunu kolaylaştırır. Dördüncü kuvvetin yanı sıra *watch dog* (bekçi köpeği) olarak da adlandırılan medya, aynı zamanda baskı gruplarına dayanan çoğulcu demokrasilerde farklı çıkarların bir araya gelerek örgütlenmesinde de aktif bir kanal olarak ele alınır. Dolayısıyla halkın siyasal süreçlere müdahil olmasını sağlayan bir araç olarak karşımıza çıkar. (İnal, 1996: 14-15). Ancak Franklin vd. ’ne göre, medya dördüncü kuvvet olarak bu rollerini ancak sansüre maruz kalmadığında ve bağımsız olduğunda yerine getirebilir (akt. Özer, 2010: 15-42).

Serbest pazar koşullarından kaynaklanan sorunlar ise medya sistemi içinde “otokontrol” veya “özdenetim” yoluyla çözümlenecek, sorunlar sistem dışına çıkmadan halledilecektir (Karabay, 2002: 25-26).

1.1.3.3. Profesyonel gazetecilik ideolojisi ve nesnellik

Liberal yaklaşım, bir toplumda birbirinden bağımsız ve farklı çok sayıda medya kuruluşunun faaliyette bulunduğunu varsayar. Bu yaklaşıma göre, izleyici veya okuyucu hiçbir zaman edilgen değildir ve üretilen içerikler arasından rasyonel tercih yapmalarını sağlayacak şekilde kitle iletişim araçlarıyla etkileşim içindedirler. Hâlihazırdaki çok sayıda ve farklı medya organizasyonları ise yayın politikaları açısından özerktirler, böylelikle her kuruluş özgürce ve farklı içerik üretimi yapmaktadır. Bu üretime yol gösteren, yön veren ilke ise hedef kitlenin taleplerinin yanı sıra, gazetecilik mesleğinin en yetkin biçimde icra edilmesi arzusu, yani profesyonellik ideolojisidir (Kaya, 1999: 25).

Profesyonel gazetecilik normlarından başlıcaları; nesnellik, sosyal sorumluluk, uzmanlık ve haberin yorumdan ayrılması gereğidir. Bu normlar içinde en çok öne çıkarılanı nesnellik ilkesidir. Ciddi ve güvenilir haberciliğin temel koşullarından kabul edilen ve kendi değer yargılarından arınmış bir gazeteci, hiçbir şekilde yorum katılmaksızın yazılmış bir haberi işaret eden nesnellik, haberin yorumdan ayrılması ilkesinin de temelinde yer alır (Karabay, 2002: 58-66).

Basın tarihi alanında çalışan birçok akademisyene göre profesyonel gazetecilik ideolojisinin gelişimi, basının kapitalist bir kurum olarak gelişiminin sonucudur. 19. Yüzyıl boyunca basının giderek kapitalistleşmesi ve haberin pazara sunulan bir metaya dönüşmesi, gazetecilik ve medya alanında birtakım düzenlemeler gerektirmiştir. Profesyonel gazetecilik ideolojisi, basının saygınlığı ve inanılabilirliğini tesis etmek ihtiyacının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Köker, bu dönüşümde önceki iki yüzyılda basını, “içlerinden dünya hakkında bilgilerin geçtiği edilgen ve tarafsız bir iletken” olarak tanımlayan hâkim görüşün 20. yüzyılın başından itibaren mesleki etkinlikleri öne çıkaracak şekilde değişmesinin etkili olduğunu savunur. Basın ayrıca, kurumsal olarak durduğu yeri tayine yönelik

eleştirilerle de değişmiştir. Bu eleştiriler sonucunda basın, bir iletken veya aracı değil güç odağı veya kurum olarak yeniden tanımlanmış ve politik işlevleri yeniden sorgulanmıştır (Köker. 2007: 141).

James Curran'a göre profesyonellik ideolojisi, pazarın kusurları ve medyanın demokratik rolü arasında bir uzlaşma sağlama biçimidir. Gazetecilerin tarafsızlık, bağlantısızlık, doğruya bağlılık gibi amaçlara bağlanmaları gerekliliği vurgulanarak, ulaşılan bilgileri doğrulama, farklı kaynaklara yer verme, karşıt yorumları aktarmada belli kuralların benimsenmesi önerilmiştir. Böylelikle belli grupların çıkarlarına hizmet eden, serbest pazar ortamında yıpranan medyanın demokratik rolü öne çıkarılmıştır. . Profesyonel gazetecilik ideolojisiyle birlikte medyaya ve gazeteciye öncelikle “kamuya hizmet etme” misyonu yüklenmiş ve kaybedilen güvenin yeniden kazanılması amaçlanmıştır (akt. Karabay, 2002: 50-51).

Özer, 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan objektif (nesnel) habercilik idealinin gelişmesinde telgrafın habercilikte kullanılmasıyla ajans haberciliğinin temelini atması, ajans haberciliğinin gelişmesi ve gazetecilerin kendilerine saygın bir meslek edinme kaygılarının etkili olduğunu belirtir (2010: 82). Böylelikle tarihsel, ekonomik ve teknolojik koşulların dayatmasıyla medya ve gazetecilik alanında yaşanan gelişmelerle nesnellik vurgusu yapılarak gazeteci, üretiminde aktif rol aldığı içerikten yalıtılmış ve medyanın araçsal rolü öne çıkarılmıştır. Bu sayede medyanın ürettiği içeriklerin toplumsal etkisi üzerindeki dikkatler de başka yöne çekilmiştir.

İnal, profesyonel gazetecilik normlarının haber üretiminin örgütlenme biçimi ve haber dilini önemli ölçüde belirlediğine dikkat çeker. Bu normların başını nesnellik (objektiflik) ilkesi çekmekte, nesnellik ise “değer yargılarından arınmış bir gazeteci” metaforunu üretmektedir. Öte yandan tarafsız olmak, haber metninde gazetecinin kendi görüşlerini açık bir dille yazmaması gerektiği anlamına da gelir. İnal, profesyonel gazetecilik ideolojisinin yazılı basını siyasal yanlılık kısı kacından kurtarmak adına kaynak kişi ve kuruluşların, bir diğer deyişle “akredite” haber kaynaklarının söylemlerine bağımlı bir konuma getirdiğine dikkat çeker (1996, 17-21).

1.2. Marksist yaklaşım

Bir felsefe, bir ideoloji, bir yaklaşım ve bir yöntem olarak ele alınabilecek Marksizm, 19. yüzyılın ortalarında Alman düşünürler Karl Marx ve Friedrich Engels'in çalışmalarıyla inşa edilmiş bir düşünce sistemidir. Toplumsal dönüşüm, tarihsel değişme, sınıf ilişkileri ve sınıf çatışması gibi konulara odaklanan, bu konulara tarihsel, maddeci ve diyalektik analizler getiren görüş adını, *“Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; sorun onu değiştirmektir”* diyen Karl Marx'tan (1999: 68) almaktadır.

Marksizme göre iktidar ve devlet kavramları ancak üretim ilişkileri, üretim tarzı, toplumsal sınıflar ve sınıf çatışmaları irdelenerek açıklanabilir. Üretim ilişkileri, bir toplumda insan bilincinden bağımsız olarak var olan objektif maddi ilişkileri yansıtır (Rosenthal ve Yudin, 1972: 484). Üretim ilişkilerinin eklemlenmesi, üretim biçimlerinden birinin egemen üretim biçimi olarak yapıya damgasını vurmasıyla gerçekleşir. Bu belirlenmenin egemen sınıfın teşhisinde ön koşul olduğuna dikkat çeken Boratav, hâkim üretim ilişkileriyle temel sınıfların türetildiğini vurgular (Boratav, 2013: 35).

Marx ve Engels, üretim biçiminin toplumların altyapısını oluşturduğuna dikkat çeker. Toplumların üstyapıları olan siyasal ve hukuksal rejim, felsefe, din, ahlak, sanat, edebiyat vb. özetle toplumların kültürünü yaratan altyapıdır. Üstyapıların oluşum süreçlerinde belirleyici olan faktör ise üretim araçları sahipliğidir (Tanilli, 2002: 180).

Sistemin asli unsurları olan üst yapı kurumlarının pek çoğu, toplumun tümü için geçerli olmak zorundadır. Bünyelerinde çelişkili unsurlar taşısalar bile bu kurumlar, egemen üretim biçimiyle uzlaşma halinde olmalıdırlar (Boratav, 2013: 35).

1.2.1. Sınıf çatışmasının ürünü: Devlet Aygıtı ve Siyasal İktidar

Devlet biçimleri ve hukuki ilişkilerin, idealist düşünürlerin ileri sürdüğü gibi insan zihninin evriminden anlaşılamayacağına dikkat çeken Marx'a göre, bu ilişkilerin kökleri, maddi varlık koşullarında bulunur ve ekonomi politiğin içinde

aranması gerekir (2011: 38-39). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (1884) adlı yapıtında Engels, Antik Yunan örneğiyle devletin toplumsal bir ihtiyacın ürünü olarak ve iç ya da dış zorun müdahalesi olmadan gerçekleştiğini anlatır (Engels, 2000: 127). “*Devlette, insan üzerindeki ilk ideolojik gücü görürüz*” diyen Engels, toplumun dış ve iç saldırılara karşı ortak çıkarlarını savunmak üzere yarattığı organın devlet iktidarı olduğunu belirtir. Buna göre, daha doğar doğmaz bu organ, belli bir sınıfın organıdır ve bu sınıfın egemenliğini doğrudan ne kadar uygularsa kendi toplumundan o kadar bağımsızlaşır. Ezilen sınıfın egemen sınıfa karşı mücadelesi ise zorunlu olarak bu sınıfın siyasal egemenliğine karşı bir mücadele haline gelir (Engels, 1999: 55-56).

Marksizm’e göre devlet, yalnızca ekonomik alanı düzenleyen bir organ olmanın ötesinde bütün bir toplumsal yapıyı düzenleyen temel aygıttır. İnsanlar tarafından bilinçli ve bir amaca uygun olarak kurulan bir örgüt veya ‘genel refahın’ cisimleşmesi olarak değil, özel tarihsel koşullarda iktidar ve sömürü ilişkilerinin aldığı bir biçim olarak algılanmalıdır. Devletin biçimi ise bilinçli bir eylemin sonucu olarak değil, insanlar arasındaki sınıf mücadeleleri, bir başka deyişle artı değer için verilen mücadele sonucunda şekillenmektedir (Hirsch, 2011: 23-24). Sınıflı toplumlarda devlet, egemen olan ekonomik çıkarların temel ve kaçınılmaz bekçisi ve koruyucusudur. Devletin gerçek amaç ve görevi ise, bu çıkarların egemenliğini sürekli olarak sağlama bağlamaktır (Miliband, 1990: 49).

Bir sınıf egemenliği organı ve bir sınıfın, bir diğer sınıfı tahakküm altına alma aracı olarak devlet sınıf karşıtlıklarını dizginleme ihtiyacından ötürü ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de kural olarak en güçlü sınıfın, ekonomik açıdan egemen olan, bu sayede siyasal açıdan da egemen sınıf haline gelen, böylelikle ezilen sınıfı baskı altına tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devleti olarak ele alınmalıdır. Bu açıdan bakıldığında antik devlet, köle sahiplerinin köleleri baskı altında tutma devletidir; feodal devletin, soyluların serf ve bağımlı köylüleri boyunduruk altında tutma organı; modern temsili devletin, ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesinin aleti olması gibi (Engels, 2000: 140-199).

Marx, devlet aracılığıyla sınıflar arasındaki çatışmanın hafifletildiği ve bu tahakkümün yasallaştırılıp kalıcılaştırıldığı bir düzen kurulduğu tespitini yapar.

Marx'a göre toplumsal sınıfları uzlaştırmak mümkün olsaydı devlet ne ortaya çıkabilirdi, ne de varlığını sürdürebilirdi (akt. Lenin, 2009: 4). Devletin varlığı, sınıf karşıtlıklarının uzlaşmaz olduğuna bizzat kanıt teşkil etmektedir (Lenin, 2009: 3). Devletin varlığının nedenini oluşturan toplumsal sınıflar ortadan kalktığında ve boyunduruk altında tutulacak sınıf kalmadığında devlet aygıtına da gerek kalmayacaktır. (Engels'ten akt. Lenin, 2009: 14-16).

Şengül, kapitalist toplumlarda iktidar ilişkilerinin merkezinde mülkiyet kurumu ve üzerinde yükselen sınıf ilişkileri bulunduğuna dikkat çeker. Bu doğrultuda Marksist yaklaşım, sınıf ilişkilerini bir iktidar ilişkisi olarak toplumsal yaşamın merkezine yerleştirir, iktidarın yoğunlaşma alanı ise devlettir. Devlet, sınıf ilişkilerinden bağımsız bir iktidar odağı değildir, kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminin merkezinde yer aldığı ölçüde modern kapitalist toplumları tanımlayan iktidar ağlarının odağında da yer almaktadır. Devlet, sınıfsal konumu nedeniyle kapitalist devlet olarak değerlendirilir (Şengül, 2013: 44). Devlet, kimi zaman bizatihi üretim ilişkilerine müdahil olur ve ekonomik uzama dâhil olur, kimi zaman da dışarıda kalır ve ekonominin periferisinde eyler. Devlet ekonomiye kıyasla yeri, üretim ilişkilerinde ve bunların yeniden üretiminin bizatihi bağrında yer alan kurucu bir varlıktır (Poulantzas, 2004: 18).

Boratav, devlet aygıtının esas olarak egemen sınıfın, günümüzde burjuvazinin denetiminde olduğu kabul edildiği takdirde kamu yönetiminin, özellikle de kamu hizmetleri ve devlet işletmelerinin kapitalizmin gereksinimleri doğrultusunda düzenlenmesi ve işlemesi beklendiğini belirtir. Ancak bu olağan durum her toplumda, tarih boyunca sınıf mücadeleleri sonunda dönüşmüş ve karmaşıklaşmıştır. Devlet aygıtı ise sınıf mücadelelerinin siyasete taşınmasının izlerini taşımakta ve bunların sonunda biçimlenmiş bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Boratav, 2013: 36).

Jessop, devletin saf kapitalist üretim tarzı düzeyinde değil, toplumsal formasyon temelinde yer aldığını ve sınıf ilişkileri yanında sınıfsal nitelik taşımayan öteki ilişkileri de kuşattığını belirtir (akt. Adaklı, 2001: 149). Buradan hareketle devletin ekonomik alanı düzenlediği gibi siyasal, toplumsal, hukuki, kültürel vb. alanları da düzenlediği, erki elinde bulunduran sınıfın çıkarları doğrultusunda

uygulamaları hayata geçiren başlıca organlardan olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle devlet; iktidar, güç ve sömürü ilişkilerinin kapitalist koşullarda aldığı belirli bir sosyal biçimin ifadesi olarak değerlendirilir (Hirsch, 2011: 24).

“*Sınıf ilişkileri, iktidar ilişkileridir*” diyen Poulantzas’a göre; iktidar kavramı, toplumsal yapının, mücadele durumundaki çeşitli sınıflarının uygulamaları arasındaki çatışmalı ilişkiler üzerindeki etkilerinin ifadesidir. İktidar, bir toplumsal sınıfın özgül nesnel çıkarlarının sağlanmasını gerçekleştirebilmek kapasitesi olarak da tarif edilebilmektedir. İktidar, aynı zamanda, bir oluşumun yapılarının destekler üzerindeki birlikte etkinliğini yansıtan, sınıf mücadelesi çerçevesi içindeki bir olgudur. Devlet kurumunun tek başına iktidarı yoktur, ancak bizi iktidarı elinde tutan toplumsal sınıfa götürebilir. Sınıfların iktidarı ise iktidar merkezlerinde örgütlenmiştir, bu açıdan bakıldığında devlet, siyasal iktidarın uygulama merkezidir. Bir başka deyişle, iktidarı temsil eden bir grubun (bürokrasi, seçkinler) iktidarında cisimleşir (Poulantzas, 1992: 100-161).

Devlet iktidarı ile devlet aygıtı arasındaki farka dikkat çeken Lenin, devlet iktidarını “*İktidarı elinde tutan toplumsal sınıf ya da sınıf fraksiyonu*” olarak tanımlar (akt. Poulantzas, 1992: 117). Miliband ise, devlet iktidarının, sınıf iktidarının sağlandığı ve sürdürüldüğü başlıca ve nihai, ancak tek olmayan yol olduğunu belirtir (1990: 67). Devletin ne egemen sınıfın elinde tutacağı bir iktidar-öz’ün araçsal emanetçisi, ne de bir yüz yüze gelmede sınıflardan alıp götüreceği ölçüde iktidar niceliğine sahip bir özne olduğunu vurgulayan Poulantzas, devletin egemen sınıfın ezilen sınıflarla ilişkisi içindeki stratejik örgütlenme yeri olduğunu belirtir. Devlet, iktidarın icra edildiği bir yer ve merkez olmakla birlikte kendine özgü bir iktidara sahip değildir (Poulantzas, 2004: 164).

Hirsch’e göre 20. yüzyılda Marx’ın teorisi referans alan devlet teorisi yaklaşımları arasında iki akım önem kazanmıştır. Bunlardan biri, “tekelci devlet kapitalizmi teorisi” denilen devleti egemen sınıfların veya sınıf fraksiyonlarının aracı olarak değerlendiren Sovyet Marksizmi’nin devlet teorisidir. Diğeri ise “Batı Marksizmi” adı altında geliştirilen, Antonio Gramsci’nin hegemonya teorisi, Louis Althusser’in yapısal Marksizmi ve buna eleştirel yaklaşan ve geliştiren Nicos Poulantzas’ın çalışmalarından oluşmaktadır. Bu yaklaşımlarda devlet ile kapitalist

toplumun sınıf yapısı arasındaki bağlantıya daha ayırt edici ve karmaşık bakıldığını vurgulayan Hirsch, devletin tüm sınıflarla olan ilişkisinde göreceli otonomiye sahip olduğu varsayımı bulunduğunu belirtir. Hirsch'e göre devlet, sınıfsal baskının yalnızca aracı olarak değil, aynı zamanda bir ideolojik merci ve daha kapsamlı ve hegemonyal, yani insanların düşünce ve eylemlerini belirleyen bir ilişkinin parçası olarak görülür (2011: 21-22).

1.2.2. Bilinç ve düşünsel hayatın üretimi

Marx ve Engels'e göre bilinç yaşamı değil, yaşam bilinci belirlemektedir (akt. Ölmezoğulları, 2008: 142). Marx ve Engels; fikirlerin, tasavvurların (düşünce) ve bilincin üretiminin, başlangıçta insanların maddi faaliyetleri ve aralarındaki maddi temaslara, yani gerçek hayatın diliyle doğrudan bağlantılı olduğuna dikkat çeker. Düşünme, insanlar arasındaki zihinsel ilişkiler, onların maddi davranışlarının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar. Bir halkın siyasal dilinde, hukuki, ahlaki, dini, metafizik vb. dilinde ifadesini bulan zihinsel üretim için de aynı şey geçerlidir. Sahip oldukları düşünceleri, fikirleri üretenler insanların kendileridir. (Marx ve Engels, 2013: 34).

Marx'a göre; insanları, varlıklarının toplumsal üretiminde, aralarında zorunlu ve kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurmaktadır. Bu üretim ilişkilerinin tümü ise; toplumun iktisadi yapısının, belirli toplumsal bilinç biçimleriyle örtüşen hukuki bir hukuki ve siyasal üst yapı üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturmaktadır: *“Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklarıdır.”* (Marx, 2011: 39)

Kapitalist toplum ve insanlar arasındaki sosyal bağlantılar, doğrudan ve insanların bilinçli seçimiyle oluşmaz. Onların arkalarından gerçekleşen işbölümü, özel üretim ve mal değiş tokuşunun meydana geldiği süreçlerle karakterize edilir. İnsanların toplumsallığı, para ve sermaye tarafından şekillendirilmiş bir biçimde görünür, yani toplumsallık, yabancılaşmış ve fetişleştirilmiş bir biçimde insanların karşısındadır. Böylelikle ekonomi bilimlerinde varsayıldığı gibi para, basit bir değiş

tokuş aracı değil, özel bir toplumsal ilişkinin nesnel ve somut ifadesi olarak karşımızdadır. Kapitalist toplumda ilişkilerini özgürce seçemeyen ve toplumsal varlıklarını doğrudan eylemleriyle yönetemeyen insanların sosyal ilişkileri, daha çok şekleştirilmiş ve kendileri karşısında yer alan sosyal biçimlerde dile gelmektedir (Hirsch, 2011: 26).

“Düşünce tarihi, zihinsel üretimin, maddi üretimin değişmesiyle birlikte değiştiğinden başka neyi tanıtlar ki?” diye soran Marx ve Engels, insanın düşünceleri, görüşleri ve kavramlarının; insanın bilincinin maddi varoluş koşullarındaki, toplumsal ilişkilerindeki ve toplumsal yaşamındaki her değişimle birlikte değiştiğini belirtir. Marksizm’in ve eleştirel ekonomi politik yaklaşımın kurucusu olan bu iki düşünürün ısrarla altını çizdiği tez; toplumu, toplumsal düşünüşü, düşünsel yaşamının inşasını anlamanın önkoşuludur: *“Her dönemin egemen düşünceleri hep o dönemin egemen sınıfının düşünceleri olmuştur.”* (Marx ve Engels, 2005: 139) Çoğunlukla kapitalist devlet eleştirisi üzerinden şekillenen devlete dair materyalist yaklaşımlar, devlet aygıtını elinde bulunduran sınıfın, bu aygıtın tüm olanaklarını, çıkarları doğrultusunda seferber ettiği konusunda hemfikirdir. Toplumdaki üretim araçlarını, dolayısıyla devlet aygıtını elinde bulunduran sınıf, kendi ideolojisini hâkim kılacaktır.

1.3. Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım

(Ana akım) ekonomi politiğin kökleri, İskoç Aydınlanması’na kadar uzanır. Kapitalist üretim ilişkilerinin erken etkilerine tanık olan İskoç Aydınlanma düşünürleri, toplumların geçim tarzları temelinde birbirlerinden ayırt edilebileceğini ileri sürdü. İşlevsel bir geçim tarzına sahip olmayan bir toplum ve üyelerinin hayatlarını devam ettiremeyecekleri varsayımından hareketle geçim tarzı kurucu unsur ve toplumun temeli olarak kabul edildi (Garnham, 2008: 117-118).

Halkı ve hükümdarı zengin etmek amacı güderek teorik zemine oturtulan ekonomi politiğin temelleri, klasik liberal okulun kurucuları kabul edilen liberal düşünürler Adam Smith ve David Ricardo tarafından atıldı. *Milletlerin Zenginliği* (1776) adlı yapıtında ekonomi politiği bir bilim kolu olarak ele alan Adam Smith’e göre ekonomi politiğin iki amacı bulunuyordu. Birincisi, halkın kendisi için gelir

sağlamasını mümkün kılmak; ikincisi ise devleti ya da toplumu, kamu hizmetlerine yetecek bir gelirle donatmak (2006: 455).

Tarihsel koşulları kutsayarak, kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkilerini meşrulaştıran bir bilim olarak ortaya çıkan ekonomi politik, kurucuları Smith ve Ricardo'dan bir yüzyıl sonra yaşayan Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından eleştirel bakış açısıyla yeniden inşa edilmiş ve olguları tarihsel ve toplumsal koşulları ile bağlamı içinde açıklamayı öngören bir düşünce sistemi ortaya koyulmuştur. Avrupa'nın pek çok ülkesinde sınıf mücadeleleri ve devrimlere sahne olan 19. Yüzyıl'da inşa edilen eleştirel ekonomi politik, Marx ve Engels'in birlikte veya tek başlarına yazdıkları *Alman İdeolojisi* (1845), *Grundrisse: Ekonomi Politik'in Eleştirisi İçin Ön Çalışma* (1857-58), *Ekonomi Politik'in Eleştirisine Katkı* (1859), *Anti-Dühring* (1878) ve *Kapital* 1-2-3. Cilt (1876-1885-1894) adlı yapıtlarında işlenmiştir.

Marx ve Engels tarafından, toplumda maddi yaşamı üreten koşulların manevi yaşamı da ürettiği tezi üzerine inşa edilen eleştirel ekonomi politik; üretim, değişim, bölüşüm ve tüketimi, liberal yaklaşımın tam aksine, tarihsel olarak inceler. Toplumda maddesel yaşama araçlarının üretim ve değişimini yöneten yasaların bilimi olarak özetlenebilecek eleştirel ekonomi politik, yalnızca ekonomi için değil, tarihi içine alan bütün bilimler için, Engels tarafından “devrim yaratan keşif” olarak nitelenen şu cümleyle hazırlanan temel üzerinde inşa edilmiştir: “*Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak, toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır.*” (Marx'tan akt. Engels, 2011: 25)

Engels, ekonomi politiği, toplumlardaki üretim ve değişimin, ürünlerin içinde bölüşüldükleri koşulların ve biçimlerin bilimi olarak tanımlamaktadır. İnsanların üretim koşulları ülkeden ülkeye, kuşaktan kuşağa değişir. Bu nedenle ekonomi politik, tarihsel bir bilimdir. Çünkü durmadan değişen bir konuyla uğraşmaktadır. Önce üretim ve değişimdeki evrimin her derecesine özgü yasaları ayrı ayrı irdelemekte, bu irdeleme sonunda üretim ve değişim için her zaman geçerli bazı genel yasalar saptanabilmektedir (Engels, 1995: 227-231).

Eleştirel ekonomi politik, üretim tarzı tarafından koşullanan toplumun gelişmesinin temelini analiz eder. Üretimi, ancak üretim içindeki insanlar arasında kurulmuş olan ilişkiler açısından ele alır. Toplumun temelini, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında bulunan etkileşimi dikkate alarak irdeler. Üstyapıdan tamamıyla kopmaz, çünkü üstyapı temelden çıkmıştır ve bu temel üzerinde güçlü bir etkiye bulunmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyet şekilleri, üretim içinde bulunan farklı toplumsal grupların durumu, onlar arasındaki ilişkiler, metaların bölüşüm şekilleri, araştırma konuları arasında yer alır (Nikitin, 2005: 25-26).

Bir toplumun üretim ve değişim biçimi ile bu toplumun tarihsel koşulları, ürünlerin bölüşüm biçimlerini de içerir. Bölüşümdeki farklılıklarla birlikte, sınıf farklılıkları ortaya çıkar. Toplum; ayrıcalıklı sınıflarla yoksunlaşmış sınıflar, sömürücülerle sömürülenler, egemenlerle yönetilenler biçiminde bölünür. Böylelikle doğal toplulukların, başlangıçta yalnızca ortak çıkarları için ve dışı karşı savunmalarını sağlamak için ulaştıkları aşama olan devlet, artık egemen sınıfın yaşama ve egemenlik koşullarının yönetilen sınıfa karşı zorla sürdürülmesi gibi bir amaca sahiptir (Engels, 1995: 228-229).

Mosco, Marx'ın ana akım ekonomi politığe getirdiği eleştirinin içerdiği tarih anlayışı ve radikal kapitalizm eleştirisine dikkat çeker. Mosco'ya göre, Marx'ın kapitalizm algısındaki radikallik, özdek bir sistem olan kapitalizmin makineler, çark sistemi, işyerlerinden oluşan 'şeyler' sistemi olmanın ötesinde ele alınmasından kaynaklanır. Marx'ın kapitalizm eleştirisi, tarihsel olarak emsalsiz bir toplumsal ilişkiler kümesi içermektedir (Mosco, 2009: 42). Mosco, ekonomi politığın, *"Filozoflar sistemi anlamaya çalıştılar, asıl mesele onu değiştirmek"* diyen Marx'ın pratik anlayışını benimsediğine dikkat çeker (akt. Erdoğan ve Alemdar, 2010: 236).

1.3.1. İletişimin Eleştirel Ekonomi Polisiği

Liberal yaklaşım, kitle iletişim araçlarının ifade özgürlüğünün korunmasında vazgeçilmez bir rol oynadığını ileri sürer. Marksizm ise bunun tam aksine işaret etmektedir: Bu araçlar eşitsiz toplumsal ilişkilerin, ideolojik toplum imgelerinin ve temsillerinin biçimlenmesine destek olmaktadır (Stevenson, 2006: 25). Medya

toplumdaki sınıf ayrımlarını pekiştirmekte, böylelikle hâkim sınıf lehine bir birlik inşa etmeye yardımcı olmaktadır. (Mosco, 2009: 8- 82).

Ana akım yaklaşımların aksine kültür endüstrilerini tarihsel, toplumsal, siyasal, ekonomik boyutlarıyla ele alan eleştirel ekonomi politik çalışmalar, ileri kapitalist toplumlarda ortaya çıkmış ve gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası soğuk savaş yıllarında özellikle Kuzey Amerikalı ve Avrupalı araştırmacılar 1960’larda gündeme gelen emperyalizm eleştirileriyle birlikte iletişim alanına eleştirel ekonomi politik perspektiften bakmaya başlamıştır. ABD’li araştırmacı Herbert Schiller, *Kitle İletişimi ve Amerikan İmparatorluğu* (1969) adlı yapıtıyla, savunma ile iletişim sanayinin iç içe geçmişliğinin analizini yapmış, kültür emperyalizmi kavramını tanımlayarak iletişimin ekonomi politiği alanına dair ilk çalışmalardan birine imza atmıştır. Devam eden yıllarda pek çok araştırmacı, yaptıkları çalışmalarla iletişimin ekonomi politiğinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Mattelart ve Mattelart, 2009: 89-99).

Eleştirel ekonomi politik çalışmaların özellikle Kuzey Amerika, sonrasında ise Avrupa’da gelişmesinin nedenlerinin başlıcası, bu ülkelerin kapitalist gelişmişlik düzeyidir. Bir başka neden ise, 2. Dünya Savaşı’nın ardından sosyalist Sovyetler Birliği ile kapitalist ABD arasında uzun yıllar süren Soğuk Savaş’tır. İki dünya savaşına tanıklık etmiş 20. Yüzyıl, bu savaşların ardından etkileri 2000’li yıllara uzanan bir soğuk savaşa da sahne olmuş ve bu süreçlerde kitle iletişim araçları, siyasal iktidarlar tarafından etkin biçimde kullanılmıştır.

Boyd-Barret, iletişim alanında ekonomi politik çalışmaların erken dönemlerinde, medya etkileri çalışmalarındaki yaygın yönelime bir tepki olduğunu belirtir. Çoğunlukla endüstri tarafından finanse edilen medya etki çalışmaları, birey üzerine yoğunlaşan psikolojik bir yaklaşım benimsemiş ve bir sonuca ulaşamayan bulgular sunmuştur. Bunun aksine ekonomi politik kuramcılar, medyanın öneminin bireysel etkiler, kullanımlar ve doyumlar sorunlarının çok daha ötesine geçtiğini ve medyanın diğer toplumsal kurumlarla, ekonomiyle, toplumsal ideolojilerin oluşumuyla ilişkisinin kurulması gerektiğini iddia etmiştir (Boyd-Barret, 2006: 9).

İletişim alanında eleştirel ekonomi politik yaklaşımın düşünsel temelini, Marx ve Engels'in 1845 tarihli *Alman İdeolojisi* adlı eseri oluşturmaktadır. Toplumsal bilinç ve düşünsel yaşamın üretimine dair tespitlerin yapıldığı aşağıdaki pasaj, iletişim alanında eleştirel ekonomi politik yaklaşım için pek çok çalışmanın zeminini oluşturmuştur:

“Egemen sınıfın düşünceleri, her çağda egemen düşüncelerdir: Yani, toplumun maddi egemen gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen fikri güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, bu sayede aynı zamanda zihinsel üretim araçlarının da üzerinde denetim kurar; böylelikle zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşüncelerini de, genel olarak, kendine tabi kılar. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikri ifadesinden, düşünceler halinde kavranan egemen maddi ilişkilerden, yani o bir sınıfı egemen sınıf yapan ilişkilerden başka bir şey değildir; yani, onun egemenliğinin düşünceleridir. Egemen sınıfı meydana getiren bireyler, başka şeylerin yanı sıra bilince de sahiptirler; dolayısıyla da düşünürler. Bu nedenle, onlar bir sınıf olarak egemen durumda bulundukları ve tarihsel bir dönemin tüm kapsamını belirledikleri ölçüde, açıktır ki bunu her alanda yaparlar. Yani, başka şeylerin yanı sıra düşünürler olarak, düşünce üreticileri olarak da onlar egemen olurlar, kendi çağlarının düşünce üretimini ve bu düşüncelerin yayılmasını düzenlerler. Yani açıktır ki, onların düşünceleri, dönemin egemen düşünceleridir.” (Marx ve Engels, 2013: 52-53)

Golding ve Murdock, bu metnin 3 önerme içerdiğini belirtir: Düşüncenin üretimi ve dağıtımının kontrolü kapitalistlerin elindedir, bu kontrolün sonucunda kapitalistlerin dünya görüşü, bağımlı gruplar üzerinde tahakküm kurmaktadır. Bu ideolojik tahakküm, sınıfsal eşitsizliğin sürdürülmesinde anahtar rol oynamaktadır (akt. Adaklı, 2006: 22-23).

Medya ve iletişim alanında eleştirel ekonomi politiğin ana akım yaklaşımdan başlıca 4 farkı bulunur. Buna göre; eleştirel ekonomi politik bütüncüdür (*holistic*), tarihseldir, merkezi olarak kapitalist teşebbüs ile devlet müdahalesi (*public intervention*) arasındaki dengeyle ilgilenir, adalet ve eşitlik gibi temel ahlaki sorunlarla ilgilenebilmek için verimlilik (*efficiency*) gibi teknik konuların ötesine geçmektedir Liberal ekonomi politik yaklaşım pazardaki mübadele (*exchange*), yani ürünlerin serbest dolaşımına odaklanmaktadır. Çünkü bu yaklaşıma göre tüketiciler,

ürünleri, sundukları fayda ve doyum temelinde seçmektedir. Eleştirel ekonomi politik yaklaşım, bunun aksine, dikkati, genelde ve kültür endüstrilerinde, mübadeleden ziyade mülkiyetin ve üretimin örgütlenmesine çekmektedir. Bu aşamada, Marksist yaklaşımı benimseyen eleştirel ekonomi politikçiler, kültür üreticilerinin ve tüketicilerinin tercih yaptığını inkâr etmemekte, ancak bunu daha geniş yapılar içinde, makro düzeyde ele almaktadır (Golding ve Murdock, 1997: 54).

Eleştirel ekonomi politik yaklaşım, günümüzde kapitalist toplumlarda kültürel ürünlerin üretim ve tüketimini inceler. Günümüzde her türlü iletişim faaliyetinin kapitalist üretim tarzı tarafından şartlandırılmakta olduğunu ve ekonomik ilişkilerin, kültür ürünlerinin üretim ve dağıtımının toplumsal formasyonunda belirleyici olduğunu savunur.

Medya kuruluşlarının ve medya ekonomilerinin politikalarına odaklanan eleştirel ekonomi politiğin odak noktasında ise; güç, zenginlik, mülkiyet ve denetim konuları yer alır. Hammadde ve üretim araçlarının mülkiyeti üzerine yürütülen mücadeleyi kapitalist toplumlardaki dengesiz servet dağılımının esas kaynağı olarak görür. Kaynakların üretim ve bölüşümüne içkin toplumsal ilişkiler, güç ilişkileri ve sosyal ilişkiler de ekonomi politiğin merkezindedir (Yücesan-Özdemir, 2009: 30). Bu doğrultuda, emek ile mal ve hak ilişkilerini denetiminde tutanlar, düşüncelerini kitleler, bir başka deyişle halk üzerinde kullanabilen ayrıcalıklı, kapitalist sınıfı temsil eder. Medya üretimi, güç ve ilişkilerini denetiminde tutanlar da kendi ekonomik ve politik gündemlerinin propagandasını yapma olanağını elinde bulundurur. Mosco, ekonomi politiğin, en dar anlamıyla, toplumsal ilişkilerin; özellikle, iletişim kaynaklarını da içine alan kaynakların üretimi, dağıtımı ve tüketimini karşılıklı olarak oluşturan güç ilişkilerinin incelenmesi olduğunu belirtir. Buna göre, bu formülasyon önemlidir, çünkü iletişim sektörünün nasıl işlediğine dikkat çeker. Bu bakış açısı bizi, üretim zincirinin içinden gelen, iletişim ürünlerinin geçtiği aşamaları incelemeye iter. Örneğin bir film, önce Hollywood stüdyosuna, oradan dağıtıcıya gitmekte, sonuç olarak sinemalarda ve oturma odalarında tüketiciyle buluşmaktadır (Mosco, 2009: 2).

Wasko, iletişimin ekonomi politiği incelenmesinin yalnızca medya sahipliği ve kontrolü sorunuyla ilgilendiği yaygın yanlış anlaşılmasının aksine, ekonomi politiğin

daha genel olarak kaynakların dağılımıyla ilgili olduğuna dikkat çeker. Buna göre ekonomi politik, özellikle toplumsal bir üretim sistemi olarak kapitalizmin incelenmesidir (Wasko, 2006: 187-188). Wasko, iletişimi, toplumsal bağlamında analiz etmek için, bir üretim ve yeniden üretim sistemi olarak kapitalizmin evrimini ve bu sistem içerisinde iletişimin rolünü anlamak gerektiğine dikkat çeker. Bunun için yapılması gereken, ulusal ve uluslararası politik oluşumlar içerisinde enformasyon ve iletişim endüstrilerinin, diğer endüstrilerle aralarındaki ilişkinin teşhis edilmelidir. Böylelikle gerçek iktidar yapıları açığa çıkarılır. Bu süreç sayesinde, ekonomik ve politik sisteme ilişkin bazı varsayımlara, özellikle özgürlük nosyonu etrafında dönen birtakım kavramlar olan serbest ticaret, konuşma özgürlüğü, hür ve açık rekabet, enformasyonun serbest akışı vesaireye meydan okunmuş olur (Wasko, 2006: 192).

İletişim endüstrilerinin özel metalar ürettiğini belirten Murdock, bu metaların konserve, meyve, otomobil, sigorta gibi mal ve hizmetlerden ayrıldığına dikkat çeker. Bu metalar; çağdaş dünyanın tarifini yapar, iyi olan yaşamın görüntülerini sunar. Böylelikle toplumsal bilincin biçimlenmesinde önemli rol oynarlar. Murdock, ekonomik ve kültürel güç arasındaki bu özel ilişki ve bu metaların kontrolü sorununun, akademik ve siyasi ilginin devam eden odağı haline getirdiğini vurgular (2006: 61). Medya içeriklerinde, kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkileriyle kapitalist toplumun doğasının düşünsel ifadeleri olan düşünceler ve ideolojiler üretilir. Bu bağlamda medya, hem meta üretimi yoluyla değer yaratan hem de yaratılan değere kapitalist sınıf tarafından el konulmasını meşrulaştıran bilinç yönetim araçlarıdır. Medya tarafından üretilen ürünler, izleyicilerin tüketimine sunulan çıktılardır (Yaylagül, 2006: 294-295).

Sermayenin kültürel üretime girmesiyle ürün, bir metaya dönüştürülmüş olur. Böylelikle kültürel üretim, bütün kapitalist emtia üretimi ile benzer özellikleri paylaşır. Lovell, kültürel üretimin Marksist analizi için en uygun başlama noktasının, kapitalist emtia üretiminin analizi için Marx'ın kategorileri (kullanım değeri, değer, değişim değeri, artı değer, meta fetişizmi) olabileceğini belirtir. Lovell'e göre, Marx, ihtiyaçların mideden ya da hayalden kaynaklanabileceğini söyler. Kültürel ürünler, tam olarak Marx'ın bahsettiği ikinci tür, yani mideden değil hayalden kaynaklanan istekleri tatmin ettiği için özel türde metalardır (Lovell, 2006: 17-18).

Medyayı “bilinç endüstrisi” olarak adlandıran Smythe’a göre kitle medyası piyasa için izleyici üretir, bu izleyiciler ise reklamcılar tarafından kullanılır ve satın alınır. Kapitalist sistem için icra ettiği temel fonksiyon, bilincin üretimi için gündem belirlemek olan ticari kitle medyasının, bu üretim sürecinde, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren iki amacı vardır: (1) Tekelci kapitalizm tarafından pazar için kitle halinde üretilmiş tüketim maddeleri ve hizmetler ve bunların izleyici gücü kullanılarak tüketilmesi; (2) kitle pazarının, devletin, strateji ve taktiksel politikaları ile eylemlerinin meşruluğu; örneğin devlet görevlilerinin seçimi, sosyalist ülkelere ve gençliğin muhalefetine karşı harekete geçme belirtisi gösteren askeri hamleler ve politikalar (Smythe, 2006: 231-233). Ticari medyanın tekelci kapitalizmindeki temel ürününün izleyici gücü olduğuna dikkat çeken Smythe, bunun, ticari medyanın varoluşunun nedenleri olan ekonomik ve politik görevleri yerine getirmek için kullanılan somut ürün olduğunu belirtir. Çünkü izleyici gücü üretilir, satılır, satın alınır ve tüketilir, bunun bir bedeli vardır ve bu bir üründür (Smythe, 2006: 233).

Murdock ve Golding’e göre kitle medyasının ekonomi politiği, medyanın öncelikle metalar üreten ve dağıtan endüstriyel ve ticari kuruluşlar olduğunun kabul edilmesiyle başlar. Farklı medya sektörleri, birbirlerine bağlı oldukları için yalıtılmış bir şekilde incelenemeyecek durumdadır ve onların faaliyetleri, ancak geniş ekonomik bağlama bakılarak anlaşılabilir. Analiz, düşüncelerin yayılmasında medyanın ideolojik işleyişini de kapsamalıdır. Medyanın ekonomi politiği, metaların üretimi ve dağıtımını üzerine odaklanmanın ötesinde bu metaların özel doğasının ve yerine getirdikleri ideolojik işlevin de tam açıklamasını yapmalıdır (akt. Boyd-Barret, 2006: 7).

Toplumda düşünsel üretimi gerçekleştiren hâkim sınıfın üretiminde başlıca rol oynayan, kültür ve ideoloji üreten ve yayan araçlar olan kitle iletişim araçları, yani medya kuruluşlarıdır. Yaylagül’e göre, bu araçlar tarafından üretilen metaların mübadele içindeki diğer metalardan farklı olarak ideolojik bir işlevi de bulunmaktadır. Bu ideolojik işlev, egemen toplumsal yapının ve iktidar ilişkilerinin meşrulaştırılması, pekiştirilmesi ve yeniden üretme fonksiyonlarının yerine getirilmesidir (2013: 144).

Güngör, kitle iletişiminin bilgi üretip dağıttığına, bilginin ise doğrudan doğruya insanların bilincini hedef aldığına dikkat çeker. Örneğin bir fabrikada üretilen bir çorap satın alınır, eskiye dek kullanılır, eskিয়ে de atılır. Bu çorap, onu kullanan için çoraptan öte bir anlam taşımaz. Oysa kitle iletişim araçları tarafından üretilen ve insanlara sunulan bilgi, onların beyinlerine, zihinsel süreçlerine işlenir, bilinçlerini biçimlendirir, birikimlerine eklenerek yaşam deneyimlerini oluşturur, algılarını yönlendirir, duyuşsal ve ruhsal davranışlarına etki eder, bu süreç; toplumsal ilişkilere kadar gider. Bu doğrultuda kitle iletişim araçları, kapitalist sistem içerisinde işleyiş gösteren diğer şirketlerden farklı bir konumda değerlendirilmelidir. Bu araçların ürettikleri yalnızca onu satın alan bireyleri değil, bütün toplumu ilgilendirmektedir (Güngör, 2011: 120).

Herman ve Chomsky, medyanın işlevlerini; insanları eğlendirmek, avutmak, bireyleri topluma eklemleyen değerleri, inançları ve davranış kodlarını aşılacak olarak özetler. Refah belli ellerde toplandığı ve önemli sınıfsal çıkar çelişkilerinin bulunduğu bir dünyada bu rolü yerine getirmek sistematik bir propagandayı gerektirmektedir. Herman ve Chomsky, medya üzerindeki tekelleşimin, medyanın belirli bir seçkinler grubuna hizmet ettiğini gösterdiğini belirtir ve toplumdaki servet ve güç eşitsizliğinin medyanın üzerindeki etkisini, “Propaganda Modeli” ile açıklar. Bu modele göre, haberin medyada yer bulabilmesi için geçmesi gereken 5 süzgeç vardır: (1) Kitle medyasının büyüklüğü, mülkiyet ve kâr yönelimi, (2) iş yapmak için reklamcılık ruhsatı, (3) kitle medyasının haber kaynakları, (4) tepki üretimi ve zorlayıcılar, (5) bir denetim mekanizması olarak anti-komünizm (Herman ve Chomsky, 2012: 72 -106).

Adaklı, Herman ve Chomsky’nin, *Rızanın Üretimi* adlı çalışmalarıyla araçsalcılığın temsilcileri olarak anıldığını belirterek; araçsalcıların, kapitalistlerin, kendi çıkarlarıyla uyumlu bir kamusal bilgi akışını güvence altına almak için, piyasadaki ekonomik güçlerini kullanma biçimine odaklanarak, özel mülkiyet alanındaki iletişim araçlarını, sınıf tahakkümünün araçları olarak gördüklerini belirtir. Adaklı, Herman ve Chomsky, hükümetin ve iş çevrelerindeki seçkinlerin iletişim alanındaki nüfuz ve müdahaleleri üzerine odaklanırken, sistemdeki çelişkileri göz ardı ettiklerini vurgular. Buna göre; medya sahipleri, reklamcılar ve anahtar personel, belirli sınırlar barındıran bir “yapı” içerisinde iş görmek zorundadır.

Medyayı bir bütün olarak analiz edebilmek için ise bu sınırların doğasını ve kaynaklarını ortaya koymak gerekmektedir (Adaklı, 2006: 27).

Eleştirel ekonomi politik yaklaşıma göre, toplumdaki hâkim güçlerin yönetiminde ve denetiminde bulunan kitle iletişim araçlarının güçleri, yapısalcıların varsaydığı gibi dil veya söylem içerisinde gelişen bir şey değildir. Veya teknolojik determinizmi benimseyenlerin öne sürdüğü gibi, güçleri kendinden menkul araçlar da değildir. Pozitivist sosyal bilimcilerin ileri sürdüğü, bireylerin kendi istek ve arzularıyla, toplum içerisinde birlikte yaşamaya razı oldukları, toplumsal uzlaşma ortamında yer aldıkları toplum tahayyülünün aksine, toplumda iktidar kimin elindeyse toplumsal bilinç, onun istek ve arzuları doğrultusunda biçimlendirilir. Toplumsal uzlaşma ve sistemin dengede olması, bireylerin düzene uyum sağlaması, iktidar sahipleri açısından önemlidir. Yönetici sınıf, elindeki tüm olanaklarla toplumu ve sistemi dengede tutmaya çalışır. Kitle iletişim araçları da bu aşamada güç için oldukça elverişli aygıtlardır (Güngör, 2011: 119-120).

1.4. Hegemonya, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Eleştirel ekonomi politik medyanın ekonomik işleyişi kadar ideolojik fonksiyonunu da önemser. Medyanın ideolojik gücüne ilişkin eleştirel çalışmalarda öne çıkan iki önemli bakış açısı Gramsci'nin *Hegemonya* ve Althusser'in *Devletin İdeolojik Aygıtları* kavramlarıdır. Gramsci, hegemonya kuramıyla altyapı-üstyapı sorunsalına farklı bir bakış açısı getirmiş, rıza üretimi ve bilinç yönetiminde kitle iletişim araçlarının önemine değinmiştir. Althusser ise, toplumda ideolojinin yayılmasında başlıca rol oynayan araçların başında kitle iletişim araçlarının geldiğini belirterek bu araçların Devletin İdeolojik Aygıtları arasında yer aldığının altını çizmiş ve nasıl işlediklerini incelemiştir.

Gramsci ve Althusser'in "hegemonya" ve "rıza" kavramlarının açtığı yoldan gidildiğinde, medyanın, egemen olmaya çalışan ideolojilerin mücadele alanlarından biri olduğu görülmektedir. Bu mücadele anlam üretme, anlam kazanma ve bunu topluma kabul ettirme üzerinden yürütülmekte; kitle iletişimi, toplumsal iktidarın kurulmasına aracılık eden bilginin denetimini sağlayarak, toplumsal rızanın

alınmasında önemli role sahiptir. Egemen ideoloji, rızayı üretmek, toplumsal anlamda kendisini gerçekleştirmek zorundadır.

1.4.1. Hegemonya

Gramsci'ye* göre, her devlet, belirli bir tür uygarlık ve vatandaş (dolayısıyla da belirli bir türde birlikte yaşayış ve bireysel ilişkiler) yaratmak ve bunları sürdürmek, birtakım gelenek ve tavırları ortadan kaldırmak ve başkalarını yaygınlaştırmak eğilimindeyse, (okul ve başka kurum ve etkinliklerin yanı sıra) hukuk, bu ereğin aracı olacaktır. (Gramsci, 1984: 161). Gramsci, kuvvetler ayrılığı ve bunun gerçekleşmesinden doğan tartışmalar ile hukuk kuralı sisteminin, sivil (*civile*) toplumla siyasal toplum arasındaki mücadelenin sonucu olduğunu belirtir. Bu mücadele belirli bir tarih döneminde, sınıfların geçici bir dengesi içinde yürütülmüştür. Bu denge, başta devletin hizmetinde bulunan özellikle sivil-asker bürokrasisi olmak üzere, bazı aydın kategorilerinin hala eski egemen sınıflara çok bağlı olmasıyla belirlenmiştir (Gramsci, 1986: 310). Belirli bir dönemin tarihinde işleyen güçlerin doğru çözümlenmesi ve ilişkilerinin belirlenmesi için gerekenin, yapı ve üstyapı ilişkileri sorununun tam olarak ortaya konulması olduğunu belirten Gramsci, iki ilkenin ışığında yürümek gerektiğine vurgu yapar: *“(1) Hiçbir toplum, çözümleri gerekli ve yeterli koşulları ya da hiç olmazsa görünme ya da gelişme durumunda olmayan problemler yüklenmez. (2) Hiçbir toplum, ilişkilerinin kapsadığı bütün yaşam biçimlerini tüketmeden dağılamaz ve onun yerine başkası geçemez..”* (Gramsci, 1984: 77)

Bobbio, Gramsci'nin siyasal düşüncesini yeniden inşa etmede kilit kavram ve zorunlu başlangıç noktasının sivil toplum kavramı olduğunu belirtir. Buna göre, devlet, kendi içinde bir amaç değil, bir aygıt, bir araç olarak kendi tarihine aittir. Evrensel çıkarları değil kısmi çıkarları temsil eden devlet, temelde yer alan toplum üzerinde egemenliğini sürdüren ayrı ve üstün bir varlık olmayıp toplum tarafından

* 20. Yüzyılda yaşayan İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci, hegemonya kuramıyla toplumdaki tahakküm ve kitlelerin rıza üretimi üzerinde durmuştur. Avrupa'da faşizmin yükseldiği dönemlerde İtalyan Komünist Partisi kurucu üyesi ve liderlerinden olan Gramsci, Mussolini döneminde tutuklanmış ve hapiste hayatını kaybetmiştir. 1929 ile 1935 yılları arasında hapisanede yazdığı notlardan oluşan kitabı, *Hapishane Defterleri* adıyla 1950'lerde yayınlanmış, 1970'lerde İngilizce ve çeşitli dillere çevrilmesiyle gündeme gelmiştir. Hegemonya kuramı ve Gramsci'nin içinde aktif şekilde yer aldığı sınıf mücadelesine dair teorik yaklaşımlar bu kitapta ele alınmış; Gramsci, Batı Marksizmi'nin temellerini atan isim olarak öne çıkmıştır. (Bkz. Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri Cilt 1**, Çev. Ekrem Ekici, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011.)

koşullandırılır ve topluma bağımlıdır. Devlet, süreklilik arz eden bir kurum değildir, temelde yer alan toplumun dönüşmesiyle birlikte ortadan kalkmaya mahkûm olan geçici bir kurumdur (Bobbio, 1993: 95-96).

Gramsci'ye göre hegemonya, entelektüel ve moral liderliktir ve temel elemanları, rıza ve iknadır. Toplumda ekonomik ve ideolojik anlamda ezilen sınıfların rızasını almak isteyen güçlü grupların çabaları, Gramsci tarafından hegemonya terimiyle karşılanır. Toplumda egemen olan bir sosyal grup veya sınıf, o toplumdaki kültürel ve ideolojik inanç sistemini, evrensel anlamda kabul görmüş geçerli yöntemleri kullanarak birleştirebilir ve yönlendirebilir. Bu nedenle, ideoloji, kültür, felsefe ve onun 'organize edicileri' (entelektüeller), hegemonya kavramının ayrılmazları olarak değerlendirilir (Fontana'dan akt. Arsan, 2004: 154-155).

Erdoğan ve Alemdar'a göre Gramsci, Marx'ın "egemenlik" kavramı yerine hegemonya, "sınıf" kavramı yerine tarihsel blok, "sınıf çatışması" kavramı yerine sosyal ittifak kavramını getirmiştir. Gramsci'nin hegemonya kuramına göre, bir sosyal grup, sınıf veya devlet, egemenliği kısmen baskıyla, daha önemlisi çoğunluğun rızasına dayanarak sağlamaktadır. Rıza üretimi, biliş yönetiminden geçerek gerçekleşmektedir, bu tür üretim bilinç endüstrileri tarafından yapıldığı için medya, kamu katılımını sağlamada merkezi rol oynamaktadır. Medya ve diğer yollarla entelektüeller, değerler ve kurumlar ağını tutmakta ve sürdürmektedir. Baskı ve katılma birlikte hegemonyayı oluşturur. Hegemonya bir sosyal grubun, kendi projeleri etrafında yeni sosyal ittifaklar sistemi kurması kabiliyeti olarak tanımlanmış, bu ittifak ise tarihsel blok olarak nitelenmiştir (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 268).

Hegemonya kavramının, toplumsal sınıflar ya da gruplar arasındaki, kendiliğinden rızaya dayalı ideolojik üstünlük, denetim ve yönlendirme ilişkilerini anlattığını belirten Yetiş, temel sınıfların diğer sınıf ve kesimler karşısında sergilediği ahlaki ve entelektüel önderlik yeteneğinin, siyasal iktidar pratiklerinin baskı ve dolaysız zora dayanmaksızın gerçekleşmesini sağladığını vurgular. Yetiş'e göre, hegemonya sorunsalı, önceki yaklaşımlardan yararlanarak kendi özgün bakış açısını geliştiren Gramsci'nin yapıtlarıyla birlikte yeni bir kuramsal bağlama yerleştirilmiş; kuram, sınıfsal egemenlik ve iktidar ilişkilerinin yeniden üretimini

açıklamak amacıyla işlevselleştirilmiştir. Gramsci, özellikle gelişkin kapitalist toplumlarda sınıf ilişkilerini ve devlet-sivil toplum bağlantısını analiz ederken sınıf egemenliğinin yalnızca tahakkümle sürdürülemeyeceği varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, kapitalizme özgü toplumsal egemenlik ve siyasal iktidar süreçleri, burjuvazi ile bağımlı sınıflar arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda, rıza ve zorlamanın özgül bileşimlerini gerektirmektedir (Yetiş, 2013: 87-88).

Hegemonyanın, her ne kadar rıza ve oydaşma (konsensüs) süreçlerini içerse de ideolojik ya da siyasal iknaya indirgenmemesi gerektiğini vurgulayan Yetiş, egemen sınıfın ekonomik yapıdaki ayrıcalıklı konumuna bağlı olduğunu belirtir. Bu doğrultuda, bu sınıfın hegemonik üstünlüğünün yeniden üretimi, salt kesimsel çıkarların savunulmasını hedefleyen ekonomik-korporatif bakış açısının aşılmasını zorunlu kılar. Egemen sınıfın, ekonomi alanında kimi tavizler vererek yönetilen sınıf ve toplumsal grupların istek ve çıkarlarına özen göstermesi gerekir, çünkü hegemonya özünde etik ve politik olsa da, ekonomik niteliğe de sahip olması gerekir (Yetiş, 2013: 89).

Yetiş, hegemonya sorunsalının, tarihsel bloğun üstyapısında yer alan iki ayrı düzeyin karşılıklı ilişkilerinin dikkate alınmasını gerektirdiğini vurgular: sivil toplum ve politik toplum, ya da devlet. Sivil toplum, hegemonyanın kurduğu genellikle özel diye adlandırılan örgütlenmeler alanına denk gelir. Yetiş'e göre, kapitalist toplumda sınıflar arasındaki siyasal ve ideolojik savaşımın hegemonik özellikler kazanmasına yol açan geniş kapsamlı toplumsal ilişkiler örüntüsü, bu alanın tipik görünümünü oluşturmaktadır. Buna karşılık politik toplum ya da devlet, özellikle zorlama ve baskı işlevinin uygulandığı bir yönetim alanıdır (Yetiş, 2013: 91).

Arsan, Gramsci'nin, bir grubun diğer gruplar üzerindeki baskısının iki şekilde kendini gösterdiğini belirttiğini aktarmaktadır: "dominasyon" ve "moral/entelektüel liderlik". Arsan'a göre, bu doğrultuda, günümüzde kendilerini toplumun organize edicisi olarak gören politikacılar ve sermayedarlar (baskın sınıf) ile kendilerini toplumun eğiticisi, moral önderi olarak gören gazeteciler arasında toplumsal rızanın üretimi açısından ciddi bir işbirliği söz konusudur. Onlar bir yandan organik olarak birbirlerine bağlı üst ve alt sınıflar arasındaki iletişimi kuran araçlar vazifesi görürken, öte yandan da egemen ideolojinin meşrulaştırma uzmanı olarak alt sınıfla

(*cultura popolare*) ait oldukları üst sınıf (*alta cultura*) arasındaki problemleri ve karşı çıkışları yatıştırma görevi üstlenmektedirler (Fontana'dan akt. Arsan 2004: 155-156).

Barrett, hegemonyanın, en iyi, “rızanın örgütlenmesi” olarak anlaşıldığını belirtir. Buna göre hegemonya, bilinç biçimlerinin şiddet ya da zora başvurmada inşa edildiği süreçtir. Egemenler, iktidarlarını sağlamlaştırmak ve ezilenlerin düzeni sorgulamaması için devletin ideolojik aygıtları ve baskı aygıtlarını kullanır, kitleleri bilinçlendirme anlamında ideolojik aygıtlar, her zaman devletin, yani egemenlerin hizmetindedir (Barrett'tan akt. Çoban, 2014: 32).

Yetiş, Gramsci'nin merkezi önem atfettiği hegemonya kavramını, zorlama ve rıza ikiliği bağlamında, sınıf üstünlüğünün iki biçiminden biri olarak kuramsallaştırdığını belirtir: tahakküm ve hegemonya. Buna göre, egemen sınıf uzlaşmaz karşıtlık içindeki sınıf ve kesimler üzerinde tahakküm (baskı, zorlama) uygular; bununla birlikte, ittifak kurduğu yandaş kesimlere önderlik eder. Yetiş'e göre, zorlama ve rızanın diyalektik bir birlik içinde eklemlendiği bu yaklaşım; hegemonyayı, egemen sınıfın ideoloji kertesinde görünümüleri açığa çıkan sosyokültürel üstünlüğünün, kendiliğinden rızaya dayalı oydaşma süreçleri üzerinde etkili olduğu bir yönlendirme ilişkisi olarak ele alır. Bu noktada, üretim sürecindeki özgül konumları dolayısıyla sadece temel sınıfların (kapitalist toplumda, burjuvazi ve işçi sınıfı) hegemonya kurma yeteneğinde olduğu belirtilir (Yetiş, 2013: 88).

Hegemonyanın oluşumundaki işlevi nedeniyle ideolojinin sınıf bilincinin gelişmesiyle yakından bağlantılı olduğunu belirten Yetiş, Gramsci'nin yapısal, siyasal, askeri düzeylerde ele aldığı güç ilişkilerini incelerken sınıf bilincinin ideoloji kertesindeki gelişiminin üç temel aşamaya göre analiz edilebileceğini ileri sürdüğünü aktarır: (1) Toplumsal sınıfı oluşturan farklı kesimlerin (sınıf fraksiyonlarının) sadece kendi varlıkları ve çıkarlarına ilişkin bilinç edindikleri, ancak ait oldukları sınıfın tamamının örgütlenmesine yönelik bir bakış açısı kazanamadıkları ‘ekonomik-korporatif’ evre. (2) İçinde yer alınan sınıfın bir bütün halinde kavranmasıyla birlikte çıkar dayanışmasına girildiği, ancak sınıfın ortak çıkarlarının henüz sadece yapısal ilişkiler düzeyinde dile getirildiği ‘ekonomik’ belirlenimli sınıf bilinci evresi. (3) Kendi varoluşuna ilişkin bütünlüklü bir bilince ulaşan sınıfın toplumdaki öbür sınıf ve kesimlere ideolojik, siyasal ve entelektüel önderlik yapmaya başladığı hegemonik

evre. Sınıf bilincinin gelişimi açısından en ileri ve gelişkin düzeyi temsil eden bu evrede, egemen sınıfın diğer sınıflar üzerindeki ideolojik yönlendiricilik yeteneği açığa çıkmaktadır (Yetiş, 2013: 90).

Erdoğan ve Alemdar, Gramsci'ye göre, yönetici sınıf ittifakının (tarihsel blok) yalnızca bir alt sınıfın kendi çıkarlarını uymaya zorlamaya muktedir olduğu zaman değil, aynı zamanda bu sınıflar ve toplum üzerinde tam bir toplumsal otorite kullandığı zaman var olduğunu belirtir. Bu doğrultuda hegemonya, bu egemen sınıf bölümlerinin, sadece egemen oldukları zaman değil, yönettikleri zaman işlediği anlamına gelir. Yani hegemonya, güç ve halkın rızası bileşimine dayanır. Gramsci'nin liberal-kapitalist devlette halkın rızasının önde geldiğini, baskı silahının sonra işlediğini belirten Erdoğan ve Alemdar, hegemonyanın sadece üretim ve ekonomik alanda kazanılmadığını ifade eder:

“Devlet, siyaset ve üstyapılar düzeyinde örgütlenir ve hegemonya bu alanda elde edilir. Sivil yaşam ve devlet alanlarında kurumlaşmış olan ‘gerçeklerin tanımlanması’, alt sınıflar için başlıca yaşanan gerçeği meydana getirir; bu yolla ideoloji, toplumsal düzende ‘toplumsal bloğun’ ideolojik birliğini tutarak ‘çimento’ olur. Bu hegemonya, egemen sınıfların ayrıntılı olarak alt sınıfların yaşamlarının düşünsel içeriğini düzene koyabildikleri ve yasaklayabildikleri için değil, bütün rekabet eden gerçek tanımlamalarını kendi menzilleri içinde çerçevelemede, bütün seçenekleri kendilerinin düşünce ufku içine getirmede, belli ölçüde başarı sağlamaları nedeniyle işler. Hegemonya tek bir birleşmiş yönetici sınıf tarafından değil, sınıf bölümlerinin özel olarak bir araya gelişi, ittifakı ile korunabilir; dolayısıyla, egemen ideolojinin içeriği yönetici sınıfların karmaşık içsel düzenini yansıtır. Hegemonya üstyapı kurumları yoluyla (aile, öğretim sistemi, kilise, kitle iletişim araçları ve kültürel örgütler) ve devletin baskıcı yanı (yasalar, polis, silahlı kuvvetler) ile çalışır; hazır verilmiş ve kalıcı bir durum değil, aktif bir şekilde kazanmak ve korunmak zorundadır.” (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 268-269)

Erdoğan ve Alemdar, Gramsci'nin hegemonya kuramına göre, ideolojinin egemen gruplar tarafından basitçe empoze edilmediğine dikkat çeker. Bu doğrultuda, egemenlik altındakiler direnmeyi reddederek, egemenliği destekleyerek kazançlar elde etmeyi umarak (ve bazı kazançlar elde ederek) veya sunulan sahteleri görmeyerek, kendi sömürülerine razı olurlar (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 296).

İktidarı elinde bulunduranlar, tahakküm altındaki kitlelerin rızasını kazanırken aynı zamanda kendi ideolojisini kültürel kurumlar ve ürünlerde yeniden üretirler. Bunu yaparken, kitle iletişim araçlarını kullanırlar. Egemenler, toplumun sürekli değişen koşullarına uygun olarak ideolojik yeniden üretimi gerçekleştirmek ve bu ideolojiyi bireylere ulaştırarak ideolojik hâkimiyet ve denetimi sağlamak, hegemonyalarını sağlamlaştırmak ve sürdürmek için medyayı ellerinde bulundururlar (Çoban, 2014: 49).

Lull, hegemonyanın egemen ideoloji aktarımı, bilinç biçimlendirmesi ve sosyal iktidar deneyimi aracılığıyla işleyen bir süreç olduğunu vurgular. İdeoloji, iletişim içinde ifade edilen fikirler sistemi, bilinç grupları ya da bireyler tarafından taşınan duygular, kanılar, tutumlar toplamının temelini oluşturur (Lull'den akt. Çoban, 2014: 27).

1.4.2. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları

Batı Marksizmi'nin bir diğer temsilcisi, Cezayirli düşünür Louis Althusser, 20. Yüzyılda Fransız Komünist Partisi'nin önemli isimleri arasında yer almıştır. Devletin ideolojik aygıtları teziyle resmi ideolojinin ne gibi yollarla yayıldığını ve ideoloji yayan araçların nasıl işlediğini sorgulayan Althusser, Marksizm eleştirisiyle yapısalcılığa yönelmiş, Nicos Poulantzas'ın da aralarında bulunduğu yapısalcı ekol içinde yerini alarak “Yapısalcı Marksizm” akımını başlatmıştır.

Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (1970) adlı kitabında şu tezi önermiştir: “Devlet kuramını geliştirmek için, yalnızca devlet aygıtı ile devlet iktidarı ayrımını değil, açıkça Devletin (Baskı) Aygıtının yanında bulunan, ancak onunla karıştırılmaması gereken bir gerçeği de göz önüne almak zorunludur. Bu gerçeğe kendi kavramının adını vereceğiz: Devletin İdeolojik Aygıtları.” (2006: 62)

Althusser, Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) tezini oluşturmaya, Marksist kurama göre devlet aygıtının şunları kapsadığını anımsatarak başlar: Hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler vb. Althusser'e göre, bunlar “Devletin (Baskı)

Aygıtı” adını vereceği şeyi oluşturmaktadır.* Gözlemcinin karşısına, birbirinden ayrı ve özelleşmiş kurumlar biçiminde dolaysız olarak çıkan Devletin İdeolojik Aygıtlarını ise Althusser, şöyle sıralamaktadır:

“Dinsel DİA (farklı kiliselerin oluşturduğu sistem)

Öğrenimsel DİA (farklı, gerek özel gerekse devlet okullarının oluşturduğu sistem)

Aile DİA’sı

Hukuki DİA

Siyasal DİA (değişik partileri de içeren sistem)

Sendikal DİA

Haberleşme DİA’sı (basın, radyo-televizyon vb.)

Kültürel DİA (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.)” (Althusser, 2006: 63-64).

Devletin Baskı Aygıtıyla Devletin İdeolojik Aygıtları arasındaki temel ayrım noktalarına değinen Althusser, ilk aşamada, devletin bir tek baskı aygıtı olmasına karşın, birden çok sayıda DİA olduğunu belirtir. DİA’lar arasında bir birlik olduğu varsayılsa bile, DİA’ların bu çokluğunu bütünleştiren bir birlik, dolaysızca görülmez. İkinci aşamada ise, devletin birleşik (baskı) aygıtı tümüyle kamu alanında yer almasına karşın, DİA’ların (görünüştaki dağınıklıkları içinde) en büyük bölümü özel alanda bulunmaktadır (Althusser, 2006: 64).

Devletin İdeolojik Aygıtlarını gerçekleştiren kurumların özel ya da kamusal olmasının önemi yoktur, önemli olan işleyişleridir. İşin özüne gelmek gerekirse, Devletin İdeolojik Aygıtları, Devletin Baskı Aygıtından şu temel farkla ayrılmaktadır: Devletin Baskı Aygıtı zor kullanarak işler, oysa Devletin İdeolojik Aygıtları ideoloji kullanarak işlemektedir. Althusser, ister baskı ister ideolojik olsun, devletin her aygıtının hem baskı hem de ideolojiyle işlediğine dikkat çeker. Bütünüyle baskıya dayanan aygıt yoktur. Örneğin baskı aygıtlarını oluşturan ordu ve polis, hem kendi içlerindeki dayanışıklığı, hem de yeniden üretimlerini sağlamak için dışarıya sundukları değerler ile birlikte ideolojiyi kullanarak işler. Aynı şekilde, tersine, devletin ideolojik aygıtlarının da, öncelikle ideolojiye ağırlık vererek işlediği, ikincil olarak da, uç durumda, çok hafifletilmiş, gizlenmiş, hatta simgeselleşmiş bile olsa, baskı kullanarak işlediğini söylemek gerekir. Salt ideolojik aygıt yoktur. Örneğin kiliseler ve okulların uyguladığı ceza, ihraç, seçme vb. yöntemler veya

* “Baskı sözcüğü, söz konusu devlet aygıtının hiç olmazsa en uç noktada (çünkü, örneğin, idari baskı fiziksel olmayan biçimlere de bürünebilir) ‘zor kullandığını’ belirtir.” (Althusser, 2006: 63)

iletişim alanında sansür örneği verilerek bu kurumların baskıyı da bünyesinde barındırdığı ifade edilebilir (Althusser, 2006: 65-66).

Devletin İdeolojik Aygıtlarının çeşitliliğini birleştiren şeyin, işleyişleri olduğunu belirten Althusser, işleyişlerini sağlayan ideolojinin, bütün çeşitliliği ve çelişkilerine karşın, egemen sınıfın ideolojisi olan egemen ideolojinin altında, daima bir birliğe sahip olduğunu vurgular: *“Eğer ilke olarak ‘egemen sınıf’ın devlet iktidarını elinde tuttuğunu (tek başına ya da çoklukla olduğu gibi sınıf fraksiyonları ya da sınıf ittifakları ile), dolayısıyla Devletin (Baskı) Aygıtını elinde bulundurduğunu düşünürsek, egemen sınıfın DİA’larda da etkin olduğunu kabul etmemiz gerekir –çünkü Devletin İdeolojik Aygıtlarında gerçekleşen de, bütün çelişkileriyle birlikte, sonuçta, egemen sınıfın ideolojisinin ta kendisidir.”* (2006: 66-67).

Marksist devlet kuramına atıfta bulunan Althusser, devlet iktidarı ile devlet aygıtını birbirinden ayırmak gerektiğini belirtir ve buna, devlet aygıtının iki bedeni kapsadığını ekler. Bir yanda Devletin (Baskı) Aygıtını temsil eden kurumlar bedeni, diğer yanda Devletin İdeolojik Aygıtları bedenini temsil eden kurumlar bedeni vardır. Bu noktada DİA’ların ne ölçüde rol oynadığı, önemlerinin nereden kaynaklandığı ve işlevlerinin ne olduğu sorusunu soran Althusser, bu sorulara şöyle yanıt verir:

“Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi nasıl sağlanır? Yerlemin (alt-yapı, üst-yapı) diliyle söylersek: Çok büyük ölçüde, hukuki-siyasal ve ideolojik üst-yapı yoluyla sağlanır. Madem ki betimleyici niteliğini hala koruyan bu dili aşmanın vazgeçilmez olduğunu kabul ettik, o zaman şöyle diyeceğiz: Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi büyük ölçüde, devlet iktidarının devlet aygıtlarında uygulanmasıyla, yani bir yandan DİA’larda, öbür yandan devletin (baskı) aygıtında uygulanmasıyla sağlanıyor.” (Althusser, 2006: 68-69).

Althusser’e göre, Devletin (Baskı) Aygıtının ayrı ayrı ögeleri bir komuta biriminin, yani devlet iktidarını elinde tutan egemen sınıfların siyasal temsilcilerinin uyguladığı sınıf mücadelesi siyaseti biriminin varlığında merkezileşen örgütlenmiş bir bütün oluşturur. Ama DİA’lar çok sayıda ve birbirlerinden ayırırlar, “görece özerktirler” ve proleter sınıf mücadelesi ile kapitalist sınıf mücadelesi ve onların

bağımlı biçimleri arasındaki çarpışmaların sonuçlarını, kimi zaman en uç, kimi zaman da sınırlı biçimlerde dile getiren çelişkilere nesnel bir alan sağlamaya elverişlidirler. Devlet (Baskı) Aygıtının birliği, iktidardaki sınıfların sınıf mücadelesi siyasetlerini uygulayan, iktidardaki sınıfların temsilcilerinin yönetiminde birleşmiş ve merkezileşmiş örgütü aracılığıyla sağlanmasına rağmen, değişik DİA'lar arasındaki birlik, egemen sınıfın ideolojisi tarafından, çoklukla çelişkili biçimde sağlanmaktadır (Althusser, 2006: 69-70).

Devletin Baskı Aygıtının rolü, son kertede sömürü ilişkileri olan üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin siyasal koşullarını, baskı aygıtı olarak, özünde zor kullanarak sağlamaktan ibarettir. Bu doğrultuda, Devletin Baskı Aygıtı, büyük ölçüde kendi yeniden üretimine katkıda bulunmakla kalmamakla birlikte, baskı yoluyla (en sert fiziksel güçten basit idari yasak ve emirlere, açık ya da gizli sansüre kadar) Devletin İdeolojik Aygıtlarının işleyişinin siyasal koşullarını sağlamaktadır: (içerden paragraf) *“Gerçekten de, Devletin (Baskı) Aygıtının ‘kalkanı’ ardında üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini de büyük ölçüde sağlayanlar, gene aynı Devletin İdeolojik Aygıtlarıdır. Egemen ideolojinin, yani devlet iktidarını elinde tutan egemen sınıfın ideolojisinin rolü de ağırlıklı olarak burada gerçekleşir. Bir yandan Devletin (Baskı) Aygıtı ve Devletin İdeolojik Aygıtları da, öte yandan da ayrı ayrı DİA'lar arasındaki (zaman zaman gıcırdayan) ‘uyum’ egemen ideolojinin aracılığıyla sağlanır.”* (Althusser, 2006: 70-71).

Bu bağlamda, ideolojiler, insanların zihinleri tarafından üretilmez, insanların nasıl düşüneceğini onlara öğreten ve DİA'larda somutlaşan maddi bir yapı tarafından üretilir. Toplumsal pratikler, DİA'lar tarafından oluşturulur; bu aygıtlar ise eğitim sistemi, dinsel örgütler, aile ve medya gibi kurumlar ve bu kurumların sürekli olarak yaptığı propaganda aracılığıyla topluma aktardıkları değerlerden ve fikirlerden oluşmaktadır (Yaylagül, 2013: 115-116).

Devletin ideolojik aygıtları tarafından oluşturulan ve yeniden üretilen ideoloji, toplumda hâkim olan sınıfın, yani üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfın ideolojisi. Erdoğan ve Alemdar, egemen sınıfa işlevsel olan ideolojinin sistemli ve sürekli üretimi ve dolaşımının, biliş ve kültür üreten endüstriler ve kurumlar tarafından yapıldığını, ancak insanların günlük ilişkilerinde bu ideolojinin yeniden

üretimiyle asıl amaca ulaşıldığını belirtmektedir. Bu bağlamda, ideolojiler, toplumda dolaşımda olan kontrol ve mücadele ile ilgili fikir kümeleri olarak ele alınır:

“Egemen ideoloji, ‘yönetici sınıfın inandığı’ fikirler kümesi değildir; bir kısmı yönetici sınıfın inandığı olabilir ve diğer bir kısmı cehaletin-bilgiçlik taslaması içine giren ve yönetici sınıfın bir kısmının inandığı ve bir kısmının da gülünç, ama kendi çıkarları için işlevsel bulunduğu olabilir. Dikkat edilirse, egemen ideoloji, her iki anlamda da, yönetici sınıfın çıkarlarına uygun olan, amaçlarına hizmet eden, yöneticisi sınıfın yönetmesi için işlevsel olan fikirler kümesidir.” (2010: 245)

Garnham, Althusser ve yaklaşımının benimsenmesi halinde, ideolojinin bilinçdışı bir süreç olarak ele alınacağına dikkat çeker. Bu doğrultuda, Marx’ın ekonomik üretim koşullarının maddi altüst oluşuyla, hukuki, siyasi, dini, estetik ya da felsefi biçimleri, özetle insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekiller arasındaki ayrım kaybolacaktır. Garnham, bu nedenle, Marx’ın irademizin ötesinde, materyal üretimi yöneten bilinç dışı güçler ve ideoloji ile bilinç arasındaki fark üzerine odaklandığını hatırlatarak Althusser’in yaklaşımının olduğu gibi benimsenmemesi konusunda araştırmacıları uyarmaktadır (Garnham, 2006: 181).

1.5. Ana akım medya

Şimdiye kadarki kısımlarda toplumda düşünsel hayatın üretimindeki rolü üzerinden ele aldığımız medya; mikro ve makro ölçeklerde, ulusal ve uluslararası düzeyde iktidar ilişkileri doğrultusunda hâkim olanın ideolojisi ve çıkarları doğrultusunda yayın yapmaktadır.

Kapitalist medya düzeni, çeşitli alanlarda faaliyet gösteren sermaye sahiplerinin, birtakım gerekçelerle kitle iletişim araçlarını ellerinde toplaması ve bu araçların kapitalist toplum ve üretim ilişkilerine kendini adapte etmesiyle oluşmuştur. Kendileri de birer ticari işletmeolan medya kuruluşlarının sahipleri, birden çok işkolunda faaliyet gösteren, kâr odaklı hareket eden, elde ettiği ticari kazanç sayesinde medya sektöründe de söz sahibi olabilmiş işletme sahipleridir. Bu kişilerin sahibi olduğu medya kuruluşları da hem kâr elde edebilecekleri, hem diğer

alanlardaki şirket ve yatırımlarının yararına yayıncılık yapabilecekleri, ülkenin gidişatına, güncel olaylar ve gelişmelere dair görüş beyan edebilecekleri bir kürsü niteliği taşıyan, kendi ideolojileri doğrultusunda yayın yapabilecekleri, bu yolla siyasal iktidarı destekleyebilecekleri ya da siyasal iktidar karşısında tutum alabilecekleri araçlardır.

Yukarıdaki paragrafta örneklenen ilişkiler ağı, “ana akım” (*mainstream*) olarak tanımlanan medya kuruluşlarını tarif etmektedir. Ana akım medya kuruluşları, mevcut medya düzeninin temelini oluşturmakta, hâkim görüş ve anlayışı taşımakta, mevcut yapıyı devam ettirmektedir. Matsaganis, Katz ve Ball-Rokeach, ana akım medyayı oluşturan kitle iletişim araçlarının, toplumdaki hâkim eğilim tarafından ve toplumdaki hâkim eğilim için üretildiğine dikkat çekmektedir (2011: 10-11).

Ana akım medya, çeşitli araştırmacılar tarafından büyük medya, yaygın medya, seçkin medya, ticari medya, merkez medya, ana damar medya şeklinde de adlandırılmaktadır. Bu çalışmada “ana akım medya” kavramıyla kastedilen, içinde bulunduğu ekonomik ve politik ilişkiler ağından beslenen, bu ilişkilerin ve bu ilişkilerin beraberinde getirdiği kültürü yeniden üreten, mevcut siyasal ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlayan, toplumda hâkim sınıf ve ideolojinin kontrolünde olan, bu ideoloji ve söylemi yeniden üreten, ürünlerini bu doğrultuda veren medya, medya kuruluşları, yani kitle iletişim araçlarıdır.

Chomsky (1997), medyayı veya herhangi bir kurumu anlamak için ilk önce iç kurumsal yapısı, toplumdaki konumlanması, diğer iktidar ve otorite yapılarıyla ilişkisi hakkında sorular sorarak işe başladığını belirtmektedir. Chomsky’ye göre medya bir bilim insanının, karmaşık bir molekülü inceleyeceği gibi incelenir. Yapısına bakılır, ardından yapıya dayanarak medya ürününün neye benzeyeceği konusunda ortaya bir hipotez atılır. Daha sonra medya ürünü incelenir ve hipoteze ne kadar uyup uymadığına bakılır. Bu doğrultuda, ana akım medya, bu sistemin bir parçasıdır.

Ana akım medya, mevcut ekonomik, toplumsal ve siyasal düzenin devamlılığını sağlamaktadır, bu nedenle statükocudur. Ana akım medyada statükoyu destekleyen olaylar, önemli ve haber değeri taşıyan olaylar olarak nitelendirilmektedir. Ana akım medya, gerçeği anlamayı ve yorumlamayı sağlayan

tarih ve bağlamı görmezden gelmektedir (Ryan, 1991: 216-217). 21.Yüzyılın holdingleşmiş ve oligopolleşmiş medya işletmeleri, birtakım yasal kısıtlamalar çerçevesinde var olmak ve kazanç sağlamak zorundadır, bu doğrultuda egemen ideolojinin fikirlerini desteklemek zorundadırlar (Arsan, 2004: 153).

Ana akım medya, haberlerinde resmi bilgiler ve açıklamalara yer vermektedir (Ryan, 1991: 217). Haber söylemleri, iktidar sahibi kişi ve kurumların söylemleriyle kapanmakta, iktidar sahipliği söyleme yansımadır (Dağtaş ve Dağtaş, 2008: 240). Hall, medyanın toplumdaki tahakküm ilişkileri içinde sürekli olarak inşa edilen ve tekrar tekrar üretilerek pazara sunulan (haber çıktısı olarak) temsil pratikleri ile iktidar ilişkilerini ve ürünlerini meşrulaştırdığını vurgulamaktadır (akt. Arsan, 2004: 157-158).

Mülkiyet üzerindeki sahiplik, yönetim ve üretim arasındaki ilişkilerin niteliği, medya tarafından üretilen ürünün biçimlenişine yansır. Böylelikle ürünler, tüketicisi üzerinde, iletişim sürecinin doğası gereği, etkide bulunarak toplumsallaşma sürecinin niteliğini belirler. Bir başka deyişle, ürünü meydana getiren tarafların birbirleri üzerindeki egemen ilişki biçimleri, ürünün biçimlenişini etkilemektedir (Bilgili, 2005: 175).

Devletin haber üretme aygıtı olarak tanımlanan ana akım medyanın toplum içindeki tahakküm kurma ve tabi olma oyunundaki önemine dikkat çeken Arsan, medyanın bu oyundaki rolünün, bir yandan durum tanımlayıcı ve anlam üretici olmak, öte yandan da bu tanım ve anlamları yeniden üreterek (reproduction) fikirler pazarına sunmak olduğunu belirtir (Arsan, 2004: 159). Bu bağlamda ana akım medya, resmi kaynaklara dayandığı haberlerinde hâkim ideoloji ve siyasal iktidarın söylemlerini yeniden üretmektedir.

Gerek ekonomik gerek politik açıdan, ana akım medyanın kapitalist toplum bağlamında oturduğu yer, toplumdaki hâkim sınıf ve ideoloji ile siyasal iktidarın durduğu taraftır. Kendini mevcut medya düzeninde ana akım medya dışında var eden medya kuruluşları olan alternatif medya, örgütlenmesinden haber kaynaklarına, toplumsal, siyasal ve ekonomik düzen içinde konumlanışına kadar, ana akım medyadan farklılık göstermektedir. Alternatif medyayı “*Yerleşik ve kurumsallaşmış*

siyaseti (toplumda değişimi savunma veya en azından geleneksel değerlerin eleştirisi anlamında) açıkça reddeden veya ona meydan okuyan kitle iletişim biçimleri” olarak tanımlayan Mutlu, “radikal” veya “yeraltı” iletişim araçları olarak da adlandırılan bu araçların, parlamenter oydaşma ve tartışmaların tanımlanmış sınırları dışında kalan siyasal ve toplumsal öğretileri temsil etmek suretiyle geleneksel iletişim araçlarına karşıt bir konum aldığını vurgulamaktadır (1993: 6).

Araştırmacılar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınan ve tanımlanan alternatif medya, genel olarak iki boyut üzerinden tanımlanmaktadır: Örgütlenme ve ekonomik yapı ile içerik. Ana akım medyanın hiyerarşik ve dikey örgütlenme yapısına karşılık alternatif medya, yatay ve kolektif ilişkilerden oluşmakta, örgütlenme yapısının katılımcılığa ve demokratik ilişkilere açık olmasıyla üretilen içeriğin muhalif olması da sağlanmaktadır. Kâr güdüsüyle hareket etmeyen alternatif medyanın içeriğini şekillendiren temel faktörler ise sosyal değişimden yana olmak, baskı altındaki grupların sesi olmak, alternatif bir kamusalılık yaratmak olarak tanımlanmaktadır (Ceyhan, 2008: 74-75).

Fiske’ye göre, ana akım medya ile alternatif medya arasındaki farkların başlıcası, haber seçimi ve bu seçimin nasıl yapıldığıdır (akt. Atton, 2002: 11). Ana akım medyanın resmi haber kaynaklarıyla örülü habercilik pratiğinin aksine alternatif medya tarafından üretilen içerikte, ana akım medya tarafından görülmeyen sivil kaynaklara yer verilmekte, demokratik ve barışçıl bir söylem kullanılmakta, hâkim ideoloji ve söylem yeniden üretilmemektedir.

Atton, derinlemesine araştırmacı haberciliğe giderek daha az ilgiyle yaklaşılan bir medya kültüründe alternatif medyanın önemine dikkat çeker. Böylesi bir ortamda alternatif medya, diğer kaynaklardan ulaşamayacağımız, dünyaya dair bilgi ve yorumları sağlama ve bize ulaştırma konusunda önemli rol oynar. Alternatif yayınlar, kârdan ziyade fikirlerin serbest akışının merkezinde yer alır (Atton, 2002: 12).

Alternatif medyanın ana akım medyada yer almayan konular için farkındalık yaratma gibi bir işlevi de vardır (Matsaganis, Katz ve Ball-Rokeach, 2011: 17). Ana akım medyanın gündemleştirmede konular alternatif medya tarafından gündeme

taşınmakta, böylelikle ana akım medya, gündemine almadığı konuları gündeme getirmek zorunda kalabilmektedir.

Atton, alternatif iletişim araçlarının ortaya çıkışında, toplumsal ve politik hareketlerden ayrılamaz olduğunu altını çizerek (2002: 35). Alankuş da, başka medyanın, sınıfsal, cinsel, etnik, dinsel eşitsizliklerden mağdur olan, kamusal ve siyasal alandan dışlanmışların seslerini duyurma ihtiyaçlarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.

Herman ve Chomsky de, alternatif medyanın, toplumsal hareketlerin kendilerine bir iletişim kanalı bulma ihtiyacına yanıt verdiğini belirtmektedir. 1999 ve 2000'deki Seattle ve Washington eylemlerini hatırlatan Herman ve Chomsky, bu protestolar sırasında hayata geçirilen Bağımsız Medya Merkezleri'ne dikkat çeker. Herman ve Chomsky'ye göre, ana akım medyanın giderek artan tekelleşmesini sınırlandırmaya ve tersine çevirmeye çalışmanın yanı sıra, çok sayıda sıradan yurttaşı temsil eden taban hareketleri ve ara grupların kendi medyalarını kurmak ve desteklemek için çok daha fazla enerji ve para harcaması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Bağımsız Medya Merkezleri örneğindeki gibi, kâr amacı gütmeyen, cemaat-tabanlı TV ve radyo yayın istasyonları ve şebekeler, halka erişim kanallarının daha iyi kullanılması, internet ve bağımsız yazılı medya, önemli demokratik toplumsal ve politik başarıların elde edilmesinde hayati bir rol oynayacaktır (Herman ve Chomsky, 2012: 55).

Buradan hareketle söylenebilir ki, alternatif medya toplumsal değişim ve demokratikleşme için bir araç niteliği taşıırken ana akım medya, toplumsal değişime karşıdır. Alankuş, ticari nitelikli medyadan beklenebilecek şeyin, ancak ve ancak kendi çıkarlarına dokunmadığı oranda demokratikleşmeye destek vermesi ve esas olarak statükoyu yeniden üretmesi olduğuna dikkat çekmektedir (2008: 192).

Rızanın sağlanması ve ideolojik yeniden üretimin devamı için kitle iletişim araçlarının üstlendiği işleve dikkat çeken Çoban, iktidarın hegemonyasını kabul ettirmek ve rıza üretmek için uğraşırken, muhaliflerin ise iktidarın gücünü kötüye kullandığını ortaya koymaya çalıştığını belirtir (2014: 27). Yukarıda sözü edildiği gibi alternatif medya, mevcut siyasal ve ekonomik düzeni reddetmekte, ana akım

medyanın karşısında yer almaktadır. Bu nedenle sermayenin söz sahibi olduğu, hâkim siyasal ve ekonomik durumun devamlılığını sağlayan medya gruplarının dışında, yani ana akım medyanın dışında yer almaktadır.

2. TÜRKİYE’DE 1980’LERDEN SONRA GÜNÜMÜZ MEDYA DÜZENİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye’nin mevcut medya düzenini anlamak, bugünün Türkiye’sini oluşturmada belirleyici rol oynayan ekonomik ve siyasal değişiklikleri anlamayı gerektirmektedir. Bu nedenle ikinci bölümde; Türkiye’nin neo-liberal küresel düzene dâhil edildiği 1980’li yıllardan günümüze kadarki dönemde geçerli olan neo-liberal ekonomi ile otoriter siyasal düzenin nasıl hâkim kılındığı; medyanın ekonomi-politiğinin nasıl dönüştüğü ve İslami medyanın ana akım alana taşınmasının nasıl bir toplumsal, politik ve ekonomik artalana sahip olduğu incelenecektir.

2.1. Medya yoğunlaşmasının temelini atan ekonomik ve siyasi faktörler

1980’e gelinen yıllarda toplumsal muhalefet büyümekte, güçlenen emek hareketinin konumu siyasal iktidarı endişelendirmektedir. Toplumsal muhalefetin bastırılması için hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı bu yıllarda Türkiye’nin düşük ücretli bir ekonomiye dönüştürülerek dünya kapitalist sistemine entegre edilmesinin hesapları yapılmıyordu (Boratav: 2005: 42). Bu nedenle kitleleri siyasetten uzaklaştıracak, örgütlenmenin önündeki engelleri arttıracak, Türkiye’yi bir pazar ve iş gücü kaynağı olarak yabancı sermayeye açacak, devleti ekonomiye daha az müdahale eder hale getirecek uygulamalar hayata geçirildi. Bu uygulamaların temelleri, 24 Ocak 1980’de atıldı.

2.1.1. 24 Ocak 1980 Kararları: Neo-liberal ekonomiye geçiş

“Tıkanma noktasındaki bu siyasal sistemin yapısal özellikleri, 1970’li yıllarda artık ülkenin tek egemen sınıfı haline gelen burjuvazi ile onun siyasal sistemde temsili arasındaki bağın da büyük ölçüde çözülmesine yol açmıştır.” Türkiye’nin 1970’li yıllardaki durumunu bu sözlerle özetleyen Kaya, Türkiye’de o dönemki

mevcut siyasi parti ve oluşumların hiçbirinin ekonomik ve siyasi koşulları kararlı bir dengeye oturtma kapasitesine sahip olmadığını vurgular. Kaya'ya göre, sisteme destek olan mevcut siyasi yapılar, sınıflar arası çekişmelerin üstesinden gelmek bir yana, egemen sınıfın içindeki çekişmeleri bile önleyemez bir durumdalar. Bu durumun ardında mevcut sermaye birikim tarzının sürdürülebilme koşullarının olanaksızlığı yatıyordu: *“Egemen sınıfın siyasi sözcülerinin temsil ettikleri sınıfın çıkarlarına hizmette, bu çıkarların geliştirilmesinde yetersiz kalmaları, hemen her zaman bir ‘hegemonya krizi’ ortamı yaşandığına işaret eder ve yeni bir ‘birikim stratejisine’ olan gereksinimi sergiler. Kısacası, 1970’lerin sonunda Türkiye’de yeni bir ‘birikim stratejisi’ne ve bunun uygulanmasını sağlayacak bir ‘hegemonya projesi’ne ihtiyaç bulunmaktadır.”* (Kaya, 2009b: 236)

24 Ocak 1980 tarihinde kamuoyuna Ekonomik İstikrar Tedbirleri adıyla açıklanan program, Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısında dönüşümlere neden olacak değişiklikler içermekteydi. 24 Ocak Kararları’yla IMF ile orta vadeli bir ekonomi programı belirlenmiş; 3 yıllık bir istikrar programı anlaşması imzalanmıştır. Çalışanların ücretlerinin düşürülmesi, grev vb. eylemlerin engellenmesinin gündeme geldiği programla yüzde 32,7 oranında devalüasyon yapılarak 25 Ocak 1980 günü ABD Doları 47 TL’den 70 TL’ye çıkarılmıştır. Ayrıca fiyatlar serbestleştirilmiş, fiyat kontrol komitesi kaldırılmıştır (Adaklı: 2006: 139). Yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edildiği programla Başbakanlık bünyesinde Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş; Maliye, Ticaret ve Teknoloji Bakanlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatı’nın bazı görev ve yetkileri bu daireye devredilmiştir. Ekonomik İstikrar Tedbirleri ve sonrasında alınan kararlar doğrultusunda yabancı sermayenin pek çok iş kolunda faaliyet göstermesi için faaliyet göstermesi için yasal zemin hazırlanmıştır (1980: 58-63).

Sönmez, 24 Ocak Kararları’nın, sermayenin içinde bulunduğu bunalımdan çıkmak ve uluslararası iş bölümündeki yeni yerine kavuşmak için Demirel hükümeti tarafından planlandığını ve bu kararların alışılagelmiş önlem paketlerinden farklı olarak yeni bir sanayileşme stratejisi ve yeni bir birikim modeline geçişin koşullarını yaratmaya yönelik olduğunu vurgulamaktadır (1980: 50). Dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal önderliğinde hazırlanan kararların kamuoyuna açıklandığı tarih olan 24 Ocak 1980’den sonra yapılan yasal düzenlemeler, bu tespiti doğrular

niteliktedir. 12 Eylül Darbesinin ardından kurulacak Ulusu hükümetinin Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olacak Turgut Özal, “*Ekonomiyi 24 Ocak kararları yönlendirecek, serbest piyasa ekonomisini engelleyen monopol uygulamalarına izin verilmeyecek*” cümlesiyle ülkedeki ekonomik düzenin ve pazarın yeniden yapılandırılacağını açıkça belirtmiştir (akt. Cemal, 1986: 175).

Boratav, 24 Ocak Kararları’nın mimarı olan ve “Sandalyesiz Bakan” da denilen Özal’ın iş çevreleriyle köklü ilişkiler içinde olmasının nedeninin, 1967-1971 yılları arasında DPT Müsteşarlığı yaptığı dönemde, özel sektöre sağlanan teşviklerin DPT vizesinden geçme uygulamasıyla ilgili olduğunu belirtmektedir (2005: 75). Kaya, Özal’ın Sabancı Holding’in eski Genel Koordinatörü ve MESS’in eski başkanı olduğunu hatırlatarak Özal’ın misyonunun, yalnızca IMF yönlendirmeli politikalarla Türkiye’nin dünya kapitalist sistemine eklemlenmesini sağlayarak yeni bir aşamaya taşınmasıyla sınırlı olmadığını gösterdiğine dikkat çeker. Özal’ın gerçek misyonu, “toplumsal bir bütünleşme” sağlayarak Türkiye kapitalizmini yeni aşamasına taşıyacak “spesifik bir strateji” ile yeni ideolojik sistemi yaratarak hegemonyayı yeniden oluşturmaktı (Kaya, 2009b: 238).

Emek hareketi 1980’e doğru iyice yükselişe geçmiş, üretimi durdurma ve yavaşlatma yoluyla ekonomik sistem için tehdit oluşturmaya başlamıştı. DPT’ye göre, 1980 yılında üretimi sınırlayan faktörlerin başında, grevler ve iş yavaşlatma eylemleri yer alıyordu (1980: 65-66). Çıkarları karşı karşıya gelen iki sınıftan hâkim olan burjuvazinin temsilcileri, sınıf çıkarları uğruna ülkeyi yeniden yapılandırmaya hazırlanıyordu. Boratav’a göre (1997), 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Darbesi ile burjuvazi, 1977-79 krizine yanıt getirmiş ve işgücü piyasası ekonomi dışı, yani askeri ve yasal yöntemlerle disiplin altına alınmıştır. Bu iki önemli olayın sonuçları emek ve özgürlükler aleyhine, sermaye lehinedir. Darbenin hemen ardından Koç Holding’in kurucusu Vehbi Koç, Orgeneral Kenan Evren’e yazdığı mektupta, militan sendikacılığa karşı yasal önlemler alınmasını istemiş ve Turgut Özal’a güvenilmesini tavsiye etmişti (Boratav 2005: 63-64). 24 Ocak Kararları ve ardından gelen 12 Eylül Darbesi, ülkeyi burjuvazinin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden inşa ediyordu., 24 Ocak Kararları ile başlayan, 12 Eylül Darbesini takiben hazırlanan 1982 Anayasası ile perçinlenen süreçte hayata geçirilen yasal ve idari düzenlemeler, hükümetlerin bu doğrultudaki uygulamaları, iş gücü piyasasına, sendikal örgütlenmeye, toplu

sözleşme düzenine ve sosyal güvenlik sistemine kısıtlamalar getirmiştir (Boratav, 2005: 46).

24 Ocak 1980 tarihinde açılan istikrar paketinin geçmişteki benzerlerine göre temel farklılığının kapsamlı ve uzun vadeye yayılmış bir yapısal uyum ve dönüşüm programı öngörmesi olduğunu belirten Sönmez, izleyen yıllardaki düzenlemelerin, serbestleşme odaklı yapısal uyumu ön plana çıkardığına dikkat çeker (Sönmez, 2009: 26). 24 Ocak Kararlarının, uzun erimli ve dünya ekonomisindeki bunalımdan ötürü metropollerin talep ettiği unsurları da barındıran bir nitelikte olduğunu belirten Sönmez'e göre, bu kararlarla Türkiye'nin o döneme kadar karşılaştığı en büyük boyuttaki bunalım aşılmaya çalışılmaktadır. 1980 sonlarına doğru ilk sonuçlar belirmeye başlarken, kararların amacının enflasyonu durduraktan ziyade uluslararası yeni iş bölümüne uymak, devlet işletmeleri ile özel kesim arasındaki entegrasyonu rasyonelleştirmek, sermaye birikim ve yoğunlaşmasını hızlandırmak olduğu görülmektedir (Sönmez, 1980: 7).

Bu nedenle 24 Ocak Kararları, Türkiye'de serbest piyasa ekonomisini hâkim kılmak ve Türkiye'yi uluslararası emperyalist ekonomik düzene dâhil etmek amacı taşımaktadır. Boratav, 12 Eylül 1980 darbesinin ardından hâkim kılınan askeri rejimin burjuvazinin ekonomik programına tartışmasız angaje olduğuna ve ortaya çıkan siyasi modelin, burjuvazinin 1970'lerin sonunda somutlaşan özlemiyle tam uyum içinde olduğuna dikkat çekmektedir (2005: 19). (birleştir) Kaya'ya göre, kitlelerin ciddi mobilizasyon yaşadığı hegemonya krizi ortamında, bu dönüşümü olağan yöntemlerle gerçekleştirmek olanaklı değildi. Gramsci'ci anlamda bir "sezarist çözüm" olarak 12 Eylül Askeri Darbesi de böylelikle gündeme gelmiş ve yönetime el koyan darbeciler burjuvazinin ekonomik ve toplumsal programına bütünüyle angaje olmuşlardır:

"24 Ocak kararlarına işlerlik kazandıracak yapılanmalar, otoriter ve baskıcı askeri yönetimle gerçekleştirilmiştir. 24 Ocak kararları, ithal ikamesine dayalı, ulusal kalkınmacı, sanayileşmeyi hedefleyen bir birikim modelinden kopuşu simgelerken, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmeye yönelik yapısal uyum politikaları yoluyla ekonomiyi serbest piyasa ilkesine göre yeniden yapılandırmayı ve ihracata dayalı bir gelişmeyi öngörüyordu. Bu, içinde çelişkiler, farklı uğraklar barındıran ancak bütünüyle 'neoliberal dönüşüm' olarak adlandırılabilir bir

sürecin başlangıcıdır. Sözkonusu süreç eskiden bir 'kopuş' olarak nitelendirilebilecek yeni bir 'birikim stratejisi' içerdiğinden Türkiye'nin kapitalist devleti çerçevesinde yeni 'siyasal formları' da gündeme getirmiştir.” (Kaya, 2009b: 236-237)

Dönemin gazetecileri de, 24 Ocak Kararlarının ardından gelen askeri darbenin, ülkeyi yeniden yapılandıracak bir amaca hizmet ettiği tespitini yapmaktadır. *Cumhuriyet* gazetesi Ankara Temsilcisi Hasan Cemal, 24 Ocak Kararlarından Washington ve NATO'nun memnun olduğunu, yeni anayasa ile sürece uygun bir siyasal modelin hazırlanmakta olduğunu belirtmektedir (1986: 33). *Milliyet* gazetesi yazarı Metin Toker, “24 Ocak + 12 Eylül” başlıklı yazısında, Türkiye'nin yakın tarihinde izlenen ekonomi politikalarının çarpıklıklarının ve eksikliklerinin bu formülle giderilebileceğini savunmaktadır: *“Türkiye için köşeyi dönmenin yolu tek ve hep aynı. Arada sadece ziyan edilmiş otuz yıl var. Bunun üzerine yeni yılları ekleyemeyiz. Ne imkânlarımız, ne şartlarımız müsait. Birkaç yıl içinde yağımızla kavrulma dönemine girmeliyiz. '24 Ocak kararları + 12 Eylül yönetimi', Türkiye'nin otuz yıldır önüne çıkan en şahane fırsattır. Devlet bunu kaçırmamalıdır.”* (akt. Cemal, 1986: 349)

1980'den önce basının içeriği ve toplumsal rolü üzerinde siyasal ve sosyal etkenler ön plandayken 1980'den ekonomik unsurlar belirleyici rol oynamaktadır. (Koloğlu, 2013: 141). 24 Ocak Kararlarıyla, gazete kâğıdına uygulanan sübvansiyon kaldırılmış, gazete kâğıdına yüzde 300'lere varan zam yapılmıştır. Kilo maliyeti 30-35 TL arasında değişen, gazetelere maliyeti 9 TL olan kâğıdın maliyeti, İstikrar Kararları'ndan sonra 41 TL'ye gelmektedir. Bu gelişme gazetelerin mali yapısını bozmuş, kimi gazeteler başış kampanyaları düzenlerken kimileri ise kapanma tehlikesi yaşamışlardır. 1980 ile 1992 yılları arasında gazete kâğıdına 27 kez zam yapılmış, kâğıt fiyatları 179 kat artmıştır. Bu durumda gazetelerin kârları azalmış, gazete fiyatları ise düzenli olarak artmıştır (Kuyucu, 2012: 22-23).

Dönemin *Hürriyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Nezih Demirkent, gazetelere uygulanan sübvansiyonun kaldırılmasının, bir yönüyle, medyanın o zamana kadar ekonomik destek aldığı devletten bağımsız hareket edecek olması açısından olumlu olduğunu belirtir. Ancak 1973 yılında tonu 330 lira olan gazete

kâğıdının 25 Ocak 1980 Cuma gününden itibaren 40 bin lira olmasının ister istemez kısa sürede okura yansıtacağı ve gazete fiyatlarının artacağını altını çizerek (Demirkent, 2003: 145).

24 Ocak Kararlarının ardından yayıncılık dünyası büyük ve ani bir para sıkıntısı içine düşmüştür ve bu koşullarda, ancak arkasına büyük sermayeyi ve oradan gelecek bol reklam desteğini alabilenler ayakta kalabilecektir. Bu duruma direnenler ve direnmeyi deneyenler ise hayli azdır. Örneğin *Cumhuriyet*, kapanma tehlikesi karşısında Haziran 1980’de yayınladığı bir bildiri ile liberal ekonomiyi savunacağını açıklayarak zorluğu aşabilmiştir. Elde ettiği ödün ise, köşe yazılarına dokunulmaması olmuştur. *Aydınlık* bir süre okuyucu bağışlarıyla ayakta kalmayı denemiş ancak bu girişim, duygusal bir davranıştan ileri gidememiştir. Daha önce kişisel tasarruflarla en azından dergi çıkarmak mümkünken, artık bu imkânsız hale gelmiştir. Karardan en çok sol yayınlar zarar görmüştür (Koloğlu, 2013: 142-143).

Kâğıt fiyatlarının artmasının yanı sıra ülkede okuma yazma oranı giderek yükseldiği halde gazetelerin tirajları düşmüş, Şubat 1978’de en çok satan 5 gazetenin toplam tirajı 1 milyon 768 bin dolaylarındayken Ekim 1984’te en çok satan 6 gazetenin toplam tirajı 1 milyon 480 bine gerilemiştir (Çalışlar, 2006: 28). Ancak İstikrar Kararları’nın medya düzenine yönelik etkilerinin en önemlisi medya dışı ulusal ve uluslararası sermayenin medya sektörüne girmesi olacaktır.

2.1.2. 12 Eylül 1980 Darbesi

12 Eylül 1980 sabahı TSK, Bayrak Harekâtı adı verilen müdahale ile yönetime el koymuştur. Sabah saat 04.00’te radyodan okunan Org. Kenan Evren imzalı bildiride darbenin gerekçeleri şöyle açıklanmıştır:

“Devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır. Buna karşılık devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez duruma getirilmişlerdir. İrticai fikirler ve sapık ideolojiler devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasal partileri etkileri altına alarak ülkeyi iç savaş eşiğine getirmişlerdir.” (akt.Tanör, 1997: 27)

Darbeyi gerçekleştiren üst komutanlar grubu kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adını vermiş, komutanlar da MGK üyeleri sıfatıyla anılmaya başlanmıştır. MGK, Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşmaktaydı. Tanör, Milli Güvenlik Konseyi adının seçilmesinin, ABD'nin 1960'lı yıllarda ürettiği Milli Güvenlik Devleti Doktrini kavramıyla benzerliğinin dikkat çektiğini belirtmektedir (2003: 30).

Askeri yönetimin medyayla kurduğu ilişki, henüz ülke yönetimine el koymadan önce başlamış ve operasyondan önce kitle iletişim kanalları, askeri yönetimin kontrolü altına alınmıştır. Toplum darbe bildirisini önce dönemin tek yayıncı kuruluşu olan TRT radyodan dinlemiş, sonra televizyondan izlemiş, darbe haberi medya ve medya çalışanları aracılığıyla kitlelere ulaştırılmıştır. Bu haberleri halka ileten medya çalışanlarının mesleki faaliyetlerini, özgür iradeleriyle yerine getirebilecekleri bir ortamdan bahsedilemeyeceği açıktır.

11 Eylül 1980 günü dönemin TRT Genel Müdürü Doğan Kasaroğlu ve PTT Genel Müdürü Fikri Çağlar, üst düzey subaylar tarafından Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde kurulan yayın stüdyosunu ziyaret etmeleri için zorlanmış, komutanlar eşliğinde Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmiş ve burada Genelkurmay'ın istekleri doğrultusunda çalışmak durumunda kalmışlardır. Gece yarısı TRT ve Ankara Radyosu yöneticileri, son olarak TRT Spikeri Mesut Mertcan, Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmiştir. 11 Eylül gecesi TRT'nin 38 vericisine TSK tarafından el konulmuş, 12 Eylül 1980'in ilk saatlerinde verilen emirle, Başbakan Süleyman Demirel'in evinin de aralarında bulunduğu belli telefon numaralarının iletişimi kesilmiş, tüm haberleşme ve iletişim kanalları TSK'nin denetimi altına alınmıştır. Saat 01.30'da PTT yöneticileri, subaylar eşliğinde PTT merkezlerine, TRT yöneticileri ise radyo ve televizyon stüdyolarına götürülmüştür. Saat 02.00'de askeri birliklerin kışkırtılmasından çıkış yapmasıyla operasyon başlamıştır. Darbe haberi saat 04.00'te Ankara Radyosu'nda TRT Spikeri Mesut Mertcan, televizyonda ise saat 13.00'de Org. Kenan Evren tarafından duyurulmuştur (Çölaşan, 1984: 29-36).

Darbenin hemen ardından MGK, 13 sıkıyönetim bölgesi oluşturup başlarına atanan komutanlar aracılığıyla önceki dönemin tüm siyasal faaliyetlerini sona erdirmiştir. Ardından MGK, 20 Eylül 1980’de emekli Oramiral Bülend Ulusu’yu kabine kurmakla görevlendirmiştir. Bir gün içinde kurulan ve programını açıklayan kabine, 10 gün sonra MGK’nın onayını alarak göreve başlamıştır. Turgut Özal, bu hükümette Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak yer almaktadır. Türkiye siyasal tarihinde en hızlı kurulan hükümet olan Ulusu hükümeti hakkında Resmi Gazete’de onay ve atama yayınlanmamıştır. 27 Ekim 1980’de çıkarılan Anayasa Düzeni Hakkında Kanun’la MGK’nın bildiri, karar ve yasalarının Anayasa ve yasalara aykırılığının öne sürülemeyeceği hükmü verilmiştir. Kurucu Meclis Hakkında Kanun, 29 Haziran 1981’de çıkarılmıştır (Kejanlıoğlu, 2004: 206-207).

TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu’nun Kasım 2012’de yayınladığı rapora göre, 12 Eylül Darbesinde 650 bin kişi gözaltına alındı, 1 milyon 683 bin kişi fişlendi. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. 7 bin kişi için idam cezası istendi. 517 kişiye idam cezası verildi. Bu kişilerden 50’si asılarak idam edildi. 71 bin kişi TCK’nın 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılandı. 98 bin 404 kişi “örgüt üyesi olmak” suçundan yargılandı. 388 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atıldı. 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarıldı. 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurt dışına gitti. 300 kişi kuşkuyla bir şekilde öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelendi. 937 film sakıncalı bulunduğu için yasaklandı. 23 bin 677 derneğin faaliyeti durduruldu. 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verildi. 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. Gazeteler 300 gün yayın yapamadı. 39 ton gazete ve dergi imha edildi. Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirdi (Meclis Araştırması Komisyon Raporu, 2012).

27 Mayıs 1960’ta gerçekleştirilen askeri darbeden farklı olarak 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, emir komuta zinciri içinde gerçekleştirilmiştir (Gözler, 2006: 190). Bu şartlarda oluşturulan Kurucu Meclis, adından da anlaşıldığı üzere yeni bir anayasa ve yeni bir siyasal düzen hazırlamak üzere bir araya getirilmiştir.

Kurucu Meclis, MGK ve Danışma Meclisi olmak üzere iki kanattan oluşmaktaydı. Kanatlar arasında eşitlik değil ast-üst ilişkisi bulunmakta, Danışma

Meclisi üyeleri, her ilin valisinin önereceği 120 aday arasından MGK tarafından belirlenmekte, 40 üye ise doğrudan MGK tarafından seçilmekteydi. Danışma Meclisi üyeleri yalnızca danışman niteliği taşıırken yasa ve anayasa yapımında söz hakkı ve hükümeti denetleme yetkisi yalnızca MGK'nın elinde bulunmaktaydı. Danışma Meclisi, anayasa taslağı ve metnini oluşturmakla yükümlüydü. MGK tarafından onaylanacak olan anayasanın son hali halk oylamasına sunulacaktı (Tanör, 2003: 42-43).

Gerger, halk oylamasına sunulacak anayasa taslağında, icra yetkisinin seçilmiş kişilerin elinden alınmak istendiğini, ekonomide devletin ve emekçilerin özel sektörde, yönetimde ise seçilmiş kişi ve kurumların atanmış organlarca denetlenmesini, sınırlandırılmasını öngördüğünü vurgulamaktadır. Yurttaşın yaşam özgürlüğünün bile nasıl sınırlandırılabilceği konusunda ciddi uğraş verildiğini belirten Gerger, sermaye ile devlet arasındaki ilişkiye dikkat çeker: *“Bilinmelidir ki, bu taslağın bir ileri adımı, Cumhurbaşkanı'nın TUSİAD ve TİSK tarafından, milletvekillerin de Cumhurbaşkanı'nca seçilmesidir. (...) Aşırı yetkili bir Devlet Başkanı ile seçilmiş bir hükümeti karşı karşıya getirebilecek düzenlemeler, sonunda, elde koruyacak hiçbir şey kalmamasıyla sonuçlanabilir”* (1987: 73-74).

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan anayasa 7 Kasım 1982'de yapılan halk oylamasıyla Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edilmiş; MGK başkanı Kenan Evren ise Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kejanlıoğlu, “anayasaya evet” kampanyasının, “hayır” demenin devlet erkini reddetme ve askeri hükümetin süresiz sürmesi anlamına geldiği, oy vermenin zorunlu tutulduğu bir bağlamda yürütüldüğünü vurgulamaktadır (Kejanlıoğlu, 2004: 208)

Türkiye'nin küresel ekonomik sisteme entegre edilmesi için hazırlanan 24 Ocak Kararları ve takip eden aylarda gerçekleştirilen, hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran 12 Eylül Askeri Darbesi ile yeni bir ülke oluşturuluyordu. Bu koşullar altında yapılan halk oylamasında yüzde 91.3'lük oy oranıyla kabul edilen 1982 Anayasası ile bu yeni toplumsal düzene uygun bir anayasal sistem oluşturuldu. 1982 “Darbe” Anayasasının, bir önceki darbe sonrasında yapılan halk oylamasıyla kabul edilen 1961 Anayasası ile karşılaştırıldığında başlıca özellikleri şöyledir: Kazuistik yöntem, katılık, geçiş dönemi, güçlü yürütme, daha az katılımcı demokrasi modeli,

tıkanıklıkları giderici çözüm yolları (Kuzu ve Özbudun'dan akt. Gözler, 2006: 192-194).

Özgen, 1982 Anayasası'nın her ne kadar referandum sonucu kabul edilmiş olsa da, dönemin olağanüstü koşullarının yüzde 91.3 gibi bir oy oranının çıkmasında etkili olduğunu vurgulamaktadır. Özgen'e göre, anayasa oylamasından önce muhalif düşüncelerin açıklanmasına meydan verilmemiş, anayasa lehine dönemin tek kanallı devlet televizyonunda propaganda çalışması yürütülmüştür. Yasağa uymayan yazılı basın kuruluşları kapatma cezalarıyla karşı karşıya kalmış; propaganda yazılı basın baskı altına alınarak sürdürülmüştür. Öte yandan, darbe öncesi yaşanan şiddet görüntüleri yayınlanarak topluma eski günler hatırlatılmış, anayasanın kabul edilmemesi halinde eski günlerin karmaşasının yeniden geleceği mesajı verilmiştir (Özgen, 2004: 61-62).

2.1.3. 1982 Anayasasıyla gelen siyasi ortamda medya

Mumcu, 12 Eylül'den sonra hazırlanan anayasanın, ekonomik düzeni serbest piyasa ekonomisine dayandırmayı amaçlayan 24 Ocak kararlarının uygulanması için uygun anayasal düzeni sağladığını belirtir. Bu doğrultuda Mumcu, 1982 Anayasasının tam bir "işveren anayasası" görünümünde olduğunu vurgular (2006: 62-63). Boratav'a göre 12 Eylül rejimi iş gücü-sermaye ilişkilerinin, 1980'li yıllarda dramatik bir biçimde emek aleyhine dönüşmesinin arkasında ana etkindir. 1982 Anayasası ve bunu izleyen yasal ve idari düzenlemeler, Ulusu ve Özal hükümetleri, aynı doğrultuda hayata geçirilen kararlı uygulamalarla; iş gücü piyasasına, sendikal örgütlenmeye, toplu sözleşme düzenine, sosyal güvenlik sistemine getirilen ekonomi dışı kısıtlamalar belirleyicidir (Boratav, 2005: 45-46). Bayramoğlu Özuğurlu, Türkiye tarihinin belki de en karanlık kesiti olan 12 Eylül darbesi ile neoliberal iktisat politikaları arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir: "*Zira IMF tarafından önerilen ve Özal'ın hayata geçirdiği neoliberal politikalar için uygun ortam, ancak 12 Eylül darbesi sonrasında yaratılabiliştir.*" (2009: 269)

Sınıf mücadelesi ve işçilerin hak arama ve örgütlenmesinin önüne geçmek için her türlü önlemin alındığı 12 Eylül düzeninde Siyasi Partiler Yasası da özellikle öğrencilerin siyasallaşmasının ve örgütlenmesinin önüne yasal engeller koyuyordu.

Yasa taslağına göre, 21 yaşından küçüklerin siyasi partilere üye olması yasaktı. Taslağın örgütlü katılım bir yana, siyaseti yasaklayan bir tavır içerisinde oluşturulduğuna dikkat çeken Gerger, bu yasa tasarısıyla toplumun önemli kesimleri için hâlihazırda var olan yasakların daha da genişletildiğini belirtir (1987: 78).

Hak ve özgürlüklerin birtakım gerekçelerle sınırlandırıldığı ve yok sayıldığı bu yıllarda; bunlara bağlı olarak gelişme şansı bulabilen düşünce, ifade, basın özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildi. Sokağa çıkmanın dahi yasak olduğu sıkıyönetim döneminde medya kuruluşları belki de tarihin en karanlık günlerini yaşıyordu. 12 Eylül 1980'i takip eden günlerde, gazete kapatmalar artık normalleşmiş, askeri yönetim yanlısı yayın yapmayan yayın organları ve gazeteciler kapatma cezaları, yargılanma ve tutuklanma tehdidiyle karşı karşıyaydı.*

Darbenin faturasının basına ödetildiğine dikkat çeken Topuz, gazetelerin sıkıyönetimin denetiminden geçtiğini, Konsey Başkanı Kenan Evren ve konsey üyelerinin basını yakından denetlediğini belirtir. İlk olarak *Demokrat*, *Aydınlık* ve *Hergün* gazeteleri kapatıldı (12 Eylül 1980). Ardından Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) Ankara Şubesi Genel Sekreteri Mehmet Genç gözaltına alındı ve TGS Ankara Şubesi 9 Aralık 1980'e kadar kapatıldı. Bunu, 25 Eylül'de *Bursa'nın Sesi* gazetesinin kapatılması izledi, gazetenin yazı işleri müdürü ve sayfa sorumlusu tutuklandı. *Hürriyet*'ten Oktay Ekşi ve Bedii Faik, *Tercüman*'dan Rauf Tamer ve gazetecilerin sorumlu yazı işleri müdürleri hakkında 10 Ekim 1980'de soruşturma açıldı (Topuz, 2012: 257).

Yargılanan gazetelerin yazı işleri müdürlerine, 1980'den itibaren 4 yıl içinde yapılan yargılamalarda toplam 184 yıl 4 ay 15 gün hapis cezası verilmiştir. Bu süre zarfında *Milli Gazete* 4 kez toplam 72 gün, *Cumhuriyet* 4 kez toplam 41 gün, *Tercüman* 3 kez toplam 39 gün, *Günaydın* 2 kez toplam 17 gün, *Güneş* 1 kez 10 gün, *Milliyet* 1 kez 10 gün, *Tan* 1 kez 9 gün, *Hürriyet* 2 kez toplam 7 gün kapatılmıştır. Toplamda bu 8 gazetenin 205 gün boyunca yapması engellenmiştir. Bakanlar Kurulu ya da mahkeme kararıyla yasaklanan yayınların sayısı ise 927'dir. Cumhuriyet

* Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporu, Kasım 2012, https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt1.pdf, Erişim tarihi: 10.05.2015.

tarihinde son 35 yılda yasaklanan toplam yayın sayısı ise 3 bin 472'dir (Çalışlar, 2006: 27).

Baskılar, yayın durdurma ve yargılamaların ötesinde, kişilerin hayatlarına kast eder hale gelmiştir. Onur Yayınları Sahibi İlhan Erdost ve Muzaffer Erdost, 7 Kasım 1980'de evlerinden alınıp bir askeri araçla Mamak Cezaevi'ne götürülmüştür. Araca bindirilirken başlayan, aracın içinde süren işkence, cezaevine gelene kadar 45 dakika boyunca dövülen İlhan Erdost'un öldürülmesiyle son bulmuştur (Topuz, 2012: 257-258).

12 Eylül darbesi sonrası toplumda estirilen yasakçı ve baskıcı hava, gazetecilik mesleğini örselemiş, gazeteciler dönemin baskılarından kendilerini korumak için mesleki faaliyetlerinde değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır: *“Dikkatle izlediğim toplantıdan sonra belki de meslek hayatımın en zor değerlendirme notunu yazdım diyebilirim. Çünkü, ne yazık ki dönemin özelliğine uygun olarak ‘kendi kendine sansür’ süreci işlemeye, kalemin kağıt üstündeki kayışını engellemeye başlamıştı; daha askeri yönetim işbaşına geleli bir hafta bile geçmeden.”* (Cemal, 1986: 50)

Darbenin ardından yapılan yargılamalarda gazetecilere toplam 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verilmiş, 13 gazete hakkında açılan 303 davada toplam 4 bin yıl kadar ceza istenmiştir. 300 gazeteci saldırıya uğramış, 3'ü öldürülmüştür. 31 gazeteci tutuklanmış, 211 gazeteci hakkında tazminat istenmiştir. 39 ton gazete, dergi ve kitap sakıncalı olduğu gerekçesiyle imha edilmiştir (Tanör, 1997: 92).

Darbenin ertesi yılında 1981'de de yasaklar devam etmiştir. Yılın çeşitli dönemlerinde *Cumhuriyet*, Güneydoğu'da 5 gün süreyle, Ankara, Kastamonu ve Çankırı illerinde 2 gün süreyle yasaklanmış, *Yankı* dergisi ve *Modern Gazete* toplatılmış, *Arayış* dergisi Ankara'da 15 gün yasaklanmış, *Milli Gazete* ve *Modern* Ankara'da yasaklanmış, *Yeni Sözcü* kapatılmış, *Modern Gazete* ve *Yıldız Magazin* Adana'da yasaklanmış, *Türkiye'de Yarın* Konya'da kapatılmış, *Evren Dostluk Sanat* ve *Sesimiz Düşün* dergisi İzmir'de kapatılmış, *Gırgır* mizah dergisi 4 hafta süreyle yasaklanmış, *Tercüman* 7 gün yasaklanmış ve 1982 yılının ilk günlerinde *Yeni Nesil* dergisinin 6 kolordu ve sıkıyönetim bölgesine girişi yasaklanmıştır (Kuyucu, 2012:

19). Gazeteciler hakkında açılan soruşturma, kovuşturma ve dava sayılarının gazetelere göre dağılımı ise şöyledir: *Cumhuriyet* 28, *Tercüman* 27, *Hürriyet* 14, *Milliyet* 14, *Milli Gazete* 4, *Dünya* 4, *Akşam* 3, *Son Havadis* 3, *Hergün* 2, *Arayış* 2, *Hayat* 2, *Nokta* 2, *Yankı* 1, *Demokrat* 1, *Politika* 1, *Adalet* 1, öteki yayın organları 75 (Topuz, 2012: 259).

Yazılı basın organları büyük baskı altındayken devlet tekelinde yayın yapan TRT de askeri yönetimin propaganda aracı haline getirilmiştir. TRT Haber Dairesi'ne gönderilen 14 Eylül 1980 tarihli "Kurmaya Albay Osman Akyol" imzalı talimatta, haberlerde uyulması gerekli hususlar belirtiliyordu. Bu talimata göre, Türkiye'nin aleyhinde olmayan her dış haber verilebilirdi. İç haberlerde ise, *"Anarşiye ait hiçbir haber verilmeyecek"* maddesiyle başlayan talimatta, MGK'nın sevk ve idare tarzına, yönetime ve konsey bildirileriyle, sıkıyönetim tebliğlerine karşı tutum ve olayların verilmeyeceğinin altı net bir şekilde çiziliyordu. Aksi belirtilmedikçe, MGK bildirilerinin 3 defa, sıkıyönetim bildirilerinin 2 defa (çok önemli ise 3 defa) yayınlanması isteniyor, TSK'nın yönetime el koyması ile ilgili halk röportajı yapılması emrediliyor ve röportajların niteliğine dair *"Röportaj yapılırken değişik semtlerde ve daha ziyade orta yaşlılarla yapılacak, yapılan röportaj için yayına girmeden evvel tasvip alınacaktır"* talimatı veriliyordu (Cemal, 1986: 48).

2.1.4. Medya ve ifade özgürlüğüne yönelik yasal düzenlemeler

Sıkıyönetim koşullarının getirdiği baskılar, siyasal iktidara sınırsız yetki veriler 1982 Anayasası ile yasal zemine oturtulmuştur. İfade özgürlüğüne yönelik sınırlamaların getirildiği anayasa ile radyo ve televizyon yayıncılığı yeniden düzenlenmiş; basına müdahale etmek daha kolay hale gelmiştir.

26. Madde Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyetini, 27. Madde Bilim ve Sanat Hürriyetini, 28. Madde ise Basın Hürriyetini düzenlemeydi. 26. Maddenin ilk iki fıkrasında bu alandaki özgürlüğün *"resmi makamların müdahalesi olmaksızın"* kullanılacağı belirtilirken 3. fıkrada; *"Radyo, TV, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanabileceği"* vurgulanmakta, böylelikle radyo, TV ve sinemada sansür sistemine açık kapı bırakılmaktaydı. Aynı maddede ve 28.

Maddede “Basın hürdür, sansür edilemez” ifadesinin hemen ardından, “*Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz*” denilerek Kürtçe yasaklanmıştı. 27. Maddede yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenebileceği belirtilerek sansür uygulanmaktaydı (Gözler, 2006: 194; 1982 Anayasası).

Mumcu, 28. Maddeye eklenen “*Hakim, hükmünden önce ve tespit niteliğinde olarak söz konusu süreli yayının durdurulmasını kararlaştırabilir. Kapatılan veya durdurulan süreli yayının devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır. Bunlar hakim kararıyla toplatılır*” ifadesine dikkat çeker. Buna göre, bir gazete aynı gerekçeyle 2 kez mahkûm olsa kapatılacaktır. Siyasal iktidarların, kendileri siyasal kararlarını eleştiren her türlü yayını “devletin güvenliği” ile ilgili görme eğiliminde olduğunu belirten Mumcu, 24 Ocak kararlarını eleştiren gazetecilerin, “ideolojik görüş” taşımakla suçlandığını hatırlatır (2006: 35). Bu maddeye göre, yazılan yazılar nedeniyle bu yazıları basanların da sorumlu tutulduğunu belirten Mumcu, bu durumun, ceza hukukunun evrensel kuralı olan cezaların kişiselliği ilkesine aykırı olduğuna dikkat çeker: “*Aynı biçimde, bir yazarın yazısı nedeniyle basımevlerine el konulması ve zorlama karar verilmesi, aynı ‘kişisel sorumluluk’ ilkesine aykırıdır. Yayınevlerini, birer ‘otomatik tabanca’, yayın organlarını da ‘bombalı pankart’ olarak gören bu anlayış çağımızın çok gerisindedir.*” (2006: 169)

Anayasayla getirilen kısıtlamaların yanı sıra 15 Temmuz 1950 tarihli Basın Kanunu’nun birçok maddesi, 10 Kasım 1983’te değiştirilerek ağırlaştırılmıştır. Bu değişikliklerin başında para cezalarının arttırılması geliyordu. Daha önce en ağır para cezası 5 bin lirayken, değişiklikle birlikte bu ceza 150 bin liraya yükseltildi. “*Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye’ye sokulması ve dağıtılmasının Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanması*” ile ilgili madde değiştirilerek; “*Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli egemenliğe, Cumhuriyet’in varlığına, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı olan basılmış eserler*” tanımı eklendi. Böylelikle dışarıdan getirilen eserlerin yasaklanmasına birçok ayrıntı eklenmiş oldu ve Bakanlar Kurulu sansürü konuldu. Basın yoluyla işlenmiş suçlardan dolayı dava açma süresi 3 aydan 6 aya çıkartıldı (Topuz, 2012: 262-263).

1982 Anayasası ile radyo ve televizyon yayıncılığı da yeni yasal düzenlemeye tabi tutuluyordu. Anayasanın 133. Maddesi, radyo ve televizyonların ancak devlet eliyle kurulacağına ve idarelerinin tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenleneceğine hükmediyordu. İlgili maddeye göre, *“Türk Devleti’nin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlakı”* ve Anayasanın 2. Maddesinde belirtilen *“cumhuriyet temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapılması”* gerekmekteydi. Haber ve programların seçilmesi ve işlenmesi, sunulması ve milli kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesi, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları, organların seçimi, görev, yetki ve sorumluluklarının kanunla düzenleneceği belirtiliyordu (Cankaya ve Batur Yamaner, 2006: 190).

Böylelikle, 1964 ile 1971 yılları arasında özerk olan ve 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra denetimi siyasal iktidara devredilen TRT’nin devlet tekeline alınmasının yasal dayanakları daha da güçlenmiştir. Anayasanın 133. Maddesinden yola çıkarak hazırlanan 2954 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kanunu, 11 Kasım 1983’te kabul edilerek 1 Ocak 1984’te yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeyle; radyo ve televizyon yayınlarını, yayından sonra denetlemek üzere Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu (RTYK) kurulmuştur. 12 üyeden oluşan RTYK’nın üyeleri, Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu tarafından atanmaktadır. TRT Yönetim Kurulu Üyeleri ve Genel Müdürü RTYK tarafından gösterilen adaylar arasından Bakanlar Kurulu tarafından atanmakta, milli güvenliğin ve kamu düzeninin gerekli kıldığı vb. hallerde görevden alınabilmektedir. Böylelikle TRT, siyasal iktidara göbekten bağımlı hale getirilmiştir (Cankaya ve Batur Yamaner, 2006: 191-194).

1983 Genel Seçimlerinin hemen öncesinde, 25 Ekim 1983 tarihinde kabul edilen Olağanüstü Hal (OHAL) Kanunu, Bölge Valiliği’ne iletişim alanında kısıtlayıcı yetkiler veriyordu. Buna göre OHAL Bölge Valiliği, gazete, dergi, broşür, kitap, el ve duvar ilanı ve benzerlerinin çoğaltılmasının ve dağıtılmasının yasaklanması ve toplatılması; resim, plak, ses ve görüntü bantlarının denetlenmesi ve yasaklanması; her nevi sahne oyunlarının ve filmlerinin denetlenmesi ve gerektiğinde yasaklanması; özel maksatla kamunun telaş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız ve mübalağalı havadis, haber yayınlayanların 3 aydan bir yıla kadar

hapsedilebilmesi; bu suçların basın ve yayın organları aracılığıyla işlenmesi durumunda cezaların bir misli artırılması gibi yetkilere sahipti (Topuz, 2012: 263).

2.2. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin küresel ekonomik sisteme eklemlenmesi

2. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu dünya düzeni, 1980'lerin sonlarına doğru yerini kapitalist ABD'nin hâkim olduğu, tek kutuplu bir dünyaya bırakıyordu. 1991'de SSCB'nin yıkılmasıyla ABD, resmi olarak dünyanın tek hâkimiydi. Uluslararası ilişkiler yeniden organize ediliyor, dünya yeniden düzenleniyordu. Liberalizmin kendini güncellemiş ve günün koşullarına uyum sağlamış politikalarının genel adı ise neo-liberalizmdi.

2.2.1. Neo-liberalizm

Wallerstein, 1990'lara gelinen süreçte ABD'nin 2. Dünya Savaşı'ndan ezici üstünlükle çıkmasının önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre, ABD'nin ezici ekonomik avantajı, birleşik üç etkenin sonucuydu: ABD'nin ulusal enerjisinin 1865'ten beri kesintisiz bir biçimde üretim ve teknolojik ilerleme konusundaki kapasitesini arttırma doğrultusunda yoğunlaşması; ABD'nin 1941'e kadar ağır askeri harcamalarının bulunmaması, 1941'den 1945'e kadar etkili bir savaş seferberliği gerçekleştirmesi ve altyapısının savaşın yıkımına maruz kalmaması; bütün Avrasya'da 1939'dan 1945'e kadar muazzam bir altyapı tahribi ve insan kaybı yaşaması (Wallerstein, 2003: 20).

ABD'nin bu avantajı oldukça hızlı bir biçimde kurumsallaştırdığını belirten Wallerstein, yaklaşık 25 yıl boyunca dünyada siyaset ve ekonomide tüm önemli kararları fiilen kontrol etmesini ya da yönlendirmesini mümkün kılan bir hegemonya yaratabildiğine, bu hegemonyasının ideolojik, aynı zamanda kültürel olduğuna dikkat çeker: *“Bu hegemonyanın üzerine oturtulduğu iki ana sütundan biri, dünyanın önemli, hâlihazırda sanayileşmiş ülkeleriyle kurulan ittifaklar sistemi, diğeri ise içte ulusal olarak bütünleştirici bir etkiye sahip olan refah devletiydi. İki durumda da düzenleme ekonomik, ideolojik ve nominal olarak siyasiydi.”* (Wallerstein, 2003: 20)

2. Dünya Savaşı'ndan önce dünyanın önde gelen ekonomisi durumunda olan ABD'nin, savaş sırasında rakipleri tek tek zayıf düşerken “semirdiğini” belirten Chomsky (2000), Büyük Bunalım'ın üstesinden devlet eşgüdümündeki savaş ekonomisiyle geldiğini vurgular. Arıboğan ise, savaş sonrası dönemlerin dönüşüm ve değişimin en hızlı gerçekleştiği dönemler olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, savaşlar birer sıçrama tahtası olarak değerlendirilebilir. Buna göre, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde de uluslararası sistem farklı aşamalardan geçerek süratli bir evrim sürecine girilmiş; bir yandan sistemde yapısal dönüşümler gerçekleşirken, diğer yandan da klasik ekonomi ve siyasal parametreler yenilenmiştir. Böylelikle 20. Yüzyılın sonlarında, bambaşka bir sistem resmi ortaya çıkmıştır (Arıboğan, 2007: 262-263).

Arıboğan'a göre, neo-liberal teori, 1980'li yılların sonlarından itibaren plüralist (çoğulcu) teorinin gelişmiş bir versiyonu olarak ekonomik alandan siyasete, sosyo-kültürel zeminden sanata kadar hemen her alana yayılmıştır. Neo-liberal teori, liberalizmin 20. yüzyıl başlarındaki geleneksel görünümünden nispeten farklılaşmış, ancak 21. Yüzyıla girilirken yeni bir zafer dönemi yaşamaya başlamıştır. ABD tarafından desteklenen yeni küresel değerler hâkimdir, teorik yaklaşımlar bu değerlerle özdeşleşmiştir. Neo-liberal yaklaşımın; uluslararası kurumlar ve uluslararası hukukun barışın korunmasında etkili olabileceği, demokratik yönetimlerin ve insan haklarının yaygınlaştırılması, serbest ticaret, silahların sınırlandırılması ve kontrolü, kolektif güvenlik gibi konularda özel vurguları bulunmaktadır. Bu yaklaşımla, çeşitli kurum ve kuralların yardımıyla, dünya düzeyinde barışçı, rekabet yerine iş birliği yönelimli bir yapının oluşturulabileceği ileri sürülmektedir (Arıboğan, 2007: 261-270).

Chomsky, neo-liberalizmin yeni ve klasik liberal fikirlere dayanan bir ilkeler sistemi ortaya koyduğunu belirtir. Bu öğreti sistemi, küresel düzen fikrini de içeren Washington Sözleşmesi (*Washington Consensus*) olarak da bilinir (Chomsky, 2000: 21). 1989 tarihli Neo-liberal Washington Konsensüsü ile ABD hükümetinin, büyük oranda belirlediği uluslararası finans kuruluşları tarafından tasarlanan ve bunlar tarafından çeşitli yollarla (saldırıya daha açık toplumlarda, zora dayalı yapısal uyum programlarıyla) yürürlüğe konan piyasa merkezli ilkeler bir araya getirilmiştir. Bu sözleşmenin başlıca kuralları kısaca şöyledir: Ticareti ve finansı serbestleştirir;

piyasanın fiyatları belirlemesine (“uygun fiyatlar biçmesine”) izin verir; enflasyonu sona erdirir (“makroekonomik istikrar”) ve özelleştirmenin önü açılır. Chomsky, bu sözleşmeyi şöyle yorumlar:

“Sonuçları her ne olursa olsun, hükümet -dolayısıyla, hükümet demokratik olduğu oranda halk- ‘yoldan çekilmelidir.’ ‘Sözleşmeyi’ dayatanların kararları, doğal olarak, küresel düzende oldukça etkilidir. Bazı çözümlemecilerse, bu kararlara sahip olduğundan da büyük önem atfeder. Uluslararası iş dünyası basını, bu kurumlardan ‘de facto/fiili dünya hükümeti’, ‘yeni bir imparatorluk çağı’ diye söz eder. (...) Neoliberal Washington Sözleşmesi’nin baş mimarları, ekonominin, özellikle de uluslararası ekonomiyi büyük ölçüde denetim altında tutan ve siyasal oluşumları, bu arada da düşünce ve fikir yapılanmasını belirleme araçlarına sahip olan, belli başlı büyük şirketlerin efendileridir. ABD’nin bu sistem içinde gözle görülür nedenlerden dolayı özel bir rolü vardır.” (2000: 21-23). Chomsky’e göre neo-liberalizmin baş mimarları kendi çıkarları ve savaş ekonomisi temelli bir “Yeni Dünya Düzeni” oluşturmak istemişler ve dünyanın her bölgesine özgün roller tayin etmişlerdir. Örneğin Güneydoğu Asya’nın başlıca işlevi, hammadde ve sanayi gücü sağlamaktı. Afrika, iyileşmek için Avrupa tarafından sömürülmeliydi ve dünyanın her yeri için durum az çok böyleydi (Chomsky, 2000: 23-25).

Türkiye, yukarıda ana hatlarıyla tasvir edilen yeni dünya düzenine dâhil edilmeye çalışılıyor, Türkiye’de 1980’li yılların başlarında yaşanan gelişmelerle neo-liberal ekonomi politikaları hâkim kılınıyor, 12 Eylül Darbesi uluslararası arenada da destek görüyordu. ABD, Latin Amerika’daki darbelerin aksine Türkiye’deki askeri müdahalenin insan haklarını ihlal etmediğini açıklayarak Türkiye’ye yardım ettiğini duyurmuştur (Karpat, 2013: 282). Amerikan yönetimi, ABD Kongresi’ne sunduğu 1980 yılı dünya insan hakları raporunun Türkiye bölümünde, işkence iddialarının asılsız olduğu ve askeri yönetimin işkenceye karşı olduğunu belirterek Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihin en iyi dönemini yaşadığını açıklamıştı (Cemal, 1986: 237-238).

Dikkatleri, sermayenin dünya çapında birikiminin gerekleri açısından Türkiye’nin konumuna çeken Boratav, 1980’li yıllarda Türkiye burjuvazisinin, Türkiye’yi düşük ücretli bir ekonomiye dönüştürerek dünya kapitalist sistemiyle bu konumda bütünleşmeye dönük bir strateji izlediğini vurgular. Bu dönüşümün bir

yandan sanayi ürünleri ihracatında büyük bir sıçramaya yol açması, diğer yandan da Türkiye'deki ucuz iş gücünün, yabancı sermaye açısından ülkenin çekiciliğini arttırması umuluyordu (Boratav, 2005: 42).

Türkiye'de neo-liberal yapısal dönüşüm veya uyum sürecinin fiili başlangıcını 24 Ocak 1980 tarihli kararlar ve IMF ile yapılan 3 yıllık stand-by düzenlemesinin oluşturduğunu vurgulayan Sönmez, darbeden sonra kurulan cunta yönetiminin istikrar önlemlerini katılaştırarak sürdürdüğünü ve yapısal uyum doğrultusunda adımlar atıldığını belirtir. Sönmez'e göre, demokratik hak ve özgürlüklerin askıya alındığı bir ortamda emekçiler, ekonomik ve sosyal hak kayıplarına uğramış, sıkı gözetim altına alınmıştır. 1983 sonbaharında yapılan güdümlü genel seçimlerin ardından iktidara gelen ANAP ile birlikte neo-liberal politikalar güçlendirilmiş, dış ticarete ve iç finansal piyasalarda serbestleşme hızlandırılmıştır. (Sönmez, 2009: 25).

ANAP lideri ve Başbakan Özal, "yurt kalkınması" gerekçesiyle dış sermaye dâhil her türlü tasarruf imkânından azami istifade edilmesi gerektiğini savunmuştur. Özal; devletin ekonomik hayata müdahale yerine "tanzim ve teşvik edici, genel olarak verim arttırıcı" bir rol üstlenmesi gerektiğini belirtirken, kapalı ekonomiyi terk edip ihracatı teşvik edeceğini, dış âleme açılırken de uluslararası rekabet kaidelerine göre hareket edileceğini duyurmuştur (Mahmud, 2001: 117-118). Özal yönetiminin benimsediği ihracata dayalı büyüme modeli ve özelleştirme politikası, IMF gibi uluslararası kuruluşlar ve Türkiye'de burjuvazi tarafından olağanüstü bir destek görmüştür. (Bayramoğlu Özügurlu, 2009: 269).

Türkiye'de neo-liberal ekonomi politikalarını hâkim kılmayı amaçlayan Özal'ın arkasında olan burjuvazi, ileriki dönemlerde de sınıfsal çıkarları gereği Özal'ın ve ekonomi politikalarının destekçisi olacaktır. Boratav'a göre, 1977 krizi ile başlayan ve 1990'lara geline dönemde burjuvazi, devlete karşı ilişkilerinde 3 kez "yekvücut" olmuştur:

"1979 yılında Ecevit iktidarını yıkmak için, 1980-1982'de askeri rejimle bütünleşmek üzere ve 1984-1987'de Özal iktidarına destek vermek için sermayenin farklı grupları birlik halinde davranırlar. Buna karşılık, 1983'te 'sivil' rejime geçişte izlenecek yol ve 1988-1990 yıllarında da ANAP iktidarına karşı alınacak tavırlara

ilişkin olarak sermayenin safları içinde bölünme faktörleri ağır basmıştır.” (Boratav, 2005: 72)

Özal üstlendiği misyonun gereği olarak 1980’lerin sonunda artık belirgin bir görünüm kazanan “Yeni Dünya Düzeni” ile Türkiye’nin bütünleşmesini tamamına erdirmek için ekonomik içerikli ve siyasal içerikli bazı kararlar almıştır. Kaya’ya göre (2009b), bu bir dizi kararın en önemlisi Türk Lirası’nı konvertibl kılan meşhur 32 Sayılı karardır. Sönmez’in iktisat politikaları açısından dönemeç olarak nitelendirdiği 32 Sayılı karar, sermaye hareketlerine serbestlik (dış finansal serbestleşme) sağlamıştır. Bu kararla, finansal birikime dayalı spekülative büyüme süreci başlamış; ancak istikrarsızlık, 1994 krizi ve finansal dalgalanmaların damgasını vurduğu yaklaşık 10 yıllık süreç, ekonominin 1998 yılında IMF gözetimi altına sokulmasıyla yeni bir aşamaya taşınmıştır (Sönmez, 2009: 25-26).

1980’ler boyunca değişim Türkiye’de hayata geçirilmeye çalışılan ekonomi politikaları sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeni bir siyasal hayat oluşturmaya ve kitlelerin siyasallaşmasını engellemeye çalışmıştır. 12 Eylül darbesinin ardından yaşanan sıkıyönetim ve OHAL dönemleri, siyasi hareketlere ağır bir darbe vurmuştur. Alhtusser’in Devletin İdeolojik Aygıtları arasında saydığı kültürel, ailevi, hukuki, siyasal partiler, eğitim ve öğretim ile kitle iletişimine dair ideolojik aygıtlar ile Devletin Baskı Aygıtları arasında saydığı ordu ve polis, bu amaç uğruna seferber edilmiştir. 1970’lerde son derece siyasal ve örgütlü bir emek mücadelesiyle karşı karşıya olan sermaye, geçmiş dönemlerde yaşadığı zorlukları yeniden yaşamamak için örgütsüz ve siyasetten uzak bir toplum yaratmak için kolları sıvamıştır. Her ne kadar neo-liberal politikaların “Özal damgalı” versiyonlarıyla kurulmaya çalışılan hegemonya tutmasa da, Taner Timur’un deyişiyle, *“Türkiye küreselleşme sürecine en kötü şekilde eklenmiştir.”* (akt. Kaya, 2009b: 242)

2.2.2. Depolitizasyon

Askeri yönetim bir yandan solu ve sendikaları siyasal alandan uzaklaştırırken, diğer yandan da siyasal sistemi yeniden düzenleyerek “demokrasiye” dönüldükten sonra solun ve sendikaların etkinliğinin kısıtlanmasını sağlamayı amaçlıyordu. Yeni

bir hegemonyanın kurulmasının koşulları böylece sağlandı ve 1983'te "demokrasiye" dönüldü (Ataay ve Kalfa, 2009: 307).

Kaya, 12 Eylül askeri darbesini meşrulaştırmak için kullanılan "*Türkiye'nin uçurumun eşiğinden döndürülmesi*", "*kardeş kavgasına ve politikacıların kısır çekişmelerine son*", "*huzur ve güven ortamının sağlanması*" gibi retoriklerin tek başlarına yeterli olmaması nedeniyle Atatürkçülüğün, "bütünleştirici bir ideoloji" olarak sunulmaya çalışıldığını; Onun da yeterli ölçüde kapsayıcı olamayacağı anlaşıldığında ise dinsel ve milliyetçi motifler içeren "*Türk-İslam sentezi*" düşüncesine alan açıldığı ifade eder. Yeni anayasanın biçimlenişinde temel dayanaklar olarak sunulan bu öğeler, batının gereken desteği göz önüne alınarak yerini olağan bir siyasal forma bırakmıştır (Kaya, 2009b: 237-238).

Özal liderliğindeki ANAP döneminde ise "*Dört eğilimin birleştirilmesi*", "*Başka alternatif yok*", "*Orta direk*", "*Köşeyi dönüyoruz*" gibi sloganlardan oluşan retorik, kapitalizmin başlıca klişelerinden "mülkiyetin tabana yayılması" gibi vaatlerle birleştirilmiştir. Neo-liberalizmin liberalleşme, deregülasyon, özelleştirme, esnekleştirme, örgütsüzleştirme gibi temel politikalarının hükümet erki kullanılarak uygulandığına dikkat çeken Kaya, bu uygulamaların eğitim kurumlarına, dinsel davranış pratiklerine, bireysel yaşam biçimlerine ve medyaya yayıldığını belirtir. Kaya'ya göre, bu pratikler sayesinde, esasen 12 Eylül anayasasının getirdiği düzenlemelerin disiplin altında tuttuğu çalışma yaşamı çerçevesinde, sermaye-emek ilişkilerinde yeni birikim stratejisine uygun sömürü düzeni pekiştirilerek sürdürülmüştür. Güçlü bir "sosyal refah devleti" geleneği bulunmayan Türkiye'de tüm bu dönem boyunca depolitizasyon ve örgütsüzleştirmeler ile emekçilerin direnme ve dayanışma potansiyelleri asgariye indirgenerek sermaye birikimi için uygun yeni koşullar yaratılmıştır (Kaya, 2009b: 238-239).

Gerger, depolitizasyonun temelde iki amaca hizmet ettiğini ve anlamını burada bulduğunu belirtir: Birincisi, insanı ve yaşamı belirleyen toplumsal gerçeği yadsımak, yok etmek. İkincisi ise, yaşamı dondurma isteği, daha doğrusu, sistemin, kendi varlığının devamı için buna olan gereksinimidir. "*Özal, televizyonda yaptığı bir basın sohbetinde 'Ben politizasyonu polarizasyon olarak anlıyorum, önlemek istediğimiz budur' dedi. Yani toplumda kutuplar olmayacak. Toplumun sosyo-politik*

yapısı ve yaşamın bütün tezahürü, emekçiler ile sermayedarların oluşturduğu bir ‘iki kutuplu’ yapı içinde oluşacak ama tek kutup, patronlar dünyası var olacak. Polarizasyonun ortadan kalkması için kutuplardan birinin zaten var olan egemenliği yetmiyor; ötekinin de yok olması gerekiyor.” (Gerger, 1987: 80-81) Şiddet, para ve yalanın egemenliği altında, bazen insanların temel hak ve özgürlükleri üzerine şal örtülebileceğini belirten Gerger’e göre, yaşam var olduğu sürece politikanın ortadan kaldırılması söz konusu değildir (Gerger, 1987: 81).

Depolitizasyon araçlarının başında şiddetin geldiğini belirten Gerger, bu araçlara ek olarak yasal, ideolojik, toplumsal baskılar, korku gibi unsurları sayar ve ekler: *“İthal peyniriyle, viskisiyle, elektrikli mutfak gereçleriyle, kürkle, parfümle, binbir türlü malla vitrinleri doldurup toplumu bir tüketim girdabına sürüklemeye, her şeyi taksite bağlayıp bireylerin, ailelerin enerjisini, zamanını, planlarını bunların ödenmesi uğraşına bağlı tutmak, depolitizasyon siyasetinin bir başka bilinçle seçilmiş aracı.” (Gerger, 1987: 81-83)*

12 Eylül Darbesinin ardından toplum ve kurumları depolitize etme yönündeki politikalar sonucu medyada da bu eğilime uygun bir yaklaşım modelinin ortaya çıktığını belirten Özgen, o dönemde uygulanan yaptırımlar nedeniyle medyanın toplumsal işlevinden uzaklaştığını ve halkın sorunlarına yabancı, kendi yarattığı haberlerle var olma savaşımı içine girmiş bir görünüm kazandığını vurgular. 12 Eylül darbesinin gazeteler üzerinde ciddi bir denetleme mekanizmasına işlerlik kazandığına dikkat çeken Özgen, ülkede yönetime muhalif denebilecek en küçük bir sesin çıkmaması yönünde etkin cezai yaptırımların uygulamaya konduğunu hatırlatır. Bu cezai yaptırımların ötesinde 12 Eylül darbesinin medya alanına ileride yapacağı etkinin yol açacağı bir diğer konu magazinleşme olgusudur. 12 Eylül sonrası medya ve gazeteciler üzerinde oluşturulan baskı nedeniyle, medya muhalefet işlevini bir yana bırakarak bir depolitizasyon içine girmiştir. Bunun devamında ise, okur sayısını düşürmemek için basın kuruluşları renkli ve magazinél habercilik anlayışını benimsemiştir (Özgen, 2004: 60).

1980’li yılların ilk yarısında çıkan gazeteler, darbeyi konuşmamak için genellikle cinayet, aile faciaları gibi haberlere yer vermiş, daha sonraları bu haberler yerini “özel hayat” haberlerine bırakmıştır. 1980’lerin ortalarından itibaren o zamana

kadar mahrem kabul edilen birçok alan ilk kez kamuoyunun gündemine getirilmiştir. Cinsel eğilimler sınıflandırılmış, özel hayat denen alan ilk kez bir kamu meselesi olarak ele alınmıştır. 1984-85 yıllarında Özal döneminde magazin dünyasında hareketlilik başlamış; İstanbul gecelerinde ortaya çıkan zenginler ve “sosyete sınıfı” haberleri ağırlık kazanmıştır. Başlarda gazetelerin eklerinde ve dergilerde kullanılan “sosyete haberleri” ve fotoğraflar, zamanla gazetelerin önce içlerine, sonra baş sayfalara taşınmıştır (Soygüder’den akt. Özgen, 2004: 61).

Darbe sonrası Türkiye’inde yasaklar nedeniyle yayın yapamamanın yanında, 24 Ocak Kararlarından nasibini almış, okuyucu kaybetmemek ve siyasetten uzak nesillerin oluşumunu sağlayacak yayınlara verilebilecek en yerinde örnek ise, *Tan* gazetesidir. 23 Mayıs 1983 Haldun Simavi tarafından kurulan *Tan* gazetesinin yayınlanma amacı, İnuğur’a göre, toplumun tabanını oluşturan geniş yığınlar seslenebilmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için ise, en ağır konuları herkesin anlayabileceği bir dille yazmaya özen göstermek, ilke olarak benimsenmiştir. Adliye haberleri, cinayetler, toplumdaki skandallar, değişik biçimlerde ve okuyucunun ilgisini çekecek özellikleriyle gazetede ağırlıklı işlenmiştir (İnuğur, 1992: 472).

“*Tan geliyor, tam geliyor... Kral gazete Tan geliyor*” sloganıyla çıkan gazete, uygun fiyatla satışa çıkarılmış ve kısa sürede 800 bin tirajı yakalamıştır. Bir süre sonra gazetenin fiyatı iki katına çıkarılsa da tiraj 800-900 binin altına düşmemiş ve Simavi ailesine *Günaydın* gazetesinden daha çok para kazandırarak yayın hayatına devam etmiştir (Kuyucu, 2012: 317-318). Sekiz sayfa yedi sütundan oluşan gazete diğer gazetelerden farklı olarak ilk sayfada tamamen magazin haberleri ve olaylar ile bol fotoğrafa yer vermiş; 27. sayısından itibaren çeşitli kampanyalar düzenleyip okuyucuya armağanlar dağıtmaya başlamıştır (İnuğur, 1992: 472-473).

Tan gazetesinin satış açısından sayısal bir başarı yakaladığını belirten Özgen, gazetenin asparagas haberleri ile ileriki yıllarda medyada görülecek magazinleşmenin ön habercisi olduğuna dikkat çeker (2004: 68-69). *Tan* gazetesinin habercilik anlayışını değerlendiren Ünsal Oskay, gazetenin okuyucuda şükretme isteği yarattığına dikkat çekmiştir: “*Bizlere dünyayı bugünkü durumumuza uygun bir şekilde anlatıyor. Yani bizlere dünyayı, güzel olan şeyleri yalnızca yok etmek isteyecek kadar umutsuzlaşmış halimize uygun bir şekilde gösteriyor. Bir başka*

deyişle statükocu. Tan'ın haberciliğinde yabana atılmaması gereken bir başka nokta daha var. Türk insanları hangi durumda olurlarsa olsunlar, 'daha da kötüsü olabilirdi' diye düşünüp, hallerine şükretmeye oldukça düşkündürler..” (akt. Özgen, 2004: 69).

2.3. Medya dışı sermaye ve medyada yoğunlaşma

Sayılğan'a göre 1980'li yıllarda ulusal sınırların kalktığı, sermaye ve üretiminin serbest dolaştığı küreselleşme ile birlikte iletişim alanında da sınırları kalkmış dünya ölçeğinde dev multimedya kuruluşları ortaya çıkmıştır (2005: 115). Tokgöz, deregülasyon uygulamalarının ağırlık kazanmasıyla birlikte, özellikle televizyon kuruluşlarında hantal ve bürokratik kamu tekellerinin ortadan kalktığını, kamusal alanda kamu tekellerinin yerini piyasa liberalizminin önerdiği, rekabetçi yapının çok uzağında kalan ticari tekellerin doldurduğunu belirtir. Bu görünüm içinde üzerinde önemle durulması gereken, zaten tekelci eğilimlerin egemen olduğu medya dünyasında global pazarda sayıları devamlı olarak azalan dev medya şirketlerinin oluşması ve konumlarıdır. Medya şirketleri devleşerek global iletişim sektörü içine entegre olurken, dünya düzeyinde dağıtımı yapılan ticari medya ürünlerini tekellerinde tutmaktadır. Kitle kültürünün küreselleşmesine neden olan bu şirketler, ekonomi ve ona ilişkin yönetim kararlarıyla kendileri kadar pazarın diğer birimlerini, ülkeleri de etkilemektedir. Bu dev şirketler, genelde *conglomerate* olarak adlandırılırken, yapıları gereği çokuluslu (*multinational*) veya uluslararası (*transnational*) şirketlerdir (Tokgöz, 2013: 39).

Medya devlerinin uluslararası alanda kendi aralarında rekabet etmelerinin yanı sıra, yatay/dikey birleşmeler yoluyla güçlendiklerini belirten Tokgöz, batı kapitalizminde medya sektöründe gerçekleştirilen yatay/dikey birleşmelerin ve satın almaların, özellikle 1985'ten sonra bir çılgınlık haline dönüştüğünü vurgular. Bu doğrultuda, yatay/dikey birleşmelerle birlikte güçlenen dev medya şirketlerinin etkinlik alanlarını sınıflandırma olanağı giderek zorlaşırken, üretim alanları çeşitlenmektedir. Dev medya kuruluşları ise, çapraz mülkiyetin etkili olduğu bir mülkiyet yapısını temsil etmektedir (Tokgöz, 2013: 39-40).

Avşar'a göre medyada yoğunlaşma, 3 şekilde gerçekleşir: (1) Yatay medya yoğunlaşması; aynı sermaye sahipliğinin birbirinden bağımsız birden fazla yayın organına sahip olması, diğer bir deyişle, bir yapılanmanın aynı medya alanına farklı şirketlerle girmesidir. Sahiplik ve sermaye entegrasyonu söz konusudur. (2) Dikey medya yoğunlaşması; bir şirketin medya alanında üretimden tüketime kadar her safhada kontrol ve sahipliğinin olması veya farklı medya alanlarında yayılmasıdır. Dikey yoğunlaşmada yayıncılar ile ilişkili oldukları program üretici firmalar ve dağıtım pazarları arasındaki sahiplik ve sermaye entegrasyonu söz konusudur. (3) Aynı sermaye sahipliğinin farklı medya alanlarında ve diğer alanlarda mülkiyet sahipliği ise, çapraz medya yoğunlaşması olarak tanımlanır. Örneğin, televizyon yayıncıları ve yazılı basın veya internet sağlayıcıları gibi diğer medya unsurları arasındaki sahiplik ve sermaye entegrasyonu yanı sıra, diğer alanlarda da mülkiyet ve yatırımlar söz konusudur (Uluç ve Bek'ten akt. Avşar, 2004: 89-90).

Türkiye'de de 1980'lerle başlayan neo-liberal politikalar hem sermaye birikimini hızlandırmış, hem de iletişim alanında yatırımların ve büyümenin önünü açmıştır (Sayılğan, 2005: 115). 1980'lerin sonlarına doğru medya dünyasında gazeteci ailelerin yanı sıra medya dışı sermaye sahipleri de varlık gösteriyordu. Medya artık babadan oğula geçen bir uğraş olmanın ötesinde, değişen dünyaya ve hâkim ekonomik düzene uyum sağlamış ve kâr elde edilen veya edilmeyen tecimsel kuruluşların yürüttüğü bir faaliyet olarak karşımıza çıkıyordu.

Medya dışı sermayeden önce patronların devletten istedikleri sınırlı olduğu için gazete patronlarının daha itibarlı olduğunu belirten Barlas, o dönemde gazetecilerin iş adamları tarafından davet edilmelerinin yasak olduğuna dikkat çeker. Barlas'a göre, gazetecilerin banka, otel açılışı gibi davetlere katılmadığı, ancak gazeteden parasını alıp bir yere gönderilirse orada gazetecilik yapabildiği düzen, Özal ile değişmişti. Özal'ın uçaklarında iş adamları, gazeteciler ile daha yakın ilişkiye girmeye başlamıştı. Sonradan medya sermayesinin de iş dünyasına gönül vermesiyle gazete sahipleri banka sahibi ve iş adamı olmuşlardır (Barlas, 2002: 25-26).

Medya dışı sermayenin bu alana ilgisini arttıran faktörlerden biri de artan reklam gelirleridir. 1980'den itibaren bir yandan tüketimdeki artış, diğer yandan her yıl yüzde 40-70 arasında değişen enflasyonun etkisiyle reklama harcanan miktarların

giderek arttığını belirten Koloğlu, basın kendisinin de televizyonda yoğun reklama girişmesiyle bu piyasanın daha da canlandırıldığını ifade eder. Medya dışı sermayenin hâkim olduğu yıllarda, yayın kuruluşlarının yaşayabilmek için reklam pastasından daha büyük bir pay alma savaşına girmiş; 1985-1989 yılları arasındaki toplam reklam harcamalarının yaklaşık onda birini basın harcamıştır. 1990’da da basın, televizyon reklam harcamalarında sektör olarak üçüncülüğten ikinciliğe yükselmiştir (Koloğlu, 2013: 143). Aynı dönemde gazetelerin tiraj arttırmak amacıyla çok masraflı, hatta yıkıcı promosyon kampanyalarına yönelmesiyle “lotarya” ya da “kupon gazeteciliği” doğmuştur (Koloğlu, 2013: 144). Bu dönemde yürütülen “şans ve talih oyunları”nın yasalara aykırı olduğuna dikkat çeken Mumcu bankaların, müşterilerine ikramiye dağıtmaları yasaklanmışken, basına “lotarya” yapma serbestliği tanındığını belirtir (Mumcu, 2007: 174).

1980’ler ve özellikle de 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye’de holdinglerin medya sektörüne girmesinin yanı sıra her etkili grup; gazetesi, televizyonu, bankası ve diğer sınai-ticari kuruluşlarıyla birlikte bir holding yapısına kavuşmuştur (Özsever, 2004: 19). Medya endüstrisi sürecinden, içinde medya endüstrisini de barındıran sermaye komplekslerinin, holding kuruluşlarının ortaya çıktığı yeni bir sürece geçilmesine dikkat çeken Sönmez, bunun medya sektöründe niceliksel ve niteliksel değişimleri de beraberinde getirdiğini vurgular. 2000’lere geline süreçte yazılı basından görsele, internetten kitap ve müzik endüstrilerine uzanan halkaları bünyesinde taşıyan; faaliyetini, yatırımlarını yurt içinden yurt dışına da taşıyan büyük medya holdingleri, yapıya egemen olmuştur (Sönmez, 2010: 21).

Medyadaki holdingleşme eğilimine dikkat çeken Mumcu, yayın organlarının holdinglerin sözcüsü olduğunu ve medyanın büyük holdinglerin, bankaların çıkar kavgalarına araç yapıldığını, holdinglerin ve çokuluslu şirketlerin kapışmalarının Türkiye’ye yansıtıldığını belirtir (2007: 174-175).

1980’li yılların sonunda SHP’nin anti-tröst yasa teklifi hazırlığı karşısında Devlet Bakanı Mehmet Yazar, böyle bir yasaya gerek olmadığını, bazı gazetelerin el değiştirmesinin basında tekelleşme anlamına gelmediğini söylemiştir. Yazar, daha sonra da Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü’nün “Basında Tekelleşme” üzerine incelemesinin dağıtımını durdurmuştur (Kejanlıoğlu, 2004: 279). 1988-1989

yıllarında basına mali baskılar uygulayan, davalar açan Başbakan Özal, Asil Nadir'in Türkiye'de basın sektörüne girmesini desteklemiştir. Kıbrıslı iş adamı Asil Nadir, 1989 yılında Özal'ın oğlu ile Başbakanın Ekonomi Danışmanı Bülent Şemiler'in aracılık yaptığı söylenen pazarlıktan sonra Haldun Simavi'den Veb-Ofset basın grubunu satın almış; aynı yıl, Mehmet Ali Yılmaz'dan *Güneş* gazetesini ve Ercan Arıklı'dan *Ekonomi Panorama*, *Kadınca* ve *Nokta* dergilerini çıkaran Gelişim grubunu da satın alarak (Kejanlıoğlu, 2004: 278), sektörün en büyüğü durumuna gelmiştir.

Nadir, büyük boyutlarda promosyon ve düşük fiyatlı gazetelerle pazara girmiş, büyük gazeteler arasında kıyasıya bir tecimsel rekabet başlatmıştır. Nadir'in en önemli özelliği, uluslararası boyutta çok farklı alanlara yatırım yapmasıdır. Nadir'in elektronik imalat, tarım, gıda, inşaat, emlak, tekstil, basın yayın, denizcilik ve finans sektörlerinde ve Kıbrıs, İngiltere, Portekiz, Hollanda, İsviçre, Hong Kong, ABD, Japonya vd. ülkelerde şirketleri bulunuyordu (Topuz, vd'den akt. Kejanlıoğlu, 2004: 279).

Nadir'in basına girdiği yıllarda İzmir'de *Yeni Asır* gazetesiyle tanınan ve 1985'te İstanbul'a gelip Sabah'ı kuran Dinç Bilgin tarafından kurulan Bilgin grubu da 1989'da Medya Holding'i kurarak borsaya girmiştir. 1990'da da İkitelli'nin medya merkezi olmasına gidecek yoldaki ilk adım atılmış ve Medya Plaza'ya taşınılmıştır (Kejanlıoğlu, 2004: 279).

1990 yılına kadar yazılı medyada bir dizi el değiştirme süreci yaşanmıştır. 1980'lerin başarında, medyaya başka sektör birikimi ile girerek *Güneş* (Güçlü) gazete grubunu kuran Kozanoğlu-Çavuşoğlu ortaklığı, İstanbul yazılı medyasında bir hareketlenme yarattıktan sonra, mali sektördeki işlerinin kötüye gitmesi ile müteahhit Mehmet Ali Yılmaz'a satılmıştır. Sektörün diğer büyüğü Erol Simavi, *Hürriyet* Grubu'nu önce bankacı Erol Aksoy'a satmış, ancak Aksoy'un sektörde uzun süre kalmaması üzerine *Hürriyet*'i, 1970 sonlarında *Milliyet*'i satın alarak medyaya girmiş olan Aydın Doğan satın almıştır. Böylece 1990'da özel elektronik yayıncılığa geçiş dönemi öncesi yazılı basında 2 büyük grup kalmıştır: Doğan grubu ve Sabah grubu (Sönmez, 2010: 39-40) Bu iki grubun patronu, Aydın Doğan ve Dinç Bilgin, Asil Nadir'in Özal'ın desteğiyle kurmak istediği hâkimiyete ortak cephede karşı koymayı

denemiştir. Sonuçta, bir iki yıl içinde İngiltere'deki işleri bozulan Nadir'in bu yatırımları 1990 ve 1991'de zayıflamaya başlamış ve zaman içinde de piyasadan silinmiştir (Sönmez, 2010: 39)

Türkiye'de medya sektörüne yeni patronların girişi ve geleneksel medya sahiplerinin bu piyasayı terk edişi, 1990'ların ilk yarısında tamamlanmıştır. . Simaviler ve Karacanlar gibi eski yapının önemli medya sahipleri sektörden tamamen çekilirken Türk basınının en eski temsilcilerinden *Cumhuriyet* gazetesi de, sermaye yapısına yeni bir şekil vermekle birlikte geleneksel yayın çizgisini sürdürmüştür. Geleneksel medya sahibi kuşağın sektördeki son temsilcisi olan Erol Simavi, *Hürriyet* gazetesinde kalan son yüzde 20'lik payını Aydın Doğan'a satarak Ağustos 1994'te sektörden uzaklaşmıştır (Özsever, 2004: 113).

2.3.1. Özel radyo ve televizyon yayıncılığına geçiş

Kaya'ya göre, 1980'li yıllarla beraber Türkiye'de, oldukça yoksul olan bir medya ortamından nicel olarak çok varıl bir medya ortamına geçilmiştir. Radyo-televizyon alanından kamu tekeli kaldırılırken, medya sektöründeki sermayenin kompozisyonu ve mülkiyet ilişkileri değişmiş, büyük sermaye ile medyanın füzyonu tamamlanmıştır. Bu süreçte devlet-medya ilişkilerinin hem hukuksal çerçevesi hem de bağıntısal konumu yeniden ve farklı bir biçimde kurulmuştur. (Kaya, 2009a: 233-234). Bu dönemin en köklü değişiminin radyo-televizyonda kamu tekelinin kaldırılması olduğunun altını çizen Kaya, bunun önceden bir hukuksal düzenleme olmadan gerçekleştiği için, geçen bunca yıla karşın, yaratılan kaotik ortamdan hala çıkılamadığını belirtir. (Kaya, 2009a: 234).

Türkiye'de TRT eliyle kullanılan devlet tekeli geçerli olduğu yıllarda uydular aracılığıyla yabancı televizyon kanalları izlenebiliyordu. TRT bu duruma müdahale edemiyordu, çünkü yayınlar doğrudan Türkiye'ye yapılmıyordu. Çanak antenlerin sayısı gün geçtikçe artıyor, böylelikle TRT tekeli fiilen kırılıyordu. PTT'nin 1987-1991 yılları arasındaki döneminde yayıncılık alanındaki en önemli eyleyenlerden biri haline geldiğini belirten Kejanlıoğlu, PTT'nin bu konuma gelmesinin kayda değer iki nedeni olduğunu aktarmaktadır: TRT vericilerinin PTT'ye devredilmesi ve PTT'nin kablolu televizyon yayınlarına başlaması. (Kejanlıoğlu, 2004: 294-295).

PTT, 1988’de uydu yayınlarını kablo yoluyla dağıtma uygulamasına Ankara’da başlamış, ancak bu durum, telif hakkı uygulamasını gündeme getirmiştir. TV5, Europe, SAT-1, Eurosport gibi kanallar yayınların izinsiz verildiğini belirterek sözleşme yapılmasını istemiş; RTYK ise, PTT’nin yayınlarını “TRT tekeli kırıldığı” gerekçesiyle durdurmasını istemiştir. Ancak PTT bu uyarıları dikkate almayarak uygulamasına devam etmiştir. Ayrıca Ulaştırma Bakanlığı’na bağlı olan PTT sayesinde bu vericileri yürütme yetkisi de hükümetin elinde bulunuyordu. Yine bu dönemde ilk Türk uydusu için ihale açılırken bu adımlar, yasal dayanağı olmayan özel televizyon yayınları açısından, arkasında hükümet desteği olan PTT’ye bir serbesti getirmiştir 1990’da Fransız Aerospatial firması Türksat’ın üretimini gerçekleştirme kararı almıştı (Cankaya ve Batur Yamaner, 2006: 225-226).

Hürriyet, Milliyet, Sabah ve Türkiye gazetelerinin isimleriyle anmaya alışılan şirket grupları, 1980’lerin ikinci yarısında özel radyo ve televizyon yayıncılığı hazırlığına da başlamıştır (Kejanlıoğlu, 2004: 280). Özel televizyon kanalı kurmak için 1980’lerdeki ilk girişimlerin yazılı basından geldiğine dikkat çeken Kejanlıoğlu, Demirkent’in, *Hürriyet* gazetesi olarak 1985’te RTYK’ya ve Başbakanlığa başvurduklarını ve izin alamadıklarını açıkladığını hatırlatır. 1987’de, özel televizyon yayını için *Hürriyet* ve *Milliyet*’in sahipleri Aydın Doğan ve Erol Simavi; Eczacıbaşı, Koç, Sabancı ortaklığında bir girişimde bulunmak üzere görüşmüş; sonra da Aydın Doğan dönemin Başbakanı Turgut Özal’a başvurmuş ve Özal’dan bunun ileride olabileceği yanıtını almıştır. 1989’da ise, bu kez TRT yöneticileri, %51’i TRT’nin, %49’u gazetelerin olmak üzere bir televizyon kanalı açma önerisinde bulunmuşlar, ama hükümeti ikna edememişlerdir (Çaplı’dan akt. Kejanlıoğlu, 2004: 280).

Yıllarca süren bu girişimlerin ardından Türkiye’de devlet elindeki yayıncılık tekeli kırılabilecek olan “Magic Box Incorporated” adlı şirket, 1989 yılının Ağustos ayında Liechtenstein Prensiği’nin başkenti Vaduz’da Rumeli Holding’in sahipleri Kemal ve Cem Uzan ile dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın oğlu Ahmet Özal ortaklığında kurulmuştur. Eutelsat’tan iki kanal kiralayan şirket, yönetime TRT eski Genel Müdürü Tunca Toskay’ı getirmiştir. Bu durum, ileride özel kanalların TRT’den yetişmiş eleman sağlama geleneğinin de öncüsü olmuştur. Türkiye’ye yayın yapmak için Eutelsat’tan iki kanal kiralanırken, 1 Mart 1990’dan itibaren

Eutelsat F5 uydusundan test sinyalleri yayınlanmaya başlandı. 7 Mayıs 1990’da günde beş saat yayına geçilirken yayın, Federal Almanya uydu kanalı SAT 1 stüdyolarından yapılıyordu. Bu durum yayıncılıkta TRT tekelinin fiilen kırılması anlamına gelmekteydi ve o gün için uygulama hukuksuzdu. Ancak kanalın sahipleri yapılan eleştiriler karşısında kendilerini, “*Anayasada uydu yayıncılığına dair düzenleme bulunmaması*” gerekçesiyle savunmuş ve yasal boşluktan yararlandıklarını belirtmişlerdi (Cankaya ve Batur Yamaner, 2006: 227-228).

İlk Türk özel kanalının yayınının 1 Mart 1990’da başlamasıyla, Türkiye’de 60 yıllık devlet tekelinin aniden sona erdiğini belirten Çatalbaş, Magic Box Inc.’nin başarıyla gerçekleşen yayıncılık başlangıcının, uydu çağında devlet tekeli koruyan yasaların acizliğini kanıtladığına dikkat çekmektedir. Öte yandan, Eski Başbakan Özal’ın oğlunun Magic Box’ın kısmen sahibi olduğu gerçeği; yayıncılığın fiili olarak (*de facto*) özelleştirilmesi konusunda Anavatan Partisi hükümetinin örtük bir desteği olduğuna dair yaygın bir kanıya yol açmıştır. Öyle ki Özal, 1990 yılında bir röportajında mevcut yayıncılık mevzuatının uydu kanallarını kanun dışı bırakmadığını söylemiştir (Çatalbaş, 2000: 127).

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, yasal altyapı olmaksızın yapılan yayınlara “*Anayasayı bir kere delmekle bir şey olmaz*” diyerek destek olmuştur. Diğer yandan RTYK, “TRT tekeli çığnediği” gerekçesiyle Magic Box ve bu yayınların gerçekleşmesine aracılık eden PTT Genel Müdürlüğü aleyhinde Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı’na suç duyurusunda bulunmuştur. Yürütülen soruşturma sonucunda; şirketin Türk hukukuna bağlı bulunmadığı ve yabancı kanallardan farkı olmadığına, PTT’nin kanal kiralama hizmetine dair ise, “Türk hukukunun son teknolojik gelişmeler karşısında düzenleme yapamamış” olmasından yararlanıldığına hükmedilmiştir (Cankaya ve Batur Yamaner, 2006: 228).

1991 Kasım ayında yapılan erken seçimlerde Star 1, büyük paralar karşılığı siyasi partilerin reklamlarını yayınlayarak yeni tartışmalara yol açmıştır. Reklam vermeyen tek parti SHP olurken YSK, kanalın yayınlarının seçimin tarafsızlığına aykırı olduğunu belirtmiş, ancak düzenlemeyle etkili sonuç alınamayacağından eleştirilerini PTT’ye yöneltmiş ve PTT’nin olanaklarını bu yayınlar için kullanmasının suç teşkil ettiğini savunmuştur. Bunun üzerine PTT, seçimlere kadar

Star 1'i kablo yayınlarından çıkarmış ve kanalın canlı yayınlarına olanak veren hizmetleri durdurmuştur. (Cankaya ve Batur Yamaner, 2006: 227- 228).

Özel televizyon yayıncılığına henüz başlayamamış gazeteler ise prodüksiyon şirketleri üzerinden halihazırda yayın yapan TRT'de boy gösteriyordu. Ağustos 1989'da yüzde 33'lük hisseyle Ulusal Video'ya ortak olan *Hürriyet*, Ulusal Radyo Televizyon (URT) aracılığıyla televizyon programı yapıyordu. 1 Ekim 1991'de TRT'de yayınlanmaya başlayan "Tele-vizyon" adlı programın yapımcılığını Uğur Dündar, sorumluluğunu Ertuğrul Özkök üstlenmişti (Kejanlıoğlu, 2004: 281-282).

Uydu kanalıyla özel yayıncılığın başlamasıyla TRT'nin elinde tuttuğu radyo, televizyon tekeli *de facto* yıkılmış Tansu Çiller'in başbakan olmasının ardından, 1993 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliğine kadar yayıncılık alanındaki yasal belirsizlik devam etmiştir. Tokgöz'e göre, asıl önemlisi, başkent Ankara ile medyanın ilişkilerinin daha da karmaşık bir hal almasıdır (2013: 53).

Türkiye'de, Anayasa Mahkemesinin 1982 Anayasası ve 2954 sayılı yayıncılık kanunun ilgili maddeleri doğrultusunda TRT dışında hiçbir kuruluşun yayıncılık için izinli olmadığına karar verdiğini belirten Çatalbaş, Türkiye'deki yeni aktörlerin yasal dayanakları olmamasına rağmen büyüyen reklamcılık sektörü ve özel medyanın popülaritesi tarafından cesaretlendirildiklerine dikkat çeker. Yeni aktörlerin kendilerine güvenleri, aynı zamanda kendilerini yasallaştırmaya söz veren politikacıların beyanlarıyla da desteklenmekteydi. Özel medyanın varlığı, anayasa ve yayıncılık kanunu açısından açıkça zorbalık teşkil etse de, politikacılar özel televizyonlar ve radyolarda görünmekte tereddüt etmiyorlardı. Ayrıca, yayıncılık alanındaki kanunsuzluğa rağmen, özel şirketler cömert kamu sübvansiyonlarıyla genişletilmişti. Aldıkları doğrudan finansal desteklerin yanı sıra bu şirketler aynı zamanda yüzde 30 yatırım indirimi ve ithalat vergilerinden de muaftı (Çatalbaş, 2000: 128).

Tokgöz; kâğıt, resmi ilanlar, devlet bankalarının ucuz kredileri, devletin ekonomik kuruluşlarının reklam bütçelerinden tahsis alma, yatırım teşvikleri, hatta Başbakanlık'a bağlı örtülü ödenekle medyanın iktidar yanına çekilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Bazı özel televizyon kanallarının yaptığı istismarlar ve haksız

rekabetin yarattığı sorunlar nedeniyle yasal düzenleme yapıldığına dikkat çeken Tokgöz'e göre, TBMM'den 13 Nisan 1994 tarihinde Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun aceleyle çıkarılmıştır. Söz konusu kanun, 16 Nisan 1994'te yürürlüğe girerek, yasa gereği olarak TBMM'nin partilerin gösterdiği adaylar arasından seçtiği RTÜK göreve başlamıştır. Bu yeni yasanın önemi ise, radyo ve televizyon istasyonlarında uyulması gereken asgari mali, belirlenmiş idari koşullar ve mülkiyet ilişkileri yönündeydi (Tokgöz, 2013: 53).

Sönmez'e göre 1990'ların ilk yıllarının yeni bir kilometre taşı olan radyo-televizyon yayıncılığı hızla özel yeni yatırımlarla yatay ve dikey gelişme göstermiş, yazılı medya ile bütünleşmiştir. İki kulvar, tek çatı altında genişletilmeye başlamış, 1980 sonrasında dışa açılma politikalarıyla dış ticareti, yabancı sermaye rejimi, döviz kuru rejimi liberalleşen Türkiye'de, çok hızlı bir dış kaynak girişine dayanan büyüme yaşanmıştır (Sönmez, 2010: 20).

Çatalbaş, 1990'ların Türk görsel-işitsel medyası açısından olağanüstü değişikliklere sahne olan bir dönem olduğuna dikkat çeker. Kamu tekelinin kaldırılması üzerinden henüz on yıl bile geçmeden 30'dan fazlası ulusal olmak üzere 1150 civarında radyo ve 16'sı ulusal, 15'i bölgesel, 230'u yerel olmak üzere 261 televizyon kanalı etkinlik göstermekteydi (Mediascape Türkiye, 1998)*. Çatalbaş'a göre, bu dönemde, özel televizyon kanallarının yayıncılık alanının ayrılmaz bir parçası olmaya başlamasının bir sonucu olarak, TRT'nin politik yanlışlığı, profesyonellik açısından yetersizliği ve kültürel elitizmi gibi eksiklikleri, daha belirgin hale gelmiştir. Özel kanallar, güncel haber ve stüdyo tartışma programlarında, Türkiye kamusal alanında yıllardır eksik olan çoğulluk ve açıklığı getirmiş, ancak özelleştirmenin etkisi her zaman pozitif olmamıştır. İlk olarak ana akım özel kanalların haber programları, magazinleşme, sansasyonizm, popülizm ve ticarileşme belirtileri göstermiş; üstelik son derece ticari fikirli ve düşük nitelikli bir programcılık politikası izlemişlerdir. Bir başka deyişle, piyasa güçleri neyin yayınlanacağını belirlemenin yanı sıra, özellikle prime time'da neyin yayınlanmayacağını belirlemede önemli bir rol oynamıştır (Çatalbaş, 2000: 144).

* Mediascape 1998 Türkiye Raporu verileri akt. A. Raşit Kaya, Türkiye'de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi, <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/akaya.htm>.

2.3.2. Medyanın mülkiyet yapısının dönüşümü ve gazetecilerin örgütsüzleştirilmesi

Türkiye ve benzeri ülkelerin medyanın ekonomik tarihinin geçirdiği aşamaların her birinin farklı işletme içi yönetim, editoryal bağımsızlık ve ifade özgürlüğü biçimlerine ve işçi-işveren ilişkileri rejimine tekabül ettiğini belirten Sönmez, bu aşamaları üçe ayırır:

Gazete dönemi: Yazılı basınla başlayan bu dönemde, patron aynı zamanda başyazar ve baş editördür. Tiraj mütevazidir, gelir ağırlıkla gazete satışlarından elde edilir, çalışanlar arasında hiyerarşi tek basamaklıdır ve ücret farklılıkları fazla değildir. Reklam verenin ve devletin kontrolüne henüz girilmemiştir. Medya daha bağımsız ve demokratiktir, sınıfsal farklılaşma fazla değildir.

Medya endüstrisi dönemi: Yeni teknolojilerle baskı ve tirajlar artmış, reklam gelirleri ana gelir kalemi olmaya başlamıştır. Medyanın etkileme gücü artmıştır, bu güçten hem iktidarlar hem de medya sahibi yararlanmak için çaba göstermektedir. Büyüme ile birlikte işletme içi iş bölümü ve kademelenme artmış, yönetici editörler ve yazarlardan oluşan aristokrasi, hiyerarşinin üst sıralarına yerleştirilmiş, muhabirler ve teknik çalışanlar “aşağıdakiler”i oluşturmaktadır. Ücretler arasında fark artmıştır. Medya patronu, elindeki gücü hem reklam verenler, hem de hükümet üzerinde kullanarak paraya tahvil etmeye çalışmaktadır. Reklam verenler ve hükümet de amaçlarına ulaşmak için medya endüstrisini daha çok etki altına almaya çalışmaktadır.

Medya endüstrili kompleksler dönemi: Medya girişimcisinin, medya dışı alanlara yatırım yaptığı ya da medya dışındakilerin medya sektörüne yatırım yaparak entegre yapılar kurdukları son dönemdir. Yazılı basına elektronik basın ve giderek kültür endüstrisinin müzik, kitap, sinema, futbol vb. dalları eklenmiştir. Orijini medya olan sermayedarlar diğer sektörlerde de yatırım yaptılar ya da medya dışındaki sermayedarlar ya yenilerini kurarak ya da mevcutları ele geçirerek veya ortak olarak medya sektörüne girmiştir. Bu dönemde medya girişimcisi, kültür endüstrisinin diğer alanlarına veya medya dışı sektörlerde girip oralarda metalaşmayı hızlandırmaktadır. Bu durum, “kâr ve sermaye birikimi” saikine dayanmaktadır. Böylelikle, kendi

sektöründe ve yeni girdiği sektörlerde de paranın, metalaşmanın, piyasalaşmanın hükmü daha çok geçmekte; para saiki dominant hale geldikçe, medyanın siyasi iktidara, rakiplere, reklam verene karşı “silah” olarak kullanılması artmaktadır. Medyanın “silah”, çalışanlarının ise “ordu” gibi kullanılması, alt-üst ilişkileri ve emir-komuta zincirini daha keskin çizgilerle ortaya çıkarmış, otoriter yapıyı daha belirgin hale getirmiştir. “Medya aristokrasisi” diğer çalışanlardan iyice kopmuş, sendika askıya alınıp örgütsüzlük mutlaklaştırılmış, pazardaki hegemonya, çalışanları seçeneksiz bırakarak itaate daha çok zorlamıştır. Medya çalışanlarının hem ekonomik pazarlık güçleri, hem de editoryal bağımsızlık alanları kısıtlanmış, daraltılmıştır (Sönmez, 2010: 151-155).

1980’lerden itibaren Türkiye’de medyanın mülkiyet yapısı, dünya çapında ekonomik ve politik gelişmelerin yansımalarına bağlı olarak dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm, medya kuruluşlarının örgütlenmesini de doğrudan etkilemiştir. 1980 öncesi basın alanında örgütlenme ve sendikalaşma sürecinde gazetelerin yazarları ve yazı işleri kadrosu öncü rolü üstlenirken, sendikaların kuruluş aşamalarında bu kadroların, sermayeden ziyade çalışanlara yakın olduğu bilinmektedir. Ancak 1980 sonrası medya düzeninde gazetelerin üst yönetim kadroları, işveren çıkarlarını savunur konuma gelmiştir. Böylelikle medyada örgütlülük ve sendikalaşmanın zayıflaması da, neo-liberal gelişmelerin bir başka sonucudur (Özsever, 2004: 61).

Yoğunlaşmanın var gücüyle sürdüğü 1990’lı yıllarda özel televizyon ve radyo kanallarının kurulması ile birlikte medya kuruluşları arasındaki promosyon savaşları, dağıtımda ve reklamda yapılan kartel anlaşmalarının yanı sıra anti-sendikal anlaşmalar da sektörün tanımlayıcıları haline gelmiştir. Bu sürecin sadece patronajın geçirdiği bir evrim değil, aynı zamanda medya çalışanlarının da farklılaştığı ve içlerinden patronaja yakın bir aristokrasinin çıktığı bir süreç olduğuna dikkat çeken Sönmez, medyada otoriter düzenin oluşumunda medya aristokrasisinin rolüne vurgu yapmaktadır: *“Medya sermayedarlarının, editör ve yazarlardan oluşan aristokratları ile ilişkileri, diğer çalışanlardan farklı bir düzlem içinde cereyan etmekte, düzenin yeniden üretiminde sermayedarlar, aristokratlara yaslanarak yol alırken bunlarla ilişkilerini de sopa-havuç ilişkisini kullanarak yürütmektedirler.”* (Sönmez, 2010: 149-150)

1990'lı yıllardan itibaren medya mülkiyet yapısının gazetecilerin örgütsüzleştirilmesinin aynında bir diğer önemli sonucu medya patronlarınca basın bir “silah” olarak kullanılmasının gündeme gelmesiydi. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de, medya kuruluşlarının gazete ve televizyon alanındaki faaliyetlerinin ana sebebi, güç ve kâr amaçlıydı. Türkiye’de 1990’lı yıllarda medya sektörüne giren medya patronları finans, inşaat, enerji, madencilik gibi sektörlerden geldikleri için, medya sahibi olmanın önemi daha da büyüktü. Bu gruplar, medyayı kendi başına bir değer olmanın ötesinde, diğer ticari faaliyetlerin lojistik desteği olarak ele alıyordu (Bayramoğlu’ndan akt. Sayılğan, 2005: 121-122). İş çevrelerinin medyaya yatırım yapmasında, bu gücü bir “silah” olarak kullanıp diğer sektörlerde etkinlik kazanmak ve kamu ihalelerini alabilmenin önemli derecede rol oynadığı görülmüştür. Bu gücün iş çevreleri ve siyasal alanda kullanılması ise, dengeleri tek yönlü olarak medya sahiplerinin lehine çevirmekteydi (Sayılğan, 2005: 122).

Medyayı silah olarak kullanmak prestij sağlarken, diğer sektörlerden ihale, kredi olanaklarından yararlanma, devlet teşviklerinden olduğu kadar diğer rantlardan da öncelik kapma, medyayı banka ve diğer şirketlerinin reklamında kullanma, pazarlama faaliyetlerini artırma gibi nedenlerle medyanın merkezi İstanbul ile siyasetin merkezi Ankara arasındaki ilişkiler karmaşık hale gelmişti. Etkileme etkilenme mücadelesi ise şiddetlenmeye başlamıştı (Tokgöz, 2013: 50-51).

2.4. Siyasal İslam, İslamcı Sermaye ve İslamcı medya

1990’ların ikinci yarısında Türkiye’de medya gerek içerik, gerek yapısal, gerek kurum içi örgütlenme, gerek toplumsal konumlanış bakımından 1980’lerden çok farklı bir durumdaydı. 1980’lerin başında Türkiye’de yaşanan köklü değişim, hâkim kılınan ekonomi politikaları ve politik yönelim, bambaşka bir tablo yaratmıştı. Bu dönemin önemli toplumsal dinamikleri, PKK’ye karşı yürütülen düşük yoğunluklu savaş ve çatışma ortamı, neo-liberal ekonomi politikaları, depolitizasyon yoğunlaşma, emek hareketinin önünün kesilmesi, örgütsüz kitleler, toplumda giderek artan ve körüklenen muhafazakârlık, sermayenin eline terk edilmiş yayın kuruluşları, magazinleşen, varlığı promosyona ve siyasi çıkarlara bağlı bir medya düzeniydi.

Her dönemde devlet çıkarlarını koruma konusunda ortaklaşan ana akım medya, 28 Şubat 1997’de RP-DYP koalisyon hükümetinin istifa ettirilmesiyle sonuçlanan ve daha sonra “post-modern darbe” olarak adlandırılan süreçte ordu tarafından yönlendirilerek kurgu içerikler üreterek Türkiye’de radikal İslamcılığın yükseldiği algısı oluşturmaya hizmet etmişti (Kurban ve Sözeri, 2012: 53). Medyanın hazırladığı zeminle siyasal İslamcılara müdahale eden devlet eliyle, 12 Eylül sonrası ekilen tohumlar biçiliyordu: Yükseltelen siyasal İslam dalgası, gelişen İslamcı sermaye ve buna paralel olarak güçlenen İslamcı medya.

İslamcı medyayı, Türkiye’de siyasal İslam hareketinden ve İslamcı sermayenin gelişiminden bağımsız ele almak mümkün değildir. 1990’lara geline süreçte, İslami hareketlerin yayın organı olarak, örgütlenme faaliyetleri için bir ihtiyaç sonucu ortaya çıkan ve çoğunlukla dergi formatında yayınlanan İslamcı medya, 1990’larda artık geniş kitlelere ulaşan ve diğer ana akım medya kuruluşlarından çok da farkı olmayan bir hal almıştır. İslamcı sermayenin ekonominin diğer alanlarında varlık göstermesi ve etki alanını genişletmesiyle; dergi, gazete, televizyon kanalı, radyo, haber ajansı, dergi gibi mecralarda boy gösteren İslami yayın organları, ana akım medya düzenine dâhil olmaya başlamıştır.

Roy, ılımlı İslamcılarla radikaller arasındaki zıtlaşmanın İslamcılığın tüm tarihine yayıldığına dikkat çeker. Roy’a göre, tüm İslami akımlar, siyasi iktidarın denetiminin gerekliliği konusunda hemfikirdir. İlimliler, tabandan İslamileştirme (vaaz, toplumsal/kültürel hareketlerin gerçekleştirilmesi) taraftarırken, bir yandan da yukarıdan aşağıya İslamileşmeyi teşvik etmek için (şeriatın yasamaya sokulması) yöneticilere (özellikle siyasal ittifaklar aracılığıyla) baskı yapmaya yönelirler. Bu yaklaşım isyanı ancak, barışçıl uyarı yollar tüketildikten sonra ve devletin kesin bir anti-İslam tavrı takınması durumunda kabul etmektedirler. Buna karşı radikaller, mevcut Müslüman toplum ile herhangi bir uzlaşmanın mümkün olmadığı fikrindedir. Siyasal bir kopuşu savunan radikaller, yüzyılın diğer ideolojilerinden ödünç alınan bir başka kavramı, “devrim” kavramını kullanmaktadır (Roy, 1995: 64-65).

Türkiye’deki İslamcıları reformcu ve köktenci olarak iki çizgide ele alan Tanilli; reformcu kanadın özgürlükçü, çoğulcu ve laik demokrasiyi kabul edip, bu çerçevede içinde kendine yaşam hakkı aradıklarını belirtir. Tanilli’ye göre bu akım

içinde yer alanlar, yeniliklere açıktır; laik cumhuriyet değerlerine karşı değildir; dinin örgütlenmesi ve üzerinden devlet denetiminin kalkması gerektiğini savunmaktadırlar. Köktenci kanatta yer alanlar ise var olan sisteme özünden karşıdırlar, sistem dışı muhalefeti ve köklü bir düzen değişikliğini savunmaktadırlar. Nihai amaçları, bütün İslam toplumları ve her zaman için geçerli olan şeriatın mutlak ve tartışılmaz egemenliğini kurmaktır (Tanilli, 1991: 209).

Roy’a göre, siyasal İslam açısından siyasetin anahtarı “toplumsal ahlak”tır. Ne halk, ne parlamento, ne hükümdar, yasanın kaynağı olabilir. Yürütmenin, yasamanın ve yargının manevra alanı her halükarda çok dar olduğu için siyasal kurumları kesin olarak belirlemek bir işe yaramayacaktır. Zira hâkimiyet sadece Allah’a aittir ve yasa zaten verilmiştir (Roy, 1995: 91).

Bulut, İslamcılığın, İslam’ın ana referans kaynaklarından hareketle yeni bir insan, toplum, devlet ve dünya tasavvuru, buna bağlı olarak yeni bir sosyal örgütlenme modeli ve evrensel anlamda “İslam Birliği”ni hedefleyen, entelektüel, ahlaki, toplumsal, ekonomik, politik ve devletlerarası bir hareket olduğunu belirtir. Buna göre, İslam hükümlerinin uygulanması, dünyanın her tarihsel ve toplumsal durumunda İslam’a göre yeniden kurulması ideali ve çabasıdır (2013: 110). Yukarıdaki paragraflardan da anlaşılacağı gibi, siyasal İslam konusunda pek çok farklı tanım ve yaklaşım vardır.

Zaman gazetesi yazarı Ali Bulaç, İslamcılığı, “İslam’ın ana referans kaynaklarından hareketle İslam’ın ve Müslümanların yeniden ayağa kalkması, İslami hükümlerin uygulanması, birlik kurması’ ise, İslam’ın iki kaynağı olan Kur’an ve Sünnet hafızalardan tümüyle silinmedikçe; Müslümanlar tümüyle Allah’ın iradesine teslim olma davasından vazgeçmedikçe; vazgeçseler bile yeryüzünde tek bir Müslüman kendini İbrahim aleyhisselam gibi ‘tek başına ümmet’ gibi gördükçe; İslamcılık bir tercih değil, dini bir vecibe, akaide (dini öğretiyeye, imana) ilişkin bir zorunluluktur” olarak tanımlamaktadır (akt. Bulut, 2013: 112).

Yeni Şafak gazetesi yazarı Hayrettin Karaman, İslam’ın hayatın her alanını kapladığını, İslam’ın taleplerini var kılmayı, korumayı ve yaymayı dava edinenlerin “İslamcı” olduğunu belirtir. İslamcılık her devirde var olmuştur ve olmaya devam

edecektir. Kaplan'a göre İslamcılık, dünyaya batı merkezli bir çeki düzen verilmesine karşı başlatılmış bir direniş, bir diriliş ve bir varoluş hareketidir (akt. Bulut, 2013: 115).

Kaya, Türkiye'de 1980'li yıllarla birlikte neo-liberal ekonomi politikalarıyla yeni bir birikim stratejisi üzerinde yükselen, yeni sağ siyasal proje ekseninde yeni bir tarihsel iktidar bloku oluşturulduğuna dikkat çeker. Kaya'ya göre; geniş bir toplumsal tabana oturmuyor olsa da bu iktidar bloku, gerek dış dinamiklerin katkısıyla gerek devletin otoriter müdahaleleriyle, esasen köklü bir örgütlü direniş geleneği de olmayan geniş emekçi kitlelerin depolitizasyonu ve pasifleştirilmesinde ciddi bir yol alabilmiştir. Hukuki engeller ve siyasal baskılar kadar, dönemin neo-liberal politikalarının da bu mesafenin alınmasında ciddi katkıları olmuştur. Artan işsizlik, işten çıkarmalar, özelleştirmeler, taşeronlara ihale gibi iş yasalarını anlamsızlaştıran istihdam biçimleri, sendikasılaşmayı kolaylaştırmıştır. Ekonomik krizler sınıf dayanışmasına dayalı hareketlerin gelişmesine set çekerek iktidar blokunun egemen konumuna katkıda bulunmuştur. Ancak, kapsayıcı bir hegemonik proje olmadığından, geniş emekçi kitlelerin pasifleştirilmesinde sağlanan başarıya karşın sermaye sınıfının iç katmanları ve iktidar blokunun diğer bileşenleri arasında arzulanan bütünleşme sağlanamamıştır (Kaya, 2009b: 246-247).

Bayramoğlu Özügurlu, 1980-1999 dönemine dair vurgulanması gereken bir noktaya dikkat çeker: İslamcı partilerin istikrarlı bir biçimde yükselişe geçmesi. İslamcı partiler, her genel ve yerel seçimlerde oyunu arttırmış, böylesi bir toplumsal düzende halkın tepkilerini dinci bir programa kanalize etmişlerdir. 1989 Yerel Seçimlerinde Refah Partisi, belediye başkanlıklarının dağılımında yüzde 3,59 oy oranıyla dördüncü parti konumunda iken, 1994 Yerel Seçimlerinde bu oranı yüzde 11,99'a yükseltmiş, 1999 yerel seçimlerinde ise oyların yüzde 15,3'ünü almışlardır. İslamcı partilerin aldığı oy oranındaki yükseliş, 2002 yılında AKP'yi tek başına iktidara taşıyana kadar sürmüştür. Türkiye'de İslamcı siyasal hareket, gazeteler, çok sayıda dernek, vakıflar, dergiler, basımevleri, televizyon ağları, Kuran kursları, öğrenci yurtları, üniversiteye hazırlık kursları, özel kolejler, işçi sendikaları üst kuruluşu Hak-İş ve işveren örgütü MÜSİAD, holdingler ile çeşitli tarikatlar ve dini cemaatler gibi gruplar ile toplumun en örgütlü kesimini oluşturmaktadır (Bayramoğlu Özügurlu, 2009: 273-274).

Siyasal İslam'ın yükselişinin tabandan gelen bir baskı olarak yansıtılmasına karşı çıkan Serter, Türkiye'de uzun yılların planlı birikimi ile oluşan din eliti, demokratikleşme ve yasal düzenlemeler ile tarikatların siyasi İslam'ın yükselmesindeki etkilerine dikkat çeker. Serter, din eliti olgusunun 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkışının, Türkiye'de dinin doğal akışından çıkarak yeniden yükselen bir değer olmasına yol açtığını savunur (1997: 47-48).

Savran, Türkiye'nin son 40 yıllık süre içinde tanık olduğu İslamcı yükselişi açıklayan iç faktörlerin yanı sıra bu yükselişte rol oynayan uluslararası gelişmelere de dikkat çeker. Bunların arasında en önemlisi, İslamcılığın 1970'li yılların sonundan itibaren, başta 1979 İran Devrimi ve 1980'li yıllarda Afganistan'da mücahitlerin Sovyet işgaline karşı verdiği savaş olmak üzere, dünya çapında yükselişe geçmesi gelmektedir. İslamcılığın önemli finansörleri olan Körfez ülkelerinin Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) kuruluşundan sonra birer toprak rantı ve finans merkezi haline gelerek Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu ülkeler üzerinde bir çekim gücü yaratması da etkili olmuştur (Savran, 2014: 57-58).

İslami düşüncenin hiçbir zaman tamamen yok olmadığına altını çizen Göle, 1950'li yıllardan itibaren kamusal alana taşındığını belirtir. 1980 sonrasında önemi ise, İslamcı denilebilecek bir hareketin ortaya çıkmasından gelmektedir. Göle'ye göre bu hareket için "İslamcı" dedirten, sadece Müslüman olması değil, sistemle "daha çok çatışmacı olan, modernlik ve gelenekle problemi olan bir hareket olmasıdır. İslamcı hareket, kendilerini Müslüman dindar kişilerden ayıran, modernlik karşısında sürekli bir sorgulama içinde olan ve modernlikle arasındaki sınırları çizmeye çalışan, çatışmacı bir zihniyeti barındıran bir harekettir. Bu hareketlerin dönüşümü 1980'li yıllardan sonra başlarken 2000'lere geline süreçte ise Müslüman kimlik normalleşmekte, İslamcılıktan Müslümanlığa geçişten bahsedilmektedir (Göle, 2013: 124-126).

Serter'e göre, geçmişte din gücünün önemli iki kaynağı ulema ve tarikattır. Ulemayı yetiştiren kurumlar olan medreseler ve tarikatlar, cumhuriyetin kurulmasıyla kapatılmış, bunun üzerine din bilginleri ilahiyat fakültelerinde yetiştirilmeye başlanmıştır. 1925'te türbe, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla dini faaliyetler yasaklanmış ve tümüyle yer altına itilmiştir. Din elitinin oluşumuyla ilgili

ilk adımlar; çok partili yaşama geçiş, 1. ve 2. Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde atılmıştır ve bu dönemlerde imam hatip liselerinin sayılarında artış meydana gelmiştir. İmam hatiplerin 1960'da sayıları 19 iken 1970'te 72'ye, 1980'de 374'e, 1990'da 384'e, 1995'te 560'a, 1997'de 601'e ulaşmıştır. Bu artışların Milli Selamet Partisi'nin koalisyon ortağı olduğu dönemlere denk gelmesinin tesadüf olmadığına dikkat çeken Serter, bu okullardan mezun olanların Kamu Yönetimi, Siyasal Bilgiler, Hukuk, Uluslararası İlişkiler vb. bölümler okumalarının, devlet içinde örgütlenmeye yatkın alanlarda yükseköğrenime devam etmelerinin, YÖK istatistiklerinden anlaşıldığını belirtir. Alternatif bir orta öğretim kurumu olarak faaliyet gösteren imam hatip liseleri din eliti oluşturmada önemli rol üstlenmiş; bir başka araç olan vakıflar ise, ilim faaliyetleri ve yayınları ile yoksul kitlelere götördükleri hizmetlerle siyasal İslam'ın gücüne katkıda bulunmuştur (Serter, 1997: 48-49).

Serter'in siyasal İslam'ın yükselişine ikinci neden olarak ileri sürdüğü demokratikleşme ve yasal düzenlemeler, siyasal İslam faaliyetlerini engellemiştir. Tanilli, İslam dünyasındaki yenileşmenin 1919'da başladığına dikkat çekerek dönemin gelişmelerini hatırlatır: 1. Dünya Savaşı'na yeni Müslüman ülkeler katılır, Türkiye'de devrim olur, laik bir cumhuriyet kurulur, gelenekten köklü bir kopuş olur, 1924'te halifelik kaldırılır. Kurucusunun adıyla anılan Kemalizm, "Türk milletini" fazlaca yüceltmeye başlar, bunun zorunlu sonucu olarak Arap geleneğinden kopuş gelmektedir. Buradan hareketle bir dizi reform gerçekleştirilir: Dinsel mahkemelere, tekke ve zaviyelere son verilir, eğitim laikleştirilir ve yaygınlaştırılır, Gregoryen takvim kabul edilir ve haftalık tatil günü cumadan pazara alınır, batıdan esinlenerek başka kanunların yanı sıra, İsviçre'den esinlenen yeni ve laik medeni kanun kabul edilir, kadın peçeden kurtarılır, fes yasaklanır, mülki ve siyasal alanda kadın-erkek eşitliği ilan edilir, Kuran Türkçe'ye çevirilir ve Latin alfabesi kabul edilir. Bu gelişmelerin direnişlerle karşılaşması ise doğal kabul edilmektedir (Tanilli, 1991: 126-127).

1980 sonrası dönemde demokratikleşme adına atılan adımların özellikle din açısından daha liberal yaklaşımlar taşıdığını belirten Serter, 12 Eylül'de sol örgütler üzerine gidildiğini, dini teşkilatların üzerine gidilmediğini vurgular. Öte yandan

Kenan Evren'in pek çok konuşmasını Kuran'dan ayetlerle süslemesi, siyasal İslam için daha rahat bir oyun alanı yaratmıştır (Serter, 1997: 50-51).

1980 darbesinden sonra askeri yapının Türkiye Cumhuriyeti'nin katı laik resmi ideolojisini yumuşatarak "Türk-İslam sentezi" denen bir doktrinin önünü açtığına dikkat çeken Öniş, özelde sol aktivizmin 1970'lerde giderek artan etkisini tırpanlamayı, genelde ise siyasal istikrar yaratmayı hedefleyen bu doktrinin Müslümanlık ile etnik Türklüğü, Türkiye toplumunun ana birleştirici unsurları olarak saptamak suretiyle Türk milli kimliğini yeniden şekillendirmeye yönelik olduğunu vurgular (akt. Yılmaz, 2014: 103). Ancak bu doktrinin yayılması paradoksal bir şekilde yeni bir radikalizm tipinin doğmasına yol açmıştır; bu seferkinin temelinde sağ-sol ayrışması değil, dini kırılmalar bulunuyordu (Birtek ve Toprak'tan akt. Yılmaz, 2014: 103).

Coşar, din-devlet karşılaştırması açısından 1980 sonrasındaki dönüşümü ayrıksı kılan unsurun, resmi ideolojide İslam'ın, Türk milli kimliğindeki yerinin pasif bir bileşen olmaktan çıkarak milliyetçi söylemin biçimlendirilmesinde baskın bir bileşene dönüşmesi olduğuna dikkat çeker. Türk-İslam sentezi, 1970'lerle birlikte Milli Görüş hareketiyle tanımlanagelen siyasal İslam çerçevesinin dışında, "İslam dostu bir siyasal kimlik" için gereken zemini sağlamıştır (Coşar, 2014: 80).

1983'te askeri darbenin ardından Özal'ın liderliğinde iktidara gelen ve 1970'lerden kopuşu simgelediği iddiasıyla ön plana çıkan ANAP'lıların çoğu, milliyetçi veya İslamcı çizgiden gelmekteydi. ANAP'ın Türk-İslam sentezinin 1980 sonrası dönemde ilk sivil (kurumsal) temsilcisi olduğunu belirten Coşar, Türk-İslam sentezinin Özal başta olmak üzere partinin önde gelen üyelerinin söyleminde vücut bulduğuna dikkat çeker. 1980'lerin sonlarında ANAP güçten düşerken ve darbeye birlikte getirilen siyasi yasaklar kaldırılırken Türk-İslam sentezi toplumsal alanda işlemeye devam etmekteydi, özellikle de yeniden düzenlenen eğitim alanında. İlk ve orta öğretimde din (Sünni İslam) eğitimi zorunlu kılındı. Ahlak (bilgisi) tamamen dine (Sünni İslam'a) referansla tanımlandı. Neredeyse bütün ders kitaplarında ve eğitim sisteminin hemen hemen her düzeyinde, hâlihazırda yerleşmiş olan Türk milliyetçiliği vurgusu, Türklüğün önde gelen kültürel bileşeni olarak kurgulanan İslam'la yenilendi (Coşar, 2014: 81).

Siyasette Türk-İslam sentezi anlayışının hâkim olması, eğitimde de İslamcı bir yaklaşımı doğurdu. Bu yaklaşım, imam hatip liseleriyle ilgili düzenlemelerde kendini gösterirken, 1983'te imam hatip mezunlarının istediği yüksekokula girebilmesini sağlayan yasa çıkmış, 28 Şubat sürecinde ise bu gelişim, geçici olarak frenlenmiştir. İmam hatip liselerinin orta kısımları kapatılmış ve üniversiteye girişte katsayı uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama ise imam hatip liselerine olan ilgiyi epeyce düşürmüştür: İmam hatip liselerinde okuyan öğrenci sayısı 1996-1997 öğretim yılında 180 binken 2002-2003'te 64 bindir. Mart 1998'de gündeme gelen "İrtica Yasaları"na göre, cami ve mescitler Diyanetin izniyle açılabilir, izinsiz açılmış olanların yönetimi 3 ay içinde Diyanet'e devredecek, kadroları Diyanet tarafından tahsis edilecekti (Kara'dan akt. Tiftikçi, 2013: 162).

2.4.1. Cemaatler, Tarikatlar ve Siyasal İslamcılık

Serter'in siyasal İslam'ın gelişmesinin nedenlerinden biri olarak saydığı tarikatların ise siyasi partiler içindeki varlığı yadsınamaz boyutlardadır. 1925'te kapatılmalarına rağmen dini cemaatler adı altında kendilerine yasal bir serbestlik alanı benimseyen, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra İslami cemaatlerle birlikte dini hayatın merkezini oluşturan tarikatlar arasında pek çok fraksiyon bulunmaktadır. Bu bölümde siyasal iktidarla kurdukları ilişki açısından ele alınacak olan tarikat ve cemaat liderlerinin bazılarının Adalet Partisi milletvekilleriyle akrabalığı bulunmaktadır. Bazı tarikatlar 12 Eylül'de Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni desteklemiş, Doğru Yol Partisi'nin kurulmasıyla desteğini o tarafa geçirmiş, Özal tarafından ANAP'a çekilmek için çaba sarf edilmiştir (Serter, 1997: 51).

Nakşibendi şeyhi Mehmet Zahit Kotku, 13 Kasım 1980'de hayatını kaybetmiş ve ölümünün ertesi günü büyük bir kalabalığın katıldığı bir cenaze töreniyle defnedilmiştir. Kotku'nun cenazesi, bir başka Nakşi şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından kıldırılan namazın ardından Süleymaniye Camii'nde kaldırılmış ve caminin avlusundaki Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nin arkasında, bir Nakşibendi kolu olan Gümüşhanevi (İskender Paşa) Dergâhı şeyhlerinin mezarlarının bulunduğu yere gömülmüştür. Kotku'nun söz konusu yere gömülmesi için ise, 2 ay önce ülke yönetimine el kolmuş olan MGK özel izin vermiştir (Çakır, 2014: 25-26).

Türkiye’de siyasal açıdan en fazla etkinliği olan tarikatların Nakşibendilik ve Nurculuk olduğunu vurgulayan Serter, Erbakan’ın Kotku’nun öğrencisi olduğunu belirtmiştir. Erbakan’ın 1969’da Milli Nizam Partisi’ni kurmasında Kotku’nun teşvikinin önemli rol oynadığı kabul edilir. Turgut Özal da Nakşi bir aileden gelmekte ve Kotku’nun yakın çevresinde bulunmaktaydı. Elbette ki bu durum, din-siyaset ilişkisi açısından din lehine önemli kazanımlar getirmiştir. Nur Cemaati’nin önderi Said Nursi ise, hayatının önemli bir bölümünü Isparta’da sürgünde geçirmiş ve öğrencilerine oradan çıkacak önemli bir kişiden bahsetmiştir. Nursi’nin ölümünden birkaç yıl sonra Ispartalı Süleyman Demirel’in siyasete atılmasıyla Nursi’nin bahsettiği kişinin Demirel olduğu düşünülmüş, böylelikle Demirel, Anadolu’da Nurculardan büyük destek görmüştür (Serter, 1997: 51-53).

Tek parti döneminde cemaatler üzerinde baskı uygulayan devlet, 1980’li yıllara gelindiğinde cemaatlerin yok olmasından ziyade, kendileriyle birlikte çalışmalarını istiyordu. Bu cemaatler ise mükâfatlandırılıyordu. Adıyamanlı Nakşi tarikatı Menzil grubu, darbeyi ve anayasayı açıkça savunmuş ve karşılığında destek görmüştür. Askeri yönetim ve devlet, bu tarikatın örgütlenmesine adeta yardım etmiştir. Türkmen, 12 Eylül’ün dine karşı dini kullandığını, kitleleri, İslami hareketin devrimci etkisinden kurtarabilmek için tarikatların, cemaatlerin kullanıldığını; özellikle Nurcular, Nakşiler, Süleymancılar, Kadirilerle uzlaşıldığını belirtmektedir (akt. Tiftikçi, 2013: 157-158).

Bu dönemde devletin ilk hedefine koyduğu Süleymancılar, yeni anayasayı desteklemişlerdir. Süleymancıların yanı sıra eskiden Adalet Partisi’ni destekleyen Işıkçılar ise, devletle pazarlıktan en kârlı çıkan cemaatlerden biri olmuştur. Cemaatin *Türkiye* adlı gazetesi, cuntanın yarı resmi yayın organı olarak esnafa bedava dağıtılmaya, kapı altlarından atılmaya başlanmıştır. Cemaat ilerleyen yıllarda, İhlas Holding, TGRT gibi kurumlarla önemli bir sermaye grubu haline gelmiştir (Tiftikçi, 2013: 158).

Nurcular ise Said Nursi’nin ölümünden sonra bölünmüş, bu bölünmeden ortaya çıkan *Yeni Asya* gazetesini yayınlayan Mehmet Kutlular liderliğinde bir grup, İslamcı-milliyetçi bir çizgiyi benimsemiştir. Demirel’i açıkça destekleyen bu grup zamanla siyasal sisteme entegre olmuş, bu uzlaşmacı tavrı eleştiren bir ikinci grup ise

Sıddık Dursun önderliğinde *Dava* adlı dergiyi yayınlamıştır. Bu grup, Yeni Asya grubunu, Nursi'nin risalelerini tahrif etmek ve Nursi'nin Kürt olduğunu gizleyerek milliyetçi kesimle uzlaşmacı bir tutum izlemekle eleştirmiştir. *Yeni Asya* grubu, 12 Eylül'den sonra ikiye bölünmüş, Mehmet Kırkinci liderliğindeki grup cunta yönetimine destek verirken Mehmet Fırıncı liderliğindeki grup ise Nursi'nin radikal tavrına dönüş yapmıştır (Serter, 1997: 53-54).

Fethullah Gülen, önce Nurcuların *Yeni Asya* grubuna dâhil olmuş, ancak 1980'li yıllarda bu gruptan ayrılarak Türkiye'de liberal İslami hareketin öncüsü olma yolunda hareket etmiştir (Serter, 1997: 53). Tiftikçi, 12 Eylül darbesinin ardından, emperyalizmin doğrudan müdahalesi ve desteğiyle, devletin var olan cemaatlere alternatif olarak kendi cemaatini yarattığını belirtir. 1970'lerde camilerde vaaz veren ancak bir cemaat örgütlenmesi olmayan Gülen, cemaatler çevresi içinde önemli bir kişilik değildir. Ancak 12 Eylül darbesi, Gülen'in kaderini değiştirmiştir. Emperyalizm, CIA ve FBI'nin desteği sayesinde Gülen Cemaati, sadece Türkiye'nin en büyük cemaati değil, dünya çapında bir cemaat haline gelmiştir. Nakşi cemaatler, Süleymancılar, Işıkçılar ve Gülen dışındaki Nurcu çevreler, Türkiye'deki esnaf kesiminin düzene ve devlete karşı tepkilerini dile getiren, aşağıdan yukarı oluşmuş örgütlenmelerken; Gülen Cemaati ise bunun aksine, yukarıdan aşağı devlet ve emperyalizm eliyle topluma dayatılmış bir yapıydı. Devlet ve emperyalizmle sürekli iş birliği içinde olan ancak çelişkilerini muhafaza eden diğer geleneksel cemaatlerin aksine Gülen cemaati iş birlikçi değil doğrudan emperyalist kurumların ve devletin uzantısı durumundaydı (Tiftikçi, 2013: 161-162).

1960'lı yıllarda Komünizmle Mücadele Dernekleri'nde yer alan Fethullah Gülen'in "İlmli İslam" projesinin duayeni olduğunu belirten Zileli, aynı zamanda İslamcı akımı azılı bir anti-komünizme yönlendiren Gülen'in Amerika yanlısı, İsrail dostu, uluslararası emperyalist ve kapitalist sistemin savunucusu ve iş birlikçisi, modernist bir İslamcı olduğunu vurgular. Zileli'ye göre, Gülen Cemaati aracılığıyla İslamcılık toplumun kılcal damarlarına kadar işlemiş ve toplumsal bir hegemonya aracına dönüşmüştür. Öyle ki, genelde merkez sağ partileri destekleyerek iktidarını sağlayan bu cemaat, siyasi partiler üzerinde son derece etkilidir, çünkü onun destek vermesi veya vermemesi herhangi bir sağ siyasi partinin iktidara gelmesi ya da gelmemesinde tayin edici bir etki yapabilmektedir (Zileli, 2013: 208-209).

Kuruluşu ve var oluş nedenleri gereği uluslararası sermaye ve Türkiye’deki iş birlikçilerini temsil eden bir güç olan Gülen Cemaatiyle, zamanla holdinglere dönüşen geleneksel cemaatler arasındaki sınıfsal fark da zamanla ortadan kalkmıştı. Ancak birinin doğrudan emperyalizm ve devlet örgütlenmesi, diğerlerinin organik olarak kendi başlarına yapılar olmasından kaynaklanan çelişkiler, varlığını sürdürmeye devam etmişti (Tiftikçi, 2013: 162). Siyasetle ilişkisini dolaylı yollarla kuran Gülen, eğitim alanında sunduğu hizmetlerle ekonomik gücünü büyütmüş, okul ve dersane sayılarını zamanla arttırmıştır. Özal ile aralarında bulunan bağlılık, bu güç artışına olumlu etki yaparken, Tansu Çiller’in de başbakanlığı döneminde Gülen’le görüşmesi, Gülen Cemaati’nin DYP’ye desteği olarak yorumlanmıştır. Gülen Cemaati sahip olduğu medya kuruluşları *Zaman* gazetesi ve *STV*’nin yanı sıra 1996’da kurulan Fatih Üniversitesi, Asya Finans (Bank Asya) ve diğer eğitim kurumlarıyla ekonomik etkinliğini arttırırken siyaset içindeki etkinliğini de arttırmıştır (Serter, 1997: 53-54).

Türkiye’nin mevcut siyasal düzenine entegre olmuş İslami eğilimlerin yanı sıra, siyasal İslam’ın temel amacı olan İslam devletine demokratik süreç içinde geçişi amaçlamayan, şeriatı silahla gerçekleştirmeyi yöntem edinmiş, militan İslamcı hareketler de bulunmaktadır. İBDA-C ve Hizbullah, bu hareketlerin başlıca örnekleridir. “Büyük Federatif İslam Devleti” amacına yönelik faaliyet gösteren İBDA-C’nin teorik altyapısının oluşumunda Necip Fazıl Kısakürek’in büyük rolü vardır. Kısakürek tarafından 1940’larda ortaya atılan “Büyük Doğu” düşüncesi, İslami devletlerin bir araya gelmesi ile kurulacak büyük ve birleşik İslam Devletini hedeflemektedir. Hizbullah ise İran İslam devriminden sonra ortaya çıkmıştır. 1980’den sonra ikiye bölünen hareketin birinci kolu hedefe siyasal yoldan ulaşmayı hedefleyen Menzilciler’den oluşmaktadır. Cihadı amaçlayan ikinci kol ise “İlimciler” adını almıştır ve zamanla Menzilcileri silerek hareketi silahlı eylem amacıyla bütünleştirmişlerdir (Serter, 1997: 56).

2.4.2. İslamcı sermayenin yükselişi ve Siyasal İslam

1980’li yıllardan itibaren dine ve muhafazakârlığa göz kırpan devlet politikaları, neo-liberal ekonomi ile bir araya gelince, muhafazakâr eğilimli sermayedarlar, pastadan daha büyük pay talep etmeye başladı. İslamcı büyük

burjuvazi, baştan itibaren Türkiye finans kapitalinin bir parçasıydı. Bu fraksiyon, ithal ikameci sanayileşme döneminde düşük profilli bir varoluş sergilemiş, ancak neo-liberal dönemde, özellikle 1990'lardan sonra çok daha fazla görünür olmuştur. (Öztürk 2014: 209). Ülker, Topbaş ve Kale grupları dışında, “muhafazakâr finans kapital” denilen oluşum tipik olarak 1980 sonrasında, neo-liberal ekonomi bağlamında büyümüştür. Çalık, Sanko, Boydak, Toprak ve Albayrak gibi daha yeni sermaye gruplarının doğuşu ve gelişimi, bunun göstergesidir. Öztürk'e göre (2014), Anadolu holding firmalarının altın çağı 1990'lardır. 1990 yılında İstanbul'da İslamcı hareketle güçlü bağları olan bir ekonomik seçkinler topluluğu tarafından Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) kurulmuştur.

MÜSİAD'ın ekonomik faaliyetler açısından Türkiye'deki muhafazakâr işletmeleri temsil eden örgütlenmelerin başını çektiğini vurgulayan Yılmaz, küçük bir grup iş adamı tarafından kurulan derneğin üye sayısının Türkiye'deki siyasal İslam hareketinin yükselişiyle paralel olarak hızla arttığına dikkat çeker. 1990'da 12 olan üye sayısı 1997'de 1153'e ulaşmıştır. Yeni üyelerin katılımı ve gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında yeni şubelerin açılmasıyla birlikte dernek 2000'lerde de büyümeye devam etmiştir. TÜSİAD'ın aksine MÜSİAD üyelerinin çoğu küçük ve orta ölçekli işletme sahipleridir, fakat üyeleri arasındaki büyük şirket gruplarının sayısı da her geçen gün artmaktadır (Yılmaz, 2014: 99-100). 2011 yılı rakamlarına göre milli gelirin yüzde 15'ini üreten ve 1.200.000'den fazla çalışanı bulunan; farklı ekonomik sektörlerden, özellikle Avrupa, Orta Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle karşılıklı ticari ilişkiler içinde olan 2700'ün üstünde işletme sahibini bünyesinde barındırmaktadır (Yankaya, 2014: 18).

Ülkenin iktisat politikalarını etkilemek için merkezi ve yerel yönetimlerle yakın ilişkiler kuran dernek, üyelerine uzun dönemli hedefler belirlemiş ve kaynaklarını bu yönde seferber etmiştir. Bu bağlamda MÜSİAD bireysel sermayedarları bir grup olarak birleştiren veya üyeleri arasında yardımlaşma ağı oluşturan basit bir çıkar grubuna indirgenemeyecek durumdadır. Zira dernek, üyelerinin uzun dönemli sınıfsal birliğini ve devamlılığını sağlamak üzere, *homo islamicus* adlı bir proje oluşturmuş; her ne kadar meşruiyetini dinden alsa da toplumun genelinin farklı ihtiyaçlarını, taleplerini ve çıkarlarını kapsama kapasitesiyle dikkat çekmiştir (Hoşgör, 2014: 228-229).

MÜSİAD tarafından 1994'ün aralık ayında yayınlanan bu araştırma raporu, “*İş Hayatında İslam İnsanı: İslami Duyarlılıkla Yönetilen Firmalarda Örgütsel Davranış Biçimleri*” adını taşıyordu. “Genel Başkan Erol Yazar” imzalı önsözde, çağın hâkim sistemi olan kapitalizmin kendi insan tipi olan *homo economicus*’u oluşturduğu belirtilerek, kapitalizme küçük İslami motifler monte edilerek krizden çıkılmasının mümkün olmadığı savunulmuştur. Bunun için derneğin önerdiği çözüm, “İslami bir paradigma” oluşturulması ve sosyal ilişkilerin buna dayalı olarak gerçekleştirilmesinde, “İslami değerlerle mücehhez olarak yetişmiş, İslam insanı”ndan geçmekteydi (MÜSİAD Araştırma Raporu, 1994).

MÜSİAD bu raporla, geleneksel Müslüman kimliğiyle, modern kapitalist ekonominin gereklilikleri uyumlulaştırmış ve kapitalist sisteme uygun bir Müslüman kimliği oluşturmuştur. Raporla, *homo economicus* kavramı eleştirilerek buna alternatif bir tipoloji tanımlanmaya çalışılırken; *homo islamicus*’un formüle edilmesinde “Protestan çalışma ahlakından” esinlenilmiştir. Geleneksel iş adamının aksine *homo islamicus*; rasyonel, hesapçı, rekabetçi, yenilikçi, faydacı olmakla birlikte ortak faydayı da gözeten iş adamı olarak tarif edilmekte ve raporda “ahlaki kapitalizm” vurgusu yapılmaktadır (Hoşgör, 2014: 229-230). Kapitalizmin doğasıyla bağdaşmayan bu rapor kâğıt üzerinde kalmış, savunucuları tarafından uygulanmamıştır.

1990’larda İslamcı sermayenin yükselişi siyasal İslam’ın yükselişine eşlik etmiştir. 1991 Genel Seçimlerinde yüzde 16,9’luk oy oranıyla 62 milletvekili çıkaran Refah Partisi, 1994 yerel seçimlerinde en önemli iki belediye olan İstanbul ve Ankara’yı kazanmış; 1995 Genel Seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştı. Oy oranını yüzde 21,4’e yükselten RP, meclise 158 milletvekili göndermişti (Seçim sonuçları, YSK Arşivi). Haziran 1996 ile Temmuz 1997 arasındaki Erbakan liderliğindeki Refah Partisi’nin kısa hükümet dönemi İslamcı sermaye için en önemli dönemlerden biriydi. Bu dönemde Erbakan, Türkiye’de açıkça İslamcı bir başbakanın ilk örneği olmuştu.

MÜSİAD hiçbir zaman RP ile resmi platformda bir ortaklık kurmamış ancak RP çevrelerine yakınlığıyla kendinden söz ettirmiştir. RP ve DYP’nin koalisyon hükümeti sırasında (1996-97), dernek üyeleri RP lideri Necmettin Erbakan’ın İslam

lkelerine yaptığı yolculuklara düzenli olarak katılmış ve Türk dış ticaret politikasıyla ilgili resmi bağlantılar kurmuşlardır (Yılmaz, 2014: 100-101).

RP’li Necmettin Erbakan’ın başbakanlığı döneminde gerçekleşen, “post modern darbe” olarak nitelenen ve İslamcı çevrelerin “irticai faaliyetlerde bulunmak” iddiasıyla suçlandığı, Ankara’da tankların sokaklara indiği, adını 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan tarihin en uzun Milli Güvenlik Konseyi’nden alan 28 Şubat süreci, İslamcı hareketleri “rejim karşıtı” ilan etmiştir (Gürses, 2012: 76-82). Bu süreç, pek çok evre gibi MÜSİAD için de bir dönüm noktası olmuştur.

Bostancı’ya göre RP sözcüleri, beyanları ve ilişki kurma biçimleri itibariyle kendilerini bir İslam yorumunun siyasi adresi olarak takdim ediyorlardı. Beyanlarda sıklıkla kullandıkları İslami terminoloji, giyim-kuşamdaki sünnete uygun sakallar ve başörtüsü, toplumsal ilişkiler alanında İslami kriterlere yapılan göndermeler, İslamcı görüntünün ilk elde karşılaşılan unsurlarıydı. Bunların ardından gelen “İslam ortak pazarı, faizsiz düzen” programları ve batıya yönelik yoğun eleştiriler, RP’nin İslamcı siyasi konumunu pekiştiriyordu. Ancak Türkiye’nin sanayileşmesine yönelik talepleri, kalkınmaya ve refaha yapılan vurguları, “Lider Türkiye” sloganında dile gelen “iddia sahibi ülke” arzuları ise İslam’la temellendirilemeyecek konulardı (Bostancı, 1998: 34). Öte yandan İslam ve kapitalizmin kaynaşması Türkiye’de yeni bir olgu olmasa da, Erbakan ve diğer İslamcı akımların kapitalist görüşleri yeni dönem için yeterince “küreselci” ve “liberal” değildi (ztrk, 2014: 204-205).

28 Şubat’ın ardından İslami faaliyetlerin başlıca unsurlarına ve İslamcı işletmelere yönelik yaygın bir baskı başlamış ve İslami “şebekeleri” desteklediği düşünülen şirketlerin isimleri ifşa edilmiş, bu şirketler kamu ihalelerinden dışlanmıştır. MÜSİAD’ın peş peşe iki başkanı “dinci”, “gerici” suçlamasıyla DGM’de yargılanmış, dernek 2 yıldan kısa sürede yaklaşık 600 üyesini kaybetmiştir. Genele bakılacak olursa, 28 Şubat süreci İslamcı sermayedarlara ve MÜSİAD’a zarar vermenin yanı sıra RP-DYP koalisyon hükümetinin çökmesine ve daha sonra RP’nin kapatılmasına yol açmıştır (Yılmaz, 2014: 101).

28 Şubat sürecindeki İslamcılık karşıtı sert önlemlere cevap olarak kendini siyasal İslam’dan ayırma stratejisini benimseyen MÜSİAD, *homo islamicus*

savunusundan vazgeçmiş, her fırsatta “paranın dini olmadığını” belirtmiş ve kuruluş felsefesinde savunulan İslamcı dayanışmanın önemini, göstermemeye çalışmıştır. Ayrıca yurt dışındaki Türk işçilerden gelen döviz kaynaklarının suiistimaline karıştığı öne sürülen bazı üyelerine karşı iç soruşturma başlatarak imajını düzeltmeye çalışmıştır. MÜSİAD üyeleri, ileride AKP’nin kurucu kadroları arasında yer almış ve milletvekili olmuştur (Öztürk, 2014: 206; Yılmaz, 2014: 101-102).

2.4.3. İslamcı medyanın gelişimi

1990’lı yıllarda kitleselleşene ve İslamcı sermaye ile desteklenene kadar, varlığını tarikatlar ve cemaatler üzerinden sürdüren siyasal İslam hareketi, kendi medyasını, ihtiyacına paralel olarak oluşturmuştur. Tarikat ve cemaatler döneminde dergiler ön plandayken, 1990’lı yılların sonlarına doğru ise sermayenin desteğiyle gazeteler, televizyon kanalları ve radyo istasyonlarının kurulduğu görülmüştür.

Nakşibendiliğin İskender Paşa Dergâhı bünyesinde çıkarılan *İslam* dergisi, 1983’ün Eylül ayında yayın hayatına başlamıştır. “Prof. Halil Necatioğlu” imzasını kullanan derginin başyazarı, Nakşibendi şeyhi Mahmut Esad Coşan, Müslümanların eğitimi için faaliyetlerinin yeterli olmaması üzerine dergi çıkarmaya başladıklarını belirtmiştir: “*Müslümanların eğitim ve öğretimi bizce en mühim mevzudur. Gördük ki bu sahada şimdiye kadar yaptığımız türlü çalışmalar: Ders, vaaz, sohbet, konferans, seminer, kurs... vs faaliyetlerimiz yeterli değildir; istek ve ihtiyaçları tamamen karşılayamıyor; arzu ettiğimiz her yere, bizi davet eden her topluluğa ulaşip yetişemiyoruz. Mecmuamızı, işte bunu sağlayabilmek için çıkarmağa karar verdik.*” (akt. Çakır, 2014: 27)

Tarikatların geleneksel ilişki ve bağlarının çağdaş Türkiye’de yetersiz kaldığına dikkat çeken Çakır, *İslam* dergisinin; geçmişte müritleriyle yüz yüze, sözle temas kuran mürşidin gitgide genişleyen ve coğrafi olarak kendisinden uzağa düşen mürit halkalarına yazılı olarak hitap etme, böylece onlar üzerindeki denetimini pekiştirebilme niyetinin ürünü olduğunu belirtir (2014: 27).

İslam dergisinin kadrosunda bugünün AKP milletvekilleri ve gazetecileri de bulunuyordu: Derginin Genel Yayın Yönetmeni, Refah Partisi Milletvekili Hasan

Hüseyin Ceylan'dı. Dış Haberler Şefi; *Zaman*, *Turkish Daily News*, *Habertürk*, *Star*, *Kanal 7*, *Yeni Şafak* gibi AKP'ye yakınlığıyla bilinen kurumlarda çalışan Fehmi Koru'ydu. Yazı İşleri Müdürü, 2005 yılında AKP tarafından aday gösterilip RTÜK başkanlığına getirilen Zahid Akman'dı. Derginin mail işler sorumlusu ise, ileride Kanal 7 Yönetim Kurulu Başkanlığı yapacak olan Zekeriya Karaman'dı (Yalçın, 28.09.2008), (NTV, 17.07.2005), (*Hürriyet*, 11.07.2011), (*Hürriyet*, 09.06.1998).

Bir diğer cemaat dergisi olan Nur Cemaati kökenli *Girişim* dergisi ise, örgütsel birliği ön plana çıkaran bir yayın çizgisi benimsemişti. Çakır'a göre, örgütsel sorunların tartışıldığı yazıların derin ideolojik boyutları dışında, yalnızca ideolojik arayışa hasredilmiş tartışma yazıları da dikkat çekiyordu. İdeolojik açıdan *Girişim* çevresinin esas yöntemi olan seçmecilik, değişik zamanlarda, değişik coğrafyalarda, değişik İslamcı düşünür ve hareketler tarafından geliştirilmiş teori ve pratiklerin Kuran ve sünnet ölçü alınarak saptanan evrensel ve eskimeyen yönlerini, yaşanan coğrafyanın güncel koşullarında geliştirilen yeni düşünce ve hareketliliklerle, yine Kuran ve sünnetin ışığında yoğunmayı hedeflemekteydi. Derginin genel yayın yönetmeni, bugünün AKP milletvekili Mehmet Metiner'di. Metiner'in "çağdaş devlet fıkhi" olarak tanımlanan bu yöntemin çağdaş kilometre taşları, dışarıda radikal İslam teorisyenleri, içeride ise Said Nursi'ydi. Süleyman Hilmi Tunahan, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, İsmet Özel ve MNP-MSP deneyimi, derginin olumlu yönlerine sahip çıktığı diğer isim ve hareketlerdi (Çakır, 2014: 153).

12 Eylül'ün ardından çeşitli İslami cemaat ve çevrelerin çıkardığı başlıca dergiler şöyleydi: *Sızıntı*, *Zafer* (Gülen Cemaati); *Altınoluk* (Nakşibendi Erenköy Cemaati); *Öğüt*, *İcmal* (Kadiri Haydar Baş çevresi); *Köprü*, *Bizim Aile* (Mehmet Kutlular çevresi); *Fetih*, *Genç Akademi* (Süleymancılar); *Dava* (radikal Nurcular); *Şehadet*, *Tevhid* (Hizbullah); *İktibas* (Ercüment Özkan çevresi); *Rönesans* (Adnan Oktar çevresi); *Kitap Dergisi*, *Mavera* (İslamcı edebiyatçılar); *Hareket*, *Ülke* (sol eğilimli İslamcılar); *Tezkire*, *Umran* (İslamcı entelektüeller) ... (Yalçın, 28.09.2008).

1980'den sonra İslamcılığın bir siyasal ideoloji olarak hayli mesafe kazandığını belirten Oktay, siyasal İslam'ın küçük dergilerle yetinme durumunu aştığını belirtir (2000: 56). Siyasal İslam'ın yükselmesi ve İslami hareketlerin içinden çıkan İslamcı sermaye, 1980'li yılların başlarında örgütsel dergi formatındaki yayın organlarına

1990’larda yeni bir boyut kazandırmaktaydı. Gülen ve Işıkçılar cemaatleri, genişlettikleri holdinglerine medya gruplarını da katarak çapraz yoğunlaşmayı gerçekleştirmişlerdi.

1970 yılında Enver Ören tarafından yayınlanmaya başlayan *Hakikat* gazetesi, daha sonra *Türkiye* adını almıştır. Japonya’da *Asahi Shimbun* gazetesinin abonelik sistemini inceleyen Ören, bu sistemi Türkiye gazetesiyle uygulamıştır. Bu sisteme göre her gazete dağıtımını kendisi birebir yapmaktadır, sabahın ilk saatlerinde gazete okurlara ulaştırılmaktadır. Bu sistem sayesinde 1980’li yıllarda ciddi tirajlara ulaşan gazete, bu sistemi uygulayamadığı illerde, yani Türkiye genelinde dağıtım için ise Hürriyet Holding’le çalışıyordu. 1980’lerin ikinci yarısında dini içerikli kitapların seslendirildiği kasetler için fabrika kuran Ören, kupon karşılığında bu kasetleri okuyucularına dağıtmaktaydı. İlerleyen yıllarda İhlas Finans, Türkiye Hastanesi, *İhlas Haber Ajansı*, *TGRT FM*, *TGRT Haber*, *TGRT TV* kurularak grubun etki alanı genişletildi. 2006’da *TGRT TV*, 127 milyon 200 bin TL’ye ABD Merkezli News Corporation (Newscorp) adlı şirkete satılarak *FOX TV* adını aldı (Kuyucu, 2012: 391-394).

Hakan’a göre; Enver Ören, 1970’lerde, kayınpederi Hüseyin Hilmi Işık’ın kurucusu ve önderi olduğu Işıkçılar Cemaati’nin lideri konumundaydı. 1980’lerde Özal ile birlikte büyüdü ve gelişti, 1990’lı yıllarda medya alanında büyük ataklar yaptı. “Her eve Türkiye gazetesi” ve Anadolu’daki örgütlenmesiyle, 1980’lerdeki yükselişi Gülen Cemaati’nin yükselişine benzemektedir. Cemaat hareketi şirkete dönüştürmüş, şirketi alabildiğine büyütülmüştü. Hakan’ın tarifine göre, “*Milliyetçi, mukaddesatçı. gelenekçi, menkıbeci, evliyacı bir din anlayışı vardı. Devletle barışıklı. Siyasi tutumu şuydu: İktidardaki partiye oyna*” anlayışını benimseyen Ören ve grubu, 2000’lerde İhlas Finans’ın iflasıyla ciddi güç kaybetti (Hakan, 25.02.2013).

İmtiyaz sahibi Gaye Matbaacılık Sanayii ve Ticaret AŞ adına Alaeddin Kaya olan *Zaman* gazetesi, 3 Kasım 1986 günü yayınlanmaya başladı. Gazetenin ilk sayısında genel yayın yönetmeni ve başyazarı Fehmi Kuru imzasıyla yayınlanan başyazıda *Zaman*’ın yayın ilkeleri kısaca şöyle anlatılıyordu: “*Zaman’ı herkesin gazetesi yapma arzusundayız. Kişileri yıpratmayı hedef alan, ilk duyduğumuzu yazan bir gazete olmayacağız. Müstehcenliğin azına bile müsamaha göstermeyecek, yalan*

haber ve sansasyona iltifat etmeyeceğiz. Mazlum insanların ve özgürlüklerinin savunucusu olacak, nerede olumlu bir gelişme varsa, projektörümüzü oraya çevireceğiz.” (İnuğur, 1992: 495)

İlk yayınlandığı günlerde yazar kadrosunda önceki İslamcı dergilerden tanıdığımız ve bugünün hükümet medyasının etkili isimlerinden Fehmi Kuru'nun yanı sıra, Tamer Korkmaz, Ali Bulaç, Mehmet Doğan, Hüseyin Hatemi, Enes Harman gibi isimler yer alıyordu. Adnan Pekşen yazı işleri müdürü, bugünün AKP milletvekili Nabi Avcı genel yayın danışmanı, Fikret Eratan dış haberler müdürüydü. Gazetenin dağıtımı, *Türkiye* gazetesi gibi, Hürriyet Holding yapmaktaydı (İnuğur, 1992: 496).

Bir yıl kadar sonra gazete yönetiminde bazı değişiklikler yapılmış, yazar kadrosuna yeni isimler katılmış, gazeteye yeni bir anlayış egemen olmuştu. Gazetenin yazar kadrosunda Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Ziyad Ebuzziya, Mehmet Şevket Eygi, Ertuğrul Düzbağ, Bülent Şirin, Hekimoğlu İsmail, Nezih Uzel, Osman Nuri Mete gibi isimler katılmıştı. (İnuğur, 1992: 496)

İlk internet haber sitesini kurup internet yayıncılığı yapan gazete olan *Zaman*, geliştirilen abonelik sistemiyle yüksek tirajlara ulaşmıştır. 151 müstakil şirket ve bu şirketlerin kullandığı 300'den fazla büro ile sabah 05.00 ile 09.00 saatleri arasında gazete dağıtımı yapılmaktadır. Bu bürolarda çalışan kişiler gazeteyi dağıttığı gibi tahsilatını da yapmakta, hatta gazeteye reklam almaktadır. Ayrıca dağıtımda çalışanlar arasında, motorize edilmiş elemanlar da bulunmaktadır (Dumanlı'dan akt. Kuyucu, 2012: 449-450).

Koloğlu, *Zaman* gazetesinin oturttuğu muhafazakâr anlayışla, bu kesimin en etkili gazetesi olduğunu belirtir. İçeriğinin dışında, mizanpaj tekniğine getirdiği ve diğer hiçbir gazetede rastlanmayan stille de ön plana çıkan gazete, Türkiye dışında 13 ülkede yayınlanmakta ve oralarındaki Türk ve müslüman cemaatleri üzerinde de etkili olmaktadır (Azerbaycan, Avustralya, Kanada, ABD, Bulgaristan, Almanya, Makedonya, Başkörtöstan, Tataristan, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan), (Koloğlu, 2013: 157). *Zaman* gazetesini bünyesinde barındıran Feza Gazetecilik, 1 Ocak 1994 tarihinde Cihan Haber Ajansı'nı kurmuş, aynı yıl içinde

Aksiyon dergisini, 2007’de ise Today’s Zaman adlı 35 ülkede, 10 farklı dilde, 2 farklı alfabede yayınlanan gazeteyi kurmuştur (Kuyucu, 2012: 450).

Feza Gazetecilik grubuyla ortaklığı bulunan bir grup da, 1993’te kurulan Samanyolu Grubu’dur. *Samanyolu TV*’nin ardından gruba, *Burç FM*, *Dünya Radyo*, *Mehtap TV*, *Ebru TV*, *Hazar TV* gibi kanallar katılmıştır. *Ebru TV*, ABD’de İngilizce yayın yapan ilk Türk kanalı olma özelliğini taşıırken *Hazar TV* ise Azerbaycan’da yayın yapmaktadır. Feza Gazetecilik Grubu, Gülen Cemaati’ne yakınlığı ile bilinmektedir (Kuyucu, 2012: 525).

İslamcı sermayenin elinde bulunan televizyon ve radyo kanallarının örgütlenme için efektif şekilde kullanıldığı görülmüştür. Oktay, İslamcı televizyon ve radyo kanallarının tüm yayınlarında kendi izler çevrelerinin dinsel, törel, siyasal ve kültürel referans çevresini ve beklenti ufkunu göz önünde bulundurduğunu ve mevcut düzenin eleştirel değerlendirmesini öngördüğünü belirtir ve ana akım medyayı, İslamcı medya karşısında etkisizlikle eleştirir:

“Oysa, en etkilileri büyük sermaye gruplarının elinde bulunan özel TV ve FM kanalları ‘gömlek çıkartma’, ‘pantolon indirtme’ ve ‘yatağa atma’yı ön alan bir cinsellik söylemini geliştirip umarsız, amaçsız ve misyonsuz bir hedonizmi yaygınlaştırırken, ötekiler dönüştürme ve geleceğe ilişkin bir umut üretmeye yöneliyorlar. (...) Eğlence toksinlenmesi içinde bulunan liberal burjuva kanalların hangisinde İslamcı argümanların çürütülmesine, yanlışlanmasına yönelik bir yayın izleyebiliyor acaba bir şeriat ya da yarı-şeriat devletinde yaşamak istemeyenler?” (Oktay, 2000: 57)

Siyasal İslam hareketinin yerel yönetimlerde başarı kazanması ve milletvekillerini parlamentoya gönderdiği 1990’lı yıllarda, ana akım medya bünyesinde yer alan gazeteler de içeriklerine dini öğeler kullanmıştır. Promosyon yarışı içinde olan gazeteler, satışları arttırmak için din konusuna başvurur hale gelmiştir. *Tercüman* ve *Türkiye* gazeteleri, Kuran ve çeşitli din kitapları dağıtıyor, “ezan okuyan saat” kurası düzenliyordu. Bu yarışa *Zaman*, “pusulalı namaz seccadesi” ile katıldı. Ancak birbirleriyle rekabet halindeyken, *Günaydın*’ın 2, *Güneş*’in 3, *Milliyet*’in 2 kez Kuran dağıtmaları, *Hürriyet*’in “Ayet ve Sureler” kitabıyla “Kuran Ansiklopedisi” yayınlaması; ayrıca hadis, ramazan rehberi, ilmihal,

mezhep ve tarikat ansiklopedisi gibi kitapları her ramazanda dağıtmaları, artık normal karşılanan örnekler haline gelmişlerdi. Hatta *Milliyet*, 30 okuyucuyu hacca göndererek çıtayı yükseltmiştir (Koloğlu, 2013: 158).

3. BÖLÜM: 2000'Lİ YILLARDA AKP İKTİDARI DÖNEMİNDE MEDYA DÜZENİNİN YENİDEN ORGANİZASYONU

İslamcı sermayenin, siyasal İslam'ın yükselişine paralel olarak güçlenmesi, buna bağlı olarak da İslamcı medyanın yer altı yayın organı kıvamından çıkarak ana akım medyayla mücadele etme çabaları, 1980'li yılları takip eden 1990'larda yaşanan gelişmelerin özetidir. 1990'ları takip eden 2000'ler ise, Türkiye'nin yeni siyasal iktidarının siyaset sahnesine çıktığı yıllardır. Türkiye'deki cemaat örgütlenmelerinin anlatıldığı ikinci bölümde adları geçen siyasi aktörler, sermayenin ihtiyacı doğrultusunda bir örgütlenme içine girmiş, bu yol ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kurulmasına ve 3 Kasım 2002 Genel Seçimleriyle iktidara taşınmasına evrilmiştir.

Siyasal İslam'ın ve İslamcı sermayenin yükselişine ve tabanda karşılık bulmasına tanıklık eden 1990'lı yıllar, 28 Şubat sürecinin ardından Milli Görüş hareketi içindeki “Yenilikçi” diye adlandırılan kanadı iktidara taşıdı. Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül ve Bülent Arınç'ın başını çektiği ekip, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurarak 3 Kasım 2002'de yapılan milletvekili genel seçimleriyle iktidara geldi. 2002'den 2015'e geline süreçte AKP; 2 genel seçim, 3 yerel seçim, 2 referandum ve 1 cumhurbaşkanlığı seçiminden galibiyetle çıktı (YSK Seçim Arşivi).

AKP'nin 2002'den beri süregelen iktidarı döneminde ne üretim araçlarının elinde bulunduğu sınıf, ne de o sınıfın tahakkümü altındaki sınıf değişmiştir. Maddi yaşamı üreten araçları ve siyasal iktidarı elinde bulunduran sınıf, önceki iktidarlar döneminde olduğu gibi yine burjuvazidir. Toplumda mevcut sınıfların konumlanışı değişmemiş olsa da, seleflerine göre özgünlükler barındıran bir siyasi parti, siyasal İslam içinden doğmuş, Anadolu sermayesinin desteğini arkasına almış ve ideolojik yönelimini, toplumun her alanına sirayet ettirmeyi amaç edinmiştir.

Kendi iktidar dönemini çıraklık-kalfalık-ustalık şeklinde üçe ayıran Erdoğan ve AKP sözcüleri hedeflerinin Cumhuriyetin kuruluşunun 100. yıldönümü olan 2023'e değin Türkiye'yi yeniden kurmak olarak belirtmiştir. AKP'nin sandıktan başarıyla çıktığı seçim tarihlerini bu dönemlerin geçişleri olarak tanımlayan Erdoğan, 2011 genel seçimleri itibarıyla ustalık dönemine girmiş bulunmaktadır (*Zaman*, 03.04.2011). AKP'nin üç iktidar döneminin her biri kendi içinde özellikler barındırmış, medyaya yönelik baskılar giderek artmıştır. Çıraklık döneminde az sayıda olan medyaya müdahaleler kalfalık döneminde başlamış ve ustalık döneminde had safhaya ulaşmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde literatür taraması ve örnek olaylar üzerinden AKP'nin 3 döneme ayrılan 13 yıllık iktidarı döneminde Türkiye'de medya, devlet, siyasi iktidar, ve sermaye ilişkilerinin dönüşü eleştirel ekonomi politik yaklaşımla incelenecektir. Bölümün amacı bu dönemde medyanın AKP eliyle nasıl yeniden organize edildiğini, Erdoğan ve hükümetin “manşetleriyle savaşmasını” gerektirmeyecek bir medya düzeninin nasıl oluşturulmaya çalışıldığını, sistemin devamlılığını sağlayacak kişilerin kritik yönetici pozisyonlarına yerleştirilmesiyle, AKP'nin 2002 öncesi hâkim olamadığı ana akım medyadaki ağırlığını ve tahakkümünü nasıl sürekli kılmaya çalıştığını göstermektir.

3.1. AKP: Hegemonyanın yeni adı

Türkiye'de 1990'lı yıllar; neo-liberal politikaların hayata geçirilişi, işçi sınıfı mücadelesinin geriletilmesi, Kürt hareketi karşısında yürütülen düşük yoğunluklu savaş, insan hakları ihlalleri, istikrarsız siyasi iktidarlara, yeniden kurulan hükümetler, erken seçimler, yolsuzluklar, ekonomik krizler, 28 Şubat süreci ve “post-modern darbe” gibi gelişmelere sahne olmuştu. Toplumun hemen her kesimi içinde bulunduğu sıkıntılı koşullardan çıkış yolu arıyordu. Ağır bir krizin faturası, toplumun geniş kesimlerince ödeniyordu. Yolsuzluk ve hukuksuzluk suçlamaları her yere ve her kesime yayılmış, inandırıcı örnekler nedeniyle söylenti olmaktan çıkmıştı. 12 Eylül darbesinin ardından geçen 20 yılda IMF-Dünya Bankası patentli bir mecraya oturtulan ekonomi, ehil ellerdeydi. Mesele, siyaseti ekonominin yönetimine karıştırmayacak, ama siyaset yoluyla geniş kitleleri ekonomi politikalarının peşinden sürükleyebilecek bir formül bulunmasıydı (Kaya, 2009b: 251-252).

Bunun için bulunan formül ise, Milli Görüş hareketi içinden ayrılacak kadrolar tarafından kurulan ve özgürlükçü talepleriyle pek çok çevrenin desteğini alarak iktidara gelecek olan AKP olacaktı.

3.1.1. Milli Görüş'ten sermaye hizmetine

AKP, Türkiye’de siyasal İslam’ın en önemli lideri olan Necmettin Erbakan tarafından 1960’lı yıllardan beri kurulan siyasal partilerden biri olan Refah Partisi’nin içinden doğmuştur. 12 Eylül sonrası yeniden yapılanma içine giren İskender Paşa Dergâhı, RP’nin kuruluşunda aktif rol oynamıştır. Erbakan’ın siyasi yasağı yüzünden 1987 yılına kadar “emanetçi” bir liderle yoluna devam eden partinin teşkilat yapısı oluşturulmuş ve İstanbul’un en önemli ilçelerinden Beyoğlu ilçe başkanlığına, gençlik örgütünden Erdoğan getirilmiştir. Erdoğan, 1985 genel kurulunda İstanbul il başkanlığına, aynı zamanda parti MKYK üyeliğine getirilmiş; 1986’da ilk kez milletvekili adayı, 1989 Yerel Seçimlerinde ise RP’den Beyoğlu belediye başkan adayı olmuş ancak seçilememiştir (Çakır ve Çalmuk, 2001: 45-52).

1991 Genel Seçimleri öncesi çok çalışan ve İstanbul’da örgütsel faaliyetlerin başındaki isim olan Erdoğan, bu seçimler için İstanbul il teşkilatı tarafından milletvekili adayı olarak önerilmiştir. Erbakan’ın ve genel merkezin gözü ise, “çelik gibi teşkilat” oluşturan Erdoğan’ın üzerindedir. Bu seçimde de parlamentoya giremeyen Erdoğan, 27 Mart 1994 Yerel Seçimlerine RP’nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı olarak katılmış; ancak seçimi kazanıp görevinin başına geldikten sonra genel merkezin istediği isimler yerine kendi hazırladığı listeyi atayarak tepki toplamıştır. Özellikle teşkilat kökenli bürokratları maliye ve yatırım işlerine dâhil etmeyen Erdoğan’ın bu birimlere atadıkları isimler, eski ANAP’lılar ve Gülen’in talebelerindendi. Parti tabanından gelen isimlerise hizmet sektöründe görevlendirildi. Genel merkeze şikâyet yağarken Erdoğan rest çekmiş ve parti genel merkeziyle bağlarını iyiden iyiye koparmıştı (Çakır ve Çalmuk, 2001: 60-65).

Öte yandan AKP’nin çekirdeğini oluşturan diğer isimler ise partideki etkinliğini devam ettiriyordu. Gül, 1991 ve 1995 Genel Seçimlerinde RP’den, RP kapatıldıktan sonra kurulan 1999 Genel Seçimlerinde Fazilet Partisi’nden (FP)

milletvekili seçilmişti. Gençlik yıllarından beri teşkilatın içinde olan Gül, parti genel başkan yardımcılığı da yapmıştı (Dağı, 2010: 123-124). Partinin önemli hatiplerinden olan Bülent Arınç ise RP MKYK üyesi olarak genel merkezde görev yapmaktaydı. 1995 Genel Seçimlerinde RP'den, 1999 Genel Seçimlerinde ise FP'den milletvekili seçildi (Çakır ve Çalmuk, 2001: 52), (*Hürriyet*, 23.03.2015).

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Erdoğan, MÜSİAD'dan 20 iş adamıyla birlikte eşi Emine Erdoğan'ın memleketi Siirt'te yaptığı gezide 8 yıllık kesintisiz eğitimi eleştirdi. Erdoğan, Diyarbakır DGM tarafından "halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmek" suçundan 10 ay hapis cezasına mahkûm olmasına neden olan konuşmasında halka şöyle seslenmiş, Ziya Gökalp'e ait bir şiirin değiştirilmiş versiyonunu okumuştı: *"Türkiye'de düşünce özgürlüğü yok ve ırk ayrımı yapılıyor. Referansımız İslamiyet. Bizi hiçbir zaman sindiremezler. Batı insanının bile inanç hürriyeti var. Türkiye'de neden buna saygı gösterilmiyor? Minareler süngümüz, kubbeler miğferimiz, camiler ise kışlalarımızdır. Okunan ezanı kimse susturamayacak. Türkiye'deki ırk ayrımına kesinlikle son vereceğiz."* (*Milliyet*, 22.04.1998).

Hapis cezasının kesinleşmesinin ardından Erdoğan, Kırklareli'nin Pınarhisar ilçesinde yer alan cezaevine büyük bir kalabalık eşliğinde teslim olmuştur. Pınarhisar Cezaevi'nde yattığı 4 aylık süre boyunca Erdoğan'ın her gün yüzlerce ziyaretçisi oldu. Zaman zaman sayıları günde 500'e ulaşan ziyaretçiler arasında çoğunlukla FP'li yöneticiler, milletvekilleri, siyasetçiler bulunuyordu. Cezaevi önünde ziyaretçi kuyrukları oluşurken, yaşanan yoğunluktan ötürü giriş-çıkışların yapıldığı cezaevi kapısına jandarma tarafından ek personel takviyesi bile yapılmıştı (*Hürriyet*, 01.04.1999).

24 Temmuz 1999'da tahliye edilen Erdoğan'ın siyasi yasağı devam ediyor, ancak FP içindeki çatlak derinleşiyordu. Yenilikçiler, parti içindeki ilk kazanımlarını, 14 Mayıs 1998'de Erbakan'ın istediği isim olan Numan Kurtulmuş yerine Recai Kutan'ı seçtirerek yaşamışlardı. Abdullah Gül, Nevzat Yalçıntaş, Ali Coşkun, Cemil Çiçek, Abdülkadir Aksu, İrfan Gündüz ise genel başkan yardımcılığına seçildiler. FP'ye kapatma davası açılması üzerine partiden ayrılmak için bir süre bekleyen Yenilikçilerin hedefinde, Birinci FP Kongresi vardı. Erbakan ve Erdoğan'ın siyasi

yasaklarının devam ettiği kongrede, Abdullah Gül Kutan karşısına genel başkanlık için adaylığını koydu. Milli Görüş tarihinin iki adayın yarıştığı ilk kongresinin sonucunda Kutan 633 oyla genel başkanlığa seçildi. Gül'ün aldığı 521 oy ise hiç de azımsanacak bir sayı değildi (Çakır ve Çalmuk, 2001: 89-96).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kuruluşuna giden yol, yıllardır siyasal İslamcı hareket içinde yer alan ve Milli Görüş geleneğini sürdüren Refah Partisi'nde (RP) de aktif görevde olan Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül ile RP lideri Necmettin Erbakan'ın arasının açılmasıyla başladı. Erdoğan ve Gül, yıllarca hocaları olarak benimsedikleri Erbakan'ın temsil ettiği Milli Görüş hareketinden zamanla ayrı düştüler. Sonuç Erdoğan'ın ifadeleriyle *“Milli görüş gömleğini çıkararak”* ve *“sakalı düzgün ve iyi Kuran okuyan insanlara değil, Türkiye'yi iyi yönetebilecek kadrolara ihtiyaç var”* diyerek AKP'yi kurmalarındı (Çakır ve Çalmuk, 2001: 231).

Kısaca kendini “AK Parti” olarak adlandıran partinin amblemi Türkiye'deki yedi bölgeyi ifade eden yedi ışık huzmesi bulunan bir ampul olarak belirlendi. “AK Parti” isimlendirmesinin nedeni ise, daha önce çok geniş yolsuzluklara bulaşmış diğer partilerden kendini ayrı tutmak, “kirlenmemiş” veya “temiz” olduğunu belirtmekti (Yavuz, 2010: 7).

14 Ağustos 2001'de Ankara'da Bilkent Oteli Konferans Salonu'nda yapılan toplantıda, partinin temel ilkeleri okundu. Bunlar arasında, temel hak ve özgürlüklere dikkat çekilirken, eğitim ve sağlık alanında özelleştirme, liberal ve muhafazakâr vurgular öne çıkıyordu.

“Ak Parti, temel hak ve özgürlükleri mümkün olan en geniş sınırlar içinde temel kabul eder. Toplumsal özgürleşmenin esasını bireysel özgürlüklerde arar. Temel hak ve özgürlüklerde gerçekçi olmayı gaye edinir. Ekonomik gelişimin kaynağı ve hedefi olarak insanı temel alan Adalet ve Kalkınma Partisi, piyasa ekonomisinden yanadır. Küreselleşmenin risklerini, faydalarıyla dengelemeyi amaçlar. Devleti, ekonomideki işleri düzenleyici, denetleyici olarak tanımlar. Üreten ekonomi için kaynakların bilgiye, teknolojiye, yeniliklere dayalı olarak seferber edilmesini ister. Adalet ve Kalkınma Partisi, aile kurumunu esas alır. Sosyal hizmet politikalarını benimser. Toplumun belirli kesimini oluşturan yoksul, kimsesiz, dul ve yetim, fiziksel ve ruhsal engelli, bakıma muhtaç, yaşlı ve malul kimselerin ve sokak

çocuklarının insanca yaşayabileceği standartlara kavuşturulmasını hedefler. Toplumsal değerlere ve geleneklere saygıyı, ulusal kültürün sevilmesini, toplum içindeki farklılıkların zenginlik olarak kabul edilmesini ve çoğulculuğu, toplumsal refahın geliştirilmesini, gençlerin ve kadınların toplumsal hayatta daha etkin hale getirilmesini ana toplumsal ilkeleri olarak benimser. Hiçbir ayırım ve kısıtlamaya tabi tutulmadan herkesin yetenek ve ilgileri doğrultusunda eğitim almasını hedefler. Her türlü değişim ve gelişime açık bir eğitim sistemini öngörür. Özgür ve sorgulayıcı bir eğitimden yanadır. Dini eğitimi kişilerin kendi isteklerine bırakır. Eğitimde özelleştirmeden yanadır. Sağlık hizmetlerinin süratli yerine getirilebilmesi için yerelleşme ve özelleşme yanlısıdır. Kamusal ve özel sektörün ortak olabilecekleri yerel sağlık şirketleri kurulmasını yöntem olarak benimser.” (Hürriyet, 14.08.2001)

Çakır ve Çalmuk’a göre, Erdoğan, siyaseten Turgut Özal’ı taklit ediyordu ve AKP kurulurken, Özal’ın partisi ANAP’ın vizyonu örnek alınmaktaydı. Erdoğan için yeni oluşumun hedefi; askerle, yargıyla ve sermayeyle barışmaktı. Zira Erdoğan, adım adım eski katı İslamcı çizgisinden uzaklaşarak kendine “globalist muhafazakâr” bir söylem inşa etmeye çalışıyordu. Erdoğan, daha geniş tabanlı bir oluşuma işaret etmeye başlamış, İslamcılık ve Milli Görüş’le ilgisi olmayan isimleri kendine danışman yapmıştır. İktidara uzanan süreç boyunca Erdoğan’ın temel kaygısı, siyasi ve ekonomik güç odaklarını ikna etmektir. Çünkü siyasi yasağının kaldırılması için bu çevrelerin onayına ve desteğine ihtiyacı vardır (Çakır ve Çalmuk, 2001: 72-178).

Uzgel, 2000’li yıllara gelindiğinde, Türkiye siyasetinde yeni bir hegemonik blok oluştuğunu belirtmektedir. Bir yanda ılımlı İslamcılar, diğer yanda arka planda TÜSİAD, görünürde liberal entelektüeller tarafından oluşturulan bu hegemonik blok, Türkiye’nin dönüşümünü üstlenmişti. Liberal ve “liberal/sol” entelektüeller, yeni kurulan AKP’yi, Türkiye’yi demokratikleştirecek, baskıcı devlet aygıtının gücünü kırarak, Batı ile bütünleşmeyi hızlandıracak yeni bir aktör olarak desteklediler. Aynı zamanda ona entelektüel rehberlik de yapan bu kesimlerin ileri sürdüğü argümanlardan biri ise, AKP’nin desteklenmemesi durumunda Türkiye’nin ordu öncülüğünde ABD ile stratejik bir iş birliği içine gireceğiydi (Uzgel, 2013: 27).

Türkiye’nin AB üyeliği yolunda kurduğu ilişkiler, 1999 yılı Aralık ayından itibaren yeni bir evreye girmişti. Bir yandan katılım sürecinin Türkiye’deki devlet-

toplum ilişkilerinde çok boyutlu bir yeniden yapılanmayı hızlandıracak varsayılıyor; AB, Türkiye’deki normalleşme sürecinin süreklilik kazanmasını sağlayacak temel bir unsur olarak ‘cıpa’ metaforuyla anılıyordu. Ayrıca İslam ile demokrasinin bağdaştırılabildiğini gösterecek bu sürecin Türkiye sınırlarının ötesinde de olumlu çağrışımları olacağı varsayılıyordu. Böylelikle AB’ye üye ülkelerdeki Türkiye’nin tam üye olmasına karşı çevrelerin tepkisini yumuşatma çabaları gündemdeydi. “Türk modelinin” yurt dışında, özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman göçmen topluluklarına yönelik tepkilerin izale edilmesine yönelik, İslam geleneklerini Avrupa’nın liberal ve demokratik değerleriyle başarıyla birleştiren bir modeli simgelediği ileri sürülüyordu (Yalman, 2014: 31-32).

Kaya’ya göre, Türkiye gibi toplumsal sıkıntılar yaşanan toplumlarda çözüm yolu, toplumun geniş kesimlerini peşinden sürükleyecek, hegemonyayı yeniden kuracak bir toplum (hegemonya) projesi bulunmasından geçer. İhtiyaç duyulan şey, toplumdaki farklı çıkarları belirli bir erek arkasında kaynaştıracak ulusal ölçekli bir projeydi. Esas olarak büyük sermayenin projesi olan AB’ye üyelik, 2000’lerin başında Türkiye’ye hegemonik proje olarak sunulabilecek potansiyel taşıyordu. Küçük ölçekli sermaye grupları, uluslararası konjonktürün de verdiği cesaretle ihracat yapma olanaklarından ötürü böyle bir projeye kolaylıkla eklemlenmişti. Emekçi kitleler, serbest dolaşım sayesinde yeni iş olanaklarına sahip olabileceklerini düşünürken; sendikalar vb. kuruluşlar da AB’ye uyumun gerektireceği hukuk sistemindeki değişiklikler nedeniyle kervana katılmaya hazırdılar. AB üyeliği demokratikleşmeyi bir sorun olarak içselleştirmiş olanlar için de bir umut ışığıydı. 28 Şubat’ı henüz yaşamış olan siyasal İslamcıların üyeliğe itirazı kalmamıştı. Kürt hareketi de AB üyeliği sayesinde kendilerine siyasal sistem içerisinde yer ayrılacağını düşünmekteydi. Özetle, toplumun değişik kesimleri, projeye eklemlenmek için çeşitli nedenlere sahiptiler (Kaya, 2009b: 252-253).

Böylesi bir konjonktürde Milli Görüş hareketinden kopan kadrolar öncülüğünde kurulan ve merkez sağ içinde eritecek olan Adalet ve Kalkınma Partisi, kendini Türkiye’yi bu darboğazdan kurtaracak çözüm olarak sundu. Ulusal ve uluslararası sermayenin ihtiyaçları için örgütlenen çözüm, AK Parti adıyla pazarlanacak, ihtiyacı duyulan dönüşüm, AKP eliyle sağlanacaktı.

Uzgel, AKP deneyiminin, iki aşamalı bir dönüşüm sürecinden geçtiğini belirtir. Birinci aşama, Türkiye’de en kapsamlı İslamcı hareketi temsil eden Milli Görüş hareketinin bölünmesi ve buradan kopan bir grubun ideolojik olarak kendini dönüştürmesi sürecidir. Bu aşamada Milli Görüş hareketi, Batı karşıtı, devletçi/kalkınmacı ve içinde barındırdığı milliyetçi öğelerden mümkün olduğunca arınmış, iktidarda ılımlılaşma süreci yaşanmıştır. İkinci aşamada ise, Türkiye’deki liberallerle oluşturulan yeni hegemonik blok aracılığıyla Kemalist ideoloji ve devletçi anlayış dönüştürülmüş ve küreselleşme süreci için sorun yaratan yönlerin tasfiyesi gerçekleşmiştir (Uzgel, 2013: 12).

Kurulduğu andan itibaren, içinden çıktığı geleneğin eski anlayışlardan sıyrılarak, büyük sermayenin ve ABD’nin onayını kazanmaya çalışan AKP, serbest piyasa modeliyle ve uluslararası finans kuruluşlarıyla uyumlu bir çizgiye geldiğini göstermekteydi. MNP-MSP-RP-FP çizgisinden kopan AKP’nin öncüllerine göre en önemli özelliği ise, serbest piyasa modelinin sorgusuz sualsiz benimsenmesiydi (Ataay ve Kalfa, 2009: 316). İslamcı/muhafazakâr siyasetin yeni yüzü ve yeniden tanımlanmış kimliği ile Türkiye siyasetinde “dönüştürücü bir aktör” olarak ortaya çıkan AKP, Orta Doğu coğrafyası için de bir örnek ve model olarak sunulmaktaydı (Uzgel, 2013: 12).

Uzgel’e göre, AKP’nin iktidara geliş süreci, basit bir siyasal yarılmının ötesinde sınıfsal, bölgesel ve uluslararası dinamiklerin de içinde yer aldığı kapsamlı bir gelişmedir. Bu noktada, Erdoğan ve Gül’ün yurt dışıyla kurduğu temas ve bağlantıları dikkat çekmektedir. İkilinin ABD ile kurduğu ilk temas ve bağlantıların 1990’ların ortalarında kurulduğu bilinmektedir. Erdoğan, ABD eski büyükelçisi Morton Abramowitz ile 1996’da görüşmüş, Gül ABD ziyaretlerine 1997’de başlamıştır. İkilinin temasta olduğu kuruluşlar arasında ABD’deki Yahudi örgütleri ve Yeni Muhafazakâr (*Neo-Con*) çevreler de bulunuyordu: İftiraya Karşı Birlik (*Anti Defamation League*), Amerikan Yahudi Komitesi, etkili düşünce kuruluşları olan Dış İlişkiler Konseyi (*Council on Foreign Relations*) ve CSIS (*Center for Strategic and International Studies*), en tutucu Yahudi kuruluşlarından JINSA (*Jewish Institute for National Security Affairs*), AEI (*American Enterprise Institute*). ABD’ye yaptığı bir ziyarette Fethullah Gülen’le de görüşüp desteğini alan Erdoğan, bu kuruluşlarda yaptığı konuşmalarda, ABD yönetim çevrelerini, kendisi ve partisinin Amerikan

karşıtlığı içine girmeyeceği ve Türk-Amerikan ilişkilerini geliştireceği konusunda ikna etmeye çalışmıştır (Uzgel, 2013: 18-19).

AKP'nin bütün dış bağlantılarına ve dayanaklarına rağmen indirgemeci bir yaklaşımla "ABD projesi" olarak tanımlamak, ortaya çıkış ve yükselişini tamamen dış dinamiklerle açıklamak yetersiz olacaktır. AKP, Türkiye'de 1980'lerde Özal iktidarı döneminde başlayan ve 1990'larda kesintiye uğrayan dönüşümü gerçekleştirme süreciyle Orta Doğu'da ABD'nin başlatmak istediği İslamcı hareketleri sistem içine çekme projesinin kesiştiği bir noktada ortaya çıkmıştır (Uzgel, 2013: 38). Bu noktada, Kaya'nın "Gramsci'ci" analizi faydalı olacaktır: *"Daha önceki 'sezarist' (12 Eylül) ve 'pasif devrim' (Özal dönemi) çözüm denemelerinin başarısızlığından sonra 1990'lı yıllarda yaşananlar, bir toplumsal çözülmeye yol açmış, 2000'li yıllarda yeni bir çözüm oluşmazsa (kapitalist) devletin iç bütünlüğünü tehdit edebilecek bir konuma ulaşılmıştır. Durum, Türkiye egemen sınıfını yeni ve acil çözüm arayışlarına yönlendirmiştir. Yirmibirinci yüzyıla girildiğinde Türkiye'de yeni oluşan iktidar blokunun iç çekişmelerinin üstesinden gelebilecek, aynı zamanda, toplumun geniş kesimlerine seslenerek hegemonik sınıfın toplum üzerindeki hegemonyasını (rızaaya dayalı, entelektüel ve moral önderliğini) sağlayabilecek koşulların aranması, AKP iktidarını olanaklı hale getirmiştir. Bu yönüyle AKP iktidarı Türkiye'de bir 'yayılmacı' (ya da genişlemeci) hegemonya' girişimidir."* (Kaya, 2009b: 254)

Coşar, AKP'nin, İslamcı siyasal köklere sahip bir parti olarak kapitalizmin neo liberal evresinde iktidara tutunma arayışını sergileyen bir örnek olduğuna dikkat çeker. Parti, bir yandan siyaset yelpazesinin merkezinde olma talebi, diğer yandan da hem Milli Görüş geleneği hem de Türk-İslam sentezi karşısında benimsediği mesafeli konum gereği Türkiye toplumunda İslam'ın kapladığı alandan beslenmeye devam etmektedir. Parti, kökeni ile içerisine doğduğu ortamdaki yeni kimlik arayışı arasındaki çelişkiyle başa çıkabilmek için iki strateji kullanmıştır: (1) Yerleşik cumhuriyetçi muktedirleri radikal İslamcı bakışla hiçbir ilişkisi olmadığına, aksine bir merkez partisi olduğuna ikna etmeye çalıştı. (2) Muhafazakâr seçmen tabanı ile Milli Görüş partileri açısından gelenekselleşmiş olan kapatılma riskine yol açabilecek söylemsel vurgulardan kaçınmak arasındaki nazik dengeyi korumaya çalıştı (Coşar, 2014: 82-90).

3.1.2. Muhafazakâr demokrat kimlik

AKP'nin kurulduğu dönemde merkez sağıın derin bir krizde olması, AKP'ye büyük yarar sağlamıştır. Geleneksel Milli Görüş çizgisindeki oylarla merkez sağ oyları birleştiren AKP, kendisini merkez sağ bir parti olarak tanımladı ve bu yeni kimliğe, “muhafazakâr demokrat” demeyi tercih etti. Özellikle iktidarın ilk döneminde AKP'nin kendisini İslamcı kimlikte tanımlamaktan kaçınması ve Erdoğan'ın önceki söylemini ve siyasal kimliğini reddederek “Milli Görüş gömleğini çıkarttığını” söylemesi ve İslam'ın kendisinin referans noktası olmadığını söylemesi dikkat çekmiştir (Uzgel, 2013: 21-22).

Din merkezli değil “muhafazakâr ve demokrat” olduklarını vurgulayan Erdoğan ve AKP, içinden çıktığı Milli Görüş hareketinden kendilerini ayırmak için bu söylemi geliştirmiştir (Dağı, 2010: 122). Kaldı ki AKP'nin kendini Milli Görüş çizgisinden ayrı tanımlaması, partinin ahlakçı-milliyetçi eğilimlerinin ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. Söylemlerinde sıkça gözlenebilecek ahlaki-milliyetçi referanslar ise Türk-İslam senteziyle uyumlu bir tınıya sahipti (Coşar, 2014: 76-77).

AKP'nin farklı hassasiyetleri gözetken yapıya ek olarak muhafazakâr duruşunu da korumakta ve bununla birlikte kitle partisine dönüştüğünü savunan AKP milletvekili Yalçın Akdoğan, Türkiye'nin siyasal yaşamında partilerin içinde muhafazakârlığın bir damar halinde var olduğunu belirtir. Buna göre, DP'den AP'ye, ANAP'a kadar merkez sağ partilerde muhafazakârlık mevcudiyetini korumuştur. Ancak AKP, buna ek olarak, muhafazakârlığı siyasetinin ana gövdesi ve lokomotifi haline getirerek yeni bir duruma işaret etmektedir. (Akdoğan, 2010: 64-65).

Uzgel, Erdoğan'ın muhafazakâr demokrasi kavramıyla, amaçlarının toplumda derin yer etmiş yerel değerlerin evrensel muhafazakâr siyasal gelenekle yeniden üretilmesi olduğunu belirttiğini aktarır. Yeni ilan edilen bu ideoloji, devletin sınırlı bir role sahip olmasını, radikal olmaktan ziyade tedrici bir toplumsal değişim sürecini, aile ve geleneksel değerlerin göz önüne alınmasını savunmaktaydı. Uzgel'in yorumuyla, “*AKP, içinde dinin de yer aldığı geleneksel değerlerin korunması ile küreselleşme sürecini buluşturmaya çalışıyordu*”. Bu yeni kavramla Milli Görüş çizgisinden uzaklaştığını göstermek isteyen AKP, kendini Avrupa'daki Hristiyan

Demokratların muadili olarak görmüş, hatta bir dönem Hristiyan Demokrat grubunda gözlemci olarak bulunmuştur. 2005'ten itibaren Hristiyan Demokrat grubunda gözlemci olarak yer alan AKP, 2013'te Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular İttifakı'na (AECR) tam üye olmuştur (Uzgel, 2013: 22), (*Vatan*, 10.11.2013).

Muhafazakâr demokrasi kavramının mimarlarından Yalçın Akdoğan, bu kimliği tanımlarken dinin arka plana atılmadığını, muhafazakârlıkla birleştirildiğine işaret eder. Bu doğrultuda AKP, Milli Görüş hareketinin uzantısı olmak yerine, farklı bir kulvara oturan yeni bir siyasal hareket kimliğini tercih etmiştir. AKP, dini değerleri arka plana atmamakta, toplumsallığa bu değerleri de içerecek şekilde önem vererek yeni bir siyaset tarzı geliştirmiştir. Akdoğan'a göre, AKP'nin, İslamcı bir hareketin siyaset düzleminde devam ettirilemeyeceği kanaatiyle kendini merkez sağa çekmeye çalışmasının en önemli sebebi, Türkiye'nin reel politığıdır. Bu reel politik ise sadece devletin refleksleri ve hassasiyetlerinden değil, halkın talep ve beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Partiye İslamcı kesimlerin önemli bir destek vermesinin yanı sıra, AKP'yi iktidara taşıyan İslamcı bir haykırış değildir. Akdoğan'a göre bu süreçte, genel anlamda bir maneviyat ve ahlak arayışı, kimlik ve özgürlük beklentisi, refah ve adalet talebi gibi birçok etken ön plana çıkmıştır (2010: 87-91).

2002 Genel Seçimlerinin öncesinde merkez sağdaki partiler DYP ve ANAP, seçmen desteğini yitirmişti. O güne kadar bu partileri destekleyen sermaye kesimleri, seçimden önce AKP'ye yönelmeye başlamıştı. 1980 ve 90'lı yıllarda ANAP ve DYP yanında yer alan kesimler, rant dağıtımının dışında kalmamak için AKP'ye yakınlaşıyorlardı. Böylelikle hızla eriyen merkez sağ partilerin boşalttığı alanı doldurmaya başlayan AKP, kendi geleneksel İslamcı tabanıyla sınırlı bir politika izlemekten kaçınarak daha geniş kesimleri kapsamaya özen gösterdi (Ataay ve Kalfa, 2009: 316-317).

AKP lideri Erdoğan, daha geniş toplumsal ve siyasal gruplara ulaşmak için İslamcı gelenekten gelmeyen pek çok insanı partiye dâhil etmeye çalıştı. Aralarında ANAP'tan Erkan Mumcu, DYP'den Köksal Toptan ve Mehmet Dülger gibi isimlerin de bulunduğu liberal gelenekten pek çok kişi, saflara katılmaya davet edildi. Seçimlerden sonra da merkez sağ geçmişleri olan bu isimler; içişleri, adalet, sanayi,

eğitim ve kültür ve turizm bakanı olarak atandığı kabinede de kendilerini gösteriyordu (Dağı, 2010: 124).

Bir yandan Türkiye'deki İslamcılara sistem karşıtı olmayan yeni bir kimlik sunma görevi yüklenen AKP, diğer yandan da ekonomik istikrar ve daha açık bir kamusal alan yaratan politikalar uygulamayı vaat etmişti (Tepe, 2010: 152). Liberalizmin çok kültürlülük ve uzlaşa söylemini alan ve bunların aslında kendi savundukları değerler olduğunu ileri süren AKP, ortaya attığı muhafazakâr demokrasi kavramıyla bu iddiayı dile getirmiştir (Birdal, 2015: 52).

AKP, 2002 Genel Seçim Beyannamesi'nde son derece iddialı ve özgürlükçü vaatlerde bulunuyordu. Beynamede, dünyada köklü dönüşümler yaşanırken Türkiye'nin zamanını ve enerjisini iç meseleleriyle uğraşarak tükettiği ileri sürülerek geçmişteki sorunların bitirileceği vaat edildi. Liberal ekonomiye ihtiyaç duyulduğuna ve devletin ekonomiden yeterince elini çekmemesine vurgu yapılan beynamede, bireysel hak ve özgürlükler öne çıkarılıyordu. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğiyle modernleşmenin sağlanacağı belirtilirken, bu modernleşmenin ve ilerlemenin muhafazakâr değerler üzerine inşa edileceğinin altı çiziliyordu. *"İnsanı yaşat ki devlet yaşasın"* ilkesinden hareket ettiğini vurgulayan AKP, demokrasiyi evrensel düzeye taşıyacak "insan haklarına dayanan" devlet anlayışının yerleştirileceğini savunarak 1990'larda hâkim olan karanlık tablonun ve hak ihlallerinin ortadan kaldırılacağını ileri sürüyordu (AK Parti 2002 Seçim Beyannamesi).

Geleneksel siyasi partilerin başarısızlıklarından da faydalanan AKP, kendini toplumun geniş kesimlerine ekonomik küreselleşmenin küresel piyasalara aktif katılım ve rekabete dayanan olumlu yönlerine uyum sağlayabilecek, ilerlemeci bir güç olarak tanıttı. Ayrıca bireysel hak ve özgürlüklerin genişletilmesini içeren sosyal adalet konularında karşı duyarlı bir yaklaşım içindeydi. Bu açılardan rakipleriyle karşılaştırıldığında küresel güçlerle baş etmeyi, küreselleşmenin maddi olanaklarından faydalanırken olumsuz sonuçları da düzeltmeyi amaçlayan ileri görüşlü ve reformist bir yaklaşıma sahip görünmekteydi (Öniş, 2010: 261).

3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerden AKP büyük bir zaferle çıktı. AKP, yüzde 34.29 oy oranıyla 363 milletvekili çıkararak birinci parti olarak mecliste

çoğunluğu yakaladı. CHP, yüzde 19.38'lik oy oranıyla 178 milletvekilini parlamentoya gönderdi, meclise 9 bağımsız milletvekili girdi. Yüzde 10'luk seçim barajını yalnızca 2 parti geçebilirken, 1990'ların siyasetinin önemli isimleri, parlamento dışında kalmıştı. Seçmen desteğini büyük ölçüde kaybeden üç parti, 1999 seçimleri sonrasında göreve gelmiş ve yakın zamandaki bazı büyük ekonomik ve siyasal reformları gerçekleştirmiş olan koalisyon hükümetini oluşturan partilerdi. Koalisyon hükümetinin en büyük ortağı, Bülent Ecevit seçimlerinden yüzde 1.22'lik oyla çıktı. MHP, DYP ve ANAP da yüzde 10'luk barajı geçemezken; DYP'nin oy oranı yüzde 9.56, MHP'ninki 8.35, ANAP'inki ise yüzde 5.12'de kalmıştı. Star TV ve Star gazetesi sahibi Cem Uzan başkanlığındaki Genç Parti ise seçimlerden birkaç ay önce kurulan bir parti olmasına rağmen yüzde 7.26 gibi ciddi bir oy almıştı ki, bu durum da medya sahipliğinin önemine işaret ediyordu (Öniş, 2010: 261), (YSK Seçim Arşivi), (akparti.org.tr, 2002 Seçim Sonuçları).

1980'lerden itibaren yeniden yapılanmaya girişen kapitalizmin, Türkiye'de toplumsal muhalefeti denetim altında tutmak için, toplumsal bakımdan muhafazakâr, modernist atılımlar ve özelleştirmeler içinse ekonomik bakımdan neo-liberal bir iktidara ihtiyacı vardı. Önceki ANAP, DYP gibi muhafazakâr ve sağ iktidarlar, ülkenin istikrarsız siyasi ve ekonomik koşulları nedeniyle yıpranmış ve güç kaybetmişti. Böylelikle merkez sağda büyük bir boşluk oluşmuştu. Milli Görüş hareketi ise 28 Şubat süreciyle büyük bir darbe yemiş, dinsel önyargılardan ötürü neo-liberal ekonominin ihtiyaçlarına cevap vermekte iyi bir aday olarak görünmemektedir. Erdoğan ve Gül, tam da böyle bir anda, kapitalizmin arzuladığı muhafazakâr-neo-liberal iktidara adaylıklarını koydular. AKP, hem İslamcı hem de modernist merkez sağ oyları alarak iktidara yükseldi (Zileli, 2013: 207-208).

Topluma egemen olan güçlü kesimlerin, siyasi partilerden ortak talebi, kriz koşullarına geri dönülmemesi için "siyasetin ekonomiye karışmaması" idi. Ekonomi politikalarının siyasal yarışmanın konusu dışında tutulduğu seçimlerde katılımın düşük çıkması doğaldı (yüzde 79.13, haberturk.com.tr). Kaya'ya göre, "değiştikleri için" geçmiş sorunlardan sorumlu tutulamayacak bir konum yakalayan AKP'nin seçimleri kazanmasının şaşılacak bir yanı yoktu (Kaya, 2009b: 253).

Öniş, AKP'nin başarısının ekonomik temelleri üzerine birbiriyle bağlantılı üç önerme ileri sürer: AKP ilk olarak, parti saflarına neo-liberal küreselleşme sürecinin hem kazananlarını hem de kaybedenlerini katarak sınıflar arası bir seçmen ittifakı kurmakta başarı sağlamıştır. İkincisi, AKP'nin selefleri RP ve FP'nin belediye yönetimleri düzeyindeki başarıları önemlidir. Üçüncü olarak ise, merkez sağ ve soldaki yerleşik ve geleneksel partilerin sürdürülebilir ve adil büyüme, maliyeti yüksek finansal krizleri engelleme ve yolsuzluk sorununun üstesinden gelmek konusundaki başarısızlığı, AKP'nin seçim başarısının yolunu açmıştır. İslamcı kökleri ve siyasal tabanı itibarıyla RP ve FP ile organik bağlarına rağmen AKP, kendini Türkiye siyasetinin tam da merkezine hitap eden yeni bir parti olarak sunmayı başarmış, geniş bir seçmen koalisyonu kurabilmiştir. Ekonomi politik perspektifinden, AKP'nin rakipleriyle arasındaki önemli farklardan biri, partinin dini, etkin bir ortak güven ve bağlılık mekanizması şeklinde kullanıp sınıfsal farklılıklardan bağımsız olarak toplumun çok değişik kesimlerine hitap edebilmesiydi. Diğer partiler ise, toplumun küreselleşme sürecinin galibi ya da mağlubu olan sadece belli kesimlerine seslenmekteydi (Öniş, 2010: 259-264).

Kaya'ya göre, klasik siyasal İslam'a siyasal sistem içinde fırsat verilmeyeceğini görenlerden oluşan AKP'nin yönetici kadrosu, değişikliklerini ilan ederek, hem liberalizm, hem de muhafazakârlığı ve milliyetçiliği sahiplenilen iletilerle seçime girmişti. Değişim mesajını çok iyi kullanan, çekirdek militan kadrosu çok disiplinli olan, ANAP ve DYP'de geçmiş dönemlerde kuruculuk, yöneticilik, bakanlık yapmış kişilere, cemaat ve aşiret temsilcilerine aday listelerini açan AKP'ye oyların akması, kimse için sürpriz olmamıştı. IMF programı, bir sapma olmaması için peşinen kabul edilmiş, seçim sonrasında yapılan ilk açıklamalar ise AB'ye üyelik perspektifinde birleşen tüm kesimleri rahatlatan nitelikteydi. Böylelikle "hegemonik proje"nin gerçekleşmesi için "aranan kan" bulunmuştu (Kaya, 2009b: 253-254).

Ancak seçimler esnasında Erdoğan'ın siyasi yasağı devam ediyordu. Seçimlerde aday olamayan Erdoğan'ın yerine parti başkanlığı ve başbakanlığı bir süre, Abdullah Gül yürüttü. Gül'ün başbakanlığında kurulan 58. Hükümet, Erdoğan'ın siyasi yasağının kaldırılması için düğmeye bastı. TBMM'ye sunulan yasa teklifi, oy çokluğuyla kabul edildi. Ancak dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet

Sezer, yasayı “özel, somut ve kişisel” olduğu gerekçesiyle veto etti. Bunun üzerine yasa teklifi değiştirilmeden ikinci kez meclise sunularak tekrar kabul edildi ve Sezer tarafından onaylanmak zorunda kalarak Erdoğan’a meclis yolunu açtı (*Vatan*, 16.03.2009), (*Sol*, 29.06.2011).

AKP, Erdoğan’ın tutuklanmasına yol açan şiiri okuduğu Siirt’in Pervari ilçesi Doğan Köyü’nde üç sandığın sandık kurulları usulünce oluşturulmadığı gerekçesiyle bu ildeki seçimlerin iptali istemiyle YSK’ya başvuruda bulundu. YSK’nın “*3 Kasım’da milletvekili çıkaran partiler ancak tekrar milletvekili çıkarabilir*” yönündeki kararı üzerine, Siirt’te en çok oyu alan DEHAP dâhil olmak üzere diğer partiler seçimlere katılamadı. Seçimin iptali üzerine meclise giren AKP’li Mervan Gül, CHP’li Ekrem Bilek ve bağımsız milletvekili Fadıl Akgündüz’ün milletvekillikleri düştü. 9 Mart 2003’te tekrarlanan seçimde oyların yüzde 84.8’ini alan AKP, Siirt’ten 3 milletvekili çıkardı: Recep Tayyip Erdoğan, Öner Gülyeşil ve Öner Ergenç. Seçime katılmayarak kendisine yer açan Mervan Gül’ü ilk yerel seçimde Siirt Belediye Başkanı yapan Erdoğan, 59. Hükümeti kurarak Başbakan oldu (*Vatan*, 16.03.2009), (*Sol*, 29.06.2011).

1957’den beri ilk kez 2 partili bir parlamentonun oluşmuş, 1991’den beri ilk kez bir parti tek başına iktidara gelmişti (İba, 2013: 94). Tüm taşlar yerine oturmuştu. Türkiye’nin küresel ekonomik düzene tam entegrasyonunu sağlayacak, neo liberal ekonomiyi benimsemiş, ABD ve uluslararası güçlerin onayını ve desteğini arkasına almış, Orta Doğu’da İslam ülkeleri için örnek bir model halinde sunacak olan lider, koltuğuna oturmuştu. Serbest piyasa, özelleştirme, muhafazakârlık, özgürlük vurgularıyla iktidara gelen AKP’nin kendini kabul ettirmeye ihtiyacı vardı. Bunun için kullanılacak temel araç olarak ana akım medyanın desteği, hatta ona doğrudan sahip olunması gerekiyordu.

3.2. 2002 sonrası medya sahipliğinde yaşanan değişimler

AKP iktidara geldiğinde ana akım medyada başlıca gruplar, Doğan, Uzan, Çukurova ve Doğuş gruplarıydı. AKP’yi destekleyen medya kuruluşlarının başını Gülen Cemaati’ne yakınlığıyla bilinen *Zaman* gazetesi ve STV çekerken iktidarın elinin altında *Yeni Şafak*, *Kanal 7*, *TGRT* ve irili ufaklı dergiler bulunuyordu.

AKP'nin özgürlükçü vaatleri ve neo liberal politikaları stabil kılacak ekonomi programı nedeniyle ana akım medya içinde birtakım gruplar da Erdoğan ve AKP'nin iktidara gelişini destekliyordu.

Duran, AKP'nin iktidarı boyunca medyaya yönelik iki alan veya yöntemle politika geliştirip uyguladığını vurgulamaktadır: Mevcut ve olası tüm muhalefet kanallarını kapatmak ile mevcut ve gelecek medyatik mecradaki tüm organ ve kanalları ele geçirmek. AKP, bu iki yöntemi uygulamaya geçirirken ikincil ve üçüncül mekanizmalarla destekleyerek uygulamaya koymuş, bu yöntemler bazen ardıl, bazen eş zamanlı olarak uygulanmıştır (Duran, 2015: 21).

Adaklı'ya göre medyanın doğrudan desteğine duyulan ihtiyaç nedeniyle AKP de Özal'ın izinden gitmiştir: *“Turgut Özal gibi, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da medyada doğrudan desteğin, gerekirse doğrudan sahipliğin önemini kavramış görünmektedir. Özal gibi, gerektiğinde Türk medyasının geleneksel unsurlarını karşısına almak konusunda ‘cesur’ davranan Erdoğan’ın bu cesaretinde belirli bir medya stratejisinin izlerini görmek zor değildir. Dünyada olduğu gibi, Türkiye siyasetinde de özellikle haber medyasının yönlendiriciliğinin artması, Erdoğan’a bu kurumu doğrudan siyaset aracı olarak kullanmak konusunda, her seferinde birlikte kameralara samimi pozlar verdiği Berlusconi ya da Murdoch örneklerinden devşirilmiş, ‘çalışan’ formüller sunulmuştur.”* (Adaklı, 2013: 560)

Medyanın doğrudan desteği demek, medyanın mülkiyet yapısının ve medyadaki sermaye paylarının değişmesi demektir. Bu değişiklikler, Çaylı ve Depeli'ye göre, 2007 yılından itibaren hayata geçirilmeye başlandı. Medya sahiplikleri yeniden düzenlendi, merkez medya iktidarın söyleminin dışına çıkmayan, siyasi bir araç olarak kurgulandı. Büyük medya grupları, ekonomik açıdan güçsüzleştirilme ve itibarsızlaştırılma tehdidine karşı siyasal iktidarla uyum sağlamaya yönlendirildi. Çünkü dev sermayeler üzerine kurulu medya kuruluşlarının kaybedeceği çok şeyleri vardı (Çaylı ve Depeli, 2012: 43).

AKP'nin iktidara geldiği dönemde sermaye henüz 2001 krizinin etkilerini yaşıyordu, dolayısıyla ana akım medya da darboğazdaydı. Sönmez'e göre ekonomideki küçülmenin yüzde 10'a yaklaştığı 2001 krizi, tarihin en derin kriziydi

ve medyada da bir yeniden yapılanmaya yol açtı. Krizin en zayıf halkası olan finanstaki sanal büyüme medya sektöründe de yaşanırken, ekonominin yılda ortalama yüzde 3 büyüdüğü 1990'lı yıllarda, spekülâtif sermaye birikim sürecinden pay almak isteyen finans kesimi yıllık yüzde 13 gibi anormal bir büyüme sergilemişti. Sayıları 80'e varan bankaların reklam harcamalarıyla yapay bir büyüme ve şişkinlik gösteren medya, bankacılığın Kasım 2000 ve Şubat 2001 şoklarıyla küçülmesiyle çöküntü yaşadı. Reklam harcamalarının düşmesiyle temel gelir kaynağı ortadan kalkan medya, ücretleri düşürdü, küçülmeye gitti ve tensikatlarla 5 bin medya çalışanı işten çıkarıldı. Sönmez'e göre, medyanın daha büyük çöküşler yaşamamasının nedeni ise, medya kuruluşlarının patronlarınca "silah" olarak kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktaydı (2004: 51-52).

2002-2008 yılları arasında medya endüstrisinin sermaye yapısındaki değişim, Uzan Grubu'nun tasfiyesiyle başladı, en kârlı kamu kuruluşlarından olan Türk Telekom'un özelleştirilmesiyle devam etti, kilit noktalardaki yönetici ve köşe yazarları yer değiştirdi (Adaklı, 2013: 560). Ancak ana akım medya düzeninin yeniden organize edilmesinde, 2001 krizinin ardından beliren koşullar büyük önem taşıdı. Krizi atlatabilen sermaye çevreleri bu süreçten daha da güçlü çıkarken, banka sahibi olan ve kriz koşullarından etkilenen medya patronları ise bu sürecin devamında bünyelerindeki medya kuruluşlarını kaybetmekle karşı karşıya kaldılar. Sermaye ve medya düzeni yeniden şekillenirken, siyasal iktidarın lehine çalışan ve araçsallaşan bir devlet kuruluşu dikkat çekiyordu: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, kısa adıyla TMSF.

3.2.1. Medyanın sahiplik yapısının yeniden organizasyonu: TMSF faktörü

TMSF, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu gereğince kurulmuş ve yetkilendirilmiştir. Görev ve yetkileri arasında; tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla, mevduatın ve katılım fonlarının sigorta edilmesi, fon bankalarının yönetilmesi, mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi, satışı, tasfiyesi, fon alacaklarının takip ve tahsili işlemlerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılması, fon varlık ve kaynaklarının idare edilmesi bulunur. Kamu tüzel kişiliğine sahip olan kuruluş, idari ve mali

özerkliğe sahiptir. TMSF, idari yapısı gereği görevini yaparken bağımsız olması gerekirken, bünyesindeki mallar ise devlet malı hükmündedir (TMSF Resmi Sitesi).

Özerk bir kamu kuruluşu olan TMSF, hükümet ve çevresi lehine sonuçlanacak müdahalelere imza atmış, bu süreçte medyanın sahiplik yapısını yeniden düzenleyen bir kurum olarak araçsal bir rol oynamıştır. TMSF'nin AKP'nin özellikle iktidarını perçinlediği 2007 sonrası dönemde el koyduğu kuruluşlar, ilerleyen süreçlerde yapılan ihaleler sonucu iktidar yanlısı kesimlere satılmış ve böylelikle ilerideki bölümlerde ele alacağımız “Havuz medyası” diye adlandırılan medya grupları oluşmuştur. AKP iktidarında TMSF'nin medya alanındaki ilk müdahalesi ise, Uzan grubuna (Rumeli Holding) yöneliktir.

3.2.1.1. Uzan Grubu

Uzan ismi, Türkiye’de özel yayıncılık dönemini başlatan Ahmet Özal ortaklığında kurulan ilk özel televizyon kanalıyla hafızalara kazınmıştır. 2002 Genel Seçimlerinde Genç Parti Genel Başkanı olarak katılan Uzan, seçimlerden birkaç ay önce kurulmasına rağmen yüzde 7.25’lik oy oranıyla (2.285.598 milyon oy) ciddi bir başarı göstermiştir (2002 Genel Seçimleri, NTV). Telekomünikasyon, internet, enerji, çimento, finans, yapı, spor ve havacılık gibi pek çok sektörde yüzlerce yatırımı olan Uzan Grubu bünyesindeki medya kuruluşları ise *Star* gazetesi, *Star TV*, *Starmax*, *Star 6*, *Star 8*, *Kral TV*, *Metro FM*, *Süper FM*, *Kral FM*, *Radio Blue*, *Anadolu Televizyonu*, *Hayat* dergisi ile çeşitli yayıncılık ve yapım şirketleriydi (Zaman, 15.02.2004). Uzan’ın, Türkiye’nin köklü partilerinin dahi baraj altında kaldığı seçimde herhangi bir taban örgütlenmesi olmaksızın yüzde 7.25’lik oy oranına ulaşmasında, bünyesindeki özellikle *Star* gazetesi ve *Star TV*’nin üstlendiği rol çok önemliydi.

Kuyucu’ya göre Uzan’ın siyasete girmesi, Uzan Medya Grubu için onun başlangıcı olmuştur. Seçimlerde kullandığı ağır üslubunu seçimlerden sonra da sürdüren Uzan, AKP ve Erdoğan’la ciddi polemiklere girmiştir. Türkiye’nin neo-liberal dönüşümünü tamamlayacak olan siyasi iktidarla uzlaşmak yerine kavgaya tutuşan Uzan Grubu’nun tasfiye süreci ise çok gecikmemiştir. Haziran 2003’te holding bünyesindeki enerji yatırımları olan Çukurova Elektrik (ÇEAŞ) ve Kepez

Elektrik’e el konulması üzerine gazetesinden Erdoğan’a, “*Gücün buna mı yetiyor kalleş?*” manşetiyle meydan okuyan Cem Uzan ve *Star* gazetesi hakkında soruşturma açılmıştır. Süreç karşılıklı hamlelerle devam etmiş, 3 Temmuz 2003’te Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), Uzan grubunun en kârlı yatırımı olan İmar Bankası’nı TMSF’ye devretmiştir. Böylece bankacılık yapma ve mevduat kabul etme izni kaldırılan Türkiye İmar Bankası’nın yönetim ve denetimi de TMSF’ye geçmiştir (Kuyucu, 2012: 436; *Milliyet*, 13.06.2003; *Radikal*, 04.07.2003; *Zaman*, 14.06.2003).

Uzan grubunun tasfiye süreci devam ederken, 5020 sayılı Bankalar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, 12 Aralık 2003 tarihinde kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Bu yasal düzenleme, TMSF’ye el koyduğu şirketler üzerinde geniş yetkiler tanıyordu; el konulan kuruluşlara yönetici atamak da bu yetkiler arasındaydı. Bu yasanın ilgili maddelerinden hareketle TMSF, 14 Şubat 2004 sabahı Uzan’a ait 219 şirketin mülkiyetine el koydu. TMSF’nin açıklamasına göre operasyon, İmar Bankası’nın mudilerine ödenen 7.5 katrilyon liralık alacağın takip ve tahsili için, bu yasanın ilgili maddelerince gerçekleştirilmişti. Uzan, İmar Bankası’nda yaşanan yolsuzluğun ardından hacizden kaçmak için Beykoz Çubuklu’daki villasının kapısına “Medya Group Konuk Evi” tabelası asmıştı, ev polis kayıtlarında da bu şekilde görünüyordu. Villayı bir hafta içinde boşaltması istenen Uzan, ATV mikrofonunu eline alıp Erdoğan’a seslendi: “*Bunları yayınlatabilecek misin ATV? Bunları yayınlatabilecek misin İHA? Ya sana Star? Sana yayınlatacaklar mı bunları? Hoşgeldiniz Taliban Türkiye’sine. Tayyip Erdoğan, seninle sandıkta hesaplaşacağız. Seni iktidardan indirmeyeceğim sadece. Seni Yüce Divan’da da yargılayacağım. Ey vicdansız Taliban. Ne yaparsan yap. Bak ben sana Bursa’da da söylemiştim. Bu beyaz gömlek kefenim. Ey Taliban, benim canımı alamadığın sürece, ben senin ensendeyim.*” (Resmi Gazete, 26.12.2003; *Milliyet*, 15.02.2004; *Sabah*, 15.02.2004).

TMSF, holding bünyesindeki şirketleri faaliyet alanına göre dörde ayırdı ve her birine yeni yöneticiler atandı. Dört ayrı gruba beşer kişilik kayyum atanırken, bu grupları yönetmek için toplamda 4 yönetim kurulu başkanı, 12 yönetim kurulu üyesi ile 7 denetleme kurulu üyesi görevlendirildi. Uzan medya grubunun bünyesinde 74 şirket bulunuyordu (*Sabah*, 15.02.2004). Medya grubundaki radyolardan *Süper FM*,

Metro FM, *Joy FM* ve *Joy Türk FM*, Kanada orijinli Canwest Global Communications Corporation’a; *Rock FM* ve Radyo Alaturka ise NAR Radio Group’a satıldı (Kuyucu, 2012: 442).

Star TV’nin satışı için 26 Eylül 2005’te düzenlenen ihalede, Doğan Grubu şirketlerinden Işıl Televizyon Yayıncılık Ticaret AŞ, muhammen bedelin yaklaşık 2 katı olan 306.5 milyon dolarla en yüksek teklifi veren şirket oldu. Ancak Doğan grubu için bir engel vardı: 3954 Sayılı Kanun’un 29. Maddesi uyarınca üçüncü ulusal kanalın grup bünyesine katılması açıkça men edilmişti. Ancak bu engele rağmen *Star TV*, *Kanal D* ve *CNN Türk*’ün ardından gruptaki yerini almıştır. 30 Eylül 2005’te düzenlenen *Kral TV* ihalesinde Çukurova Grubu’nun 45 milyon 100 bin dolarlık teklifi, TMSF tarafından reddedilmiştir. Gerekçe; diğer başvuru sahipleri olan Doğan Grubu ile Canwest Global Communications Corporation’ın katılmaması nedeniyle “rekabetin oluşmaması”dır (Adaklı, 2013: 564). *Kral TV* ve *Kral FM*, 95 milyon dolara Doğu Grubu’na satılmıştır. Üstelik Doğu Grubu da, Çukurova Grubu gibi ihaleye tek başına katılmış, “rekabetin oluşmaması”na rağmen satış gerçekleşmiştir (Zaman, 19.06.2008).

Uzan grubunun en önemli medya kuruluşlarından *Star* gazetesi, 6 Ekim 2005’te yapılan ilk ihalede teklif alamamış, satış 25 Ocak 2006’da gerçekleşen ikinci ihalede gerçekleşmiştir. Üstelik muhammen bedelin 19,5 milyon dolar olarak belirlendiği ihalede, yaklaşık üçte biri oranında, 5 milyon 150 bin dolarlık teklif sunan *Zaman* gazetesinin kurucularından Alaaddin Kaya ve Kıbrıslı iş adamı Ali Özmen Safa gazeteyi satın almıştır. Eleştiriler üzerine TMSF, fiyatta artış yapılmasını istemiş, alıcının teklifini 3 milyon dolar arttırmasıyla satış 8 milyon 150 dolara gerçekleştirilmiştir. Gazetenin başına, *Zaman* gazetesinin eski imtiyaz sahibi Alaaddin Kaya getirilmiştir (Adaklı, 2013: 564).

3.2.1.2. Ciner Grubu

1990’lı yılların medya patronlarından Dinç Bilgin için sonun başlangıcı, sahibi olduğu Etibank’a BDDK tarafından 2000 yılında el konulup TMSF’ye devredilmesi idi. Bu müdahalenin ardından Bilgin’e ve sahibi olduğu *Sabah* gazetesi yazı işleri kadrosundan bazı isimlere yurt dışına çıkış yasağı getirildi. Bilgin, Etibank

soruşturması kapsamında 2 Nisan 2001’de “zimmet, dolandırıcılık ve cürüm işlemek amacıyla teşekkül oluşturmak” suçundan tutuklandır. Bilgin’in elindeki medya kuruluşları ise, zamanla Turgay Ciner’in eline geçti (Kuyucu, 2012: 371; *Hürriyet*, 02.04.2001).

Sönmez’e göre, Bilgin, BDDK’nın Etibank’ı TMSF’ye devretmesinden beş gün önce bankasını kaybedeceğini öğrenince Park Grubu’nun sahibi Turgay Ciner’i *Sabah* gazetesine ortak yapmıştır. Bu ortaklık, Bilgin’in elindeki hisselerin bir kısmını Ciner’e sattığı şeklinde açıklanırken, Bilgin’in gazetesinde çoğunluk hissesini kaybettiği ve bu ortaklık sayesinde edindiği zaman ve kaynakla bankasını kurtarmak istediği anlaşılmıştır. Ancak Bilgin, bankasını kaybetmekten kurtulamadığı gibi dava süresince verilen ifadelerden Etibank’ta oluşan açığın 1999 ve 2000 yıllarında *Sabah-ATV*’ye verilen limit dışı kredilerden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. İki yılda 500 milyon dolar kaynak erittiği ortaya çıkan Bilgin, *Sabah* grubu üzerindeki hâkimiyetini kaybedince *Sabah*’ın mülkiyetine Doğan Grubu talip olmuş ancak Bilgin’in, “anti-Doğancıları” seçmesiyle gazetenin mülkiyeti, Turgay Ciner’in olmuştur (Sönmez, 2004: 193-194).

Oto yedek parça üretim, satım, ithal, zirai motor ve yedek parça üretimi, Özbekistan’da devlet içi anahtar teslim entegre tekstil fabrikaları, madencilik, enerji, havacılık, turizm gibi sektörlerde faaliyet gösteren Turgay Ciner, *Sabah* gazetesine ortak olarak medya sektörüne adım atmıştır. Ciner, 2002’de yüzde 18’lik hisseyle *Cumhuriyet* gazetesine de ortak olmuş, 17 Kasım 2003’te TMSF ile anlaşma yaparak *Sabah-ATV* grubunu kiralamıştır. 2005 yılında ise 433 milyon dolar karşılığında *Sabah* ve *ATV*’nin sahibi olmuştur. Bu satış sonunda Ciner Grubu’nun; medyada 4, enerji ve madencilikte 13, savunma sanayinde 1, ticaret, finans, hizmet ve ulaştırma sektörlerinde 15 şirketi, toplamda 12 bin çalışanı bulunuyordu (Kuyucu, 2012: 390-452; Sönmez, 2004: 204).

TMSF ile 3 Mayıs 2005’te imzalanan devir anlaşmasına göre 18.5 milyon doları peşin ödeyen Ciner Grubu, TMSF’ye, 6 aylık taksitler halinde 10 yılda tamamlanmak üzere 433 milyon dolar ödeyecekti. Park Enerji’yi kefil gösteren Ciner’in ödeyeceği miktarın Dinç Bilgin’in Etibank’tan doğan yaklaşık 600 milyon dolarlık borcundan düşülmesi planlanmıştı. Ancak TMSF, 1 Nisan 2007’de *Sabah* ve

ATV'nin içinde bulunduğu Merkez Yayın Holding bünyesindeki 73 medya şirketine el koydu. Gerekçe ise; Turgay Ciner ile Dinç Bilgin arasında daha önceden imzalanmış gizli bir protokolün varlığıydı. Bu protokolün Bilgin tarafından, el konma işleminden on gün önce “kamu menfaati” gerekçesiyle TMSF ile paylaşıldığı ortaya çıktı. Karşılıklı davalar açan Ciner ve Bilgin, birkaç ay sonra açtıkları davalardan feragat ederken, bunun karşılığında bazı şirketlerin Ciner'e verilmesi kararlaştırıldı ve Ekim 2007'de *Kanal 1*, Ciner'e iade edildi (Adaklı, 2013: 580; Kuyucu, 2012: 452-459).

Ciner Grubu'nun en önemli medya kuruluşları olan *Sabah* ve *ATV*, 5 Aralık 2007'de gerçekleştirilen ihale ile AKP'ye yakın Çalık Grubu'na satıldı (*Hürriyet*, 05.12.2007). Elindeki önemli kurumları kaybeden Turgay Ciner 12 Eylül 2007'de Ciner Medya Yatırımları'nı, 13 Eylül 2007'de HaberTürk Gazetecilik ve Matbaacılık'ı ve 14 Eylül 2007'de Ciner Yayın Holding'i kurarak medya sektöründe kalmaya devam etti. 16 Kasım 2007 tarihinde *Habertürk TV*, *Habertürk Radyo* ve internet haber sitesi *haberturk.com*, holding bünyesine katıldı. Gazete *Habertürk* ise 1 Mart 2009'da yayınlanmaya başladı (Ciner Group web sitesi).

3.2.1.3. Çukurova Grubu

AKP'nin çiraklık döneminin ileri gelen medya gruplarından bir diğeri ise Çukurova Holding'di. Holdingin patronu Mehmet Emin Karamehmet, Forbes dergisinin 2000 tarihli araştırmasına göre, 8 milyar dolarlık servetiyle Türkiye'nin birinci, dünyanın 27. büyük zenginiydi. Holding bünyesinde bulunan, Karamehmet ailesinin 1954 yılında kurduğu Pamukbank ve grup bünyesine sonradan katılan Yapı Kredi Bankası'nın yanı sıra Digiturk adlı dijital yayın platformu, holdingin elindeki önemli kuruluşlardı. (Kuyucu, 2012: 421-422; *Bloomberg HT*, 10.02.2012).

Çukurova Holding, 2001 krizinden hayli etkilenmiş, bünyesindeki bankalar Pamukbank ve Yapı Kredi, BDDK'nın denetimine tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda, Pamukbank'ın Yapı Kredi Bankası tarafından devralınmasıyla ilgili başlattığı inceleme sonucu BDDK, Pamukbank'ın yükümlülükleri toplamının, varlıklarının toplam değerini aştığı, faaliyetine devamının tehlike arz ettiği, 31.12.2001 itibariyle yaklaşık 2 milyar dolar sermaye açığı olduğunu açıklamıştır. Bankanın yönetimi

TMSF'ye devredilirken, Pamukbank ve Yapı ve Kredi Bankası Yönetim Kurulu üyeleri Mehmet Emin Karam Mehmet ile Osman Berkmen görevlerinden alınmıştır (BDDK, 19.06.2002).

Özsever, “medyanın dört büyüklerinden” biri olan Çukurova Grubu’nun bu sarsıntıyı atlatabilmek için krizden etkilenen diğer gruplarla ittifak halinde AKP’ye yakın gözüktüğüne dikkat çeker (2004: 119). AKP henüz iktidara gelmeden önce Erdoğan’ın “batık banka patronları” ile bir araya geldiği Bozüyük zirvesine Mehmet Emin Karam Mehmet de katılmıştır. Gazetecilerin alınmadığı toplantıyı Doğan Grubu haberleştirmiş, Erdoğan partilerinin siyaset şeklini “o grubun” belirlemeyeceğini söyleyerek tepki göstermiştir. Mitinglerde “Banka batıranların yakasına yapışacağız” söylemini kullanan Erdoğan ve Gül zirveye ilişkin, iş adamlarının “Türkiye’nin en büyük partisine” dertlerini anlattıklarını söylemiştir. Çukurova Grubu’na yönelik TMSF operasyonunun ardından ise konu Meclis gündemine taşınmış, CHP milletvekilleri Karam Mehmet’i Bozüyük zirvesinin kurtardığını belirterek BDDK ile Çukurova Grubu arasında yapılan protokolün içeriğinin açıklanmasını istemişlerdir (Sönmez, 2004: 13-16; *Hürriyet*, 01.02.2003).

Karam Mehmet grubunun 2002’de atlattığı bu krizin yıkıcı sonuçları, 2013 yılında kendini göstermiştir. TMSF, 75 milyar dolarlık borcunu ödemediği gerekçesiyle Çukurova Holding bünyesindeki şirketlere 18 Mayıs 2013’ten itibaren el koymaya başlamıştır. Grubun 455 milyon dolarlık borcuna karşılık ilk olarak el koyulan *Show TV* ve *BMC*’nin yeterli olmaması üzerine *Digitürk*, *SkyTurk360*, *Akşam* gazetesi ve *Alem FM*’in de aralarında bulunduğu 10 şirketin daha yönetimi TMSF’ye devredilmiştir (*Hürriyet*, 25.05.2013).

Karam Mehmet’in AKP hükümeti ile arasındaki ilişkilerde o döneme kadar dikkat çeken bir kırılma olmamıştı. Karam Mehmet, holding bünyesinde bulunan *BMC* ile 1997 yılından beri NATO’nun ve Milli Savunma Bakanlığı’nın gizlilik ve izin belgesi ile askeri amaçlı araç ürettiyordu. 2009 yılından itibaren TSK’nın ihtiyacı olan Taktik Tekerlekli Araçlar Projesi sözleşmesiyle mayına karşı korumalı zırhlı araç üretmeye başlayan *BMC*, Milli Savunma Sanayi’nin kurulması için önemli bir adım atan firma olarak dünyaya ilan edilmişti. 2010’da ise *BMC*, dünya pazarına

açılmış ve seri üretime geçmişti (Uras, 07.03.2013; *Akşam*, 23.04.2009; *Habertürk*, 04.06.2010).

Ana akım medya bünyesinde bulunan tüm kuruluşlar üzerindeki iktidar baskısı, elbette ki Çukurova Grubu üzerinde de vardı. Örneğin *Yurt* gazetesi yazarı Cevher Kantarcı, yerel seçim öncesi 2008 yılının sonlarında *Akşam* gazetesinde çıkan *“Doğalgaz olan mahalleye, kömür dağıtıyorlar!”* haberinden sonra dönemin Başbakanı Erdoğan’ın Karamehmet’i aradığını ve *Yazıklar olsun! Gel beraber gidelim o resmin çekildiği yere! Eğer iddialıysan beraber gidelim bakalım! Evinde doğalgaz olmayan vatandaş, elbette odun kömür yakacak! Ya gazeteni kapatacaksın, ya da doğru haber yapacaksın!”* şeklinde azarladığını yazmıştır (Kantarcı, 01.06.2013).

Karamehmet bir basın toplantısında *“Keşke dediğiniz neler var?”* sorusuna verdiği yanıtla medya patronlarının ikilemini ve üzerlerindeki baskıyı açıklıkla anlatmıştır: *“Medyaya ise zorla girdik. Özer Çiller Bey’in ısrarı ile girdik. Niye girdik onu da bilmiyorum. Çünkü öyle bir şey ki ne yazsanız birisine, bir tarafa dokunuyor. Kimseyi memnun edemiyorsunuz. Kontrol edemiyorsunuz. Fevkalade riskli bir yer, kimseye yaranamıyorsunuz. Ne hükümete yaranıyorsunuz, ne öbür tarafa. Yani girmemek daha doğru bir şeydi. (...) Oraya girdiğiniz zaman taraf tutuyor gibi oluyorsunuz. Kontrol etmesi çok zor basını. Siz basındasınız biliyorsunuz; bir kelimeyi değiştirmek bile, adam yazımı değiştirirseniz ben gidiyorum diyor. Yani çok zor bir şey. Sizin hata diye görmediğiniz bir yazıyı başkası hata diye görüyor. Zaten gazetecilik öyle bir meslek ki; eskiden gazete sahipleri gazetenin aynı zamanda da editörüymüş. Bütün yazıları okurmuş. Hâlbuki şimdi öyle şirket gazeteciliğine döndüğü zaman sizin orada hiçbir kontrolünüz yok. Veya adamlara yeteri kadar serbestlik vermiyorsunuz demek. Dizginleri çok gererseniz de o zaman şey olmuyor. Basın bence benim için büyük bir hatadır ama herkes için olmayabilir.”* (Bloomberg HT, 10.02.2012).

Pamukbank davasında yargılanan Mehmet Emin Karamehmet, Pamukbank Yönetim Kurulu Başkanı olduğu dönemde grup içi ve grup dışı kullandırılan bazı kredilerin “zimmet” suçu oluşturduğu kararıyla, 2010 yılında 11 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 2011 yılında Yargıtay’ın Karamehmet hakkındaki cezaı bozması üzerine

dava yeniden görülmeye başlandı. Sonuç olarak 7 yıla düşürülen hapis cezası kararı Yargıtay'a gönderilerek zaman aşımına uğratılmaya çalışıldı ve Karamehmet, hakkındaki yargılamadan kurtularak 2.5 milyar dolarlık borcunu ödeme yoluna gitti (NTV, 10.02.2010; *Habertürk*, 30.06.2014; *Radikal*; 16.06.2011; *T24*, 12.05.2013).

TMSF'nin Çukurova Holding'e el koymasının ardından atanan yöneticiler, *SkyTürk360* ve *Show TV*'nin kurum içi yapısını yeniden düzenledi. Bu süreçte bazı çalışanların işine son verilirken bazı programlar da yayından kaldırıldı. TMSF gözetiminde *Show TV* hisselerinin Ciner Grubu'na 402 milyon dolara satışı konusunda ön protokol imzalandı. Daha sonra Ciner Grubu'nun kanalı borçlarıyla satın aldığı ortaya çıktı. Böylelikle *Show TV*'ye 92 milyon dolar nakit ödeyen Ciner'in alacaklıları ikna edip kanalı ucuza getireceği yorumları yapıldı (*Radikal*, 01.06.2013; *Sözcü*, 28.06.2013).

Medya alanında elinde son kalan dijital platform Digitürk, Temmuz 2015'te AKP'ye yakınlığıyla bilinen Katarlı medya grubu Al-Jazeera bünyesindeki BeIN Media Group'a satılan Çukurova Grubu'nun endüstri, inşaat, bilgi ve iletişim teknolojileri (telekomünikasyon), taşımacılık, ticaret, hizmet, finansal hizmetler ve enerji sektörlerinde yatırımları devam etmektedir. Grubun enerji yatırımları, daha çok Kürdistan Özerk Yönetimi bölgesinde petrol ve gaz arama faaliyetlerine yoğunlaşmıştır (Sözeri, 2014: 76; *T24*, 15.07.2015; Çukurova Holding).

3.2.2. “Yandaş” medya: İslamcı medyadan ana akıma “Havuz Medyası”nın oluşumu

1990'lı yıllarda AKP iktidarından önce siyasal İslam geleneğinden evrilmiş olan medya kuruluşları, medya düzeninin merkezinde değil periferisinde yer alıyordu. Ancak İslamcı sermayenin güçlenmesiyle; bu çevrelerin desteklediği, bu geleneğin devamı ve liberalleri de bünyesine katarak genişlemiş temsilcisi olan AKP iktidarı, İslamcı medyayı merkeze taşımaya çalıştı. Hem bu kurumlar bünyesinde çalışan ve hükümetin yanında yer alan gazeteciler ana akım medyaya taşındı, hem de 1990'larda kısıtlı çevrelere seslenen gazeteler marjinalliklerinden kurtarılmaya çalışıldı. Bunun için en direkt yöntem, sahiplik yapılarının değiştirilmesi ve ana akım medyada varlık gösteren gazete ve televizyon kanallarının mülkiyetinin, iktidarın

yanında yer alan kişilerin yönetimine geçirilmesi idi. Yukarıdaki bölümde yer verilen TMSF'nin batık banka patronlarının medya yatırımlarına el koyması, AKP'nin organik ya da inorganik bağının bulunduğu iş adamlarının yönetiminde yeni bir “medya” oluşmasına yol açtı. Bu medya AKP muhalifleri ve bağımsız gözlemciler tarafından “Havuz Medyası” olarak adlandırıldı.

3.2.2.1. Çalık Grubu (Turkuvaz Medya)

Doğu Anadolu'nun ilk büyük sanayi yatırımı GAP Güneydoğu Tekstil Sanayi'ni memleketi Malatya'da kuran Ahmet Çalık, yatırımlarını devlet desteğiyle Orta Asya ve Balkanlara taşıdı. Özal döneminde “bölgesel güç” olma politikaları doğrultusunda, Özal tarafından bizzat Türkmenistan'a götürülen ve Cumhurbaşkanıyla tanıştırılan Çalık'ın baş aktörü olduğu proje, SSCB'den ayrılan Türki cumhuriyetlerin hamiliği rolüne soyunan, Türk dünyasını bütünleştirerek Türkiye'yi bölgesel güç haline getirmek olarak kamuoyuna yansıtıldı. Toplam 17 ülkede enerji, telekom, finans, inşaat, tekstil ve madencilik alanlarında faaliyet gösteren Çalık, bir dönem Türkmenistan Tekstil Bakan Yardımcılığı bile yapmıştır. Çalık'ın, TEDAŞ'a 17 milyon 677 bin TL elektrik borcu bulunmasına rağmen fabrikalarının üretime devam etmesi bile, siyasal iktidarla arasındaki ilişkiyi göstermeye yetiyordu (Çalık Holding; Karataş, 09.02.2015; *Sol*, 28.08.2009).

Ciner Grubu'na TMSF tarafından 1 Nisan 2007'de el konulmasının ardından *Sabah* gazetesi ve ATV'nin satışı, 5 Aralık 2007'de yapılan ihaleyle gerçekleşmiştir. Başta satışla ilgilenen sekiz grup olduğu açıklanırken, ihale için toplam üç grup ön yeterlik alabilmiştir. Amerikalı özel yatırım şirketi Carlyle ve Nurol ortaklığı ile Lüksemburg merkezli RTL-İpek-Sancak grupları teklif için başvuruda bulunmayarak ihaleden çekilmiş ve teklif verme sürecinde yalnızca Çalık Grubu (Turkuvaz Medya) kalmıştır. Açık arttırmada muhammen bedel olarak belirlenen 1.1. milyar dolarlık teklifle, komisyon başkanının fiyat arttırma ısrarına rağmen fiyat arttırmayan Çalık Grubu, *Sabah-ATV*'ye sorunsuzca sahip olmuştur. (*Hürriyet*, 05.12.2007; *Sözcü*, 12.04.2013).

Satış için gerekli miktarın önemli kısmı, Halk Bankası ve Vakıf Bankası'ndan çekilen 375'er milyon dolarlık, 3 yıl ödemesiz 10 yıl vadeli kredilerle sağlandı.

Yıllar sonra ortaya çıkan bir banka müfettişinin ihbar mektubu, krediyle ilgili usulsüzlükleri ortaya çıkardı. Kullandırıldıktan sonra azalması gereken kredi miktarı, yaklaşık 150 milyon TL arttı. Firmanın başından beri ödeme sıkıntısı yaşayacağı tahmin edildiğinden kredi sözleşmesine eklenen “finansal oran” şartına göre, 6 ayda bir yazılacak raporlarla firmanın finansal oranı takip ediliyor, 1.15’in altına inmesi halinde bu durum, firmanın temerrüde düşmesi anlamına geliyordu. 2012 yılı sonunda kredi şartlarında değişiklik talep eden firma, hem finansal oranı tutturma şartını kaldırttı, hem de 2012 yılındaki 24 milyon dolarlık anapara taksitlerinin 10 yıl vadeye yayılmasını sağladı. 2013 yılında ise 24 milyonluk anapara taksitleri firmanın talebiyle 4 yıl ötelenirken, firma 2012, 2013 ve 2014 taksitlerini (toplam 5 taksit) ödeyemedi ve bu borcun ödenmesi için ise aynı bankalardan 200 milyon dolar yeni kredi çekildi. Kredi, 2014 yılı başında Çalık Grubu’ndan Zirve Holding’e devredildi (Tara, 08.10.2014).

Satış için gerekli miktarın kalanını, Katarlı El Wasaeel şirketine % 25’lik hisse satarak elde eden Çalık Grubu’nun siyasi iktidarla arasındaki organik bağ dikkat çekiyordu. Önceleri holdingin tekstil bölümünde çalışan Berat Albayrak, Recep Tayyip Erdoğan’ın kızıyla evlendikten sonra şirketin genel müdürlüğüne, kardeşi Serhat Albayrak ise Çalık Grubu’nun medya yatırımlarının başına getirildi Öte yandan Ahmet Çalık’ın eniştesi Ali Akbulut, *Zaman* gazetesi imtiyaz sahibiydi. Bu durumun RTÜK yasasının “*Radyo ve televizyon yayın izni verilen veya verilecek anonim şirketlerin hisse oranları ve şirket yapısıyla ilgili uyulması gereken diğer hususlar*” başlıklı 29. maddesine aykırı olduğunu belirten Adaklı; TMSF’ye ödenecek 1.1 milyarın nereden temin edileceği gibi belirsizliklerin, özellikle piyasadaki hâkim konumunu sağlamlaştırma çabası içinde olan Doğan Grubu’nun ihaleyi tartışmaya açmasına neden olduğuna dikkat çeker. Yandaş medya söylemine yol açan bir gelişme de, Ahmet Çalık’ın babası Mahmut Çalık’ın Kayseri’deki tekstil fabrikası konusunda ekonomik sıkıntılar yaşadığına dair Erdoğan’a mektup göndermesi olmuştur (Adaklı, 2013: 582-583).

Çalık Grubu’nun kamu bankalarından aldığı kredi, uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmişti. Ülke, sektör ve yönetim alanında dünyanın en önemli araştırma ve analiz şirketlerinden The Economist Intelligence, 2009 tarihli raporunda, Türkiye’ye ait genel değerlendirmede yolsuzluklara dikkat çekip kriz koşullarında

kamu bankalarından kullanılan *Sabah-ATV* kredisine vurgu yaparak Türkiye’ye kırık not verdi (İnan, 12.02.2009). Tartışmalar parlamentoda verilen soru önergeleriyle devam ederken, Erdoğan hakkında gensoru önergesi bile verildi. Tunceli Bağımsız Milletvekili Kamer Genç, CHP Gaziantep Milletvekili Yaşar Ağyüz ve CHP İzmir Milletvekili Ahmet Ersin verdikleri soru önergeleriyle konuyu parlamentoya taşıdılar. Başbakan Erdoğan’ın yanıtlaması istemiyle “*Bu kredi hangi teminat karşılığı ve yüzde kaç faizle verilmiştir? Çalık holding grubuna bu kredinin verilmesinde sizin bir direktifiniz olmuş mudur? Olmuş ise bu holdingin başında damadınız Genel Müdür olmasaydı aynı direktifi verir miydiniz?*” soruları yöneltildi. Banka yönetimlerine siyasi baskı yapıldığı, görevden alınmakla tehdit edildikleri, bizzat Başbakan’ın devreye girdiği ve kredinin yüksek riskle ve olağanın dışında uzun vadeli ve düşük faili olduğu ve yeterli teminat alınmadan verildiği iddiaları, Meclis kürsüsünde dile getirildi (*Radikal*, 24.04.2008).

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Erdoğan’ın *Sabah-ATV* ihalesiyle ilgilenen iş adamlarının çekilmesi için görüşmeler yaptığını belirterek Erdoğan hakkında gensoru önergesi verdi. Gensorunun gündeme alınması 134’e karşı 318 oyla reddedilirken, Baykal, ihale için başvuran ancak teklif vermekten vazgeçeniki medya grubuna dikkat çekerek bu sürecin izah edilmesini istedi. Öte yandan bağımsız milletvekili Mesut Yılmaz, Erdoğan’ın ihalelere katılmaması için iş adamlarıyla görüştüğünü ve bunların da kimler olduğunu bildiğini, bunların Meclis tarafından ortaya çıkarılması gerektiğini belirtti. Ayrıca Yılmaz, iki kamu bankasının verilen krediye direnen yönetim kurulu üyelerinin tasfiye edildiğini ve yeni gelen yönetim kurulu üyelerinin bu karara imza attığını açıkladı. Kulislerde ise, *Sabah-ATV* ihalesine girmekten vazgeçen iş adamının Finansbak’ın eski sahibi Hüsnü Özyeğin olduğu konuşuluyordu (*Hürriyet*, 21.05.2008; *Milliyet*, 21.05.2008).

Taraf gazetesinin haberi, yıllardır Erdoğan’ın damadı Berat Albayrak ve Çalık Grubu’nun yatırımları üzerinden yapılan “yandaş medya” tartışmasını bir başka boyuta taşıdı. Habere göre, istihbarat kuruluşu Stratfor’un Rusya Enerji Bakanlığı’ndaki kaynağı, Samsun-Ceyhan boru hattı projesinde Rusya ile pazarlıkları Çalık adına bizzat Erdoğan’ın yürüttüğünü iddia ediyordu. Aynı kaynak, Rusya ile Türkiye arasında imzalanan nükleer iş birliği anlaşmasında Mersin Akkuyu santrali

ihalesi için ise Ciner Holding'e ait Park Teknik'in yer alacağını belirtmişti. 4 Şubat 2010 tarihli yazışma şöyleydi:

“Çalık grubuna gelince, pazarlıklarda yer almadılar ve şu ana kadar Samsun-Ceyhan boru hattı ile ilgili Rusya ile birebir bir görüşme yapmadılar. Bunun yerine, anlaşma için pazarlığı Erdoğan yaptı, gerçi Çalık ile Erdoğan birbirinden ayrı da denemez. Siyasi ortaklıkları, eski Sovyet devletleri ile anlaşmalara kadar uzanıyor. Çalık, birçok şirketine devlet bankalarının destek vermesini sağlayan Erdoğan ile ilişkisi nedeniyle büyük maddi destek elde etti. Çalık'ın Cumhurbaşkanı Gül ile de çok yakın bir ilişkisi var. Çalık mecbur kalmadıkça Rusya ile iş görüşmelerini bizzat yapmayı sevmiyor. Rusya da, özünde onu temsil eden Erdoğan ile iş yapmayı tercih ediyor. Şu ana kadar Samsun- Ceyhan boru hattı Çalık-Rusya arasında değil, Rusya ile Türkiye arasında bir anlaşma. Erdoğan'ın hattı işletmek için kendi tarafından kimi seçeceği bizi ilgilendirmiyor.” (Taraf, 19.03.2012)

Çalık Grubu avukatı Serhat Demir, *Sabah-ATV*'nin satın alınma sürecine dair eleştirilere karşı yaptığı açıklamada, amaçlarının yalnızca ticari olduğunu savunmaktaydı: *“Grubumuz, bunu tamamen ticari olarak değerlendirmiş ve medya üzerinde siyasi yetki kullanmak vesaire gibi düşüncesi söz konusu olmamıştır.”* Mavioğlu, *Sabah-ATV*'nin Çalık Grubu bünyesinde Turkuvaz Medya'ya dâhil olduktan sonra “yandaş” gazeteci ve yazarlarla doldurulmasına ve hükümete verdiği açık desteğe ve tek amaçlarının ticari olmadığına dikkat çeker. Mavioğlu'na göre *Sabah-ATV* ile yetinilmeyerek *A Haber* adlı bir kanal daha kurulmasıyla amaçlanan, *CNN Türk* ve *NTV* ile rekabet etmektir (2012: 34).

Alım süreci son derece ilginç olan *Sabah-ATV*, bir o kadar dikkat çekici bir biçimde, yine AKP'ye yakınlığı ile bilinen Kalyon İnşaat'a satılmıştır. Bu süreç, literatüre “havuz medyası” tanımını kazandırmıştır (*CNN Türk*, 20.12.2013).

3.2.2.2. El birliğiyle oluşturulan havuz: Kalyon Grubu

2013 yılı sonlarında Gülen Cemaati ile AKP arasındaki iplerin koptuğu 17/25 Aralık sürecinde sosyal medya üzerinden sızdırılan, siyasilerle iş adamları arasında yapıldığı iddia edilen görüşmelerin ses kayıtları, pek çok alanda yapılan yolsuzlukların sorgulanmasına yol açtı. Cemaatle AKP arasındaki ayrışma üzerinden

ileriki bölümlerde ele alınacak olan bu süreçte, “ikinci dalga” olarak bilinen 25 Aralık 2013 tarihli yolsuzluk dosyasında, *Sabah-ATV*’nin satışına ilişkin ses kayıtları yer aldı. Bu ses kayıtlarına göre, *Sabah-ATV*’nin satışı, Erdoğan’ın talimatı ve eski ulaştırma bakanı Binali Yıldırım’ın koordinatörlüğüyle iş adamlarının oluşturduğu bir havuzda toplanan paralarla gerçekleştirilmişti (*diken.com.tr*, 13.02.2014).

Dündar, fezlekeye göre havuz planlarında “örgüt liderinin” Binali Yıldırım olduğuna dikkat çekmektedir. Yeni medya grubu için para toplama talimatı ona verilmekte, o da tanıdık iş adamlarını çağırıp görev emrini tebliğ etmektedir. Dündar’ın aktardığı görüşmeler, Erdoğan’ın *Sabah-ATV*’yi alması için telkinde bulunduğu iş adamlarının isteksiz olmasına kızdığını da gösterir. Kolin İnşaat’ın sahibi Celal Koloğlu bir telefon görüşmesinde kendisine verilen görevi şöyle anlatmaktadır: *“Kırk yılda böyle bir görev verilir. Sizlerin de bunu yapmanız lazım” diyor. ‘Bunun kaçır tarafı yok’ diyor. ‘Ne emir verirsенiz elimizden geleni yaparız’ dedim. Başka ne diyim abi söyle... ‘İkiye ayrılmış’ diyor: ‘İşte bir tarafta ATV var, öbüründe de gazete ve A Haber var’ diyor.”* (Dündar, 07.08.2014)

Çamlıca Kısıklı’daki evinde, 21 Temmuz 2013’te Cemal ve Ömer Faruk Kalyoncu’yla görüşen Erdoğan, *Sabah-ATV*’nin Kalyon Grubu’na devrine karar vermiştir ancak Kalyoncu ailesinin parası bu satışa yetmemiştir. Bunun üzerine, kamuoyunda “Çılgın Proje” olarak bilinen Kanal İstanbul’un en önemli ayağı olarak tanıtılan 3. havaalanının yapımını üstlenen müteahhitler Cengiz İnşaat, Limak İnşaat ve Kolin İnşaat, demiryolu projelerinde aldığı ihalelerle tanınan Makyol İnşaat, IC İçtaş İnşaat ve Özaltın İnşaat gibi şirketlerin ortaya para koyması istenmiştir. Talimat Erdoğan’dan gelmiş, Binali Yıldırım’ın iş adamlarının para havuzu oluşturma işiyle görevlendirildiği, iş adamlarıyla görüşmeleri Erdoğan’ın hemşehrisi Mehmet Cengiz’in yaptığı, Erdoğan’ın oğlu Bilal Erdoğan’ın da işi takip ettiği iddia edilmiştir. Kalyoncu ailesi tarafından 23 Ağustos 2013’te 380 milyon TL sermayeyle Zirve Holding kurulmuş, Mehmet Cengiz ise iki ay içinde 630 milyon dolar toplamıştır. Ses kayıtlarında iş adamları; hızlı tren, tünel, demiryolu, karayolu ve havalimanı gibi pek çok ihale için hükümetten söz aldıklarını dile getirmektedir. Cengiz, Koloğlu ve Özdemir eşit düzeyde ortak olduklarından 100’er milyon dolarla havuza katkı yapmış; üçüncü havaalanı konsorsiyumuna dâhil olmak isteyen iş

adamı İbrahim Çeçen 100, Adnan Çebi 30, Hayrettin Özaltın 20 milyon dolarla havuza katılmıştır (*diken.com.tr*, 13.02.2014; *Zaman*, 01.02.2014).

Taksim yayalaştırma projesinin mimarı Kalyon İnşaat, hafızalara, 2013 yılının Mayıs ve Haziran aylarında yaşanan Gezi Parkı eylemleriyle kazanmıştır. Gezi Parkı'na AVM yapılması için parkın ortadan kaldırılmasını öngören plan 12 Haziran 2011 seçimleri öncesi partisinin İstanbul Haliç Kongre Merkezi'nde düzenlediği toplantısında dönemin başbakanı Erdoğan tarafından açıklanmıştır. Gezi Parkı'nın yerine 3. Selim zamanında inşa edilen Topçu Kışlası yapılmasını öngören projede, bu "kışla" AVM ve rezidans olarak kullanılacaktı ancak eylemler sonucu yapımı engellendi. Erdoğan tarafından açıklanan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından finanse edilen Taksim Yayalaştırma Projesi ihalesini, 51 milyon 555 bin TL bedelle 11 firma arasından, Erdoğan ve organize ettiği iş adamlarının yardımlarıyla kurulan Kalyon İnşaat kazanmıştı (*Hürriyet*, 31.05.2013).

Sabah-ATV'nin Zirve Holding AŞ'ye satışı, Rekabet Kurulu tarafından 19 Aralık 2013 tarihinde onaylanarak kesinleşmiştir. Ancak gazetenin de televizyonun da künyesinde kurumun sahibi hâlâ Turkuvaz Medya olarak görünmektedir. Satış işleminin onaylanması için RTÜK'e değişen ortaklık yapısı hakkında yapılması gereken bildirim henüz yapılmamıştır (*diken.com.tr*, 13.02.2014; *Hürriyet*, 20.12.2013; *ATV Künye*; *Sabah Künye*).

3.2.2.3. Türkmedya (Ethem Sancak)

AKP Genel Merkez Parti İçi Demokrasi Hakem Kurulu üyesi Ethem Sancak, geçmişte Doğu Perinçek'in *Aydınlık* ekibinden gelen eski solcu bir iş adamıdır. İlaç dağıtım sektörünün yüzde 40'ını elinde bulunduran Hedef Alliance'ın yanı sıra tarım ve hayvancılık yatırımlarına sahip olan Sancak medyaya Erdoğan için girdiğini söylemiştir (Mavioğlu, 2012: 36).

2013'te TMSF'nin el koyduğu Çukurova grubu bünyesindeki Türkmedya'yı satın alan Sancak için bu ilk medya patronluğu deneyimi değildir. Sancak, TMSF Uzan Grubu'na el koyduğunda *Star* gazetesini ve *Kanal 24*'ün isim hakkını satın alan Kuzey Kıbrıslı iş adamı Ali Özmen Safa'ya, Türkiye Futbol Federasyonu eski

Başkanı Hasan Doğan ile birlikte 2007’de ortak olmuştur. Daha sonra Safa ve Doğan’ın Star Medya Yayıncılık A.Ş.’deki hisselerini alarak kuruluşun tek sahibi olan Sancak, 2009’da hisselerini eski RP ve AKP Milletvekili Tevhit Karakaya’ya devretmiştir (Odatv.com, 22.11.2013).

Katıldığı bir televizyon programında Hasan Doğan’la birlikte medya sektörüne neden girdiği sorulan Sancak, bu yatırımın nedenini şöyle anlatmıştır: *“Biliyorsunuz, ben gençlik yıllarımda gazetecilik yaptım. Ama militan gazeteciliği. Aydınlık’ta çalıştım. Dolayısıyla yazmak-çizmek benim hobilerimden birisidir. Çok okurum, bazen de yazmaya çalışırım. İçimdeydi yani. Bu virüs o yıllarda içime girmişti. Şimdi bu Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde gelişen demokratikleşme hareketi uç verdiğinde medya açısından çok sıkıntılı bir dönemdi. Türkiye çok tek sesliydi. Tek kutuplu bir medyaydı. Biraz da yeni gelişen demokratik harekete karşıydı medya. Biz o hareketin bir parçası olarak, onu savunmak babında böyle bir işe giriştik Hasan’la. 24’ü kurduk, Star gazetesini aldık TMSF’den geliştirdik. Bir misyonla girmiştik oraya. Bu bir misyondur. Kendimizi o hareketin o boyutuna destek vermek olarak görmüştük. Şimdi çok şükür o konuda artık tek seslilik yok. Çok seslilik var basında. Bu iyi bir şey. Bizim de misyonumuz bitti, bıraktık.”* Sancak’a göre medya alanında boşluk vardı ve Erdoğan’ın “gönüldeşleri” olarak oradaki boşluğu görüp oraya müdahale etmişlerdi. Bunun sonucunda ise, Sancak’a göre, ortaya iki tane iyi kurum çıkmıştı (T24, 26.02.2012).

TMSF’nin Çukurova Grubu’na el koymasının ardından grup bünyesindeki *Akşam* gazetesi ve TV kanalı 360’ın aralarında bulunduğu medya kuruluşları satışa çıkarılmıştı. Bugün bunların büyük bölümü Sancak’ın sahipliğindedir, Ancak bu süreç de diğer TMSF satışları gibi dikkat çekicidir: *“7 Ağustos 2013. Saat 15.00’de işadamı Mehmet Cengiz’in Başbakan Erdoğan’la randevusu var. Cengiz, Başbakan’ın hemşerisi... İlk günden beri yanında olan, onun iktidarıyla birlikte büyüyen, en büyük ihalelere giren, en kârlı projeleri alan işadamı... Lakin bu kez ortam gergin... Cengiz, ortaklarıyla birlikte, SKY televizyonu ile Akşam gazetesini 60 milyon dolara satın almış. Alırken de ‘Ben çok hevesli değildim. Bunu Başbakan’ın hatırı için alıyorum’ dediği söylenmiş. Bu da Başbakan’ın kulağına gitmiş. Oysa Başbakan’ın onun için başka planı varmış. Çalık’ın zarar ettiği için elden çıkarmak istediği, ölü haldeki Sabah-ATV grubunu almasını istiyormuş. Hem de yüksek bir*

fiyata... Çünkü 25 Aralık polis fezlekesine bakılırsa, Cengiz'in başı çektiği üçlü konsorsiyum, SKY-Akşam medya grubunu talimatla alıyor, yine talimatla vazgeçiyor. Hatta Mehmet Cengiz, SKY'yi yeni sahibi Ethem Sancak'a devrederken 'Son anda başka görev aldık, ondan vazgeçtik' diyor.' (Dündar, 07.08.2014)

Limak Holding patronu Nihat Özdemir, *Akşam*, 360 ve Alem FM'i Kolin ve Cengiz Holding'le birlikte alma nedenlerini, "Üç ortak enerji dağıtımında önemli paya sahibiz. 9.6 milyon abonemiz var. Bu sayı ile Avrupa'da ilk ona gireriz. Aynı zamanda enerji üretiminde de varız. Gaz, kömür, hidrolik kaynaklı enerji üretiyoruz. Hepimiz turizmciyiz, toplam yatak sayımız 10 bin civarında. Çimentoda, madende varız. Medya gücünü de arkamızda hissetmek istedik. Bu güce ihtiyaç duyduk. Çalıştığımız alanlarda hepimizin reklam ihtiyacı var. Enerji, çimento, turizm pazarlamasına ihtiyacımız var. Şimdi kendi medyamızda kendi reklamımızı yapabileceğiz" diye açıklamıştır (*Hürriyet*, 30.07.2013). Ancak bu medya patronluğu uzun sürmemiş, reklam aracı olarak düşünülen bu kurumlar kısa süre sonra, Sancak'a devredilmiştir.

AKP iktidarı döneminde aldığı kamu ihaleleriyle Türkiye'nin en zengin iş adamları arasına giren Sancak, tek başına girdiği ihalede Çukurova Grubu'nun TMSF tarafından el konulan ve savaş sanayine hizmet eden fabrikası 1 milyar TL değerindeki BMC'yi 751 milyon TL'ye satın almıştır. Rekabet Kurulu'nun onayıyla şirketin yüzde 49 hissesi ise Katar Silahlı Kuvvetleri Endüstri Komitesi'ne satılmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü'nce 7 Kasım 2014'te 251 TOMA alımı için gerçekleştirdiği ihale sonucu BMC'ye, her biri 600 bin TL'lik 151 TOMA siparişi verilmiştir. HDP'yi 7 Haziran 2015 seçimlerinde baraj altında bırakmak için çok çalışacaklarını açıklayan Sancak, bunun için elinden geleni ardına koymamıştır (Uras, 20.11.2014; *Cumhuriyet*, 12.05.2015; *T24*, 11.05.2015).

Erdoğan'a duyduğu sevgi ve bağlılığı "Bir Arap atasözü der ki 'Sana anam babam feda olsun' ben de Erdoğan için diyorum ki ona; anam, babam, eşim çocuklarım feda olsun" gibi abartılı ifadelerle dile getiren Sancak, *SkyTürk360TV*, *Akşam* ve *Güneş* gazeteleri ve *Alem FM*'i bünyesinde barındıran *Türkmedya*'yı ihale yapılmadan satın almıştır. Bunun yanı sıra; *Star Medya Yayıncılık AŞ*, *Star Medya Ajans AŞ*, *Star Matbaacılık Sanayi ve Ticaret AŞ*, *Dinamik Radyo Televizyon*

AŞ'nin sermayelerinin yüzde 50'sini temsil eden hisseler de Sancak'a devredilmiştir (*Cumhuriyet*, 12.05.2015; T24, 11.05.2015; Türkmedya web sitesi).

3.2.2.4. Demirören Holding

Demirören ve Karacan aileleri ortaklığında kurulmuş olan DK Gazetecilik Grubu, 2011 Mayıs ayında Doğan Grubu bünyesinde bulunan *Milliyet* ve *Vatan* gazetelerini satın alarak medya dünyasına girmiştir. Başlangıçta Karacan Grubu ile ortak olan Demirören Grubu, Karacan Grubu'nun ortaklığın yükümlülüklerini yerine getirmedeği gerekçesi ile anlaşmazlığa düşmüş ve bu süreç, Karacan Grubu'na mali operasyon düzenlenmesiyle sonlanmıştır. Vergi borcu olan şirketlerini şoför ve çaycıya devrettikleri, *Milliyet* ve *Vatan*'ın hisse devrinden sağladıkları parayı yurt dışına kaçıracakları iddiasıyla grup yöneticilerinin de aralarında bulunduğu kişiler gözaltına alınırken, 2012'nin Şubat ayında *Milliyet* ve *Vatan* gazeteleri tamamen Demirören Holding'in olmuştur (Mavioğlu, 2012: 61; *Milliyet*, 03.05.2011; *Milliyet*, 09.02.2012).

Enerji, sanayi, turizm, inşaat, liman, e-ticaret ve eğitim sektörlerinde faaliyet gösteren holdingin Yönetim Kurulu Başkanı Erdoğan Demirören, oğlu Yıldırım Demirören ise Demirören Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekilliği ve Beşiktaş kulübünün eski başkanıdır. Mavioğlu, 27 Şubat 2012'den beri Türkiye Futbol Federasyonu başkanlığı yapan Demirören'i, AKP iktidarının futbolda şike operasyonu sonrasında önemseydiği bir mevkie getirildiğine dikkat çeker. Ayrıca Demirören Grubu'nun yatırım alanları nedeniyle AKP hükümetiyle ilişkilerinin uzak olması mümkün değildir. Mavioğlu'na göre Yıldırım Demirören, Erdoğan'ın taleplerini ikiletmeden yerine getireceğini, Nuray Mert'in işine son vererek göstermiştir (2012: 61-62).

3.2.2.5. Albayrak Medya

İnşaat, lojistik, hizmet ve sanayi sektörlerinde yatırımları bulunan Albayrak Grubu, 1998 yılında *Yeni Şafak* gazetesini satın alarak medya sektörüne girmiştir. Grubun AKP döneminde yaşadığı büyüme ise dikkat çekmektedir. Grubun cirosu 2000 yılında 150 milyon dolarken 2007 yılını 750 milyon dolar ciroyla kapatmıştır.

Erdoğan'a yakınlığıyla bilinen bu grup, özellikle Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye başkanı olduğu döneminde belediyeye yaptıkları işlerle tanınmıştır (Milliyet, 20.01.2008; Albayrak Kurumsal).

23 Ocak 1995'te kurulan *Yeni Şafak* gazetesinin kurucu kadrosunda siyasal İslam hareketi içinde etkin isimler bulunmaktadır: Ali Bulaç, İsmail Kara, Hayrettin Karaman, Mustafa Kutlu, Ömer Lütfi Mete, Mustafa Özcan, Rasim Özdenören, İsmet Özel, Mustafa Özel, İhsan Süreyya Sırma, Ahmet Taşgetiren, Nabi Avcı, Mehmet Ocaktan ve Yusuf Ziya Cömert. Hayrettin Karaman'ın aktardığına göre, gazete kurulurken İmam Hatip Dernekleri ve Ensar Vakfı çevresinin bir gazetesi olması gerektiği belirtilmiş ve bu düşünce üzerinden hareket edilmiştir. Gazete kadrolarından AKP kadrolarına epey transfer yaşanmıştır. Eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, bir dönem gazetede köşe yazarlığı yapmıştır. Ahmet Davutoğlu, Nabi Avcı ve Ömer Çelik olmak üzere üç bakan; gazetenin genel yayın koordinatörü olarak görev yapan Mehmet Ocaktan ve Hüseyin Besli, gazetenin yazarı Nurettin Canikli olmak üzere üç milletvekili çıkarmıştır. Eski Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu ise 28 Şubat döneminde gazetenin avukatlığını yapmıştır (*Yeni Şafak*, 27.01.2013).

Albayrak Şirketler Grubu İcra Kurulu Başkanı Mustafa Albayrak, önce kiracıları olan gazetenin yüzde 25 ortağı olduklarını, sonra satın aldıklarını belirtmiş ve kurulma aşamasındaki AKP'nin Türkiye için çıkış olacağına inandıkları için destek verdiklerini ifade etmiştir: *"Ailenin de bu siyasi hareket içinde geçmişi vardı. Abim bir dönem Refah Partisi'nin ilçe başkanlığını yapmıştı. Diğer bir abim Refah Partisi'nin il başkanlığı döneminde Tayyip Bey ile uzun yıllar çalışmıştı. Erbakan ile özel hukuku olan bir aileydik. Ama yenilikçi hareketin önemini gördük ve tavrımızı Tayyip ve Abdullah Bey'in tarafından kullandık. Refah içinde günah keçisi ilan edildik, çok kızdılar. O dönem ben cezaevine de girdim. 6 ay kaldım, hiç mahkemeye çıkmadım, çıktığımda tahliye edildim. 'Cihad amacıyla çete ve teşekkül oluşturmakla' yargılandım."* (Milliyet, 20.01.2008).

Arsan, gazetenin Erdoğan'ın belediye başkanlığı dönemine dayanan bir ortaklığı bulunduğuna dikkat çekmiştir: *"Erdoğan'ın 'yandaş medya' biriktirme ve bu sayede güç sahibi olma gayretleri İBB başkanlığı döneminde başladı. Bugün*

‘havuz medyası’ adını verdiğimiz yandaş medyanın temelleri Albayrak AŞ adlı şirketle kurulan kirlili ilişkilerle atıldı. Belediye ihalelerinden haksız ve usulsüz çıkar sağlamakla adı tarihe geçen Albayrak AŞ İslamcı Yeni Şafak gazetesinin de sahibiydi. Erdoğan, başbakanlık (ve daha sonra cumhurbaşkanlığı) yolunda ilerlerken, dönemin neo-liberal yazarlarını kadrosuna katarak, Erdoğan’ın sözde demokrat kimliğini haber içeriklerinde ince ince işleyen Yeni Şafak büyük katkı sağladı.” (Arsan, 2015: 386)

Albayrak Grubu bünyesindeki medya kuruluşlarının başını Yeni Şafak gazetesi ve TVNet çekmektedir. Resmi web sitesinde *“Yayın hayatına başladığımız ilk günden itibaren ülkemizde demokrasinin tüm kurumları ile yerleşmesi, milli irade ve değerlerimizin hâkim olması için tüm gücümüzle çalıştık. Bu ülkenin geleceğinin derin sulara boğulup gitmemesi için çaba sarf ettik. Fırtınalı günlerde sığınılacak bir liman olduk. Bugüne kadar ülkemize yapmış olduğumuz katkıyı bundan sonra da okurlarımızın desteği ile sürdürmeye devam edeceğiz. Her gün Yeni Şafak’la yeni bir umut olacak.”* mesajıyla okurlarını karşılayan gazetenin adı, yolsuzlukla suçlanan İslamcı sosyal dayanışma kurumu Deniz Feneri iddianamesinde ciddi bir yer kaplamıştır (Yeni Şafak resmi web sitesi).

AKP’nin iktidara gelmesiyle İçişleri Bakanlığı, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği’nin kamu yararına çalışan derneklerden sayılması önerisiyle Danıştay’a başvurmuştur. Ancak Danıştay bu istemi, *“bir derneğin kamu yararına çalışan derneklerden sayılabilmesi için en az bir yıldan beri etkinlikte bulunması, amacı ve bu amacı gerçekleştirmek üzere giriştiği etkinliklerin ülke çapında yararlı sonuçlar verecek nitelikte ve ölçüde olması gerektiği”* yönündeki hükme uymadığı gerekçesiyle iki kez reddetmiştir. Bunun üzerine Dernekler Yasası’nı değiştiren AKP, kamu yararına dernek statüsü için Danıştay’dan izin alınması hükmünü kaldırarak ve bu yetkiyi tümüyle Bakanlar Kurulu’na bırakmıştır. Deniz Feneri, kamu yararına dernek statüsünü böyle kazanırken, 2005 yılında ilgili mevzuata *“izin almadan yardım toplayabilme”* maddesi eklenmiş ve dernek *“veraset ve intikal vergisinden”* de muaf tutulmuştur (Yerdeniz, 16.01.2014).

Almanya’da başlayan yolsuzluk soruşturmasının bir numaralı sanığı Mehmet Gürhan, Yeni Şafak gazetesi’nin Avrupa Koordinatörü ve Yönetim Kurulu üyesidir.

Dava dosyasının 3016. sayfasında buna ilişkin çok somut bilgiler olduğuna dikkat çeken Peköz, Gürhan'ın ayrı zamanda *Kanal 7*'nin ve *Milli Gazete*'nin Avrupa temsilcisi olduğunu belirtmektedir. *Yeni Şafak* gazetesinin Avrupa'daki kolu olan "Yeni Şafak Europa GmbH" adlı şirketin adresinin, *Kanal7* Europa GmbH ile Almanya Deniz Feneri Derneği ile aynı olması ve aynı kişiler tarafından yönetilmesi dikkat çekicidir. Ahmet ve Mustafa Albayrak'ın *Yeni Şafak* Europa GmbH'yi şirketini kurduktan sonra aynı binada bulunan Almanya Deniz Feneri'ni sıklıkla ziyaret etmeye başladıklarını belirten Peköz, amaçlarının Avrupa'da çok ciddi bir etki gücü olmadığı bilinen bu gazetenin yayınlanması olmadığını vurgulamaktadır (Peköz, 22.10.2009).

Mehmet Gürhan'ın *Yeni Şafak*'tan önce yine bir yolsuzluğun yaşandığı Yimpaş Koordinatörü olduğuna dikkat çeken Yerdeniz, Gürhan'ın kişisel hesap hareketlerinin Deniz Feneri yolsuzluk operasyonunun en açık delili sayıldığını belirtir: 2002-2006 tarihleri arasında Deniz Feneri'nin banka hesaplarından, Gürhan'ın Post-Bank'taki kişisel hesaplarına geçen miktar 9.978.000 Euro. Dosyaya göre, Deniz Feneri e.V'nin topladığı bağışların bir kısmı dönemin RTÜK başkanı Zahid Akman, *Kanal 7* Yönetim Kurulu Başkanı Zekeriya Karaman, Mustafa Çelik, İsmail Karahan'ın yöneticisi ve hissedarı oldukları Euro7 GmbH, Atlas GmbH, Europaconsulting, *Yeni Şafak* Europa GmbH, Taxi Quick, Weiss GmbH, Taxi Quick, Rapidway gibi "paravan" şirketlere aktarılmıştır. *Yeni Şafak*'ın sahibi Ahmet Albayrak ile kardeşi Mustafa Albayrak çeşitli iddialar ile dosyada yer alırken dosyadaki bir başka suçlama ise hayli dikkat çekicidir. Deniz Feneri adına toplanan paraların, Erdoğan'ın damadı Berat Albayrak'ın yöneticisi olduğu Çalık Grubu'nun *Sabah-Takvim* gibi gazetelerin satın alınmasında kullanıldığı iddia edilmektedir (Yerdeniz, 16.01.2014).

Davada, hiçbir sanık hakkında hiçbir ceza verilmemesi dikkat çekicidir. Almanya'dan istenen bazı belgelerin gönderilmemesine rağmen eldeki belgelere göre suçlamaların yasal unsurlarının oluşmadığı gerekçesiyle hakkında beraat kararı verilen Zekeriya Karaman hakkındaki suçlamalar şöyledir: Derneğe ait Türkiye'ye getirilen parayı almak ve bu paranın Türkiye'ye getirilmesinde kurye olmak; Weiss Handels und Investment şirketi adına 4 adet taşınmaz, Euro 7 Fernseh şirketi adına bir adet feribot satın almak; sermayesinde Deniz Feneri e.V. derneğine ait paraların

bulunduğu Almanya’da bulunan şirketlerin ortağı olmak; ortağı olduğu şirketlerden Euro 7 şirketinde çalışanlara gayri resmi ücret ödemeleri yapmak; Media 7 şirketindeki Yimpaş hisselerini almak; Euroopen Consulting-Marketing şirketinde bulunan Yeni Şafak hisselerini geri almak; ortağı olduğu televizyon kanallarının uydu kiralalarının ödenmesinde Deniz Feneri e.V. derneğine ait paraları kullanmak; gayri resmi muhasebe kayıtlarını ortağı olduğu televizyon kanalında tutmak; amaç dışı harcanan Deniz Feneri e.V. derneğine ait paraların resmi muhasebede denkleştirilmesi için sahte alındı belgesi düzenlemek ve bu belgeleri Almanya’ya göndermek; Mehmet Gürhan adına tanzim edilen sahte vekaletnameye istinaden kendisinin vekil tayin edilmesi nedeniyle bu vekaletnameye istinaden Gürhan’a ait hisselerin devredilmesi eylemlerinden dolayı zincirleme olacak şekilde güveni kötüye kullanma, zincirleme olacak şekilde özel belgede sahtecilik ve resmi belgede sahtecilik. Eski RTÜK Başkanı Aykut Zahid Akman ise hakkındaki Deniz Feneri e.V. derneğine ait paranın Türkiye’ye getirilmesi, şahsi harcamalarının Deniz Feneri e.V. tarafından karşılanması, derneğin paralarının amaç dışı kullanılması ve buna yönelik sahte belge düzenlemekten hakkında güveni kötüye kullanma ve özel belgede sahtecilik suçlamalarından yargılanmıştır. Akman, hakkındaki suçlamaların zaman aşımına uğradığı gerekçesiyle ceza almadan kurtulmuştur (*Bugün*, 13.05.2015).

3.2.2.6. Star Medya

Cem Uzan tarafından 1999’da kurulan *Star* gazetesi, 2004 yılındaki TMSF müdahalesinin ardından 2006 yılında Kıbrıslı iş adamı Ali Özmen Safa tarafından satın alınmıştır. Safa, 2007’de gazetenin hisselerinin büyük kısmını Ethem Sancak ve Hasan Doğan’a devretmiş; daha sonra Sancak tüm hisseleri alarak gazetenin tek sahibi olmuştur. Sancak, 2009’da şirketteki hisselerinin yüzde 50’sini Rixos Otelleri’nin patronu Fettah Tamince’ye devretmiş, diğer hisseleri de 2010 yılında eski RP ve AKP Milletvekili Tevhid Karakaya’ya satmış ve ortaklıktan çıkmıştır. 2013 yılında Azeri petrol devi Socar gazetesinin yeni ortağı olurken, 2014 Mayıs ayına gelindiğinde Tamince, elindeki yüzde 50 hisseyi Ethem Sancak’a devrederek yönetimden çekilmiştir. Ancak Ağustos ayında Socar’ın elindeki hisseleri Tamince’ye devretmesi için görüşmelere başlanmış, 15 Eylül 2014 itibarıyla Rekabet Kurulu kararıyla Tamince tekrar *Star* gazetesinin ortağı olmuştur. Ancak Tamince,

17 gün sonra hisselerini Ethem Sancak'ın yeğeni Murat Sancak'a devrederek yönetimden bir kez daha çıkmıştır (*Hürriyet*, 03.10.2014).

Murat Sancak'ın adı, sahibi olduğu MT Holding'e bağlı Medisalus Medikal adlı firmanın ürettiği bel ve boyun fıtığı bantlarının ücretinin SGK tarafından ödenmesine dair kararla gündeme gelmiştir. Türkiye Fizik Tedavi Rehabilitasyon Derneği Başkanı Prof. Dr. Ayşegül Ketenci, Türkiye'de tek bir firma tarafından üretilen ve bant başına ücreti 350 TL olan bu ürünle ilgili herhangi bir bilimsel veriye rastlanmadığına ve devletin fizik tedaviyle ilgili birçok bilimsel tedavi yönteminde kısıtlamaya gittiğine dikkat çekmiştir. Öte yandan Ayakta Teşhis ve Tedavi Yapılan Özel Sağlık Kuruluşları Derneği (AYSEDER) de, bu malzemenin dünyada ilk kez denenen bir ürün olduğunu belirterek, 20 gün boyunca günde bir saatlik seansa gelen hastaya yalnızca 320 TL ödeyen SGK'nın harici bir uygulama malzemesi için 350 TL ödeme yaptığını vurgulamıştır. Sonrasında, piyasada 125 liraya satılan bu ürünün devlete 350 liraya satıldığı ortaya çıkmış, yılda yaklaşık 50 milyon liraya karşılık gelen bu meblağın SGK bütçesinden aktarılması tepki toplamıştır (*Sözcü*, 30.04.2015; *Sözcü*, 05.05.2015).

Star'ın en dikkat çekici yazarlarının başında, Erdoğan'a yönelik eleştirilere *"Benim iki tane ruhsatlı silahım var ve yıllardır da hakkımdan dolayı aldığım yüzlerce mermim var. Ben ölmeden, beni vurmadan, ben asılmadan bu ülkenin seçilmiş cumhurbaşkanına kimse elini süremez"* diye yanıt veren, Erdoğan'ın ekonomiden sorumlu başdanışmanı Yiğit Bulut gelmektedir. Gazetenin genel yayın yönetmeni, *Türkiye* gazetesinden transfer olan Nuh Albayrak'tır (*Cumhuriyet*, 20.05.2015; *Star Künye*).

3.2.2.7. İhlas Grubu

1970 yılında *Türkiye* gazetesini kuran İhlas Grubu, 1993 yılında *İhlas Haber Ajansı*, *TGRT TV*'yi ve *TGRT FM*'i kurmuştur. 2003'te İhlas Yayın Holding'in kurulmasının ardından grup, dergi yayıncılığı, medya planlama, fuarcılık ve dijital tasarım alanlarında da faaliyet göstermeye başlamıştır. *TGRT Haber TV* 2004 yılında, *TGRT Belgesel TV* de 2010'da yayın hayatına başlamıştır. 17 Eylül 2013 tarihinde "Yeni Türkiye'nin Yeni Türkiyesi" sloganıyla bir dizi yenilik

gerçekleştiren *Türkiye* gazetesinin yazar kadrosunda Melih Altınok, Yıldırım Oğur, İbrahim Kahveci, Ceren Kenar gibi AKP'ye yakınlığıyla bilinen yazarlar yer almaktadır (İhlas Yayın Holding web sitesi).

İhlas Grubu bünyesindeki İhlas Finans, 2000 yılının sonlarına doğru krize girmiş, yoğun mevduat çekiliş talepleriyle karşılaşmış ve likidite sıkıntısına girmesi üzerine BDDK tarafından faaliyetleri durdurulmuş ve tasfiyeye tabi tutulmuştur. Bu süreçte, İhlas Finans'a para yatıranların alacakları ödeme sırasının alt sıralarına, kamu alacakları ise ilk sıraya konulmuştur. Üstüne üstlük 2001 krizinde iflas ve tasfiyeye tabi tutulan yirminin üzerinde banka ile ilgili işlemler hakkında hak sahiplerini bilgilendiren TMSF, İhlas Finans ve mudilere borçları hakkında sitesinde hiçbir bilgilendirmeye yer vermemiştir. AKP iktidara gelmeden hemen önce iflasın eşiğine gelen grup, AKP iktidarı döneminde yeniden büyüme konusunda her tür desteği görmüştür. 2004'te Armutlu Tatil Köyü işletmeye açılmış, inşaat sektöründe pek çok büyük projeye imza atmıştır. Maden ve enerji sektörlerinde de yatırımları olan grubun web sitesinde yer alan bilgilere göre, binlerce mağdur henüz alacaklarını tahsil edememiştir (*Birgün*, 25.12.2014).

İhlas Holding Yönetim Kurulu Başkanı Enver Ören'in ölümünün ardından 2012'de yönetime geçen oğlu Mücahit Ören döneminde İhlas Grubu'nda erimenin devam ettiği, holding bünyesindeki şirketlerde maaşların ödenemediği ve 75 bin mudinin parasını alamadığı belirtilmektedir. Bozkurt, grubun kentsel dönüşüm ihalelerini AKP'nin himayesinde kazandığına dikkat çekerek İhlas Finans'ın borç bakiyesinin sıfırlanmasının izaha muhtaç olduğunu vurgulamaktadır. *Türkiye* gazetesinde muhabir ve yazı işleri kadrosuna maaş ödemelerinin beş ay geriden yapılmasına rağmen değişimden sonra gazeteye transfer edilen yazarların büyük miktarda paralarla gazete bünyesine alınması dikkat çekmektedir (Bozkurt, 09.01.2015; *Zaman*, 04.03.2015).

3.2.2.8. Medya Derneği

AKP iktidarının ilerleyen yıllarında, ana akım medya kuruluşlarının siyasi iktidar yanlısı çevrelere satışı adım adım gerçekleşmiş, böylelikle ortaya “havuz medyası”, “yandaş medya”, “iktidar medyası” gibi isimlerle anılan bir medya öbeği

çıkıştır. AKP'ye yakın sermaye çevrelerinin medya sahibi olması sonucunda, bu çevreler örgütlenme ihtiyacı duymuş ve Medya Derneği kurulmuştur.

Siyasal iktidar yanlısı medya grupları, 2010 yılında “medyada kalitenin artırılması ve basın meslek ilkelerinin tam olarak uygulanması” amacıyla bir araya gelerek Medya Derneği’ni kurmuşlardır. Derneğin kurucu yöneticileri ile o dönemki görev ve kurumları şöyledir: Başkan Salih Memecan, başkan yardımcıları *Star* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Karaalioğlu ve *Zaman* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ekrem Dumanlı, yönetim kurulu üyeleri TRT Genel Yayın Yönetmeni İbrahim Şahin, Turkuvaz Medya Yönetim Kurulu Başkanvekili Serhat Albayrak, Kanal 7 Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Çelik, *Yeni Şafak* Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Yusuf Ziya Cömert, *Türkiye* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Nuh Albayrak, *Bugün* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Erhan Başyurt (Media Cat, 23.03.2010).

17/25 Aralık 2013’ten önce “iktidar medyası” olarak anılan medya gruplarının birlikte kurduğu bu meslek örgütünün kuruluş bildirgesinde, Medya Derneği’nin “daha demokratik bir toplum için medyanın kalite standartlarını yükseltmesini teşvik eden bir sivil toplum kuruluşu olduğu” belirtilmektedir. Teknolojik değişimin insanları da etkilediğini, birey ve grupların bakış açıları, anlayışları, önemsedikleri konular, duygular ve ahlaki değerlerinin de değiştiğini savunan Medya Derneği, medyada kalite için çalışmaya başladığını ifade etmiştir. Medyayı eğitiminden uygulamasına kadar bir bütün olarak değerlendirdiği açık olan Medya Derneği, bu amaçlardan hareketle birtakım vakıf üniversiteleriyle ve “iktidar medyası” kurumlarında çalışan gazetecilerle birlikte 2010 ile 2013 yılları arasında aktif çalışmalar yapmıştır. Bahçeşehir, İstanbul Şehir, Fatih Sultan Mehmet ve Kadir Has Üniversiteleri’nde düzenlenen eğitimlere katılan isimlerin ağırlıklı olarak *Zaman*, *Bugün*, *Star*, *Yeni Şafak*, *Sabah*, *Taraf*, *A Haber*, *AA*, *Haber 7*, *Today’s Zaman*, *Kanal 24*, *Samanyolu TV*, *Türkiye*, *TRT*, *CİHAN* ve *Aktüel* çalışanlarının olduğu görülmüştür. Bunların yanı sıra sayıları çok az olan *Radikal*, *Hürriyet*, *TV8*, *Milliyet*, *NTV* ve *Posta* çalışanları da eğitimlere katılmıştır. Ancak derneğin sitesinde yer alan “Faaliyetler” bölümünde, (2015 Temmuz ayı itibarıyla), 19 Mart 2013’ten beri etkinlik düzenlenmediği görülmektedir (Medya Derneği web sitesi).

17/25 Aralık sürecinin ardından pasifleştiği aşikâr olan derneğin yönetim kadroları da değişmiş, Cemaat medyası bünyesinde çalışanlar dernekten ayrılmışlardır. 2015 Temmuz itibarıyla derneğin yönetim kurulu şu isimlerden oluşmaktadır: Başkan *Takvim* gazetesi yazarı Ekrem Kızıлтаş, başkan yardımcıları *Yeni Şafak* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni İbrahim Karagül ve *Star* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Nuh Albayrak, sayman Turkuvaz Medya İdari İşler Grup Başkanı Abdülhalik Çimen, yönetim kurulu üyeleri *TRT* Genel Müdürü Şenol Göka, *Anadolu Ajansı* Genel Müdürü Şenol Kazancı, *Türkiye* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni İsmail Kapan, *Kanal 7* Yayından Sorumlu Yönetim Kurulu Üyesi Mustafa Çelik, *Sabah* gazetesi yazarı Hilal Kaplan, *Star* gazetesi yazarı Fadime Özkan ve *Akşam* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Murat Kelkitlioğlu (Medya Derneği web sitesi).

3.2.3. Yasal düzenlemeler

13 Nisan 1994'te yürürlüğe giren 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluşu Hakkında Kanun, akademik çevreler ve radyo televizyon işletmeleri tarafından çeşitli yönleriyle eleştirilmiştir. Kısa süre içinde, gerekli tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmadan acele olarak çıkarılan kanunla ilgili eleştirilerin başında, RTÜK cezaları ile frekans ve kanal ihalelerinin yapılamaması gelmekteydi. Yayın ilkelerine aykırı yayınlardan dolayı televizyonlara verilen kapatma kararları, eleştiriliyor, radyo ve televizyon yoluyla düşüncenin açıklanması özgürlüğünün ihlaline dikkat çekiliyordu. Ancak bu kanunun medya patronlarını en çok ilgilendiren yanı, radyo ve televizyon sahiplerinin kamu ihalelerine girmelerinin ve menkul kıymetler borsasında işlem yapmalarının yasaklanmasıydı (Cankaya ve Batur Yamaner, 2006: 229-230).

3984 sayılı kanunun 29. maddesi d ve e bentleri, medya yoğunlaşmasının oluşmaması için alınmış önlemler içeriyordu. Aynı özel radyo ve televizyon kuruluşunda akrabaların pay sahibi olmamaları; bir hissedarın bir kuruluştaki pay tutarının yüzde 20'den ve birden fazla kuruluştaki pay sahibi olanların bu kuruluşlardaki tüm paylarının toplamının da yüzde 20'den fazla olamaması; bu kuralın, hissedarın bir ile üçüncü dereceye kadar yakınları için de uygulanması güvence altına alınmıştı. Ayrıca, "*Belirli bir özel radyo ve televizyon kuruluşunda % 10'dan fazla payı olanların Devletten, diğer kamu tüzel kişilerinden ve bunların*

doğrudan ya da dolaylı olarak katıldıkları teşebbüs ve ortaklıklardan herhangi bir taahhüt işini doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak kabul edemeyecekleri ve menkul kıymetler borsalarında işlem yapamayacakları” maddesi de, medya sahiplerinin kamu ihalelerine girmelerinin önündeki yasal engeldi. Radyo ve televizyonlarda yabancı sermayenin payı yüzde 25 ile sınırlandırılırken, bir radyo ve televizyonun ortağının bir başka radyo ve televizyona ortak olması da yasaktı (3984 Sayılı Kanun; Resmi Gazete, 04.08.2006).

3984 sayılı kanunun sermaye oranları ve medya sahiplerinin kamu ihalelerine girmelerini engelleyen yukarıdaki maddelerin değiştirilmesi için 2001’de toplanan meclis, 4676 sayılı kanunu kabul etti. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in veto ettiği kanun, hiçbir maddesi değiştirilmeden tekrar cumhurbaşkanına gönderildi ve yalnızca kanun numarası 4756 olarak değişmiş olarak 21 Mayıs 2002’de yürürlüğe girdi. Bu değişiklikle 3984 sayılı kanunun birçok maddesi değiştirilmiş, bazı maddeler eklenmişti. Kanunun bazı maddelerinin iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvuran Cumhurbaşkanı Sezer’in başlattığı sürecin ardından, 21.9.2004 tarihli kararıyla Anayasa Mahkemesi, kanunun, tekelleşmeye ve medya sahiplerinin kamu ihalelerine girmesine olanak sağlayan maddeleri hakkında yürütmeyi durdurmuş ve bu maddeleri iptal etmiştir (Cankaya ve Batur Yamaner, 2006: 230; Resmi Gazete, 04.08.2006).

Kurban ve Sözeri, medya sahipliği alanındaki liberalleşme politikaları sonucunda 2002-2008 yılları arasında medya sektöründe 35 ulusal, 30 uluslararası birleşme ve satın alma işlemi gerçekleştiğine dikkat çekmektedir (2012: 28). Ancak sahiplikte yüzde 25 olan yabancı sermaye payını ortadan kaldırmak için yasal düzenleme çabası devam etmiştir. 2005 yılında TBMM’de kabul edilen, yabancı sermaye payını kaldıran 5317 sayılı Bankalar Kanunu ile Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile, yabancı sermaye payı önündeki sınır ortadan kaldırılmıştır. Ancak bu yasayı Ahmet Necdet Sezer yine veto etmiştir. Sezer veto kararında, TMSF’ye devredilen medya şirketlerinin tüm payının yabancılara satışının gerçekleştirilmesi için kabul edilen düzenlemenin yalnızca TMSF’ye devredilen kuruluşlarla sınırlı tutulmadığına ve diğer ulusal medya kuruluşlarının da yabancılara satışına imkân tanındığına dikkat çekmiştir (Önderoğlu, 01.04.2005).

5 Temmuz 2005'te yürürlüğe giren 5373 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ise, RTÜK üyelerinin seçilme prosedürünü değiştirmiştir. Bu değişiklikle dokuz kişiden oluşturulacak üst kurul üyeleri, TBMM'de bulunan siyasi partiler tarafından gösterilen adaylar arasından seçilecektir: *“Seçim için, siyasi parti gruplarının üye sayısı oranında belirlenecek üye sayısının ikişer katı aday gösterilir ve Üst Kurul üyeleri bu adaylar arasından her siyasi parti grubuna düşen üye sayısı esas alınmak suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca seçilir”* şeklindeki düzenlemeden sonra yapılan ilk seçimde, AKP'den 6 üye, CHP'den 3 üye seçilmesi, RTÜK'ün artık özerk ve bağımsız olamayacağının göstergesidir (Adaklı, 2013: 597; Resmi Gazete, 05.07.2005).

Medya sahipliğine yönelik bir önceki kanun değişikliğinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi bu alanda yeni bir kanunu gerekli kılmış, böylelikle 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, 3 Mart 2011'de yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun getirdiği değişikliklerden en önemlileri, medya sahiplik yapısını düzenleyen 19. ve 20. maddelerdir. 19. madde; eski yasada olduğu gibi radyo ve televizyon kuruluşu kurma hakkını yalnızca anonim şirketlere tanımış, eski yasada var olan “üretim, yatırım, ihracat, ithalat, pazarlama ve finans kuruluşlarına radyo ve televizyon yayın izni verilmez” hükmünü ise kaldırmıştır. Eski yasadan farklı olarak özel radyo ve televizyon kuruluşlarının halka açılmasına ve sermaye piyasasında işlem görmesine olanak tanınırken, (d) bendiyle medya sahipliğine karasal yayın lisansı temelinde sınırlama getirilmiştir. Bir kişinin sahip olabileceği karasal yayın lisansına sahip medya kuruluşu üst sınırı dört olarak belirlenmiştir. Önceki düzenlemelerden farklı olarak, medya piyasalarında rekabetin korunması, tekelleşmenin önlenmesi için reklam ve diğer destekleri kapsayan ticari iletişimden alınan pay ölçütü olarak kabul edilmiş ve bir medya kuruluşunun, piyasadaki tüm ticari iletişim gelirlerinin %30'undan fazlasına sahip olması önlenmiştir. Ayrıca 19. maddenin (f) bendiyle de, yabancı sermaye payı, bir önceki düzenlemeye göre yüzde 25'ten yüzde 50'ye çıkarılmıştır. Düzenleme ile yabancı bir gerçek veya tüzel kişinin iki medya kuruluşuna ortak olabilecektir (Sözeri ve Güney, 2011: 19-21; 6112 Sayılı Kanun).

Kanunun 19. maddesi (d) bendinin, medya kuruluşlarının pazar paylarını yüzde 30 ile sınırlaması sonucu, Türkiye'nin en büyük medya grubu olan Doğan Grubu, 2005'te TMSF'den aldığı Star TV'yi Doğuş Grubu'na satmıştır. Bu durumda hükümetin Doğan Grubu'nu hedef almasının da etkili olduğuna dikkat çeken Sözeri, Doğan Grubu'nun aynı yıl içinde *Milliyet* ve *Vatan* gazetelerini Demirören ve Karacan Grubu'nun ortak girişim şirketi DK Gazetecilik'e sattığını belirtmektedir. Üstelik 2004 yılında yenilenen 5187 Sayılı Basın Kanunu, yoğunlaşmanın önlenmesine yönelik herhangi bir hüküm içermemesine rağmen bu satış gerçekleşmiştir (Kurban ve Sözeri, 2012: 28; Sözeri, 2015: 12; Sözeri ve Güney, 2011: 24).

3.2.4. Yeni ana akım medyanın pazar yapısı

2007 sonrasında, ikinci hükümet dönemiyle birlikte AKP, devletin temel kurumları olan yargı ve akademi üzerinde hâkimiyetini kurmaya yönelik hamleleri hızlandırırken, laisist merkez medyada zayıflama yaşanmış ve AKP kontrolü altındaki İslamcı sermayenin güç kazanmasının etkisiyle bir “muhafazakâr medya” bloğu şekillenmiştir. Bu aşamadan sonra AKP'nin o döneme kadar laisist güçlerin elinde bulunan devlet kurumlarına da hâkim olmaya başlamasıyla birlikte muhafazakâr medya, mevcut iktidar aygıtlarına dönük eleştirel tutumunu terk ederek yeni bir “ana akım” medya olmaya soyunmuştur (Aydın, 2015: 49).

Ana akım medyanın sahiplik yapısının düzenlenmesinde, 2011'de çıkarılan 6112 Sayılı Kanun etkili olmuştur. RTÜK tarafından hazırlanan Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Sektör Raporu'nda da bu kanunla özellikle Doğan Grubu'nun pazar payı ve hisse oranının yeniden düzenlendiğine dikkat çekilmiştir. 2002 yılında Doğan, Çukurova, Uzan, Sabah, İhlas ve Doğuş gruplarının medya düzenini oluşturduğu belirtilen raporda, medyadaki sahiplik yapısının değişmesi sonucu bu gruplardan bazılarının etkinliğinin azaldığı ifade edilmiştir. Rapora göre; radyo ve televizyon yayın ve yapımcılığının yanı sıra gazete, kitap, dergi basım, dağıtımından dijital medyaya kadar birçok alanda faaliyet gösteren Doğan Grubu'nun pazar payı, 2011 öncesinde yüzde 30'un üzerinde iken, yasal değişiklikle küçültülmüştür. Star TV'yi 2012'de Doğuş Grubu'na satan Doğan Grubu'nun pazar payı, bu kanunla

belirlenen sınırlar içine çekilmiştir. Doğuş Grubu ise bu sahiplik düzenlemesinin ardından, sektörde önemli bir aktör haline gelmiştir (2014: 84-87).

Yeni ana akım medyanın oluşturulması ve desteklenmesi süreçlerinde, çeşitli kamu olanaklarının siyasi iktidar tarafından efektif şekilde kullanıldığı görülmüştür. TMSF'nin araçsal rol oynadığı sermaye paylarının düzenlemesi sürecinde, kimi medya sahiplerine kamu bankalarından büyük miktarda düşük faizli kredi kullandırılmıştır. Tüm bu kolaylıkların yanı sıra, kamu ve özelleştirme ihaleleri ile kamu ve özel sektör reklamları, yeni oluşturulan ana akım medya öbeği yararına kullandırılmıştır.

Mavioğlu'na göre, 2007 sonrasının medya karteli AKP'dir ve devletin tüm olanakları bu kartele hizmet etmektedir. Bu kartel, yalnızca haberi şekillendirmekle kalmamakta, hangi reklamın hangi televizyon veya gazeteye verileceğini de belirlemektedir. Yalnızca kamu reklamları açısından geçerli olmayan bu durum özel şirket reklamlarında da kendini göstermiş; AKP kurmaylarından olduğu bilinen bir ekip, reklam veren şirketlere çeşitli baskılar yaparak reklamların iktidara yakın televizyon ve gazetelere verilmesini sağlamış ve bazı kurumlara reklam verilmesini engellemiştir (Mavioğlu, 2012: 67).

Kurban ve Sözeri, Türkiye'de özel medya kuruluşlarına devlet tarafından doğrudan sübvansiyon sağlanmasının mümkün olmadığını, ancak Basın İlan Kurumu tarafından dağıtılan resmi ilanların, medya için önemli bir destek olduğunu vurgulamaktadır (2012: 32). Küçük medya işletmeleri için faaliyetlerinin devamlılığını sağlamaya yarayan önemli bir unsur olan bu ilan gelirleri, eşitsiz ve orantısız dağıtıldığında ise ciddi bir gelir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2010 yılında Basın İlan Kurumu tarafından dağıtılan ilanların resmi ilan, mecburi ilan ve hususi ilanların toplamının sıralamasında; gazeteler arasında ciddi bir uçurum olmadığı görülmektedir. Başlıca *Sabah* (yüzde 8.80) ile *Hürriyet* (yüzde 8.29) çekerken, ilk on içine giren diğer gazetelerin sıralaması şöyledir: *Zaman* (yüzde 5.65), *Milliyet* (yüzde 5.54), *Yeni Şafak* (yüzde 4.71), *Posta* (yüzde 4.54), *Star* (yüzde 4.49), *Habertürk* (yüzde 4.48), *Vatan* (yüzde 3.90), *Akşam* yüzde (3.71). (Sözeri ve Güney, 2011: 62-63).

Ancak ilerleyen yıllarda, kamu ilan ve reklamlarının dağıtımında dengesizlikler yaşanmaya başlanmış, bu ilan ve reklamların, AKP yanlısı medya kuruluşlarına dağıtıldığı gözlenmiştir. Basın İlan Kurumu tarafından dağıtılan bir aylık ilan ve reklamları açıklayan *Bugün* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Erhan Başyurt, kamu olanaklarının siyasi iktidar yanlısı medya kuruluşlarına kredi ve reklam sübvansiyonu olarak sunulduğuna dikkat çekmektedir. Başyurt'a göre, pek çok gazete satış rakamlarını şişirerek satışlarını 100 binin üzerinde göstermekte; Basın İlan Kurumu ise ilanlarını, bu gazeteler arasında ayırarak vermektedir. Başyurt'un açıkladığı verilere göre, 1 Ocak-11 Şubat 2014 tarihleri arasında kamu kurumlarının televizyon reklam kullanımı saniye bazında şöyledir:

“Halkbank: 24TV 3632, ahaber 708, Ülke TV 372, Toplam 4840.

Ziraat Bankası: ahaber 3443, 24TV 879, atv 801, GSTV 75, Toplam 5198.

Emlak Konut: ahaber 5032, 24TV 30, Toplam 5062.

Vakıfbank: CNBC-e 2970, Toplam 2970.” (Başyurt, 14.02.2014)

Aynı tarihler arasında kamu kurumlarının gazetelerde reklam kullanımı ise sütun/cm olarak şöyledir:

“Vakıfbank: Sabah 848, Akşam 844, Milliyet 644, Türkiye 592, Star 540, Takvim 448, Vatan 360, Fotomaç 360, Dünya 180, Güneş 180, Yeni Şafak 132, Posta 132, Habertürk 52, Toplam 5312.

Halkbank: Sabah 546, Hürriyet 234, Toplam 780.

Emlak Konut: Sabah 280, Hürriyet 280, Star 280, Milliyet 280, Habertürk 268, Olay 225, Toplam 1613.

Türk Hava Yolları: Sabah 575, Habertürk 559, Hürriyet 280, Toplam 1414.

Ziraat Bankası: Sabah 568, Star 120, Posta 39, Toplam 727.” (Başyurt, 14.02.2014)

Rakamlar ve reklamların ağırlıklı olarak hangi kurumlara verildiği, kamu olanaklarının nasıl AKP'ye yakın medya lehine kullanıldığını gösterirken, Arsan'ın açıkladığı rakamlar da havuzun nasıl dolduğunu açıklar niteliktedir. Ne tesadüf ki manşetleri, haberleri, programlarıyla hükümete açıktan destek veren kurumlar, 2013 yılının ilk dört ayında Basın İlan Kurumu aracılığıyla toplam 13 milyon 288 bin TL'lik resmi ilan almışlardır: *Sabah* 1 milyon 281 bin TL, *Habertürk* 1 milyon 259 bin TL, *Milliyet* 1 milyon 121 bin TL, *Yeni Şafak* 1 milyon 120 bin TL, *Vatan* 1

milyon 119 bin TL, *Star* 1 milyon 116 bin TL, *Türkiye* 1 milyon 112 bin TL, *Takvim* 1 milyon 111 bin TL, *Akşam* 1 milyon 93 bin TL, *Güneş* 1 milyon 30 bin, *Yeni Akit* 961 bin 165 TL, *Milat* 959 bin 272 TL (Arsan, 2015: 378).

Bu rakamların ortaya koyduğu somut gerçek, arası siyasi iktidarla iyi olmayan ve kendilerine hizmet etmeyen medya kuruluşlarının kamu reklamlarından faydalanamamalarıdır. Kamu şirketleri daha önceki uygulama olan tiraja göre reklam vermekten vazgeçmiş, reklamlar keyfi şekilde verilmeye başlanmıştır. Cemaat-AKP savaşının ardından *Zaman* gazetesi, Türksat'ın yeni uydunun fırlatılmasıyla ilgili en başta bulunduğu ilan listesinden çıkarılmış, yerine *Yeni Akit* gazetesi alınmıştır (*Zaman*, 14.02.2014).

“Havuz” medyasını oluşturan kurumlar bir yandan devlet ilan gelirlerini toplarken diğer yandan da vergi borçları silinmekte, benzeri görülmemiş vergi afları, bu kurumlar için geçerli kılınmaktadır. Doğan Grubu'na yönelik vergi incelemesi sırasında Maliye Bakanlığı vergi müfettişlerinin, hükümete yakınlığıyla bilinen şirketleri de incelemeye aldığı ortaya çıkmıştır. Cengiz İnşaat, *Yeni Şafak*'ın sahibi Albayrak Grubu ve Kanal A'nın sahibi Elektromed Şirketi'nin 2005-2009 yılı hesapları incelenmiş; Cengiz İnşaat'a 424.4 milyon TL, Albayrak Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.'ye 55.7 milyon TL, Elektromed'e 135.6 milyon TL'lik ceza verilmiştir. Maliye Bakanlığı'na uzlaşma için başvuruda bulunan bu şirketlerin cezaları, Maliye Bakanlığı Merkezi Uzlaşma Komisyonu tarafından neredeyse ortadan kaldırılmıştır. Albayrak'ın borcu 1.2 milyon TL'ye, Elektromed'in borcu 5.8 milyon TL'ye düşürülmüş; Cengiz İnşaat'ın 424.4 milyon TL'lik borcu ise tamamen sıfırlanmıştır. Doğan Grubu'nun ise affa rağmen ödediği miktar, yaklaşık 500 milyon TL civarındadır (*Taraf*, 24.06.2013).

Star TV'nin yanı sıra *Milliyet* ve *Vatan* gazetelerini de elinden çıkaran Doğan Grubu'nun pazar payı azalsa da neredeyse tüm mecralarda faaliyet gösterdiği için medyadaki etkinliği azalmamıştır. Deloitte tarafından hazırlanan *Dünyanın En Renkli Ekranı: Türkiye'de Dizi Sektörü* (Ağustos 2014) raporuna göre, Doğan Grubu bünyesinde bulunan D Yapım, gelir bazında en büyük yapım şirketleri ve diziler arasında üst sıralardadır. Forbes Türkiye verilerine göre, 2013-2014 sezonunda Aydın Doğan'ın sahibi olduğu D Yapım; *Güneşi Beklerken*, *Kayıp*, *Paşa Gönüm*,

Yalan Dünya dizileriyle, 47.7 milyon TL ciro, 4.3 milyon TL kâr ile beşinci sırada yer almaktadır. D Yapım, gelir açısından en büyük on yapım arasında ise 18.2 milyon TL'lik ciroyla *Güneşi Beklerken* ile sekizinci sırada yer almıştır (Deloitte, 2014: 24).

Doğan Grubu, 2011 yılındaki yasal değişiklikle *Star TV*, *Milliyet* ve *Vatan*'ı elinden çıkarmadan önce, tüm mecralardaki reklam gelirlerinde birinci sırada yer almaktaydı. Mindshare 2010 verilerine göre Doğan Grubu; gazete alanındaki reklamların yüzde 58'ini, televizyon alanındaki reklamların yüzde 36'sını, dergi alanındaki reklamların yüzde 30'unu, internet alanındaki reklamların yüzde 20'sini alarak reklam pastasındaki payı en büyük olan medya grubudur. Doğan Grubu'nu televizyon alanında yüzde 19 ile Turkvaz Medya Grubu, yüzde 12 ile Çukurova Grubu izlemekte; gazete alanında ise Turkvaz Medya Grubu yüzde 24'lük dilimle ikinci sırada yer almaktadır. Yine Mindshare 2010 verilerine göre, medya gruplarının tüm mecralarda reklam gelirlerinden aldıkları pay, sırasıyla şöyledir: Doğan Grubu yüzde 54, Turkvaz Medya Grubu yüzde 23, Çukurova Grubu ve Doğuş Grubu yüzde 10, Ciner Grubu yüzde 3 (Sözeri ve Güney, 2011: 46).

RTÜK tarafından hazırlanan *Radio ve Televizyon Yayıncılığı Sektör Raporu* (2014) verilerine göre, 2004'ten 2013'e kadar "En Fazla Ticari İletişim Geliri Olan 10 Televizyon Yayıncısı Kuruluş" listesinde birinci sırada olan *Kanal D*, 2013 yılında ilk sırayı *Star TV*'ye kaptırmıştır. 2004-2007 yılları arasında ikinci sırada olan *Show TV*, 2007'den sonraki yıllarda genelde ilk üç içinde yer almıştır. İlk üç sırada yer alan kanallar genelde *Show TV*, *Star TV* ve *ATV* olmuştur. 2013 yılında ilk on şu şekildedir: *Star TV*, *Kanal D*, *ATV*, *Fox*, *Show TV*, *NTV*, *STV*, *Lig TV*, *Kanal 7*, *CNN Türk* (RTÜK, 2014: 121-125). Doğan Grubu'nun sektördeki ağırlığının 2013 yılına kadar kolaylıkla geriletilemediği görülmüştür.

2011'den önce Doğan Grubu bünyesinde yer alan *Kanal D* ile *Star TV*'nin izlenme payları da üst sıralarda yer almaktadır. Mindshare 2010 verilerine göre, televizyon kanallarının izlenme payları, 2010'un Eylül ayında şöyledir: *Kanal D* (yüzde 14.3), *ATV* (yüzde 11.5), *Star TV* (yüzde 9), *Show TV* (yüzde 8.7), *Fox TV* (yüzde 7.1), *STV* (yüzde 4.7), *Kanal 7* (yüzde 4.4), *Flash TV* (yüzde 1.9), *TRT 1* (yüzde 0.4) (Sözeri ve Güney, 2011: 53).

Connectedvivaki.com sitesinde yer alan izlenme paylarına göre, Star TV ve Kanal D'nin ilk üç içinde yer aldığı görülmüştür. TNS tarafından raporlanan verilere göre, 1-15 Ağustos 2015 tarihleri arasında prime time (18.00-23.59) izlenme payları totalde şöyledir: *Star TV* (yüzde 10.66), *Kanal D* (yüzde 9.62), *Fox TV* (yüzde 8.59), *Show TV* (yüzde 7.28), *ATV* (yüzde 7.03), *TV8* (yüzde 4.04), *TRT 1* (yüzde 3.64), *Kanal 7* (yüzde 2.74), *Kanaltürk* (yüzde 2.45), *Samanyolu TV* (yüzde 2.36) (Connectedvivaki.com, 1-15 Ağustos 2015 TV Verileri).

2011'deki yasal değişiklik öncesinde, Doğan Grubu, gazete satış rakamlarına göre üst sıralarda gelmekteydi. Basın İlan Kurumu 2010 tarihli verilerine göre, Kasım 2010 ayındaki günlük ortalama satış sayısına göre en çok satan ilk sekiz gazete şöyledir: yüzde 21.25 ile *Zaman* (877.821), yüzde 10.94 ile *Posta* (451.908), yüzde 10.45 ile *Hürriyet* (431.793), yüzde 8.30 ile *Sabah* (342.824), yüzde 5.26 ile *Habertürk* (217.211), yüzde 5.10 ile *Sözcü* (210.644), yüzde 3.71 ile *Milliyet* (153.056), yüzde 3.41 ile *Akşam* (140.828). Satışı en çok olan ilk sekiz gazetenin toplamı yüzde 68.42'lik oranla 2.826.085, endüstri toplamı ise 4.130.576'dır (Sözeri ve Güney, 2011: 59).

Bu verilerden hareketle, gazete satışlarının gruplar bazında dağılımına bakıldığında, birinci sırada Doğan Grubu'nun geldiği görülmektedir. ZenithOptimedia 2010 verilerine göre, ilk sekiz grubun sıralaması şöyledir: yüzde 30.07 ile Doğan Grubu (1.241.986 satış), yüzde 21.25 ile Feza Grubu (*Zaman*) (877.821), yüzde 10.96 ile Çalık Grubu (452.871), yüzde 5.87 ile Çukurova Grubu (242.435), yüzde 5.26 ile Ciner Grubu (217.211), yüzde 5.10 ile Estetik Yayıncılık (*Sözcü*) (210.644), yüzde 3.17 ile İhlas Yayıncılık (*Türkiye*) (131.057), yüzde 2.49 ile Albayrak Grubu (*Yeni Şafak*) (103.031). İlk sekiz içinde yer alan medya gruplarının satış oranları yüzde 84.18 ile 3.477.056 olmakla birlikte, endüstri toplamı 4.130.576'dır (Sözeri ve Güney, 2011: 60).

2015 yılı Temmuz ayı ortalama tiraj verileri, gazete satışlarında pek değişiklik yaşanmadığını göstermektedir. Birinci sırada yine 729.820'lik satışla *Zaman* gazetesi bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü sırada Doğan Grubu bünyesinde yer alan gazeteler *Hürriyet* (360.463) ile *Posta* (343.891) gelmektedir. Sıralama şu şekilde devam etmektedir: *Sözcü* (335.498), *Sabah* (310.171), *Habertürk* (182.689), *Fotomaç*

(176.875), *Türkiye* (150.696), *Milliyet* (148.949), *Fanatik* (148.046), *Takvim* (116.909), *Bugün* (113.045), *Yeni Şafak* (108.050), *Güneş* (104.066), *Akşam* (103.432), *Vatan* (103.427), *Star* (103.170), *Meydan* (84.600), *Dünya* (58.189), *Cumhuriyet* (52.989) (Connectedvivaki.com, Temmuz Ayı Tiraj Bilgileri).

Satış sıralamasında ilk sekize giren gazeteler grup bazında değerlendirildiğinde, Feza Grubu'nun (*Zaman*) 729.820'lik satışla birinci sırada geldiği, Doğan Grubu'nun (*Hürriyet* ve *Posta*) 704.354 ile ikinci sırada olduğu görülmüştür. Kalyon Grubu (*Sabah* ile *Fotomaç*) 487.046'luk satışla üçüncü gelirirken, Estetik Yayıncılık (*Sözcü*) 335.498'lik satışla dördüncü sıradadır. Sıralama Ciner Grubu (*Habertürk*) 182.689 ve İhlas Grubu (*Türkiye*) 150.696 şeklinde devam etmektedir.

Bu rakamlar göstermektedir ki, 2010'dan bugüne, *Milliyet* ve *Vatan* gazetelerini elinden çıkaran Doğan Grubu, iki gazetenin toplamıyla *Zaman* gazetesinin, resmi satış rakamlarının arkasında kalmıştır. Satışları abonelik sistemiyle yapılan ve satış rakamları abartılı bulunan *Zaman* gazetesi, her daim tartışma konusu olan resmi satış rakamlarına göre birinci gözükmektedir. Ancak *Zaman* ile Doğan Grubu arasındaki satış rakamlarının epey azaldığı gözlenmiştir. *Sabah*-ATV'nin içinde bulunduğu Turkuvaz Medya'yı Kalyon Grubu'na satan Çalık, medyadan çekilmiştir. TMSF müdahalesiyle elindeki medya yatırımlarını kaybeden Çukurova Grubu da varlığını yitirmiş ve yeni aktörler devreye girmiştir. *Milliyet*'i satın alarak Doğan'ın sıralamasını da düşüren Demirören Grubu satışlarda, ilk sekiz içinde yer alırken, Albayrak Grubu yerine İhlas Grubu'nun ilk sekize dâhil olduğu görüşmüştür.

2010 yılında Nielsen Company verilerine göre, en çok reklam alan gazetelerin başında 6.873.100,50 santim ile *Hürriyet* gelmekteydi. İkinci sırada 4.895.763,75 santim ile *Sabah* gazetesi gelirirken, ilk yirmi içinde yer alan diğer gazeteler sırasıyla şöyledir: *Posta*, *Yeni Asır*, *Milliyet*, *Zaman*, *Olay*, *Yeni Şafak*, *Vatan*, *Akşam*, *Star*, *Türkiye*, *Bugün*, *Cumhuriyet*, *Takvim*, *Milli Gazete*, *Radikal*, *Güneş*, *Vakit*, *Dünya*. Doğan Grubu'nun pazar hakimiyetine dikkat çeken Sözeri ve Güney, bu durumun tiraj ve reklam gelirlerinin giderek düştüğü gazete pazarında var olma koşullarını zorlaştırdığını belirtmektedir (Sözeri ve Güney, 2011: 64).

Tiraj sıralamasında birinci sırada olan, ilan ve reklam gelirlerinde de 2010 verilerine göre üst sıralarda yer alan *Zaman* gazetesi, Nielsen Türkiye 2013 verilerine göre beşinci sırada yer alırken, 2014 verilerine göre ise ilk on içinde yer almamakta, *Zaman* yerine *Sözcü*'nün ilk ona girdiği görülmektedir. Nielsen Türkiye 2013 ve 2014 verilerine göre, birinci sırayı *Hürriyet* alırken, ikinci sırada ise *Sabah* bulunmaktadır. 2014 verilerine göre ilk on içinde yer alan diğer gazeteler sırasıyla şöyle: *Milliyet*, *Posta*, *Star*, *Akşam*, *Yeni Şafak*, *Vatan*, *Sözcü*, *Türkiye* (Sözeri, 2015: 18).

Yeni ana akım medyayı oluşturan gruplar, asıl varlıklarını kamu ihalelerinde göstermektedirler. Çalık, Kalyon, Albayrak ve Doğuş grupları, aldıkları ihalelerle dikkat çekmektedir. Sözeri, hükümete yakın medya sahiplerinin özellikle belediye ve şehircilik hizmetlerinden aldıkları ihalelerin yıllar geçtikçe arttığına dikkat çekmektedir. Çalık Grubu'nun elektrik dağıtım ihalelerinin yanı sıra aldığı belediye hizmet ihaleleri şöyledir: Bursa, Kayseri, Gaziantep, Sakarya, Tokat, Kütahya, Düzce, Bitlis, Konuralp, Çankırı, Anamur, Edremit, Kâhta, Akçakoca, Simav, Bitlis, Aksaray ve Fethiye bölgelerinde belediyecilik ödemelerinde, müze, otopark, alışverişte kullanılan elektronik ücret toplama sistemi ihaleleri (Sözeri, 18.11.2013).

“Çılgın Proje” olarak bilinen Kanal İstanbul'un en önemli ayağı olarak tanıtılan 3. havaalanının yapımını üstlenen müteahhitler Cengiz İnşaat, Limak İnşaat ve Kolin İnşaat, demiryolu projelerinde aldığı ihalelerle tanınan Makyol İnşaat, IC İçtaş İnşaat ve Özaltın İnşaat gibi şirketlerin ortaya para koyması istenmiştir.

İstanbul 3. Havaalanının yapımını üstlenen müteahhitler Cengiz İnşaat, Limak İnşaat ve Kolin İnşaat, Erdoğan'ın talimatıyla “havuza” para yatıran ve Kalyon Grubu'nu oluşturan şirketlerdir. Bu grupların aldığı kamu ihaleleri ise dikkat çekicidir:

- Cengiz, Limak ve Kolin: BEDAŞ- İstanbul Avrupa Yakası Boğaziçi Dağıtım Şirketi özelleştirmesi (2 milyar dolar), Akdeniz Elektrik dağıtımını özelleştirmesi (550 milyon dolar), Bursa Uludağ Elektrik dağıtımını özelleştirmesi (1 milyar dolar), Sivas-Tokat-Yozgat (Çamlıbel) elektrik dağıtımını özelleştirmesi (260 milyon dolar), Yusufeli Barajı, Ankara Hızlı Tren Garı Projesi.

- Cengiz: Hasankeyf Ilısu Barajı, Atasu Barajı, İstanbul Metrosu Taksim-4. Levent hattı, Ordu Giresun Havalimanı altyapı, Maltepe Sahili Dolgusu Projesi, Eti Alüminyum, Oymapınar HES, Antalya Eti Liman İşletmeleri.
- Cengiz- IC İctaş (3. Köprü yüklenicisi): Ankara –İstanbul Hızlı Tren 1. ve 2. Etaplar, Trabzon Aşkale Yolu.
- Cengiz-Kalyon: Şile Ağva Yolu.
- Kalyon: Taksim yayalaştırma projesi, Metrobüs ulaşım hattı, Çağlayan Kavşağı Yol Yapımı, Bakırköy Adliyesi Binası, Ataköy Atık Su Arıtma Tesisi ile toplam 100 milyar TL’lik kamu ihalesi (*diken.com.tr*, 13.02.2014).

Albayrak Grubu’nun inşaat yatırımları içindeki en önemli kalemin İstanbul Metrosu olduğuna dikkat çeken Sözeri, grubun belediye ve şehircilik hizmetlerinden aldıkları ihalelere vurgu yapar. Albayrak Grubu; İstanbul, Ankara, Şanlıurfa, Gaziantep ve Kocaeli’nde atık toplama faaliyetleri ile İstanbul’da İSKİ, TEDAŞ, İGDAŞ; Ankara ve Trabzon’da TEDAŞ sayaç okuma işlerini üstlenmiştir. Trabzon Limanı’nı da işleten Albayrak Grubu’nun İstanbul Metrosu’nun yanı sıra aldığı inşaat ihaleleri ise şunlardır: Düzce’de Bayındırlık ve İskân Bakanlığı için yapılan 502 dairelik 3. Bölge Kalıcı Deprem Konutları, İETT Motor Yenileme Fabrikası, İETT Ayazağa Garajı ve Adapazarı, Yalova, İzmit-Sopalı, İzmit-Merkez ve Bolu’da inşa edilen prefabrik hastaneler (Sözeri, 18.11.2013).

Albayrak Grubu’nun aldığı kamu satışları ve özelleştirmeler, grubun nasıl büyüdüğünü gözler önüne sermektedir. Bu satışlarla Konya Ereğli Tekstil, Trabzon Limanı, Tümosan, İktisat GYO ve Balıkesir SEKA gibi şirketleri grubu bünyesine katan Mustafa Albayrak, özelleştirme yoluyla büyümenin mevcut tesis kurmaktan daha ekonomik olduğunu savunmaktadır: *“Pazarda bir payı ve marka değeri bulunuyor. Özelleştirme yoluyla büyümek bir tercih değildi. Koşullar bunu gerektirdi. Çok mu ihaleci firmayız. Evet ihaleci firmayız. Seviyoruz bu işi.”* Bunun yanı sıra; *emniyet, hastaneler, Diyanet, Milli Savunma ve Devlet Demiryolları gibi devlet ve özel sektör kuruluşlarının iş kıyafetlerini de Albayrak Grubu üretmektedir.”* (Milliyet, 20.01.2008).

Doğuş Grubu ise en büyük yatırımları üstlenen gruplardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğuş İnşaat 2012 yılında, İstanbul’daki dördüncü metro ihalesi olan

Üsküdar-Sancaktepe metrosu ihalesini almıştır. 2013'te ise "Galataport" olarak bilinen Salıpazarı Liman Sahası'nın özelleştirme ihalesinin ikincisi, 702 milyon dolarlık teklif sunan Doğu Grubu'na verilmiştir. Bilgili Holding'le birlikte grup, Park Orman ihalesini de kazanmıştır. Hazine arazisi üzerine kurulacak olan ve Doğu Grubu'nun üstlendiği Dalaman Yat Limanı Projesi için ilk olarak metrekaşe başına 20 TL olarak belirlenen kira bedeli, daha sonra 5 TL'ye düşürülerek 643 dönümlük arazi için milyonlarca lira avantaj sağlanmıştır. Grup bünyesindeki şirketlere ait 767 milyon TL'lik vergi cezası sıfırlanırken, Manavgat Tatil Köyü'nün yüzde 27'sinin izinsiz bir şekilde üçüncü kişilere devredilmesi üzerine Milli Emlak tarafından hazırlanan raporda 10 dönümü aşkın ormanlık alanın işgal edildiği belirtilmiştir. Devletin bu alana el koyması gerekirken Maliye Bakanlığı raporu hiçe sayarak yaptırım uygulamamış, tesisin üçüncü kişilere satışına izin verilmiştir. Grup ayrıca Boyabat, Artvin ve Aslancık'ta devam eden HES projelerinin yanı sıra; Konya-Akşehir-Afyon Yolu, Tokat-Niksar karayolu, Libya Sirte Üniversitesi Kompleksi, Ukrayna Kiev Borispol Uluslararası Havaalanı Projesi ve Bulgaristan Sofya Metrosu inşaatlarını da üstlenerek yurt dışına açılmıştır (Kuburlu, 05.11.2014; Sözeri, 18.11.2013; NTV, 14.06.2012; NTV, 16.05.2013; Taraf, 26.05.2015).

2015 yılı ağustos ayı itibarıyla ana akım medyayı oluşturan medya grupları ve yatırımları şu şekildedir:

- Doğan Grubu: Grup bünyesinde *Hürriyet*, *Posta*, *Fanatik*, *Hürriyet Daily News* gazeteleri; *Kanal D*, *CNN Türk*, *tv2* kanallarının yanı sıra yurt dışında *Kanal D Romanya* ile *Euro D* bulunmaktadır. *Radikal* gazetesi, online olarak yayın hayatına devam etmektedir. *Radyo D*, *Slow Türk*, *CNN Türk Radyo*, *radyonom.com* ve *Doğan Haber Ajansı*'nin yanı sıra, dergi ve kitap yayıncılığı, basım, dağıtım ve dış ticaret, TV ve müzik yapımcılığı, D-Smart ile dijital platform alanlarında da faaliyet göstermektedir. Medya yatırımlarının dışında; enerji, perakende, sanayi, gayrimenkul, turizm ve finansal hizmetler alanlarında faaliyet göstermektedir (doganholding.com.tr).
- Doğu Grubu: Medya grubu bünyesinde *NTV*, *Star TV*, *CNBC-e*, *NTV Spor* ve *Kral TV*, *e2*, *Euro Star*, *NTV Avrupa* televizyon kanalları; *NTV Radyo*, *Capital Radyo*, *Kral FM*, *Kral Pop Radyo* kanalları; *Vogue Türkiye*, *GQ*, *National Geographic Türkiye* gibi dergiler ve NTV Yayınları bulunmaktadır.

Grubun bankacılık ve finans, inşaat, otomotiv, turizm ve hizmetler, enerji, gayrimenkul, eğlence sektörlerinde yatırımları bulunmaktadır (dogusgrubu.com.tr).

- Ciner Grubu: Grup bünyesindeki medya kuruluşları; *Habertürk* gazetesi, Habertürk televizyon ve radyo kanalı, Show TV ve Bloomberg TV'nin yanı sıra, matbaacılık, yapım şirketi ve medya yatırımı şirketinden oluşmaktadır. Grubun ana yatırımları enerji ve madencilik sektöründe yoğunlaşmışken, ticaret, sanayi ve hizmet sektörlerinde de yatırımları bulunmaktadır (www.cinergroup.com.tr).
- Sancak Grubu: İlaç dağıtımı sektörünün yüzde 40'ını elinde bulunduran Hedef Alliance'ın yanı sıra tarım ve hayvancılık yatırımları olan Ethem Sancak, aynı zamanda Medical Park hastaneler grubunun ortaklarından. Çukurova Grubu'na yönelik TMSF müdahalesinin ardından Türkmedya'yı satan olarak *Akşam* ve *Güneş* gazeteleri ile *360TV (Skytürk)*, *Alem* ve *Platin* dergisi ile *Alem FM*'in sahibi olmuştur (Mavioğlu, 2012: 36; İnan, 07.07.2011; Türkmedya web sitesi).
- Demirören Grubu: *Milliyet* ve *Vatan* gazetelerini alarak 2011'de medyaya giren grup; enerji, sanayi, turizm, konut, AVM, liman, inşaat, eğitim sektörlerinde faaliyet göstermektedir (www.demiroren.com.tr).
- Kalyon Grubu: Grup tarafından kurulan Zirve Holding'in kendine ait bir web sitesi bulunmamaktadır. Çalık Grubu'ndan *Sabah-ATV*'nin içinde bulunduğu Turkuvaz Yayın Holding'i satın alan grup, böylelikle *Sabah*, *Takvim*, *Yeni Asır*, *Fotomaç* gazeteleri; *ATV*, *ATV Avrupa*, *A Haber*, *Yeni Asır TV*, *İzmir TV*, *Minika TV*, *Minika Çocuk*, *Minika GO* televizyon kanalları; *Cosmopolitan*, *Esquire*, *Türkiye Forbes*, *Şamdan* vb. dergilere sahip olmuştur. Grubun enerji, ulaştırma (metro ve yol), inşaat alanlarında büyük yatırımları bulunmaktadır (www.kalyongrup.com; Sezerer, 22.02.2014).
- Albayrak Grubu: *Yeni Şafak* gazetesi, *TVNET*, *Derin Tarih*, *Lokma*, *Nihayet* ve *Derin Ekonomi* dergileri ile reklam ve pazarlama ile medya dağıtım

şirketlerini bünyesinde barındıran grup; inşaat, sanayi, lojistik ve hizmet alanında faaliyet göstermektedir (www.albayrak.com.tr).

- Star Grubu: Grup bünyesinde *Star* gazetesi ile 24 TV bulunmaktadır. Grubun başında Ethem Sancak'ın yeğeni Murat Sancak bulunmaktadır (www.star.com.tr/kunye).
- İhlas Grubu: Türkiye gazetesi, TGRT Haber, TGRT Belgesel TV, TGRT FM ve İhlas Haber Ajansı'nı bünyesinde barındıran grubun diğer yatırımları; medya planlama ve satın alma, yayıncılık, madencilik, üretim ve ticaret, sağlık ve eğitim alanında yoğunlaşmıştır (www.ihlas.com.tr).
- Hayat Görsel Yayıncılık: Grup bünyesinde Kanal 7, Ülke TV, Radyo 7, Avrupa 7, Ülke Haber, haber7.com gibi medya kuruluşları bulunmaktadır (www.kanal7.com).
- Feza Gazetecilik: Grup bünyesinde Zaman gazetesi, Today's Zaman, Cihan Haber Ajansı, Aksiyon dergisi ile yayıncılık ve medya dağıtım yatırımları bulunmaktadır (ik.zaman.com.tr/ik/).
- Koza Grubu: Bugün gazetesi, Bugün TV ile Kanaltürk televizyon kanallarına sahip olan grubun diğer yatırımları, madencilik, enerji, sanayi, inşaat, ticaret, sağlık ve eğitim alanında yoğunlaşmıştır (www.kozaipkeholding.com).

3.3. Satın alınmayan medya gruplarıyla ilişkiler: Yakınlaşmalar, uzaklaşmalar

Ana akım medyanın AKP döneminde içinde bulunduğu durum, yukarıda ele aldığımız sahiplik yapısının siyasal iktidara yakın çevrelere doğru değiştirilmesinden ibaret değildir. Doğrudan sahiplenilen ve ele geçirilen veya periferiden merkeze alınan medya kuruluşları ve çalışanlarının dışında bir de baskı ve karşılıklı çıkar ilişkileri doğrultusunda şekillenen bir grup medya da mevcuttur. Bu gruplardan Doğan ve Doğuş grupları, hiçbir zaman siyasal iktidarla organik bağı olan çevreler tarafından satın alınmış veya sahiplenilmiş değildir. Aksine faaliyet gösterdikleri

dönemlerde mevcut iktidar odaklarıyla kurdukları ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda çoğunlukla siyasal iktidarla denge sağlamaya çalıştıkları ve uyum içinde oldukları gözlenmiştir. Türkiye’de ana akım medyanın en önemli temsilcisi Doğan Grubu ve AKP iktidarı döneminin ilk dönemlerinde Türkiye’nin en saygın haber kanalı olan ancak ilerleyen dönemlerde iktidar yanlısı bir kanala dönüşen *NTV*’yi bünyesinde barındıran Doğu Grubu, bu bölümde siyasal iktidarla kurduğu ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Bu grupların iktidarla tutturmaya çalıştıkları denge politikası ve yaşanan süreçler, aslında tüm ana akım medyanın içinde bulunduğu durumu gösterir niteliktedir. Bu grupların içinde bulunduğu durumları benzer şekillerde tüm ana akım medya yaşamıştır. Bu nedenle Doğan ve Doğu Grubu’nun siyasal iktidarla kurduğu ilişki tarihsel, siyasal ve ekonomik bağlamı içinde incelendiğinde, ana akım medya ile iktidarın karşılıklı ilişkilerini anlamak bakımından örnek teşkil etmektedir.

Türkiye’nin medya yapısı, ülkedeki siyasal ve ekonomik hegemonyadaki iniş çıkışlara göre pozisyon alma, kamunun çıkarından ziyade kendi varoluşsal çıkarlarını önemseme üzerine kuruludur. İktidarı ele geçiren siyasal parti, zümre veya apoletli yapı, her ne olursa olsun ona koşulsuz biat eden, gücün çıkarları için mücadele veren, böylelikle kendi ekonomik varoluşunu devam ettirmeye çalışan bir gazetecilik pratiği medya alanına hükmetmektedir. 2002’den itibaren AKP ve Erdoğan’ın medyayı yeniden düzenleme mücadelesinin ardında yatan dinamik de buradan beslenmiştir (Arsan, 2015: 387).

3.3.1. Ana akımın amiral gemisi: Doğan Grubu

AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılında sermaye henüz 2001 krizinin etkilerini atlatamamıştı, bu nedenle Türkiye’nin yeni iktidarının desteğine ve yardımına ihtiyaçları vardı. 2002 seçimlerinden önce Erdoğan’la Bozuyük’te buluşan Karamehmet’in de aralarında bulunduğu batık banka patronları zirvesini *DHA* muhabiri aracılığıyla *Hürriyet* “*Tayyip Bey Toprak’ın ‘batık banka zirvesi’nde*” başlığıyla haberleştirmişti. Bu haberin de gösterdiği gibi Doğan Grubu, AKP’ye diğer sermaye sahipleri kadar ihtiyaç duymuyordu: “*Mitinglerde ‘bankalarda 20 milyar doları batıranların yakasına yapışacağız’ diyen AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, dün Bozuyük’te ‘batık banka zirvesi’ne katıldı. Halis Toprak’ın ev*

sahipliğinde yapılan zirvede Mehmet Emin Karam Mehmet ile Mustafa Süzer de bulundu. 2000-2001 krizleriyle başlayan süreçte bankalarını kaybeden bazı patronlar umutlarını AKP iktidarına bağladı. Toprakbank elinden gittikten sonra bankasını geri almak için çalmadık kapı bırakmayan Toprak Holding Yönetim Kurulu Başkanı Halis Toprak, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan nezdinde lobi çalışması başlattı.” (Hürriyet, 08.10.2002).

2001 krizinden diğer gruplara göre daha az etkilenen Doğan Grubu, tensikatlarla tasarruf elde etmiştir. 2000 yılında 15 bin 626 kişi çalışanı varken, 2001’de bu sayı 13 bin 59’a düşmüştür. Cari fiyatlarla (dönemin parasıyla) 2000 yılında 3.2 katrilyon olan grubun cirosu, 2001 yılında yüzde 38 artışla 4.5 katrilyon liraya yaklaşmıştır. Bu yılın yüzde 88 civarındaki fiyat artışları dikkate alındığında grubun ciddi küçülme yaşadığına dikkat çeken Sönmez, cari fiyatlarla 2000 yılında 255 trilyon lira kâr gösteren grubun 2001 yılını cari fiyatlarla 99 trilyon liralık kârla kapattığını belirtmektedir. Sönmez’e göre Doğan Grubu 2001’den kötü etkilenmişti, ancak medya sektörü daha kötü etkilenmişti (2004: 145).

Adaklı’ya göre 2002 seçimleri öncesi AKP’ye karşı temkinli bir yayın politikası izleyen Doğan Grubu, özellikle grubu en fazla temsil ettiği söylenebilecek olan *Hürriyet*, seçimde beklenmedik bir başarı kazanması üzerine AKP iktidarıyla farklı bir iş birliği arayışına girmiştir. Ancak Doğan-AKP ilişkisi, Türkiye politikasının gelgitlerine paralel olarak sürekli bir gerilimi yansıtmıştır. Adaklı, 2003 sonlarına doğru grubun sektördeki ağırlığının yeni bir göstergesi ve yeni bir medya savaşını başlatan gelişmenin, vadesi 2005 Ağustosunda sona erecek olan 271.2 trilyonluk POAŞ borcunun, hükümet tarafından 2007 yılına kadar ötelenmesi olduğuna dikkat çekmektedir (2013: 567).

AKP’nin iktidara geldikten sonra medyaya dair ilk icraatı olan TMSF’nin Uzan Grubu’na el koymasıyla, tüm medya patronlarına mesaj verdiğine dikkat çeken Duran, bu el koymanın ardından Doğan Grubu’nun Star TV’yi alarak oligopol konumdan monopol konuma geçtiğini belirtir: “*Erdoğan’ın çeşitli konulardaki zaten cahil ve dar perspektifli danışmanları medya konusunda da şöyle düşünüyor olsalar gerek: ‘Doğan grubu genelde hükümet yanlısı, e Star’ı da alırlarsa o da hükümet yanlısı yayın yapar, biz de tek bir grubu denetim altında tutarak birden fazla medya*

organının olası muhalefetini önlemiş oluruz!’ Bu parlak mantığın es geçtiği önemli bir nokta var: Kendi başına güç/iktidar olmaya teşne bir medya grubu, hükümete karşı tutum almaya kalktığında bunu bir değil 3 televizyon kanalı ile yapacaktır.” (Duran, 27.09.2005)

Sermaye çevreleriyle her daim arası iyi olan Doğan Grubu’nun, 1979’da *Milliyet* gazetesini satın alma sürecinde, bir diğer alıcının Koç ailesinden İnan Kıracı olduğu duyulmuş, ancak sonra Kıracı çekilmiş ve Aydın Doğan gazeteyi satın almıştır. Bu tarihten sonra *Milliyet* ve diğer Doğan Grubu gazetelerinde Koç ailesi aleyhinde haber, yazı ve yorumun yer almaması, Doğan Grubu’na Koç Grubu’nun desteği olarak yorumlanagelmektedir. Türkiye’nin bir diğer sermaye grubu Sabancı ailesi ile de kızını evlendirerek akraba olan Aydın Doğan, ileriki süreçte bir başka büyük sermaye grubu olan İş Bankası ile de 2000 yılındaki Petrol Ofisi özelleştirmesi sürecinde stratejik ortaklığa adım atmıştır. 1994’te *Hürriyet* gazetesini satın aldıktan sonra Türkiye medyasının en etkin siması olmuş ve büyük sermaye camiasında ve sermayenin örgütü TUSİAD’da, hislere tercüman olan isim olmuştur. Doğan Grubu, ekonomide olduğu kadar politikada da etkili bir grup haline gelmiştir (Sönmez, 2004: 151).

Öniş; AKP hakkında, laik anayasal düzene saldırarak siyasal istikrarsızlık ve popülist genişleme yoluyla ekonomik istikrarsızlık yaratması ihtimaline dair korkulara rağmen TUSİAD’ın hükümetin performansından hoşnut olduğuna dikkat çeker. Sermayenin örgütü TUSİAD, yaptığı düzenli değerlendirmelerde, ülke ekonomisinin makroekonomik performansında genel düzelme olduğunu belirterek hükümetin istikrarının önemli bir bileşeni olarak mali disipline olan bağlılığından övgüyle söz etmektedir. Öte yandan AKP’nin iktidarının ilk yıllarındaki AB üyeliği ve Kıbrıs sorunu konusunda yapılan girişimler de sermaye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Öniş, 2010: 273-274). Türkiye burjuvazisi içindeki yeri ve konumu bakımından Doğan Grubu da, kendi çıkarlarını gözetken bu siyasi iktidarla arasını ilk dönemlerde iyi tutmuştur.

Kırmızıoğlu, AKP ile Doğan Grubu arasındaki ilişkilerin yaşanan kırılma niteliğindeki olaylarla şekillenerek belli dönemlere ayrıldığını belirtmektedir. Buna göre, iki özne arasındaki ilişkinin çok gelgitli olmadığı dönem olan 2002-2005 yılları

arasındaki dönem “arayış dönemi” olarak değerlendirilirken, 2006’da “yumuşama/nekahat dönemi”ne geçilmiştir. Ancak 2007 yılında yaşanan çeşitli kamu ihaleleri, ilişkiyi kırılma noktasına götürmüştür ve bu yıl, AKP ile Doğan Grubu ilişkisi için derin bir antagonizmanın kurulduğu süreçtir. 2007-2009 arasındaki dönem ise çatışma ve gerilimlerin belirginlik kazandığı dönemdir ve “tırmanan kriz” olarak adlandırılmıştır (Kırmızıoğlu, 2010: 86-87).

2007’de işine son verilen *Hürriyet* gazetesi yazarı Emin Çölaşan, AKP sekizinci ayında gazete ve grup yönetimiyle sorun yaşamaya başladığını, onuncu ayında ise Aydın Doğan’ın, kendisini iktidarla ilgili yazmaması konusunda uyardığını belirtmiştir: *“Yazılarında çok acımasız gidiyorsun. Hükümeti çok eleştiriyorsun. Bunlar sende takıntı oldu. Hep aynı konuları yazıyorsun. Kişisel kavganı benim gazetemde yapıyorsun. Bunu yaptırmam. Hakkında bir sürü dava açılıyor. (...) Yumuşak yaz. Senin yüzünden ben yara alıyorum. Çarmıha germe. Beni gereksiz yere hükümetle kavgaya sürüklemeye çalışıyorsun. Sana iki ay önce mektup yazıp uyardım. (...) Bak dinle beni, ekonomi iyi gidiyor. Ben özelleştirmeden yanayım. Bazı kaygılarım var ama bunlar olsa bile niye senin yüzünden durup dururken iktidarla kavga edeyim?”* (Çölaşan, 2008: 24).

28 Mart 2004 Yerel Seçimleri öncesi ise Ertuğrul Özkök, Çölaşan’dan seçimlerle ve iktidarla ilgili yazmamasını istemiştir: *“Bak, Doğan Medya Grubu’nun bütün kuruluşları şu anda çok iyi gidiyor. Fakat hükümet isterse en sağlam kuruluşları, en sağlam bankaları bile bir günde batırır. Müfettiş gönderir, maliyeci gönderir, nasıl olsa bir eksiklik veya yanlış bulur. Şimdi senden ricam, iki-üç ay hükümetle ilgili bir şey yazma. Bu, Aydın Bey’in de ricasıdır. (...) Sen biraz frene bas. Keyfimize bakalım. Paramız iyi, maaşımız iyi, rahatımız yerinde, niye kendimizi sıkıntıya sokalım! Frenli gidersen, hükümeti eleştirmeden hiç sorun kalmaz.”* (Çölaşan, 2008: 27-28)

Çölaşan’ın aktarımlarına göre Aydın Doğan ve sağ kolu Ertuğrul Özkök, medyaya ve medyanın içinde bulunduğu duruma yönelik eleştirilere kendi kuruluşlarında izin vermemekte, medyayla ilgili eleştirileri sansürlemektedir. Ertuğrul Özkök, Emin Çölaşan, Sedat Ergin ve Bekir Coşkun’la yapılan bir toplantıda Özkök, medyaya yönelik eleştirilere yer verilmeyeceğini söylemiştir;

Özkök'ün gerekçesi ise durumu tarif etmektedir: “*Medyanın yarısı biziz.*” (Çölaşan, 2008: 31)

Hürriyet'te medyayı eleştirmek yasak olduğu gibi Fethullah Gülen ve *Zaman* gazetesi hakkında yazı yazmak da yasaktı çünkü Türkiye'nin en çok satılan gazetesi *Zaman*'ın dağıtımını Doğan Grubu yapıyordu. Gazetenin yazarlarından Bekir Coşkun da bir üniversitede yaptığı medya patronlarını ve medyanın durumunu eleştirdiği konuşmasının ardından yönetimle sorun yaşamaya başlamıştı. 2005 yılında ise çalışanlarla bir toplantı yapan Özkök, *Hürriyet*'te siyaset, terör haberlerinin mümkün olduğunca yer almayacağı, “magazin ve renkli yaşam ağırlıklı” haberlere dayalı yeni bir habercilik anlayışı başlatacağını duyurdu (Çölaşan, 2008: 45-58). Ekonomik açıdan işleri iyi giden Doğan Grubu, kendisi için sıkıntı yaratan isimleri bir süre sonra medya grubundan uzaklaştırdı.

2 Eylül 2005'te İş Bankası'na ait yüzde 44.06'lık POAŞ hissesini satın alarak şirketin tamamına sahip olan Doğan Grubu, özelleştirme ihalesinden İstanbul Hilton Oteli'ni ve TMSF'den *Star TV*'yi satın almıştır. 2005 yazında ise Dışbank'ı Belçika-Hollanda ortaklığı olan Fortis'e satarak bankacılıktan çekilen Doğan, medyada yatay ve dikey bütünleşmeyi sürdürmüştür. 2007 yılı itibarıyla yedi gazetesi bulunan grup, *Vatan* gazetesini de satın alarak ağırlığını arttırmıştır (Adaklı, 2013: 567-570).

Mavioğlu'na göre, AKP'nin, iktidara geldiği 2002 seçimlerinden sonra Doğan Grubu ile büyük bir kavgaya girmesi beklenmekteydi ancak bu hemen gerçekleşmedi. Seçimlerden kısa süre sonra büyük sermaye paralelinde bir tutum takınan Doğan Grubu, AKP'ye karşı tavrını yumuşatmıştı ancak bu durum, kavgayı yalnızca ertelemeye yetmişti. Erdoğan, 2008 yılında Deniz Feneri davası döneminde kopan kıyameti, Aydın Doğan'ın satın aldığı Hilton Oteli için inşaat izninin çıkmamasına bağlamıştır (Mavioğlu, 2012: 49-50).

Aydın Doğan, ilk kurduğu ve hisseleri kendisi ile kızlarına ait şirket olan Ortadoğu Otomotiv ile Harbiye'de 68 bin metrekarelik arsa üzerine kurulu deniz manzaralı Hilton Oteli'ni 2006 yılında 255 milyon dolara satın almış ve bu arsaya AVM kurmak üzere harekete geçmiştir (Arkitera, 21.03.2006). 2008 yılında konuyla ilgili konuşan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, Aydın Doğan'ın

Hilton arazisini değerlendirmek istediği ve bunun için aldığından bahsettiğini, ancak kentsel SİT alanı olan bölgenin böyle bir yoğunluğu kaldıramayacağı gerekçesiyle taleplerin reddedildiğini söylemiştir. Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent şubesi Başkanı Eyüp Muhu ise, kendi başvuruları zerine Koruma Kurulu’nun bölgeyi SİT alanı ilan ettiğini. Erdoğan veya yerel yönetimin bunun için hiçbir şey yapmadığını vurgulamıştır (Korkut, 08.09.2008; *Zaman*, 09.09.2008).

Doğan Grubu ile AKP’nin arasının açılmasına yol açtığı iddia edilen gelişmelerden biri de, başörtüsü oylamasıydı. 9 şubat 2008’da yapılan yükseköğretimde başörtüsünün serbest bırakılmasını öngören anayasa değişiklik teklifi, ikinci turda 411 oyla kabul edilmiştir. Haberi manşetten “*411 el kaosa kalktı*” başlığıyla veren *Hürriyet*, dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu manşetin, yazı işlerinin başındaki isim olan Ertuğrul zkk’n, yaklaşık bir yıl sonraki istifasına neden olduğu yorumları yapılmıştır (Akın, 29.12.2009; *Hürriyet*, 09.02.2008).

Bu manşetin üzerinden bir ay geçmemişti ki, Doğan Grubu hesaplarında denetim başlatıldı. 2008’in Mart ayında incelemeye başlayan maliye kontrolörleri, 2003-2006 dönemini mercek altına almışlardır. Bu inceleme sonucunda grup bünyesindeki 5 şirkette; iştirak hissesi satışında usulsüzlük, muhasebe hilesi ve matrah farkı saptanmıştır. Hazırlanan raporda, vergi kaçakçılığı suunun saptandığı belirtilirken dosya, ceza davası açılması için Cumhuriyet Savcılığı’na gönderilmiştir. Doğan Grubu, 2006 yılında Alman Axel Springer’le hisse satışı görüşmelerine başlandığını, nihai devir işleminin Ocak 2007’de gerçekleştiğini ileri sürerken; kontrolörler ise satışın 2006’da tamamlandığını, 2007’ye kaydırılarak muhasebe hilesi yapıldığını belirtmiştir (Kuyucu, 2012: 604).

2008 yılının Eylül ayına gelindiğinde ise *Hürriyet* gazetesinin Deniz Feneri davasına ilişkin haberiyle, yeni bir gergin dönem açılmıştır. Doğan Grubu ile AKP arasındaki ilişkinin Deniz Feneri tartışmasıyla negatife döndüğüne dikkat çeken Adaklı, zellikle *Hürriyet* gazetesinin 2 Eylül 2008 tarihli sürmanşet haberleriyle başlayan Deniz Feneri tartışmasının Erdoğan’ın grupla ilgili gizli bilgileri açıklayacağı tehditleriyle devam etmiş, grup bünyesindeki gazeteler bu süreçte AKP karşıtı kampanya yürütmüştür. Öyle ki Adaklı’ya göre, görece soğukkanlı bir haber anlayışını benimseyen *Radikal* gazetesi bile 9 Eylül 2008’de baş sayfadan AKP’yi

açıkça “şantajcı” ilan etmiştir. Bu süreçte karşılıklı yapılan bazı haberlerin başlıkları şöyledir: “*Weiss Holding’den Beyaz Holding’e*”, *Hürriyet*, 3 Eylül 2008; “*Alman savcı Deniz Feneri dosyasına Erdoğan’ı koydu*”, *Radikal*, 6 Eylül 2008; “*Üç yıldır aynı şantaj*”, *Radikal*, 9 Eylül 2008; “*Hilton çamuru*”, *Yeni Şafak*, 7 Eylül 2008; “*Başbakan’a cevabım*”, *Hürriyet*, 13 Eylül 2008 (Adaklı, 2013: 571-574).

Çatışmanın arkasında yatan nedenlerin Hilton arazisi meselesinin yanı sıra CNN Türk için kullanılması planlanan karasal yayın hakkı olduğu da iddia edilmiştir. *Yeni Şafak*’ın iddiasına göre, Doğan Grubu, Milli Görüşçülerden aldığı TV5’in karasal yayın hakkını CNN Türk için kullanmak istiyor, dönemin RTÜK Başkanı ve Deniz Feneri davası sanığı Zahid Akman ise, Star TV, Kanal D ve TNT’nin karasal yayın izni bulunduğu ve 4. karasal yayının tekelleşmeye yol açacağı gerekçesiyle izin vermiyordu (Adaklı, 2013: 575). Karşılıklı haber atakları sürerken, Erdoğan AKP Ankara İl Başkanlığı’nın 18 Eylül 2008 tarihindeki toplantıda yaptığı konuşmada, isim vermeden Doğan Grubu’nu boykot çağrısında bulunmuştu: “*Bu ülkede medya güvenilirliğini yitirmiştir, kendini bitirmiştir. Partimin mensupları olarak yalan yanlış haberleri yapan medyaya karşı sizler de kampanyanızı yapın, bu gazeteleri evlerinize sokmayın, bu kadar açık konuşuyorum.*” (Önderoğlu, 19.09.2008)

Tüm bu gelişmelerin üzerine, Ekim ayında AKP Milletvekili Ülkü Güney’in oğlunun nikâhında Erdoğan ile Aydın Doğan’ın bir araya gelmesi, ikilinin arasındaki anlaşmazlığın çözüldüğü yönünde yorumlara neden olmuştur. Nikâhın üzerinden bir ay geçtikten sonra gelen RTÜK kararı, bu iddiaları doğrular niteliktedir. CNN Türk’ün karasal yayını için gereken izin, oy birliğiyle verilmiştir. Adaklı, Doğan Grubu’nun AKP’ye yönelik negatif tutumunda genel olarak bir değişiklik olmadığını, eleştiri oklarının Erdoğan yerine Zahid Akman veya AKP’yi destekleyen diğer figürlere yöneldiğini vurgulamaktadır (Adaklı, 2013: 575-576).

2009’un Şubat ayına gelindiğinde, Maliye Bakanlığı Doğan Grubu’nun borçları hakkındaki kararını vermiştir. Gruba 826 milyon TL’lik vergi cezası verilmiş; bu miktar, şirketin dava açarak itiraz etmesi ve davayı kaybetmesi üzerine faizleriyle 4.8 milyar liraya yükselmiştir. Doğan Grubu’nun kararı temyize götürmesi üzerine grubun ödeyeceği miktar ilk önce, Kasım 2010’da çıkarılan vergi affıyla 1.4

milyar TL'ye, Mayıs 2011'de ise 940 milyon TL'ye indirilmiş, son olarak Eylül 2012'de vadesinden önce ve tek seferde yapılan 480.5 milyon TL ödeme ile önceden yapılandırılmış olan borç tamamen kapatılmıştır (*Bianet*, 19.08.2010; *CNN Türk*, 18.02.2009; *Habertürk*, 18.05.2011; *Sol*, 16.11.2010).

Doğan Grubu'na verilen vergi cezası üzerine TÜSİAD Başkanı ve Aydın Doğan'ın kızı Arzuhan Doğan Yalçındağ, görevinden istifa etmiştir. Yalçındağ'ın, seçim sürecine girilmişken hükümetçeanayasal değişikliğe gidilmesine karşı çıkması üzerine Erdoğan, Yalçındağ'a tepki göstermişti. 2007'de başkan seçilen, görev süresi dolduktan sonra 2009'da ikinci kez başkan seçilen Yalçındağ, vergi cezası üzerine görev süresi dolmadan TÜSİAD'daki görevinden istifa etmiştir (Güven, 17.09.2014).

Vergi cezasının ardından *Taraf* gazetesinden Amberin Zaman'a konuşan Aydın Doğan'ın röportajı, *"Başbakan bana abi derdi"* başlığıyla yayınlanmıştır. *"Hatta onlar demokratikleşmeyi istiyordu. İnançlarımız örtüştüğü için destek verdik"* diyen Doğan, 2006 yılından önce 3-6 ayda bir Erdoğan'la görüştiklerini ve Erdoğan'ın kendisine şikâyetlerini aktardığını belirtmiştir. Doğan'ın açıklamalarına göre, Deniz Feneri olayının patlak verdiği 2008 yılından önce de Erdoğan, Doğan Grubu'na sinirlenmeye başlamıştır. 2007 seçimlerinden sonra iktidar çevresinde, Doğan Grubu'na husumet besleyen ve Doğan Grubu'nun iktidarla arasının iyi olmasını istemeyen, "yandaş medya"nın içinde olduğu birtakım menfaat birikimleri oluşmuştur. Doğan'ın röportajından, asıl meselenin 2007'de kurmak istedikleri bir rafineriye Erdoğan'ın izin vermemesi ve bu işi Çalık Grubu'na vermesi olduğu anlaşılmaktadır (Amberin Zaman, 04.03.2009).

Erdoğan'a Hilton meselesiyle ilgili hiçbir şey söylemediğini belirten Doğan, Ceyhan'da kurmak istediği rafineriye ilişkin Erdoğan'la arasında geçen konuşmayı şöyle anlatmıştır: *"Mesela, Tayyip Bey'e Hilton konusunda hiçbir şey söylemedim. Tayyip Bey'e gittim, 'Ben Ceyhan'da rafineri kurmak istiyorum. 2.5 milyar dolar param var. Sizden teşvik istemiyorum, kredi istemiyorum. Direkt üç bin 500 kişiye endirekt 15 bin kişiye iş veriyorum. Türkiye'nin ithal ettiği mamulleri yapacağım ve kendim tüketeceğim' dedim. 'Ne istiyorsun' dedi, 'Bana müsaade verin' dedim. 'Avusturyalılarla beraber sadece şey istiyorum' dedim. 'Samsun'da kursan olmaz mı' dedi. 'Olmaz efendim' dedim. 'Niye' dedi. 'Ben Amerikalılara araştırma*

yaptırdım, 1.5 milyon dolar para harcadım. Onlar bana bu işin ancak güneyde olacağını söylediler’ dedim. ‘Orayı bizim Çalık’a söz verdim’ dedi. Dedim ki ‘Efendim Çalık da yapsın, ben de yapayım.’ ‘Putin var o işin içinde’ dedi. ‘İtalyanların en iyi şirketi var. Berlusconi var’ dedi. ‘Peki ne olacak’ dedim. ‘Çalık var’ dedi. ‘Ocak ayını bekleyelim. Ocak ayında bu iş konuşulacak. Ondan sonra bir şey yaparız’ dedi. Şöyle bir şey geçti içimden, herhalde Ocakta diyecek ki gelin dört-beş kişi kuruyoruz, sen de kur. ‘Ben kendi tüketeceğim şeyi kuracağım. Ben petrolcüyüm, Çalık petrolcü değil ki, o müteahhit, Ceyhan-Samsun arası boru hattını yapıyor’ dedim. ‘Yok’ dedi, ‘rafineriye de söz verdim’ dedi. ‘Peki’ dedim, çıktım. Ocak ayında görüşmek üzere çıktım. Kasım ayında Tayyip Bey bir şeye kızdı, dedi ki, ‘Bazı medya sahipleri geliyor bir şey istiyorlar vermiyoruz. Alıyor haber yapıyorlar.’ Bir daha yanına gitmedim.” (Amberin Zaman, 04.03.2009).

Doğan’ın “yandaş medya” üzerinden şikâyet ettiği ilişkiler ağı, AKP iktidarının ilk dönemlerinde kendinin de yer aldığı safta yaşananlardan farksızdır. Siyasi iktidar ve çevresindeki sermaye sahipleriyle çıkarlarının çatışması üzerine iktidarla derin bir ayrışma yaşadığı çok açık olan Doğan Grubu, AKP ile aralarının iyi olduğu dönemde “yandaş medya” olmakla çokça eleştirilmiştir. Akın’ın hatırlatmasıyla, 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri öncesinde düzenlenen Cumhuriyet Mitingleri’nde en çok atılan slogan ve en çok taşınan pankartlar arasındaki “Doğan medya dışarı!”, bu durumun göstergelerindendir (Akın, 29.12.2009). *Yeni Şafak* yazarı Ali Bayramoğlu, “Derin devlet avı ve yandaşlık meselesi” başlıklı yazısında, Doğan Grubu gazetelerinin, özellikle de *Hürriyet*’in Ergenekon soruşturmasına uzun süre kapılarını kapatanların başında geldiğini belirtmiştir. Bayramoğlu, *Hürriyet*’in kendi patronunun değişimiyle bir “devlet gazetesi” olduğuna dikkat çekerek, bu devletin 28 Şubat’ta *Hürriyet*’in gösterdiği performansın işaret ettiği devlet olduğunu belirtmiştir (Bayramoğlu, 24.09.2008).

“Beyaz Türk” imajıyla bilinen, gazetenin 20 yıllık yöneticisi Ertuğrul Özkök, genel yayın yönetmenliğinin son döneminde, 2009 yazına denk gelen Ramazan ayında, gazetenin eski İslamcı yazarı Ahmet Hakan’la yaptığı umre ziyaretini “yılın yazı dizisi” olarak sunmuştur. Üstelik bu yazı dizisine, *Zaman* gazetesi yazarı Ali Bulaç da yazılarıyla katılmıştır. *Hürriyet*’in hitap ettiği iki kesime de yaranma çabası

içinde olduğunu gösteren bu girişim, Ramazan ayında gazete satışlarını da arttırmayı amaçlamaktadır (Çakır, 04.09.2009).

Aydın Doğan'ın sağ kolu olan Özkök'ün genel yayın yönetmenliğinden istifasının AKP ile Doğan Grubu'nun aralarının açıldığı döneme gelmesi tesadüf değildir. Gazetede ki köşesine ve yönetim kurulu üyeliğine devam eden Özkök, icra kurulu üyeliğini bırakmıştır. Özkök, istifaya dair açıklamasını *“20 yılda gerçekten çok yoruldum. Üç yıl öncesine kadar 7 gün çalışıyordum. Buna kimse inanamıyordu. Son 3 yıldır da 6 gün çalışıyorum. Yoruldum”* şeklinde yapmıştır. Akın, Erdoğan'ın, “Doğan Grubu içinde büyük oynadığı ve Ertuğrul Özkök'ün görevden alınmasını baraj puanı saydığı”nın konuşulduğunu belirterek Erdoğan'ın, “411 el kaosa kalktı” manşetini hiçbir zaman unutmadığına dikkat çekmektedir (Akın, 29.12.2009; *Bianet*, 29.12.2009).

Özkök'ün istifasının 1980 sonrası medya sahipliğinde gözlenen yeniden yapılanma sürecinin bir devamı olarak nitelendiren Arsan, askeri darbenin Simaviler ve Karacanları tarihe gömüp Doğan ve Uzan gibi medya patronları yarattığı gibi, günümüzde de 2009 itibarıyla da AKP'nin başını çektiği sivil darbe ortamının aynı figürleri ortadan kaldırdığı ve yerine yenilerinin yerleştirildiğini vurgulamaktadır. Arsan'a göre, Özkök kendinden önceki genel yayın yönetmenleri Nezih Demirkent ve Çetin Emeç'ten farklı olarak, baskıcı dinamikleri gazeteci duruşuyla değil “iş adamı” duruşuyla algılamış ve ona göre bir portre çizmiştir. Özkök, kendisini bir gazeteciden ziyade, yeni düzene kolayca ayak uyduran ve bu düzene uygun çözümler üreten bir yönetici olarak görmekteydi. AKP ile Aydın Doğan'ın arasındaki ilişkileri düzeltebilmek için çabalayan, bu uğurda Emin Çölaşan'ı gazeteden yollayan ve İslami kesimden pek çok yazar ve yöneticinin Doğan Grubu'nda istihdam edilmesinde ön ayak olan Özkök, tahtından indirilip yerine yeni medya imparatorlarının getirilmek istendiği Aydın Doğan'la aynı sonu paylaşmıştır (Arsan, 31.12.2009). Özkök'ün koltuğunu bırakması, Doğan'ın köşesine çekildiğini ilan etmesinin, Türkiye medya tarihi açısından bir kilometre taşı olduğuna dikkat çeken Sönmez, bu istifanın Erdoğan tarafından kuşatılmış Doğan Grubu'nda bir biat hazırlığı olduğunu vurgulamaktadır (Sönmez, 04.01.2010).

Özkök'ün yerine göreve gelen *Hürriyet* Ankara Temsilcisi Enis Berberoğlu'nun 5 yıllık görev süresinden geriye akıllarda “Şemdinli’de tek başına” başlıklı yazısı ve çatışmaların yaşandığı bir dağ başında plastik çiçekler koyduğu masasıyla poz verdiği fotoğrafı kalmıştır. AKP hükümetinin Kürt açılımını başlattığı ve Çözüm Süreci’ne hazırlandığı dönemde, Eylül 2012’de Hakkâri Şemdinli’ye giden Berberoğlu, çatışma bölgesinde sakin geçen bir güne dair gezi izlenimlerini yazmıştır. “Türkiye Türklerindir” sloganıyla çıkmaya devam eden *Hürriyet*’in devletçi tutumunu bir kez daha gösteren bu ziyaret ve yazısı çok tepki toplamıştır:

*“Fondaki top ve havan sesleri sabaha kadar sürdü. Ama öğretmenevindeki rahat uykumuzu bölmedi. ... Koman ve Karadağ boyunda bir tepe bulduk. Bagajdaki masayla sandalyeleri yerleştirdik. Sakız gibi beyaz örtüyü serdik. Yapma çiçekleri serpiştirdik. Yeni fincan takımını açtık. Ve sabah kahvemizi keyifle içtik. Her yudumun tadını çıkardık. Eğer sizler de bu yazıyı... Kahve ve çayınızla birlikte okuyorsanız... Anlatılanların hepsini unutun derseniz. Yazı zaten uçar gider. Aklınızda kalan sadece bu manzara olsun. Eğer *Hürriyet Gazetesi*’nin genel yayın müdürü... Bir sabah Şemdinli manzarasına karşı... Rahat rahat kahve içebiliyorsa... Bakmayın siz el alemin feryatlarına... Bu iş daha bitmedi demektir.”* (Berberoğlu, 02.09.2012)

Berberoğlu’nun bu yazısı yayınlandığı ve “bir şey yok” mesajı verdiği günün hemen ertesinde PKK, Şırnak’ın Beytüşşebap ilçesine baskın düzenlemiş ve resmi rakamlara göre, yaşanan çatışmada 10 asker ve 20 PKK’li hayatını kaybetmiştir (*Hürriyet*, 03.09.2012). Birer gün arayla gündeme oturan bu iki olay, *Hürriyet*’in ülkenin politika gündemini belirleme çabasını suya düşürmüştür. Gerek iktidar medyası, gerekse muhalif gazeteciler tarafından eleştirilen *Hürriyet* ve Berberoğlu’nun habercilik anlayışı için “sit-com gazetecilik” benzetmesi yapılmış; Fehmi Kuru, haberin olduğu yerde gazeteciye ön plana çıkaran ve gündem belirleme çabasında olan bu anlayışı eleştirerek gazetecilerin böylesi bir gündemde psikolojik harekâtın parçası olmaktan kaçınmaları gerektiğini belirtmiştir. Cengiz Çandar ise, bu gazetecilik tarzının Enis Berberoğlu’nun değil, Ertuğrul Özkök’ün tarzı olduğuna dikkat çekmiştir (gazeteciler.com, 03.09.2012). Mehveş Evin, “Dağdaki plastik çiçekler” başlıklı yazısında, *Hürriyet*’in PKK’ye cevap vermeye çalışırken kendi de “šov yapma” hatasına düştüğünü vurgulayarak “*Fotoğrafta toplam üç adet plastik çiçek başrolde. Kurguyu özenle hazırladıklarını yazmış Berberoğlu. Ancak adı*

üstüne kurgu, yani gerçekten uzak. Tıpkı plastik çiçekler gibi... Tepeden Şemdinli'ye bakıp kahve içerek, fotoğrafta bir okla Şemdinli'yi göstererek 'orada' ne olduğunu anlayamayız, sorunları çözemeyiz. Yıllardır yaptığımız hata tam da bu değil mi?" diyerek eleştirmiştir (Evin, 03.09.2012).

Berberoğlu, göreve başlamasının üzerinden henüz beş yıl geçmeden, 10 Ağustos 2014'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminden iki gün önce görevden ayrılmıştır. İstifasının hemen ardından siyasete atılan ve CHP merkez yönetimine giren Berberoğlu, 2015 seçimlerinden önce verdiği bir röportajda, gazete üzerindeki iktidar baskısını anlatmıştır: *"Sonuç olarak yönetemediğim süreçler oldu bu gazetede. Oktay Bey sürecini yönetemedim. Özdemir İnce sürecini yönetemedim. Rahmi Turan sürecini yönetemedim. Bu insanların gazetede en azından ben var olduğum sürece devamını sağlamakla yükümlüydüm. Yapamadım. Süreç çok sert geçti, idare edemedim. Topu göğsümde yumuşatıp, ayağıma alıp süremedim. Tayyip Erdoğan nokta atışı yapmadı. Hürriyet'e sopayla girdi. Ne çıkarsa bahtına. Tahmin edemeyeceğiniz kanallar kullanıldı o süreçte."* (Bugün, 10.05.2015)

Berberoğlu'nun istifası ise seçim meydanlarından grubu hedef gösteren Erdoğan'ın son mitinginde yaptığı konuşmadan hemen sonra gelmiştir: *"Bu Doğan Grubu'nun nereye hizmet ettiğini öğrenin, tabi ki Doğan Grubu Tayyip Erdoğan ile iyi geçinemez, Tayyip Erdoğan da bunları açık açık ifşa eder, etmeye de devam edeceğiz. Çünkü milletim bunları iyi tanırsın. Ona göre bunlara tavrını koysun. İstiyorlar ki cumhurbaşkanı eski Türkiye'yi muhafaza etsin, ey Doğan Grubu şunu bilesin, Erdoğan sizin idare edeceğiniz bir siyasetçi değildir. Bu başlığı atana bilesiniz ki hiçbir zaman bizden saygı olmaz."* (Gerçek Gündem, 09.08.2014; Hürriyet, 10.08.2014; Hürriyet, 07.09.2014; T24, 08.08.2014).

Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonraki hafta, gazetenin en gözde ve devletçi yazarlarından Yılmaz Özdil'in Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan'la ilgili yazdığı köşe yazısının yayınlanmaması, dikkatleri gazeteye yoğunlaştırmıştır. Hürriyet yönetimi, Özdil'in yazısında Doğan Yayın İlkeleri'ne aykırı bazı ifadeler yer aldığı ve değişiklik yapmak yerine yazısının yayınlanmamasını tercih ettiğini ve istifa ettiğini duyurmuştur. Berberoğlu'nun istifasının ardından 2 hafta boyunca genel yayın yönetmeni belirlenememiş ve gazeteyi Hürriyet Dünyası Yönetim

Kurulu Başkanı Vuslat Doğan Sabancı yönetmiştir. 27 Ağustos 2014'te yapılan basın toplantısıyla Ankara Temsilcisi Sedat Ergin'in Genel Yayın Yönetmenliği'ne getirildiği duyurulmuştur (*Hürriyet*, 27.08.2014; Odatv.com, 15.08.2014).

Uzun süre siyasi iktidarın baskısı altında geçen dönemin ardından, 7 Haziran 2015'te yapılan Genel Seçimler öncesi yaşanan gelişmelerle *Hürriyet* ile AKP iktidarı arasındaki ilişkiler yine gerilmiştir. *Hürriyet* gazetesi, Mısır Cumhurbaşkanı Mursi hakkında verilen idam kararı ile ilgili haberiyle, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hedefine oturmuştur. Haberi "Yüzde 52 oy aldı, idam kararı verildi" başlığıyla veren *Hürriyet*'in kendini kastettiğini ileri süren Erdoğan, gazeteye savaş açmış ve gazeteyi "paralel" olarak adlandırdığı Gülen Cemaati ile birlikte hareket etmekle suçlamıştır: *"Doğan Grubu, sen de avucunu daha çok yalarsın. Beraber hareket ettiğiniz paralel örgüt, aynı şekilde siz de çok avucunuzu yalarsınız."* İktidar güdümündeki medya Doğan Grubu'na yönelik linç kampanyasını yürütürken; *Hürriyet*, "Sayın Cumhurbaşkanı'na Sesleniyoruz" başlıklı bir açık mektup yayınlamıştır: *"Eğer kastınız, Anayasa'nın güvencesi altında olan basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, eleştiri özgürlüğü gibi haklarımızı kullanmaktan korkmak ise... Bu özgürlükleri hiç korkmadan savunacağımızı bilmelisiniz."* (diken.com.tr, 17.05.2015; *Hürriyet*, 19.05.2015).

Bu hamlesiyle iktidar ile güdümündeki medya ve gazetecilerin öfkesine maruz kalan *Hürriyet*'e Başbakan Davutoğlu, *"Herkes yerini yurdunu bilecek"* diye tepki gösterirken, *Star* gazetesi yazarı ve Erdoğan'ın danışmanı Yiğit Bulut, *"İki silahım yüzlerce mermim var, ben ölmeden cumhurbaşkanına kimse dokunamaz"* açıklamasıyla tartışmayı bir başka noktaya taşımıştır. Çok geçmeden Erdoğan'ın avukatları; Sedat Ergin, gazete ve hurriyet.com.tr yöneticileri hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. "Halkı ırk, din, dil ayrımı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmek", "halkı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne karşı silahlı eyleme teşvik etmek", "suçu ve suçluyu övmek" ve "terör örgütü propagandası yapmak" suçlamalarıyla yöneticilerin tutuklanması talep edilmiştir (*Bianet*, 21.05.2015; *diken.com.tr*, 19.05.2015; *diken.com.tr*, 20.05.2015).

Ana akım medyadaki hâkimiyeti azaltılmak istenen Doğan Grubu, vergi borcunun ardından stratejik bir küçülmeye gitmiş ve ilk olarak bünyesindeki *Milliyet*

ve *Vatan* gazetelerini satmıştır. Hiç kimsenin el altından da olsa Doğan ile AKP'nin vergi borcu indirimi için anlaştığına dair bir belge ortaya koyamadığını, kimsenin dayanak bulamadığı için bu iddiayı dillendiremediğini belirten Mavioğlu, vergi borcu indirimiyle grubun küçülmeye gitme kararının eş zamanlı olduğuna dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, *Star TV*'yi Doğuş Grubu satın almış, grup Hürriyet Media Towers'ı da satmıştır. *Radikal* önce tabloid boya düşürülmüş, başına *Zaman* gazetesi kökenli Eyüp Can Sağlık getirilmiş, ilerleyen dönemlerde de yalnızca internet üzerinden yayın yapmaya başlamıştır. Erdoğan'ın başbakanlık dönemindeki danışmanlarından Akif Beki, *Radikal* gazetesine yazar olarak getirilmiş, *CNN Türk* ve *Kanal D*'de de AKP'ye yakın isimler yerleştirilmiştir (Mavioğlu, 2012: 54).

Milliyet gazetesi satıldıktan sonra genel yayın yönetmenliğine getirilen Derya Sazak, üzerinde medyadan çekilme baskısı bulunan Doğan Grubu'nun vergi cezasının ardından medyada küçülme kararı almak zorunda kaldığına dikkat çekmiştir: *“Ali Karacan, Aydın Doğan'a giderek, ısrarla gazeteyi kendisine devretmesini istiyor. Aydın Bey önce direniyor. Bu arada hükümet cephesinden, Aydın Doğan'a elindeki gazete ve televizyonları devrederek medyadan tümüyle çekilmesi telkin ediliyor. Murdoch dâhil uluslararası medya tekelleri, Hürriyet, Kanal D gibi kârlı şirketleri satın almak üzere teklif yağıdırıyorlar. O sırada Milliyet de bu paketin içinde yer alıyor. Ancak, Aydın Bey'e, her şeyi satarak medyadan çekilmek, hele Milliyet ve Hürriyet gibi Türkiye'nin 60 yıllık kalelerini terk etmek ağır geliyor. Medyadan çekilmekten vazgeçiyor. CEO'ların 'parlak' tekliflerini; üzerindeki 5 milyarlık vergi baskısına karşın, iktidarla 'mütareke'nin aracı haline getirmeyi reddediyor. Biat etmiyor, toplu satıştan vazgeçiyor. O dönemin Aydın Doğan'a faturası 1 milyar oluyor. Ancak, 'Aydın Doğan'ı Aydın Doğan yapan' Milliyet elden çıkarılıyor.”* (Sazak, 2014: 133)

Son olarak, sosyal medya üzerinden yapılacak operasyonları sızdıran hesap olarak bilinen “Fuat Avni”, Erdoğan'ın medya gücünün tamamını ele geçirmek için operasyon hazırlığı içinde olduğunu ve Doğan Grubu'nu hedeflediğini ileri sürmüştür (*Sözcü*, 30.06.2015).

Doğan Grubu vergi cezalarıyla elindeki televizyon ve gazeteleri satmaya zorlandığı gibi, bünyesinde Garanti Bankası'nı bulunduran Doğuş Grubu ise düşük

yoğunluklu da olsa AKP'ye maruz kalmıştır. Doğan Grubu'na yönelik vergi cezası bir boyutuyla “ibret-i âlem” için, sektördeki her yatırımcıya ders olacak niteliktedir (Mavioğlu, 2012: 56).

3.3.2. Doğu Grubu

Medya dışında bankacılık ve finans, otomotiv, inşaat, turizm, hizmet, gayrimenkul, enerji, eğlence sektöründe yatırımları bulunan Doğu Grubu, 2002 yılı itibarıyla bünyesinde *NTV*, *CNBC-e*, *Radyo Eksen* gibi medya kuruluşlarını barındırmaktadır. Kuyucu'ya göre 2000'lerde büyüme göstermeye başlayan grup, Ferit Şahenk yönetiminde 2001 krizini başarılı bir kriz yönetimiyle atlattır. Grup, bu süreçte Osmanlı Bankası ile Körfez Bank'ı birleştirmiş, ikinci aşamada ise bu birleşmeden doğan Osmanlı Bankası'nı bünyesinde bulunan Garanti Bankası'yla birleştirmiştir (Kuyucu, 2012: 473).

Büyüküğün her zaman etkinlik anlamına gelmediğine dikkat çeken Adaklı, bazı küçüklerin belli bir bileşiminin toplumsal anlamın inşasında, davranış kalıplarımızda daha fazla etki yapabileceğini vurgulamaktadır. Buna örnek teşkil eden Doğu Grubu, medya endüstrisinin sahiplik açısından en büyükleri arasında bulunmamakla birlikte, güçlü bir editoryal kadroya sahip haber kanalı *NTV* ve AB grubu izleyici kitlesine hitap eden *CNBC-e* ile nitelikli yayıncılık (*quality television*) olarak adlandırılan türün temsilcisi haline gelmiştir (Adaklı, 2013: 584-585).

Grup, geniş alanlara yayılan işleri ve yatırımları gereği, her gelen siyasi iktidarla arasını iyi tutmak durumunda hissetmiştir. Dağıstanlı, 2003 yılında Erdoğan ve bazı bakanların mal varlıkları tartışmalarının gündem olduğu dönemde, *NTV* Genel Müdürü Cem Aydın'ın sözüne dikkat çekmektedir: “*Elimizde bu konuda haber yapılabilecek sağlam malzeme var, ama yapamıyoruz. Bankanın (Garanti Bankası) kaderi bir bakanın iki dudağı arasında.*” (akt. Dağıstanlı, 2014: 18-19). Diğer yatırımlarında başarılı olmak isteyen bir medya patronuyla siyasal iktidar arasındaki korunması gereken dengeyi gösteren bu örnek, Doğu Grubu'nun en önemli medya kuruluşu olan *NTV*'nin belki de ilerleyen dönemlerde takınacağı tutumu irdelemek açısından başlangıç noktası olarak ele alınmalıdır.

Doğuş Grubu'nun amiral gemisi konumundaki NTV'nin kaliteli haberciliğiyle rakiplerinin hayli önünde olduğuna dikkat çeken Mavioğlu, kanalda 2011 seçimleri öncesinde beklenmedik adımlar atılmaya başlandığını belirtmiştir. Banu Güven, Ruşen Çakır, Mirgün Cabas gibi isimlerin “ekrandan alınmasıyla” sonuçlanan bu süreçte haber merkezi yeniden örgütlenmiş, çok sayıda iyi haberci kanaldan uzaklaştırılmıştır. Grup yöneticileri “kendi tasarrufları” açıklamasını yapsa da, pek çok kişi bu durumun AKP iktidarının dolaylı veya doğrudan müdahalesiyle gerçekleştiği inancını taşımaktadır (Mavioğlu, 2012: 57).

Ancak kanaldaki değişim ve kadrolaşma, 2011 seçimlerinin çok öncesinde başlamış, kanal açıkça AKP ile karşı karşıya kalmamaya gayret göstermiştir. Örneğin, AKP iktidarının ilk yıllarında, 22 Temmuz 2004'te Pamukova'da yaşanan hızlı tren kazasına ilişkin bir program engellenmiştir. Kazanın ardından yapılacak olan Yakın Plan programı, gün boyu tanıtımının yapılmasına rağmen, yukarıdan gelen “*bu konuyu kapatıyorsunuz*” emri üzerine yayınlanmamıştır. Olay yerinden haber yapan kanal muhabirine kesinlikle ölü sayısı vermemesi ve abartılı cümleler kullanmaması tembih edilmiştir. Dağıstanlı'ya göre, kanal yöneticileri ve gazetecilerin bu müdahaleye yönelik öfkesinin ardından eğer direnilebilseydi, o kanalda gazeteciliğin gücü artacaktı: “*Olmadı. Diyeceğim, tren kazasında, kaza süsü verilmiş bir de cinayet işlendi, ama cinayet mahalli Pamukova değil, NTV haber merkeziydi.*” (Dağıstanlı, 2014: 71-74)

Kanaldaki değişikliklerin ekrana yansımaları ve durumun kurum dışından gözlenebilir vaziyete gelmesi 2011 yılına denk gelebilir, ancak bu değişikliklerin temelleri 2009'da atılmaya başlanmıştı. Bugün pek çok kişinin, başbakan danışmanlarıyla yaptığı telefon konuşmalarının ses kayıtlarının sızdırılmasının ardından yakından tanıdığı bir ismin, kanalda önemli bir göreve atanması, kanalın ve grubun gidişatını, geri dönüşü zor bir yola girmesinin göstergesiydi. NTV Başbakanlık Muhabiri Nermin Yurteri, 2009'da Haber Koordinatörü Mustafa Hoş'un yardımcılığına atanmıştı. Bu atamadan kısa süre önce, Devlet Bakanı Nimet Çubukçu Can Dündar'ın programına konuk olmuş, canlı yayın sırasında Yurteri rejiyi arayarak, bakanın canlı yayına konuk olmasına neden olan olayla ilgili Dündar'ın soru sormamasını istemiştir. Bu olaydan kısa süre sonra Yurteri, kanal merkezine atanmış, beş ay sonra ise, Şubat 2010'da Mustafa Hoş'un kanaldan

ayrılmasıyla Yurteri, haber koordinatörlüğü görevine getirilmiştir. Göreve geldikten sonra verdiği röportajında tarafsızlık vurgusu yapan ve NTV'nin yandaş medya tartışmalarının tarafı veya muhatabı olmadığını savunan Yurteri, birkaç sene sonra "Alo Nermin" olarak anılacaktır (Dağıstanlı, 2014: 196-197; Dördüncü Kuvvet Medya, 17.02.2010; *Gerçek Gündem*, 07.09.2009; NTV, 08.02.2010; *Sol*, 11.03.2014).

Dağıstanlı, Yurteri'nin başbakanlık muhabirliğinden haber koordinatörü yardımcılığına getirilişinin, kayıtsız şartsız teslimiyetin tescili olduğunu vurgulamaktadır: *"Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği liderleri arasında bir 'kırmızı hat' vardı. Dünya bu dehşet dengesi üstünde yaşıyordu ve bir küçük aksaklık sonucu kıyamet kopabilirdi. Bir yanlış anlamadan veya insan hatasından kaynaklanabilecek böyle sorunları bertaraf etmek için bir son dakika mekanizması olarak düşünülmüştü 'kırmızı hat'. Hükümet ile medya kuruluşları arasında da böyle hatlar vardı ve NTV'nin Nermin'i bu kırmızı hatların en iyi çalışanıydı."* Şubat 2011'de ise Erdoğan'a yakın biri olan Baran Sevişoğlu, Kurumsal İlişkiler Temsilcisi sıfatıyla NTV Ankara'ya yerleştirilmişti (Dağıstanlı, 2014: 102).

NTV ve Doğuş Grubu'nun siyasi iktidar karşısındaki tutumunun, ortaya çıkan ses kayıtlarından sonra en sembolik göstergesi olan Yurteri göreve geldikten sonra kanalın örgütsel yapısı ve ekrana yansımaları da iktidarı rahatsız etmeyecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Kanalın haber merkezinde yaşanan bir örnek dikkat çekicidir: Yurteri'nin göreve yeni geldiği zamanlar kanalı ziyaret eden dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, grup yöneticisi Erman Yerdelen ve Yurteri eşliğinde kanalı gezmektedir. Muhabirlerin (dönemin Başbakanı Erdoğan'ın savaş açtığı) mizah dergileri okuduklarını görünce durup dergilerle ilgili bir şeyler söyleyen Arınç'ı yolcu ettikten sonra haber merkezine bir hışımla giren Yurteri *"Bir daha böyle dergiler görmeyeceğim!"* diye muhabirlere çıkmıştır (akt. Dağıstanlı, 2014: 101).

Karar verici mekanizmalara yerleştirilen kilit isimler liderliğinde şekillenen yayın içerikleri, AKP hükümeti aleyhine olmayacak şekilde yönlendirilmiştir. Örneğin, Mustafa Hoş, cemaat okulları ile ilgili haberler yapılmasını istemiyordu.

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in kanala bulaşmasından korkuluyor, onu ekrana çıkarmak zorunda kalmamak için onunla ilgili haberler yapılmıyordu. 2009'da İstanbul'da yaşanan ve İkitelli'de 10 kişinin hayatını kaybettiği sele dair haber yapan muhabirler, Mustafa Hoş ve Nermin Yurteri tarafından, Erdoğan'ın belediye başkanlığı döneminde yapılan binaların tartışmaya açılmaması için, siyasi eleştiriye girmemeleri ve binaları sorgulamamaları yönünde tembihleniyordu. Yurteri, "bir tatsızlık çıkmaması için" bazı haberleri iptal ediyordu. 2009'da AKP Kürt açılımını başlattığında Mustafa Hoş, AKP aleyhine haber yapılmayacağını söylemişti (Dağıstanlı, 2014: 101-154).

Özellikle 2011 yılı, NTV'de pek çok istifaya, işten çıkarmaya, son verilen programlara sahne olmuştur. Kanalin en çok izlenen isimlerinden Banu Güven, Kürt Milletvekili Leyla Zana'yı programına çıkarmasının engellenmesi üzerine kanaldan ayrılmıştır. Ayrıldıktan sonra *Taraf* gazetesine verdiği röportajda Güven, kanalda değişen ortama dikkat çekmiştir; yapılan işin sınırları belirlenmiş, tartışma programları seçimden birkaç hafta önce yayından kaldırılmıştır. Zana'nın röportajının engellenmesi üzerine erken tatil isteyen Güven'in programı, bir sonraki yayın dönemine ise dâhil edilmemiştir (Tekerek, 12.07.2011)

Çiğdem Anad, Nuray Mert, Mirgün Cabas ve Ruşen Çakır'ın programları da yayından kaldırılarak seçim öncesi tatile çıkarılmışlardır. Can Dündar, Erdoğan'ın hedef göstermesinden sonra programına son verilen Nuray Mert'i programına çıkarmak istemiş, bu istek kanal yönetimi tarafından engellenince istifa etmiştir. NTV'de "Yayın Kurulu" adı verilen 9-10 kişilik heyet, kanalın ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş, örneğin Dış Haberler Editörü Mustafa Alp Dağıstanlı, heyetin "kurul" olma özelliğinin giderek azalması ve ümit kalmaması üzerine yayın kurulu toplantılarına katılmamaya başlamıştır. Önceleri Erdoğan'ın konuşmalarını habercilik açısından değerlendiren ve ona göre canlı yayın yapmayı tercih eden NTV, artık Erdoğan'ın tüm konuşmalarını canlı yayınlamaya başlamıştır. Canlı yayınlar, grubun CEO'su Ferit Şahenk'in NTV yayınlarına dair birtakım sorunları çözmek üzerine Ankara'da, tüm prosedürleri yerine getirmiş olmasına rağmen neden sorun yaşadıklarını sorması üzerine bürokratlardan "*Ama siz de Başbakan konuşurken canlı yayına geçmiyorsunuz*" şikâyetini işitmesiyle başlamıştır (Dağıstanlı, 2014: 157-158; Mavioğlu, 2012: 57; *Sendika.Org*; 11.06.2011).

Kanalda yaşananlara yönelik eleştirilerin had safhaya ulaşması üzerine açıklama yapmak zorunda kalan dönemin Doğuş Yayın Grubu Genel Müdürü Cem Aydın, Güven'in iktidarın baskısı sonucu işten çıkarılmadığını, *NTV*'nin yeni formatında kendisine uygun program bulunamamasından ötürü işine son verildiğini ileri sürmüştür. Leyla Zana röportajına denge gözetme ve hassasiyetlere dikkat etme nedeniyle müdahale ettiklerini belirten Aydın, *NTV*'de değişim yaşandığını kabul ederek bunu “yeni bir yapı ve yayıncılık anlayışına” bağlamıştır: “*NTV*'yi yeni yapısıyla yayıncılık standartları ve rekabet açısından daha etkili bir kanal haline getirmeye, benzerlerinden ayırmaya çalışıyoruz. *NTV*'ye değer katmış, *NTV* ile işleri öne çıkmış arkadaşlarımızı nasıl değerlendireceğimiz önümüzdeki en önemli konu. Önceliğimiz, isimlere program yaratmaktan ziyade yeni yayın formatını ortaya çıkarmak. Medya dedikodularında adı anılanlar için de bu geçerli. *NTV* değişiyor, evet. Türkiye'nin gerçeklerinden etkileniyor, evet. Ama bu değişimi büyülemek, daha iyiye ulaşmak için kullanacağız.” (Milliyet, 18.07.2011).

2013 Mayısında başlayan Gezi Parkı eylemleri ve eylemlere yönelik polisin ve hükümetin uyguladığı şiddeti ana akım medyanın görmemesi, ana akım medyanın durumunu sorgulatan kopuş noktası olmuştur. En azından haber vermesi beklenen bir haber kanalı olarak konumlandırılan *NTV*, olayları görmüyor, haber vermiyordu. Ekrandan alınan tüm isimler ve kanalda yaşanan tüm değişikliklerle gündeme gelen ve siyasi iktidarla iyice yakınlaştığı eleştirileri yapılan *NTV*, birçok diğer medya kuruluşunun aksine izleyicinin biriken tepkisiyle doğrudan karşı karşıya kalmıştır. Taksim'de *NTV*'nin canlı yayın aracı eylemciler tarafından yakılmış insanlar *NTV* mikrofonlarına konuşmamışlardır. Milli basketbolcu Cenk Akyol maçtan sonra kendine uzatılan *NTV* mikrofonunu yere atarak kanalı protesto etmesi üzerine milli takım kadrosuna alınmamıştır. Basketbol milli takımının sponsoru Garanti Bankası'ydı. Akyol, kadroda neden olmadığını sorduğunda “Devlet” yanıtını almıştı. *NTV* Spor Genel Yayın Yönetmeni Fuat Akdağ Galatasaray Kulübü İcra Kurulu Başkanı Lütfi Arıboğan'a bir şikâyet mektubu yollayarak sporcunun cezalandırılmasını istedi. Akyol'u kulübüne şikâyet edenlerin federasyona da şikâyet edebileceği ihtimallerine dikkat çekildi. 2001'den beri Basketbol Federasyonu'nun en büyük sponsoru Garanti Bankası'ydı, 2002'den beri tüm basketbol milli maçlarını *NTV* yayınlıyordu. Sonuç olarak *NTV*'yi protesto eden bir milli sporcu, ekonomik ve

politik ilişkilerin güçlerini birleştirmesiyle milli takım kadrosuna alınmamıştı (T24, 13.07.2013; Uluğ, 15.07.2013, Zete, 27.05.2014).

Dışarıda eylemler, içeride de kanal yönetiminin baskısı vardı, Yurteri her haberi tek tek kontrol ediyor, eklemeler çıkartmalar yapıyor, bu işi editörlere bırakmıyordu çünkü hükümetten Yurteri'ye durmadan telefon geliyordu. NTV'nin bu dönemdeki tavrı öyle tepkilere yol açmıştı ki 3 Haziran 2013 günü NTV'nin Maslak'taki merkezinin önüne gelen binlerce kişi kanala duydukları öfkeyi dile getirdi. Durumun nedenleri ve sonuçları, 200 liralık banknotlar yapıştırılmış pankartlarda yazılıydı: “Satılmış medya istemiyoruz”, “Canlı yayın kaç para”, “Parasını versek bize de haber yapar mısın NTV?”, “Bu da mı haber değil NTV?”, “Satılmış medya.” Kalabalığın açıklama yapılması isteği canlı yayına geçildi. Aşağı inen Cem Aydın, protestocularla görüştü ve onlardan özür diledi. NTV mikrofonu canlı yayında eylemcilerin eline verildi. Kanal çalışanları da eylemcilere destek verirken Cem Aydın'a yakın yöneticilerin bile sandalyelerin üzerine çıkarak kalabalığı alkışlaması, kanal içindeki tepkileri de gösterir nitelikteydi (Dağıstanlı, 2014: 44-45; Sol, 04.07.2013; Vatan, 04.06.2013).

Holding ve kanal yönetiminin toplantısının ardından çalışanlarla toplantı yapan Cem Aydın, bir süredir yapılan haberciliğin yanlış olduğunun farkına vardıkları ve hükümetten gelen baskıları göğüslemeye çalışarak herkese daha eşit mesafede duracak bir yayın politikası benimsemek zorunda olduklarını söyledi ve çalışanlardan özür diledi. Birkaç gün haberleri veren NTV normalde yüzde 1-3 düzeyinde olan reytinglerini yüzde 10'lara çıkardı. Ancak Erdoğan'ın Fas'tan döndüğünde yaptığı konuşmanın ardından kanala, doğrudan telefonlar gelmeye başladı ve Yurteri, Cem Aydın'ı işaret etti. 12 Haziran 2013'te kanalın kuruluşundan beri yönetiminde olan Cem Aydın, Ferit Şahenk'e “ancak bu kadar eğilebileceğini” söyleyerek istifa etti. NTV hızla eski yayın çizgisine döndü ve ilk olarak BBC Türkçe Servisi'nin bülteni de sansürlendi. Bunun üzerine BBC Küresel Haber Dairesi Başkanı Peter Horrocks, NTV'yle anlaşmalarını askıya aldıklarını duyurdu (Dağıstanlı, 2014: 46-49).

Aydın'ın istifasının ardından kanal adeta yeniden örgütlendi. Star TV İçerik Grup Başkanlığına Ömer Özgüner, NTV Genel Yayın Yönetmenliğine Nermin Yurteri getirildi. Erman Yerdelen ise Doğuş Yayın Grubu Yönetim Kurulu Başkanı

oldu. İddialara göre yeni yönetimle birlikte kanal içindeki baskı iyice arttı. Öyle ki, Yerdelen'in, İnsan Kaynaklarından Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı Serap Yetiş'ten kanal önündeki eyleme katılan çalışanların isimlerini istediği iddia edildi. *NTV Tarih* dergisinin Gezi ile ilgili özel sayısının baskısı engellendi. Yerdelen'e isim vermeyi reddeden Yetiş ve *NTV Tarih* Genel Yayın Yönetmeni Gürsel Göncü istifa etti. Dergilerden Sorumlu Genel Müdür Neyyire Özkan, Kültür Sanat Editörü Hasan Cömert, programı kaldırılan ve dergiye transfer edilen *GQ* dergisi Genel Yayın Yönetmeni Mirgün Cabas, programı iki yıl önce kaldırılan ve *Star TV*'de editörlük yapan Çiğdem Anad, fotoğraf sanatçısı Mehmet Turgut, *NTV* Ankara Temsilcisi Nilgün Balkaç ve adını bilmediğimiz pek çok kişi istifa etti (*Bianet*, 05.07.2013; *Dördüncü Kuvvet Medya*, 04.07.2013; *Sol*, 04.07.2013; *Sertel*, 08.07.2013; *T24*; 04.07.2013; *Vatan*, 04.06.2013).

Siyasi iktidarın istediği şekilde yeniden örgütlenen kanalın üst yönetimine, Aralık 2014'te, Star Medya Grup Başkanlığı görevine son verilen Mustafa Karaalioğlu "Yönetim Kurulu Danışmanı" olarak yerleştirildi (*Hürriyet*, 11.12.2014). 17/25 Aralık sürecinde internetten sızdırılan ses kayıtları, grupla siyasi iktidar arasındaki ilişkinin boyutlarını ortaya koydu. Bu kayıtlara göre, dönemin Başbakanı Erdoğan ve Ferit Şahenk arasında geçtiği iddia edilen bir telefon görüşmesinde, yolsuzluğa dair ses kayıtlarının ortaya çıktığı 17 Aralık 2013'te, Şahenk'i arayan Erdoğan, danışmanı Yiğit Bulut'un NTV yayınına katılmasını istiyor. Şahenk, bu meseleyi Yalçın Akdoğan kanalıyla organize edeceğini söyleyerek telefonu kapatıyor. Bir diğer telefon görüşmesinin ise Nermin Yurteri ve dönemin Başbakan Danışmanı Yalçın Akdoğan arasında yaşandığı iddia ediliyor. Bu görüşmede ise, Akdoğan, hükümeti savunacak kişilerin yayına çıkarılmamasından şikâyet ediyor ve Yiğit Bulut'u yayına çıkarmalarını istiyor. Bunun üzerine Yurteri, Bulut'un yayına çıkarılması halinde kanal önünde eylem olacağını söylüyor. Yurteri, 17 Aralık'tan itibaren yayına çıkardıkları kişileri Akdoğan'a aktarıyor:

"İlk gün Mehmet Barlas'ı yayına aldık ve Barlas yayında dedi ki ben kaset bekliyordum, bunlar çıktı dedi. Tamam mı? Arkasından dün Fadime Özkan (Star gazetesi yazarı, hükümet destekçisi). Ondan önceki şey İbrahim Uslu, Anar'dan (AKP'nin danışman şirketi). Ardından şey, sen söyle Yenişafak yazarı, adı aklıma gelmiyor. Şöyle söyleyeyim ben sana, biz sınırlarımız içinde, bana eğer şu kadar güveniyorsan hiç olmayacak bir yayın yapıyoruz. Artı sana şu kadarını da

söyleyeyim. Saat 3'e kadar ne Bakanların adını verdik o gün, ne çocukların adını, Anadolu ajansı geçene kadar. Orada çok başka bir dalga estiriliyor olabilir ama gerçekleri sen bil diye söylüyorum. Bundan daha dengelisi yok Yalçın sana öyle söyleyeyim bütün samimiyetimle. Bundan daha dengelisi yok, bundan bir adım daha dengelisi size zarar verecek bir şey. Ve kapıya 10 bin kişiyi yığacak bir şey. Sana twitter raporlarını da mail atacağım, izleyici görüşlerini de mail atacağım. Yediğimiz küfürleri de.” (Zete, 11.03.2014)

Montaj olduğu ileri sürülen bu ses kayıtlarının ardından Yurteri görevden alınmamış veya istifa etmemiş, NTV tüm tepkilere rağmen dengeli yayıncılığa devam etmeyi tercih etmiştir. Bu yayın çizgisini benimsemenin karşılığı ise, Doğuş Grubu'na kamu ihaleleri ve vergi borçlarının silinmesi şeklinde geri dönmüştür.

3.3.3. Gülen Cemaati'nin tasfiyesi: 17-25 Aralık ve “Cemaat Medyası”

Bir önceki bölümde, siyasal İslam bölümünde genişçe yer verilen, ılımlı İslam'ın temsilcisi Fethullah Gülen Cemaati, AKP iktidarının ilk dönemlerinden itibaren destekçisi ve iktidar ortağı olmuştur. Baycar'a göre (2014), “hizmet” hareketi olarak bilinen ve Sünni İslam üzerine kurulu olan bu hareket, kendini, kökleri İslam'ın manevi ve hümanist geleneğinden gelen dünya çapında bir sivil inisiyatif olarak tanımlamaktadır. 1970'lerde küresel bir toplumsal ve politik bir hareket haline gelen Gülen Cemaati, dünyanın pek çok ülkesine yayılan okullarıyla bilinmektedir. AKP iktidarı döneminde müttefik haline gelen Cemaat, “Türkiye’de askeri vesayeti bitirme” sürecinde önemli rol oynamıştır. Öte yandan Cemaat kadroları ile AKP kadroları, 2008-2011 arasında birlikte pek çok polis operasyonu ve siyasi dava yürütmüştür.

Nedim Şener ve Ahmet Şık'ın yanı sıra pek çok gazetecinin yargılandığı ve tutuklandığı bu davaların başında Ergenekon, Devrimci Karargâh, Balyoz, KCK ve Şike davaları gelmektedir (Çakır ve Sakallı, 2014: 20-27). Devletle kavgalı olduğu söylenen AKP, özellikle 2007 seçimleri sonrasındaki dönemde kavgalı olduklarını ekarte etmiştir. YÖK ve HSYK gibi devlet kurumlarında örgütlenen AKP, Cemaat ile birlikte devletin ta kendisi olmuştur. Mavioğlu'na göre, tarihinin hiçbir

döneminde şeffaf olmayan Cemaat de başkalaşarak bir siyasi parti gibi hareket etmeye başlamıştır. Erdoğan'ın “ustalık dönemi” olarak adlandırdığı dönemde ise muarızlar tasfiye edilmiş ve savaş artık başka bir boyutta yaşanmaya başlamıştır (Mavioğlu, 2012: 12-14).

Cemaat ile AKP arasındaki çatlak, 2010 yılında İstanbul'dan kalkan Gazze'ye yardım götüren iktidara yakın bir sivil toplum kuruluşu olan İHH'ya ait gemilerin İsrail askerleri tarafından basılması sonrasında Gülen'in *The Wall Street Journal*'a verdiği röportajla hissedilir olmuştur. Röportajda, organizatörlerin yardım götürmeden önce İsrail ile mutabakat yollarını bulmaya yönelik girişimde bulunmaları gerektiğine dikkat çeken Gülen, bu tavrıyla AKP iktidarından tepki toplamış, uluslararası alanda ise, işbirliğine Erdoğan'dan daha uygun ve sürdürülebilir bir lider olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ancak bu olay sonrasında gerek Cemaat, gerek hükümet, ortak düşmanları sevindirmemek için meselenin büyütülmemesi gerektiğini vurgulamış, ancak bu olaydan sonra birbirlerine karşı “cephane” toplamaya başlamışlardır (Çakır ve Sakallı, 2014: 33-37; Fethullah Gülen Web Sitesi, 04.06.2010).

2012 yılında ise MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve dört MİT mensubunun KCK soruşturması kapsamında şüpheli sıfatıyla ifadeye çağırılması, Cemaat ile AKP arasındaki savaşın başladığının habercisi olarak nitelendirilmiştir. Buna karşılık, Fidan ve diğer istihbaratçıları ifadeye çağıran Savcı Sadrettin Sarıkaya, dosyadan el çektilmiştir. Bu gelişmeler üzerine, MİT mensupları ve bazı kamu görevlileri hakkında ceza soruşturması açılmasına, Başbakanlık'tan izin alınması şartı getiren 6278 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun çıkarılarak devlet sırları korumaya alınmıştır. Fidan hakkında Erdoğan, “Benim sır küpüm. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sır küpü. Türkiye'nin geleceğinin sır küpü” sözleriyle ne kadar kritik bir konumda olduğunu belirtmiştir (Al Jazeera, 11.03.2015).

Bir sonraki hamleyi AKP yapmış, 2013 yılında dershanelerin kapatılması gündeme gelmiştir. Gülen Cemaati'nin sahip olduğu dershanelerin hareket içindeki önemine dikkat çeken Baycar (2014), dershanelerin kapatılmasıyla Cemaat'in başlıca ekonomik kaynağının da tehdit altına girdiğini vurgulamaktadır; öneriye göre okula

çevrilemeyen bir dershaneyi kapatmamanın cezası 500 bin TL olarak belirlenmiştir, bu durum da Cemaat için ciddi bir ekonomik tehdit oluşturmaktadır.

Cemaat'ın bir sonraki hamlesi sert olmuş, 17 Aralık 2013 sabahı Türkiye büyük bir operasyona uyanmıştır. Ergenekon operasyonunu yöneten savcılarının başında gelen İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı vekili Zekeriya Öz'ün koordine ettiği operasyonda 89 kişi; "rüşvet", "görevi kötüye kullanma", "ihaleye fesat karıştırma" ve "kaçakçılık" gibi suçlamalarla gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınan isimler dikkat çekicidir: Dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler'in oğlu Barış Güler, dönemin Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın oğlu Salih Kaan Çağlayan, dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın oğlu Abdullah Oğuz Bayraktar, Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan, işadamları Ali Ağaoğlu, Rıza Sarraf, Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir. Bakan çocukları Barış Güler ve Salih Kaan Çağlayan, işadamı Rıza Sarraf ve Halk Bankası Genel Müdürü Süleyman Aslan'ın aralarında bulunduğu 26 kişi tutuklanırken, AKP kurmayları, operasyonun hükümeti ve ekonomiyi hedef aldığını ileri sürerek operasyonun arkasında Gülen Cemaati'nin olduğunu belirtmiştir (*BBC Türkçe*, 16.12.2014).

Polis operasyonuna eş zamanlı olarak, sosyal medyadan da yolsuzluk ve rüşvete dair olduğu ileri sürülen ses kayıtları, görüntüler, belgeler yayınlanıyordu. 18 Aralık 2013'te evlerde yapılan aramalarda görüntülenen paralar ve ayakkabı kutularından çıkan milyon dolarlar, ülkenin gündemine oturmuştur. Operasyonda görev alan beş emniyet müdürü görevden alınarak yerlerine yeni atamalar yapılırken, 19 Aralık 2013'te İstanbul Emniyet Müdürü Hüseyin Çapkın görevden alınıp merkez valiliğine atanmıştır. Emniyet ve Jandarma birimlerinin gizli soruşturmalarda üstlerine haber vermesini zorunlu kılan Adli Kolluk Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik jet hızıyla yürürlüğe konulurken, 25 Aralık 2013'te ise bakanlar Zafer Çağlayan ve Muammer Güler istifalarını sunmuş, parti içinde kırılma başlamış, Cemaat kökenli milletvekili İdris Naim Şahin partiden istifa etmiştir. Yolsuzluk operasyonunda ikinci dalga, bir başka Ergenekon savcısı Muammer Akkaş tarafından başlatılmış ve kolluk kuvvetlerine Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan'ın gözaltına alınması emri verilmiş, kolluk kuvvetleri savcılık talimatını uygulamamıştır. Emniyette Cemaat kadroları emniyet ve yargıdan hızla tasfiye

edilmiş, soruşturmadan geriye akıllarda, siyasilere ait olduğu iddia edilen internete sızdırılan ses kayıtları kalmıştır (*CNN Türk*, 24.03.2014).

“Haramzadeler” adlı sosyal medya hesabından; paraların kime, nasıl aktarılacağından, Sabah-ATV’nin satışının nasıl yapılacağına, medyanın içeriğine doğrudan nasıl müdahale edildiğine kadar pek çok konuda yapıldığı ileri sürülen telefon görüşmeleri yayınlanmış ve soruşturma bitene kadar yayın yasağı konulmuştur. Ancak sosyal medya sayesinde bunların gizli kalmadığına dikkat çeken Arsan, 2002’den beri kurdukları kirli tezgâhta birlikte iş gören Gülen Cemaati ve AKP’nin, bu ortaklık sayesinde yıllarca medyadaki çürümüş ilişkiler ağını ustalıkla kamudan gizlemeyi başardığını vurgulamaktadır. Arsan’a göre, medyadaki muhalif kalemler; emniyet ve yargıdaki güçlü yandaşlar sayesinde ekarte edilmiş, toplu davalarla hapse atılmış, işsiz bırakılmış, sansür tedbirleriyle muhalefet etmeleri engellenmiştir (2015: 377-378).

2013 yılına kadar AKP ile Cemaat ortaklığında yönetilen medya ise 2013’ten sonra ikiye ayrılmıştır. AKP, Cemaat ve örgütlenmesini “paralel yapı” olarak adlandırmaya başlamış ve tüm olanaklarıyla Cemaat kurumlarının üzerine gelmiştir. “Cemaat medyası” olarak adlandırılabilir grubun içinde *Zaman* ve *Bugün* gazeteleri, *Cihan Haber Ajansı*, *Samanyolu TV*, *Samanyolu Haber*, *Burç TV*, *Bugün TV*, *Kanaltürk TV* yer almaktadır. Arsan, yıllardır AKP’ye destek veren haber ve yorumlarla dolup taşan bu yayın organlarının birdenbire kamuya AKP’nin ne derece kirlenmiş olduğunu anlatma yarışına giriştiğine dikkat çekmektedir (Arsan, 2015: 375; *T24*, 19.05.2015). Öte yandan bu süreç, ana akım medyanın siyasi iktidarın ne denli kontrolü altında olduğunun tartışılmaya açıldığı ses kayıtlarının açığa çıkmasıyla da önem taşımaktadır. AKP-Cemaat hesaplaşmasında ortaya dökülen yolsuzluk iddiaları ve medyada olup bitenler, somut örnekleriyle ve yüksek sesle tartışılmaktadır.

3.4. Medyaya doğrudan müdahaleler

Medyanın hiçbir dönem özgür ve rekabetçi piyasa koşullarında var olmadığı bilinse de son yıllarda iktidarın tek bir partinin, hatta tek bir liderin elinde toplanması, medya üzerindeki baskıyı hiç olmadığı kadar arttırmıştır. Devletin

ekonomik alandaki büyüklüğü, medya patronlarına karşı kullanılacak araçların da etkili olmasına yol açarken, iktidarın yanında yer alanlar ihalelerle ödüllendirilmiş, karşıt olanlar ise vergiler yoluyla cezalandırılmıştır. Mevcut iklimden en çok etkilenen ise, gerek iktidar gerek medya patronları karşısında güçsüz durumda olan, politik kutuplaşma sonucunda mesleki dayanışmanın kırıldığı gazetecilik mesleği olmuştur (Sözeri, 2015: 7).

Medyanın 28 Şubat süreciyle birlikte bütün ilişkileri emir-komuta mekanizmasına bağlanmış, AKP ise bu emir-komuta zinciri kırmak bir yana pekiştirmiş ve medyayı, kendi propaganda aygıtı yapmak için elinden geleni ardına koymamıştır (Dağıstanlı, 2014: 28-29). Erdoğan'ın *“Adeta manşetlerle savaştık. Manşetlerin ok olup üzerimize yağdığı süreçlerden geçtik. Her sabah yalana, her sabah iftiraya, her sabah kirli kampanyalara uyandığımız günlerden bugüne geldik”* açıklaması, ana akım medyanın “ehlileştirilmesi” çabasının altında yatan nedeni açığa çıkarmaktadır (Sabah, 25.01.2012). Star gazetesi eski Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Karaalioğlu'nun yazısı ise, AKP'nin “kendine ait bir medya” yaratma arzusunun itirafıdır: *“Ergenekon'un olsun, laikçi sermayenin olsun, cemaatin olsun, marjinal sol dahil her örgütün medyası olsun ama yüzde 50'nin olmasın. Yüzde 50'nin sesini duyuracak, hukukunu koruyacak gazete ve televizyonlar olmasın. Olmasın ki eski-yeni derin devlet ittifakı o insanları, o insanların siyasetini, kurumlarını, vakıflarını, derneklerini boğazlarken kimse bir şey duymasın. Kanunsuz işlerini görürken kimse gerçekleri görmesin, kimse ses çıkarmasın.”* (Karaalioğlu, 10.02.2014)

17/25 Aralık sürecinin ardından internette sızdırılan ses kayıtları, medyaya doğrudan müdahaleleri ve ana akım medyadaki “yandaş” örgütlenmeyi tartışmaya açmıştır. Bu bölümde, ana akım medyanın “ehlileştirilmesi” için neler yapıldığı ve medyanın siyasi iktidar lehine nasıl araçsallaştırıldığına dair örneklerden oluşmaktadır.

3.4.1. Kurum içi örgütlenme/kadrolaşma

NTV örneğinde açıkça görüldüğü gibi, siyasi iktidar, kendisine sıkıntı çıkarmayacak medya kuruluşları için, bu kuruluşlarının karar verici

mekanizmalarına, bu amaç için uygun kişiler yerleştirilmesini sağlamakla işe başlamıştır. Bu durum yalnızca baskıyla gerçekleşmemekte, özellikle diğer sektörlerdeki yatırımları için ekonomik çıkar sağlama derdinde olan medya patronları, rıza göstererek kurumlarını bu doğrultuda örgütlemişlerdir. Dolayısıyla medya yalnızca siyasi iktidarın baskısı altında direnen mağdur olarak ele alınamayacak konumdadır. Eleştirilen ve şikâyet edilen mevcut tablonun oluşmasında siyasi iktidar kadar ana akım medyanın da suçu ve rolü olmuştur.

Kadrolaşma ihtiyacı öyle bir hal almıştır ki, Başbakanlık'ta çalıştığı bilinen bir medya birimi, hangi gazete ve televizyonun hangi kademesinde kimlerin çalışacağına karar vermeye başlamıştır. Bu birimin inisiyatifiyle siyasi iktidara yakın medya kuruluşlarında çalışan bazı isimler ana akım medyaya, AA ve TRT'ye transfer edilmişlerdir. Medyada yaşanan kıyım sonucu boş kalan koltuklar, bu yolla doldurulmuştur (Mavioğlu, 2012: 95).

Bu kadar hiyerarşikleşmiş bir medyayı kontrol etmek zor olmamıştır. Bunun için haber merkezlerinin başına, gazeteciliğin olmazsa olmaz koşulu olan eleştireliliğe sahip olmayan kişiler yerleştirilmiştir. Bilen, kafası çalışan, gazetecilik yapmakta ısrar edenler pasifize edilmiş, ezilmiş, atılmış, kızığa çekilmiş; bunun sonucunda ise yapılan işin standartları düşmüş, bu düşük standartlar altında ise kimsenin sesi çıkamaz duruma gelinmiştir. Sesini çıkaran, itiraz eden yerinden kaldırılmış ve yerine itiraz etmeyecek kişiler getirilmiştir. Düşünme fonksiyonları, gazetecilik çabası, insani refleks ve merak duygusu can çekişe çekişe ortadan kalkmıştır (Dağıstanlı, 2014: 100-159).

AKP döneminde ortaya çıkan bir kavram olarak “yandaş medya” ve “yandaş gazeteci”, alaycı ve küçümseyici göndermeler içermekte, mesleğin temel ilkelerine aykırı olarak belli bir çıkar grubunun sözcülüğünü yapmayı anlatmaktadır. Medyanın kitleleri etkileme gücünü bilen yöneticiler tarihin her döneminde iktidara gelmek, daha sonra da iktidarlarını sürdürebilmek amacıyla iletişim kanallarını denetiminde tutmuştur. Bir yandan baskı ve sansürün arttığı AKP iktidarı döneminde, hükümete yakın medya kuruluşlarının yönetici ve yazarlarının mal varlıklarında gözle görülür artışlar yaşanması göz ardı edilemeyecek konudur. On yıl önce kooperatif taksitini ödeyemeyen bir gazete yöneticisi, 10 yıl gibi bir dönemde 17 daire sahibi

olmuştur. Bir “yandaş gazete” yöneticisinin, Halk Bankası Genel Müdürü’ne “*Süleyman Bey, 2 milyon gönderin. Ben size reklam faturası keserim*” sözü, yolsuzluk soruşturması kapsamında teknik takibe takılmıştır (Uzun, 2015: 391-393).

Mavioğlu, medya patronlarının iktidara yakınlaşmasının, diğer yatırımlarını koruma güdüsüyle hareket ettiği dikkate alındığında anlaşılabilir olduğunu belirterek gazetecilerin küçük bir direniş gösterememiş olmalarının üzerinde durmanın gerekliliğine dikkat çeker. Bu doğrultuda, gazetecilerin esen rüzgâra göre yön değiştirmesinin gerçek nedenlerini sorgulamak yerine her durumda ve yalnızca kutsamaya devam edildiği takdirde, yaşanan ağır mesleki deformasyon gözden kaçırılmış olacaktır. Mesleğini doğru bir biçimde yapmak isteyen gazeteci çoğu kez çalıştığı kurumla da mücadele etmek durumundadır çünkü gazetecinin ortaya çıkardığı gerçekler, medya grubunun desteklediği güç odaklarının çıkarlarıyla çatışabilmekte ve bu durumda haber sansürlenmektedir. Ancak yalnızca AKP iktidarı dönemi değil Türkiye’nin siyasi tarihi boyunca oluşan medya alışkanlıkları, gazetecinin elini kolunu bağlamaktadır. Gazetecinin yakaladığı her doğru, yalansız yürümeyen siyasi iktidarların duvarına çarpmakta, okurla paylaşmak istediği gerçekler sermayenin açıkları ve yalanlarıyla ilişkili olduğundan sermaye ile karşı karşıya kalmaktadır. Medyanın yıllardır yerleşmiş alışkanlıkları gazeteciye ehlileştirme eğilimindedir (Mavioğlu, 2012: 75-77).

Hükümetin baskısı sonucu, hükümetin hoşuna gitmeyebilecek konuların, üslubun, dilin, yaklaşımın artması; yönetim yapısı ve tarzına da yansımaktadır. Çünkü yasak koyma ihtiyacı artmakta ve ekrana yansıyacak ürünü daha fazla denetleme kaygısı baş göstermektedir. Böylelikle yönetim kademesi daralmakta ve sonunda bir kişi ve onun “hıkdeyicileri” olarak, baskıcı toplumlardaki yönetim yapısına doğru kayacak şekilde örgütlenmekte, o heyet içinde daha küçük bir çekirdek heyet oluşmaktadır (Dağıstanlı, 2014: 157).

Mavioğlu’na göre, gazetecilere ve fikir özgürlüğüne getirilen yasakların gölgesinde sendeleyeni medyanın AKP’leştirilmesindeki son ve öldürücü darbe, haber havuzunda vurulmaktadır. İktidarlar köşe yazarları veya programcıları ayıklamaktadır, ancak bu elde edilmek istenen sonuç açısından yetersiz kalmaktadır. Çünkü iktidar asıl olarak, haberin nasıl şekillendirildiğiyle ilgilenmektedir. Çünkü bir

gazete veya televizyonun asıl kimliğini programlar ya da köşe yazılarının yanı sıra, haberin nasıl işlendiği veya sunulduğu belirlemektedir. Bunun için her yeni dönemde en önemli değişik yazı işlerinde yaşanmaktadır. İzlenecek yolların ilki, yazı işlerini eleştiremeyecek kadar cahil gazetecilerle doldurmak, ikincisi ise eleştirmeyecek tekçi bir kimlik yaratmak ve hükümetin politikalarını benimseyen gazetecilerin çoğunluğunu arttırmaktır. Muhabirler, kesin bir denetim altında oldukları için şu durumda etkisiz unsurlardır. Yazı işlerinde ise direnme ihtimali olanlar birer birer ayıklanmaktadır (Mavioğlu, 2012: 108-111)

“Ana akımın amiral gemisi” *Hürriyet* gazetesi, AKP döneminde üç genel yayın yönetmeni ve Ankara temsilcisi görmüştür. Gazetenin devletçi-laisist çizgisinin mimarları olan gazeteciler ve yöneticiler zamanla görevden alınmış veya doğrudan emekli edilmiş, hükümete yakın isimler grupta çeşitli yerlere yerleştirilmiştir (Aydın, 2015: 48). Erdoğan’ın eski başdanışmanı Akif Beki’nin de aralarında bulunduğu iktidara yakın gazeteciler Nagehan Alçı, Abdülkadir Selvi, Nazlı Ilıcak, Taha Akyol, grubun eğilimine uymamalarına rağmen *CNN Türk*’te program yapmışlar, *Zaman* gazetesi kökenli Eyüp Can, *Radikal* gazetesinin başına getirilmiştir (*CNN Türk* web sitesi). NTV’de Nermin Yurteri’nin Ankara muhabirliğinden adım adım genel yayın yönetmenliğine yükselmesi, son olarak Mustafa Karaalioğlu’nun yayın danışmanlığı görevine getirilmesi, kadrolaşmanın boyutunu gösterir niteliktedir.

Kadrolaşmanın en yoğun yaşandığı yerlerden biri ise Ciner Grubu’dur. İnternette yayınlanan ses kayıtları nedeniyle “Alo Fatih” olarak bilinen Mehmet Fatih Saraç, 2013’te Ciner Yayın Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekilliği olarak yayın grubunun başına getirilmiştir. Saraç, Erdoğan’ın gençlik yıllarındaki hocası Nakşibendi şeyhi Emin Saraç’ın oğlu olmanın yanı sıra, 17/25 Aralık yolsuzluk soruşturması kapsamında “çıkar amaçlı suç örgütü kurmak, yönetmek, örgüte üye olmak”, “tehdit”, “rüşvet ve nüfuz ticareti”, “ihaleye fesat karıştırmak”, “suçtan kaynaklanan malvarlığını aklama”, “resmi belgede sahtecilik” gibi suçlamalarla yargılanmaktadır. Kanalda katıldığı ilk toplantılardan birinde “*Üç önceliğim var: din, vatan, Turgay Bey’in parası*” diyerek kendini tanıtan Saraç, çalışanlara sorgulayıcı, konukları rahatsız edici, köşeye sıkıştırıcı sorular sorulmayacağını, anlamaya ve açıklamaya yönelik sorular sorulacağını söylemiştir. Gezi eylemleri başladıktan sonra ise kanala TVNet kanalından, “*Yarın Habertürk’te başlıyorsun*”

şeklinde telefonlarla görevlendirilen gazeteciler transfer edilmiştir (Dağıstanlı, 2014: 103-104; *diken.com.tr*, 07.02.2014).

TMSF el koymadan önceki *Akşam* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni İsmail Küçükkaya'nın haberi olmadan, birinci sayfa matbaaya gönderilmiyordu. Küçükkaya yurtdışında olduğunda bile sayfa PDF halinde kendisine gönderilip karar vermesi bekleniyor, yazı işleri hükümeti rahatsız edecek haberleri kendi aralarında konuşarak sayfalara almıyordu. Yurtdışı gezilerinde mutlaka Erdoğan'ın uçağında yer alan Küçükkaya'nın Erdoğan'la fotoğrafı birinci sayfada yer alıyordu. Yazı işleri toplantısında editörlere, sayfalarında hangi haberleri manşete taşıyacakları, başlıklar ve spotlar söyleniyor; mekanizma, Erdoğan veya herhangi birinin telefon edip “Ne oluyor?” demesine gerek kalmayacak şekilde gazete hazırlanıyordu. Birinci sayfa için geçerli olan kural şuydu: *“Tayyip'i büyük göreceğiz. Tayyip olduğu zaman mutlaka ve mutlaka büyük göreceğiz. Cumhurbaşkanı ve Tayyip olduğu zaman, her ikisini ayrı sayfalarda göreceğiz. Bu olamıyorsa yan yana göreceğiz, ama Tayyip'i asla ve asla küçük görmeyeceğiz.”* (Dağıstanlı, 2014: 105-106)

El değiştiren medya kuruluşlarında yeni patronlar, eski kadroları tasfiye etmiş ve yeniden düzenlenecek kurumun yönelimine uygun kadrolarla çalışmayı seçmiştir. Örneğin Doğan Grubu'ndan Star TV'yi satın alan Doğuş Grubu'nun ilk yaptığı, devletçi bir çizgide AKP hükümetini eleştiren Uğur Dündar'ın görevine son vermek olmuştur. Yine Doğan Grubu'ndan Milliyet gazetesini satın alan Demirören Grubu, AKP hükümetinin talimatıyla gazeteye alınması istenen Nagehan Alçı'yı, Grubun Yönetim Kurulu Başkanı Erdoğan Demirören ve Genel Yayın Yönetmeni Derya Sazak'ın karşı çıkmasına rağmen gazeteye köşe yazarı olarak almak durumunda kalmıştır (Mavioğlu, 2012: 94; Sazak, 2014: 55-57).

Kurum içi örgütlenmenin en hızlı ve doğrudan yaşandığı yerler ise, TMSF'nin el koyduğu medya kuruluşları olmuştur. Örneğin *Akşam*'da TMSF müdahalesinin ardından İsmail Küçükkaya'nın istifa etmesi üzerine genel yayın yönetmenliğine *Star* gazetesi Yayın Koordinatörü ve AKP eski milletvekili Mehmet Ocaktan atanmıştır. Bu atama kısa sürede etkisini göstermiş, Türkiye'nin Suriye politikalarına muhalif duruşuyla bilinen *Akşam* yazarı Hüsnü Mahalli'nin yazılarına son verilmiştir (*Radikal*, 24.06.2013; *Radikal*, 26.06.2013; *Radikal*, 01.07.2013).

TMSF müdahalesinden iki hafta sonra Ciner Grubu tarafından satın alınan *Show TV*'de ise operasyon hemen başlamış, ilk olarak Ali Kırca ve ekibi Haber Dairesi Başkanı Tuba Atav, Haber Koordinatörü Ayhan Bölükbaşı, Haber Müdürü Ozan Pezek, Yurt Haberler Müdürü Nafiz Akyüz, Kamera Şefi Ediz Alıç, Mesut Yengeç, Haydaran Çelik, Özgür Aktaş zorunlu izne çıkarılmıştır. Kırca'nın yerine ise *Kanal 7*'de haber sunan Erhan Çelik getirilmiştir. Kanaldaki magazin programları Show Kulüp, Cumartesi Sürprizi ve Pazar Sürprizi ise yayından kaldırılmıştır (*Radikal*, 15.06.2013; *Radikal*, 28.06.2013; *Sözcü*, 28.06.2013).

TV360'taki (SkyTurk) TMSF müdahalesinin ardından, 4 Haziran 2013 Salı günü CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun grup toplantısındaki konuşması yayınlanmamıştır. Normalde tüm parti başkanlarının grup toplantıları yayınlanırken TMSF yetkililerinin Kılıçdaroğlu'nun konuşmasının yayınlanmasını istemediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca Genel Yayın Yönetmeni olarak atanan ve *Akşam* gazetesinde köşe yazmaya başlayan Cengiz Özdemir'in kararıyla Murat Sabuncu ve Doğan Akın'ın hazırladığı hafta içi her gün yayınlanan "Gündem ve Ekonomi" programı yayından kaldırılmış ve kanalın Ekonomi Müdürü Murat Sabuncu izne çıkarılmıştır (*Radikal*, 04.06.2013; *Radikal*, 07.06.2013).

Sabah gazetesi ise neredeyse tamamı AKP karşıtlarından oluşan yazı işleri ve haber merkezi kadrosuna rağmen koyu bir AKP taraftarlığıyla çıkmaktadır. Dağıstanlı'ya konuşan bir *Sabah* çalışanı, gazetecilik yaptıklarını düşünmediklerini belirterek kurum içindeki bir yapılanmaya dikkat çekmektedir: "*Sabah'ta 'özel istihbarat' diye bir birim var. İstihbarat servisi var, haber merkezi zaten var... Özel istihbarat MİT'le çalışıyor. Asıl olarak MİT'ten gelen dosyaları haber yapıyor. Beş kişilik bu birimin başında Abdurrahman Şimşek var. Şimşek, Mahmut Övür'ün şoförüydü. Sonra muhabir olarak haber merkezine geçti. Birimin yazıcısı Ferhat Ünlü; Mehmet Eymür'le ilgili bir kitabı var: Eymür'ün Aynası. Özellikle daha bu çözüm süreci falan başlamadan önce sürekli, mesela gittiler 'Fadime Şahin'i görüntüledik' dediler ve haber yaptılar. Haber dediğiniz de sadece görüntü. Böyle birkaç iş yaptılar. Silahlarla dolaşıyorlar. Bunları ziyarete gerçekten karanlık tipler geliyor. Tam Siyah Giyen Adamlar filmindeki tipler geliyor falan böyle. Akit'ten muhabir aldılar. Bu birimin haberleri yazışları toplantılarında sunulmuyor; doğrudan yayın yönetmeni Erdal Şafak'a gidiyor. Hiçbir editör, hiçbir birim müdürü*

onların haberlerini tartışmıyor, masaya gelmiyor. Mesela istihbarat servisinin adli muhabirleri var, Çağlayan Adliyesi, Kartal Adliyesi falan filan. Yıllardır adliye muhabirleri çocuklar, kızlar, tamam mı? Özel istihbaratın da adliye muhabirleri var. İstihbarat servisinin muhabirleri, bu birimin hakimlere, savcılara, haber kaynaklarına iPad ve başka şeyler hediye ederek haber, dosyalar aldığını söylüyor. Bu özel birim, ‘çözüm süreci’ başlamadan önce çok Kürt karşıtı, PKK’yi hedef alan haberler yapıyordu. Mesela Avrupa’yı gezip oradaki Kürt şirketlerini tek tek uzaktan görüntülemişlerdi.” (akt. Dağıstanlı, 2014: 107-108)

AKP Milletvekili, Erdoğan’ın eski danışmanı Yalçın Akdoğan, Yasin Doğan takma adıyla Temmuz 2006’dan Ağustos 2014’e kadar Yeni Şafak gazetesinde köşe yazarlığı yapmıştır. Propaganda amaçlı kullanılan bu köşede 28 Ağustos 2014 tarihli son yazı “Yolun açık olsun Büyük Usta” başlığını taşımakta ve “*Erdoğan belediye başkanı, parti başkanı, hükümet başkanı oldu, bugün cumhurbaşkanı olacak. Erdoğan bizim için tek kelimeyle ‘BAŞKAN’.* Yolun açık olsun milletin başkanı...” satırlarıyla son bulmaktadır. Takma adlarla yazan parti kurmaylarının yanı sıra, pek çok gazeteci, AKP milletvekili olmak için başvuruda bulunmuştur (Sever, 2015: 29; Doğan, 28.08.2014; *Yeni Şafak* Yasin Doğan Tüm Yazıları).

2015 Genel Seçimleri öncesinde iktidar güdümündeki medya, pek çok milletvekili aday adayı çıkarmıştır. *Anadolu Ajansı* eski Genel Müdürü Kemal Öztürk, İhlas Medya Grubu Ankara Temsilcisi Nuri Elibol, *Sabah* yazarı Mahmut Övür, *Vatan* gazetesi yazarı akademisyen Hüseyin Yayman, *Yeni Şafak* yazarı Markar Esayan, *Türkiye* yazarı Rahim Er, gazeteci-yazar Muhsin Kızılkaya, *Star* yazarı Resul Kurt, *Star* yazarı Halime Kökçe, *Anadolu Ajansı* Türkiye Teşkilatları Sorumlusu Şaban Işık, *TGRT* eski Genel Müdürü Yavuz Özgün, Basın İlan Kurumu Samsun eski İl Müdürü Mustafa Bayraktar, Nuray Başaran, Özgür Ulupınar, Bilal Çetin, Mustafa Canbey, Salih Geçken, Cennet Cankılıç, Saki Akyüz; AKP’nin gazeteci aday adaylarıdır (*Bianet*, 04.03.2015; *Sözcü*, 08.04.2015).

3.4.2. İçeriğe müdahale, haberin engellenmesi ve yönlendirilmesi

Haberin geçmesi gereken aşamalara yerleştirilen isimlerin müdahaleleri doğrultusunda şekillenen haber, çoğu zaman gerçeği gölgeleyecek niteliktedir.

2007'den sonra aşırı derecede kamplaşan medyada, haber başlıkları sloganlaşmış, haber, başlıktaki sloganı yansıtacak şekilde “tahrif” edilmiştir. Artık bütün “cenahların” gazeteleri de okunsa, televizyon kanalları da izlense, “okurun bilmesi gereken gerçekleri esas alan haber”e ulaşılması mümkün değildir (Dağıstanlı, 2014: 15).

Görünürde, bu tasarrufların hükümetin direktifiyle yapılmadığını belirten Danzikyan, sermaye grubunun hükümet kanadından gelen küçük imaların ardından mevcut atmosfere bakarak hareket ettiğini belirtmektedir: *“Ve bir de tabii Başbakan Erdoğan’ın kürsü konuşmalarında attığı fırçalar. Bu fırçalardan ‘şef’in hangi konularda hassas olduğu anlaşılıyor, gazete veya televizyona ona göre dizayn yapılıyordu. Burada tabii sadece köşe yazarı ya da yorumcu değil, haberin kendisi de güme gidiyordu, ama buralara pek takılmıyordu. Özetle sistem iki taraflı işliyordu yani.”* (Danzikyan, 2012: 90).

2011 sonrası dönemde medyadaki kutuplaşma iyice artmış, ana akım medya üzerinde siyasi iktidarın baskısı kuvvetlenmiştir. Başbakanlık Konutu’nda “terörle mücadele” konusunda medya patronlarını ve yöneticilerini toplayan dönemin Başbakanı Erdoğan, bu toplantının medyaya müdahale gibi algılanmaması gerektiğini ileri sürerken, “terörle ilgili bilgileri medya yöneticileriyle paylaştıklarını” söylemiş ve medyanın “milli duruş” sergilemesini istemiştir: Erdoğan *“Medyanın halkın haber alma özgürlüğü ile terörün propagandasını yapmak arasında çizgiyi görmesi gerek”* demiştir.(Habertürk, 19.10.2011)

Toplantının üzerinden iki gün geçmeden ortak bir deklarasyon yayınlayan Anadolu Ajansı (AA), Ajans Haber Türk (AHT), Ankara Haber Ajansı (ANKA), Cihan Haber Ajansı (CİHAN), İhlas Haber Ajansı (İHA); kamu düzeninin dikkate alınacağını, “terör olaylarına ilişkin ortak yayın ilkeleri” belirlendiğini ve yetkili mercilerin yayın yasağına uyulacağını duyurmuştur. Toplantıya katılan Taraf yöneticisi Yasemin Çongar, gazetecilerin kendi kendini sansür etme konusundaki gönüllülüğüne şaşırdığını ve medyayı tek tipleştirme yönündeki tekliflerin hükümetten çok medyadan geldiğine dikkat çekmiştir. Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (RSF), beş haber ajansının resmi çizgiyi izleme kararının bilgi edinme özgürlüğü üzerinde ciddi bir tehdit oluşturduğunu ve medyaya duyulan güveni

azaltacağına dikkat çekmiştir. Çağdaş Gazeteciler Derneği ise, bütün medya kuruluşlarını oto sansür uygulamadan ve savaş dilini kullanmadan evrensel gazetecilik ilkelerine uygun davranmaya davet etmiş, gazetecinin kamuoyuna karşı mesleki sorumluluğunun kamu otoritelerine karşı sorumluluğundan önce geldiğini de hatırlatmıştır (Söylemez, 21.10.2011; *Bianet*, 21.10.2011; *Bianet*, 27.10.2011).

Erdoğan'ın medyaya verdiği ultimatoma, iki ay sonra yaşanacak bir katliamın haber oluşunu da engellemiştir. 28 Aralık 2011 akşamı TSK'ya ait savaş uçakları, Şırnak'ın Uludere ilçesi kırsalında Irak sınırında kaçakçılık yapan bir grubu bombalamış, Roboski Köyü'nde yaşayan on dokuzu çocuk otuz dört kişi ve elliden fazla katır öldürülmüştür. Yalnızca dört kişinin kurtulabildiği katliam, internet ve sosyal medyada haber olmasına rağmen ana akım medya katliamı “resmi bir açıklama beklemek” gerekçesiyle görmezden gelmiş ve haber ancak bir gün sonra verilebilmiştir. Katliamı, üzerindeki tüm baskılara rağmen ana akım medyada ilk dillendiren, *CNN Türk*'te Medya Mahallesi'ni hazırlayıp sunan Ayşenur Arslan olmuştur (Geerdink, 27.12.2014; *Özgür Gündem*, 26.10.2013).

Arslan, 29 Aralık 2011 sabahı canlı yayına girmeden haber merkezi çalışanlarından, *CNN Türk* Haber Genel Yayın Yönetmeni Ferhat Boratav'ın katliamın konuşulmasını yasakladığını, Ankara'dan açıklama bekleneceğini öğrenmiştir. O günkü konuğu Can Dündar olan program başlamadan hemen önce ise Şırnak Valiliği'nden resmi açıklama yapılmıştır. Programı Roboski katliamı ile açan Arslan'ın kulağında, çok geç olmadan, rejiyi basan Ferhat Boratav'ın sesi çınlamıştır: “*O konu konuşulmayacaktı, verilmeyecekti, bilmiyor musun sen bunu, verilmeyecek!*” İki dakika sonra ise Arslan'ın önüne, “*Uludere'ye girilmeyecek, haberin olsun*” yazılı bir kâğıt gelmesi üzerine Can Dündar konuyu kendisinin açacağını söylemiş ve program boyunca bu konu üzerine konuşulmuştur. Program çıkışında Boratav ile kavga eden Arslan, devam eden süreçte Roboski ile ilgilendiği için sayısız uyarıya maruz kalmıştır. İlk olarak Medya Mahallesi'ni Akif Beki ile hazırlayıp sunmak zorunda olan Arslan'ın programı, bir süre sonra yayından kaldırılmıştır (Dağıstanlı, 2014: 57-59; *Cumhuriyet*, 11.02.2013).

İktidar yanlısı medya kuruluşları, Ergenekon ve benzer diğer siyasi davalar sürecinde manipülatif yayın çizgileriyle dikkat çekmiştir. Özellikle, 2007'de kurulan

Taraf gazetesi, doğrudan TSK'yı hedef alan tavrıyla son derece kışkırtıcı bir yayın çizgisi izlemiştir. TSK'nın "darbeci faaliyetleri" ile ilgili belgeleri açıklayarak haber yapan *Taraf*, TSK tarafından açılan çokça davada yargılanmıştır. Aldığı üstü kapalı tehditlere rağmen tutumunu sürdüren gazete, kurulduğu dönemde AKP'nin Türkiye'de demokratik açılımı sağlayacağı savunuyla yayın hayatına başlamıştı. Kuruluş kadrosunda emniyet kökenli kişiler de bulunan gazete, operasyon gazeteciliği yapmış, polis kökenli gazetecilerinin istihbaratlarıyla beslenmiş bir rıza üretimine hizmet etmiştir. Özellikle Ergenekon ve Balyoz davaları sürerken edindiği yeni bilgi ve belgeleri savcılarla paylaşarak yeni davaların açılmasına bile neden olurken, PKK'nin Aktütün baskınına dair yayınladığı belgelerin ardından Erdoğan'ı karşısına almıştır. Zamanla iktidarla arasındaki ipler gerilen gazeteye ve çalışanlarına sayısız dava açılmış, dönemin Genel Yayın Yönetmeni Ahmet Altan ve Erdoğan birbirlerine karşılıklı davalar açmışlardır. Gazetenin arkasında Cemaat'in olduğu iddiası gündemden hiçbir zaman düşmemiş, özellikle eski emniyet amiri ve "Fuat Avni" olduğu ileri sürülen yazar Emre Uslu'nun adı sık sık Cemaat'le anılmıştır. Kendisine gönderilen "bavul"dan çıkan belgelerden yaptığı haberlerle pek çok kişiyi hedef gösteren ve tutuklanmasına yol açan muhabir Mehmet Baransu ise, yaptığı haberlerden yıllar sonra, Balyoz davasının bazı sanıklarına kumpas kurulduğu iddiasıyla tutuklanmıştır. Baransu'nun tutuklanmasına ilişkin dönemin İçişleri Bakanı Efkân Ala ile dönemin İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu arasında geçtiği iddia edilen telefon görüşmesinde; Ala, Baransu'nun hemen gözaltına alınmasını istiyor, "*Belgelerine, melgelerine her şeyine el konulması lazım*" demiş, Mutlu ise "*Başsavcımızla görüşeyim ben şimdi bunu hemen*" diyerek gerekeni yapacağını söylemiştir (Mavioğlu, 2012: 41-47; Önderoğlu, 02.05.2014; *Hürriyet*, 16.02.2015; *Milliyet*, 02.03.2015).

Taraf gazetesi örneğinde bariz bir şekilde görülen haber servis etme olgusu, ana akım medyanın genelinde oldukça yaygın boyutlara ulaşmıştır. Emniyet üzerinden yapılan haber servisinin, bilgi vermenin çok ötesine gittiğine dikkat çeken Mavioğlu; şike ve reyting operasyonları, Cüppeli Ahmet Hoca, Ergenekon ve KCK davalarında bu sistemin uygulandığını vurgulamaktadır. Mavioğlu'na göre, bu bültenler, doğrudan ilişki kurulan "güvenilir" gazetecilere, "kelimesine dokunulduğu takdirde bir daha haber verilmeyeceği" tehdidiyle gönderiliyor, operasyonla ilgili kamuoyu desteği oluşturulması isteniyordu. Bu doğrultuda servis edilen haberlerle,

Cüppeli Ahmet Hoca hakkında, “kadın ticareti yaptığı” yönünde; hayatını devrimcilerle mücadeleyle geçirmiş, işkenceci kimliğiyle bilinen polis şefi Hanefi Avcı hakkında “Devrimci Karargâh üyesi olduğu” yönünde; gazetecilik yaptıkları süre boyunca derin devletle ilgili haberler yapan Ahmet Şık ve Nedim Şener hakkında, “Ergenekon üyesi olmak” doğrultusunda kamuoyu oluşturulmuştur. *ANF*, 23 Kasım 2011 tarihli “Polis haberi yaptı gazeteler ‘KCK operasyonlarını’ böyle yazacak” başlıklı haberiyle, emniyet tarafından bir gün sonrası için servis edilen bültenleri yayınlamış ve ertesi günkü gazeteler tam da öyle çıkmıştır (Mavioğlu, 2012: 159-165).

Medya kuruluşlarının içerikleri öyle bir hal almıştır ki, televizyon kanallarında “konuk koordinatörü” diye bir kadroya ihtiyaç duyulur hale gelmiştir. Bu koordinatörlerin asıl işi ise, “ak ve kara” listeleri düzenlemektir. *NTV*’de iş sanatçılara kadar varmış, kara listelerdeki kişiler ekrana çıkarılmak zorunda kalındığında ise canlı yayın yerine bant yayın tercih edilmektedir. Habertürk’te ise Mehmet Fatih Saraç, konukları kontrol etme işini kimseye bırakmamaktadır (Dağıstanlı, 2014: 194-195).

Demirören sahipliğindeki ve Derya Sazak yönetimindeki *Milliyet* gazetesi, “İmralı tutanakları” krizine sahne olmuştur. İmralı’da BDP heyetinin Abdullah Öcalan ile yaptığı görüşmenin notlarını elde eden muhabir Namık Durukan imzalı haberin 28 Şubat 2013 tarihli gazetede “İmralı Zabıtları” başlığıyla sürmanşete taşınması kıyameti koparmıştır. Dönemin başbakan siyasi başdanışmanı Yalçın Akdoğan, Sazak’ı arayarak gazeteyi “çözüm sürecini sabote etmeye çalışmakla” suçlamış, gazetenin yeni sahibi Erdoğan Demirören, Recep Tayyip Erdoğan’ın öfkesine maruz kalmıştır. Erdoğan ile Demirören arasında yaşandığı iddia edilen telefon görüşmesinin kayıtları internette de yayınlanmış, Sazak, Demirören’in telefon görüşmesinden kendine bahsettiğini doğrulamıştır. Görüşmede; Demirören, Erdoğan’dan “*Sayın Başbakanım, istemeden sizi çok üzdük. Milliyet’i hemen sizin uygun göreceğiniz birisine satmaya hazırım*” diyerek özür dilerken, Erdoğan ise Demirören’e şu cevabı uygun görmüştür: “*Alırken bana mı sordunuz da şimdi kime satacağınızı bana soruyorsunuz. Adımı bir de komisyoncuya mı çıkaracaksınız. (...) Derya (Sazak) bu işin birinci derecede sorumlusudur, haberi yapan terbiyesiz (Namık Durukan) bunun sorumlusudur, bunu kim ona sızdırdıysa...*”. Bunun üzerine

Erdoğan Demirören, “*Nasıl girdim bu işe ya kim için*” diyerek ağlamıştır. Daha sonra Demirören Sazak’a, “*Hayatımda ilk defa, bir haber yüzünden ağladım*” demiştir (Sazak, 2014: 19-60; Önderoğlu, 02.05.2014).

Gezi döneminde ise tam bir teslimiyet sergileyen ana akım medya, en iyi ihtimalle ülkede olup bitenleri görmezden gelmiş ve eylemlerin haberini vermemiştir. Seyircinin ana akım medyaya yönelik tepkisi doruk noktasına ulaşmış, Bu süreçte iktidar medyası, beklendiği üzere başbakanın açıklamaları doğrultusunda yayın yapmış, eylemlere ilişkin manipülatif haberlerle algı yönetimi uygulanmaya çalışılmıştır. Erdoğan’ın 6 Haziran 2013’te Tunus’ta yaptığı eylemlere ilişkin “*Demokratik taleplere canımız feda*” açıklamasının ertesi günü; *Bugün, Sabah, Star, Habertürk, Türkiye, Yeni Şafak* ve *Zaman* gazeteleri aynı başlıkla maşete taşımıştır (Çam ve Şanlıer Yüksel, 2015: 66-67).

Ana akımda diğer kanalların haber yapmaması, yalnızca olanı ham görüntü vb. ile veren *CNN Türk*’ü öne çıkarmıştır, ancak yayınlarda verilen içeriğin boşluğu dikkat çekmiştir. Muhalif isimleri ekrana çıkaran programcılardan Şirin Payzın, eylemler başladıktan sonra “yıllık izin” bahanesiyle kanaldan uzaklaştırılırken, Rıdvan Akar’ın “Hayatın Tanığı” programının Gezi bölümü, ilan edilmesine rağmen yayınlanmamıştır. Olayın dışarıda duyulması üzerine tepkilerden korkan kanal yönetimi programı gecikmeli de olsa yayınlamıştır. Alanda logolu mikrofon kullanamayan *Habertürk* ise, eylemleri marjinal örgütlerin üzerine yıkmaya çalışmıştır. Dönemin *Habertürk* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Fatih Altaylı, *Habertürk TV*’de Erdoğan ile yaptığı programda sorduğu çanak sorular nedeniyle eleştirilmiş, bu eleştirilere köşesinden “*Secde bile ederim, ayıpsa benim ayıbım*” diye cevap vermiştir (Dağıstanlı, 2014: 51-52; Altaylı, 04.06.2013).

Gezi döneminde manipülatif haberleriyle dikkat çeken gazetelerden biri de *Star* gazetes olmuştur. Kabataş’ta başörtülü bir kadının eylemciler tarafından taciz edildiğini ileri sürdüğü ve yalnızca kadının ifadelerine dayalı “Kabataş’ta toplu taciz” haberi, siyasi bir hesaplaşmanın ürünü olarak ortaya çıkmış ve hükümet tarafından propaganda amaçlı kullanılmıştır. Dönemin *Star* Yazı İşleri Müdürü Doğan Ertuğrul, gazeteden ayrıldıktan sonra verdiği röportajda, kendisinin ve gazetede ki pek çok editörün de habere karşı çıktığını, ancak engelleyemediklerini

söylemiştir. Gazete aracılığıyla algı yönetimi uygulandığını belirten Ertuğrul; Erdoğan'ın Gezi olayları sonucu ölen Berkin Elvan'ın annesini yuhalatması, Reyhanlı patlamasından sonra yaptığı “*Sünni kardeşlerimiz öldü*” açıklaması gibi haberleri “büyütmediklerini”, Gezi ve 17 Aralık sonrası yapılan haberlerin gazetecilik kriterlerine uymadığını, Erdoğan rahatsız olabilir diye Gül ile yapılan bir röportajın bazı kısımlarının sansürlendiğini ve “Alo Fatih”lere hiç gerek olmadığını itiraf etmiştir (Özvarış, 05.05.2014).

İçerik bu şekilde yönlendirilirken, haberi engellemek için yasal yetkilerini kullanan siyasi iktidar, pek çok kez yayın yasağı getirmiştir. Örneğin, PKK tarafından gerçekleştirilen ve ciddi istihbarat açıkları olduğu iddia edilen 2007'deki Dağlica saldırısı ile 2008'deki Aktütün saldırısı ile ilgili haberlere, askeri mahkemeler tarafından yayın yasağı getirilmiştir (*İHA*, 16.10.2008; *Milliyet*, 01.02.2008; *Taraf*, 24.06.2008). 17/25 Aralık 2013 yolsuzluk operasyonları ile ilgili haberler hakkında, soruşturma tamamlanana kadar yayın yasağı konulmuştur (*Radikal*, 21.01.2014). Soruşturma sonucu bazılarının çocukları tutuklanan, istifa eden, Meclis Soruşturma Komisyonu tarafından soruşturulan ve Yüce Divan'da yargılanmaları üzerine Meclis'te oylama yapılan dört eski AKP'li bakan Mehmet Zafer Çağlayan, Muammer Güler, Egemen Bağış ve Erdoğan Bayraktar hakkında tüm yazılı, görsel ve internet ortamında yapılan yayınlar hakkında soruşturma bitene kadar yayın yasağı konulmasına, “kişilik haklarının zedelenmesinin önlenmesi, şöhret ve diğer haklarının korunması” gerekçesiyle karar verilmiştir. AKP'nin son döneminde yayın yasağı getirilen diğer olaylardan bazıları şöyledir: Bingöl suikastı, IŞİD'in Musul Başkonsolosluğu baskını, böcek soruşturması, RTÜK'ten kanallara Soma uyarısı, Reyhanlı saldırısı, Dışişleri Bakanlığı'ndaki toplantının ses kayıtları, Suriye'ye malzeme taşıırken savcılar tarafından durdurulan MİT tırları, şike soruşturması, Roboski (Uludere) katliamı, IŞİD'e yönelik olduğu ileri sürülen ancak PKK hedeflerinin bombalandığı hava saldırısı sonrasında muhalif ve Kürt internet sitelerine yönelik yasaklar (*diken.com.tr*, 25.07.2015; *Hürriyet*, 26.11.2014; *Hürriyet*, 31.05.2015).

Tüm kanallarını kullanarak ana akım medyayı yönlendiren iktidarın şüphesiz ki en büyük yardımcısı, kurumlara yerleştirilen kadrolardır. Örneğin Mehmet Fatih Saraç, Habertürk'te epey talimatı yerine getirmiştir: Erdoğan'ın telefonuyla MHP

Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin konuşmasının canlı yayını kestiren ve KJ'yi değiştiren Saraç, Fatih Altaylı'yla yaptığı telefon görüşmesinde de kamuoyu anketlerinde partilerin oy oranlarının ne kadar yükseltileceğine karar vermiştir. Saraç, gazetenin iç sayfalarında Kılıçdaroğlu'na geniş yer verilmesiyle ilgili Erdoğan tarafından eleştirilmiş; hükümetin sağlık politikalarını eleştiren ve gece baskısında verildiği için “gözden kaçan” haberden ötürü Erdoğan'dan azar işitmiş, bunun üzerine Altaylı ile haberi yapan üç gazeteci tespit edilip gazeteciler işten atılmıştır. Saraç, gazetecileri işten attıklarını Yalçın Akdoğan'a aktarmış ve haberin telafisi için dönemin Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu'nu birinci sayfadan haber yaptıracağını söylemiştir (*Cumhuriyet*, 24.03.2014; *diken.com.tr*, 07.02.2014; *T24*, 08.02.2014; *T24*, 09.02.2014).

Ses kayıtlarına ilişkin haberler göstermektedir ki, Erdoğan bizzat telefon ederek medyanın içeriklerine müdahale edebilecek kadrolara sahiptir. Örneğin bir ses kaydında, eski danışmanı gazeteci Akif Beki'yi arayan Erdoğan, *Kanal 24*'te yayınlanan programın konukları Ali Bayramoğlu, Hasan Cemal ve Okay Gönensin'den dert yaniyor, Mustafa Karaalioglu'nun yalnız kaldığını belirterek *“Tamam da kardeşim biz buralarda ağırlıklı olarak kendi sesimiz olmuyoruz hâlâ”* eleştirisini yöneltiyor. 18 Aralık 2013'te Recep Tayyip Erdoğan ile oğlu Bilal Erdoğan arasında geçtiği iddia edilen bir ses kaydında ise; Recep Tayyip Erdoğan, Gülen Cemaati'ne had bildirmek için ciddi medya desteğine ihtiyaç olduğunu belirtiyor, Bilal Erdoğan ise babasının isteğine, *“Manşetleri göreceksin inşallah. Takvim gazetesi ‘Vaiz Lobisi’ diye manşet attı. Sabah gazetesi ‘Kaset olmadı dosya verelim’ Onlar tamamen hazır babacım. Şu an sizin talimatlarınızı bekliyorlar. En tepeden vurmaya başlayacaklar”* diye yanıt veriyor. Gerçekten de o tarihli gazeteler, Bilal Erdoğan'ın belirttiği manşetlerle çıkmıştır (Önderoğlu, 02.05.2014).

“Montaj” olduğu ileri sürülen bu ses kayıtlarından çıkan tablo, medyanın içeriğine yönelik müdahalelerin nasıl gerçekleştiğini gösteren somut örneklerin ortaya çıkması ve anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

3.4.3. Çalışanlar üzerinde baskı kurma, hedef gösterme, işten çıkarma

Erdoğan ve AKP kurmayları, medyaya baskı gündeme geldiğinde bu iddiayı çürütmek için “*Ne baskısı, isteyen istediğini söyleyebiliyor, yazabiliyor. Başbakana hakarete varan sözler bile edebiliyor*” argümanını kullanagelmıştır. İfade özgürlüğünün veya gazeteci üzerinde baskı olup olmamasının tek kriterinin köşe yazarlarının selameti olmadığına dikkat çeken Dağıstanlı’ya göre, haberin boynu vurulmuştur. Köşe yazarları ise yalnızca kendi başlarına çorap örüldüğünde veryansın ettikleri için okurda bu algı yerleşmektedir. Köşe yazarlarına yüklenilmesi, baskının son merhalesidir ve buraya gelene kadar haber, köşe yazarlarının gözleri önünde, muhabir ve editörlerin feryatları arasında can vermiştir. Köşe yazarları, gazetelerde ve televizyon kanallarında kürsülere sahipken, o kürsülerden yoksun muhabirlere ve editörlere ise kulak kabartan olmamıştır: “*Çünkü özgürlüğü köşe yazarı üzerinden tanımlayan zihniyet, köşe yazarlarının egosunu ve cüzdanını da kabartmıştı ve o kabartı burunlarının dibindeki görmelerini engelledi.*” (Dağıstanlı, 2014: 16-17)

Gezi eylemlerini izleyen gazeteciler polis şiddetinin doğrudan odağında olmuş, baskıyı bu kez fiziksel olarak yaşamıştır. Pek çok gazeteci darp edilmiş, gözaltına alınmış, saldırıya uğramış, itilip kakılmış, plastik mermi ve biber gazı kapsülleriyle yaralanmış, tehdit edilmiştir. Gazetecilerin alanda çalışmaları açıkça engellenmeye çalışılırken, bu baskı ortamı başka alanlarda da sürmüştür. Medya çalışanlarının sosyal medya hesapları, gözetim altına alınmıştı. Gezi eylemleri boyunca hükümet, *CNN Türk* çalışanlarının tweetlerini içeren bir rapor hazırlamış ve kanal çalışanların “solcu” olduğuna hükmetmiştir. Bu rapor Ankara Büro ve kanal yönetimiyle paylaşılmış, kanal yönetimi tweetler konusunda çalışanları uyarmıştır. *Al Jazeera*’da ise sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımlar nedeniyle 14 kişi işten çıkarılmıştır (Dağıstanlı, 2014: 50-51; *Bianet*, 10.10.2013; *Bianet*, 06.11.2013).

Gezi eylemlerinin başladığı 27 Mayıs 2013 ile 26 Temmuz 2013 tarihleri arasında, TGS verilerine göre, 59 gazeteci işini kaybetmiştir. 59 gazetecinin 22’si işten atılmış, 37’si ise istifa etmek durumunda kalmıştır. İlerleyen dönemlerde bu sayı artmış, *Milliyet* Can Dündar’ın işine son vermiş, 2013 Ağustos itibarıyla işini

kaybeden gazeteci sayısı 80’i aşmıştır (*Radikal*, 02.08.2013; TGS, 26.07.2013). Erdoğan’a Gezi eylemlerine ilişkin soru soran *Reuters* muhabiri Birsen Altaylı, Erdoğan’ın hiddetine maruz kalmıştır. Gazetecilerin kendisine eleştirel soru sormalarına alışık olmayan Erdoğan’ın Birsen Altaylı’ya yönelik tavrı, siyasi iktidarın manşetleriyle savaştığı medyaya yönelik tutumunu özetler nitelikte olmuştur: “Önce ‘yumuşatıcı ifadeler’ ne olabilir bana onu öğretirseniz ben ona göre konuşurum. (...) Bakın arkadaşşıma az önce sordum size de soruyorum. Siz ne mesaj aldınız. Acaba ne yapılmıyor da bu ülkede böyle bir adımı attılar. Sizin aldığınız bir mesaj var mı? Nedir söyle? (...) Bakın eğitim diyorsunuz. Eğitimde Cumhuriyet tarihinin görülmemiş adımlarını attığımızdan dolayı mı biz şu anda eleştiriliyoruz. Siz eğitime yönelik orada bir pankart mı gördünüz. Söyler misin bana. Siz işte buradan *Reuters*’i böyle bilgilendiriyorsunuz. Veya topladığınız bilgileri böyle gönderiyorsunuz.” (*Hürriyet*, 03.06.2013)

BBC Türkçe Muhabiri Selin Girit, dönemin Başbakanı Erdoğan ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek tarafından, Gezi eylemlerinde yapılan forumlarda dile getirilen ekonomik boykot taleplerine ilişkin tweet attığı için “ajanlık” ve “vatan hainliği” ile suçlanmıştır. Gökçek, Twitter’den Girit aleyhine kampanya başlatırken Erdoğan ise kürsüden Girit hakkında ithamlarda bulunmuştur: “6 ay tüketmeyelim, bizi dinleyeceklerdir’ diyor. Bir insan kendi ülkesine karşı böyle bir komplonun içinde yer alabilir mi? Buna gazetecilik denilebilir mi? Bu bulunduğu gemiyi batırma girişimidir. Bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı böyle bir çağrı yapabilir mi? Mesele Gezi Parkı değil. Mesele demokrasiyi, Türkiye’yi, ekonomiyi, turizmi durdurmak. 10,5 yıl bunu defalarca yaptılar. Ekonomi kötüye gitsin de Türkiye ne olursa olsun, düşüncesindeler.” BBC ise bu saldırılar karşısında muhabirinin arkasında durmuş ve Erdoğan’ın tavrının kabul edilemez olduğunu belirtmiştir (*BBC Türkçe*, 28.06.2013)

Gazeteciler ve medya üzerindeki baskının belki de en görünür olduğu dönem olan Gezi eylemlerinden çok önce başlayan baskı, siyasi iktidarın medya düzenini ve aktörleri dizayn etme çabasına göre şekillenmiştir. Örneğin 2008 yılında, Erdoğan’ı kızdıran sorular soran Meclis muhabirlerinin akreditasyonları yenilenmemiştir. *Evrensel* gazetesi muhabiri Sultan Özer, *Hürriyet* gazetesi muhabirleri Hasan Tüfekçi ve Turan Yılmaz, *Milliyet* gazetesi muhabiri Abdullah Karakuş, *Star TV*’den

Fatma Çözen ile *Akşam* gazetesi muhabiri Ali Ekber Ertürk'ün kartları yenilenmemiştir. Bunun üzerine bir gazeteci Erdoğan'ın bu konudaki görüşlerini sormuş ve şu yanıtı almıştır: *“Arkadaşlar, muhabirler yalan yanlış haber yapıyorsa akreditasyonları iptal edilebilir. O medya organı veya grubu bir başkasını göndersin. Yalan yanlış haber yapanlarla biz yola devam etmeyiz. Bizim ölçümüz o. Yalan yanlış haber yapmayacak.”* (Önderoğlu, 11.11.2008; *Bianet*, 27.11.2008)

Hürriyet gazetesi, Cumhurbaşkanlığı muhabiri Ümit Çetin'i Başbakanlıkta, akredite edilmeyen iki muhabiri Cumhurbaşkanlığında görevlendirmiştir. Ancak dönemin Başbakanlık Basın Sözcüsü Akif Beki, Başbakanlıkta akredite edilmeyen muhabirlerin Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne de girmesini istememiştir. Bunun üzerine Beki'nin engellemek istediği muhabirler, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün yurtdışı gezisine çağrılmış ve bu talebe yanıt verilmiştir (Sever, 2015: 111-112).

AKP döneminde pek çok gazeteci ve yazar, işten çıkarılmış veya istifaya zorlanmıştır. Tüm bu vakaları tek tek ele almak mümkün değildir, ancak hem yazısı engellenen hem de dönemin başbakanı tarafından kürsüden açıkça hakarete maruz kalan *Milliyet* yazarı Nuray Mert'in yaşadığı süreç, siyasi iktidarın 2011 seçimleri öncesi ana akım medyaya nasıl yüklendiğini gösterir niteliktedir. Mert'in ilk önce, MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın ifadeye çağrılmasıyla ilgili 11 Şubat 2012'de gazeteye gönderdiği yazısı yayınlanmamış ve köşesi “yıllık izinde” notuyla çıkmıştır. Mert'in yazıları böylelikle son bulmuştur. Ardından Mert'in, Berlin'de bir konferansta yaptığı konuşması Kürt haber ajansı *ANF* tarafından haberleştirilmiş ve Erdoğan'ın oklarını üstüne çekmiştir. Mert, söz konusu konuşmasında; AKP'nin seçim döneminde yapılan ve mitinglerde sıkça gündeme getirilen “duble yollar” ile ilgili 1938 Dersim Katliamı üzerinden bir yorum getirmiştir: *“1935'te ilk raporlarda hep yol inşa edilmesinden bahsedilir, çünkü buraya yapılacak hareket için yol lazım. 1935'teki gibi bir katliamı andıracak olmasından değil, ama şu anda o bölgedeki şiddet politikalarının da alt yapısı oluyor, o paralelliği hatırlatmak için.”* (Alp, 03.06.2011; T24, 05.03.2012).

Konya'da katıldığı seçim mitinginde Mert'i hedefe oturtan Erdoğan, Mert'e soyadı üzerinden “namert” diye hakaret etmiştir: *“Bir bayan gazeteci köşe yazıları yazıyor, zaman zaman televizyonlarda da yorumlar yapıyor. Son yıllarda kendini*

kaybetmiş şekilde AK Parti'ye karşı kin kusuyor. Ben medya vasıtasıyla da bunun iyi değerlendirilmesini istiyorum. PKK'nın yayın organına açıklama yapıyor, 'aslında zor ve yol politikaları her zaman beraber gidiyor' ifade bu. Neymiş 1935 yılında Dersim katliamı öncesinde, buraya yapılacak harekât için yol inşa edilmiş. AK Parti'nin duble yollarını da işte bu şekilde yorumluyor. Söylemek istediği şu; güya biz duble yolları, bölünmüş yolları Dersim'de olduğu gibi kolay hareket yapılsın diye inşa ediyormuşuz. Açık açık söylüyorum, bu mertlik değil, namertliktir. Böyle bir izansızlık, densizlik olur mu? (...) Siz kime şirin görünmeye çalışıyorsunuz, PKK ile BDP ile bu muhabbetiniz nereden kaynaklanıyor. BDP'ye karşı bu kadar uysal, AK Parti'ye karşı nasıl bu kadar saldırgan olabiliyorsunuz. Güya bayansın, Cizre'de yüzleri yakılan Kürt çocukları görmezden gelip PKK'nın, BDP'nin sırtını neden böyle sıvazlıyorsunuz." (Odatv.com, 03.06.2011)

Mert'in kovulduğu dönemde Demirören tarafından henüz satın alınmış olan Milliyet'te bu sefer bir başka yazar, Erdoğan tarafından meydanlardan hedef alındı. Hasan Cemal, tutanakların yayınlandığı günün ertesinde *"Barış olgunlaşmış durumda, resmin bütünü sakın ola gözden kaçmasın!"* başlıklı bir yazı, bir gün sonra ise *"Sayın Başbakan, tarihin eli yine omzunuzda, tarih bazen yaşarken de yakalanır!"* başlıklı yazısıyla Erdoğan'a tepki göstermiştir. Balıkesir'de yaptığı seçim mitinginde ise Erdoğan, Cemal'i hedefe oturtmuştur: *"Bu medyanın bazı uzantıları, kalemşörleri şunu yazıyor. Devlet yönetmek başka bir şey, gazete yapmak farklı bir şey. Eğer bu ülkeye bu millete zerre kadar sevdanız varsa şu çözüm sürecine katkıda bulunmak istiyorsanız böyle bir haberi atamazsınız, atmamanız gerekirdi. Bu süreç hassas bir süreç. (...) Eğer böyle gazetecilik yapacaksan, batsın senin gazeteciliğin."* Devamında Cemal Milliyet'ten kovulmuştur (Söylemez, 18.03.2013)

Erdoğan'ın gazetecileri hedef aldığı pek çok olay bulunurken, yapılan bir derlemede Erdoğan'ın dikkat çeken çıkışları şöyle özetlenmiştir: *"Edepsizlik yapma!", "Haddinizi bilerek soru sorun", "Adap bilmeyenler var", "Siz köşe yazarları ne kadar az yazarsanız, ülke o kadar huzur bulur", "Köşe yazarları istediğini yazamaz", "Sen kim oluyorsun?", "Haber vereceksen haber ver", "Bir de akbabalar var. Medyada kampanya yürütenler var. Ya siz kimsiniz?"* (Depeli ve Çaylı, 2012: 126-129)

Ana akım medya bünyesinde çok fazla gazeteci yazdığı haber veya yazı gerekçesiyle işten çıkarılmıştır. Ancak *Habertürk* gazetesi muhabiri Ercan Sarıkaya, yayınlanmayan haberi nedeniyle işinden olmuştur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ihalelerini konu alan bir haber yazan Sarıkaya, araştırma yaparken belediye ihalelerinden bazılarının *Kanal 7* Yönetim Kurulu Başkanı, aynı zamanda Deniz Feneri davası sanığı Zekeriya Karaman’a ait şirketlere verildiğini ve bu ihalelerin gelirlerinin Deniz Feneri’ne aktarıldığını fark etmiş ve bu ilişkilere dair bir haber yazmıştır. Önce sayfaya konulan haber, daha sonra gazete yönetiminden gelen bir talimatla çıkarılmış, üstüne Sarıkaya işten atılmıştır (Sol, 07.07.2010).

Aynı gazetede köşe yazar Ece Temelkuran, Recep Tayyip Erdoğan’ın grup toplantısında Roboski katliamına ilişkin yaptığı konuşmayı köşesinden eleştirmiş ve kovulmuştur. Erdoğan’ı eleştiren son iki yazısının üzerine kovulan Temelkuran, şaşırmadığını ve her yazısını son yazısı olarak yazdığını belirtmiştir: “*Bir tanesi ‘Emret komutan’ başlığını taşıyor ve başbakana (Erdoğan) atıfta bulunuyordu. Yazı, ‘Öyleyse emirleri sen veriyorsun komutan, ama biz artık seni dinlemiyoruz. Biz bu ülkenin geri kalanıyız! Senin emirlerini artık dinlemiyoruz!’ şeklinde bitiyordu. Son yazı ise öldürülenlerden 19 tanesinin yaşları 12 ile 15 arasında olan çocuklar olduğu hakkındaydı. Erdoğan, Uludere katliamı hakkındaki korkunç konuşmasını yaptı ve gazetecileri suçladı. Ben de ölü sayısını tekrar eden, başbakanın zalimce tavrını acı bir şekilde eleştiren bir yazı yazdım.*” *Habertürk* yönetimi ise, Temelkuran’ın sosyal medyayı kullanma tarzı ve orada oluşturduğu yeni profilin ileride problem yaratma potansiyeli içerdiğine karar verdikleri için sözleşmeyi yenilememe kararı aldıklarını duyurmuştur (Ece Temelkuran web sitesi; Medyatava, 25.09.2012).

Hükümeti veya kişileri eleştirdiği için iktidarı rahatsız eden gazeteciler işten atılmış veya istifa etmek durumunda kalmıştır. Türkiye’nin dış politikasını eleştiren pek çok gazeteci ve yazar işten çıkarılırken, bu kıyımın son kurbanı, ana akım medyanın muhalif isimlerinden Kadri Gürsel olmuştur. AKP’nin son dönemlerinde dış politikasına eleştirel yaklaşan Gürsel’in *CNN Türk*’te daimi konuk olduğu programı Dört Bir Taraf 2014’te yayından kaldırıldıktan sonra, daha önce ekrandan alınan gazeteciler gibi, bir daha ekrana çıkarılmamıştır. 20 Temmuz 2015’te Suruç’ta 32 kişinin öldürüldüğü canlı bomba saldırısının ardından “*Yabancı liderlerin Türkiye’deki IŞİD terörünün bir numaralı sebebinin oluşturduğu kişiyi arayıp Suruç için*

başsağlığı dilemeleri utanç verici” tweetiyle Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı eleştirmiştir. Bunun üzerine Gürsel, 1998’den beri çalıştığı, 2007’den beri köşe yazarlığı yaptığı *Milliyet* gazetesi yönetimi tarafından, attığı tweetin “gazetecinin etik kurallarıyla bağdaşmadığı ve grubun yayıncılık anlayışı ve sorumluluğuyla da ters düştüğü” gerekçesiyle işten çıkarılmıştır (T24, 22.07.2015; T24, 05.06.2014).

3.4.4. Yargılanan ve tutuklanan gazeteciler

AKP iktidarı döneminde alternatif medya ve özellikle Kürt medyası, pek çok yayın durdurma ve toplatma kararına ve yargılanmaya maruz kalmıştır. 2005’te *Birgün* gazetesi hakkında, “yargıya etki edecek şekilde yayın yapma” gerekçesiyle, *Evrensel* gazetesi hakkında ise “cumhuriyeti aşağılama, suç işlemeye tahrik, suçu ve suçluyu övme, halkı kin ve düşmanlığa tahrik” suçlamalarıyla birer kez toplatılma kararı verilmiştir. 2007’de *Gündem* gazetesi en az 5 kez 12 gün ile 1 ay arasında kapatma cezası almış, *Ülkede Özgür Gündem* gazetesi 3, *Güncel* gazetesi 2 kez 1 aylığına kapatılmıştır. *Azadiya Welat* ve *Yedinci Gün* gazeteleri ile *Yürüyüş* dergisi, TMK maddelerine dayanarak en az 15’er günlük sürelerle kapatılmışlardır. 2008 ve 2009 yılları da Kürt medyasının yayın organları hakkında kapatılma ve yayın durdurma cezalarına sahne olmuştur (Depeli ve Çaylı, 2012: 187-190).

2007 yılı aynı zamanda bir gazeteci cinayetine sahne olunan yıl olması açısından önem taşımaktadır. AKP’nin galip geldiği ikinci genel seçimlerin ardından iktidarını perçinlediği ve “kalfalık dönemi” olarak adlandırdığı bu yıl, *Agos* Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink’in gazete önünde öldürülmesiyle başlamıştır. Cinayetin öncesindeki dönemde karalama kampanyası, Dink’in *Agos*’ta yayınlanan, Atatürk’ün manevi kızı Sabiha Gökçen’in Ermeni bir yetim olduğu iddiasının yer aldığı bir haberin, *Hürriyet*’in manşetine “Sabiha Gökçen mi Hatun Sebilciyan mı” başlığıyla taşınmasıyla başlamıştır. Bunun üzerine Genelkurmay sert bir açıklama yayınlamış, *Ülkü Ocakları* ve bu doğrultuda yayın yapan medya kuruluşları tarafından Dink ve *Agos* hakkında bir linç kampanyası yürütülmüş, ana akım medya ise duruma karşı sessiz kalmıştır. “Türklüğe hakaret” suçlamasıyla TCK’nın 301.maddesinden yargılanan Dink ve *Agos* hakkında yürütülen linç kampanyası, 19 Ocak 2007’de Dink’in gazetesinin önünde silahlı saldırı sonucu öldürülmesiyle son bulmuştur (Hrant Dink Vakfı). Dink hakkındaki linç kampanyasını örgütleyen

isimler Ergenekon davasında sanık olarak karşımıza çıkarken, cinayeti araştıran gazeteci Nedim Şener de Ergenekon davası kapsamında tutuklanmıştır.

2007 sonrasında başlayan Ergenekon, Balyoz, KCK, MLKP, DHKP-C, Devrimci Karargâh gibi siyasi davalarda yüzlerce gazeteci tutuklanmış ve yargılanmıştır. Ergenekon operasyonlarının hız kazandığı 2011 yılında dava kapsamında aralarında Ahmet Şık, Mustafa Balbay, Nedim Şener, Soner Yalçın, Tuncay Özkan, Erol Manisalı'nın bulunduğu 39 gazeteci, yazar ve televizyon sahibi yargılanmıştır (Odatv.com, 25.03.2011). AKP'nin son döneminde gazeteciler için açılan davaların sayısı beş bini aşmıştır. Gazetecileri Koruma Komitesi'nin (CPJ) hazırladığı “Türkiye'nin basın özgürlüğü krizi” başlıklı rapora göre, tutuklu gazeteciler konusunda kendi rekorunu kırmaya çalışan tek ülke Türkiye'dir. Ayrıca tutuklu gazetecilerin yüzde 30'u AKP'ye komplo kurmak, yüzde 70'i ise PKK ve KCK beyanları ve faaliyetleri ile ilgili haber yaptıkları için tutuklanmıştır (Sol, 03.11.2012).

2007'de 11 ayrı medya kuruluşunda çalışan 20 kişi, 2008'de Ergenekon davası kapsamında 26 gazeteci; 2009'da Ergenekon, Devrimci Karargâh ve MLKP davalarından 15 gazeteci; 2010'da Ergenekon ve KCK operasyonlarından 13 gazeteci tutuklanmıştır. 2011'de hapisteki gazeteci sayısı 104'e ulaşırken, bu yıl, bir defada en çok gazetecinin gözaltına alındığı yıl olarak da önem kazanmıştır. KCK operasyonları kapsamında alternatif medya kuruluşlarında çalışan 44 gazeteci bir defada gözaltına alınmış, 35'i tutuklanmıştır. Gazetecilerin ve medya çalışanlarının tutuklanma gerekçelerinde ilk sırayı “örgüt suçları” oluşturmuştur (Depeli ve Çaylı, 2012: 211)

Nedim Şener, Dink cinayetinde özellikle istihbarattaki bazı polis ve askerlerin sorumlu olduğunu anlatan *Dink Cinayeti ve İstihbarat Yalanları* ve *Kırmızı Cuma, Dink'in Kalemini Kim Kırdı?* adlı kitapları nedeniyle 28 yıl hapis cezasıyla yargılanmıştır. Ahmet Şık ise yazmakta olduğu *İmam'ın Ordusu* adlı kitabında Gülen Cemaati'nin emniyetteki yapılanmasını konu aldığı için tutuklanmıştır. 3 Mart 2011'de Odatv çalışanları ile birlikte Ergenekon soruşturması kapsamında gözaltına alınıp tutuklanan Şener ve Şık, siyasi iktidar ve güdümündeki medya tarafından da topa tutulmuştur. Henüz basılmamış olan *İmam'ın Ordusu* kitabının “örgütsel

doküman” olduğu gerekçesiyle mahkeme tarafından verilen el koyma kararıyla taslaklarına el konulmuş; kitabın yayınlanacağı İthaki Yayınevi de polis tarafından basılmış ve yayınevinin bilgisayarındaki nüshaları yok edilmiş, Şık’ın ailesine kitap nüshasının teslim edilmemesi durumunda “örgüte yardım” suçundan yargılanacakları söylenmiştir (Çakır ve Sakallı, 2014: 23-24; Bianet, 03.03.2011; Vatan, 25.03.2011).

Dönemin Başbakanı Erdoğan, basılmamış kitabı “bomba” olarak nitelendirmiş, *“Bomba kullanma suçtur, bombanın yapılacağı maddeleri kullanmak da suçtur. Bomba yapmanın ihbarı gelmişse güvenlik güçleri bunları toplamaz mı?”* açıklamasında bulunmuş; Şık ve Şener’in, gazetecilik nedeniyle tutuklanmadıklarını, darbeci olduklarını ileri sürmüştür: *“Avrupa’da darbeleri teşvik eden gazete ve gazetecilerin olmadığını hatırlatmak isterim. Türkiye’de tutuklu 26 gazeteci vardır. Bunların hiçbirisi gazetecilikten tutuklu değildir. Son dönemde olanlar belli çevrelerden değil, daha objektif kaynaklardan öğrenmenizi isteriz.”* (NTV, 13.04.2011). Henüz ortak hareket eden hükümet ve Cemaat medyası ise, *“Bırakın yargı işini yapsın”, “Bu mu gazetecilik?”, “Açıklanamayacak deliller var”, “Gazetecilikten tutuklanmadılar”, “Yalan rüzgârı”* şeklindeki manşetleriyle gazeteciler hakkında algı operasyonu yürütmüştür. (Çakır ve Sakallı, 2014: 24)

Şık ve Şener tutuklanmadan kısa süre önce, 17 Ocak 2012’de, Cemaat tarafından tutuklanacağını güvenilir bir kaynaktan öğrenen gazeteci Ruşen Çakır, konuyu, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Başdanışmanı Ahmet Sever’e aktarmıştır. Konuyu araştıracağını söyleyen Gül ise bir gün sonra Sever’e, Çakır’ın aldığı istihbaratın doğru olduğunu iletmiştir: *“Ruşen haklıymış. Ben müdahale ettim. Rahat olsun. Yalnız şimdi sana Emniyet’ten bazı isimler vereceğim. Ruşen’e söyle o isimlerle irtibatı kessin.”* (Sever, 2015: 99).

17/25 Aralık 2013 yolsuzluk operasyonunun birinci yıldönümünde Cemaat medyasına operasyon yapılmış ve Cemaat’e yakın medya kuruluşları *Zaman*, *Samanyolu TV* ve *Bugün* yöneticileri, çalışanları ve *Samanyolu TV*’de yayınlanan “Sungurlar” ve “Tek Türkiye” dizilerinin yapımcı ve senaristleri ile emniyet mensupları gözaltına alınmıştır. *Samanyolu Yayın Grubu* Başkanı Hidayet Karaca tutuklanırken, *Zaman* gazetesi Genel Yayın Müdürü Ekrem Dumanlı serbest bırakılmıştır. *Zaman* gazetesinde yapılan polis araması esnasında destek için

gazetede toplanan kitle, “Özgür basın susturulamaz” sloganlarıyla, Cemaat’in yıllarca iktidar ortaklığı yaptığı ve birlikte yürüdüğü AKP hükümetine tepki göstermiştir (*Sol*, 14.12.2014; *Zaman*, 14.12.2014; *Zaman*, 19.12.2014).

2015 Genel Seçimleri öncesinde medya ile arası açılan AKP hükümeti, kendisine muhalif yayın çizgisi benimseyen gazetelere yüklenmiştir. Önce *Hürriyet* gazetesi yöneticilerini hedef alan AKP, hemen ardından *Cumhuriyet*’e yönelmiştir. Suriye’ye insanı yardım götürdüğü ileri sürülen, savcılık kararıyla durdurulan ve içinden silah çıkan MİT tırlarına ilişkin belge ve görüntüler yayınlayan *Cumhuriyet* gazetesi, hükümetin ve Erdoğan’ın hedefine oturmuştur. Cumhuriyet gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Can Dündar hakkında TCK 326. ve devam maddeleri kapsamında “devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk” suçlamasıyla soruşturma başlatılmıştır. Öte yandan hâkim ve savcıların Emlak Konut’tan indirimli ev almasını haberleştiren *Cumhuriyet* muhabiri Candan Coşkun hakkında ise “kamu görevlisine görevinden dolayı hakaret” suçlamasıyla 24 yıl hapis istemiyle dava açılmıştır (*Birgün*, 20.05.2015; *Cumhuriyet*, 29.05.2015; *Cumhuriyet*, 23.06.2015).

3.4.5. Yeniden düzenlenen devlet kurumları: TRT ve AA

AKP döneminde ana akım medya yeniden düzenlenirken, devlet kuruluşları olan TRT ve AA da es geçilmemiştir. İktidar yanlısı kurumlarda çalışan gazetecilerin istihdam edildiği bu kuruluşlar da, tüm olanaklar kullanılarak yeniden yapılandırılmıştır. Özellikle AA, gerek yerelde gerek ulusal medyada, Türkiye’deki tüm rutin haber akışını sağlayan ve en çok abonesi bulunan ajans olduğu için buradaki kadrolaşmanın stratejik önemi büyüktür.

AKP iktidara geldiğinde AA Genel Müdürü olan Mehmet Güler, AKP’nin istediği militan kadrolaşmayı sağlayamamıştır. Bülent Arınç’ın AA’dan sorumlu bakan olmasıyla büyük değişim başlamış, 2003’te genel müdürlüğe atanan Hilmi Bengi, Ağustos 2011’e kadar ajansı yönetmiştir. 2011’de ise genel müdürlüğe, Arınç’ın basın danışmanı Kemal Öztürk getirilmiştir. Ajansa personel alımlarında yapılan sınav uygulaması kaldırılmış, bunun yerine “Haber Akademisi” kurulmuş ve buraya iktidara yakın üniversitelerden mezun olanlar kabul edilmeye başlanmıştır.

Hiçbir gazetecilik deneyimleri olmayan, belediyelerin basın müşavirleri, muhabir olarak ajans kadrosuna alınmıştır (Dağıstanlı, 2014: 79-82).

Gazeteciliğe *Girişim* ve *Selam* adlı İslamcı dergilerde başlayan Öztürk, *Yeni Şafak*, *Kanal 7*, AKP Basın Bürosu'nun ardından Bülent Arınç ve Erdoğan'ın danışmanlığını yapmıştır. Nereden geldiğini unutmayan Öztürk, askılı bluz giyen bir kadın çalışanı, bir daha böyle giyinmemesi için uyarmış, ajansın bulunduğu binadaki bar kapatılmış ve yerine mescit açılmıştır. TGS'nin ajans içindeki varlığından, özellikle tutuklu gazetecilerle ilgili yürütülen kampanya yüzünden rahatsız olmuştur. Bunun için öncelikle TGS tasfiye edilmiş, 12 Mart 2012'de TGS İstanbul Şubesi eski başkanı Gürsel Eser'in genel başkanlığında Medya İşçileri Sendikası (Medya-İş), tamamı ajans çalışanı olan 362 üyeyle kurulmuştur. Hükümete yakınlığıyla bilinen Hak-İş konfederasyonuna bağlı olan sendika, Gezi döneminde yaptığı "*Gezi Parkı eylemleri sırasında basına sansür uygulanmadı*" açıklamasıyla varlığını borçlu olduğu kişilere ve anlayışa hizmet etmiştir (Dağıstanlı, 2014: 82-91; Ketten, 2015: 245-246; Mavioğlu, 2012: 142).

Medya-İş'in kuruluş giderleri bile, AA çalışanlarının yardımlaşma sandığında biriken miktarla karşılanmıştır. TGS'nin ajansta çoğunluğu kaybetmesi üzerine ilk başvurulmuş emekliliği teşvik uygulamasıyla 550 kadrolu çalışanı bulunan AA'dan 200 kişi ayrılmış, 40-45 yaşlarındaki deneyimli gazeteciler emekliliğe zorlanmıştır. Pek çok kişi mobbinge maruz kalmış, Muhasebe Müdür Yardımcısı Metin Karabat odacı yapılmış, onun yerine getirilebilecek eleman bulunamayınca bir hafta içinde işe dönmesi istenmiştir. Bölge müdürleri farklı bölgelerde muhabir olarak görevlendirilmiş, pek çok kişinin servisi değiştirilmiştir (Dağıstanlı, 2014: 79-81).

Öztürk'ün çalışanları emekliliğe zorlama kampanyası sonucunda 201 kişinin emekli olup işten ayrıldığı anlaşılmıştır. Çıkarılanların yerine ise 115 kişi işe alınmıştır. İşe alınan kişiler arasında Erdoğan'ın partideki fotoğrafçısı ve İslamcı medyada çalışan isimler bulunmaktaydı. Öztürk'ün ardından Şenol Kazancı'nın genel müdürlüğe getirilmesiyle, özellikle TGS üyesi pek çok kişi işten çıkarılmıştır. Kazancı atandıktan sonra ilk olarak 15 kişi, ardından TGS üyeleri ve Ankara Şube Eski Başkanları Gamze Rastgeldi Karaman ve Deniz Bozdemir'in de aralarında

bulunduğu 20 kişi gerekçesiz şekilde işten çıkarılmıştır (Gazeteciler Online, 28.10.2012; Medyatava, 25.09.2012; TGS, 07.01.2015).

Yüzde 47.75’lik azınlık hissesi devletin elinde olan AA’nın hisse oranlarında 2013’te yapılan değişiklikte, hisseler genel müdürlük makamı üzerine alınmıştır. AA’nın anonim şirket olması kanuni olarak mümkün olmadığı için böyle bir düzenleme yapıldığı ileri sürülmüş, hisseler üzerindeki tüm haklar Hazine’ye devredilerek her genel müdür değişiminde hisselerin yeni genel müdüre devredileceği açıklanmıştır. Bu değişiklik yapıldığında AA’nın yüzde 26.75’lik hissesi, o dönemki Genel Müdür Kemal Öztürk üzerine alınmıştır (Dağıstanlı, 2014: 78).

Devlete göbekten bağlı bulunan ajansta, bir dış haberler muhabirinin başına gelenler, kurumun işlevine ve işleyişine verilebilecek yerinde bir örnektir. Ajans, üç buçuk yıldır yasalara aykırı şekilde sözleşmesiz çalıştırdığı Hediye Levent adlı muhabiri, Esad ile Erdoğan’ın arasının henüz bozulmadığı 2008 yılında Şam’a göndermiştir. Zamanla iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmeye ve Suriye’de iç savaş koşulları oluşmaya başladıkça Levent, sıkıntı yaşamaya ve iki tarafın da baskısı altında kalmaya başlamıştır. Önce merkezden, Esad için “cumhurbaşkanı” yerine “devlet başkanı” yazması, sonra “Esed” demesi istenmiştir. 2011 Haziranı’nda Cısr-uş Şuğur katliamında ise ipler kopmuştur. Katliam tanıklarıyla görüşerek yaptığı haber sonrasında “Baas ajanı olmakla” bile suçlanan Levent’in haberi yüzünden AA, Dışişleri Bakanlığı’ndan çokça “fırça” yemiş, Ankara’da kriz kopmuştur. Dönemin Genel Müdürü Hilmi Bengi, hükümetten gelen Levent’i işten çıkarması yönündeki baskılara karşı muhabiri koruyarak Gazze’de görevlendirmiştir. Levent ise Gazze’ye geçiş izinlerini beklerken genel müdürlüğe Kemal Öztürk’ün gelmesiyle bir anda işten atılmıştır. Daha sonra açtığı işe iade davasını ise kazansa da ajansa dönememiştir (Dağıstanlı, 2014: 173-178).

TRT’de ise AKP’ye yakın isimler, kurum kadrosuna dâhil edilmiş, adı sanı duyulmamış gazeteciler aktif görevlere getirilmişlerdir. Kasım 2007’den beri İbrahim Şahin yönetimindeki dönemde, personel alımı, kadrolaşma, haber programlarına katılan yorumcu ve sunuculara ödenen ücretler, ihale ve usulsüzlüklerle ilgili verilen

yaklaşık 400 soru önergesi, gizlilik gibi gerekçelerle önergeleri geçiştirilerek yanıtsız bırakılmıştır (Dağıstanlı, 2014: 120; Mavioğlu, 2012: 137).

Devletin resmi propaganda kanalı gibi işleyen TRT, 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan’a hizmet etmiştir. 4-5-6 Temmuz 2014 tarihleri arasındaki TRT yayınlarını inceleyen RTÜK, bu tarihlerde cumhurbaşkanlığı seçimi adayları Recep Tayyip Erdoğan’a 533 dakika, Ekmeleddin İhsanoğlu’na 3 dakika, Selahattin Demirtaş’a ise 45 saniye yer vermiştir. Bu tutum üzerine Demirtaş, cumhurbaşkanlığı seçim sürecindeki yayınları nedeniyle *TRT Haber*, *TRT 1*, *TRT Türk*, *TRT Avaz* ve *TRT* ile *RTÜK* hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. *TRT*’nin anayasanın temel ilkelerine, kanunlara ve YSK’nın tespit ettiği anlayışa ters düşen şekilde yayın yaptığını belirten Demirtaş, RTÜK’ün ise denetim görevini yerine getirmediğini, ayrımcı bir politika izlediğini ve ayrımcılığa onay verdiğini vurgulamıştır (*Cumhuriyet*, 14.07.2014; *Zaman*, 25.09.2014).

11 Haziran 2008’de *TRT*’nin farklı dil ve lehçelerde 24 saat yayın yapabilmesine dair yasanın Meclis’ten geçmesinin ardından, 2009’da Kürtçe yayın yapan TRT Şeş (TRT 6) kurulmuş ve 2009 seçimlerinde Kürt oylarını kazanmak için adım atılmıştır. Kürtçe kanala kapı açan 5767 sayılı kanun, aynı zamanda piyasalaştırma mekanizmaları için olanak sağlamak üzere TRT’nin organizasyon yapısını büyük ölçüde değiştirmiş, kurumun özel sektör yayıncılarına program ve personel sağlaması için hukuki bir zemine oturtmuştur. Sayıştay’ın 2011 yılına ait rutin denetleme raporuna göre ise, TRT bütçesinin yüzde 53’ü dışarıdan sağlanan fayda ve hizmetlere ödenmiştir. Dışarıdan alınan 539 milyon TL’lik hizmetin yüzde 90’ı da programlar tarafından oluşturulurken, TRT dış yapımlara adeta servet harcamıştır (Adaklı, 2013: 598-599; Dağıstanlı, 2014: 120).

2011 yılında dış yapımlara 264 milyon TL bütçe ayıran TRT, yalnızca “terörle mücadele” temalı dizisi Sakarya Fırat’ın 45 bölümü için 18 milyon 680 bin TL ödemiştir. AKP kurucu üyesi Ayşe Böhürler’in ortağı olduğu firmaya da, TRT Arapça kanalında yayımlanan “İktisadiyat” adlı stüdyo programı için bölüm başına 8 bin 500 TL ödenmesi, dış yapımların işlevselliğini gösteren bir örnektir. Bu program için ödenen toplam para ise 1 milyon 700 bin TL’yi bulmuştur (*Cumhuriyet*, 06.08.2013).

2004'te Şenol Demiröz'ün genel müdürlüğe getirilmesiyle muhabirlere kadar bir operasyon başladı. Bir buçuk yıllık Demiröz döneminde 286 yönetici görevden alındı. KESK'e bağlı Haber-Sen tasfiye edilmeye çalışıldı. Demiröz'ün görevi bıraktığı 2005 Ağustos ayında ise 412 yöneticinin 179'u Türk Haber-Sen üyesiydi. Dikensiz gül bahçesi yaratmak ise, İbrahim Şahin döneminde mümkün oldu. 994 TRT çalışanı emekli edildi, Şahin göreve geldikten sonra yaklaşık 2 yılda kuruma 1348 kişi alındı, bunların 483'ü önceki dönemde geçici personel statüsündeydi. Personel fazlalığından yakınan Şahin, 23 ayda 914 yeni çalışanı işe almıştı. Ayrıca kadrolaşmanın yol açtığı “hantal” yapıdan kurtulmak için emekli olmak isteyenlere yüzde 30 zamlı emeklilik ikramiyesi önerilmiştir. 2011'de ise yüzde 40 oranla ikinci kez emekliliğe teşvik uygulaması getirilmiş ve bu seferde 2836 kişi emekli edilmiştir. Şahin döneminde kuruma alınan sözleşmeli personel sayısı ise Nisan 2013'te 1860'a ulaşmıştır (Adaklı, 2013: 599; Dağıstanlı, 2014: 122-125).

TRT'de KESK'e bağlı Haber-Sen çalışanları tasfiye edilmiş, 2004'te Haber-Sen'e üye olan çalışan sayısı 2000 civarındayken 2013 başında bu sayı 750'lere düşmüştür. 2012'ye kadar Türk Haber-Sen'le arası iyi olan TRT, daha sonra Birlik Haber-Sen ile işbirliği içine girmiştir. TRT'de pek çok iktidar yanlısı gazeteci istihdam edilirken, son olarak TRT Yeni Medya Birimi Müdürlüğüne, din dersi öğretmeni ve Eğitim-Bir-Sen üyesi Zeki Tuman'ın atanması, kurumun yönelimini ve çalışan kadroların niteliğini ortaya koymaktadır (Dağıstanlı, 2014: 128-129; *Birgün*, 22.06.2015).

4. BÖLÜM: GAZETECİ GÖZÜYLE AKP DÖNEMİNDE SİYASAL İKTİDAR VE MEDYA İLİŞKİLERİNİN GAZETECİLİK AÇISINDAN SONUÇLARI

Üçüncü bölümde Türkiye medyasının son 13 yılı; devlet, siyasi iktidar, kitle iletişimi ve sermaye kavramları çerçevesinde, eleştirel ekonomi politik yaklaşımla ele alınmış; AKP'nin 3 döneme ayrılan iktidarı süresince; medyanın nasıl yeniden organize edildiği AKP'nin 2002 öncesi hâkim olamadığı ana akım medyadaki ağırlığını ve tahakkümünü nasıl sürekli kılmaya çalıştığı incelenmişti. Dördüncü bölümde AKP'nin medya düzeninde taşları yerinden oynatan hamlelerinin, haber merkezlerine ve gazetecilerin mesleki faaliyetlerine nasıl yansıdığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Türk basınında farklı gazetelerde çalışan gazetecilerle yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılarak AKP iktidarı döneminde medya-siyasi iktidar ilişkisi ve gazetecilik faaliyetlerine etkilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Derinlemesine görüşmeler için oluşturulan örneklemin çalıştıkları kurum siyasi iktidara yakın kişiler tarafından satın alınan; patronları siyasi iktidarın güdümünde değilmiş gibi gözükse de ekonomik ilişkileri gereği iktidarla arasını bozmayan gruplarda çalışan ve çalıştıkları kurum AKP ile siyasi ve ekonomik çıkar ilişkileri içinde yer almayan gazetecilerden oluşturulmasına çaba gösterilmiştir.

Gazetecilerle yapılan derinlemesine görüşmelerin bulgularının analiz edileceği dördüncü bölümde ayrıca, tezin üçüncü ve dördüncü bölümlerinde yanıtı aranan ana araştırma soruları cevaplandırılmaya ve temel varsayımları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.1. Metodoloji ve örneklem

Bu tezin araştırma aşamasının bulguları, çoğunluğu ana akım medya bünyesinde yer alan kuruluşlarda çalışan 20 gazeteci ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucu ele edilmiştir. Nitel (kalitatif) araştırma yöntemleri arasında yer

alan görüşme (*interview*), bir araştırma tasarımıyla belirlenen sistematik veri toplama sürecidir. Tasarımın özelliğine göre, görüşme yapılan kişi, verilerin tümünün veya çoğunun elde edildiği kaynak olabileceği gibi, kişi, veri toplama sürecindeki birimlerden biri de olabilmektedir (Erdoğan, 2012: 220). Asa Berger, görüşmeyi en basit haliyle; bir konu hakkında bilgi almak isteyen araştırmacı (*researcher*) ile konuyla ilgili bilgisi olduğu tahmin edilen bilgi kaynağı (*informant*) arasında geçen sohbet olarak tanımlamaktadır. Mülakat, çoğunlukla yüz yüze gerçekleşirken, bazı durumlarda telefon veya internet gibi diğer ortamlarda da gerçekleştirilmektedir. Görüşme yönteminin, diğer yöntemlerle elde edilemeyecek bilgilere ulaşma açısından önemine dikkat çeken Asa Berger, görüşme esnasında gözlem de yapılabildiğini ve kişiye gözlemlendiği esnada ne soru sorulabildiğini vurgulamaktadır (2011: 135-138).

Minichiello vd., (1990) görüşmeleri yapılandırılma derecesine bağlı olarak görüşme yöntemlerinin sıralandığı bir süreklilik tayfı oluşturmuştur. Bu ayrımın temelinde görüşmenin yapılandırılmış olma düzeyi, görüşmenin ne ölçüde derinlemesine yapıldığı, farklı durum ve kişilere göre standartlaştırılmış olduğu yatmaktadır. Tayfin sol tarafında görüşmeler, tümüyle yapılandırılmış ve standartlaştırılmıştır. Görüşme soruları önceden belirlenmiş, standartlaştırılmış, yanıtlar için önceden kodlanmış kategoriler kullanılmış ve görüşmenin derinlemesine olması amaçlanmamıştır. Aksine, tayfin sağ tarafında ise, görüşmeler yapılandırılmamış, sorular önceden belirlenmemiş, standartlaştırılmamış ve açık uçludur. Görüşmeye başlamak ve görüşmeyi sürdürmek için genel sorular kullanılırken, görüşme ilerledikçe ortaya özgül sorular çıkmakta, yanıtlar için ise önceden kodlanmış kategoriler bulunmamaktadır. Bu tayfa göre;

Yapılandırılmış görüşmeler: Standartlaştırılmış görüşmeler, alan taraması görüşmeleri, klinik geçmiş alma.

Odaklanmış/yarı yapılandırılmış görüşmeler: Derinlemesine görüşmeler, alan taraması görüşmeleri, grup görüşmeleri.

Yapılandırılmamış görüşmeler: Derinlemesine görüşmeler, klinik görüşmeler, grup görüşmeleri, sözlü görüşmeler ya da hayat hikâyesi görüşmeleridir (Punch, 2011: 166-167).

Asa Berger; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme çeşitlerine dördüncüsü olan informel görüşmeyi (*informal interviews*) de eklemektedir. Az kontrol olan ve planlı ve odaklanılmış olmayan bu görüşmelerde, araştırmacı üzerinde çalışılan konuyla ilgili kişilerle bir araya gelir. Bu görüşmeler, araştırmacının görüşülecek kişiyle tanışmak ve güven sağlamak üzere konuyla ilgili sohbet ettiği görüşmelerdir ve organize edilmeden gerçekleştirilir (Asa Berger, 2011: 136).

Yarı yapılandırılmış görüşmede sorulacak ana sorular hazırlanmalı, mülakat sırasında yeni sorular sorma gereği ortaya çıktıkça soru sormalıdır. Yarı yapılandırılmış görüşme, görüşmeciye bırakılan hareket özgürlüğünü en düşük düzeye indiren ve bu yöntemden beklenen anlam çıkarmayı sağlama olanağını sınırlayan, sayısallaştırılması ve denetimi kolay cevaplar toplamak üzere kullanılan yapılandırılmış görüşme ile; görüşmeciye hareket serbestliği veren, esnek, kişisel görüş ve yargıların kökenine inmeyi sağlayan ve görüşmedeki gelişmelere göre yeni sorular düşünme ve sormayı gerektiren yapılandırılmamış görüşmenin oluşturduğu iki uç arasında bir ortamda yapılmaktadır (Karasar, 2013: 167-168).

Bu tezin amaçları doğrultusunda gazetecilerden veri toplanması için derinlemesine görüşme yöntemi seçilmiş ve görüşmeler yarı yapılandırılmış şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşülen gazetecilere kendileri ve çalıştığı kuruluş özelinde açık uçlu sorular sorulmuş; gazetecinin değerlendirmelerini yaparken mümkün olduğunca örnek vermesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi seçilmesinin başlıca nedeni tüm gazetecilerin aynı ana soruları cevapladıktan sonra çalıştıkları kuruluşlar, bulundukları görevler ve tanık oldukları olaylar doğrultusunda ayrıntıya inmesinin sağlanmasıdır. Gerek yaptıkları işin getirdiği yoğun çalışma ve yaşam temposu, gerekse mesleğin getirdiği bir özellik olduğu varsayılan, kişilere duyulan güvensizlik nedeniyle pek çok görüşme talebi reddedilmiştir. E-posta yoluyla yapılan görüşme taleplerinin biri hariç hiçbirine yanıt alınamamış, e-postaya yanıt veren gazeteci ise olumsuz geri dönüş yapmıştır. Telefonla yapılan ve referans verilen görüşme taleplerinin bir kısmı olumlu sonuçlanmış, geri kalanı ise, kişinin bir süre şehir dışında veya yurt dışında olacağını söylemesi suretiyle reddedilmiştir.

Doğan Grubu bünyesinde çalışan bir gazeteci aracılığıyla ayarlanmış bir üst düzey ve bir orta düzey yönetici ile yapılacak görüşmeler; üst düzey yöneticinin iş yoğunluğu, orta düzey yöneticinin ise çalışma ortamında soruları yanıtlamak istemediği gerekçesiyle, soruların e-posta yoluyla yanıtlanacağı söylenerek ertelenmiştir. Ancak daha sonra yanıtlar gönderilmemiş, e-posta ve telefonla kendilerine ulaşılarak ısrar edilmesine rağmen de sorular yanıtız bırakılmıştır. Siyasi iktidara yakın kuruluşlarda çalışan gazetecilere ise ancak güvendikleri kişilerin referans olması üzerine ulaşılabilmiş ve görüşmeler, araştırmacının güven sağlaması sonucunda gerçekleştirilebilmiştir.

İlk mülakat 14.05.2014 tarihinde yapılmış; toplam 20 mülakatın tamamlanabilmesi 11 ay sürmüştür. Son mülakat 25.03.2015 tarihinde yapılmıştır. Görüşme ayarlama sürecinde kişisel tanışıklıklardan yararlanılmak zorunda kalınmış, kişiler birbirlerine referans olarak araştırmacıya yardım etmiş ve çalışmanın devamlılığını sağlamışlardır. Araştırmanın örnekleme, veri toplama sürecinde yaşanan zorluklar sonucunda bir zorunluluk olarak kartopu örneklem özelliği taşımakta ve tüm evreni temsil etme iddiası taşımamaktadır. Kartopu örnekleme göre; örneklem, ilk aşamada araştırmacının çevresinden seçilmekte, ikinci aşamada örneklemeindeki deneklerin kendi yakın çevresinden ikinci bir örneklem çekmesiyle genişlemekte, üçüncü ve devam eden aşamalarda ise o grup denekler, kendi çevrelerinden denekler çekerek örnekleme oluşturmaktadır (Aziz, 2008: 55).

Gerek yaşanmış örnekler, gerekse görüşme ayarlama sürecinde edinilen deneyimler göstermiştir ki, görüşme yapılan gazeteciler; medyaya, gazeteciliğe, medya ve siyasi iktidar ilişkisine dair konuşmakta, gözlemlerini ve başlarından geçenleri anlatmakta tereddüt etmektedir. Bu nedenle kişilerin ve çalıştıkları kurumların isimleri verilmeyerek gazetecilerin ve anlattıkları olaylarda adı geçen kişilerin kimlikleri saklı tutulmuş ve araştırma nedeniyle gazetecilerin mağdur edilmemesi için özen gösterilmiştir. Belirtilen nedenle görüşme yapılan kişiler ifşa olmamaları için tek tek tanıtılmayacak, örneklemin geneline dair demografik veriler aktarılacaktır.

Görüşülen 20 gazetecilerin 7'si kadın 13'ü erkektir. Yaşları 24 ile 61 arasında değişen gazetecilerin yaş ortalaması ise 38.6'dır. Görüşülen gazetecilerin 12'si

iletişim fakültelerinde; geri kalanı siyasi bilgiler, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, sosyoloji, tarih gibi alanlarda öğrenim görmüştür. Üç gazetecinin eğitim seviyesi yüksek lisans seviyesinde; 2 gazetecinin ortaöğretim seviyesinde; 15 gazetecinin ise lisans seviyesindedir. Mesleki deneyim süreleri ise 4 ila 32 yıl arasında değişen gazetecilerin deneyimlerinin ortalaması ise 15.9 yıl olarak hesaplanmıştır.

Toplam 20 görüşmenin 3 şt düzey yöneticilerle (genel yayın yönetmeni, yönetim/icra kurulu yesi), 5i orta düzey yöneticilerle (haber koordinatörü, yazı işleri müdürü, birim şefi), 4 editör, 8i muhabirlerle yapılmıştır. Görüşülen gazeteciler, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Habertürk*, *Sabah*, *Posta*, *Radikal*, *Star*, *Akşam*, *Takvim*, *Yeni şafak*, *Taraf*, *Evrensel*, *Aydınlık*, *Yurt* ve *Karşı* gazeteleri ve *NTV*, *CNN Türk*, *Samanyolu TV*, *İMC TV* kanalları ile *Anadolu Ajansı* gibi kurumlarda çalışmış veya çalışmaktadır.

Görüşmelerin büyük çoğunluğu gazetecilerin ders verdikleri niversiteler, ev, kafe ve çay bahçelerinde yapılmış, yalnızca üç görüşme gazetecilerin çalışma ortamlarında yapılmıştır. Görüşmeler için çoğunlukla mesai sonrası akşam saatleri tercih edilmiş, çalışma ortamlarında yapılan görüşmelerin biri; günün yoğun bir saatinde şt açık ve içerideki konuşmanın dışarıdan duyulabileceği bir toplantı salonunda yapılmış, diğer ikisi ise iş yoğunluğunun ve kurumda bulunan çalışan sayısının görece az olduğu pazar günü, kapalı bir toplantı odasında gerçekleştirilmiştir. Bu iki görüşme ve kurum dışında yapılan diğer görüşmelerde, gazetecinin konuşurken daha rahat davrandığı gözlenmiştir.

Görüşmelerin ikisinde, kişilerin ses kaydı alınmaması isteği üzerine kayıt yapılmamış, görüşmenin notları tutulmuştur. Mülakatlardan biri, kişinin farklı bir şehirde yaşaması ve iş yoğunluğundan ötürü Skype görüşmesi yapmayı tercih etmemesi sonucu e-posta yoluyla gerçekleştirilmiştir. Geriye kalan 17 görüşmenin ses kaydı alınmıştır. En kısa görüşmenin ses kaydı 13 dakika 10 saniye uzunluğundayken, en uzun görüşme ise 1 saat 55 dakika 40 saniye sürmüştür. Görüşmelerin ses kayıtlarının toplamı 15 saat 28 dakika 6 saniye, ortalaması ise 54 dakika 37.5 saniye olarak hesaplanmıştır. Görüşülen gazetecinin deneyimi arttıkça yapılan görüşmenin de uzadığı gözlenmiştir.

Gazetecilerden alınan yanıtlarda ortaya çıkan ana temalar belirlenmiş ve elde edilen bulgular, bu alt başlıklar altında değerlendirilmiştir. Görüşmelerde belirlenen ana sorular aşağıda aktarılmış, ancak hükümete yakın kurumlarda çalışan gazetecilere ikinci soru yöneltilmemiştir.

1. Gazeteciliğe başladığınız günden bu yana Türkiye’de gazetecilik ve basın özgürlüğü adına ne gibi değişiklikler yaşandı?
2. Ana akım medya AKP’nin iktidara gelişini nasıl karşıladı?
3. İşinizi yaparken kendinizi özgür hissediyor musunuz? Hangi aşamalarda ve ne gibi durumlarda kendinizi baskı altında, sınırlanmış hissediyorsunuz?
4. Çalıştığınız kurumun yayın politikası, ticari ve ekonomik ilişkileri nedeniyle oto sansür uyguladınız mı, sansüre maruz kaldınız mı?
5. Sansürlenme ihtimali olan haberleri yazarken veya yayınlarken sansürden kurtulmak için geliştirdiğiniz mekanizmalar var mı?
6. Ne tür haberlerde ve konularda sansüre uğruyorsunuz, hareket alanınız daraltılıyor, oto sansür uyguluyorsunuz?

4.2. Günümüz medya düzeni nasıl oluştu?

Bugün tartıştığımız medya düzeni, temelleri 1980’lerde atılan ve 1990’larda şekillenen neo-liberal ekonomik düzenin ve kökeni 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül darbesine kadar uzanan köklü siyasal gelişmelerin bir sonucudur. Turgut Özal dönemi, siyasi iktidarın medyaya yaklaşımı ve medya alanındaki düzenlemeler açısından paralellik taşımaktadır. Görüşülen bazı gazeteciler, AKP’nin medya politikaları ve medyaya yönelik müdahalelerini, Özal dönemine benzetmiş ve AKP’nin bu dönemin kültürünü miras aldığına işaret etmişlerdir. AKP dönemi ile benzerliğine dikkat çekilen bu dönemde, medya sahipliğinde sermayenin ağırlığının yanı sıra, medya kuruluşlarının sermayenin ihtiyaçlarına göre organize edilmesi de söz konusu olmuştur. Bu dönemde medyaya giren sermaye kültürünü de beraberinde getirmiş, AKP binayı bu zemine inşa etmiştir:

“Özal büyük bir değişim dönüşüm yarattı. Temel mesele de orada. Nasıl AKP ile sermaye girdiyse, Özal’la da sermaye girdi. Bir sürü gazeteci sitesi var, bu Özal’la birlikte çıktı. Her yerde. Ucuz ehven fiyatlarla bu arsalar tahsis edildi. Gazeteciler satın alındı bence. Sendikalar zaten sorunluymuş. Fakat sendikanın

Türkiye’de medyadan kovulması da o döneme yansıyor. Doğan’ın girdiği, Simavi’nin çıktığı dönem. Özal böyle bir dönüşüm yarattı. Özal zamanında hazırlanan bu zemin yıllar içinde kullanıldı, koalisyonlar zamanında 2000’lere kadar, AKP de hazır bir zemin buldu sermaye yapısı olarak. İyice dejenere edilmiş bir gazeteci etiği buldu. Hamur halinde, kullanılmaya son derece elverişli. (14.05.2014 tarihli görüşme)

Ülkenin içinden geçtiği ekonomik ve siyasi süreçlerden medyanın mülkiyet yapısı ve medyada hâkim olan kültür de nasibini almıştır. Bir kısım gazeteciye göre AKP dönemini, 1990’ların siyasi atmosferinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklarla geçen 1990’lı yılların sonunda sermayenin ihtiyaç duyduğu değişimi gerçekleştirmek üzere iktidara gelen AKP 2002 seçimleri sonrasında ise iktidar alanını genişletmek için sermayenin elindeki medyayı dönüştürmüştür:

“Bu dönüşüm seyrinde rol verilen AKP, elbette doğanın ve maddenin tabiatına uygun olarak değişim ve aldığı rol kadar ya da daha fazlasını sahip olacakları açısından da istedi. O günden bugüne 13 yıl boyunca süren değişimler, kargaşalar çatışmalar mücadeleler bu seyrin doğası içinde gelişti. Ve tam da bu nedendir ki sermayenin ihtiyaçları için ortaya konulan ve öne sürülen AKP, kendi ihtiyaçları ve hedefleri için hem sermayede hem de onun medyasında bir dönüşümü tetikleyen ve zorlayan bir pozisyon aldı..” (25.03.2015 tarihli görüşme).

AKP öncesi siyasi iktidarlar da medyayı baskı altına almış ve yönetmeye çalışmışlar; medyanın mülkiyet yapısını değiştirme ve siyasi iktidara yandaş olacak medya öbekleri oluşturmada medyaya müdahale etmişlerdir. Ancak AKP tarafından miras alınan ve ileriye taşınan bu tahakküm kurma girişimleri, 13 yıllık iktidar döneminde, ana akım medyanın önemli bir bölümünü satın alma ve 90’lı yılların siyasi atmosferiyle şekillenen gazetecilik pratiklerini kendi lehine kullanma yoluyla devam etmiştir.

4.2.1. Medyanın mülkiyet yapısına müdahaleler

Medyayı şekillendirirken elindeki tüm olanakları ve araçları kullanan AKP, iktidarının ilk kez Uzan Grubu’na yönelttiği TMSF tehdidini, daha sonra pek çok medya grubuna yöneltmiştir. Borcu olan sermaye sahiplerinin şirketlerine TMSF

aracılığıyla el koyma, sonrasında satışa çıkararak istediği çevreleri medya sahibi yapan AKP iktidarı, özellikle 2007 sonrasında bu yöntemi sıkça kullanmış ve ana akım medyanın sahiplik paylarını bu yöntemle şekillendirmiştir:

“Hükümetler her zaman bir biçimde müdahale ederler. AKP hükümetini önceki hükümetlerden farklı kılan şu, onlar bu tarz köşe yazarı koydurma, dışarıdan etki etme yolunu 2007’de bıraktılar, bunun yerine doğrudan ele geçirme yöntemini tercih etmeye başladılar. Batırayım sahibini, sonra gazeteye el koyayım yoluna başvurdular. 2007’den sonra oldu bunlar. 2007’den önce hafif dargın barışık, eski hükümetler gibi dışarıdan müdahale ederek ilişkiyi sürdürmeye çalışıyorlardı.” (28.09.2014 tarihli görüşme)

2002 yılı ile AKP’nin üçüncü iktidar dönemi sonundaki ana akım medyanın sahiplik yapıları karşılaştırıldığında nasıl bir sermaye aktarımı gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Bazı medya grupları tamamen tasfiye edilirken bazılarının ise etki alanı azaltılmış, devreye yeni aktörler sokulmuştur:

“(AKP) Kendine yakın sermaye gruplarını soktu. Bir Demirören, Doğan, bir Doğuş var, Müslüman sermaye olmayan, büyüklerden bahsediyoruz. 10 sene önce Doğan, Karamehmet, Uzan neredeyse tamamıydı, yüzde 90’ıydı. Büyük bir sermaye değiş tokuşu oldu, büyük kısmı şu an gönüllü. Fakat öbürleri kerhen, gönülsüz de olsa destekliyorlar iktidarı.” (14.05.2014 tarihli görüşme).

Gazetecilere göre bugünün medya düzeninde medya kuruluşlarının bir kısmı AKP yandaşı çevrelerce satın alındıktan sonra ana akım olma özelliğini yitirmiş ve ana akım medyanın etkisi azaltılmıştır:

“Bugün gelinen noktada ana akım diye tarif edeceğimiz gazetelerin payı o pastada dörtte bire düştü neredeyse. Dörtte biri ana akım, dörtte biri yandaş medya, Yeni Şafak vs. gibi koşulsuz iktidarı destekleyen ve asla bu nedenle ana akım özelliği olamayan gazeteler. Bunun içine Sabah ve Star girdi eskiden ana akım içinde olan. Milliyet ve Habertürk’ün de bir ayağı o tarafta ama hala ana akım içinde sayılıyor. Diğer dörtte bir AKP’nin ikinci hükümet döneminde yandaş medya içinde olan ama üçüncü dönemde yandaş medya içinden çıkan Cemaat medyası, Zaman ve Bugün gazetesi. Ve son dörtte birlik dilim içinde, başını Sözcü’nün çektiği AKP muhalifi gazeteler var; Cumhuriyet, Taraf, Yurt, Birgün, Evrensel, Aydınlık vb. Şu an ana akım eskisi kadar etki yaratamıyor, dörtte birlik kısmıyla yaratabildiği etki ne

kadarsa. Buna rağmen medyanın yaratabildiği bir etki varsa, bu her şeye rağmen, zayıflamış gücüyle ana akımdan geliyor.” (23.07.2014 tarihli görüşme)

Önceki iktidarlara göre “daha uzun stratejiler” ve “başarılı küçük hamlelerle” medyaya müdahil olan AKP, doğrudan satın almanın yanı sıra medyayı baskı altına alacak farklı araçlar da kullanmıştır. Böylelikle doğrudan sahip olunan ve gazeteciler ve siyasal eleştirmenler tarafından “yandaş” olarak tanımlanan medya kuruluşlarına ek olarak AKP’ye muhalefet etmeyecek medya grupları da elde edilmiştir:

“Diğer dönemlerdeki medya iktidar ilişkilerine göre, medyayı dizginleme yöntemi olarak çok daha akıllıca, mali yanını, siyasetin finansmanı yanını, kamu ihaleleri üzerinden yeni yaratılan zengin sınıfın medyaya aktarımı gibi araçların orta uzun vadede, çok daha iyi planlanarak, çok daha küçük adımlarla yaptılar. Özal çok daha vülgarize ederek, çok daha karikatür şeklinde yapıyordu. Diyordu ki ‘Asil Nadir şunu alsın, Ahmet-Mehmet şunu alsın, Çağlar şu televizyonu kursun’ gibi gidiyordu. Demirel de keza öyle. Bu iktidarın çok daha akıllıca hamlelerle basın üzerindeki tahakkümü arttırdığını düşünüyorum.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

4.2.2. Gazeteciliğe müdahaleler

AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılında medya düzeni “ana akım” ve “diğerleri”nden oluşmakta; tirajlar ve reklam pastasından alınan pay, ağırlıklı olarak ana akım tarafından paylaşılmaktaydı. Ana akım medyada pay sahibi olan sermaye grupları, AKP’nin geldiği siyasi geleneğin, özellikle ilk iktidar döneminde ittifak kurduğu ve sınıf dayanışması sergilediği; ancak genelde gergin ilişkiler içinde olduğu laisist büyük burjuvazi olarak adlandırılan kesim içinde yer almaktaydı Recep Tayyip Erdoğan’ın, “manşetleriyle savaşarak” bugünlere geldiğini deklare ettiği ana akım medya, Erdoğan’ın savaş açtığı “laisist” ideolojiyi ve gazetecilik pratiklerini benimsemişti.

AKP tahakkümü kurulmadan önce ana akım medyanın kırmızı çizgileri 1990’lı yılların siyasi atmosferinin etkisinde sahiplik yapısı ve resmi ideoloji ile şekillenmişti. Tarihsel ve siyasi koşullarla doğrudan ilintili olan gazetecilik, polis şiddeti ve siyasi cinayetleri haberleştirmeye çalışan gazetecilerin bizzat fiziksel şiddete maruz kalabileceği bir baskı ortamında yapılmaya çalışılıyordu. Ülke

gündeminden eksik olmayan insan hakları ihlalleri, işkence ve kötü muamele, gazetecinin işini yaparken bu alanlar içine girdiğinde bir tehdit olarak sık sık karşısına çıkıyor; ülkenin toplumsal koşulları haberciliğe de yansıyor:

“90’lı yıllar ülke genelinde korkunç yıllardı. Fotoğraf makinem polis tarafından kırıldı, filmlerime el konuldu, dayak yerdik. Arkadaşlarımız gittikleri haberlerde gözaltına alınırlardı. Metin Göktepe’nin öldürülmesi en acı hikâyemizdi. Habere gittikten sonra filmlerimizi çoraplarımıza, iç çamaşırlarımıza sakladık. Çünkü izlediğim hikâyeler normal cinayet vakaları falan değil, toplumsal olaylar izliyorum, az olmakla beraber o azlığa karşı çok büyük orantısız bir güç uygulanırdı. Oradan aldıktan sonra karakol safhası vs. bunlarda da feci orantısız bir güç, işkence dediğimiz bir gerçeklik vardı o zaman.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

1990’lı yıllarda gazeteciler üzerindeki baskı ve tehditler, daha ziyade alternatif ve muhalif medya çalışanlarının karşı karşıya kaldığı bir olgu idi. Devlet ve politikalarını teşhir edecek haberlerin peşinde olan alternatif medya çalışanları ve muhalif gazeteciler, baskıyı ve gazetecilik yapmanın zorluklarını her daim üzerlerinde hissederken, bugün üzerlerindeki baskıdan şikâyet eden ana akım medya ise hâkim iktidar odaklarına hizmet etmekteydi:

“Mesela Okmeydanı Perpa baskınına hiç unutmam. Polis resmen bir kafeye girip insanları taradı. O süreci çok yakından izledim. Tarandıktan sonra oraya girişimden, çıkışma, haberi yapana, arabamın önünün kesilmesine, aldığım tehditlere, dayak yememe kadar. O zaman ana akım şunu yapıyordu, ‘örgüt üyesi olduğu iddia edilen.’ (...) Orada da bir özgürlük yoktu. Perpa katliamında öldürülen Selma (Çıtlak) diye bir kadın vardı, 2 çocuk annesi, konuyla uzaktan yakından alakası yok, evini geçindirmek için kafede çalışmaya başlamış bir garson kadın. Garson kadından bir örgüt üyesi çıkarıldı. Bunu basın ve polis birlikte yaptı. Neresi, ne kadar özgür, ne kadar gerçek? O basın şimdi ağlıyor, ‘ben özgür değilim’ diye.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Gerek piyasacı anlayış, gerekse hiyerarşikleştirilmiş kurumlarda hayata geçirilen gazetecilik pratikleriyle şekillenen 1990’lı yılların gazeteciliği, 2002’de medyayı adım adım yeniden organize etmek isteyen AKP iktidarı tarafından devralınmıştır. Kendinden önceki iktidarlara kıyasla çıtayı yükseğe koyan AKP, ana akım medya üzerinde bugün sağladığı tahakkümünü, bir yanıla başarılı medya

politikaları ve müdahale yöntemlerine, bir yanıyla da uzun süreli iktidar dönemine borçludur:

“AKP’den önce de medya güllük gülistanlık değildi. Nefret söylemi yayıyordu, ‘Türkiye Türklerindir’ yazan bir gazete vardı, hâlâ var. Bu sadece bir AKP sorunu değil, AKP’yi konuşmamızın nedeni AKP’nin 12 yıldır iktidarda oluşudur. Tamamen kemikleşti, eski sistemin yerine yeni bir sistem getirdi. Bugün AKP’ye diktatör diye saldıranlar dün aynısını yapıyorlardı ve onların medyasıydı. Bu toplamda şöyle okunabilir, cümleden AKP’yi çıkardığında yerine koyabileceğin iki kelime var, iktidar ve devlet. Devlet mekanizmasının yayın organlarına yakınlığı ve uzaklığı.”
(12.06.2014 tarihli görüşme)

1990’lı yıllarla karşılaştırıldığında, bugün gazetecilerin üzerindeki baskının genele yayıldığı, ana akım medyanın basın özgürlüğünün olmayışından AKP öncesi döneme göre daha çok şikâyetçi olduğu gözlenmektedir. Önceki dönemlerde çoğunlukla alternatif medya üzerinde hissedilen baskılar bugün tüm ana akım medyayı da etkisi altına almıştır. 1990’ların ana akım medyasının, basın özgürlüğü talebini dile getiren çevrelere destek vermek yerine hâkim iktidar odaklarından yana olarak güdümlü yayıncılık yaparak bu çevreleri mağdur ettiğini belirten gazeteciler, bugünkü basın özgürlüğü söylemlerini samimi bulmamaktadır:

“Türkiye’de basın özgürlüğünün sınırlarının dar olduğu kesin, daha önce de öyleydi, şu anda da öyle. 90’larda Cizre’de, Diyarbakır’da, Lice’de insanlar kaçırılıp infaz ediliyordu, ana akım medyada bir satır haber çıkmıyordu. Öyle bir gazetecilikten geliyoruz, dolayısıyla o insanların şimdi dönüp basın özgürlüğü savunuculuğu yapmaları ne kadar doğru?” (14.07.2014 tarihli görüşme)

Bazı gazeteciler, AKP öncesinde de medyanın özgürlüğünden bahsedilemeyeceğinin altını özellikle çizmişlerdir. AKP döneminde basın özgürlüğü vurgusu yapan, medyanın üzerinde baskı olduğundan yakınan ana akım medya ve yöneticilerinin ise, AKP tarafından iktidar alanlarının kısıtlanması ve gücün ellerinden alınması nedeniyle bu denli rahatsız olduğuna işaret edilmiştir. AKP öncesi dönemde, ana akım medyanın daha güçlü ve hareket alanının daha geniş olduğunu savunan gazeteciler, ana akım medyanın AKP öncesinde benimsediği gazetecilik anlayışı ve bazı kesimleri mağdur eden bir pozisyonda olduğuna dikkat çekmişlerdir:

“Türkiye’de ana akım medya Hürriyet’in ‘Kıbrıs Türk’tür Türk kalacak’ mitinglerinde halkı gazlamasıyla ana akım olmuş, buralardan gelmiş. Ahmet Kaya için ‘Şerefsiz’ manşeti atıp Paris’e kaçtırtılar, sonra da ölümüne sebep oldular. O yüzden ana akım medyayı yerin dibine batırmak lazım. Oto sansür ve sansür zaten ben geldiğimde vardı. Ana akım medyada senin kendi düşüncelerini olanca çıplaklığıyla söylemekten alıkoyan bir iklim var. Hayata Dönüş operasyonunda da ana akım medyanın büyük yalanları var, polis bülteni gibi yayın yapmış yerler buralar. 28 Şubat’ta ta İslamcılar mağdur edildi, kim etti? Ertuğrul Özkök etti.” (14.07.2014 tarihli görüşme)

2002 öncesinde de bağımsız olmayan ve çeşitli iktidar odaklarının güdümünde olan ana akım medya, baskının tek bir merkezden gelmemesinden ötürü, yine de gazetecilik yapılabilen bir dönem olarak değerlendirilmiştir. AKP iktidarından önce de resmi ideolojiyle çelişen haberlere müsaade etmeyen medya, AKP döneminde daha güçlü bir tahakküm altına alınmaya çalışılmıştır. Önceki iktidarlardan farklı olarak AKP döneminde ana akım medyanın siyasi iktidara tabi olması beklenmekte ve doğrudan talimat vererek yayınların içeriği belirlenmektedir.

“Onlar rica ediyorlardı, bunlar emrediyor, aradaki tek fark bu. Çiller zaten kendi gazetesini çıkartmıştı, ‘Önce Vatan’ diye, şimdi sırf Basın İlan Kurumu’ndan ilan almak için kapalı devre yayın yapıyor. O zaman Erbakan’ın Milli Gazete’si vardı, Özal’ın Sabah gazetesi vardı. Onlar ricayla yaptırıyorlardı ve köşe yazarları Yavuz Donat, Mahmut Övür, Hıncal Uluç vb. Özal’ı devrimci, Türkiye’ye yenilikler getiren bir adammış gibi sundular ve vatandaş da yedi bunu. Ama Özal daha kibardı, ricayla yaptırıyordu bu işleri. AKP direk emrediyor.” (01.07.2014 tarihli görüşme)

Bazı gazetecilere göre 1990’larla karşılaştırıldığında AKP’nin özellikle son döneminde gazeteciler üzerindeki baskılar 28 Şubat döneminde medyanın sistematik olarak karşı karşıya kaldığı baskıları aratmamaktadır.

“İtibar suikastları dersiniz daha beteri oluyor; medyaya iktidarın müdahilliği dersiniz, o gün ordudur, bugün siyasi iktidar, yarın polistir, cemaattir, maalesef daha beteri görüyoruz. Basın özgürlüğü anlamında çok ciddi bir dönüşüm olduğunu düşünmüyorum, hiçbir fark yok, hatta daha beteri olduğundan söz edebiliriz. Gözaltına alınan, tutuklanan gazeteci sayısına bakarsanız son 12 yıl ve öncesinde 28 Şubat’tan öncesine, bu dönem çok daha fazla. Gözaltında kaybedilen

gazeteci sayısı azaldı, faili meçhuller azaldı ama bunlar iktidardan çok bu ülkenin veya coğrafyanın geçirdiği başka bir seyir yüzünden oldu diye düşünüyorum. Bu iktidar geldi ve faili meçhuller bitti değil, o dönemin konteksti, hikâyesi değişti.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

28 Şubat döneminde de medyaya baskı yapılarak haber yaptırıldığını belirten gazeteciler, hiçbir zaman manşetlerin bu yolla belirlenmediğini vurgulamışlardır.

“(2002 öncesi) Her şeye rağmen yine de gazetecilik yapılan bir dönem. 28 Şubat döneminde AKP’nin Alo Fatihleri gibi, askerler gazeteleri arıyorlardı ama bu şekilde ‘Bunu yaz bunu çiz’, emir verir gibi değil. Bir baskı vardı ama bu AKP’nin baskısı gibi bir baskı değildi, şimdi doğrudan talimat veriyorlar, doğrudan manşet yaptırıyorlar. Manşeti hiçbir zaman asker ya da siyasetçi yaptırmamıştır. Şu an tamamen talimatlı. Yandaş medya açısından öyle, diğerleri de artık ne yapmaları gerektiğini biliyorlar.” (23.07.2014 tarihli görüşme)

AKP döneminde ana akım medyaya biat kültürü dayatılmış ve siyasi iktidara adanmışlık istenmiştir. Medya sahiplerini çeşitli yaptırımlarla kendine bağlayan siyasi iktidar, gazetecilerden de aynı sadakati beklemektedir. 1990’lı yıllarda iktidara itaat etmeyen gazeteciler için “marjinal” yakıştırması yapılırken, bugün marjinalliğin ötesine geçilerek gazeteciler “vatan hainliği” ile suçlanmaktadır. AKP’nin geldiği İslamcı ve muhafazakâr siyasi geleneğin bir özgünlüğü olan biat kültürü, 28 Şubat hiyerarşisinin üzerine inşa edilmiş ve ana akım medya bünyesinde çalışan gazetecilerin hareket alanları iyice kısıtlanmıştır:

“İktidar el değiştirdiğinde basın özgürlüğündeki fon da değişiyor. Biat kültürü bundan önce bu kadar gelişkin değildi. Şimdi platonik aşkı kabul etmiyor, tamamıyla bir adanmışlık istiyor senden. Ya ondansın ya değilsin... 90’larda da ben ya da benim gibi düşünen arkadaşlarım zaten tırnak içinde marjinaldik, şimdi o marjinalliğe bir de vatan hainliğimiz etkilendi. İcraatları hakkında herhangi bir şey yazsan, seni anında vatan haini kategorisine koyup üstünü çizip linç ettirebilir.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

4.3. Ana akım medya AKP'nin iktidara gelişini nasıl karşıladı?

Görüşülen gazetecilerin, AKP'nin iktidara gelişinin ana akım medya tarafından nasıl karşılandığına ilişkin farklı görüşleri vardır. Çeşitli medya gruplarının AKP'ye karşı farklı yaklaşımlar içinde olduğu dile getirilse de ağırlıklı görüş medyanın AKP'ye temkinli yaklaştığı tespitidir. Kimi medya grupları, kendilerini ekonomik darboğazdan kurtaracak yeni iktidar adayını açıktan desteklerken, kimi medya grupları ise AKP'ye mesafeli durmuştur. Bu noktada belirleyici olan esas unsur sahiplik ve medya sahiplerinin diğer medya sahipleri ile aralarındaki rekabet olmuştur. Örneğin Çukurova Grubu için Karamehmet'in AKP'ye açık desteğinden bahsedilirken, 2002'de ana akım medyanın en büyük pay sahibi olan Doğan Grubu, AKP'ye temkinli yaklaşıırken, asıl çekindiği, medyadaki başlıca rakiplerinden Cem Uzan liderliğindeki Genç Parti'dir:

“2002 yılında ana akım medyada AKP korkusu yoktu, Cem Uzan korkusu vardı. Partisi vardı ve çok güçlü geliyordu. Benim çalıştığım grubun o dönemki tavrı Cem Uzan'ın seçilmemesini istemek yönündeydi, çünkü Hitlervari bir adam geliyordu. AKP zaten yeni kurulmuş bir partiydi, seçimden 6 ay önce kurulmuştu. Dolayısıyla olumsuz bir yargı, fikir yoktu. Zaten Erbakan hareketinden ayrılmışlardı, görece daha merkez sağa yakın bir hareketti.” (28.09.2014 tarihli görüşme)

1990'lı yılların kısa süreli koalisyon hükümetlerinin ardından uzun süreli bir iktidar beklentisi içinde olmayan sermaye grupları, yeni iktidar karşısında 2001 finansal krizinden aldıkları hasarlara göre konumlanıyorlardı. Doğuş Grubu, bugünkü AKP destekçiliğinin aksine, yeni iktidar partisine karşı tutum alan başlıca medya grubuydu. Doğuş Grubu bünyesindeki başlıca yatırım olan Garanti Bankası bu krizi, diğer finans kuruluşlarına kıyasla daha hafif zararlar atlatmıştı ve grubun CEO'su Ferit Şahenk'in adı, “batık banka patronları” arasında geçmiyordu. Türkiye'nin en saygın haber kanalı olarak kabul edilen NTV, 3 Kasım 2002 akşamı AKP'ye karşıydı:

“Bence NTV, AKP'ye falan değil, bir tür derin devlete daha yakın bir kanaldı kuruluşundan itibaren. Fakat AKP, 2002 Kasım seçimini kazandığı zaman, o akşam NTV ekranı gazeteciliğe sığmayacak bir tarafsızlıkla AKP aleyhtarı yayın yapıyordu. ‘Böyle gazetecilik olmaz, olamaz böyle bir şey’ demiştim. AKP'li falan da değilim. Dengeli görünürdü NTV, o başka mesele, ama bence devlet bağlantısı vardı. Fakat

AKP, bu iktidarda kalıcı olduğunu göstermeye başlayınca, yani iktidara yerleşince buradaki tavır da yavaş yavaş değişti, ‘Bunlar galiba gidemeyecek’ oldu.” (14.05.2014 tarihli görüşme).

AKP’nin benimsediği özgürlükçü söylemler, ana akım medyanın bir kısmında olumlu etki yaratmış, özellikle AB’ye üyelik süreci, AKP’nin desteklenmesinde önemli rol oynamıştır. İlk başta AKP’ye temkinli yaklaşan Doğan Grubu, ilk iktidar döneminde özgürlükçü vaatleri nedeniyle AKP’yi desteklemiştir:

“İlk özgürlükçü söylem, ilk AB bakışı, ilk MGK’yı sivilleştirme çabası, hep bunları birer adım olarak okuduk, bireysel olarak da çalıştığım yayın grubu olarak da onayladığımız işler oldu.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

AKP; sermayenin yapmak istediği ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümü mümkün kılacak bir aktör olarak ortaya atılmış, bunun propagandası ise sermayenin elindeki medya ile yapılmıştır:

“12 Eylül neo-liberalizmin temellerini oluşturmuştu ancak daha yapılması gereken başka işler vardı. Bu nedenle AKP özellikle uluslararası sermayenin politikalarına, ihtiyaçlarına uyum için önce inşa edildi, sonra iktidara taşındı. Medya ise bu süreci gerçek içeriğinden soyutlayarak ‘devrim’ olarak nitelendirdi. Gerçek içeriği ise tam tersiydi. Aşağı yukarı bütün gazeteler, televizyonlar AKP’nin iktidar oluşunu, ülkede demokrasinin varlığının göstergesi saydı. Medya, AKP’nin bütün politikalarını toplum nezdinde meşrulaştırmanın aracına dönüştü. Eskiye kıyasla, görüntü olarak da olsa iktidara daha bağımlı bir medya ortaya çıktı. Bu, medyanın sadece medya olmamasından da kaynaklanan zorunlu bir süreçti. Medya patronları aynı zamanda medya alanı dışında da sermayedardı. Devleti yönetenlerle sürekli ve olumlu bir ilişki geliştirmeleri gerekiyordu.” (02.01.2015 tarihli görüşme)

4.4. AKP iktidarının üç dönemi

AKP’nin kendi belirlediği “çıraklık-kalfalık-ustalık” dönemleri hakkındaki görüşleri sorulan gazeteciler, AKP’nin kendi yaptığı dönemselleştirmenin doğruluğuna katılmaktadır. Çoğu gazeteci, AKP’nin bu dönemlerde nihai hedefe ulaşmak için dönemin koşullarına uygun adımlar attığını ve zamanla birtakım çevrelerin desteğini kazandığını belirtmişlerdir.

Uzun yıllardır ana akım medya bünyesinde orta düzey yöneticilik yapan bir gazeteci, başından beri eleştirel bir şekilde takip ettiği AKP ve Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemlerinin “siyaset ölçeğini büyüttüğünü” vurgulamıştır. Gazeteci, özellikle Erdoğan'ın, “Yeni Türkiye” ve “Restorasyon Süreci” argümanlarının içinin çok dolu olduğuna dikkat çekmiş, birtakım yeniliklerin hayata geçirildiği çıraklık-kalfalık-ustalık dönemlerinde AKP'nin açıkça beyan ettiği ve arkasında durduğu icraatlarına, liberal aydınlar vb. çevrelerin gönüllü destekleriyle demokrasi kılıfı giydirildiğini belirtmiştir. Gazeteciye göre, 2025'in planını bile yapan bu siyasi iktidar, bu dönemleri, kendi ifadeleriyle “alan temizliği” yapmak için kullanmıştır (07.09.2014 tarihli görüşme).

AKP'nin kendi dönemselleştirmesine katılan bir gazeteci, çıraklık-kalfalık-ustalık sıralamasına tersinden bakıldığında ortaya çıkan bir başka tabloya dikkat çekmektedir. AKP iktidarının üç dönemi, sermaye içinde gerçekleşen iktidar mücadelelerine göre şekillenmiş ve sermaye içi mücadele sertleştikçe AKP de sertleşmiştir:

“Tersten bakıldığında, mantıken sadece bir usta yapmak istediğini yapabilir. Çırak ve kalfa, söyleneni yapar. Çıraklık dönemi, yapmak istedikleri konusunda toplumsal dayanak arama dönemiymiş. Yani bir alıştırma dönemi. Bu dönemde başta özelleştirmeler olmak üzere doğrudan halkın zararına olan düzenlemeler yapıldı. Ancak özellikle medyanın öylesine bir propaganda taarruzu vardı ki, kimse bunun ne anlama geldiğini anlamadı. Kalfalık döneminde, yapmak istediklerine engel olabilecek bütün kesimler ekarte edilmeye çalışıldı. Ustalık dönemi bütün bu dönüşümü birlikte gerçekleştirenlerin, eşyanın tabiatı gereği aç kurtlar gibi birbirlerine düştükleri dönem oldu. Birinci dönem hariç iki ve üçüncü dönemler sermaye içi iktidar kavgalarının da sert olduğu dönemlerdi.” (02.01.2015 tarihli görüşme)

On üç yıllık AKP iktidarının kendi içlerindeki dönemleri, aslında bir iktidar partisinin değişimi olarak değil Türkiye'nin değişimi olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemler sermaye-iktidar ilişkisinin iç içe geçmesi üzerinden ele alınırken, medyaya yönelik iki tespit öne çıkmaktadır:

“Bir, AKP'nin gücü ve bu güç karşısında bir boyun eğmenin, AKP'nin müdahalesi üzerinden değiştiğinin tespiti. İkincisi ise tüm medya patronları ve

sermayedarların mali çıkarları var ve bu çıkarlar doğrultusunda AKP'yi kullanmaları. Her ikisi doğru gibi görünse de aslında fotoğrafın tamamını ifade etmiyor. Temelde düşülen hata, iktidar ya da sermaye sahibi olmanın aslında var olan aktörlerle anlaşılması, öyle tarif edilmesinden kaynaklanıyor. Böyle bakıldığında kazanan-kaybeden, güçlü-güçsüz tarifleri, öngörülerini kişi, kurum veya olaylarda somutlaşıp hayat buluyor. Ancak işin özünde, teorik düzlemde bir sermaye ve iktidar ilişkisinin iç içe geçme durumu söz konusu.” (25.03.2015 tarihli görüşme).

4.4.1. 2002-2007: Çıraklık Dönemi / 1. Hükümet Dönemi

AKP birinci hükümet döneminde medyaya müdahale etmemiş, ilk önce yabancı olduğu bu alanı izlemiş ve tanımaya çalışmıştır. Medyadaki çizgilerin bugünkü kadar netleşmediği bu dönem, ileriki iki hükümet dönemleriyle karşılaştırıldığında henüz medyaya müdahale edilmeye başlanmadığı fikri uyandırmaktadır. Bazı gazeteciler bu dönemi, “özgürlükçü dönem” olarak nitelermekte, bu dönemde AKP'nin kendine sağlam bir yer edinmeye ve mağduriyet söylemiyle Türkiye’de ve dünyada kendini liberal demokrat olarak tanımlayan kesimlerin desteğini kazanmaya çalıştığını düşünmektedir. Kendini sermayenin krizi için çözüm olarak sunan AKP, birinci hükümet döneminde buna uygun hareket etmiştir:

“Sermayenin, tükenmiş olan dönemin partileri ve iktidarı karşısında ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeni rol arkadaşı arayışı çabası o dönemde çok açıkça görülmüyordu. İsmail Cem, Kemal Derviş ve Hüsamettin Özkan’ların Yeni Türkiye Partisi çabalarında olduğu gibi, eskiden yeniyi yaratma uğraşları pek çok noktada onlar açısından bekleneni vermedi. Bu açığı gören ve buraya oynayan AKP’nin ise aranan kanın kendisi olduğu tezini ortaya atarak buna uygun tutum aldı. AKP’nin bir dönem destekçiliğini yapan ve bugün çatıştığı çevreler açısından bugün hala tablo böyle sunuluyor.” (25.03.2015 tarihli görüşme).

Bu dönemde siyasi iktidar ve medya ilişkilerinde iplerin hâlâ medyanın elinde olduğu zannedilmiş, ancak öyle olmadığı 2007’de net bir şekilde anlaşılmıştır. Birtakım çevreler tarafından iktidara gelişi endişeyle karşılanan AKP hükümetinin, ilk etapta medyaya aleni müdahaleleri olmaması önceleri gazetecilere umut vaat etmiş, sonra bunun yalnızca uygun zemin arama aşaması olduğu anlaşılmıştır. Bir

gazeteci, AKP'nin çıraklık dönemini, Marx'ın karşısında mücadele ettiği burjuvazinin ortaya çıktığı dönem için yaptığı “burjuvazinin devrimci barutu” tespitiyle özdeşleştirmektedir:

“AKP'nin de özgürlükçü bir barutunun olduğu bir dönem oldu. İttihat ve Terakki'nin de 1908 devriminden sonra bir yıl çok özgürlükçü bir dönemi olduğu söyleniyor, ama sonra öyle bir şey oluyor ki özgürlükçü parti gidiyor, yerine Ermenilere soykırım yapan bir parti geliyor. 27 Nisan 2007'de e-muhtıra verildi, çalıştığım gazete darbeye karşı bir manşet attı, ondan gurur duydum. Çünkü Hürriyet falan destekliyordu darbeyi. O zaman AKP'nin özgürlükçü barutunun olduğu dönem devam ediyordu. AKP'nin ilk dönemi son dönemi diye baktığımda çok büyük fark yaşandı ve sonuç olarak ben de çalıştığım yerden atıldım.” (14.07.2014 tarihli görüşme)

Başta temkinli yaklaştığı yeni siyasi iktidar karşısında, özgürlükçü olduğuna kanaat getirdikten sonra gardını indiren ana akım medya içindeki bazı gruplar, siyasi iktidarın yanında yer almıştır. 2002-2007 arası dönemde medya-siyasi iktidar ilişkilerinin, siyasi iktidarın aleyhine işlediğini savunan bir gazeteci, ana akım medyanın Erdoğan'ı ve AKP'yi boyunduruk altına almaya çalıştığını belirtmiştir:

“Medyanın en büyük hatası, Tayyip Erdoğan'ın o güne kadar ana akım medyanın etki alanı içinde olan siyasi yapılara göre farklı bir yapıdan geldiğini anlayamaması oldu. AKP hiçbir zaman ana akım medyanın etki alanı içinde olmadı. Ana akım medya başta, ‘Niye olmadı?’ diye sinirlendi, ama ne yapsa onu bir türlü etki alanının içine çekemedi. Medya Erdoğan'ın gerçekten kendisinin de tarif ettiği gibi öteki olduğunu sonunda anladı ama atı alan Üsküdar'ı çoktan geçmişti. Ve bu noktadan itibaren Erdoğan ana akım medyanın üzerine gelmeye başladı. 2002 ile 2007 arasında iktidar medya ilişkileri AKP'nin aleyhine çalıştı. Medya eline geçirdiği her fırsatta AKP'yi hizaya getirmeye çalıştı.” (23.07.2014 tarihli görüşme)

Erdoğan ve AKP'nin zamanla yaşadığı değişimi muhabirlerin haber takibi süreçleri üzerinden analiz eden bir gazeteci, Erdoğan ve danışmanlarının muhabirlere ve medyaya yönelik yaklaşımındaki değişimin adım adım geldiğini belirtmiştir. İlk zamanlar muhabirlerle sohbet eden siyasi parti lideri, sonraları koruma ordusuyla gezmeye başlamış ve medyayla tüm ilişkilerini danışmanları ve korumaları üzerinden kurmaya başlamıştır:

“AKP iktidara geldiğinde Erdoğan’ın İstanbul’daki programlarını takip ediyordum. 2002 seçimlerinden sonra onun başbakan olmadığı birkaç aylık bir süre vardı. O süre boyunca takip ettim onu. Bizzat kendi profili üzerinden o değişimin nasıl olduğunu gözleme fırsatım oldu. İlk 3-5 aylık sürede başbakan olmadan önce, iktidara gelmenin şaşkınlığı vardı. Etrafında geniş bir koruma ordusu yoktu, evinin karşısında çay ocağında beklerdik onu. Evinden çıkar berbere tıraşa giderdi, gazetecilerle sohbet ederdi. Bayağı yaklaşılabılır bir tipti. Ama başbakan olmasından sonra araba kırmızı plakalı oldu, korumaların sayısı arttı, sokağa bir süre sonra giriş kapatıldı, sonra sokağın orada bekletilmez oldu, soru sorulmaz hale geldi. Akif Beki döneminde muhabirler onların soru beklemediği bir yerde soru yönelttiğinde gelip sert bir şekilde o muhabire çatmaya kalkar, gazetesini arar, yayın yönetmenine şikâyet ederdi, öyle biriydi Akif Beki. Bir sürü muhabire ambargo koydurdu. ‘Başbakanlık Takip Kartı’ diye bir şey çıkartıldı, istediklerine veriyor istemediklerine vermiyorlardı. Gittikçe mesafe arttı ve gazetecilik yapmak zorlaştı.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Görüşmelerden, gazetecilerin ağırlıklı olarak, 2005’e kadarki dönemde ana akımdaki ağırlığı en büyük grup olan Doğan Grubu’nun ve özellikle dönemin *Hürriyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök’ün, açıktan AKP destekçiliği yaptığını düşündüğü anlaşılmaktadır. Bunun altında yatan başlıca neden ise AKP’nin AB politikaları izlemesi ve birtakım fasılların açılmasına yol açacak adımlar atılmasıdır. Uzan Grubu’na yönelik operasyon ise, kendi husumetinden ötürü ve ana akımdaki payını büyütmesine neden olacağı için Doğan Grubu tarafından tarafsız kalma suretiyle desteklenmiş ve ileriki dönemlerde hükümetin bu yolla medyanın doğrudan sahibi ve hükmedicisi konumuna gelecek şekilde dizayn edilebileceği fark edilmemiştir.

Sonu 22 Temmuz 2007’de yapılan Genel Seçimler ile Nisan ve Ağustos aylarında yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri olarak kabul edilen bu dönemin son evreleri ise, seçim öncesindeki aylarda gerçekleşen “Cumhuriyet Mitingleri”ne sahne olmuştur. Bu dönemde hükümet ile iyi ilişkiler içinde bulunan Doğan ve Doğuş grupları için asker ve laisist çevreler tarafından “mütareke basını”, “yandaş medya” eleştirileri yapılmıştır. İlerleyen dönemlerde siyasi iktidarla organik ilişki içinde olan medya kuruluşları için kullanılacak olan “yandaş medya” teriminin, bu dönemde

Türkiye'nin ana akım medyanın en merkezi grupları için kullanılması dikkat çekicidir. Cumhuriyet Mitingleri'nde Doğan Grubu, bu nedenle protesto edilmiştir:

“2007 yılına kadar da AKP ile ilişkileri kötü değildi, gayet uyumluydu. 2007'ye kadar Doğan Grubu ile hükümetin bir problemi yoktu. Hatta Cumhuriyet Mitingleri'nde Doğan Grubu en çok protesto edilen gruplardan biriydi hükümet yanlısı diye, 'Doğan grubu satılmış medya' diye protesto ediliyorduk. 2004'te Star Grubu dağıtılınca medyanın büyük bölümü bayram etti. Kırılma noktası ise cumhurbaşkanlığı seçimleri, AKP'ye açılan kapatma davası. Bu dönemde iki taraf da görece uyumlu biçimde sürdürdüğü ilişkiyi bozdular.” (28.09.2014 tarihli görüşme)

Gezi Parkı döneminde eylemleri görmezden gelmesiyle dikkat çeken ve tepki toplayan NTV, 2007'de ise Cumhuriyet Mitingleri'ni görmezden gelerek safını net bir şekilde belirlemişti. Bu dönemde AKP'nin yanında yer alan Doğan ile Doğuş gruplarının Cumhuriyet Mitingleri karşısında takındığı tutum ise benzerlik göstermesi ise dikkat çekicidir:

“Cumhuriyet mitinglerinin ilkini vermedi NTV. 1-2 kanal veriyordu. Telefonlar cayır cayır. NTV aracı orada, ama görmedi kanal onu. Sanırım bir bültende bir telefon bağlantısı yapıldı, onun dışında haber yapılmadı. Ertesi gün Hürriyet, mitingi büyük verince hava değişti ve ondan sonraki İstanbul mitinginde hakaretlere, küfürlerle maruz kaldık, çok tepki aldık. Cumhuriyet Mitingleri'ne gelinceye kadar AKP'nin muazzam gücünden emin insanlar ve o dengeyi göstererek habercilik yapmak gerekiyor, bu da birçok şeyi görmemeyi göz ardı etmeyi gerektiriyor. Orada Hürriyet'in bu tavrı alması, insanların mitinge akması, vs. orada bir şey oldu, Gezi'nin belli bir döneminde Cem Aydın'ın çıkıp 'Gazetecilik yapacağız' açıklaması yapması gibi, ona yakın bir tavidir. Genel seçimlerden sonra AKP'nin balkon konuşması oldu, yine o pozisyon belirlendi. NTV hep devlete, devletin pozisyonuna bakıyor.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

AKP'nin kendini dünyaya ve iç kamuoyuna kabul ettirmek için uğraştığı çiraklık döneminde siyasi iktidarı tanıyamamış olan ana akım medya, 2007 sonrasındaki dönemde ise AKP ve Erdoğan'ın farklı yönleriyle karşı karşıya kalmıştır:

“O dönemki Tayyip Erdoğan çok farklı bir Tayyip Erdoğan gibi görünüyor bugünden geriye bakınca. Ama aslında hep aynı Tayyip Erdoğan'dı. Sadece planlı

bir şekilde yürürken her seferinde kişiliğinin bir başka yönünü ortaya çıkardı. Medya bunu okuyamadı, ne yapmak istediğini, kendisini ya da karşısındakileri neden öteki diye tanımladığı üzerinde durmadı. Sorun buradan kaynaklanıyor. Bu nedenle adım adım ortaya çıkan Erdoğan kişiliği yüzünden art arda çok büyük bir şoklar yaşadı medya.” (23.07.2014 tarihli görüşme)

4.4.2. 2007-2011: Kalfalık Dönemi / 2. Hükümet Dönemi

2004-2005 yıllarında reform ivmesinin yavaşlaması sonucu AKP hükümeti Avrupa’dan eleştiriler almakta, ülke içinde iyice güçlenmekte, güçlendikçe de kendi sermayesini medyaya sokmaktadır. AKP’nin kendi medyası bir taraftan güçlenirken diğer taraftan da Doğan Grubu vergi cezası ve baskı yoluyla geriletilmiş; TMSF operasyonları ve kamu bankalarının kredileri gibi yollarla medyanın önemli bir bölümü ele geçirilmiştir. Bir yandan da askeri vesayet geriletilerek AKP’nin eli güçlenmiş, süreç tek parti ve tek adam iktidarına doğru evrilmiştir. Bir kısım gruplar baskı altına alınırken, Doğuş gibi gruplara ise özelleştirme ihaleleri verilmiştir.

Bu dönemle ilgili öne çıkan başlıklar; ana akım medya bünyesindeki kuruluşlarda yönetici kadrolarından başlayarak aşağı kadrolara doğru inen kadrolaşma, Ergenekon gibi siyasi davalarla iktidar hesaplaşmasının başka bir boyuta taşınması, haber yapma iddiasını koruyan gazeteciler üzerinde giderek artan baskı, ana akım medyanın haberden giderek uzaklaşarak siyasi iktidar karşısında sıkıntı çıkarmayacak yayın politikaları izlemesidir. Görüştüğümüz gazeteciler, ana akım medyada günümüz sahiplik yapısının bu dönemde şekillenmeye başladığı görüşündedir.

Bazı gazeteciler bu dönem ele alınırken, siyasi iktidarın bir sermaye iktidarı olduğu ve bunun doğasında yatan çıkar çatışmalarının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda, 2007 ile başlayan ikinci hükümet döneminde medyaya yönelik müdahaleler, sınıf içi çatışmaların sonuçlarıdır:

“Burada, sermaye içi çatışmalar ve saflaşmalar belirleşici oldu. Uluslararası işbölümünde Türkiye’ye düşen rol, kirli enerji, inşaat gibi, tıpkı cumhuriyetin kuruluş döneminde olduğu gibi, devlet gücü kullanılarak yeni sermaye grupları yaratılmasının önünü açtı. Uluslararası sermayeye entegre gruplar, bütçeden ya da

bütçe dışı yollarla bu gruplara aktarılan kaynaklardan rahatsız oldu. Bütün bunlar, kanımca sermaye içi bir çatışmanın yansımalarıydı.” (02.01.2015 tarihli görüşme)

Ülkenin hâkim sınıfı burjuvazi içindeki çatışmanın medyadaki izleği, siyasetten bağımsız değildir. 2007’de Ergenekon soruşturmasıyla başlatılan ve yıllar sürecek olan siyasi davalar süreciyle bu iktidar hesaplaşması iyice görünür olmuştur. Bu sürecin medyaya yansımaları ise el değiştirmeler ve konum almalar şeklinde yaşanmıştır:

“Türkiye egemen sınıfının içindeki iki fraksiyondan söz edeceksek, biri İstanbul burjuvazisi vs. dedikleri laikçi, TÜSİAD çevresinde öbeklenmiş, geleneksel ana akım medyanın sahibi olagelmiş kesimle; liberallerin ‘merkez çevre’ olarak okuduğu, İslamcılık veya muhafazakâr değerlerle ifadesini bulan bir İslamcı burjuvazi var. Onların kendi iç savaşının yansımaları. Medyada da gerçekleşen hem politik konum almalar, hem el değiştirmelerin kimden ne tarafa gittiği, öbekleşmelerin nasıl gerçekleştiği falan, onunla çok paralellik arz ediyor.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

2007’ye kadarki dönemde gazetecilik yapma koşullarının bir şekilde sağlanabildiğini ve buna uygun, profesyonel kadrolarla çalışılabildiğini belirten gazeteciler, 2007 sonrası çatlaklardan sızmanın iyice zorlaştığını, 2009’dan sonra ise neredeyse imkânsız olduğu konusunda neredeyse hemfikirdir. Gazetecilik odaklı yöneticiler haberle ilgili birimlerden uzaklaştırılmaya başlanmış, yerlerine siyasi iktidarın yönelimi doğrultusunda yayın yapabilecek kadrolar getirilmeye başlanmıştır. TMSF tarafından el konulan ve Çalık Grubu’na satılan Sabah-atv’ye doğrudan siyasi kadrolar yerleştirilmiştir:

“Çalık ilk geldiğinde uzun süre gazeteye çok dokunmadı. TMSF’den devralmış, birikmiş sorunlar var, sendika kurduk. Ergun Babahan vardı gazetenin başında. Gazete içinde yavaş yavaş bir iktidar mücadelesinin olduğunu hissediyorduk. Sanırım Ergun Babahan onların birlikte çalışabileceği bir gazeteci değildi. Erdoğan’ın iki danışmanı vardı, Akif Beki ve Ahmet Tezcan. Tezcan’ı üst düzey yönetici yaptılar, Serhat Albayrak’ın bir altında. Bizim başımıza da Rıdvan Memi diye Cemaatçi birini getirdiler. Gazeteyi tamamen ele geçirmemişlerdi, iki adamları vardı. Metin Yüksel de vardı yazı işlerinde, sıradan bir adamdı. Ama Rıdvan Memi ile Ahmet Tezcan çok saldırgan bir şekilde Ergun Babahan’ın altını oyma çalışmalarına başlamışlardı. Bizim yaptığımız hiçbir haberi kullanmıyorlardı.

Alıyordu haberi, çekmeceye koyuyor ve yazı işlerine sunmuyordu. Nötr dönemdi, AKP iktidarının ilk dönemleri sayıldığı için bugünlerle karşılaştırıldığında basını tanıma dönemiymiş.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

AKP iktidarı sağlamlaştıkça dönüşüm hız kazanmaktaydı. Soru dahi soramamaya başlayan gazetecilerin, önceki dönemlerde haberini yapabilecekleri konular hükümet aleyhine görüldüğü için haber yapmaları engellenmeye, yasakların ve baskının dozu giderek artmaya başlamıştır. 2007’den sonra medyada çok şiddetli bir dönem başlamış ve ondan sonra insanlar ya kendi kendilerine ya da sistem tarafından medya dışına itilmişlerdir. Bu süreçte NTV’de çalışmanın artık mümkün olmadığını belirten bir gazeteci, kurum içi örgütlenmenin ve yayınların dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak şekillendirildiğini vurgulamıştır:

“Ben sorduğum bazı sorular yüzünden, bugün gazetecilik yapan bir insan tarafından şikâyet edildim kendi yöneticilerime, ‘Bu soruyu soruyor’ diye. Birtakım insanların kendi irade ve çabalarıyla bir şeyler oluyordu. O zaman öyle bir refleks vardı, zamanla o refleks tamamen yitirildi. Gazetecilik odaklı insanların işin başına gelmeleri belli sürelerde engellenmeye başlandı. Kemal (Can) ve Mirgün’ün (Cabas) haberin tamamen dışına itilmesi, en büyük işaret fişegi idi. Sonra zaten pek çok kişi ayrıldı ve işten çıkarıldı. Bu kişiler işten çıkartılırken iyi gazeteci olmadıkları için çıkarılmadı. Ya küstürüldüler, ya iş verilmedi vs. Mirgün’den sonra gündelik siyasetin dışında, 3. sayfa haberleri öne çıkmaya başladı. Orada olamayacağımı düşündüm. Daha önce bir şekilde bir şey yapıyordun. ‘Ali Hoca’ demiyordun da ‘Hoca Ali’ diyordun, bağırarak değil ama fısıldayarak diyordun ama diyordun. Onların oradan tamamen uzaklaştırılmasıyla artık hiçbir şey diyemez hale geldin. Her zaman NTV’de dengeler, sansür ve otosansür vardı ama 2007’den sonra katlanamaz bir hale ulaştı. Mesela 2008 krizinde Başbakan ‘teğet geçti’ diyordu. Ama biz orada ona göre ekonomi programı yayınlayarak, insanlar ne kadar mutlu, rahat içinde vs. diyorduk. Hem süre dolduruyorsun hem pozitif mesajlar veriyorsun.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

Siyasi iktidarın medya kuruluşları üzerinde hâkimiyet kurma çabası, bir gazetecinin deyişiyle “siyasi komiser atamaları” yoluyla şiddetini arttırırken, baskı Çalık Grubu bünyesindeki Sabah’ta da etkilerini göstermiştir. O dönemde Sabah’ta çalışan bir gazeteci, değişimi şöyle tarif etmiştir: *“İki günde bir Erdoğan’ı manşet*

yapmaya başladık. 2007'den önce Erdoğan'ı 10 günde bir manşet yapıyorduk. Bazı durumlarda hükümeti eleştiren manşetlerle çıktığımız oluyordu. Önce o eleştirilerin hepsi bitti, en ufak bir eleştiriye tahammül kalmadı. AKP'nin bütün olumlu politikalarını ballandıra ballandıra anlatmaya başladık, bu da ilk dönemde yoktu, sonraki dönemde yapmaya başladık.” (14.07.2014 tarihli görüşme)

Ancak aynı dönemde Erdoğan'ın damadı Berat Albayrak ve kardeşi Serhat Albayrak'ın yönetiminde olduğu aynı medya grubunda bulunan ve aynı siyasi yaklaşımla yayın yapması beklenen bir diğer gazete *Takvim* üzerinde denetimin sağlanması ise zaman almış gibi görünmektedir. *Sabah*'ta iki günde bir Erdoğan haberi yaptıran Turkuvaz Medya yönetimi, iktidara muhalif yayın yapmayı sürdüren gazetesi *Takvim*'den ise habersizdir:

“Takvim’de sonsuz muhalefet yapıyorduk. Hem AKP’ye hem CHP’ye, hem diğer partilere vs. Halk gazetesi yapıyorduk, tirajımız da yüksekti çünkü çok iyi habercilik yapıyorduk. Biz o zaman hissetmedik. Sabah’ta o dönemde normal habercilik yapıyordu, onlar daha çok hissettiler. Küçük gazetelere çok fazla dokunmazlar çünkü bünyedeki küçük gazeteler haberleriyle satar. Büyük gazetelerde de çok büyük paralar döner, çok fazla personeli vardır ama küçüğün yaptığı işi yapamaz. Serhat Albayrak’ın bana ‘Bu haberler size nereden geliyor?’ diye sorduğunu biliyorum. CEO’sun, Sabah bir marka, onun tepesine gelmişsin, bünyede bir sürü gazete, dergi, televizyon var ve ‘Bu haberler size nereden geliyor’ gibi bir soru soruyorsun. İş bu noktada.” (01.07.2014 tarihli görüşme)

2007’de başlayan ve 2009’a kadar şiddetini arttırarak devam eden Ergenekon soruşturması ise bu dönemin gazeteciliği açısından en belirleyici gündemlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bazı gazeteciler, hemen hemen tüm ana akım medya kuruluşlarının bu dönemde polisin yayın organı haline döndüğünü; ana akım medya, hükümet yanlısı medya ve alternatif medyanın polis fezlekelerini gerçekmiş gibi haberleştirerek yaşanan siyasi çatışmalara ortak olduklarını belirtmişlerdir. Bir gazeteci, Ergenekon soruşturmasının başladığı 2007’de AKP’nin artık devletin ta kendisi olduğunu iddia etmiştir:

“2007’de bir dönüşüm gerçekleşti. Geçmişte devlet-hükümet ayrımı derken, 2007 sonrasında AKP-devlet diye bir şeyle karşılaştık. Kendisi devlet oldu, geçmişin bütün vesayet kurumlarını aldı ve onu herkesten daha etkin bir şekilde kullanmaya

başladı. Dolayısıyla medya o eski daha güçlü, hükümetler karşısında pozisyon alabildiği etkisini yitirdi, yitirmekle kalmadı, o ilişki tam tersine döndü.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

İkinci hükümet döneminde iktidarını pekiştirmek ve “devletin kendisi olabilmek için” engel olarak olarak gördüklerini hedefe koyan AKP, birinci dönemde Batıdan talep ettiği desteği bu dönemde Cemaat’ten istemiştir. Böylelikle emniyet içinde zaten örgütlü olan Cemaat, yargı gibi nüfuz edemediği alanlara ulaşma şansı elde etmiş ve liberal aydınlar da Erdoğan’ın askeri vesayeti kaldırma söylemlerinin en büyük destekçisi olmuşlardır. Derin devletle hesaplaşma adı altında yürütülen davalar sürerken, AKP hükümeti elini iyice güçlendirdikten sonra artık satın alınmamış olan medya gruplarına yönelmiştir:

“Ergenekon ve benzeri davalarda liberal aydınların da desteğini alan Erdoğan, ana akım medyayı hedefine koydu. Medya operasyonu orada başladı, Doğan Grubu’na yönelik çok büyük bir vergi cezası gündeme geldi. Bu ceza, iktidar-medya ve iktidar-iş dünyası için çok önemli bir kırılma noktasıdır. Çünkü ortada verilen cezayı hak edecek bir gelir de yoktu. Bu en başta Doğan Grubu’nu, Doğan Grubu’nun yanında onun kadar güçlü olmayan diğer grupları, iş dünyasını sindiren bir girişim oldu. Doğan Grubu’nu sindirince medyayı ele geçirme operasyonu başladı. Medya sahipleri giderek güçlenen Erdoğan’dan ve Doğan Grubu’na getirilen cezadan çok korkmuşlardı. Medya sahipliği artık bir güç alanı değil el yakan bir işti. 2002 öncesi dönemde iş adamları medyaya girmek için can atıyorlardı. Çünkü medyaya girdiğin zaman bir güç elde ediyorsun ve bu gücünü kullanarak ihale alıyorsun, gazeteni kullanıyorsun. Yıllarca medya patronları bunu çok güzel kullandılar. Reklam da alıyorsun, en önemlisi kendi işlerini yapabiliyorsun. Ama Aydın Doğan’a verilen vergi cezasından sonra medya sahipleri birer birer medyadan kaçmak istediler. Kamu bankalarından sağlanan kredilerde AKP, bu gazeteleri yandaşlarına satın aldırdı.” (23.07.2014 tarihli görüşme)

Vergi cezasıyla gözdağı verilerek pasifize edilmeye çalışılan Doğan Grubu’nun önemi, büyüklüğü ve ana akım medyanın merkezinde tuttuğu yerden gelmekteydi. Bunun yanı sıra, etki alanı bakımından AKP’nin ulaşamadığı kitlelere ulaşma potansiyeli de bulunan Doğan Grubu, “karşı taraf” açısından tehlike arz ettiği için AKP tarafından hedef alınmıştır:

“AKP döneminde bu ilişkinin sınırları içinde kalmanın yetmediği bir dönem olduğunu düşünüyorum. Doğan Grubu o kadar aykırı gitmediği bir süreçte, ‘bizim Çalık’ tanımının içinde olmadığı için vergi borçları falan çıkardılar. Çünkü büyük, bu yüzden tehlike arz ediyor ve karşı cephede, TÜSİAD burjuvazisinin uzantısı bir kanat. Medyada hâlâ ciddi merkezi konum teşkil ediyor. Reytingler içerisinde Doğan Grubu kanalları reytingi ve etkisi halen büyük, Hürriyet hala ana akımda ciddi bir etkiye sahip ve toplam tirajlarda ağırlıklı bir şey ifade ediyor. O tek başına yetiyor, Doğan’ın tutumundan ziyade, işgal ettiği alan ve konumu önemli. Hep onu küçülmeye zorlayıcı çabalar vardı. Milliyet, Vatan ve Star TV’nin satışı bunun sonuçları.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Bu tarihe kadar AKP hükümetine destek veren Doğan Grubu, artık siyasi iktidarın hedefindedir. Bunun nedenini, ana akım medyanın dönemin koşulları ve dönemlik çıkarlarına göre hareket etmesi olduğunu belirten bir gazeteci, bu grubun AKP’nin çıkarlarına artık hizmet etmeyeceği ve AKP’yi meşrulaştırmayacağı düşüncesiyle hedef alındığını vurgulamıştır:

“Medya, kastedilen sermaye medyası, hiçbir zaman bağımsız bir güç olarak ortaya çıkamaz. Evrensel ilkeleri de yoktur. Belirleyici olan dönemseller çıkarlardır. Bu konuda çok çarpıcı olan örnek Cumhuriyet gazetesinin İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Nazizm yanlısı yayınlarıdır. Üstelik sol görünen bir gazete bunu yapmıştır. Bugün de durum farklı değil. Sermayeye ve onun yönetme yetkisi verdiği hükümetle bir şekilde bağlantılıdır medya organları. Dönem dönem, yukarıda aktardığım çatışmalar nedeniyle bazı gruplar tasfiye edilir, bazı yeni gruplar ortaya çıkar. Örneğin, gazetecilikle hiçbir ilgisi olmadığı halde, Doğan Grubu da 80 darbesi koşulları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu grubun ortaya çıkışı da son yıllarda tartışılan havuz medyasından farklı değildir. Dolayısıyla bugün için de satın alınamayan medya gruplarının pasifize edilmesi olağanüstü bir durum değildir. AKP’nin kafasındaki projeyi gerçekleştirirken, bu sorunların daha büyük anlaşmazlıklara dönüşebileceği, daha önemlisi, yapacaklarını meşrulaştırmada önemli bir misyon üstlenen Doğan Grubu’nun bundan sonra farklı bir çizgi izleyebileceği düşünülerek, yeni medya grupları oluşturulmak istendi.” (02.01.2015 tarihli görüşme)

Önce hayli yüksek bir miktar ceza verilen, grubun itirazı sonrasında daha da yükseltilen, ancak son aşamada indirim yapılan vergi cezasının geçirdiği süreçler göstermektedir ki; sert başlayan süreç, anlaşma yoluyla bitmiştir. Cezanın indirimli halini ödeyen Aydın Doğan'ın aldığı tutum, ana akım medyanın siyasi iktidara karşı duruşu olarak nitelendirilmiş, ancak Doğan ile AKP arasındaki anlaşmanın gazeteciliğe sonuçları, dozu yeterince az olan muhalefetin artık yapılamaması yönünde olmuştur:

“Oradaki ana akımın duruşu dışarıdan çok anlaşılmasa da, bir basın özgürlüğü duruşudur aslında. Altında mutlaka başka nedenleri vardır, ama belki de bugüne kadar ana akım tarafından gösterilmiş en omurgalı duruşu sergiledi kısa bir dönem olmak üzere. Sen bir gazeteci olarak basın özgürlüğü için savaşırsın ama patronsan, neden savaşasın ki? Onun savaşması için başka nedenleri olması gerekiyor. Sonrasında zaten arayı düzelttiler, arayı düzeltince biz birazcık muhalefet yapıyorsa artık onu da yapmıyoruz. Bir şey yazarken bile çekiniyorsun, çünkü adamın hiç şakası yok. Eskiden yine de yazardın, şimdi gerçekten şakaları yok, direk arıyorlar, direk söylüyorlar, olmadı başka yöntemler seçiyorlar. O yüzden patron da dâhil olmak üzere, çalışanlar kendi ekmeğinden, patron da kendi sağlığından ve servetinden korkuyor. Herkesin derdi başka ama sonuçta herkesi aynı şekilde sıkıştırıyorlar.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

AKP ile müzakere masasına oturan Doğan Grubu birtakım tavizler vermiş ve bu durum, kurumlarının yayın politikalarına yansımıştır. Tek taviz muhalefet etmeye son verme yönünde olmamış, grup bünyesindeki *Milliyet* ve *Vatan* gazeteleri de bir süre sonra satışa çıkarılmıştır. Böylelikle hem ana akım medya sahipliğinde Doğan Grubu'nun ağırlığı azaltılmış, hem de medya dışı sermaye medyaya dâhil edilerek AKP yanlısı gruplara bir yenisi eklenmiştir:

“Demirören'in gazetecilikle alakası yok, Milliyet'i neden aldı? Ne yapacak? Tirajı da düşük. Milliyet ve Vatan satan gazeteler değildi zaten, çok az satan gazeteler ve bunları almanın Demirören gibi uyanık, akıllı bir patronun yapacağı işler değil. Niye girsin ki basın işine Demirören? Niye girmiş olabilir mesela? Çünkü birilerinin elinden alınıyor. Önce Milliyet ve Vatan, sonra belki Posta'ya gelecek, sonra belki amiral gemisi Hürriyet'e gelecek. Ama gidiş böyle. Sen fark etmiyorsun, sanki el değiştiriyor gibi geliyor.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Milliyet ve Vatan'ın satışı pek çok açıdan değerlendirilebileceği gibi, siyasi iktidarın medyayı yeniden organize etmedeki inceliklerine de dikkatleri çekmiştir. Bu gazeteleri satın alan Demirören Grubu, AKP'nin geldiği siyasi ve kültürel çevreyle alakası olmayan bir grup olması açısından önem taşımaktadır. Milliyet ve Vatan gazetelerinin hitap ettikleri kesim ve kimlikleri doğrultusunda bir seçim yapılmış ve süreçler buna uygun işlemiştir:

“Kendi cenahlarından bir adam seçmiyor, Milliyet gazetesinin profiline uygun, daha modern görünen bir adam satın alıyor onu. Hikâyede bütün taşları o kadar yerinde oynuyorlar ki aslında, Ethem Sancak alsaydı Milliyet çakmıştı, ama Ethem Sancak'a aldırıyor, aldırılmaz mıydı? Aldırırıldı. Ya da yeşil sermayeden istediği bir başkasına aldırırıldı. Ama onun için beyazı seçiyor. Her şeyi akıllıca. Mevzu gazetenin üzerinden kâr yapmak değil zaten, mevzu o biatte bir tane daha kazanmak.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

AKP yanlısı sermaye gruplarının ana akım medyada hâkimiyetini güçlendirdiği bu dönemde kurumların örgütlenmeleri buna göre yapılmış, haber akışı da bu yolla kontrol altına alınmıştır. Kırılma noktası olarak değerlendirilen 2007 sonrasında haber konularında epey değişiklik yaşanmış, bu tarih sonrasında gazetecilik iyice farklılaşmıştır:

“2007 öncesiyle sonrası arasında çok büyük farklılıklar var. 2007'ye kadar biz genel anlamda sivil toplum denebilecek tarzda haberler yapıyorduk; kriz, toplum, yer yer Kürt meselesi, seyrek de olsa polis şiddeti haberleri yapıyorduk. 2007'de her anlamıyla değişti, sokaklarda yoğun bir polis şiddeti, 2006'nın sonu itibarıyla iç çatışmaların yükselmesi, 2007'den sonra siyasal gerilime bağlı olarak emniyet ve yargı düzeninin gitgide Cemaat'in eline geçmesi ve onların AKP ve Gülen karşıtlarını mahkûm etmek ve tasfiye etmek üzere oluşturduğu sanal davalar dönemi. O kadar hızlı geçti ki anlatamam. Muhabirliğim 2008'den sonraki dönemde olgunlaştı. 2007'den önce hakkımda sadece bir kere soruşturma açılmıştı. Ama 2009'dan sonra sistematik olarak yargılandım. 2009 öncesiyle sonrası olağanüstü zıt dönemler.” (28.09.2014 tarihli görüşme)

İkinci hükümet döneminde elini iyice güçlendiren AKP, bu dönemde kazandığı güç sayesinde kendini üçüncü kez iktidara taşımıştır. Geride bıraktığı her dönemden

daha da güçlenerek çıkan AKP, artık tam anlamıyla tek başına iktidar olacak kıvama gelmiştir:

“Artık tamamen gemi aزیا aldığı, yüzünü görmeye başladığımız ve çok güçlenmeye başladığı bir dönem ve o gün itibarıyla ihtiyaç duyduğu ittifaklar onu üçüncü seçim zaferine taşıdı. 2011’de üçüncü kez iktidarını pekiştirdiğinde artık liberal aydınlara da ihtiyacı kalmamıştı; iktidara ortak olmaya hevesli Cemaat’e de.” (23.07.2014 tarihli görüşme)

4.4.3. 2011 ve sonrası: Ustalık Dönemi / 3. Hükümet Dönemi

Üçüncü hükümet dönemi, AKP’nin daha önce içinde yer alamadığı devlet kurumlarındaki kadroları tasfiye ettiği ve kendi kadrolarıyla yeniden örgütlendiği kalfalık döneminin ardından, her alanda tek başına iktidar olmak için harekete geçtiği ustalık dönemidir. Bu dönemde siyasi davalarla gazeteciler hedef alınmaya başlamış, ana akım medyanın sahiplik yapısı nihai haline kavuşmuş ve çatışma, bir önceki dönemde ittifak yapılan çevrelere yöneltilmiştir. Bu çevrelerin tasfiye süreci, 2011 Genel Seçimlerinin ardından başlamıştır:

“2011 seçimleri döneminde orduyu temizlediler, kendi genelkurmay başkanlarını atadılar, Necdet Özel, darbe tehlikesinin geçtiğini anladılar. Ordu gibi iktidarı paylaşacakları kimse kalmamıştı ve tek başlarına iktidar olmuşlardı. Dolayısıyla liberallerle paylaşmak zorunda da değillerdi. O dönem liberal tayfayı temizlemeye başladılar, mesela Ahmet Altan o dönemde Taraf’tan atıldı. AKP İstanbul İl Başkanı Aziz Babuşçu ‘Liberallerle bir yere kadar yürüdük artık onlara ihtiyacımız yok’ dedi. Oralarda bir şeyler koptu, özgürlükçü barut bitti yerine devletçi kafa geldi. Bugün anlıyoruz ki bunlar Osmanlıcı, devletçi, ittihatçı bir kafaya sahipmiş.” (14.07.2014 tarihli görüşme)

Gazeteciler, AKP hükümetinin ikinci hükümet döneminde yaptıklarıyla çok daha kolay kontrol altında tutulabilecek ve hükmedilebilecek bir medya düzeni oluşturulduğu görüşündedir. Bu dönemde medyanın sahiplik yapısı epey değişmiş, ancak bu durum, çok seslilik getirmemiştir. AKP’nin üçüncü dönemini değerlendiren bir gazeteci, bu dönemi 28 Şubat dönemine benzetmektedir:

“Medya sahipliği anlamında çok olumsuz nedenlerle ve farklı sebeplerle yapılmış olsa bile medya sahipliğindeki liberalizasyon sağlandı. Eskiden

Türkiye’deki paylar, bütçeler, sahiplik oranlarının dağıldığı gruplar, şirketler, aileler daha tek tipti; o anlamıyla bir çok seslilik yoktu. Olumlu bir süreç mi oldu? Sahiplik oranları değişti, fakat liberalizasyon asla olmadı. Sahiplik değişince çok seslilik mi oldu? Aksine, 28 Şubat’ın hemen hemen aynısı ya da daha beteri şimdi yaşanıyor. Balyoz döneminde gördük, diğer siyasi yanları güçlü davalarda gördük, iktidar tarafından direkt olarak satın alınan gazetenin yayın politikalarında gördük. Dolayısıyla 28 Şubat’la bugün arasında fark var mı? Maalesef daha beterlerini yaşıyoruz.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

Bu dönem siyasi davalarda çok sayıda gazeteci tutuklanmış veya yargılanmıştır. Yargılanan gazetecilerle ilgili haber yapan gazeteciler üzerinde siyasi iktidarın baskısı da yoğunlaşmıştır. Bu haberlere yönelik gerek soruşturma ve davalar yoluyla, gerekse gazeteciler üzerinde tedirginlik oluşturarak gazetecileri sindirme yoluna gidilmiş ve haber yapılması engellenmeye çalışılmıştır:

“Nedim Şener tutuklanmadan önce yazdığı Hrant Dink ile ilgili kitaptan dolayı Ali Fuat Yılmaz, Nedim Şener’e tazminat davası açtı. Çünkü orada Hanefi Avcı ile karşı grupta yer alan Sabri Uzun, o zaman Ankara Emniyet Müdür yardımcısı, ‘Hrant Dink’in vurulacağı istihbaratı bana gelmedi’ deyip Yılmaz’ı suçluyor. Nedim Şener davasında tanık olarak savcı huzuruna çağırıldı Sabri Uzun, tüm bunları mahkemede anlattı. Duruşma bitince yazdım verdim haberi, Taraf’ta çalışıyordum o zaman, manşet oldu. Ertesi gün Yılmaz, bizim şube muhabirini çağırıyor, ‘Polis müdürleri bana fena halde fırça attı, böyle bir şeyi nasıl yayınlarsınız?’ diye soruyor. Sonradan öğrendim, gazeteye gelip ‘Bu adam kim?’ diye beni sormuş, ‘Nasıl böyle bir haber yayınlarsınız?’ diye baskı kurmaya çalışmış. Hatta oradan dava açtı. Ali Fuat Yılmaz gibi birinin araması etmesi insanda ciddi bir tedirginlik uyandırıyor. Nedim Şener içeri girmeden az önceydi, sonra Nedim’i aldılar zaten.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

2009’dan itibaren emniyetin ana akım medya üzerinde kurduğu baskı, özellikle siyasi davalarla ilgili haber yapılmaması için kullanılmıştır. Bu dönemde, 2013’teki Cemaat operasyonunda tutuklanan polis şeflerinin aktif rol oynadıklarına dikkat çeken bir gazeteci, bu baskıların tutuklanma tehdidine kadar ilerletildiğini vurgulamıştır:

“Bu dönemde, bilhassa 2009’dan sonra, özellikle Cemaat operasyonunda tutuklanan polis şeflerinin merkezinde durduğu emniyetten doğru, yaygın medyaya doğru olağanüstü bir baskı uygulandı. İnsanlar korkutuldu, ürkütüldü, manipüle edildiler. Dolayısıyla bir tahribat oldu. Örneğin Haneî Avcı’yla ilgili haber yapmama tahribatı, İlhan Cihaner’le ilgili, Ergenekon, Devrimci Karargâh aleyhinde haber yapmamak gibi bir basınç oluşturdular. Örneğin Gülen Cemaati aleyhinde haber yapanları da en son Nedim Şener ve Ahmet Şık örneğinde olduğu gibi tutuklamaya varacak kadar yıldırıma giriştiler, öylesine bir terör yarattılar.” (28.09.2014 tarihli görüşme)

Bu dönemde, AKP, siyasal iletişim stratejilerini, ana akım medyayı en efektif biçimde kullanacak şekilde örgütlemiştir. AKP ve Erdoğan ile ilgili içerikler doğrudan kontrol altında tutulmuş, gazetecilere uygulanan akreditasyon uygulamalarıyla, muhalif gazeteciler ve medya kuruluşlarının, politikacılar ve resmi devlet görevlileriyle bir araya gelmesi engellenmiştir (02.01.2015 tarihli görüşme). Akreditasyon uygulamaları çeşitlendirilerek her alana yayılmış, bu yolla gazetecilerin siyasilere yaklaşması bile imkânsız kılınmış ve siyasilerin programını kimlerin takip edip kimlerin edemeyeceği belirlenmiştir:

“Senin soru sorma özgürlüğün, adamın yanına yaklaşma özgürlüğün, takip etme serbestliğın gittikçe ortadan kayboldu. O düzene çok uyum göstermek istemeyenler de basın müşavirlerinin yayın yönetmenliğini araması yoluyla önlendi, yayın yönetmeni ‘Kimi göndereceğime ben karar veririm’ dediyse, onlara da Başbakanlık Takip Kartı vermeyerek programını takip edenler onlar tarafından dizayn edildi.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Siyasi iktidarın “tek adam” Erdoğan üzerinden yürüttüğü siyasal iletişim kampanyaları, ana akım medyada dolaşıma girecek içeriğin tek merkezden servis edilmesiyle örgütlenmiştir. Böylelikle içerik belirlendiği gibi ana akım medya ise siyasi iktidara bağımlı kılınmıştır:

“Tayyip Erdoğan’ın 30 Mart öncesi bütün mitinglerini CNN Türk, Skytürk, NTV, Habertürk canlı verdi. Hiçbir parti liderinde, Özal da dâhil, bunu görmemiştik, mitingi sonuna kadar canlı yayınlamak. Üstelik mitingdeki konuşması Başbakanlık Basın Merkezi’nde deşifre ediliyor, çıkarılması gereken yerler çıkarılıyor ve basına öyle servis ediliyor.” (01.07.2014 tarihli görüşme)

Erdoğan'ın kitle konuşmaları için sahne şovları hazırlandığını belirten bir gazeteci, tüm kanallarda canlı yayınlanan görüntülerin Başbakanlık'ta ilgili birim tarafından bir frekans sağlanarak dağıtıldığına dikkat çekmektedir. Ana akım medya, Erdoğan'ın seçim çalışmaları için kürsü haline getirilmiş, AKP'nin siyasal iletişim kampanyaları için kullanılmaktadır:

“Erdoğan şimdi sadece bir yerde konuşuyor ve onlar da siyasal iletişim açısından becerikli bir şekilde kotarılmış işler. Çıkıyor, söyleyeceğini söylüyor, hatta prodüksiyonu bile kendileri yapıyorlar. Şu an bir mitinge veya salon toplantısına katıldığı zaman Başbakanlık Basın Müşavirliği televizyonlara bir frekans veriyor, o frekans üzerinden herkes yayın yapıyor. Kameraları yerleştiriyorlar falan, o bir sahne şovu. Adam bilmem kaçınıcı dakikada lafı bilmem nereye geldiğinde sahnenin kenarında 5 yaşında bir çocuk beliriyor, tam o sözcükle örtüşecek şekilde onun yanağını okşuyor, öpüyor. Seçim mitinglerinde çok uyguladıkları bir şeydi.”
(07.07.2014 tarihli görüşme)

2011 seçimlerinin ardından AKP'nin medyaya yönelik tutumun iyice sertleşmesini, AKP ile uluslararası sermayenin ilişkilerinin bir sonucu olarak değerlendiren bir gazeteci, Gezi eylemleri döneminde ise AKP'nin baskıcı tutumu üzerinden ana akım medyanın kendi içinde bölündüğünü belirtmektedir:

“AKP'nin uluslararası sermayenin kendisinden beklediklerini, özellikle Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte yerine getiremeyeceği ortaya çıkınca, bu siyasi gelişmenin medyaya da doğrudan yansımından bahsedebiliriz. Türkiye tarihinin en uzun ve en kitlesel eylemlerinden olan Gezi eylemleri, AKP'nin sermayenin çıkarlarını da tehlikeye atabileceğinin sinyali olarak algılandı. Sonuçta, başlangıçta AKP'nin önünü açan, yaptıklarını meşrulaştıran medya, kendi içinde bölündü.”
(02.01.2015 tarihli görüşme)

AKP'nin iktidarı paylaşmak istemediği kesimleri tasfiye ettiği bu dönem, Gülen Cemaati'ne yönelik operasyona sahne olmuş ve Cemaat medyası ile AKP yanlısı medyanın ortaklığı da son bulmuştur. Cemaat medyası bünyesinde çalışan bir gazeteci, diğer medya gruplarına yönelik operasyonlarda olduğu gibi, Zaman ve STV'nin de TMSF'ye devredilmek istendiğini belirtmiştir:

“2007 seçimlerine kadar bizim için durum iyiydi. Cemaat'le hükümet arasındaki kırılma noktası, 2009'da Erdoğan'ın Davos çıkışı ve 2010'daki Mavi

Marmara baskını. Asıl 2011'deki seçimlerden sonra ustalık dönemi adını verdiği dönemde diktatörleşti. 17 Aralık'tan önce algı yaratmak için dersane meselesi ortaya atıldı. Tartışma oradan başlatıldı. Ama asıl tartışma yıllar öncesinden başlamıştı. AKP kendi gücünü elde ettiğinde tasfiye operasyonuna başladı. Oysa AKP kapatma davasına Cemaat destek vermişti. TMSF eliyle yapılan operasyonlarda veya Doğan Grubu'na çıkarılan vergi cezası döneminde uyanmamız gerekiyordu, bunların silah olarak kullanılması yanlış. Doğan'a yapılırken sessiz kalırsan sana da yapılır. Etme bulma dünyası. Uyanamadık. Fark ettiğimizde geç olmuştu. Havuz medyası kurulmuş ve kaynak aktarılmış, zamanında fark edememişiz. STV ve Zaman gazetesini de baskı yoluyla TMSF'ye devretmeye çalışıyorlar.” (22.08.2014 tarihli görüşme)

4.5. Siyasi iktidarın medyaya müdahale yöntemleri

Siyasi iktidarın medyaya müdahale yolları; satın alma ve sahiplik yapısını değiştirme, kadrolaşma, içeriğin yönlendirilmesi ve gazetecileri hedef gösterme, baskı altına alma başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu dört başlığın tamamı birbiriyle ilgili ve neden-sonuç ilişkisi içinde olmakla birlikte, bu süreçlerin nasıl gerçekleştiğini daha anlaşılır kılmak amacıyla birbirinden ayrı ele alınmıştır.

4.5.1. Satın alma ve sahiplik yapısını değiştirme

Görüşülen gazetecilerin çoğu, siyasi iktidarın medyaya müdahale yollarının başında, satın almanın geldiği görüşündedir. Satın alınarak ele geçirilen ve doğrudan siyasi amaçlarla dizayn edilen medya kuruluşları, birtakım kişiler üzerinden doğrudan siyasi iktidarın sahibi olduğu kuruluşlardır ve “tetikçi” işlevi üstlenmişlerdir:

“Yandaş diyorlar ama hafif kalıyor, tarif edici bir şey değil. Birtakım vekil kişiler aracılığıyla, bir kısmının doğrudan sahibi. Diyelim Sabah gazetesi, ana akımın en önemli gazetelerinden biriydi. Hürriyet'ten sonra en yüksek ikinci tiraja sahip olan gazeteydi. Çalık çekilmek isterken Erdoğan karar veriyor kimin alacağına. Birisinin oranın sahipliğine talip olup Başbakanla ilişki kurarak sahiplenmesi falan değil, başbakan ‘sen al’ diyorsa o alıyor. Ben onu bir vekil veya kayyum aracılığıyla doğrudan sahipliğini üstleniyor diye okuyorum. Bir siyasi

partiye yandaş olmak falan değil, doğrudan tetikçisi olmak, militanı olmak tarzında yayın yapan bir grup var. Onlar da aşağı yukarı Türkiye’de çıkan gazetelerin yarısını oluşturuyorlar.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Özellikle üçüncü hükümet döneminde ana akım medyanın sahiplik yapısı siyasi iktidar eliyle doğrudan belirlenmiştir. Kimin hangi kuruluşu satın alacağına kadar her şey bellidir ve sonraki süreçler de yukarıdan yönetilmektedir:

“En azından sermaye yapılarının oluşmasında çok ciddi etkide bulundukları, kimin sahibi olacaklarına doğrudan karar verdikleri, el değiştirmelerde bir sonraki veya bir sonraki sahibine karar verdikleri alanlar var. Çünkü burayı bir kulüp gibi işletiyorlar. Bütün medyanın da yayın politikasına, verdikleri içeriklere, başlıklarına, programlarına, konuklarına kadar dizayn etme talepleri var. Kimilerinde yayın grupları daha dirençli, daha medya ahlakına veya sahipliğin gösterdiği dirence bağlı olarak daha dik bir duruş sergiliyor, kimi sergilemiyor.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

Ana akım medyanın sahiplik yapısı, son hükümet döneminde siyasi iktidara o kadar bağımlı hale gelmiştir ki, siyasi iktidara tek bağımlı olan, AKP tarafından medyaya sokulan sermaye sahipleri değildir. Ana akımın merkezinde görünen medya grupları da AKP iktidarıyla uyum içerisinde hareket etmektedir:

“Benim iddiam şu: Ferit Şahenk satmak istese NTV’yi Erdoğan’dan izin almadan kesinlikle satamaz, Erdoğan’ın istemediği bir adama da kesinlikle satamaz.” (14.05.2014 tarihli görüşme)

Bu iddia, siyasi iktidarla medya patronunun kurduğu ilişkinin karşılıklı çıkarlara dayalı olduğunu gösteren bir örnektir. AKP’den önce de hayli geniş alanlarda ve başarılı yatırımları bulunan, medyada ise yeni olmayan Doğu Grubu, aslında AKP’ye karşı birtakım tavizler vererek istediğini almakta ve sonuçta kârlı çıkmaktadır:

“Kimin kimi satın aldığı da tartışılır ayrıca. NTV mi, yani Doğu Grubu mu, yani sermaye mi AKP’yi satın aldı ve kullanıyor? Yoksa tersi mi? Ben ilkinin doğru olduğunu düşünüyorum. Çünkü rüşvet verendir satın alan. Alo gazeteciliği sadece bir görünümdür.” (02.01.2015 tarihli görüşme)

Siyaset ile sermayenin iç içeliği, medya sahipliğinin öneminde ortaya çıkmaktadır. AKP yanında yer alan medya sahipleri, diğer yatırımlarının akıbetini medyadaki sadakatine borçludur:

“Medya sahipliği çok stratejik bir şey, birçok alanda birçok işler yapıyorlar. Toplum için çok tehlikeli bir durum. Irak Kürdistanı’nda petrol işleri yapıyor medya patronları, öbür tarafta büyük inşaat ihalelerine giriyor, sürekli siyasetle bir al-ver ilişkisinde. Burada bir aykırılık gösterdiği zaman ihalelerin kapısı kapanıyor.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Siyasi iktidara yakın medya grupları, kamu ve özel sektör reklamlarının da hayli faydasını görmektedir. Siyasi iktidara yakın iş çevreleri, kendi cenahlarının gazete ve televizyonlarına reklam vermeyi tercih ederken, kamu reklam ve ilan gelirlerinin ise neredeyse tamamı, AKP’ye yakın medya kurumlarına gitmiştir. Bu durumda, siyasi iktidar karşısında konumlanan medya grupları, reklam açısından zararlı çıkmaktadır:

“Mesela reklam gelirlerine bak gazetelerin, reklam gelirlerindeki düşüş aslında çok önemli bir göstergedir gazete ile iktidar arasında. Çünkü artık mesela iktidar yanlısı holdinglerin ana akıma verdikleri ilanlar çok düşmüştür. Devlet kurumları neredeyse hiç vermiyor. O taraftan da tam baskı çalışıyor. Bunların içinde var olma savaşı veriyorsun ama baktığında gazeteler yine çıkıyor bir şekilde.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

AKP yanlısı sermaye tarafından satın alınan medya kuruluşları, siyasi iktidarın emri altına girmiş ve tamamen siyasi amaçlara hizmet etmek üzere dizayn edilmiştir. Ancak bu durum bile yeterli olmamış ve programda çıkan konuklar arasında konuşulanlara bile müdahale edildiği görülmüştür:

“Yasal yollarla elde edildiği ortaya çıkan ses kayıtlarında görüyoruz ki, Başbakan, kimin sahibi olmasına karar verdiği televizyonun yayın yönetmenini reklam arasında arayarak ‘Mehmet Altan arada şunu söyledi, bunu niye söyletiyorsunuz, bunu niye hala televizyona çıkarıyorsunuz’ diye fırça atıyor. Kimin sahibi olacağına karar verdiniz, yayın yönetmenini siz atadınız, kimin program yapacağına karar verdiniz, bunları yaptıktan sonra bile o programın reklam arasında sorulan soruya müdahil olabilecek kadar medyanın karar verme

süreçlerine müdahil olmak, etkilemek ve değiştirmek isteyen bir iktidarla karşı karşıyayız.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

4.5.2. Kadrolaşma

Sahipliğin ardından gelen ikinci en önemli müdahale yöntemi ise kurumların içindeki kadrolaşmadır. Kadrolaşma ve kurum içinde örgütlenme, içeriğin belirlenmesi ve yönlendirilmesini de beraberinde getirmekte, satın alınmamış olan medya kuruluşları bu yolla etki altında tutulmaktadır:

“AKP ilk döneminde basının siyasal iktidarlara yıkımda, onlara etki etmedeki gücünü bildiği için önce bunun içerisinde müttefikler aramaya başladı. Ama bir yandan da kendisine bağımlı, kendi medyasını kurdu. Her yere kendi kadrolarını yerleştirdi, mesela Radikal’e Akif Beki’yi yerleştirdi, Hasan Celal Güzel, Eyüp Can.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

Kurumlara yerleştirilen kadrolar aracılığıyla siyasi iktidarın görüşünün yansıtıldığı ve gerekli uyarıların yapıldığını belirten bir gazeteci, medya içinde doğrudan siyasi iktidarı temsil eden gazeteciler bulunduğu dikkat çekmektedir. Kadrolaşma yoluyla dışarıdan müdahale etmek yerine, kendi kendine işleyebilecek kuruluşlar oluşturmak hedeflenmektedir:

“İlişki şöyle geliyor. Erdoğan’ın ağız olan adamlar var, mesela Abdülkadir Selvi gibiler bir yerlerde yazıyor ve rahatsızlık, onlar kanalıyla dile geliyor. O uyarı atışı kâfi gelmezse bu kez hükümeti rahatsız eden şey neyse manşet oluyor, karşı bombardıman başlıyor. Sonra o yazarlar bir şey vesile edilip gönderiliyor. Her dakika birilerinin aramasına da gerek kalmıyor, onu kendisi yapıyor. Önce bir yayın yönetmeni değiştiriyor, o dönemin ihtiyacını karşılayabilecek bir yayın yönetmeni getiriyor, görevinin gayet bilincinde bir şekilde orada oturuyor. Kendi alt kadrosunu ona göre yapılandırıyor. Sınırlar belirleniyor ve o çerçevede içerisinde yürüyor.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Kadrolaşmanın en görünür olduğu yer, siyasi iktidarla kurulan ilişki internetten sızdırılan ses kayıtlarına yansıyan NTV ve Habertürk olmuştur. NTV’de “Alo Nermin” ve Habertürk’te “Alo Fatih” olarak karikatürize edilen bu yöneticiler, siyasi iktidarın kurumları doğrudan kontrol altında tutma çabasının ürünüdür. NTV’nin

Nermin Yurteri göreve gelmeden önce de hükümet tarafından arandığını belirten bir gazeteci, üst düzey yöneticiler aracılığıyla bu kontrolün sağlandığına dikkat çekmiştir:

“Nermin Yurteri’den önce de arıyorlardı. Akif Beki, Cem Aydın’ı arıyordu. Bazen başbakan (Erdoğan), Ferit Şahenk’i arıyor, ya da Erman Yerdelen’i. Nermin Yurteri Ankara’da başbakanlık muhabirliği yapmış, kendini kanıtlamış. Zaten kaynak yapılmış biriydi. Onun buraya gelmesi telefon masrafından tasarruf ettirmiştir. Bir de daha doğrudan kontrol tabi. Çünkü hükümet azdı, altyazıdaki bilmem ne için bile telefon ediyor. Başbakanın onun için bile telefon etme ihtiyacı var işte. Dolayısıyla o Cem Aydın’ı aramakla halledilebilecek bir şey değil, embedded, kaynak yapılmış, ruhunu da nesi varsa teslim etmiş biri olmalı ki o altyazıda da o geçmesin. Buna rağmen sorunlar olmuş. Yalçın Akdoğan’la arasındaki telefon konuşmasında da var. Erman Yerdelen hep oradaydı. Çok eski adam, Demirel’in adamı, Zaten hep oradaydı, bir yere gelmedi gitmedi.” . (14.05.2014 tarihli görüşme)

Nermin Yurteri ve Mehmet Fatih Saraç gibi örneklerin çokluğuna dikkat çeken bir gazeteci, ana akım medyada ortaya çıkan ürünlere bakıldığında siyasi iktidarın ne kadar etkisi ve yönlendirmesi altında olduğunun anlaşılabileceğini belirtmektedir. Siyasi iktidarın istediği kadrolaşma sonucu görevlendirilmemiş olan yöneticiler ise, siyasi iktidarla medya grubu arasındaki dengeyi sağlamak zorunda kalmaktadır:

“Alo Nermin diye bir vaka vardı, çok dalga geçtiler o meslektaşımızla, ben de geçtim. Bizler yapmıyor muyuz onu? Yapıyoruz. Sadece karşımızdaki adam telefonda arayıp bir şey söylediği zaman yapılacak şeyler; bir çıkmamak, ikincisi de doğru düzgün cevap vermemek, ‘Bakarız, hı hı’ deyip geçiştirmek. Öyle bir iletişim kurmuyoruz, kurmamak da gerek, doğrusu budur. Ama dengeyi sağlıyor muyuz? Nermin’inki telefon kayıtlarında çıktı. Bütün gazete ürünleri ortada, o gazetelerde o kadar Alo Nermin var ki. Ürün ortada, birileri mutlaka Alo Nermin, Alo Fatih’lik yapıyor. Sadece onlar değil, Nermin’in gösterdiği dengeyi başka gazetelerde başka insanlar göstermiyorlar mı? Nermin’in bir farkı, kafa kol ilişkisi kurmuş, o çirkin. Bir de tercihini yapmış olabilir, böyle bir şeyi normalleştiremem, ama işin bir de gerçeği var, gerçekten gazetelere baktığında o gazetelerde bir sürü Alo Nermin’in çalıştığını zaten görüyorsun.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

AKP'nin demokratik açılım sürecini başlattığı dönemde kurulan ve habercilik anlayışıyla tartışma yaratan *Taraf*, ilk döneminde AKP yanlısı bir gazeteydi. Ancak sonraki dönemlerde zaman zaman AKP ile karşı karşıya gelen gazete, AKP-Cemaat çatışmasının ardından AKP'ye muhalif konuma geçmiştir. Bu süreçte gazetede yaşanan kadro değişikliklerine dikkat çeken bir gazeteci, tensikat sürecinin doğrudan AKP-Cemaat çatışmasıyla ilgili olduğunu vurgulamaktadır:

“İlk gittiğimde bu gazete iktidar yanlısıydı, sonra farklı iktidar odakları hâkim oldu ve komple bir yazı işleri ekibi gönderildi. Gönderilme sebebi, ilişkinin şekil değiştirmesiyle alakalıydı. Gazete içinde çatışan iki taraf vardı, Cemaat'le AKP arasında çok önce başlamıştı sürtüşme, 2013 başlarında. Çatışan tarafları kişisel gösterdiler, hemen sonra Gezi başladı. Zaman gazetesi her zaman Gezi'ye karşıydı, Taraf arada durdu. Bir anda patır patır istifalar duyduk. Basına yansıyan haberleri duyduk. Her istifada arkasından çok fazla yazılıp çizilir eğer bu kişi kilit noktadaysa. Biz de öyle duyduk istifaları ve görevden almaları. Yeni kadro geldi ve ‘Artık bizimlesiniz, birlikte devam edeceğiz, bu gazete artık böyle olacak’ dediler. Zaten nasıl bir gazete olacağı zamanla şekillendi, nasıl bakacağını zamanla anladık, sonra bir sürü köşe yazarı ve gazeteci alındı. Politika servisi çok rahatsızdı. ...Servis olarak çarpıtılan haberler yapmaları isteniyordu ve yapıyorlardı. Bunu anlatırken Taraf üzerinden anlatmamak lazım, Sabah'ta da Habertürk'te de aynısı yaşandı. Her yerde böyle oluyor, muhalif isimlerin sonu. Bir dönem belli noktalarda iktidara, sermaye ve çıkar gruplarına yakın gazetelerde muhalif ya da ayırıksı haber dili olan insanların hepsi ayıklandı, en ufak bir muhalif sese tahammül kalmadı.” (12.06.2014 tarihli görüşme)

Siyasi iktidar yanlısı görülen medya gruplarıyla sınırlı olmayan kadrolaşma, medya grubunun kendini mevcut siyasi koşullara adapte etmek zorunda kalması sonucu yaşanmaktadır. AKP'yi rahatsız etmeyecek isimler tercih edilirken, kurumlarda, AKP'yi hoşnut edecek isimler de istihdam edilmiştir:

“Sadece NTV değil ki dönüşen. Örneğin hükümetle en papaz olan Doğan Grubu'nun kanalı CNN Türk'te Abdulkadir Selvi gibi bir gazetecinin neredeyse her gün çıkması nasıl açıklanabilir? Yani gruplar arasında özel bir fark olduğunu düşünmüyorum. Medya yine medyallığını yapıyor ve bu medyanın üzerinde konuşamayacağı en önemli konu ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü falan. Tamamı göbekten sermayeye ve çıkarlarına bağımlı.” (02.01.2015 tarihli görüşme)

Gazeteciler, siyasi iktidarın kendi güdümündeki medya kuruluşlarında yönetici kadrolarını belirlenme aşamasında siyasi iktidarın etkisi konusunda hemen hemen hemfikirdir. Ancak “ana akımın amiral gemisi” *Hürriyet*’teki genel yayın yönetmeni değişikliklerinin, Doğan Grubu’nun siyasi iktidar karşısında konum almasının sonucu olup olmadığı sorulan gazeteciler, bu konuda farklı düşünmektedirler. Grup bünyesinde çalışan bir gazeteci, genel yayın yönetmeni değişikliklerinin siyasi iktidar karşısında bir değişiklik olarak algılanamayacağını, öyle olsaydı ortaya çıkan üründe değişikliğin görünür olacağını savunmuştur:

“Bu eğer gerçek olsaydı, Ertuğrul Özkök döneminde atılan başlıklarda, Enis Berberoğlu döneminde yapılan gazetecilikte, Sedat Ergin’in döneminde arada bir fark görülürdü. Eğer iddia ettiğimiz şey, iktidarın medyanın re-organize olmasındaki müdahilliği üzerinden burayı ne kadar etkileyip etkilemedikleriye, bu etkinin sonucu kâğıt üzerinde görülebilir olmalı. Bizim yaptığımız şey çok çok kolay gözlemlenebilir artısı eksisi çok kolay görülür. Yaptığımız şeyi her sabah masaya koyuyoruz, internet sitemiz sürekli online, dolayısıyla ortaya çıkan üründe bir kırılma gördüyseniz bu süreçte, bunu uzun uzadıya tartışabiliriz. Ben özellikle Ertuğrul Özkök’ün 2004-2009 arasındaki dönemi, sonra Enis Bey’in gelmesi ve Sedat Ergin’le devam edecek süreçte bu anlamıyla çizgisel bir kırılma olduğunu düşünmüyorum.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

Doğan Grubu bünyesinde çalışan bir başka gazeteci ise, *Hürriyet* gazetesinde yaşanan genel yayın yöneticisi değişikliklerinin, grubun iktidar karşısında konum almasının sonucu olduğunu düşünmektedir:

“Pozisyon almak, pozisyon vermekle çok alakalı bir durum. Ertuğrul Özkök gibi bir yayın yönetmenini kimse bırakmak istemez, çünkü çok başarılı. Gazetenin senkronundan hissediyorsun zaten, ama şimdi öyle bir şey yok. Ertuğrul Özkök ve ekibinin elinden çıkan bir gazete hissedilir zaten, en azından ben öyle düşünüyorum. Öyle büyük gazetelerde yer değişimleri, tıpkı Milliyet’in satışındaki hikâye gibi. Orada da tabii ki birtakım etkenler vardır. Bazen birilerinin bir şey demesine de gerek yok, çalışırken zorlanırsın, bazı haberlerde zorlanırsın, o zaman da senin gitmen gerekir. Artık dayanamıyorsundur gidersin. Yerine seçilecek kişi, belirli kriterler gözeterek alınır. Tek gerekçe de gazetecilik olmaz.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Doğan Grubu yönetici değişikliklerinin, tüketicilerin ve okurların talepleri doğrultusunda yaşandığını ve grubun kendini buna göre adapte ettiğini savunan bir gazeteci, diğer medya gruplarında yaşanan dönüşüm süreçlerinin Doğan Grubu'nda yaşanmadığını belirterek, siyasi iktidarın müdahillik taleplerinin karşılık bulmadığını ifade etmiştir:

“Müdahil olup başarılı oldukları bir süreç olarak görmüyorum veya öyle gözlemlemedim. Bunun adaptasyon şeklinde yorumlanabilmesi için bizim de Türkiye’deki diğer kurumların adaptasyonunda uyguladığı yöntemi uygulamamız gerekirdi. Atıyorum, Karaalioğlu yayın yönetmeni yapıyor olmalıydık veya yazarımız olan Akif Beki bizim yayın yönetmenimiz olabilirdi veya Gezi sürecinde öyle yayıncılık yapmazdık. Deniz Feneri skandalını ilk yazan gazete olmazdık, o anlamıyla o müdahillik talepleri hep var ama ‘Türkiye böyle gitmekte ve biz merkezdeyse eğer, bizim oturup onların yeni yarattığı merkeze göre yeniden tanımlamalıyız’ argümanına göre, kartları yeniden dağıtmamız, organizasyon şemamızı yeniden şekillendirmemiz gerekirdi. Öyle bir şey yapmıyoruz. Kendimizi şekillendiriyoruz, ama iktidara göre değil. Tüketicilerimizin ve okurlarımızın, bizden haber alanların artık ne tükettiğine, ne tür haberler istediğine, bizi nereden okuduklarına uygun olarak ekibimizin daha dijitalize olmasını ve her yerden anlık canlı yayın yapabilecek kapasitede muhabirler yetiştirmeyi, insanlara 24 saat bulundukları her mecraya haber sunabilme yönünde şekillendirmeye çalışıyoruz.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

Doğan Grubu'nda siyasi iktidara yakın gazetecilerin istihdam edilmesini, AKP’li okurların ve reklam verenlerin de memnun edilmesi gerekçesiyle açıklayan bir gazeteci, o kitleye dönük bir içerik sunulması gerektiğini dile getirmiştir:

“Bu tarz kuruluşlar aynı zamanda ticari kuruluşlar, para kazanmak zorundalar. CHP’lilerin de AKP’lilerin de izlemesi gerekiyor. Buradan her zaman ‘AKP oraya adamını yerleştirdi’ sonucu çıkarmayın. Hürriyet okurunun yüzde 50’si CHP’li, yüzde 50’si AKP’li ve MHP’li diye varsayın. Beni okuyan AKP’lilere de sunacak bir içerik olmak zorunda. Hürriyet.com.tr’de de, basılı gazetede de. CNN Türk’te sadece Kadri Gürsel çıkarsa AKP’li müteahhit bana reklam vermez. İşin mali bir yanı da var. Orada ölçek, haber bülteninde neyin verildiğidir. Gazetecinin temel etkisi haberi verip verememek.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

Kadrolaşma, yönetici konumundaki gazeteciler için olumsuz sonuçlar doğurmuş; getirilen üst düzey yöneticilerle ters düşen gazeteciler, bir süre sonra fikir beyan edemez, konuşamaz hale gelmiştir. Bu yolla, bulundukları kuruluşlarda çalışıyor gözüke de etkinliğini yitiren ve yetkileri ellerinden alınan gazeteciler, görevlerine devam ettikçe olan bitene ve alınan kararlara da ortak olmaktadır:

“Yazı işleri toplantısında yıllarca hiç konuşmadım. Anlaştığım yayın yönetmenini gönderdiler, sonradan gelenle birkaç kez kavga ettik. Sonra da sustum ve 5 yıl boyunca olan bitenin sessiz tanığı oldum, gördüm her şeyi ve hiçbir şeye itiraz etmedim. İtiraz etsem atılırdım..” (14.07.2014 tarihli görüşme)

4.5.3. İçeriğin yönlendirilmesi

Medyada karar alma mercilerine getirilen kadrolarla haber akışı ve içerik yönlendirilmekte, yayında yer verilecek haberlerden muhabirlerin takip edeceği haberlere kadar içeriğin yoğunluğu, yönetici kadrolar tarafından belirlenmektedir. Medya grubunun ve kuruluşun siyasi iktidara yönelik konumlanması, içeriği yönlendirmenin derecesini belirlerken, AKP ile organik ilişkiler içinde bulunan kuruluşlarda bu yönlendirme son derece açık şekilde yapılmaktadır. Örneğin Erdoğan programında *Yeni Şafak*’tan bir muhabirin mutlaka bulunmasını beklemekte, gazete ise, özel haber muhabirini bu iş için görevlendirmektedir:

“İşsiz kaldığım dönemde birkaç kez Yeni Şafak’a çağırdılar. Önce kabul etmedim, yazı işlerinde bir arkadaşım vardı, ısrar edince gittim. Cemaat AKP çatışmasının ilk başladığı dönemlerdi, daha dışarı yansımamış ama hissediliyordu. Ve gazeteden bu tip adamları uzaklaştırıyorlardı. Ben orada ne yapacağım dediğimde, ‘Kürt meselesinde dışarıdan bağımsız bakabilecek birine ihtiyacımız var, sen bizim için uygunsun’ dediler. Anlaşmamı da ‘Rutin izlemem, özel haber yaparım’ diye yaptım. Ama öyle olmadı. Önce başbakanı kitlediler, haftada 3 gün İstanbul’da zaten. Hem beni yolluyorlar, hem de yazdığım haberi kullanmıyorlar, ajanstan aldığını kullanıyor. ‘Neden beni gönderiyorsunuz?’ dedim, ‘Kim geliyor diye soruyor, birkaç defa adam yollamadık başımıza patladı, sen bir şey yazma, git yemeğini ye, orada görün’ dediler.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

Başbakanlık bünyesindeki birimler, ana akım medyayı etkisi altına almış ve tek merkezden haber akışı sağlanmaya çalışılmıştır. *Star* gazetesinde çalışan bir gazeteci,

Star'a emir geldikten sonra “yandaş medya” içinde yer alan tüm gazetelere haberin, buradan dağıtıldığını vurgulamıştır. Belgelere dayanmayan, masa başında oluşturulmuş haberler yöneticiler tarafından yaptırılmakta; bu gazetelerde çalışan AKP yanlıları dışındaki gazeteciler, bu haberleri yaparken sıkıntıya düşmektedirler:

“Emir kipi. Başbakanlık Basın Merkezi’nden ‘Şunu manşet yapın’ diye emir geliyor önce Star gazetesine, Star gazetesi de diğer gazetelerin yayın yönetmenlerini arayıp ‘Şunu manşet yapın’ diye dağıtıyor haberi. Yandaşın amiral gemisi Star’dır. Star ne yazarsa devamındaki Yeni Şafak, Akşam, Sabah, Türkiye vs. devam eder. Herkesin özgürlük alanı sınırlı, yani yandaş içerisinde çalışıp AKP yanlısı olan olmayan tüm gazeteciler, gazetenin oluşum aşamasındaki tüm personel büyük bir sıkıntı içerisinde. Ama iş yok, yapacak pek bir şey yok. Tabi AKP’ye yürekten inananlar hariç. Sabah’ın da, Akşam’ın da, Yeni Şafak’ın da, Star’ın da, Türkiye’nin de hepsi yalan haberler üzerine kurulu ve o haberleri maalesef muhabirler yapıyor yöneticilerin direktifleri doğrultusunda. Yandaş gazetelerde, Sabah dışında, paralel yapı, Cemaat haberlerine gururla imza atıyorlar. Diğer gazetelere bakın, hiçbirinin manşet haberlerinde imza yoktur. Çünkü korkuyor çocuklar. Çünkü bu dönemin böyle devam etmeyeceğini biliyorlar, oradan çıkınca adım çıkmasın iş bulamam diye imza atmıyorlar çünkü yalan haberler, masa başında uydurulmuş, hiçbir belgeye dayanmayan, tamamen iddia üzerine yazılan haberler.” (01.07.2014 tarihli görüşme)

Medya kuruluşunun durduğu yerle doğru bağlantılı şekilde içeriği belirleyecek kadrolar, anti-demokratik bir işleyişin hüküm sürdüğü yapılarda haber akışını sağlamaktadır. Yazı işleri gibi kurullar kimi zaman etkisiz olmakta ve atıl kalmakta, içeriği “tek adam” belirlemektedir:

“Ben yazı işlerinin tanıyıcıydım, gazeteler Türkiye’de çok ‘one-man show’ (tek kişilik gösteri) yerleri. Demokratik yerler değil, çok anti-demokratik, faşizan bir işleyişi var. Gazetenin her şeyini yayın yönetmeni belirliyor. Hep tek adam. O tek adam ‘Bunu koyacağız’ derken ben oradaydım, ona da onu söyleyen birisi vardı. Bunun ne kadarını kendi durumdan vazife çıkararak yapıyordu, ne kadarı kendi fikriydi, ne kadarı Ankara’dan gelen talimattı, bunu bilemiyoruz.” (14.07. 2014 tarihli görüşme)

Hükümetin politikaları ve medya grubunun aldığı tutum doğrultusunda haber yapmak durumunda kalan gazeteciler, çoğunlukla yönetimin çizdiği sınırın dışına

çıkamamaktadır. Örneğin, AKP'nin son döneminde en çok hassasiyet gösterdiği icraatı olan çözüm süreci, *Taraf* gazetesi çalışanlarını hayli baskı altına almıştır.:

*“Barış sürecinin en cafcıflı dönemleriydi. AKP süreci çok iyi götürüyor, Türkiye’de barış ortamı varmışçasına, gündemi herkes takip ediyordu ama sorsan Türkiye’ye barış gelmiş, süreç bitmiş gibi yayın yapıyordu. Onun dışına çok çıkamıyorduk biz de. Kalıplar ve sınırlar vardı. Sürecin iki tarafını biliyoruz. AKP ile ilgili yürüyen sürece hiçbir ‘ama’ kabul edilmiyordu. Gölge düşürebilecek hiçbir şey yapılmamalıydı. Bu anlamda çok baskı vardı, özellikle politika servisi çok ciddi sıkıntı yaşıyordu. O ekip gitti, tekrar bir tensikat oldu. Çünkü Türkiye’de gazete yöneticileri iktidara göre konumlandırılıyor. İktidar, nüfuz edebileceği gazetelerde (çalışanları) ‘işine yarayanlar’ ve ‘yaramayanlar’ olarak ikiye ayrılıyor. İki-üç kez iktidarın veya farklı odakların müdahalesini yaşayan bir gazete *Taraf*.” (12.06.2014 tarihli görüşme)*

Gezi eylemleri döneminde AKP güdümündeki medya, manipülatif yayınlarıyla dikkat çekmiş, eylemleri karalayıcı, hükümeti ve kolluk kuvvetlerini aklayıcı haberler yapılmıştır. Bu süreçte ana akım medyada ciddi bir yaprak dökümü yaşanmış, muhalif gazetecilerin işine son verilmiş ve gerek siyasi iktidarın baskısı, gerekse kurum yönetimleri kendi iradeleriyle, kendileri için sıkıntı çıkaracak kadroları, kurumlarından uzaklaştırmıştır. *Yeni Şafak*’ta çalışan bir gazeteci, Gezi ile ilgili haberlerin AKP lehine manipüle edildiğini ve gazetecilerin buna alet edildiğini belirtmiştir:

“Yeni Şafak, İslamcı basın içerisinde nispeten demokrat diyebileceğim bir yerdi. Kendi içinde sol eğilimli, Kürt meselesine duyarlı insanlar çalışabiliyordu. Ama Gezi ile birlikte özgürlükçü, azıcık demokrat bildiğin insanlar değişti. Gezi sürecinde ben Taksim’deydim sürekli, mantıklarını anladım. Ben normal gösteri fotoğrafı atıyorum, arıyorlar ‘Molotof atan adam fotoğrafı yok mu?’ diyorlar, ‘Terste kaldım çekemedim’ diyorum, hâlbuki öyle bir şey yok. Ama onu nasıl kullanacağını biliyorum. Bir gün bunlar bir müdahaleyi öven bir haber yapmışlar. Ajanstan almışlar ve altına benim imzama atmışlar. Aradım ‘Niye böyle bir şey yapıyorsunuz?’ dedim, ‘Orda sen varsın ondan’ dediler. Sonra istifayı verdim çıktım.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

AKP yanlısı bir gazetenin Gezi eylemlerine yönelik yaklaşımı, eylemlerin ilk günlerinde nötr ifadelerle habere yansırken, eylemlerin ilerleyen dönemlerinde, hükümetin söylemlerine paralel olarak gazete yönetiminin yönlendirmesiyle, manipülatif ifadeler kullanılmaya başlanmıştır:

“Gezi olayları döneminde, biz olayların ilk başlarda gerçekten ağaç meselesi olduğunu, ama sonra işin içine farklı gruplar girince, CNN gelip buradan yayın yapmaya başladıktan sonra olayın bir iç karışıklığa neden olacağı yönünde bir fikre sahiptik. Ve o dönemde haberlere girişimiz şöyleydi, ‘Hükümeti hedef alan çok uluslu operasyon’. Önceden ‘Gezi Parkı Eylemleri’ydi, sonra operasyona dönüştü bu olay. İfade biçimleri de bazı noktalarda değişebiliyor ama bu gerçekten görüp idrak ettikten sonra. Gazete bunun bu şekilde yayınlanmasını isteyebilir ama sen onu o şekilde girmeyebilirsin. Ama editör onu o şekilde düzeltebilir. Gazetenin kimliğiyle alakalı bu durum.” (17.07.2014 tarihli görüşme)

AKP iktidarı döneminde kadrolaşmanın en çok arttığı yerlerden biri olan *Anadolu Ajansı*’nda çalışan bir gazetecinin anlattıkları ise, kurumun yayın politikasının devlet politikalarıyla paralellliğini ortaya koymaktadır:

“Yayın çizgisinde görülen değişiklik aslında Hürriyet, Milliyet, Yeni Şafak, Star, Taraf ve diğer tüm yaygın basın organlarındaki değişikliğe paralel bir çizgi arz etmiştir. Değişen Türkiye’nin ikliminden, halkın beklentilerinin farklılaşmasından kaynaklı bir yayın politikası güdülmüştür. AA’nın özellikle son 3 yılda işleyiş, haber ve yönetsel anlamda ciddi değişikliğe de değinmek gerekiyor. Bu 3 yılda özellikle büyüme politikası sergileyen kurum, Ortadoğu ve dünyanın birçok yerinde bürolar açarak savaş ve kargaşa alanlarında AFP, Reuters, AP gibi büyük kuruluşlara yetişme hedefiyle hareket ettiği için yayın politikasını da bunlara göre belirleyip yol çizmiştir.” (27.09.2014 tarihli görüşme)

Dönemin ve siyasi atmosferin gerektirdiği içerikteki haberler, yazılar ve programlar medyada gerekli amaçlar uğruna kullanılmaktadır. Cemaat’e yakın bir kurumda çalışan gazeteci, kurum içinde gündeme paralel olarak yaşanan müdahalelere dikkat çekmiştir:

“Kanaldaki içerik, ülkenin politikaları doğrultusunda değiştirildi. Örneğin bir dizide Rusya, Nazi oldu. Ülke gündemine paralel olarak içerik yönlendiriliyordu.

Kayıp mezarlar bulunduğu kanaldaki dizilerde istihbarat, JİTEM konuları işlendi.” (22.08.2014 tarihli görüşme)

Kurumların içindeki kadrolaşma, ucu çeşitli iktidar odaklarına dokunan haberlerin engellenmesi ve sümen altı edilmesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. İçeriğin yönlendirilmesinin yanında sakıncalı haberleri engelleme ve kontrolü sağlama görevini de üstlenmiş olan bu kadrolar, haberin sansür edilmesinde üstüne düşeni yapmaktadır. 2006’da *Sabah* gazetesinde, Gülen Cemaati ile ilgili bir haberin, manşet yapılacakken yukarılardan gelen bir uyarıyla engellenmesi, kadrolaşmanın önemini göstermektedir:

“İslamcı siteleri takip ediyordum, bir haber gördüm Nurettin Veren’le ilgili. Haberin altında ‘bu adam Cemaat’ten ayrılmış, muhalif yazılar yazıyor’ diye bir okuyucu yorumu gördüm, adam site açmış. Adını bilmiyordum o zamana kadar. Baktım ki hakikaten Fethullah Gülen’in sağ koluymuş. Siteye yaptığı geziler, açtığı okullar, Özal’la, Demirel’le, bakanlarla, Gülen’le fotoğraflar koymuş. Onlarla ilgili yazılar, Demirel’in Türkiye cumhuriyetlerde okul açılması için verdiği güven mektuplarını falan paylaşmış. Siteye koyduklarını indirdim, bir yandan da adama ulaşmaya çalışıyorum, telefonunu bulamadım, mail attım telefon numaramı yazdım. İçeriye de söyledim, haber müdürü koşarak geldi, ‘Ulaştın ulaştın, ulaşamazsan bile bu haliyle haberi yap, manşet olacak’ dedi. Haberi yaptım. Akşam oldu, baktım kullanmıyorlar haberi, vazgeçmişler. Gece 11’de de adam beni aradı. Ben de röportaj yapmak istediğimi söyledim ama haberi yazdığımı falan söylemedim. ‘Siz bugün bu konuyu haber yapmışsınız zaten, içeriye de vermişsiniz, haberiniz çok önemli yerlerden engellenmiş’ dedi. Adam dışarıdan, benim Sabah gazetesinde yazdığım haberin Fethullahçılar tarafından engellendiğini bana söyledi. Büyük ihtimalle yazı işlerinden biri Fethullahçılara haber uçurdu, tepeden durdurdular. Ya da direk içeride adamları vardı.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

Haberin yönlendirilmesi yalnızca siyasi amaçlarla değil, ekonomik amaçlarla da yapılmaktadır. Sansür ve sahiplik üzerinden şekillenen bir gazetecilik anlayışı ısmarlama haberi beraberinde getirmiş, gazetecilerin, çalıştıkları grupların yatırımlarıyla ilgili haber yapmak zorunda kaldığı olmuştur:

“Grubun bir yatırımıyla ilgili haber yapacaksın’ diye gönderdiler, ‘Alanım değil’ dedim ama yine de gitmemi istediler. Gruptan biriyle gittik. Şirket yöneticisi ve

yatırımın başındakiler geldi, ‘Bunlarla röportaj yapacağız’ dediler. ‘Ne soracağız?’ dedim, ‘Gerek yok, biz sorarız siz kaydedin yeter’ dediler. Onlar oturup konuştular karşılıklı, ben tamamen işlevsiz bir şeydim, oraya ses kayıt cihazını götürmek için gitmiş gibiydim. ...Foto muhabiri arkadaş fotoğraf çekti. Sonra biz ayrılırken şirket yöneticisi bize dedi ki, ‘Yayın yönetmeni bu haberi birinci sayfadan sürmanşetten görsün, içeride şu sayfada şu büyüklükte yapsın, şöyle fotoğraflar kullansın’ diye haberin nasıl görüleceğini söyledi. Üstelik saygısız bir biçimde, çünkü yayın yönetmenine bir muhabirle böyle haber göndermek ona hiç kıymet vermediğinin bir işareti. Bir de bunun mahrem bir ilişki olması gerektiğini düşünüyorum. Şirket yöneticisi, genel yayın yönetmenine muhabirle haber gönderiyor. Bizim oradaki durumumuz da muhabirlik değildi zaten, office boy ya da kuryelikti.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

4.5.4. Gazetecileri hedef gösterme, baskı altına alma

Yaptıkları haberler ve takip ettikleri konular nedeniyle siyasi iktidarı veya diğer iktidar odaklarını rahatsız eden gazeteciler, çoğunlukla kolluk kuvvetleri tarafından baskı altına alınmış ve sindirilmeye çalışılmıştır. Haber yaptıkları alan doğrudan devlet kurumlarıyla ilgili olan gazetecilerin daha çok karşı karşıya kaldıkları bu durum, haber yapmanın engellenmesi veya haber kaynaklarına ulaşamama ile sonlanmıştır.

Bu alanlarda çalışan gazeteciler, siyasi davalar kapsamında bazen gözaltına alınmış veya yargılanmış, çokça soruşturmalara maruz kalmışlardır. Hükümet yanlısı medya kuruluşları ve gazeteciler ise, yaptıkları haberlerle, muhalif gazetecileri hedef göstermiştir. Siyasi bir dava kapsamında tutuklanan bir gazeteci, Zaman gazetesi tarafından hedef gösterildiğini ancak bunun operasyona dönüşeceğini tahmin etmediğini belirtmiştir:

“Ben tutuklanmadan bir süre önce Zaman’da ‘Yurt DHKP-C’nin propagandasını yapıyor’ diye yarım sayfalık bir haber çıkmıştı. İnsanın aklına geliyor da, açıktan bir operasyon aklıma gelmemişti. İnsanın özgürlüğünün elinden alınması bu kadar basit olmasa gerek. Önceki pratiklere de baktığında Ergenekon, Oda TV, KCK basın davalarına da baktığında böyle bir yerde çalışıyorsan bu da mesleğin fitratında var gibi görünüyor.” (03.07.2014 tarihli görüşme)

Özellikle Cemaat ile AKP arasında ittifak olduğu ikinci hükümet döneminde emniyetin baskısını üzerlerinde hisseden gazeteciler için o dönem, tutuklanmak olağan karşılanmaktaydı. Arkadaşları yargılanan gazeteciler, kendilerini sanık sandalyesine oturmadıkları için şanslı saymaktadır:

“Her siyasal haberin ardından bir örgütsel yapıyla ilişkilendirilmeye yüz yüze kaldım. Her haberin ardından polis kuvvetleri o haberi çürütemedikleri ya da baş edemedikleri için buna uygun bir kılıf aradılar. Bunlar açık tehditlerden daha tehlikeliydi, daha sinsiydi çünkü hem insanın çevresini daraltıyor, hem insan kendisini ve ailesini risk altında hissediyor. Hem de ‘Ne zaman gelecekler’ korkusu yaşıyor. Özellikle Ahmet Şık’lar tutuklandıktan sonra. Arkadaşlarımızın kitabını hiçbir yayınevi basmadığı için yayınevi kurmak zorunda kaldık. Ahmet’in kitabının tanıtımı İstanbul Kitap Fuarı’nda yapılacaktı ve hiçbir yayıncı Ahmet’in kitabını rafına koymak istemiyordu. O günlerde bugün tasfiye edilen polis şefleri ‘Allah’ gibiydiler ve çok zor zamanlar geçirdik..” (28.09.2014 tarihli görüşme)

Bu dönemlerde gazeteciler, savcıların odasının önünden geçmekten bile tedirgin olacak hale gelmişlerdir. Bunun başlıca nedeni ise, gazetecilerin yaptıkları haberlerle savcıların oyununu bozmalarıdır:

“Gazeteciler, akademisyenler toplumda saygınlığı olan insanlar hedefe konuyor. Siz de bir gazeteci olarak tedirgin hissediyorsunuz kendinizi. Bir de muhalif gazetecisiniz, onların verdiği haberle yetinmiyorsunuz, olayın ayrıntılarını öğrenmek istiyorsunuz. Bazen savcıyı yalanlıyorsunuz, ‘Savcı böyle diyor ama avukat, ailesi böyle diyor, suçlama yapılmış ama bununla ilgili delil ortaya konmamış’ diyorsunuz. Bu sefer onların oyununu bozuyorsunuz, işine taş koyuyorsunuz, canını sıkıyorsunuz. Bu da sizi hedef haline getiriyor.” (02.07.2014 tarihli görüşme)

Kamu görevlileri, konumlarını gazeteciler üzerinde baskı yaparak kullanırken, bu dönemde gazetecilere yönelen tehditler bugünün koşullarına göre daha ağırdır. Cemaat ile AKP’yi karşılaştıran bir gazeteci, Cemaat’in gazeteciler üzerindeki baskısının daha korkunç olduğunu belirtmiştir:

“Ali Fuat Yılmaz’lar, Cemaatçi polisler etkin ve hâkim olduğu dönemde bulundukları pozisyonu, medya kuruluşlarına muazzam bir baskı uygulayarak kullandılar. Bazen muhabirler, bazen yayın yönetmenleri, bazen haber müdürleri

eliyle, bazen kendileriyle aynı fikirdeki insanları oralara sokarak, zaten buraları kontrol altına almışlardı. Onlardan izin alınmadan, onların karşı çıktığı haberler girmiyordu. Onların istediği her haber, birden çok gazetede neredeyse aynı dille yazılmış şekilde çıkıyordu zaten. Yine de Cemaat'in AKP desteğiyle etkin olduğu o dönem daha korkunçtu. İşten atılmak çok daha hafif bir durum diyebilirim..”
(28.09.2014 tarihli görüşme)

Kitlesel gazeteci yargılanmalarının yaşandığı dönemlerde, siyasi iktidar ve güdümündeki medya kuruluşları tarafından, yargılanan gazetecilerin “gazetecilik yaptıkları için yargılanmadıkları” tezi savunulmaktaydı. Sarı basın kartı sahibi olan ve olmayan gazeteciler arasında ayırım yapıldığına dikkat çeken bir gazeteci, bu ayırım üzerinden kart sahibi olmayanların gazeteci olmamakla suçlandığını dile getirmiştir:

“Son yıllarda özellikle KCK soruşturmalarıyla yıllarca tutuklu bırakılan basın mensuplarının, basit bahaneler ama hukukta ciddi gerekçelerle içerde tutulup terörist muamelesi görmeleri, zaten herkesin malumu olan bir diğer baskı unsurudur. Ve bu kişiler sarı basın kartı sahipleri olmadıkları için hukuk ve devletin gözünde gazeteci sayılmamaları ayrı bir konu olarak değerlendirilmeleri gerekiyor.”
(27.09.2014 tarihli görüşme)

Gazeteciler, izledikleri davalar kapsamında yaptıkları haberler nedeniyle bu davaların sanığı da olmuşlardır. Derin devlet haberleri ve kitapları nedeniyle üzerinde çalıştıkları davalar kapsamında tutuklanan Ahmet Şık ve Nedim Şener gibi pek çok gazeteci, haber yaparken haberin kendisi olmuştur:

“Olayın muhatapları, avukatlar, görgü tanığıyla görüştüm, birçok belge topladım bunları haber yaptım. Ergenekon davasını takip eden görüştüğüm bir avukatla konuştum bir gün, haberin devamını yapıyordum, avukat olayı değerlendirdi, benim ortaya çıkardığım olayın çok önemli olduğunu, davanın seyrini değiştireceğini söyledi. ‘Bu haberden sonra başına bir şey gelir, bu davadan gözaltına alınırsın, tutuklanırsın’ dedi. O haberleri sürdürmeye devam ettim, bir-iki hafta sonra bir operasyon yapıldı, birkaç gazeteci arkadaşımın gözaltına alındım. Sabahın köründe eve baskın yapıldı. Sonra o avukat beni arayıp ‘Söylemiştim’ dedi. Eğer haber yaparsanız, mesleğinizi en iyi şekilde yapmaya çalışırsanız, kamuoyuna bir şeyleri, doğru olanı, gerçeği anlatmaya çalışırsanız bunu yaşıyorsunuz.

Ergenekon davasında duruşmaları izlerken gazeteci olarak, daha sonra sanık olarak gitmeye başladım.” (02.07.2014 tarihli görüşme)

Haber peşinde oldukları alanlar emniyet ve adliye olan gazeteciler, doğrudan devlet kurumlarıyla karşı karşıya oldukları için, çalıştıkları medya kuruluşlarının kimliği nedeniyle daha çok baskıya maruz kalmışlardır. Bu durumu belirleyen ise yaptıkları haberler ve çalıştıkları medya kuruluşlarının siyasi iktidar karşısındaki konumlanışıdır:

“Polis muhabiriydim, daha çok operasyonları takip ediyordum. Emniyetle ilgili eleştirel haberler yapmıştım, soru soruyordum, sorguluyordum, olumsuzlukları yazıyordum, en son bana ‘Üstümüze çok gelmiyor musun?’ diye sormuşlardı, ‘Biraz durulsan iyi olur’ demişlerdi. Sonuçta emniyet muhabirisin gezip tozmaya da dikkat etmen lazım. Tutuklanan arkadaşlarımız için basın açıklaması yapılıyordu Taksim’de, gittik desteğe. Orada fotoğrafım çekilmiş, haber geldi ‘Fotoğrafın şu şubede’ diye. Sildirdim sonra bir şekilde. ‘Böyle şeylere gitme’ diye de söylenmişti. Telefonların resmen dinlendiği sana söyleniyor. Kendini ne kadar rahat hissedebilirsin ki?” (04.07.2014 tarihli görüşme)

Polis ve adliye muhabirleri, haber toplama aşamasında hiyerarşik ve katı kurumlarla karşı karşıyadırlar. Althusser’in “Devletin Baskı Aygıtları” arasında saydığı bu kurumlar, doğası gereği soru sormayı ve eleştirel bakmayı gerektiren habercilikle bağdaşmamaktadır. Bu gazeteciler eleştirel haber yaptıklarında ise, haber kaynaklarının kapıları yüzlerine kapanmaktadır:

“Emniyette bize bir görüntü verdiler, canlandırma olup olmadığını sordum, ‘Değil’ dediler. Görüntünün nasıl çekildiğini sorguladım; o olayın, o açıdan görüntüsünün alınmasının mümkün olmadığını söyledim, sorular sordum. Müdür ‘Sen nasıl böyle konuşuyorsun, bunu sorgulayamazsın’ diye çıkıştı. Sonra benimle bir daha görüşmedi. Telefonlana çıkmadı, randevu vermedi. Diğer birimler görüşüyordu benimle, ama Terörle Mücadele’de bir önyargı vardı. Randevu vermiyordu, ama Cemaat medyasından gazeteciler ‘Müdürüm gelebilir miyiz?’ diyorlardı, hemen gidiyorlardı yanına..” (04.07.2014 tarihli görüşme)

Devlet kurumları bünyesinde haber toplamak, AKP yanlısı gazeteciler ve 17/25 Aralık öncesinde ise Cemaat yanlısı gazeteciler için daha kolaydır. Bu durumda,

siyasi iktidara muhalif olan medya kuruluşlarının çalışanları, resmi haber kaynaklarına ulaşamadıkları için haberlerini, sanık avukatları ve aileler üzerinden inşa etmekte ve şartların gerektirdiği bir tercih yaparak, alternatif haber kaynaklarını kullanmaktadır:

“Savcının odasına her muhabir giremez çünkü onlar özel yetkili savcılar. Kim girebilir? Cemaat medyası girebilir. Şimdi öyle değil ama o zaman Cemaatçiler ön plandaydı, hükümetle kol kolaydılar. Zaman gazetesi muhabiri, Bugün gazetesi muhabiri, bunlar daha çok savcıyla ilişki kurabiliyordu. Mesela biri ifade verdi, bu ifadeye ilişkin ayrıntıları siz öğrenemezsiniz, hele AKP muhalifiyseniz adliye içinde de çok dolaşamazsınız. Orada saatler geçiriyorsunuz, yemek yiyorsunuz, çay içiyorsunuz, oradaki muhabirlerle insani ilişki kuruyorsunuz ama iş habere geldi mi onlardan bilgi almak zorundasınız. Zaman muhabiri iniyor aşağıya, savcıyla görüşmüş, o bir şey söylerse öyle bilgi sahibi oluyorsunuz. Beşiktaş Adliyesi’nde görülen tüm davalarla ilgili yanlış bilgi alıyorsunuz. Zaten kamuoyu bunları yakından da takip etti, çeşitli gizli tanıklar, sahte belgeler, böyle şeylerle Cemaat’in polisi AKP’nin karşısında gördüğü insanları hedef alıyor. Siz de orada ifade veren gözaltına alınmış insanların avukatlarına, ailelerine ulaşmak durumundasınız.” (02.07.2014 tarihli görüşme)

İstanbul Emniyet Müdürlüğü’ndeki basın odası, dönemin bakanı Bekir Bozdağ’ın talimatıyla kapatılmış, polis muhabirlerinin emniyet içinde dolaşmalarının, dolayısıyla haber toplamalarının önü kesilmiştir. Tarihler 17 Aralık 2013’ü göstermektedir:

“Biz operasyon olacağı zaman gece 3’lere kadar emniyetin içinde geziyorduk. Ali Ağaoğlu ve bakanların çocukları gelecek mi diye garajın içine kadar inip kendi ekibimizle bekliyorduk, çıkış olursa fotoğrafını çekecektik. En son onların çıkışı oldu fotoğraflarını çektik, ardından Bakan Bekir Bozdağ geldi saat 7-8 gibi. Özel araçla geldi, aracından indi, içeri girdi, girerken de yanındaki korumalara ‘Bunların burada ne işi var? Bunlar biraz fazla rahat değiller mi?’ dedi. Ertesi gün de hemen basın odası kapatıldı.” (04.07.2014 tarihli görüşme)

Gazeteciler açısından AKP’nin son döneminde üzerlerinde hissettikleri baskılar nedeniyle askeri dönemlerle benzerlik göstermektedir:

“Geçmişle kıyaslayınca ne zaman olmuş böyle şeyler diye, bu hükümetin öncesinde böyle şeylerle karşılaşmadık, bunlar genelde ara dönemlerde ara rejimlerde yaşanan şeylerdi. 12 Mart, 12 Eylül dönemlerinde yaşandı. Büyük oranda gazeteci tutuklamaları, kitleselleşmiş siyasi tutuklamalar, işten atmalar vs. Gazeteler kapanmıyor, boş sayfalar çıkmıyor, medyanın üzerinde baskı yok, herkes istediği gibi hareket edebiliyor diye de bir şey yok.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

4.6. Yasak, sansür ve sansürden kaçış taktikleri

Yasak ve sansüre ne kadar maruz kaldıkları sorulan gazetecilerin neredeyse yarısının; yayın politikası, sahiplik ve kurumun habercilik anlayışını ileri sürerek sansürü normalleştirilmesi ve çalıştıkları kurumlardaki müdahalelerin sansür olmadığını savunması dikkat çekmiştir. Bu başlık altında sansürün gazeteciler tarafından nasıl normalleştirildiği; sansür mekanizmasının nasıl işlediği ve gazetecilerin sansürden kaçmak için ne gibi yollara başvurduğu ele alınmıştır.

Özellikle ana akım medya içinde siyasi iktidara daha uzak görünen ve siyasi iktidarın karşısında konumlandığını iddia eden kurumlarda çalışan gazetecilerin, çalıştıkları kurumlarda sansür olmadığını savundukları gözlenmiştir. Patronların istedikleri gibi bir gazete çıkarma hakkını savunan bir gazeteci, patronun kimliğiyle kurumun kimliğinin paralel olması gerektiğini belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında; kurum içi kadrolaşma, içeriğin yönlendirilmesi, manipülasyon ve sansür meşrulaştırılmaktadır. Nitekim gazeteci, bulunduğu kurumun kimliğine göre davrandığını dile getirmiştir:

“Patronların da yayın politikaları konusunda genel olarak telkinde bulunmalarının doğal bir hak olduğunu düşünüyorum. Bu şu demek değil, üretim aracının sahibinin gerçeklerin nasıl verileceği konusunda müdahil olmasından söz etmiyorum. Fakat bir gazete sahibi nasıl bir gazete çıkarmak istiyorsa ona uygun kadrolarla çalışma güçlerine sahip olmalı. O konuda çok fazla liberal davranmak zorunda olduğunu düşünmüyorum. Aydın Doğan, Birgün çıkarmak istemeyebilir veya Türkiye’deki sekiz-on tane bağımsız gazeteci, ‘Biz Birgün çıkarmak istiyoruz’ diyebilir. (...) Bugün Ethem Sancak eğer Cumhuriyet’in sahibi olsaydı ciddi bir sıkıntı olurdu, Cumhuriyet Cumhuriyet gibi olmazdı çünkü Ethem Sancak Cumhuriyet gibi bir gazete istemezdi. Dolayısıyla onun sahibi olması doğru değil,

Ethem Sancak sahibiyse eğer Cumhuriyet'in öyle bir yayın yapması mümkün ve olası olmaz.” (03.09.2014 tarihli görüşme)

Bir diğer gazeteci ise habere gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaştığını belirterek çalıştığı yerin koyduğu sınırları meşrulaştırmıştır:

“Sınırlarımı bilen biriyim. Nerede çalıştığımı ve çalıştığım yerin gerektirdiği davranışı bilen biriyim. Sadece haber yaparak dünyayı değiştirebileceğimi zannedenlerden değilim. Gazeteci kimliğimi diğer tüm kimliklerimin önüne koyan biriyim. O yüzden biraz daha güven içinde hareket ediyorum ama insanın özgüveni yetmiyor. Özellikle siyasal bağlamı olan haberler yaparken bir tek özgüvenle olmuyor bu iş.” (28.09.2014 tarihli görüşme)

Gazeteciliğin aktivizm olmadığını savunan başka bir gazeteci ise, editoryal tercihlerin sahipliğe bağlı olarak değiştiğini belirtmiş ve gazetecilerin, kendilerine en uygun kurumda çalışmalarının şikâyetlerini en aza indireceğini aktarmıştır:

“Gazetecilik aktivizm işi değil, karşı tarafı anlamak için eşit mesafede durmak durumundasınız, bunları yapabilirsen özgür olursun. Ama patronaj da çok önemli. Sonuçta onların bir kimliği var, 20 yıllık bir gazeteden bahsediyoruz, 20 yıldır savunulan görüşler var. Bu görüşleri insanlar, sen gazetecilik yapıyorsun diye kıvranıyorsun diye değiştirmeyecek. Bir kimlik var sonuçta. Bu Hürriyet için de geçerli, Zaman için de geçerli, Cumhuriyet için de geçerli. Cumhuriyet'e gidip 'Başbakanın doğru yaptığı şeyleri yazın' diyemezsiniz, buraya gelip de 'Yanlış yaptığı şeyleri yazın' diyemezsiniz. Bu kimlik meselesi.” (17.07.2014 tarihli görüşme)

Habere yazı işleri tarafından yapılan müdahalenin sansür değil “filtre” olduğunu belirten bir gazeteci, gazetenin kimliğine uygun haberleri seçtiklerini belirtmiştir. Ancak yazı işlerinin filtrelerine takılan ve yayınlanmayan haberlerin sahipleri, bir süre sonra yayınlanmayacağını düşündüğü haberleri yapmamayı tercih etmeye başlamışlardır. Haberleri “filtrelenen” muhabirlerin bir süre sonra oto sansür uygulamaya başlamaları gazeteciye rahatsız etmiş ve kullanılmayacak olsa da haber yapılmasını istediklerini dile getirmiştir:

“Bazı haber türlerini kullanmamayı tercih ediyoruz, tehlikeli olan şey, biz o haberleri istiyor olmamıza rağmen genç muhabir arkadaşlarda bir oto sansür algısının oluşması. Biz şunu kırmaya çalışıyoruz ve kısmen başarılı olduk,

‘Arkadaşlar haberi getirmemezlik etmeyin. Haber masaya kadar gelsin’, amacımız o kanalları açık tutmak. (...) O yüzden biz diyoruz ki, ‘Her şeyin haberini yapın arkadaşlar, içinde bütün haber unsurlarının bulunduğu bütün içerikleri oluşturun getirin’, dolayısıyla bizim oto sansür varmış veya bir dönem varmış algısını kırıp insanlara siz üretin gelin diyoruz. O haberin neden girmediğini açıklamaya çalışıyoruz. İnsanlara geri bildirim verdiğiniz zaman o haberin neden girmediğiyle ilgili kafasında başka fikirler oluşmuyor.’ (03.09.2014 tarihli görüşme)

Çalıştıkları kurumların kimliklerinden ötürü haber yaparken kendilerini özgür hissetmeyen gazeteciler, kurumun savunduğu düşünceye aykırı haberlerin yayınlanmamasını normal karşılamaktadır:

“Çok özgür hissettiğimi söyleyemem çünkü nihayetinde çalıştığım kurumun durduğu bir taraf var. Maalesef Türkiye’de pek çok gazete o tarafı belirliyor, turnak içinde objektifim diyenlerin birçoğuna inanamıyoruz. Biz de öyle bir kurumda çalışıyoruz, turnak içinde yandaş medya sayılabilecek bir gazetede çalışıyoruz ve elbette ki kendimizi özgür hissetmiyoruz çünkü gazetenizin savunduğu bir ilke düşünce var ve siz buna aykırı bir şey yaptığınızda, o işi yapsanız yapabilirsiniz ama muhtemelen yayınlanmaz.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Gazetecilerin sansürden kaçmak için farklı isimle farklı bir yerde haber yapmak; sansüre yol açan kelimeyi değiştirmek; haberi başka bir gazeteciye veya başka bir kuruma (çoğunlukla alternatif medyaya) aktarmak; yurtdışına haber yapmak; kişi engellemeye takılıyorsa o kişiye yakın olan ama mimlenmemiş bir kişiyle röportaj yapmak veya belli bir konuyla ilgili haber yapmaktan kaçınmak gibi pek çok farklı yola başvurdıkları görülmektedir.

Görüşülen gazetecilerin neredeyse tamamı, hangi kurumda çalışıyor olursa olsun, başlıca sansürün, kurumun kimliğiyle ters düşen siyasi haberlerde yaşandığını belirtmiştir. Çalıştığı kurumda bazı haberleri yayınlanmayan bir gazeteci, başka yerlerde başka isimlerle haberi yaptığını dile getirmiştir:

“Özellikle özel ve siyasi haberlerde müdahaleler var, gazetenin ideolojisine ve duruşuna göre değişiyor. Sansür gazete içi birimlerle ilgili de olabiliyor, haber değeri atfedilmeyebiliyor, kişinin inisiyatifine bırakılıyor. Kişiyi karşı karşıya gelince o haberi yaptırmayabilir, kendisi yapabilir, çeşitli gerekçeler bulup yapılmış

haberi kullanmayabilir, sadece yönetimle alakalı değil. Başka yerlere farklı isimlerle haber yaptığım oldu.” (12.06.2014 tarihli görüşme)

AKP’ye yakın medya gruplarında yolsuzluk haberlerinin sansürlenmesi gibi, alternatif medya da kendi içinde bir sansür mekanizmasına sahiptir. Medya kuruluşunun yakın olduğu siyasi çevreler ve ekonomik ilişkileri sonucu yaşanan sansür, bazı kurumlarda o denli alışılmıştır ki gazeteciler, haber yapmayı denemeden haberi başka arkadaşlarına iletmektedir:

“Aydınlık’ta gördüm sansürü, CHP’li belediyelerle ilgili yolsuzluk haberi yapmıyorduk. Muhalif basında da yaşıyordur sansürler. Yapmadığım, yazmadığım haber oldu tabi ama son altı buçuk aylık dönemde. Haber kaynağından aldığım haberi başka arkadaşlara pas ettim, çünkü yandaşa yazamazdım. Zaten Akşam’a giderken de aşağı yukarı bu kadar olmasa da tahmin ettiğim için AKP karşıtı haberler yapamayacağımı biliyordum. Zaten yapmayacaktım da orada habercilik, 1. sayfasını, göbek sayfasını yazdım, onun dışında habercilik yapmadım Akşam’da.” (01.07.2014 tarihli görüşme)

Yolsuzluk haberleri sansüre uğrayan bir gazeteci, kendi çalıştığı kurumda kullanılmayan haberleri aynı grup bünyesindeki bir başka gazetede çalışan arkadaşına vererek orada haber yapılmasını sağlamıştır:

“Akfirat Belediyesi AKP’li, o bölgeyle ilgili bana müthiş yolsuzluk dosyaları geliyordu. Daha sonra jandarma operasyon yaptı aldılar hepsini içeri. Onla ilgili bir haber yaptım Habertürk’te, tarla olarak görünen arazileri imara açmış belediye başkanı, vatandaşın dilekçeleri hakkında kendi kendine dilekçe yazmış, kendi kendine cevap vermiş. Bu haberi kullandılar, belgesi falan da vardı. Ama bundan sonra orayla ilgili hiçbir haberi kullanmadılar. Aşağıda Takvim gazetesi vardı, kullanılmayan dosyaları oradan bir arkadaşına verdim, bizim yapamadığımız haberleri kendi imzasıyla çakıyordu manşetten. Tam hâkim olmadıkları bir dönemdi. Ama bu hâkimiyet giderek arttı. Öyle bir noktaya geldi ki bir belde belediyesi hakkında bile hiçbir şey yazamaz hale geldik. Sonra Takvim’den o arkadaşları da attılar, orayı da tasfiye ettiler. Gezi ile ilgili manipülatif haberleri oradan yaptılar.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

Türkiye’de yapılamayan haberleri yurt dışında yayın yapan kurumlarda yayınlamak da gazetecilerin kullandığı bir yöntem olarak sunulmuştur. Türkiye’dekinden farklı sansür mekanizmalarının işlediği varsayılan bu kurumlarda, Türkiye’de sansüre uğrayan konular yayınlanabilmektedir:

“Yurt dışına bir iş yapıyorum. Kendi içlerinde bir sansür mekanizması vardır ama benim yazdıklarımı niye öyle böyle diye bir sansüre tabi tutmadılar. Burada gazetecilere yönelik şiddet, sansür, oto sansür vb. meseleleri burada yazamıyorum ama burada gazetecilerle konuşup orada bir alan yaratabiliyorum.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

AKP’ye yakın bir kurumda çalışan bir gazeteci, doğruluğuna inanmadığı haberler yazmak zorunda kalmamak için Gezi eylemleri döneminde haber yapmaktan kaçındığını dile getirmiştir:

“Sırf bu yüzden Gezi olaylarında, öyle haberler yapmak istemediğim için orada bulunmadım. Tesadüf eseri olmadım ama olsaydım da o tarz haberlere bir şekilde gitmezdim. İnanmadığım bir şeyi yazamam, bana zor gelir, o yüzden öyle konulardan kaçırım.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Ana akım medyada yayınlanmayan haberler gazetecilerin, alternatif medyada çalışan arkadaşlarına gönderilmiş ve bir şekilde yayınlanması sağlanmıştır:

“Radikal’de bir arkadaş çalışıyordu, yaptığı haberi orada yayınlatabamamış, bize verdi biz manşet yaptık o haberi. Ben içerdeyken de Vatan’da çalışan bir arkadaş bir haber yapıyor, yayınlamıyorlar, bizim gazeteye getirmiş benim imzamla yayınladılar dayanışma olsun diye. Ana akımın yayınlatabamadığı o haber sürmanşet olmuştu, işçi haberi idi. Sansür var mı, zaten onun tartışması artık kapalı, sansür otosansüre doğru evrildi, çünkü insanlar bir yerden sonra zaten girmeyecek diyor ve peşinden bile koşmuyor.” (03.07.2014 tarihli görüşme)

Haberde dikkat çekecek ve sansüre neden olabilecek ifadeler geçiyorsa, bu ifadelerin yumuşatılması ve olayın tarif edilmesi yoluyla haberin girmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Eğer haberde, kurum tarafından kullanılmayan bir kelime geçiyorsa, bu kelime kullanılmayarak kelimenin anlamı tarif edilmeye çalışılmakta, haberin bu yüzden sansürlenmesi engellenmeye çalışılmaktadır:

“Bu Yeni Şafak’ta girmez’ dedikleri haberleri biz bir şekilde uğraşarak gazeteye giriyoruz. Dilini yumuşatıyoruz ama bir şekilde giriyoruz. Olması gerekiyor diye gittiğimiz bir sürü haber oldu. Örneğin bazı haberlere giden iki başörtülü muhabir vardır, her seferinde ‘Bu sefer girecek mi?’ diye sorarlar. Ama bir şekilde de girer. Özellikle toplumsal içerikli olaylarda haberi anlatmaya çalışıyoruz, ‘Bizim okuyucumuz da bunu görmeli’ diyerek editöre, haber müdürüne anlatıyoruz, ikna etmeye çalışıyoruz. ‘Bu haber bizim için okuyucu için önemli, biz de duyuralım, destek olalım’ diyerek haberin girmesini sağlıyoruz. Sıkıntılı kısımları, sıkıntılı kelimeler varsa o kelimeyi yazmıyoruz, ama olayı tarif ediyoruz, biraz yumuşatıyoruz, ama o haberi giriyoruz.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Televizyonda çalışan gazeteciler, programlara çağrılan konuklar konusunda sıkıntı yaşarken, mimlenmemiş ve “kara listede” olmayan konuklar üzerinden engeli atlamaya çalışmaktadır:

“X çıkmasın diyorlar, o zaman X’e yakın muhalif olan ama onların gözünde mimlenmemiş birini çıkararak sansürü aşmaya çalıştım. Kişiler üzerinden olunca böyleydi ama sonra konular üzerinden olmaya başladı. O zaman da gündemi yakalayan iki-üç farklı görüşün çatışabileceği kişiler bulup oraya doğru yönelmeye çalıştım. Mümkün mertebe sansüre yan yol olabilecek, çatlaklardan sızacak bir direnç alanı örmeye çalıştım. Ve kendimce büyük ölçüde başarılı oldum.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

Gazetecilerin ellerindeki haberleri yapamamasının başlıca nedeninin işten atılma ve yargılanma korkusu olduğunu belirten bir gazeteci, sistematik hale gelen bu durumun, gazeteleri AKP bülteni haline getirdiğini dile getirmektedir:

“Yandaşıta da olsa bütün muhabirlerin çekmecesini AKP muhalifi haberlerle, belgelerle, bilgilerle dolu. Bütün gazetecilere belge, bilgi, haber geliyor ama yapamıyor ki insanlar. İşinden olacak, onunla da kalmayacak, hâkim karşısına çıkacak, ceza alacak, bu insanların hepsi komik komik paralara çalışıyor artık sırf eve ekmek götürüyüm, kirayı faturayı ödeyeyim diye. O yüzden özgürlük alanı diye bir şey yok. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin basın bültenleri çıkıyor şimdi büyük boy, çok yapraklı.” (01.07.2014 tarihli görüşme)

Anadolu Ajansı'nda çalışan bir gazeteci, haberde ve görsellerde herhangi bir kısıtlama olmadığını, ajansın abonelerinin çeşitliliğini gözeterek her kesime hitap etme amacı güdüldüğünü, bazı durumlarda ise sansür ve oto sansür yapılabildiğini aktarmıştır:

“Bir kişiyi zan altında bırakan suçlayıcı ya da kişilik haklarına zarar getiren konularda oto sansürü belirli kurallar içinde etik değerler gözetilerek zaman zaman yapılıyor. Bu genellikle adli konularda geçerli oluyor. Taciz, tecavüz intihar vb. konuları tamamen vermeyerek topluma bu konularda özendirici alışkanlık kazandırmamak için mümkün oldukça vermeme yönünde bir politika izleniyor. Dışardan bakıldığında AA, her siyasal iktidarın siyasi şekillenmesiyle haber yayın politikası belirliyor gibi gözüксе de kendi içinde çok önemli bir tartışma konusu olmayacak ya da kurumsal yapıyı zedelemeyecek bir konu dışında haberler editörlerce inisiyatif kullanılarak veriliyor. Diğer tartışma konusu olabilecek haberler de üst editöryalca tartışılarak ve genellikle abone çeşitliliği göz önünde bulundurularak verilmesi yönünde karar çıkıyor.” (27.09.2014 tarihli görüşme)

Muhabirler çoğunlukla haberlerinin akıbetini bilmemekte, yazı işlerine teslim edilen haberin nasıl ve ne zaman yayınlanacağı, muhabir için sürpriz olmaktadır. Muhabirler, haber kaynaklarına karşı zor durumda kalmaktadır:

“Birkaç kere sansüre uğradım. Haberi yaptım verdim ama yayınlanmadı. Yaptığımız bir röportaj çok küçük girmişti, çok ciddi bir kısaltmaya uğramıştı. Bir buçuk sayfalık bir röportaj yarım sayfadan daha kısa girdi. Röportaj kısaltıldıktan sonra bir şey yapmadım ama röportaj yaptığım kişiye haberin linkini gönderirken çok utanmıştım Biz haberin ne zaman yayınlanacağını bile bilmiyoruz. Haber yayınlandı mı? O tamamen yazı işlerinin takdiri. Röportaj yaptığımız insanlar, ‘Haber ne zaman yayınlanacak?’ diye sorduğu zaman ‘Biz haberi yapıp içeriye veriyoruz, gerisine karışmıyoruz’ diyoruz.” (17.07.2014 tarihli görüşme)

Sansüre uğramasına rağmen bazı gazeteciler, önemsedikleri konularda haber yapmakta ısrar etmekte, çalıştığı kurumu temsilen orada bulunmanın bile haber kaynağına karşı bir sorumluluk olarak önemli olduğunu düşünmektedirler:

“Bazen haberler girmiyor ama ben orada olmayı önemsiyorum. Çünkü insanlar ‘Siz buraya gelir miydiniz?’ diyor. O biraz muhabirin bakış açısıyla, hayat algısıyla ilgili bir şey. O muhabir oradan haberdarsa gider bir şekilde haberi yapar.

Haber başka bir şeye dönüşmüş de olabilir editöryal süreçten geçtikten sonra. Nasıl yayınlanacağını istihbaratta bilmeniz çok zor, istihbaratta editörün insafına kalmış..” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Çalıştıkları kurumlar içinde muhalif kimlikleriyle bilinen gazetecilerin önu daha kolay kesilmekte, daha çok yasağa maruz kalmaktadır. Bir kanalda konuyla ilgili birimin sorumlusunun ekrana çıkması, olumlu izleyici görüşlerine rağmen, gazetecinin muhalif kimliği nedeniyle engellenmiştir:

“Sabaha karşı çıktım, savaşı sabaha karşı başlayacağını bildiğimiz için bekliyorduk, ekibi bölmüştük. Televizyona seyirci tepkileri geliyor, otomatik bir mekanizma var, mail dökümleri geliyor. Bazı arkadaşlar söyledi ve gösterdi, ‘Durmadan aynı şeyleri söyleyen adamları çıkarmaktan bıkmadınız mı? Elinizde böyle bir adam var, üstelik kimsenin söylemediği şeyleri söylüyor, adamı çıkarırsanız da sabaha karşı çıkarıyorsunuz’ tarzı mailler geldiğini biliyorum. Ama her çıktığımda da problem oldu ve söylemediklerini de söylüyordum. Bir-iki kez çıktım, sonra da yasaklandı çıkmam.” (14.05.2014 tarihli görüşme).

4.7. Zihinlerdeki yasaklar: Oto sansür

Gazeteciler artık çalıştıkları kurumun durduğu yere göre, neyi nasıl yapacaklarını öğrendikçe sansür artık refleks haline gelmekte; oto sansüre evrilmektedir. Böylelikle ana akım medyanın içerik kontrolü müdahale gerektirmeksizin işlemeye başlamıştır:

“Birinin müdahale edip ‘Şunu yapmayın, bunu yapmayın’ demesi gerekmiyor. O kurumun bültenini yapan, manşetini oluşturan kişiler, artık yaptığı işin hassasiyetlerine son derece sahip, neyi yaparsa onun kimi etkileyeceğini, kimi rahatsız edeceğini, nereye dokunacağını biliyor ve ondan kaçınıyor. (...) Dışarıdan her defasında Ankara’dan birilerinin arayıp da müdahale ettiğini zannetmiyorum. Görece iktidarın baskısından daha uzak görünen bir yer, gözlemleyebildiğim kadarıyla Ankara Büro, bakanlıklarla vs. irtibatlılar, birtakım işler onların üzerinden geliyor. Her zaman ‘Şunu yapmayın’ şeklinde değil, ‘Şunu yapın’ şeklinde de geliyordur. Bu işler de yüksek siyasete dair büyük işler olmak zorunda değil, basit şeyler. Bir hastanede gerçekleşen bebek ölümleri vs. bir gazetecinin üstüne gitmesi

gereken bir konu. ‘Çok da ileri gitmeyelim, sadece haberi veren durumda kalalım’ gibi içselleşmiş bir mekanizma işliyor, oto sansür.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Sansürü gerekçelendirmek yerine nasıl işlediğine ve gazeteci üzerindeki etkilerine dikkat çeken gazeteciler, oto sansürün haber yapmanın önündeki en büyük engel olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Oto sansür, medyadaki yasakçı ve sansürcü sistemin bir sonucu olarak kişinin kendi sansürünü kendisi yapması olarak ele alınmaktadır:

“Haber yazarken ‘Bunu niye yazamıyorum’ diye isyan ediyordum, sonra onun bir alt kademesinde daha etkisiz bir haberi yazamamaya başladım. Oto sansür de çok fazla. Basında şöyle bir sorun var, sen zaten sansürünü kendin yaparsın, birinin aramasına gerek kalmaz. Sistem öyle işliyor.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Sansür bir zincir şeklinde işlemekte, ilk engeli koyduktan sonra bunun devamı gelmektedir. Kişinin soru sormasını engelleyen ve oto sansür halini alan sansür, bir süre sonra insana normal gelmektedir:

“İlk şeyi yaptığında zaten farkında değilsen kaybettin demek. Farkında değilsen ikinci günahı da işliyorsunuz ve artık bir yerden sonra o artık sana günah gibi gelmiyor. İlk sansürü yaptığın ve yaptığını sindirdiğin anda bitti işte. Sansür dediğin soru sormayı engelleyen bir şey. ‘Soru sorma’ diyor, ‘Sana şu bilgi geldi, onu ver’ diyor. Hâlbuki her durumda sorulacak birden fazla soru var..” (14.05.2014 tarihli görüşme).

Oto sansür, haber üretiminin ilk aşaması olan düşünme aşamasını devre dışı bırakmakta ve gazetecinin sisteme uyum sağlaması olarak yorumlanmaktadır:

“Bu haberi yazdığım zaman girmez, önersem kimse ilgi göstermez’ diye başlıyor. Haber üretim sürecinin ilk aşaması düşünmek. Aslında düşünürken zihnine pranga koyuyorsun, ona göre kendine yavaş yavaş format atmaya başlıyorsun. Sistem seni törpülüyor, buduyor. Ve sen o sistemin içinde hemhal olarak onu biliyorsun ve zaten kabul görmeyeceği zaten olağan olan düşüncelerini, haber önerilerini zaten buduyorsun. Sonra haber yazıyorsun, editör de politik dengeye, şirketin aldığı tutuma göre buduyor, sonra haberin başındaki, en tepedeki, senin zihinsel sansüre uğrattığın, editörün kurumun perspektifine göre şekil verdiği, zaten kuşa çevrilmiş haberi yok ediyor.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

Oto sansür, tam olarak haberi hedef alan ve haberin içeriğini boşaltan bir mekanizma olarak işlemektedir. Sistem gereği kendilerine verilen bilgilerin dışına çıkmayan gazeteciler, zaten bu bilgiler dışına çıkma merakı duymayan kişiler haline gelmiştir. Soma'da 301 işçinin öldüğü iş cinayeti haberlerine dikkat çeken bir gazeteci, tüm haberlerin hükümetin açıklamaları üzerinden yapıldığını; gazetecilerin soru sorma ve merak etme özelliklerini yitirdiğini vurgulamıştır:

“Soma'daki cinayeti düşün. Hepsi hükümetin verdiği rakamları söyledi, başka da bir şey söylemediler. İnsan başkasıyla konuşmaz mı? Onlar hükümet baskısından dolayı da yapmıyor olabilirler, kesin öyle bir baskı vardır, talimat gitmiştir oralara, fakat 19 yaşında gazetecilik eğitimi falan da almamış, kültür adamı olmayan insanlar bile basit bir merak duyuyor. Gazetecilik sıradan insanın merakını giderme, sonra da ona ekstra bilgi verme işi. ‘Bunlar çıktıysa diğerleri neden çıkamadı?’, ‘Ağza mı yakındı?’, ‘Bazıları sedyeyle çıktı, nasıl oldu, diğerleri neden çıkamadı?’ gibi sorular. Yasakları geçtim, bu temel merak sorularını da sormuyor gazeteciler. İşte bu sansürle ve otosansürle alakalı bir şey. Sen sürekli o baskı altında kalıp o baskıya direnmezsen böyle olur. (14.05.2014 tarihli görüşme).

Gazeteciliğin masa başında yapılan bir işe dönüşmesi ve hayatın doğal akışından kopuk olması, haber konusunda karar alıcı kadroların habere yabancılaşmasıyla sonuçlanmıştır. Sokağı tanımayan insanların sokakla ilgili haberlerin akıbetine karar vermesi sonucu, yapılan haber inandırıcı bulunmamakta; bu durum, haberin sağlıklı akışı ve doğruluğu önünde bir engel oluşturmaktadır:

“Habere müdahalenin iktidar odaklı olmaktan ziyade gazeteciliğin masa başına dönüşmesiyle ilgili bir boyutu da var. Bazen özel haberlerde işsizliği, yoksulluğu anlatamadığım, yazı işlerini ikna edemediğim oluyor. Gazetecilik masa başı yapılıyor, muhabirliğin ve muhabirin önemi kalmadı, daha çok köşe yazarı ön planda. Sürekli bir şey üzerine açıklamada bulunmak muhabirliğin önüne geçti. Bazı şeyler haber değerini kaybediyor. Sosyal konulara ilişkin konular önemini kaybediyor. Her şey politika odaklı, ama politika sosyal meseleleri dışarıda bırakıp siyasetin salt mecliste yapıldığı, seçimlerde yapıldığı, iki siyasinin birbiriyle atışması gibi konulara sıkıştırılıyor. Senden politik habercilik bekleniyor, ideoloji üretmeni bekliyorlar. Bunu da masa başında yapmaya alışkın, ya iktidara göre konumlanıyor ya iktidar karşısında konumlanıyor, ama bu konumlandığı yerden bir şekilde iktidar

çatışmasına yönelik haber ürettiği için senin Türkiye'nin öbür ucundan getirdiğin haber ona inandırıcı gelmiyor.” (12.06.2014 tarihli görüşme)

Haberin bir medya kuruluşunda yayınlanma aşamasına gelene kadar geçtiği süreçler, gazeteciyi yormakta ve haber yapmaktan uzaklaştırmaktadır. Muhabirin haber için mücadele etme olanaklarının sınırlı olduğuna dikkat çeken bir gazeteci, yaptıkları haberlerin muhabirleri hedef haline getirebileceğini belirtmiştir:

“Ana akım medyada muhabir, çantasını sırtına alıp gerçeğin peşinde koşan pozisyonda değil. Muhabirin bir haberin kavgasını vermesinin olanakları, o medya yapılanmasının içinde sınırlı bir şey. Çünkü bir haberi götürüyorsun, önce haber müdürünü ikna etmen lazım. Çünkü o senin kafanda olmayan bariyer, haber müdürünün kafasında var. Kimseyle karşı karşıya gelmemek için haberi toplantıya bile çıkarmayabilir. Diyelim ki çıkardı, oradaki adamların ‘Hadi yapalım’ demesi lazım. Muhabir herkese koşturup da haberi yapacak konumda değil, olanakları sınırlı. Alternatif medyada haberin yayınlanmasından sorumlu kişiyle muhabirin doğrudanlık ilişkisi var, muhabir o kişileri ikna edebilir. Ama ana akım medyada askeri hiyerarşi, kast sistemi gibi bir şey var. Yöneticilerin asansörleri bile ayrı. Muhabir kendini hedef haline getirmek, canını sıkmak istemeyebilir. En fazla haber müdürünü ikna edebilir.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Gazetecilerin anlatımlarına göre, sansür mekanizmasını aşamayan gazeteci bir süre sonra oto sansüre yönelmektedir, çünkü o haberi yayınlatabileceğini önceki deneyimlerinden biliyordur. Haberler, kurumun ekonomik ve politik ilişkilerine göre sansür veya oto sansür yoluna girmekte ve oto sansür, gerçekçi bir tutum ve refleks olarak algılanmaktadır. Bunun ötesinde, oto sansürün artık bir gazetecilik türü haline gelmişken, ancak çatlaklardan sızmaya çalışan gazeteciler denemekten vazgeçmeyerek çıkmaz sokağa girmeyi göze almaktadır:

“Hatta oto sansür bir mecbur kalma halidir ya, oto sansürü bir gazetecilik türü olarak benimseyenler oldu. Çok kalabalık bunlar. O kadar çok insan var ki. Oto sansürü gizlemek için o görüşü benimsediği şeklinde kimlik oluşturan. ‘Ama bu polisler de haklı, bu davalarda hiç haklı yön yok mu, bunlar da suçlu değil mi?’ Koca Ergenekon davasındaki bütün hukuk dışılığı Veli Küçük üzerinden meşrulaştırmak gibi. Ya da Oda TV davasındaki bütün insanlık dışı uygulamaları Hanefi Avcı'nın geçmişindeki işkence örneğinden meşrulaştırmak gibi. Sadece

buralara tutunarak kendi oto sansürcülüğünü demokrasi kılıfında gizleyenler oldu..”
(28.09.2014 tarihli görüşme)

Haberini yayınlamak için yapması gerekenleri zamanla öğrenen gazetecinin haberdeki “sivrilikleri” törpüleyeceğine dikkat çeken bir gazeteci, sistemin artık oto sansürü bir bariyer olmaktan çıkıp bir refleks haline getirdiğini belirtmektedir:

“Silsile yoluyla ilerliyor. Geçmişte de öyleydi. Muhabirin güdüsü, bir haberi yapmak ve gazeteye en iyi şekilde sokmaktır veya bir bültene en iyi şekilde sokmak. Gittikçe öğrenir muhabir, neyi yaparsa, ne şekilde verirse o haberin girmeyeceğini. Dolayısıyla o konuyu haberleştirmek için bazı sivrilikleri kendiliğinden törpüler zaten haberi sokmak için. Bir de hiç girmeyeceğini düşündüğü işler vardır, daha ilk adımda kafasında bir bariyeri koyuyor.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Haberi yayınlanır kılmak için bazı durumlarda oto sansür uyguladıklarını belirten gazeteciler, haberin hiç yayınlanmamasından ziyade gazetecinin kendi kendine uygulayacağı bir sansürün daha tercih edilir olduğuna dikkat çekmiştir. Oto sansür gazetecinin haber yaparken özgür olmamasından kaynaklanırken, oto sansür uygulanmayan bazı haberlerin yöneticinin dikkatinden kaçarak yayınlanması sonucu gazetecilerin başına iş açtığı örnekler de yaşanmıştır:

“Siz oto sansür uygulamazsanız zaten yöneticiden bir şekilde dönüyor haber. Dönmezse de yöneticinin dalgınlığına gelmiştir herhalde. Öyle yayınlanmışsa sonrasında bir görüşme yapılır, çok ciddi bir şeyse kişinin işine son bile verilebilir ki verildiği zaman olmuştur. Bu birçok arkadaşımızın başına geldi. Kendimizi özgür hissetmiyoruz ve oto sansür uyguluyoruz.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Sansür ve oto sansüre karşı direnmenin bir gazetecilik kültürünün sonucu olduğunu dile getiren bir gazeteci, sansürden çok daha tehlikeli olan oto sansürün AKP’nin ikinci hükümet döneminde medyanın hedef alınması ve siyasi davalarla oluşturulan huzursuzluk ortamında yaygınlaştığına dikkat çekmektedir:

“Hiçbir şey yapmak kolay değil ama muhabirin ısrar etmesi gerekiyor. İnsanlar zaten muhtemelen önermiyorlar bile. Ama belli bir gazetecilik geleneğinden gelenler için biraz onur meselesi, dolayısıyla ısrar edersen ikna etmenin bir yolunu bulabilirsin, çatlaklardan sızabilirsin. Bence gazeteciler bunu yapmıyorlar, bundan uzaklaştılar. Ön kabulde hareket ediyorlar ve o ön kabul de çıkmaz sokak. Bugün oto

sansür had safhada. Bence sansürden çok daha tehlikeli. O zaten başlamıştı AKP'nin ikinci döneminde. Aydın Doğan'a verilen vergi cezası ve Ergenekon operasyonlarının AKP karşıtı herkese yönelmesinin getirdiği tedirginlikle zaten başlamıştı. Gazetelerin içinde kim kim belli değil, kim kimi rapor ediyor belli değil..” (23.06.2014 tarihli görüşme)

Ana akım medya bünyesinde çalışan gazeteciler, işlerini yaparken özgür olmadıkları gibi, kişisel sosyal medya kullanımlarında da oto sansür uygulamaktadırlar. Görüşülen gazetecilerin bir kısmı sosyal medyanın kendi özel alanları olduğunu düşünmekte; bir kısmı ise kendi sosyal medya kullanımlarının çalıştıkları kurumu da ilgilendirdiğini savunmaktadır. Kendilerini çalıştığı kurumda yeterince ifade edemediklerine dikkat çeken bir gazeteci, sosyal medyada da kurum gibi düşüncelerinin beklendiğini belirtmiştir:

“Sosyal medya benim özel alanım. Orada güncel olaylara dair düşüncelerimi paylaşıyorum. ‘Şu gazete çalışaniyim, şunu yazmayayım’ demiyorum. Benim düşüncem, Twitter da benim alanım. Orada ‘Şu gazetede muhabir’ yazmıyorum. Zaten birkaç kelimeyle kendimi özetliyorum, o kelimeler arasında da gazetenin adı yok. Çünkü bir gazeteci çalıştığı kurumla kendini o kadar özdeşleştirmemeli. Oto sansür uyguluyorsam da bu siyasi noktada değil insani noktadadır, insanlar kırılmasın diye, ahlakın bir gereği olarak. Attığım tweet kadar gazetede o kadar yer veremem bazı konulara. Birçok gazeteci için oto sansür var, bundan kurtulmanın yolu kendi blogları ama bunun da önünü bir şekilde kapatıyorlar, sosyal medyada da kurum gibi düşünmenizi istiyorlar.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Bulundukları ortama bir şekilde uyum sağlamak durumunda kalan gazetecilerin, nedeni tartışılmaksızın, içinde bulundukları durumu normalleştirmeye çalıştığı gözlemlenmiştir. Sansürü ve oto sansürü, bir başka kurum üzerinden açıklamak, bunu yapmanın bir yoludur:

“Nerede çalışırsanız çalışın oto sansür uyguluyorsunuz. Mesela Doğan Medya’da çalışanlar da CHP’ye yüklenemiyorlar, ellerinden geldiğince Başbakan’a yükleniyorlar. Burada da Başbakan’a yüklenmiyor kimse belki, yüklenmek istiyor da olsa. Başbakan’ı her zaman desteklemek zorunda değiliz, yanlış yapıyorsa söyleriz. Bazen bunu da gazetede konuşuruz, böyle düşünenler ve düşünmeyenler olarak iki tarafa ayrılırız. Hiçbirimiz başbakanın sözcüsü değiliz, bu iyi bir şey değil, bir

gazeteciye bu gözle bakılması da iyi bir şey değil. Dışarıdaki algı da böyle. Size hemen başbakanı sorarlar, sanki birlikte çalışıyormuşuz gibi.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Sosyal medyada gazeteci kimliğinin öne çıktığını düşünen bazı gazeteciler, bu nedenle sosyal medya hesaplarını dikkatli kullanmaktadırlar. Özellikle eleştirel gönderiler yazarken yazdıkları üzerinde çok fazla oynama yaptığını belirten bir gazeteci, yazdıklarının yeri gelince kullanıldığını ve bu yolla hedef gösterilebildiğini vurgulamıştır:

“Sosyal medyada senin bir kurumsal temsilin var. Hem çalıştığın kuruma halel gelmesin diye, hem de işinle ilgili görüştüğün vb. yerleri düşünerek ona göre yazıyorum. İster istemez oto sansür yapıyorsun. Düşünüp de yazamadığın bir sürü şey var. Eleştirel bir şey yazdığım zaman da ‘Öyle mi yazayım böyle mi yazayım’ diye düşünüp kırk şekle sokuyorum, kırk birincisini yazıyorum. Çünkü hep bu dengeleri düşünmek zorundasın, ailen, yaşın, vb. dengede bir şey yapmaya çalışıyorsun. Çünkü hemen karşına getiriliyor, linç edilme, hedef gösterilme vb.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

Gazetecinin kişisel sosyal medya hesabını kullanırken çalıştığı kurumu temsil ettiğini savunan bazı gazeteciler, bu savı, gazetecilik mesleğinin doğasıyla açıklamaktadır. Gazetecinin, bağlı bulunduğu yayın kuruluşunun bir parçası olarak algılandığı için sosyal medyada da denetim altında tutulduğu ileri sürülmektedir:

“Gazeteci kendi adıyla, çalıştığı kurumun adını kullanmasa bile tweet attığında bireysel olarak sorumluluğu kurumu bağlar mı? Birçok sav var bununla ilgili ama genel olarak ağır basan ve insanların üzerinde hemfikir oldukları, batı basın kuruluşlarının hazırladıkları sosyal medya kitlerinde, yönetmeliklerinde kurallar dizgesinde belirttikleri şey. Bir gazetecinin attığı tweet kesinlikle kurumunu da bağlar. Şu yüzden bağlar, eğer sosyal bir vakaya ilişkin gelişmeden söz ediyorsa o gelişmeyi ilk veren olan veya onunla ilgili yaptığı analizi yayın kuruluşu tarafından üretilen bir şeyin parçası olarak algılanma olasılığı çok yüksek. .” (03.09.2014 tarihli görüşme)

Gazeteciler, sosyal medya kullanırken, profillerine “Çalıştığım kurumu bağlamaz” benzeri bilgi notları yazarak sosyal medya alanlarını kurumdan bağımsız

kılmaya çalışmaktadırlar. Ancak bu durum da denetimden kurtuldukları anlamına gelmemekte, hatta üzerlerindeki baskıyı gösteren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Sosyal medyada artık kişiler ne kadar ‘kurumu bağlamaz’ notu düşse de tüm kurumlarda çalışan kişiler genellikle üzerlerinde bir denetmen gözü hissederek hareket alanını buna göre belirliyor bu da çok bağımsız bir sosyal medya kullanıcısı imkânını maalesef kimseye vermiyor.” (27.09.2014 tarihli görüşme)

Sosyal medya, gazeteciler mesleki hayatını sürdürdükleri kuruluşlarda, üzerinde kurulmuş olan mevcut baskıların ve kontrollerin devam ettirildiği bir alan haline gelmiş ve gazeteciler, göz önünde oldukları ve izlendiklerini bildikleri için bu alanı rahatça kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Mesleki imajını sosyal medyada da devam ettirmek zorunda kalan gazeteci, bir süre sonra kendi kendine koyduğu kurallar çerçevesinde sosyal medyayı kullanır hale gelmektedir:

“Belli kısıtlılıklar var orda çünkü insan kabul etse de etmese de bir sosyal medya imajı var ve o imajı da kendi gazeteciliğinin pratik anlamda yarattığı karşılıkla doldurmak zorundasın. Gazetede hangi imajı sağlıyorsan orada da o imajı sağlamak zorundasın. Üstelik bir süre sonra sen çalıştığın yerle özdeşleştiğin için oraya yönelik eleştiriler sana da gelmeye başlıyor. Onun da yarattığı bir şey var, elini geri çekme, her şeye yorum yapmama, yorum yapmama, bir süre sonra siyasal yorumu da bırakıyorsun, çok canın çekiyor ama yapmıyorsun. Bir şekilde oto sansür ama bir zorunluluk aslında. Çünkü ben sonuçta muhabirim, haber veren kişiyim, herkesle görüşebilirim, kimseyle bir zıtlık düşmanlık ilişkisi kuramam, siyaseten benimsemediğim insanlar olsa dahi, aynı sokakta yürümeyeceğim insanlar olsa dahi onlarla bir haber ilişkisi çerçevesinde bir arada bulunabilirim. Bunu gözeterek öylesi bir siyasal yorumu yapmamam gerektiğini düşünüyorum, bu aslında çok iradi bir şey. Ama şu da oluyor, mesela belli dönemlerde kulağıma polislerin benim tweetleri takip ettiği ve depoladığı bilgisi geldi, o dönem de ‘Dikkat edersen iyi olur’ denildiği de olmuştur.” (28.09.2014 tarihli görüşme)

Sosyal medya paylaşımları nedeniyle çalıştıkları kurumlar tarafından uyarıldığını belirten gazetecilerden biri, üzerine düşündükten sonra bu uyarıyı haklı bulduğunu dile getirmiş ve bunun oto sansür olduğunu ancak insani gerekçelerle yapıldığını belirtmiştir:

“Birkaç kere uyarı aldım, ‘Yapma bu kadar, partizan gibi duruyorsun’ diye. Partizan gibi durmak istemiyorum. Biraz durup düşündükten sonra haklı bulmuştum. Biraz oto sansür oluyor. Birey olarak şunu düşünüyorsunuz, yazacağınız şeyler insanları kırabilir. Son olarak Cemaat-AK Parti durumuyla ilgili, Cemaat’in yaptığı hiçbir şeyi desteklemiyorum, ama o çevreden sevdiğim çok insan var, söylenmesi gereken pek çok şeyi süzgeçten geçirerek yazıyorsun. Bu insani karinedir, kurum bize böyle söyler falan değil, insaniyetle ilgili bir şey bu.” (17.07.2014 tarihli görüşme)

Uyarı alsa da sosyal medya kendi alanı olduğu için özgürce kullanacağını dile getiren bir gazeteci, zaten işini özgürce yapamadığına dikkat çekerek tek özgürlük alanının sosyal medya olduğunu vurgulamıştır:

“O kadar çok yükleniliyor ki ve o kadar çok kendine aitlik isteniyor ki, biz de buna karşı bazen gazeteci kimliğimizi unutup başka bir bireymiş gibi davranıp çok daha sert söylemlerde bulunabiliyoruz. Ben yapıyorum mesela bunu. Sosyal medyadan. Bir sürü ihtar alsam da fark etmiyor, yazıyorum, çünkü orası benim ifade alanım onu da elimden aldıkları zaman bir şey kalmayacak. Zaten bir şey ifade edemiyoruz. Oraya da dokundurtmam.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Gezi eylemleri döneminde pek çok gazeteci, sosyal medya paylaşımları yüzünden işten çıkarılmış; bu süreç, siyasi iktidarın medya sahipleriyle işbirliği içinde olduğunu ve çalışanların takibe alınması için medya sahiplerine talepte bulunulduğunu göstermiştir. Bu dönemde özellikle *Sabah* ve *Al Jazeera*’da attıkları tweetler nedeniyle işten çıkarılan birçok gazeteci olmuştur. Doğan Grubu’nda ise çalışanlar sosyal medyayı dikkatli kullanmaları doğrultusunda uyarılmış ve bu denetimin meşrulaştırılması için, ifade özgürlüğüne ilişkin yasalara aykırı gelecek bir yönetmelik oluşturulup iş sözleşmesine eklenerek çalışanların sosyal medya hesapları da ipotek altına alınmıştır:

“Ekрана çıkanlar için ‘Yazdıklarınıza dikkat edin, siz göz önündesiniz’ diyorlar, bazı muhabirlerin yazdığı tweetlerle ilgili uyarı gelmiş. Bir gün Aydın Doğan çıkıp pat diye demiş ki ‘Yazdığınız tweetlere dikkat edin, benim başımı belaya sokmayın’ diye çalışanlara mülküymüş gibi bir şekilde konuşmuş. Öyle olunca paniğe kapıldılar, AKP döneminin getirdiği kırmızı çizgilere uyum sağlayacak Doğan Holding İlkeleri diye bir şey yayınladılar. Onu çalışanlara imzalattılar ve sözleşmenin bir parçası haline getirdiler. Çok tuhaf maddeler var orada. O

imzalattırdıkları yayın ilkeleri mevcut anayasal ilkelere, yasalara aykırı, çünkü hakikaten ifade hürriyeti diye bir şey varsa ona AKP kadar sınır tanımayan bir şey. ‘Evine siyasi simge asamazsın’ gibi maddeler var veya Twitter hesabında, sosyal medyada nerede çalıştığını açıkça beyan edeceksin ve onun gerektirdiği şekilde davranacaksın.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

4.8. Sakıncalı konular

Haber yapmanın daha zor olduğu ve daha çok sansürlenlen alanları sorduğumuz gazetecilerin tamamı; yolsuzluk, sahiplik ve siyasi haberler üzerinde ortaklaşmışlardır. Pek çok haberi sahiplik nedeniyle yapması engellenen, sistematik olarak sansüre uğrayan ve bu durum oto sansüre dönüşen gazetecilerden bazıları, bu konulara ek olarak; Kürt sorunu, işçi ve çevre haberlerini de sakıncalı konular arasında saymışlardır.

Gazetecilerin verdikleri örnekler, kurumun sahiplik ilişkilerinin sakıncalı konuların başını çektiğini; yolsuzluk, çevre veya siyasi haberlerinin ise çoğu zaman sahiplikle iç içe geçtiğini göstermiştir:

“Habertürk kurulurken ‘İstedığınız haberi yapın, burada habercilik yapacağız’ diye bizi getirttiler. Akfırat’la ilgili Habertürk’teyken bir haber yaptım. AKP Tuzla ilçe teşkilatına para aktarılmasıyla ilgili. Taraflarla konuşuyorum, elimde otelin kestiği faturalar var. Üç gün yaklaşık beş yüz kişiyi ağırlamışlar. 150-200 bin dolar civarında bir para. Faturayı da belediyenin kültür ve spor kuruluşuna kestirmişler. O kurumun başındaki adamı aradım, reddedecek sandım en başta, ‘Ben bunlara söyledim, bu iş başımızı yakacak, yapmayalım dedim yaptılar’ dedi, ben de ses kaydı aldım. Ben daha haberi içeriye söylemedim, masaya geçtim haberi yapıyorum. Ertesi gün verecektim. Telefon geldi, haber müdürü aradı. ‘Sen bu Akfıratla ilgili haber yapıyormuşsun, ortalık karıştı, yukarı gel’ dedi. Ben de haberi bitirdim, çıkışı aldım, çıktım yukarı. Fatih Altaylı ile oturuyorlar, ‘Nedir’ dedi, anlattım. Haber kullanılmadı, çünkü Ciner’in Habertürk’ü bastığı matbaa Akfırat beldesi sınırları içinde ve kaçak. Bu arada operasyon olmuş, belediye başkanı, oğlu, yönetim kurulu tutuklanmış. Ben de haberi o gün çalakalem yazmıştım, kullanmayacaklar diye de düzeltmedim, bir sürü cümle düşüklüğü var. Yalnızca mail atmamı istemişti haber müdürü, ona atmıştım. Dört gün sonra belediyeden aradılar,

‘Haber çıkmış, çok iyi olmuş’ diye teşekkür ettiler. Baktım haberi sitede kullanmışlar o yanlışlarla, benim haberim olmadan. Belediyedeki yeni ekip, içerideki ekibin çıkmasını istemiyor. Yeni ekip de gazeteyi aramış ve haberi kullanmalarını istemiş, gazete de kullanmış.’ (30.06.2014 tarihli görüşme)

Medya sahiplerinin yatırımlarının bulunduğu alanlar, o kuruluşlarda haberi yapılmayacak konular arasına girmektedir. NTV’de Karadeniz sahil yolu ve HES’lerle ilgili haberler sakıncalıdır. Bunun yanı sıra, siyasi iktidarla arası iyi olan kurumlarda hükümet politikaları karşısında haber yapılamamaktadır:

“Patronların başka ilişkileri olduğu için, mesela Karadeniz otoyoluyla ilgili bir şey yapılamaz. Karadeniz otoyolu etap etap paylaştırıldı, sanırım Doğu Grubu da bir bölümünü almış. Medya dışı ilişkiler derken bu doğrudan örnek, daha dolaylı örnekler de olabilir ama bu önemsiz bir şey değil. Ya da başka inşaat işleri. Hükümetle iyi ilişkilerin varsa mesela kentsel dönüşüm haberi yapamıyorsun.” (14.05.2014 tarihli görüşme)

AKP’ye yakın ve ana akım medyaya kıyasla daha küçük medya kuruluşlarında da sahiplik ilişkilerini gözetmeden haber yapan gazetecilere yaptırım uygulanmaktadır. Haber yapılan bir firmanın AKP’li olduğu anlaşıncı haberi yapan gazeteciler işten çıkarılmıştır:

“Bir firmayla ilgili haber yapmışlardı, o firma AK Partili birinin firmasıydı. Bu haberi yapan muhabir arkadaşla haberi giren editör arkadaş bunu gözden kaçırdıkları için işlerinden çıkarıldılar. Gezi sürecinde bir arkadaşla karşılıklı konuşup anlaşarak yollarını ayrıldılar. Gezi’yi destekleyen bir arkadaştı, öyle tweetler atıyordu ve Gezi’yle ilgili haber yapmaya çalışıyordu. Yaptığımız bir haber sonunuz olabiliyor maalesef.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Sabah’ta çalışan bir gazeteci, yaptığı bir çevre haberinde, koruma altında olan bir bölgede faaliyet gösteren kömür madenini eleştirmiştir. Bu madenin o dönemki Sabah’ın sahibi Turgay Ciner’e ait olduğunu bilmeyen gazeteci daha sonra grup bünyesindeki enerji şirketi tarafından aranarak bu madenle ilgili olumlu bir “ısmarlama” haber yapması istenmiştir:

“Yayınlandı bu Sabah’ta, bir adam aradı. Bir dünya titri var hepsini saydı saydı, en önemlisini de sona saklamış: Ciner Holding Maden Grup bilmem ne

başkanı. ‘Seni bu şirketin yöneticisi arayacak, görüş alıp haber yapacaksın’ dedi. Aradı, konuştuk ama haberi yazmadım. Ondan sonra sen bir daha madenle ilgili bir şey yapabilir misin?’ (30.06.2014 tarihli görüşme)

Haberi yapılmayan konulardan biri de, reklam ve ilan verenlerle ilgili olumsuz haberlerdir. AKP döneminde zengin olan sermaye gruplarıyla ilgili haberlerin hiçbir gazete ve televizyonda yapılmadığına dikkat çeken bir gazeteci, bu grupların medya kuruluşlarını reklam vererek satın aldıklarını düşündüğünü belirtmiştir:

“Maslak 1453’le ilgili ilk haberi Yurt’ta ben yaptım. Şahane bir haber vardı elimizde, 1453’ün katalog fotoğrafları. Ultra lüks bir yer, sosyal alanlar var, kafe, restoran, bar alışveriş merkezi. Seni oradan dışarıya çıkarmayacak bir plan yapılmış. Projenin ilkinde ‘kafe-bar’ var, bu orada içki satılacak demek. Sonra oradaki katalogların hepsini toplatmış, yeni katalog yaptırmış ve oradan ‘bar’ lafını çıkarıp ‘kafe-restoran’ yapmışlar. Katalogların tamamını imha etmişler. Eski kataloğu buldum, yeni katalogla karşılaştırdım, ikisinin maket fotoğraflarını yan yana koyup bir haber yaptık. Bizim haberimiz üzerine bir basın toplantısı düzenledi Ağaoğlu TOKİ’yle birlikte. Onu sordum sadece. ‘Niye eski katalogları imha ettiniz, bar lafı var diye mi?’ Eli yüzü kızardı adamın, soruma cevap veremedi. İmar planlarında usulsüzlük vs. onları da sordum, orası Şişli’ye bağlı, Mustafa Sarıgül de temiz bir adam olmadığı için iki taraftan da sıkıştırabildik. Daha sonra mahkeme yürütmeyi durdurma kararı verdi inşaat durdu. Mührü sökmüşler inşaat devam etmiş. Sonra adam bize ilan vermek için telefon açtı, hem de ‘Taşra baskısına yetiştirir misiniz akşam 8’e?’ diye. Hürriyet’in talep ettiği kadar para talep ettik, ‘Tamam’ dedi, ‘Ama bu senin aleyhine yazmamıza engel değil’ dedik. Bizim dışımızda bütün gazetelerde çıktı reklam, bize vermediler. Çünkü ‘Biz senden reklam alırsanız haber yapmayız’ taahhüdünü vermedik.” (01.07.2014 tarihli görüşme)

Ülkede en rahat ulaşılabilecek haberlerin yolsuzluk haberleri olduğuna dikkat çeken gazeteciler, AKP öncesi dönemle AKP dönemi arasındaki yolsuzluk haberlerinin önündeki engellerin geldiği boyuta dikkat çekmektedir. AKP öncesinde, yalnızca üst düzey bürokratlar ile ilgili yolsuzluk haberleri yapılamazken veya medya kuruluşunun yakın olduğu siyasi çevreye göre bazı siyasi partiler gözetilirken, bugün belde belediyeleriyle ilgili yolsuzluk haberleri dahi yapılamamaktadır. AKP’li belediyelerin yolsuzluk haberleri, pek çok gazeteciyi işinden etmiş ve hedef haline

getirmişken, Mustafa Sarıgül ile ilgili yolsuzluk haberleri bile yapılamaz hale gelmiştir:

“Yalnızca AKP için de değil, Mustafa Sarıgül’ün yolsuzlukları yazılamadı hiçbir yerde. Bütün Şişli belediyesi yatırımlarını Taşyapı ile yapar, yönetim kurulu üyesi Mustafa Erdoğan, Tayyip Erdoğan’ın kardeşi, her yere ulaşır Sarıgül’ün eli, her yeri bağlamıştır. Garip bir şekilde hem CHP’li, hem AKP’lileri bağlamıştır. Neler geldi bana Sarıgül’le ilgili, ne Sabah’ta ne Habertürk’te yapabildim. Haberi içeri söyledikten sonra başka bir yere de veremiyorsun.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

Ticari ve ekonomik çıkarları nedeniyle ana akım medya sahipleri işçi haberlerinin medyada yer almasını da engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İşçi ölümleri karşısında, çatışma içinde olan sermaye grupları ile hükümet ittifak yapmaktadır:

“Şirketlerin canını sıkacak bir şey çıkarmak da zor. İlan, reklam veren gibi bağlantılar da var zaten. Her sene bin iki yüzden fazla insan iş kazası denilen cinayetlerde ölüyor. Şöyle düşün, bin iki yüz kişi çatışmada ölse Kuzey Irak, Güney Irak, Güney Kutbu’nu bile fethetmeye kalkar şu devlet. Burada ihmal yüzünden bin iki yüz insan ölüyor kimse oralı değil, gazeteler de oralı değil. Fakat sermaye de başka bir iktidar odağı. Hükümetle sermayeyle çeşitli kurumlarla çatışıyor falan olabilir ama bu dediğimiz meselede çatışmıyor. Orada da başka bir iktidar odağı var ve onu aşamıyorsun. Genel olarak kurulu düzeni sorgulayacak hiçbir şeyi neredeyse medya haber yapmıyor.” (14.05.2014 tarihli görüşme).

Siyasi haberler de gazetecilerin elini kolunu bağlayan konular kategorisine girerken, gazeteciler, özellikle AKP ve hükümet hakkındaki haberlerde ciddi denetim olduğuna değinmişlerdir. Bunun yanı sıra Kürt sorunuyla ilgili haberler 1990’larda neredeyse hiç yazılamayan ve görülmeyen haberler arasında sayılırken bugün 1990’lara kıyasla üzerinde daha az baskı olan bir alan olarak ele alınmıştır. Bu konunun her zaman sorunlu olduğunu belirten bir gazeteci, buna rağmen 1990’lı yıllarda da bu konuda haber yapabildiğini dile getirerek haberin niteliğinin önemine vurgu yapmıştır:

“Gazeteciliğe başladığımdan beri var olduğu için her zaman belalı bir alandı. Sadece ‘terörist dedin, demedin’e sıkıştırılabilecek bir mesele değil ama bir gösterge

onun öyle kullanılması ve aslında önemsiz de değil. Fakat Güneş gazetesinde 1989'da bu sayfalarla ben uğraşırdım, Kürt meselesi ve insan hakları meselesi. İnsan hakları sayfası vardı. Hiç terörist dediğimi hatırlamıyorum, öyle de gazete yapılabilirdi. Güneş gazetesinin Genel Müdürü eski emniyet müdürüydü, Fahri Görgülü. Yine de terörist demeden olabiliyordu. Cumhuriyet'te 8 ay çalıştım, orada benim yaptığım sayfalarda kesinlikle denmemiştir. Show TV'de çalıştım, en tepesinde Nuri Çolakoğlu vardı, onun da tepesinde Güneri Cıvaoğlu vardı, demeden yaptım. Yeni Yüzyıl'da demeden yaptım. Yani demeden yapılabilirdi her zaman. 'PKK'li' diyorduk ya da 'PKK militanı' diyorduk. Nötr bir şey kullanıp geçebilirsiniz zor bir şey değil..” (14.05.2014 tarihli görüşme)

AKP iktidarının son dönemlerine, haberin geçtiği filtrelerin gözeneklerinin iyice inceltildiğini vurgulayan bir gazeteci, siyasi iktidarı rahatsız edecek tüm alanlarda haber yapmanın zamanla daha çok zorlaştığına dikkat çekmiştir:

“2006-2007 gibi girift alan Kürt meselesiydi, ona dair hiçbir şey söyleyemiyorduk, şimdi hiçbir şeye dair bir şey söyleyemiyoruz. Mesela termik santrallerle, ekoloji ile ilgili bir çevre haberi yapacaksan sansüre giriyorsun. Yolsuzluk, rüşvet, irtikap, suiistimalle ilgili bir şey yapacaksan yine aynı şekilde, politik gidişata ilişkin bir şey yapacaksan yine öyle, nefret diline, polis şiddetine dair bir şey yapacaksan öyle. Bunların hepsi belli süzgeçlerden, ama artık çok çok ince gözenekli filtrelerden geçiyor.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

Asıl yapması zor olan haberlerin yukarılardaki kişileri rahatsız eden haberler olarak olduğuna dikkat çeken bir gazeteci, haberin akıbetine karar verecek yöneticilerin ise bu haberleri yapmamanın yollarını geliştirdiklerini belirtmiştir:

“Polis saldırıları, işkenceler, ölümler, bunlar yapması kolay haberlerdi. Bunlarla ilgili baskı gelmiyor, çünkü bu var ve toplumda karşılık buluyor ve bir tür deşarj sağlıyor. Ama asıl daha sıkıntı yaratan şeyler daha nokta yerleri rahatsız eden şeyler. 17 Aralık'ta yolsuzluklarla ilgili birçok ses kaydı çıktı. Gazetecinin görevi bunları soruşturmak, gazetecilik kuralları içinde olan biten anlatılabilir, karşı tarafa da söz vererek, 'Yok kardeşim bu böyle değil' dediğini de verirsin. Ama 'Biz asla bunları yapmayacağız, bunları görmeyeceğiz' şeklindeydi yayın yönetmeninin tavrı. Bu haberleri yapmamanın yollarını geliştirmişlerdi. Mesela CHP grup toplantısına

çıkıyordu Kılıçdaroğlu, orada ses kayıtlarını okuyordu, onun konuşması üzerinden bir şekilde yapılıyordu.” (07.07.2014 tarihli görüşme)

Yalnızca siyasi iktidar cephesinden değil, politik hassasiyetlerin olduğu konularda farklı çevrelerden de gazeteciye dönük baskı yapıldığına dikkat çeken bir gazeteci, bu konuların ülkenin politik gündemine ve koşullarına göre değişiklik gösterdiğini belirtmiştir. Bu ortamda gazeteci haber yaparken “Acaba kimi rahatsız ediyorum” diye kendini sorgulamaktadır:

“90’larda diyelim Kürt meselesiyle ilgili insanlar çok zorlanırken şimdilerde AK Parti’nin siyasi hattı üzerindeki eleştirel yaklaşımlar insanları zorluyor. Bunu Roboski’de gördük. Ergenekon-Balyoz davalarıyla ilgili bir şey söylediğin zaman AKP ve hâkim hegemonya seni darbeci olarak nitelendiriyordu. Bu hat yalnızca iktidarın kurduğu bir sansür hattı değil, aynı zamanda iktidara yakın geleneksel muhaliflerin de kurduğu bir hat var. Bir şey söylerken insan ‘Acaba bunun mu ayağına basıyorum?’ diye zorlanıyor ama bu bir tarafa, asıl mesele AKP. Soma’yla ilgili derinlemesine haber yapmak da bir mesele, Alevi ayrımcılığı üzerinden ya da polis şiddeti üzerinden konuşmaya çalıştığın zaman da, özellikle merkez medyada.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

Alanı gereği haber konuları “sakıncalı” olan bir gazeteci, muhatabı devlet ve devlet kurumları olan haberleri yalanlama ile karşılaştığı için buna uygun bir habercilik geliştirmiş ve yalanlanamayacak kanıtlarla haberlerini desteklemeye başlamıştır:

“Benim haberlerin çoğu sakıncalı. Başta zordu. Üzerinde çalıştığım alan zaten sıkıntılı bir alan. Haberin muhatabı devlet ve devletin her an için yalanlama refleksi olduğundan ona uygun hareket ediyorum. Onun neyi yalanlayacağını bildiğimden peşinen kendi önlemlerimi alıyorum, haberi sağlam doneler ve kanıtlarda destekleyerek veriyorum.” (28.09.2014 tarihli görüşme)

4.9. Medyada çalışma ortamı

Yukarıdaki başlıklarda yer alan konularla birebir bağlantılı olsa da, gazetecilerin görüşmeler sırasında değindikleri ve anlattıkları deneyimleri, gözlemleri, tespitleri, huzursuzlukları ve işlerini yaparken içinde bulundukları

Çalışma ortamına dair düşünceleri, bu başlık altında ele alınmıştır. Bu bölümde, medyanın çalışma ortamına dair deneyimler aktarılmış ve bu deneyimler birtakım başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Medyanın anti-demokratik işleyişi karşısında örgütsüz ve dayanışmadan yoksun olan gazeteciler atıl konuma düşmekte; meslekte kolektif bilincin olmaması etik dışı uygulamaları beraberinde getirmekte; ülkenin ve siyasetin kutuplaşma kültürü medyada da hâkim olmakta ve gazeteciler, bu kutuplarda yer almaktadır. Mesleki endişelerini dile getiren gazeteciler, eleştirdikleri ve koşullarından şikâyetçi oldukları medya dünyasına ne yazık ki uyum sağlamışlardır:

“Tıpkı sermaye ve iktidar arasında olan ilişki gibi çalışanlarıyla medya arasındaki ilişki de bir orada var olma, kendini ortaya koyma ve alan kazanma savaşına benziyor. Girdikleri kurumda kendilerine alan açmak isteyen pek çok gazeteci, bir değişim yaratacaklarını umsalar da aşında girdikleri kabın şeklini alıyorlar.” (25.03.2015 tarihli görüşme).

4.9.1. Örgütsüzlük ve dayanışma eksikliği

Medyada 1990’lı yıllarda ana akım medya patronları tarafından ciddi ölçekte geriletilen sendikal örgütlenme bugün neredeyse yok denecek kadar azdır. Alternatif medya kuruluşlarında örgütlü olan Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS), ana akım medya bünyesinde yalnızca *Sabah-ATV*’deki örgütlenme girişiminden arta kalan üyelere sahiptir. Bu durumun sonuçları, medya patronu karşısında bir bütün olarak duramayan gazetecilerin çalışma koşullarını, AKP baskısının giderek arttığı son yıllarda hayli olumsuz etkilemiştir. Günümüzde bu örgütsüzlüğün sonuçları, gazetecilerin işten çıkarılması karşısında bir karşı duruş ve dayanışma sergileyememek gibi şekillerde sıkça görülmektedir.

TMSF müdahalesinden önce *Sabah-ATV*’de başlayan sendikal örgütlenme sürecinde gazeteciler arasında olmayan dayanışmanın medya patronları arasında olduğu, bir gazetecinin anlatımlarında ortaya çıkmıştır. Sendikal faaliyette bulunan gazeteciler kara listeye alınmakta ve medya grupları arasında bu kara liste paylaşılmaktadır:

“Sabah’ta sendika çalışması yaptığımız zaman kesin olarak öğrendik, avukatlar ve insan kaynakları bir network oluşturmuşlar. Bunun içinde Şahenk de var, Karamehmet de var, Aydın Doğan da var, Ciner de var. Burada kara listeye aldıkları isimler var. Sendikal çalışma yaptığında bu listeye girdiğin anda iş bulamıyorsun. Beni Fatih Altaylı çok istiyordu, belki o sayede girdim Habertürk’e. Ama sendikadan dolayı işten atılan başka bir arkadaşım başvurdu, çağırdılar, işe başladı, birkaç güne işten çıkardılar. ‘Ne oldu’ diye sorduğumuzda ‘Siz sendikalisiniz’ dediler.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

“Hak-hukuk” söylemini benimseyen ve yayın politikasını buna göre şekillendiren medya kuruluşlarının da çalışanlarının sendikal örgütlenmesi önünde engel oluşturduğuna dikkat çeken bir gazeteci, sarı basın kartı olmayan gazetecilerin “yıpranma hakkı”ndan muaf tutulmalarının da gazeteciler arasında bir ayrıma yol açtığını dile getirmiştir. Gazeteciler, sarı basın kartı almaya 212 Sayılı Kanun uyarınca yapılan basın sigortası sonucu hak kazanırken, medya sahipleri basın sigortasının primlerinin yüksek olması nedeniyle yalnızca asgari düzeyde çalışanın sigortasını 212 Sayı Kanun üzerinden yapmaktadır:

“Basın mensuplarının çalışma şartlarına getirilen kısıtlamalar yıpranma hakkının gazetecilerin yararlanmasının sona erdirilmesi ve yaklaşık 5 yıl sonra tekrar geri verilerek ve bundan sadece sarı basın kartı sahibi gazetecilerin yararlandırılmasının sağlaması, gazeteciler arasında yeni bir ayrım ortaya çıkarmıştır. Zaten bakıldığında sarı basın kartı mensubu gazetecilerin sayısının toplam çalışan basın mensubu sayısına oranlandığında oldukça az olduğunu bize gösteriyor. Bu durumda sarı basın kartı olmayan basın çalışanları devletin gözünde gazeteci olamıyor, olmadıkları gibi gazetecilere tanınan en önemli, neredeyse tek hak olan yıpranma hakkından faydalanamıyor. Türkiye’de sol veya İslami kesime hitap eden ve hak üzerinden mücadele ettiklerini iddia eden iki uçtaki hiçbir basın kuruluşunun sendikalaşmaya izin vermemesi ve toplu iş sözleşmesi uygulamasının olmaması yaşanan çelişkilere de dikkatimizi çekiyor.” (27.09.2014 tarihli görüşme)

AKP’nin üçüncü dönem hükümetinin kurulduğu 2011 yılı sonrasında ana akım medyada işten çıkarmalar had safhaya ulaşmış, ancak bu işten çıkarmalar karşısında olması beklenen düzeyde bir mesleki dayanışma sergilenmemiştir. Medyanın kendini bu açıdan sorgulayacağı bir platformun eksikliği dikkat çekmektedir:

“Medya kendisini tartışmıyor zaten. Kendini tartıştığı mecra yok, sayfa yok. Mesela İngiltere’de öyledir. Guardian’da bir şey olduğunda, bir editör görevden alındığında falan Independent’ta haber olur, medya sayfası onu tartışır. NTV gibi bir yerde, bir muhabiri, editörü, o veya şu sebepten ötürü görevden alıyorsan bu doğrudan doğruya, gazetecilikle ilgili bir şey. Burası önemsiz bir yer değil. ‘Senin performansın kötü, beceremiyorsun’ gibi bir şey değil. ‘Sana söz geçiremiyorlar, burası BBC değil’ diye aldılar beni görevden. Normal bir medya ortamı olsa bunun bilinir olması lazım ve o zaman ses çıkarılması gerekir.” (14.05.2014 tarihli görüşme).

Medyanın kendini tartışacak bir platformu olmamasının nedeni, medyanın kendini tartışmaya açmamasıdır. Bireysel olarak gazeteciler arasında yapılan tartışmalar genele yayılmamakta; medya kuruluşları bu gibi konularda, haber yapmamaktadır:

“Aydın Doğan işten gazeteci çıkarıyor, Radikal’de ‘işçi kıyımı’ diye haber var mı? Ama sorsan Radikal, insan hakları haberleri yapan bir gazete. Biraz gazetenin iç işleyişiyle de alakalı, ama asıl dört ayağını nereye koyduğunla da alakalı. Gazetecilik ticari bir iş aslında, onurlu bir meslek falan değil.” (12.06.2014 tarihli görüşme)

Son yıllarda ana akım medya çalışanları, arkadaşlarının işten çıkarılması karşısında tepkisiz kaldıklarından yakınmakta ve ilk işten çıkarılan kişiler zamanında karşı duruş sergilenmediği için işten çıkarmalar ve görevden almaların yaygınlaşarak arttığını söylemektedir. Gazeteciler, işten çıkarıldıkları zaman özeleştiri yapmış ve bu durum, kendileri işten çıkarıldığında veya istifa etmek zorunda kaldıklarında destek bulamayan gazeteciler tarafından eleştirilmiştir. Temelde gazetecilerin örgütsüzlüğünden kaynaklanan bu durum, gazetecilerin gazetecilik yapma iddiasında olmamasının da bir sonucudur:

“Can Dünder, ‘O kadar insan işten çıkarılırken mücadele etmeliydik’ dedi. Evet, ama çok gecikmiş bir şey bu. Nermin Yurteri geldiğinde, Kanal 24’ten Mustafa Hoş geldiğinde. NTV’deki politik dozu ablukaya kadar düşüren de Mustafa’ydı, frene basan oydu. Bunlara kimse itiraz etmedi. İnsanlar giderken ‘Kal mücadele edelim’, başka bir yere gönderilirken ‘Başka bir hat örelim’ demedi kimse, herkes yalnız kovboydu. Gezi’ye kadar pek çok kişi işten çıkarıldı ya da ayrıldı, onlar niye

ayrılmıştı? İtiraz ettiğinde yanında kimseyi bulamıyorsun. Kimse kendini kandırmasın, hiçbirimiz kahraman değiliz .” (23.06.2014 tarihli görüşme)

Ana akım medya gazetecilikten uzaklaştıkça medya kuruluşlarının örgütsel yapıları da değişerek gazetecilik yapılan kuruluşlar, daha hiyerarşikleşmiş ve holdingleşmiş yapılar haline gelmiştir. Bu örgütlenme kurum içi ilişkileri de dönüştürmüş, aynı kurumda çalışan kişilerin bulunduğu mekânlar hiyerarşik konumlanışlarına göre birbirlerinden ayrılırken, merkezileşmenin hazırladığı bu koşullar, gazetecilik dışı ilişkilerden kaynaklanmıştır. AKP öncesi temelleri atılan bu iş kültürü, AKP tarafından kullanılmıştır:

“Yazı işleri müdürüyle, yayın yönetmeniyle tartıştık, odasına giderdik, ulu orta tartıştık. Şimdi binalar değişti. Aynı asansöre binemiyorsun yayın yönetmeniyle. Aynı binada çalışıp adamı göremiyorsun. Gizli-saklı ilişkiler varsa, kendi yaptığın işin dışında, gazetecilik dışı ilişkilerin varsa bu ilişkileri alttaki muhabirden, kameramandan vs. saklarsın. Onun bilmesini istemezsin. Bütün hiyerarşik yapılarda yolsuzluk çıkar, iyi bir şey çıkmaz. Ve öyle olduğu için daha da merkezileşirsin. Yukarıdakiler elit bir yönetici ekibi gibi bir şey haline gelir. Dünya kadar para da döner, hükümetle ilişki de döner. Ama oraya herkes katılamaz. Zaten çok hiyerarşik, merkezi bir yapı oluşur, işin doğası gereği de böyle. Yumurta tavuk sarmalında böyle bir hale geldi. AKP öncesinde böyle olmuştu, AKP bunu tepe tepe kullandı.” (14.05.2014 tarihli görüşme).

Basın özgürlüğü veya gazetecinin özgürlük talebinin, ülkenin özgürlüğüyle paralel olduğunu belirten bir gazeteci, meslektaşlarını var olan durumu benimsemekle ve bireycilikle eleştirmektedir:

“Hazır yiyicilik var ya, var olan durumu benimseme. Şimdi mesela ağlıyoruz artık çalışacak yerimiz kalmadığı için. Bundan önce niye ağlamıyorduk? O zaman çalışacak yerimiz vardı. O zaman basın özgür müydü? Hayır. Yine üç-beş kişiydik, yine üç-beş kişiyiz. Sadece kendine dokunduğu zaman ağlarsa, o zaman geçmiş olsun.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Gazetecilerin bireyci tutumları, *Sabah-ATV*'deki örgütlenme sürecinde de kendini göstermiştir. İş yerinde yetki almak için yeter sayıyı bir türlü sabitleyemeyen sendika, daha sonra bu durumun, grup yönetiminin sendikadan istifa etmeleri

karşısında gazetecilere 212 Basın Sigortası sözü vermesinden kaynaklandığını anlamıştır:

“Yüzde 50+1 olacak ya yetki için; Sabah, ATV, dergiler ayrı şirketti. İnsan kaynakları havuç politikası uyguladı, ‘sendikadan istifa edin size 212 yapalım’ diye insanları ikna etmeye çalıştı. Hâlbuki 212 bizim hakkımız. Örgütlenmeyle ilgili beş kişilik bir komite gibi kendiliğinden oluşan bir ekibimiz vardı. Ulaşmamız gereken sayı 482, her gün bir çıkıyoruz, bir aşağı düşüyoruz, istifalar oluyor. 482’yi 15-20 geçmemiz lazım ki yetki başvurusunu öyle yapalım. Bir gün sendikaya gittim istifa edenlerin listesini istedim, 90 kişi istifa etmiş. Bir baktım, 65 tanesi üyemiz değil zaten. Üye olmayan niye istifa eder? Çünkü patron ‘212 yapacağım’ diyor, patrona istifa metnini gösterip 212 yaptırıyor. Patron da bilmiyor üyeleri henüz başvuru yapmadığımız için sigortayı yapıyor.” (30.06.2014 tarihli görüşme)

Kolektif bir meslek olarak algılanmayan gazetecilik, bireysel çıkarların mücadelesine sahne olmaktadır. Bu mantığın aşılması ve bu işin bir ekip işi olduğunun hatırlatılması gerektiğine dikkat çeken bir gazeteci, bu kadar bireyci bir ortamda baskı karşısında direnmenin olanaksızlığına vurgu yapmaktadır:

“Bu meslek kolektif bir meslek olarak algılanmaz, hep tekildir, masaya maaş için oturduğın zaman tekil pazarlık yaparlar. Bana yayın yönetmeni bir şey için teşekkür ettiği zaman isim sayarım, çünkü hep hatırlatmak istedim, ben bunu çok çektim muhabirken ve haber merkezinde. Bu tamamen kolektif bir şey, herkes o kadar bireyci oynuyor ki... O kadar bireyci oynadığın yerde, o iktidar, faşizm üstüne geldiği zaman çok yakar. Şimdi bunu çok daha ağır yaşamamızın nedeni biat kültürü. Bugüne kadar Türkiye tarihinin gördüğü en güçlü iktidar, güçlü olduğu kadar basın özgürlüğünün dozu belirleniyor. Tabi ki daha ağır dozda görüyoruz.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Bireysel çıkarları için taviz veren meslektaşlarına ve baskılara sessiz sedasız boyun eğmelerine dikkat çeken gazeteciler, mevcut koşullara alışıldığını belirtmişlerdir:

“Yandaş medyada çalışmaktan mutsuzum’ diyen de artık doğru söylemiyor. Gittim altı buçuk ay gördüm. İmzasından tanıdığım adamlar, haberlerini büyük bir keyifle okuduğum takip ettiğim adamlar, ‘Ne yapalım ekmek parası’ diyorlar. Direniş yok, bir şey yok, kendi aralarında bile konuşmuyorlar, biri bir şey mi sızdırır

diye. Yaptıkları haber konusunda bile konuşmuyorlar. Herkesin keyfi yerinde yani..”
(01.07.2014 tarihli görüşme)

Ana akım medya bünyesinde çalışan muhabir ve editör pozisyonundaki gazeteciler, işten çıkarıldıklarında herhangi bir dayanışma görmeden çalışma arkadaşlarıyla beraber çay kahve içtikten sonra kurumdan ayrılmaktadır. Bu ilişkinin dışarıda sürdüğünü ancak içeride herhangi bir tutum alman koşullarının bulunmadığını belirten bir gazeteci, gazeteciliği orta sınıf üzerinden tahlil etmektedir. Günümüz koşullarında baskı altında olan gazeteciler, emekçi olduklarının farkına varmakta ve kıpırdanma eğilimi içine girdikleri umulmaktadır:

“Ne idüğü belirsiz bir şeydir ya bu orta sınıf, işler iyi giderse burjuvaziye yaklaşır, işler kötüye giderse emekçilere yaklaşır, proleterleşir. Şimdi bence öyle bir süreç. Gazetecilerin de emekçi olduklarının farkına varıp uyandıkları bir dönem, birtakım kıpırtılar var. Örgütlülük olmayınca örgütlü bir tepki göstermek de mümkün değil, kişisel fevrliliklerin ötesine geçmeyen bir durum. ‘Sen bizim arkadaşımızı işten çıkartamazsın’ diyebilecek bir durumda değilsin, çünkü örgütlülüğün yok, insanlar örgütlülük kavramını bile yitirmiş. İnsanlar örgüt kavramından korkuyorlar, 12 Eylül propagandasının sonucu. Koşullar onu aşmanın bir yolunu aramayı gerektirecek vaziyette, rahatsızlıkların kinik bir rahatsızlığın ötesine geçtiğini gözliyorum.”
(07.07.2014 tarihli görüşme)

Gazeteciler arasındaki dayanışma eksikliğinin tutuklanan gazetecilerle ilgili eylemler ve basın açıklamalarında da görüldüğüne dikkat çeken gazeteciler, eylemlere meslektaşları yerine çoğunlukla gençlerin ve örgütlü bireylerin geldiğini aktarmışlardır. Yıllarca yaptığı haberlerle siyasi davalar kapsamında pek çok gazeteciye hedef göstererek yargılanmasına yol açan *Taraf* gazetesi yazarı Mehmet Baransu, AKP-Cemaat çatışması sonucu tutuklanmış ve destekleyici haberler yaptığı davaların sanığı olmuştur. Bir gazeteci, bu durumda bir zamanlar AKP’nin öncülüğünde siyasi davalara hizmet eden Baransu ile dayanışma çağrısı yapılmasını ikiyüzlülük olarak değerlendirilmektedir:

“Düne kadar Mehmet Baransu birçok kişiyi içeri attıran kişi olduğu zaman tetikçi, habercilikle iktidarın yanında olarak böyle bir şey yapıyor. Şimdi içeri giren adamlar sırf ifade özgürlüğü diye bu adamı savunmak zorunda kalıyorlar. Ben bunu anlamıyorum, ikiyüzlülük olarak görüyorum.” (12.06.2014 tarihli görüşme)

4.9.2. Medyada kutuplaşma ortamı ve tarafgirlik

Gazetecilerin ortaklaştığı ve en çok şikâyetçi oldukları konu, medyanın çalışma ortamının ve gazeteciler arasındaki ilişkilerin etik dışı zeminde ilerlemesidir. Kutuplaşmış bir medya ortamında çalışan gazeteciler de tarafgirlikle itham edilmekte; çalıştıkları kurumun ekonomik ve siyasi kimliğiyle özdeşleştirilmekte; bu kuruma ve yakın olduğu tarafa yönelik öfke gazeteciye yöneltilmektedir. Bu durumdan daha ziyade, merkezden uzak, siyasi yönü daha ağır basan medya kuruluşlarında çalışan gazeteciler şikâyetçi olduğu görülmüştür:

“Gittiğimiz her yerde insanlar bizi AK Parti’nin sözcüsü gibi düşünüyorlar. Bir habere gittiğimizde biri gelip bana ‘Tayyip istifa’ dedi, ‘O işlerle ben ilgilenmiyorum’ dedim. Çünkü ben Tayyip Erdoğan’ın basın sözcüsü değilim. Ben gazetecilik yapmaya çalışıyorum. Ama mesela Yeni Şafak’ta yapıyorum, başka bir arkadaş da Zaman’da yapıyor, Hürriyet’te yapıyor ama herkes bir şekilde birilerinin cümlesini söylüyor ama hiçbirimiz onların sözcüsü değiliz..” (16.07.2014 tarihli görüşme)

AKP’ye yakın bir kurumda çalışan bir gazeteci, siyasi iktidarın çatışma içinde olduğu çevrelere yakın gazetecilerle gergin anlar yaşadıklarını dile getirmiştir. Siyasi hesaplaşmadan gazeteciler de etkilenmiştir:

“Bir toplantıya gittiğimiz zaman, 17 Aralık sonrasını da hesaba katarsak, Zaman gazetesindeki muhabirler köşe bucak kaçıyor bizden, sanki yiyeceğiz onları. Eskiden Cumhuriyet’te oluyordu bu, şimdi Zaman ile oluyor. Kavga etmemize gerek yok, bizi ilgilendiren bir şey değil. Fillerin kavgasında ezilen otlarız biz, sen de eziliyorsun ben de eziliyorum, bizim üzerimize bir şeyler basıyor ve kavga etmemize gerek yok. Ama öyle değil, sen ne kadar düzgün durursan dur, normal şekilde davranmaya çalışırsan çalış karşıdan aynı cevabı alamıyorsun.” (17.07.2014 tarihli görüşme)

17 Aralık yolsuzluk soruşturması sürecinin ardından Cemaat medyasında çalışan gazeteciler, siyasi hesaplaşmanın sorumlusu gibi itham edilmiş, güvenliklerinden ve geleceklerinden endişe duymuşlardır. Önceki süreçte yanında yer aldıkları kişileri birden karşılarında bulan gazeteciler, o kurumlarda çalışmanın bedelini ödemişlerdir:

“17 Aralık krizinden sonra güvensizlik yaşadık, huzursuzluk, önünü görememe. Bir ara yurt dışını ciddi ciddi düşündüm. Bir zamanlar yardımcı olduğun kişiler karşına geçip seni tefe koydu. Bu çok dokundu. Arkadaşların, öyle gördüğün adamlar iktidara yakın durup nemalandılar. Yalnızlaştırıldık, fişlendik. Ve bir şey yaptın diye değil yalnızca o kanalda çalıştığın için fişlenmişsin. Bir kafede arkadaşlar çalışırken iktidarla ilgili konuşuyorlar, arka masadaki adam arkadaşların konuşmasından ne fikirde olduklarını anlıyor, kafeden kovuyor. Artık bu kurumlarda çalıştığını söyleyemiyorsun. Yalnızlaştırma politikası var. Kuruma konuk gelmiyor, bulmakta zorluk çekiyoruz.” (22.08.2014 tarihli görüşme)

AKP-Cemaat çatışmasından gazetecilerin etkilenmesinin temel nedeni, kavganın medya üzerinden sürdürülmesi ve medya kuruluşlarının bu iki iktidar odağının kürsüsü haline getirilmesiydi. Bu kurumlarda yapılan habercilik de bu süreçte karşı tarafı mahkûm etmek üzerine şekillenmiştir:

“Zaman gazetesi, Cemaatle ilgili çok haber yaptığımız için haberlerimizi ‘yalan haber’ logosuyla yayınlamaya başladı. Biz hiçbir haberi bir belgeye dayandırmadan yapmadık, Gezi’de de burada da. Gerçekten bir iddia yoksa yapmadık, o yüzden vicdanım çok rahat benim. Ama onlar bizim kırılacağımız ya da ileride mesleğimizi etkileyip etkilemeyeceğini düşünmeden internet sitelerinde haber yaptılar çarşaf çarşaf. Gazetenin duruşu biraz sert olabilir ama kayıtsız, belgesiz hiçbir haber yapılmadı Gezi ve Cemaat olayını göz önüne alırsak.” (17.07.2014 tarihli görüşme)

“Yandaş medya” diye yaftalanmaktan ve AKP’den aldıkları “ruhsatla” haber yapıyor gibi algılanmaktan rahatsız olan gazeteciler, siyasi iktidara yakın bir kurumda çalıştıkları için kabul görmediklerini belirtmişlerdir. AKP’ye yönelik öfkeyi göğüslemek zorunda olan gazeteciler, AKP’li iş adamlarının ihalelerinin kendilerine yansımadığına dikkat çekmişlerdir:

“Bugün AK Parti iktidarda diye biz çok iyi para kazanmıyoruz. Doğan Medya’dan çok daha az paralara çalışıyoruz. İnsanların öyle bir bakış açısı var, ama ihaleleri biz almıyoruz. Bazı yerlerde haber yapmak için birilerinden izin alıyorsunuz, birilerine ulaşmaya çalışıyorsunuz, örneğin bir belediye başkanı ya da belediyede herhangi bir şeye ulaşmaya çalışıyorsanız AK Partili bir belediyeye ulaşmak daha kolay. Belki izinleri biraz kolay alıyorsunuzdur. Ama insanlar bize iktidar

gazetesi olduğumuz için bir yere gelmiş gözüyle bakıyor. Bizi biz olarak kabul eden yok, iktidar gazetesi olarak varlığımızı kabul ediyor. O izinle, ruhsatla haber yapabildiğimizi düşünüyor.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Dışarıda birlikte vakit geçiren gazeteciler, adliyede haber takip ederken gruplaşmakta ve kurumunun siyasi olarak yakın olduğu diğer kurumlarda çalışan gazetecilerle birlikte görülmektedir. AKP ve Cemaat yanlısı gazeteciler adliyede, alternatif medyada çalışan gazetecilerle iletişim kurmamayı tercih ederken, sanık avukatları ve aileleriyle adliye içinde görüşmemektedirler:

“Mesela benimle birlikte dışarıda çay içmeyi tercih edebilirler ama adliyede herkes grup grup. Cemaat medyası birlikte durur, AKP medyası birlikte durur, muhalif medya birlikte durur. Siz onun yanına gitseniz de çekinir, ‘Benim bir işim vardı’ diye ayrılır. Pek yanınızda bulunmak istemez. Bir avukattan bilgi alacaksa adliyede konuşmayı tercih etmez, dışarıda kafede falan buluşur, ‘Adliyede pek görünmeyelim, savcı şöyle düşünür, geldi benden bilgi aldı bir de gidip avukatla görüşüyor, ben sanki doğru bilgi vermedim mi ona, benim verdiğim bilgi yetmiyor mu’ gibi nedenlerle dışarıda görüşür.” (02.07.2014 tarihli görüşme)

Kutuplaşmış bir medya söz konusu olduğunda asıl zararı, haber görmektir. Tarafı ne olursa olsun tüm medya kuruluşları, ideolojik yönelimlerini destekleyecek haberlerin peşine düşmektedir:

“Artık hiç kimse özgür değil, herkesin bir tarafı var sadece. Kutuplaşmış, herkesin kendi penceresinden baktığı, ortak değerlerin tamamen yok olduğu, savunduğunuz ideolojiyi destekleyecek haberler bulup herkes sadece ona yöneliyor. Herkes bir şeye inanıyor ve onu haklı çıkaracak haberlerin peşine düşüyor, doğrunun değil.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Mevcut ülke koşulları ve medya düzeni içinde, muhatap iki tarafın da iddiasını aktarabilmek, iyi gazetecilik yapmak anlamına gelmektedir. Çünkü gazetecilik siyasi ve ekonomik gerilimlere bağlı olarak zorlaşmaktadır:

“İki tarafın da iddiasını dile getirmek bu ülke şartlarında çok iyi gazetecilik yapmak demek, bunu yapamadığında da zaten çizginin öbür tarafına geçiyorsun. O çizginin öbür tarafına geçtikten sonra da insani değerlerin, etik değerlerin söz

konusu olmuyor, zıvanadan çıkmış oluyorsun, hattını çekmiş oluyorsun ve istediğini söyleyebiliyorsun.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

AKP yanlısı bir kurumda çalışan bir gazeteci, AKP’nin iktidarda olmasının bir faydasını yaşamadığına dikkat çekmiştir. Gazeteciliğin muhalif olmayı gerektirdiğini dile getiren gazeteci, AKP iktidara gelmeden veya iktidarını perçinlemeden önceki süreçte daha iyi habercilik yaptıklarını vurgulamıştır:

“AK Parti iktidarda olmasaydı, mesela CHP iktidarda olsaydı, daha iyi bir gazetecilik yapılacaktı çünkü gazeteci olmak demek muhalif olmak demektir. Birilerinin devri geliyor ve geçiyor. Mesela 28 Şubat’ta Yeni Şafak bunu yaşadı. Gazetesi basıldı, her şeye el konuldu vesaire. Şimdi de belki de karşı tarafın işi zordur. AK Parti’nin iktidarda oluşunun bir artısını yaşamadım, belki de turnak içinde o kadar yandaş olmadığım için yaşamamışımdır.” (16.07.2014 tarihli görüşme)

Kutuplaşmış medya düzeninin sonucunda oluşan “cenahlar” ve medya kuruluşları, birbirinden çok farklı gerçeklik algıları yaratmaktadır. Bu durumun habercilik açısından yarattığı tehdide dikkat çeken bir gazeteci, gazetecilik varlık gösterebilseydi gerçeklik algısının kaybolmasının önüne geçilebileceğini vurgulamıştır:

“Şu an yaşadığımız sorunlardan bir tanesi, İslami kesimin medyası tamamen başka bir şey söylüyor, öbür medya da tamamen başka bir şey söylüyor. Ve aynı hatta buluşamıyoruz, ortak zemin yok, yarılmış durumda. Bu çok kötü bir durum. Gerçeklik algısının kaybolması demek, hiç konuşamayız demek. Gazetecilik iyi kötü varlık gösterebilseydi, hâlâ gazetecilik diyebileceğimiz bir şey olsaydı, temel bir şeyden bahsediyorum. Haberi vermiyor gazete.” (14.05.2014 tarihli görüşme).

Kürt meselesiyle ilgili haberlerde yıllardır resmi politikaları ve söylemi benimseyen, devletin yönlendirmesiyle haber yapan ana akım medya, 2013’te çözüm sürecinin başlamasının ardından daha demokratik ve insancıl bir tutum benimsenmiştir. Meslektaşlarını bu politikalara alet olmakla eleştiren bir gazeteci, hükümetin politikaları doğrultusunda yıllardır ana akım medyanın görmezden geldiği konuları gündeme taşıdığına dikkat çekmiştir:

“Süreç başladığında düne kadar terörist dedikleri kişilerin olduğu kampa gitmek için birbirlerini ezdiler. Neredeyse her gazeteci türban takıp empati yapacaktı. 12 Eylül gerçekleri ortaya döküldü, bir dönem muhalif basın, kıyıda köşede kalmış, sol çevrelerin yaptığı her şeyi biraz dozajını azaltır gibi merkez medya yaptı ve bunu demokrasi rüzgârı olarak savundu.” (12.06.2014 tarihli görüşme)

4.9.3. Gazetecilerin mesleki endişeleri

Gazetecilerin çoğunluğu, AKP’nin üçüncü hükümet döneminin ardından şekillenen ana akım medya düzeninde kendilerine çalışacak yer bulamadıklarını belirterek mevcut konumlarını korumaya çalıştıklarına dikkat çekmişlerdir. Özellikle Doğan Grubu çalışanları içinde bulundukları medya grubunun, diğer gruplardan daha özgür ve siyasi iktidara karşı daha mesafeli durduğunu düşünmektedir. Çeşitli davalar kapsamında yargılanan ve çalıştıkları kurumların siyasi kimlikleri nedeniyle iş bulma endişesinde olan gazeteciler, ana akım medya bünyesinde iş bulamayacaklarını düşünmekte ve alternatif medyaya yönelmektedir. Gazetecilerin neredeyse tamamı, mesleklerini sürdüremeyecekleri bir medya ortamı olduğunu düşünmekte ve geleceklerinden endişe duymaktadır.

Medyadaki mevcut konumlarını korumanın önemine dikkat çeken gazeteciler, üzerlerindeki baskı ve müdahale arttıkça bulundukları kadroları kaybetme endişesi yaşamaktadır. Çünkü yerlerine gazetecilik yapma derdinde olmayan, ihtiyaca göre uyum sağlayacak kadrolar getirilmek istenmektedir:

“Zaman geçtikçe çok az insan kalıyor, işi bilmeyen, ne zaman gazetecilik eğitimi aldığını, bu işi öğrendiğini bilmediğimiz insanlar geliyor. Yer değiştiriyoruz. Yönetici olmamanın en büyük nedeni karar vermektir. Bunun çok ağır sorumluluklarıyla beraber çok büyük faydaları da var. En azından şunu yapabiliyorum, yalan yazmıyorum, yazdırmıyorum, koydurmuyorum. Bu tercihleri yapabilmek de çok önemli.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Gazeteciliğin bugün geldiği noktada habere yeterince önem verilmemesinin ve haberden uzaklaşılmasının önemine dikkat çeken gazeteciler, bu konuya bir de muhabirin çalışma koşullarından ve muhabirliğe önem verilmemesi üzerinden

bakmışlardır. Haberin özü olan ve gerçeği, içinde olduğu koşullar içinde değerlendirip haber merkezine getirecek olan muhabir, kötü koşullarda çalıştırılmakta ve değersizleştirilmektedir. Bu durum ise gerek gazetecilerin muhabirlikten daha rahat çalışacakları pozisyonlara geçmesiyle sonuçlanmakta, gerekse haberciliğe büyük bir darbe vurulmaktadır:

“Muhabirlik çok sefilce yapılan, yaptırılan bir şey Türkiye’de. Aslında haberin özü, her şeyin tözü olmasına rağmen değer verilmeyen bir şey. Bütün sakatlık da oradan başlıyor. Çünkü haberi sana getiren, senin sokağa bıraktığın adam o. Onun çok iyi yetişmesi, karnının doyması, mutlu edilmesi gerekiyor. Ama bizde öyle bir şey yok..” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Haberin önemszenmemesi bir sistem sorunu olarak ele alınırken, bu sistemin bir sonucu da, düzenli gazete okuyucusunun muhabirin adını bile bilmemesi gerçeğidir. Çok az muhabirin adı okur tarafından bilinmekte, bu adlar da son dönemlerde yaptıkları sansasyonel haberler karşısında aldıkları tepki ve tehditler nedeniyle bilinmektedir:

“İnsanlar iki tane muhabir adı bilirler, İsmail Saymaz ve Kemal Göktaş, onu da üç yıldır biliyorlar. Bir ülkede okuyucunun muhabir adı bilmemesi gibi komik bir şey olamaz. Çünkü bu sistem sorunu. Sistem böyle kurulmuş, sistem değiştirilmediği sürece bir şey değişmeyecek. Çünkü bir direniş yok, bir karşı duruş yok. Karşı duruş olmadığı sürece de, ha AKP gelmiş ha CHP gelmiş.” (07.09.2014 tarihli görüşme)

Alternatif medyada çalışan gazeteciler, ana akım medyadan çok daha zor koşullar altında çalışmakta ve habere ulaşmada ciddi zorlukları aşmaları gerekmektedir. Olanakları bakımından ana akım medyayı şanslı bulan alternatif medyada çalışan gazeteciler, kendi ilişkileri ve haber kaynaklarıyla kurdukları ilişkiler sayesinde habere ulaşabilmekte ve olanak yaratmaktadırlar:

“Muhaliif medyanın olanakları çok kısıtlı. Bir yerde bir şey olduğunda Ankara’ya gitmek için otobüs bileti almak için bile kıvrandık. Çok iyi makinelerle falan da çalışmıyorsun, ‘Habere gidiyorum uçak biletimi otelimi ayarlayın’ da diyemiyorsun. Soma’da da görmüştüm, kendi ilişkilerimiz üzerinden insanların evinde kaldık ama ana akımdakilerin hepsi otellerde kalıyordu, altlarında arabaları vardı. Biz madene gitmek için oraya gidecek otobüsleri ayarlamaya çalışıyorduk.” (03.07.2014 tarihli görüşme)

Tüm olanaksızlıklarına rağmen alternatif medyada çalışan gazeteciler, işlerini doğru düzgün yaptıkları için rahat olduklarına dikkat çekmişlerdir:

“Sadece gerçeği yazdığınızdan emin olmak bile gazetecilik açısından yeterli bir avantaj. Günlük siyasi ihtiyaçlara, özellikle devleti yönetenlerin ihtiyaç ve beklentilerine yanıt vermek durumunda kalmak söz konusu olmuyor böylece. Dolayısıyla, azıcık meslek ahlakına sahip olanlar rahat rahat uyuyabiliyor.” (02.01.2015 tarihli görüşme)

Siyasi davalar kapsamında yargılanan gazeteciler, ana akım medya bünyesinde iş bulamayacaklarını ve alternatif medyada çalışacaklarını belirtmişlerdir. Ancak alternatif medyanın olanaklarının çok kısıtlı olması gazetecilerde geçim endişesine yol açarken, medyada giderek daha az çalışanla daha çok iş yapılmasını öngören bir sistem olduğunu vurgulayarak gelecekte umutsuz olduklarını aktarmışlardır:

“AKP çok ciddi şekilde saldırıyor muhalif gazetecilere ve muhalif medyaya. AKP kendi gazetelerine bile sahip çıkamıyor, oralardaki gazeteciler işten atılıyor, havuz medyası oluşturuluyor, gazetelerin haber merkezleri birleştiriliyor. Ellişer gazeteci üç ayrı gazetede çalışıyorsa normalde, haber merkezleri birleştirip elli gazeteciye indiriliyor ve geri kalanı işten atılıyor. Umutsuzum aslında. Televizyonlarda da haberi ekrana çıkarmak çok zor. Gözümüzü kapayıp memurluk yapacağız, başka da şansımız yok.” (02.07.2014 tarihli görüşme)

Çalıştıkları kurumun siyasi kimlikleri üzerlerine yapışan gazeteciler, bu nedenle gelecekte iş bulma kaygısı yaşamaktadır. Çünkü gazeteciler çalıştıkları kurumlarla değerlendirildiklerini, mesleki yeterliklerinin göz önüne alınmadığını düşünmektedir:

“Başörtülü biri olarak şansımın olduğu yerler belli. Ben insanların başörtüsünü dert etmediği yalanına inanmıyorum, herkes bunu ciddi dert ediyor, sadece söylemiyor ama bize gelince ‘Başörtülüler de insan’ diyor. Bunun büyük bir ikiyüzlülük olduğunu düşünüyorum. Bugün hâlâ oralarda çalışamıyorsa insanlar demek ki siz özgürlükçü değilsiniz..” (16.07.2014 tarihli görüşme)

İş olanaklarının çoğunlukla “yandaş” medyada olduğuna dikkat çeken bir gazeteci, deneyimli gazetecilere önem verildiğini çünkü yetişmiş eleman sıkıntısı olduğunu belirtmiştir:

“Yandaş medyada çok iş var. Özellikle piyasada, merkez medyada çalışmış gazetecilere el pençe divan duruyorlar, kucak açıyorlar, çünkü yandaşı yetiştirmiş eleman yok. Bir yanından, ucu bucağından AKP'ye bulaşmışsan zaten sana orada iş hazır. Bunun için daha önce CV'nde başka bir gazetenin yazması gerekmiyor. Tırnak içinde yandaş medyadaki yöneticiler kendi içerisinden yetiştiriyorlar, ama onlar zaten gazeteci değil..” (01.07.2014 tarihli görüşme)

Gazetecilerin birbirlerinin açıklarını aradığı bir ortamda gazetecilik yapmanın giderek zorlaştığını belirten bir gazeteci, yel değirmenleriyle savaştıklarına dikkat çekmektedir:

“Latince bir laf var, ‘Homo homini lupus’ diye, ‘İnsan insanın kurdudur.’ ‘Gazeteci gazetecinin aç kurdudur’ diyorum ben de. Bir görmesin açığını, en ısırılmaması gereken yerden ısırır, ısırtır. O yüzden bu memlekette gazetecilik her geçen gün daha zor hale geliyor. Yeni başlayanlara ‘Gazeteci olmayın’ diyorum, neden, para yok, gelecek şüpheli, bir sürü riski var, yapmak istediklerinin çok azını yapıyorsun. Bütün bu söylediklerime rağmen bir gazeteci adayı zaten geliyorsa o doğru kişidir. Karşıımızdakilerin yel değirmeni olduğunu bilelim ve bizi engellemeye çalıştıklarının farkında olalım, ona göre de bir gazetecilik hattı örelim.” (23.06.2014 tarihli görüşme)

AKP öncesi dönemde de zor olan gazetecilerin çalışma koşulları günümüzde giderek zorlaşmakta, gazetecilik yapmak günden güne imkânsız hale gelmektedir. Otuz yıldır gazetecilik yapan ve defalarca istifa etmesine rağmen iş bulmakta sıkıntı çekmediğini vurgulayan deneyimli bir gazeteci, bu durumun 28 Şubat'tan sonra medyanın hiyerarşikleşmesiyle değiştiğini belirtmiştir. 28 Şubat'ta ket vurulan gazetecilik, bugün ise olanaksız hale gelmiştir:

“Ben çok sık istifa ettim. Fakat 28 Şubat süreci bence büyük bir kırılma noktasıydı. O saate kadar şöyle bir durum vardı, ben meşhur bir gazeteci değildim, işin mutfağında çalışıyordum ve işin mutfağında çalışanlar beni tanıyordu. Bir sürü yere imdat çağrısıyla gitmişimdir, ‘Burada sorun var gel şurayı halledelim’ diye. Bütün aksiliğime, sivriliğime rağmen işi bilen adama ihtiyaç vardı. O saate kadar hiç iş bulmada sıkıntı yaşamamıştım. 28 Şubat'tan sonra kesildi bu iş. Emir komuta zincirine, hiyerarşiye büründüğü vakit, ‘iş biliyor ama her şeye itiraz ediyor’ diye bilinen adamların iş bulması zor olur..” (14.05.2014 tarihli görüşme).

4.10. Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesi

Araştırmanın başında ortaya attığımız varsayımları doğrulamaya çalışırken ve araştırmanın akışını belirleyen sorulara yanıt ararken ortaya çıkan tablo, ana akım medyanın verdiği sınavı ortaya koymaktadır. AKP ana akım medyayı dönüştürmek için adım adım ilerlerken, ana akım medya ise kimi zaman siyasi iktidar karşısında taviz vererek durumdan kâr sağlamaya çalışmış, kimi zaman ise baskı altına alınmıştır.

Çalışmanın bu kısmında tezin temel varsayımları ve araştırma soruları özellikle üçüncü ve dördüncü bölümde ortaya çıkarılan bulgular ışığında tek tek tartışılacaktır.

- **Varsayım 1: AKP'nin müdahaleleriyle, siyasi iktidarın ideolojik ve siyasi tercihleri ana akım medyanın niteliğine sirayet etmiştir.**

AKP iktidara geldiği 2002 yılından beri, ana akım medyaya ve toplumdaki diğer iktidar odaklarına yönelik olarak günün siyasi ve ekonomik koşulları doğrultusunda ve ihtiyaçları gereğince farklı politikalar geliştirmiştir. İktidarı, çıraklık-kalfalık-ustalık dönemleri olarak adlandırılan üç ayrı hükümet dönemine yayılan AKP'nin medya politikalarında bu dönemlerin farklı dinamiklerinin etkisi gözlenmektedir.

İkinci ve üçüncü bölümde, kurucu kadrolarının önceki siyasi hayatları ve yönelimleri ele alınan AKP'nin, Türkiye'de siyasal İslam'ın önemli temsilcilerinden Milli Görüş hareketinden koptuğu ve merkez sağ isimleri de parti kadrolarına dâhil ettiği ele alınmıştır. AKP lideri Erdoğan'ın RP Gençlik Teşkilatı'ndan belediye başkanlığına uzanan siyasi hayatı irdelenmiş ve “Milli Görüş gömleğini çıkarıp” muhafazakâr demokrat kimliği nasıl benimsediği ve 2000'lerin başında Türkiye hâkim sınıfının içinde bulunduğu hegemonya krizine çözüm olarak AKP'nin ortaya çıkışı, eleştirel bir bakış açısıyla yorumlanmıştır.

2002 Genel Seçimleri öncesinde benimsediği özgürlükçü söylem ve vaatlerle Türkiye'yi yönetmeye aday olarak ortaya atılan AKP, ulusal ve uluslararası sermayenin desteğini almış ve önemli bir oy oranıyla iktidara gelmiştir. 2002 ile

başlayan çıraklık veya birinci hükümet dönemi AKP'nin kendini ulusal ve uluslararası arenada, ileri sürdüğü özgürlükçü talepleri devam ettirdiği ve kabul görmek için çabaladığı dönemdir. Burjuvaziye AKP'nin katılacağı ilk seçimlerde bir araya getiren, Türkiye'nin 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Darbesi ile başlayan ancak tamamlanamayan neo-liberal küresel düzene dâhil olma sürecinin tamamlanması umududur. Ancak burjuvazi içindeki laisist-İslamcı çatışması, AKP'nin İslamcı kökleri ve muhafazakâr siyasal anlayışı nedeniyle bu birlik zaman zaman çatırdamıştır.

Çıraklık döneminde ana akım medya ile uyumlu ilişkiler içinde olan, özgürlükçü ve demokrat yaklaşımını devam ettiren AKP, ikinci hükümet döneminde ise kendi medyasını oluşturmak için harekete geçmiştir. Bu dönemde özgürlükçü söylemleri geride bırakıp otoriterleşen AKP, ana akım medyanın sahiplik yapısını TMSF müdahaleleriyle yeniden düzenlemiştir. Bu düzenlemeler sonucunda, üçüncü hükümet döneminde son şeklini alan ana akım medya, siyasi iktidarın iyi ilişkiler kurmak zorunda kaldığı medya yerine, doğrudan kontrolü altında olan ve organik ilişkiler içinde olduğu bir medya düzeni yaratmak için operasyona tabi tutulmuştur.

TMSF müdahaleleriyle doğrudan AKP ile bağlantılı gruplar tarafından alınan medya kuruluşlarının başında; *Milliyet*, *Vatan*, *Sabah*, *Star*, *Akşam*, *Takvim*, *Habertürk* gazeteleri ile *ATV*, *Habertürk TV*, *360TV (Skytürk)*, *Show TV* gibi kanallar gelmektedir. Daha önce ana akım olma özelliği taşıyan ve merkezde yer alan bu gazete ve televizyon kanalları, şu an doğrudan AKP ve Erdoğan'ın siyasi amaçlarına hizmet edecek şekilde organize edilmiş, hatta “yandaş medya” ve “havuz medyası” olarak adlandırılarak medya düzeninde farklı bir yerde konumlandırılmıştır. Satın alınmayan ancak başka yollarla etki altına alınan Doğan ve Doğuş gruplarına ise AKP'ye yakın isimler yerleştirilerek bu gruplarda bulunan medya kuruluşlarının da niteliği, siyasi iktidara uygun olarak değiştirilmiştir.

2002'de Doğan, Uzan, Karamehmet, Bilgin, Doğuş gibi “laisist” burjuvazi olarak adlandırılabilen çevreler ana akım medyada ağırlıklı olarak pay sahibi iken, 2015'teki ana akım medya düzeninde bu gruplardan geriye yalnızca Doğan ve Doğuş grupları kalmış, diğer gruplar tasfiye edilmiş ve İslamcı sermaye, ana akım medyaya dâhil edilmiştir. Sonuç olarak, AKP'nin medya sahiplik yapısına ve içeriğine

müdahaleleriyle kendi ideolojik ve siyasal ekonomik tercihlerini benimsemiş; kendine tabi ve/veya kendi etki alanında bir medya yaratma yönünde bilinçli ve sürekli bir çaba içinde olduğunun ortaya çıkarılması, tezin birinci temel varsayımının doğrulandığını göstermektedir.

- **Varsayım 2: 2002 yılından itibaren toplumdaki mevcut iktidar odakları arasındaki karşılıklı siyasal ve ekonomik çıkarlarla örülü denge; gerek ana akım medyanın siyasal iktidar karşısındaki konumlanışını, gerekse siyasal iktidarın ana akım medyaya yönelik tutumunu etkilemiştir.**

Sermaye sahiplerinin elinde bulunan ana akım medya kuruluşları, doğası gereği siyasal iktidarlara iyi ilişkiler kurmak zorundadır. Aksi takdirde sermaye sahibi, siyasal iktidarın inisiyatifindeki kamu ihaleleri ve özelleştirmelerden faydalanamayacaktır. Pek çok sektörde yatırımları bulunan medya patronlarının kendilerine yeni alanlar açacak siyasal iktidarın desteğine ihtiyaçları vardır. Erdoğan'ın kararıyla medyaya giren sermaye sahipleri bir kenara bırakılırsa, siyasal iktidarın sahiplik ilişkisi içinde olmadığı iki büyük medya grubu Doğan ve Doğuş bu noktada önem taşımaktadır.

2001 finansal krizinin hemen ardından iktidara gelen AKP, çıraklık döneminde “İstanbul burjuvazisi”nin temsilcisi olarak nitelenen TÜSİAD'ın ve bu çevrede yer alan Doğan Grubu'nun desteğini yanına almıştır. İlk iktidar döneminde ana akım medya ile uyumlu ilişkiler yürütülürken, bu dönemde ana akım medyanın en önemli temsilcisi olan Doğan Grubu ve Doğuş Grubu, AKP'yi desteklediği için “yandaş medya” olarak adlandırılmıştır. Çıraklık döneminde ana akım medyaya yönelik tek müdahale, 2002 seçimlerinde AKP'ye rakip olan Cem Uzan'ın Rumeli Grubu'na yönelik TMSF müdahalesi olmuştur. Bu müdahale sonrasında *Star TV*'yi satın alan Doğan Grubu, böylelikle ana akım medyadaki sahiplik payını genişleterek kartel haline gelmiştir. Sahiplik yapısındaki ağırlığı ve merkezi konumundan gelen önemiyle Doğan Grubu'nun desteğini alan AKP, bir süre sonra ise organik bağı bulunacak kendi medyasını oluşturmaya başlamıştır.

İkinci hükümet döneminde Doğan Grubu ile siyasal iktidarın arası açılmış, Doğan Grubu Deniz Feneri yolsuzluğu haberleri ile AKP'ye yüklenilmesine AKP

Doğan Grubu'na rekor vergi cezası kesilmesiyle yanıt vermiştir. Çatışma bir süre sonra sönümlenmiş ve Doğan Grubu, *Star TV*'yi Doğu Grubu'na, *Milliyet* ve *Vatan* gazetelerini ise Demirören'e satmıştır. 2009 sonrasında ana akımın amiral gemisi *Hürriyet*'in Genel Yayın Yönetmeni iki kez değişmiş, gazete ile özdeşleşen ve AKP'yi rahatsız ettiği ileri sürülen Ertuğrul Özkök, yöneticiliği bırakmıştır. Tüm bu olup biten, birinci hükümet döneminde AKP'ye açıktan destek veren Doğan Grubu'nun artık siyasi iktidarla arasının eskisi gibi iyi olmadığını göstermektedir. Aydın Doğan bir röportajında, bir ihaleyi almak için Erdoğan'la görüştüğünü ancak Erdoğan'ın "Bizim Çalık'a söz verdim" yanıtını verdiğini aktarmıştır.

Doğu Grubu ise AKP'nin iktidarda kalıcı olduğunu anladıktan sonra iyi ilişkiler geliştirmiş, Gezi ve 17/25 Aralık gibi kritik süreçlerde yayınlarıyla AKP'nin yanında olmuş; bunun karşılığında ise önemli kamu ve özelleştirme ihaleleri alarak mükâfatlandırılmıştır.

Araştırmamızın bulguları ana akım medyanın merkezindeki medya gruplarının AKP ile kurduğu ilişkinin iki tarafın da çıkarlarının gerektirdiği şekilde yakınlaşıp uzaklaşıldığı dönemler olduğunu göstermektedir. Bu durumda tezin ikinci temel varsayımı doğrulanmıştır.

- **Varsayım 3: AKP ana akım medya düzenini yeniden şekillendirirken gazeteciler üzerindeki baskılar artmış, gazetecilerin hareket ve özgürlük alanı daralmıştır.**

1990'lı yılların kaotik siyasi atmosferinin etkisinde şekillenen gazetecilik pratikleri ve Özal iktidarının piyasacı anlayışı, AKP iktidarı tarafından devralınmış ve yeniden düzenlenen ana akım medya düzeni, bu zemin üzerine inşa edilmiştir. Dördüncü bölümde gazetecilerle yapılan derinlemesine görüşmeler, 28 Şubat sürecinde hiyerarşikleşen medya yapısının AKP tarafından gazetecilerin hareket ve özgürlük alanı daha da daraltılacak ve sansür, oto sansür, tehdit, korkutma, mesleki güvencesizleştirme, yalnızlaştırma vb. gibi yöntemler etkili bir şekilde çalışacak şekilde yeniden düzenlendiğinin birçok örneğini sunmaktadır. Ana akım medya üzerindeki iktidar tahakkümü, AKP döneminde biat kültürü de eklenerek iyice güçlendirilmiştir. On üç yıllık kesintisiz bir tek parti iktidar döneminde gazeteciler,

önceki iktidar dönemlerine göre daha çok kontrol ve baskı altında olduklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak tezin üçüncü temel varsayımı, üçüncü bölümde gündeme gelen örnek olaylar ve dördüncü bölümde yer alan derinlemesine görüşmelerin bulgularıyla doğrulanmıştır.

Çalışmanın temel varsayımları doğrulanmış olup, araştırma sorularına tek tek yanıt verilecektir.

- **Soru 1: AKP iktidar alanını oluştururken medyayla nasıl bir karşılıklı ilişki içine girmiştir?**

Ana akım medya ile siyasi iktidarlar arasındaki ilişkiler, sermayenin ihtiyaçları ve dönemsel politik gereklilikler doğrultusunda kurulmuştur. Örneğin, birinci hükümet döneminde kendini daha geniş çevrelere tanıtmak, özgürlükçü söylemleriyle ulaşabileceği çevrelerinin desteğine ihtiyacı olan AKP; 2002-2007 arasındaki dönemde Doğan Grubu ile yakın ilişki içinde olmuştur. Laisist sermaye içinde etkin olan ve ana akım medyadaki ağırlığı ve çeşitli kitlelere yönelik yayın kuruluşlarıyla etki gücü yüksek olan Doğan Grubu ise, bu dönemde yayınlarıyla AKP'yi desteklemiştir. Doğan Grubu'na sağlanan, Uzan Grubu'na yönelik operasyon sonucu *Star TV*'yi satın alma fırsatı bu grupla siyasi iktidar arasındaki ittifakı pekiştirmiştir. Medya grubunu etki altında tutmaya yönelik olan bu ilişki, karşılıklı çıkarların sağlanması üzerine kuruludur.

Ana akım medyanın mülkiyet yapısını yeniden düzenleyen AKP, pek çok medya grubunun elinde bulunan kurumların, satın alma yoluyla kendi çevresinde bulunan iş adamlarına satılmasını sağlamıştır. Organik ilişki içinde olduğu sermaye sahiplerini kamu ihaleleri yoluyla mükâfatlandıran AKP, ana akım medyanın geri kalanını ise baskı ve sindirme yoluyla etkisi altına almış ve dengede tutmaya çalışmıştır.

- **Soru 2: Bu dönemde ana akım medyanın mülkiyet yapısı nasıl bir değişime uğramıştır?**

İktidara geldiğinde hiçbir medya grubu ile organik ilişki içinde olmayan AKP'nin 2015 itibarıyla ise ana akım medyanın yarısından fazlasının mülkiyetini, çevresindeki iş adamları üzerinden elinde bulundurduğu düşünülmektedir. Bu amaç uğruna; TMSF, kamu bankaları kredileri, vergi denetimi gibi devlet olanakları seferber edilmiştir. Bu araçlarla medya sahibinin elinden alınmak istenen medya kuruluşlarının elden çıkarılması sağlanmış ve bu kuruluşların, istenilen iş adamlarına çeşitli yollarla satışı sağlanmıştır. Sonuç olarak, ana akım medyanın mülkiyet yapısı, siyasi iktidara yakın çevrelere doğru el değiştirmiştir.

- **Soru 3: Siyasi iktidara yakın çevreler tarafından satın alınmamış olan medya kuruluşları üzerinde nasıl bir baskı oluşturulmuş, bu kuruluşlar siyasi iktidarla nasıl etkileşime girmiştir?**

2015 itibarıyla ana akım medya bünyesindeki gruplardan Doğan ve Doğuş grupları, doğrudan satın alınmamış gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu grupların dışında Ciner Grubu da AKP'nin medya operasyonları kapsamında TMSF tarafından müdahaleye uğramış, ancak daha sonra Ciner, siyasi iktidara karşı sadakatini, gerek yayıncılık anlayışı, gerekse kadrolarını AKP'ye açarak kanıtlamıştır. Bu nedenle Ciner, bu gruplar arasında yer alamayacak durumdadır. İlk döneminde AKP'ye destek veren Doğan Grubu vergi borçları cezasıyla kontrol altına alınırken, Doğuş Grubu ise gönüllü bir şekilde AKP yanında yer alıp kamu ve özelleştirme ihalelerinden payına düşeni almıştır. Doğuş Grubu'ndan bünyesindeki NTV'nin, AKP lehine "dengeli" yayıncılık yapması beklenmekte ve Yayın Danışmanlığına getirilen Mustafa Karaalioğlu ile Genel Yayın Yönetmeni Nermin Yurteri, bu amaç uğruna gerekeni yapmaktadırlar.

- **Soru 4: Siyasal iktidarın, ana akım medya kuruluşlarına yönelik müdahaleleri, hangi yöntemler ve araçlarla, nasıl gerçekleştirilmektedir?**

AKP'ye yakın çevrelerin siyasi amaçlarla satın aldığı medya grupları ve kuruluşları, bu amaçlar doğrultusunda baştan aşağı yeniden yapılandırılmıştır. Doğan

ve Doğu gibi doğrudan sahiplik bağı bulunmayan medya grupları bünyesindeki kuruluşlar ise, bunu çoğunlukla, bu kuruluşlara yerleştirilen kadrolar aracılığıyla kontrol altına alınmıştır. Doğan Grubu'nda Akif Beki, Eyüp Can, Abdülkadir Selvi, Nagehan Alçı, Kemal Öztürk, Hüseyin Yayman, Nazlı Ilıcak, Hasan Celal Güzel, Taha Akyol, Erdiñ Yazıcı gibi isimlerin yer alması; Doğu Grubu'nda ise Mustafa Hoş, Nermin Yurteri ve Mustafa Karaalioğlu'nun üst düzey yöneticilikleri, bu kurumların kadrolarının AKP'ye göre adapte edildiğini gösteren örneklerdir. Ayrıca *Hürriyet*'in genel yayın yönetmeni değişiklikleri ve NTV'de Cem Aydın'ın Gezi sürecindeki istifası, üst düzey yöneticilerin siyasi atmosfere uyum sağlaması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Satın almanın dışında medyaya yönelik müdahalelerin; kadrolaşma ve kurum içi örgütlenme, içeriğin yönlendirilmesi ve haberin engellenmesi, sansür, çalışanlar üzerinde baskı kurma, gazetecilerin hedef gösterilmesi, yargılanması ve tutuklanması gibi üst başlıklarda toplanması mümkündür.

- **Soru 5: Siyasi erkin ana akım medya kuruluşları üzerinde kurduğı baskı, medya çalışanlarının gazetecilik pratiklerini nasıl etkilemiştir?**

Çalıştıkları kurumların siyasi iktidar karşısındaki pozisyonu ve sahiplik ilişkileri, baskının şeklini, müdahalenin hangi yöntemle geleceğini ve şiddetini belirlemektedir. Örneğin; Ethem Sancak tarafından satın alınan *Akşam*'da çalışan gazeteci ile *Hürriyet*'te çalışan gazeteci, aynı baskıya maruz kalmamaktadır. Veya gazeteciye müdahale yöntemleri; bulunduğu kuruma, çalıştığı pozisyona, haber yaptığı alana göre değişiklik göstermektedir. Kurumların siyasi iktidar karşısında aldıkları konumlar, gazetecilik pratiklerini belirlerken, AKP döneminde medya patronlarının çeşitli yöntemlerle siyasi iktidara bağımlı kılınması; AKP'yi rahatsız edecek haberlerin yapılmaması ile sonuçlanmıştır. Haber akışını belirlemek üzere kurumların karar alıcı mekanizmalarına yerleştirilen veya AKP ile uyumlulaştırılan kadrolar, sorun çıkaracak haberleri henüz yapılmadan engellemektedir. Bir süre sonra sistematik olarak işleyen sansür mekanizması, oto sansürün yaygınlaşması ve içselleşmesini sağlamaktadır. Gazetecilerle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler bu durumlarla ilgili birçok örnek sunmaktadır.

- **Soru 6: AKP iktidarı, ana akım medya ile kurduğu ilişkiler bakımından, önceki siyasi iktidarlar ve diğer iktidar odaklarına göre nasıl farklılıklar taşımaktadır?**

AKP'den önceki siyasi iktidarlar, AKP gibi uzun süreli iktidar dönemlerine sahip olmayan, çoğunlukla koalisyon hükümetleri tarafından oluşturulmuş iktidarlardı. On üç yıllık kesintisiz bir tek parti iktidarı, bütün kamu kurumlarında örgütlenmek ve tüm olanakları, medyaya müdahalede kullanmak için yeterli bir süreç; bu durum da önceki siyasi iktidarların elinde olmayan bir olanak olarak değerlendirilmektedir. AKP dönemi; medyaya sermayenin dâhil edilmesi, medyanın sahiplik yapısının yönlendirilmeye çalışılması ve gazetecilerin tarafgirleştirilmesi açısından Özal iktidarına benzetilmektedir. Medyanın ve gazetecilerin baskı altına alınması ve kitlesel siyasi davalarda yargılanmaları açısından, AKP dönemi, 12 Eylül ve 12 Mart dönemine benzetilmiştir. Medyanın hiyerarşikleştirilmesi ve bu hiyerarşik yapısının kullanılması açısından ise AKP dönemi, 28 Şubat dönemini andırmaktadır.

Önceki siyasi iktidarlara kıyasla, AKP'nin çok daha ince düşünülmüş ve uzun vadede planlanmış müdahaleler ile medyayı yeniden organize etmedeki başarısına dikkat çekilmiştir. Kadrolaşma, haber akışının sağlanması, köşe yazarları, “siyasi komiserler”, AKP danışmanı yöneticilerin kurumlara yerleştirilmesine rağmen AKP iktidarının; hâlâ kurumların işleyişinin en ince ayrıntısına müdahil olmak istemesi; şimdiye kadarki en müdahaleci siyasi iktidar olduğu yorumlarına neden olmuştur. Dördüncü bölümde gazetecilerin anlatımlarında bu soruyu yanıtlamamıza yardımcı olan birçok örnek yer almaktadır.

SONUÇ

Bu tezin amacı, AKP iktidarı döneminde ana akım medya ve iktidar ilişkilerini ve bu ilişkilerin gazetecilik üzerine etkilerini, devlet, siyasi iktidar ve ana akım medya bağlamında ve eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde incelemektir. Kanımızca teze ilham veren sorular, biri AKP eski genel başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, diğeri ise *Star* gazetesi eski Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Karaalioğlu'nun ağzından çıkan iki cümlede kaynağını bulmaktadır: *“Manşetlerle çarpışarak bu günlere geldik”*; *“Ergenekon'un, laikçilerin, cemaatin, marjinal solun medyası olsun ama yüzde 50'nin olmasın, öyle mi?”*.

Karaalioğlu'nun “Ergenekon”, “laikçiler” ve “cemaat”; adlandırdığı kesimler 2002'de Türkiye'yi yönetmeye aday olarak ortaya atılan AKP'nin destekçisi olmuşlardır. Kaya'nın (2009b), “sezarist” (12 Eylül darbesi) ve “pasif devrim” (Özal dönemi) olarak adlandırdığı “çözüm” denemelerinin başarısız olması sonrasında 1990'lı yıllarda yaşanan toplumsal sıkıntılar, 2000'lere gelindiğinde yeni bir çözüm oluşmadığı takdirde devletin iç bütünlüğünü tehdit edecek konuma ulaşmıştır. Bu durum hâkim sınıfı, çözüm arayışlarına yönlendirmiş, geniş kesimlere ulaşabilecek, hâkim sınıfın hegemonyasını sağlayabilecek koşullar aranmış ve bu koşullar, AKP iktidarını mümkün kılmıştır. Böylelikle AKP, Gramsci'nin hegemonya kavramının vücut bulmuş hali olarak karşımızdadır.

2000'li yıllarda oy oranı yüzde 50'lerde seyreden güçlü bir tek parti iktidarı kuran AKP güçlendikçe “manşetleriyle savaşılmaya” ihtiyaç duymayacağı, bir ana akım medya oluşturmak ve kendisine muhalefet eden sermayeyi, dolayısıyla medya sahiplerini dizginlemek yönünde ciddi bir çaba harcamıştır.

AKP ana akım medya düzenini değiştirmiş; 2002'deki medya patronlarının bir kısmı tasfiye edilmiş; medya sermayesi arasına AKP yandaşları eklenmiş; mevcut patronların bir kısmı ise “yandaşlaştırılmıştır”. Bu dönemde AKP ayrıca medyaya

açıktan baskı da uygulamıştır. Ancak ana akım medyanın AKP'ye karşı tutumunu ve bugünkü durumunu açıklamak için “baskı” argümanı, tek başına yeterli değildir. Patronlar dünyasında yerini korumak için siyasi iktidarla arasını iyi tutmak zorunda olan medya sahiplerinin önemli bir kısmı, 13 yıllık süreçte gönüllü olarak AKP'nin yanında olmuşlar ve bunun karşılığında mükâfatlandırılmışlardır. Tepede bunlar yaşanırken aşağıda, haberin mutfağında ise gazeteciler üzerindeki baskılar, tepedeki ilişkilere göre artmış veya azalmış; medya sahipliği AKP lehine yeniden düzenlenirken gazetecilik pratikleri de buna bağlı olarak değişerek gazeteciler haber yapamaz duruma getirilmişlerdir. Bütün bunlar, kapitalist bir toplumda siyasi iktidar ile sermaye arasındaki ilişkilerden kaynaklanmış, sermayenin elindeki ana akım medya, konjonktürün ve çıkarlarının gerektirdiği şekilde kendini konumlandırmıştır. Tüm bunlar, siyasi iktidar ve ana akım medyanın doğasının gerektirdiği şekilde yaşanmış, gazeteciler ise baskıya ve yeni çalışma ortamlarına uyum sağlamışlardır.

Türkiye’de iktidardaki sınıfın bugünkü temsilcisi olan AKP iktidarı, siyasal İslamcı gelenekten gelmesine rağmen özellikle ilk yıllarında laisist burjuvazi tarafından da desteklenmiş; hâkim sınıfın temsilcisi olarak sınıfının çıkarlarının gerektirdiklerini yapmıştır. Hâkim sınıf içinde kimi zaman laisist-İslamcı burjuvazi çatışması yaşanmış, bu durum siyasete ve medyaya da yansımıştır. AKP, çevresindeki sermaye çevrelerinin mülküne mülk katmasına olanak sağlamış, parti çevresindeki iş adamları bu sayede medya sahibi olmuştur. Ethem Sancak, medyaya Erdoğan ve AKP sevdası için girdiğini açık açık söyleyebilmiş, Mustafa Karaalioglu “yüzde 50’nin medyası” için çalıştıklarını *Star* gazetesindeki köşesinden açıklamıştır.

Albayrak, Çalık, Sancak, Kalyon vb. gibi Erdoğan ve “davası” ile organik bağı bulunan sermaye sahiplerinin ötesinde asıl önemli olan, AKP yanlısı olmayan sermaye ve medya sahiplerinin AKP'nin yanında yer almasıdır. Bankaları 2001 krizinden etkilenen Mehmet Emin Karamehmet, siyasal İslam ile ilgisi olmamasına rağmen 2002’den itibaren Erdoğan ve AKP’yi desteklemiş ve borçlarını bu sayede erteletmiştir. AKP’nin iktidarı kalıcılaşma sinyalleri verdikten sonra hükümetle ilişkilerini güçlendiren Ferit Şahenk, kamu ihalelerinden hayli kazançlı çıkmıştır. Laisist burjuvazi içinde yer alan Doğan Grubu, birinci hükümet döneminde AKP’yi “yandaş medya” yaftası üstüne yapışacak kadar desteklemiştir. En önemli gelir kaynağı enerji olan Ciner Grubu, AKP ile o denli iyi ilişkiler kurmuştur ki, Erdoğan

ve danışmanlarının telefonla KJ'lere, canlı yayınlara, manşetlere rahatça ve sıklıkla müdahale edebilmişlerdir.

AKP'nin 2004'te TMSF müdahalesiyle Uzan Grubu'nu tasfiye etmesi karşısında ana akım medya endüstrisinden dışlı bir grup eksildiği için memnun olan medya patronları, ibre kendilerine dönenene kadar AKP iktidarının yanında yer almışlardır. Doğan Grubu vergi cezası sonrasında siyasi iktidarla arasındaki mesafeyi korumuş, ancak elindeki iki gazeteyi satmak, AKP'ye yakın yazarları istihdam etmek gibi birtakım tavizler vererek aslında AKP ile uzlaşma yoluna gittiğini göstermiştir. Ciner ve Karamehmet grupları ise TMSF müdahaleleriyle karşı karşıya gelseler de sonrasında AKP'ye karşı sadakatlerini korumuşlardır. Bu tabloda, medya patronunun hangi siyasi görüşe eğilimli olduğu veya medya kuruluşlarının ne yönde yayın yaptığının önemi yoktur. Ana akım medyanın en laisist gazetesi *Hürriyet* bile siyasal İslamcı ve muhafazakâr demokrat Erdoğan ile partisinin açıktan destekçisi olabilmışlerdir. Tüm bu örnekler, hâkim sınıf olan burjuvazinin çıkarları gerektirdiğinde neler yapabileceğini göstermektedir. 12 Eylül ve Özal dönemlerinde olduğu gibi, burjuvazi, AKP iktidarının yanında yer alarak sınıf dayanışması sergilemiştir.

On üç yıllık iktidarı boyunca elindeki tüm olanakları seferber ederek, ana akım medyanın sermaye yapısını yeniden düzenleyen AKP, on üç yılın sonunda, ilk günkü halinden çok farklı bir medya düzeni oluşturmuştur. 2002'de ana akım medyanın başlıca gruplarından Uzan ve Bilgin Grubu tasfiye edilmiş, Karamehmet Grubu'nun ise medya alanındaki yatırımlarına el konularak bu alandan çekilmesi sağlanmıştır. Bu grupların elindeki medya kuruluşları, AKP yanlısı kesimlere dağıtılmıştır. Bu müdahaleler yaşanırken BDDK, TMSF, vergi denetimleri, kamu bankaları kredileri gibi devlet kurum ve olanakları, araçsal olarak kullanılmıştır. Son yıllarda, AKP'li çevrelerin elinde bulunan medya kuruluşlarının, kamu kurumlarının reklam ve ilanlarının neredeyse tamamını alması dikkat çekmektedir. Özel şirket reklamları da “yandaş medya” kuruluşlarına yönlendirilmiştir.

2002'deki sermaye paylarıyla oynanmayan Doğan ve Doğuş grupları, günümüzde TMSF ile muhatap olmayan medya gruplarıdır. İkinci hükümet döneminde vergi cezası ile dize getirilmeye çalışılan Doğan Grubu, AKP'ye karşı

duruş sergilemiş ve itiraz sürecinin sonucunda, önce arttırılan sonra indirim uygulanan vergi borcunu ödemiştir. Bu dönemde siyasi iktidar karşısında tutum alan Doğan Grubu'nun pazar payını düşürmek için 2011'de yapılan yasal düzenleme, yeni aktörlerin medya düzenine dâhil olmasının önünü açmıştır. İlerleyen süreçte grup bünyesindeki *Milliyet* ve *Vatan* gazeteleri ile *Star TV*'yi satması, AKP ile de müzakere yoluna gidildiğini göstermiştir. Doğan Grubu'nun ana akım medyadaki sahiplik payının küçülmesi sonucu *Milliyet* ve *Vatan* gazetelerini satın alarak Demirören Grubu bir “yandaş” grup olarak medyaya girmiş ve AKP yanında yer alan Doğuş Grubu, *Star TV*'yi alarak sermaye payını arttırmıştır.

Pek çok gazete ve televizyon kanalında boy gösteren AKP yanlısı gazeteciler, yazarlar, akademisyenler; ana akım medyanın yaşadığı dönüşümün görünen yüzleridir. Karar alma mekanizmalarında görevlendirilen yöneticiler, haber akışını ve içeriğin yönlendirilmesini sağlamakta ve bu yolla medyadaki asıl değişim sağlanmaktadır. Kadrolaşma yoluyla yeniden yapılandırılan medya kuruluşlarının, sınırların dışına çıkılmayacak şekilde kendi kendine işlerliğinin sağlanması için gerekenler yapılmaktadır.

Ergenekon, Balyoz gibi siyasi davalar, AKP'nin içinde var olmadığı devlet kurumları kadrolarını ele geçirmek için ikinci hükümet döneminde, Gülen Cemaati ile ortaklaşa yürüttüğü davalardır. Gazetecilerin de bir parçası haline getirilen bu davalara ek olarak KCK, MLKP, Devrimci Karargâh, DHKP-C gibi davalarda çok sayıda gazeteci yargılanmış, bu davalar kapsamında tutuklanmış ve hedef gösterilmişlerdir. 2007'de Ergenekon'la başlayan, 2009'da hız kazanan ve 2011'de zirveye ulaşan bu davalar döneminde gazeteciler, siyasi iktidarı rahatsız edecek konularda haber takibi dahi yapamayacak duruma getirilmişlerdir.

Literatür taraması sonucu elde edilen bu veriler, AKP'nin her alanda tek başına iktidar olması için attığı adımlara paralel olarak medyayı nasıl kullandığı ve nasıl organize ettiğini göstermektedir. AKP'nin ana akım medyaya yönelik müdahalelerinin, gazeteciler üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğunu anlamak için ise gazetecilerle derinlemesine görüşme yapılması ve tüm bu süreçleri yaşayan kişilerle görüşülerek veri toplanması uygun görülmüştür.

Üst ve orta düzey yöneticiler, editör ve muhabirlerden oluşan 20 gazeteci ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucu elde edilen bulgular göstermiştir ki, gazetecilerin hareket alanı, AKP baskısının üzerlerinde yoğunlaştığı ikinci hükümet döneminden itibaren giderek daralmıştır. Yolsuzluk, siyasi iktidar ve sahiplikle ilgili haberler yapılamamakta; yasaklı konuları işçi ve çevre haberleri ile Kürt meselesi ile ilgili haberler takip etmektedir. Kimi zaman bu konular sahiplikle iç içe geçerek katmerlenmekte; iş adamları, aleyhlerinde haber yapmamaları için medya kuruluşlarına reklam teklif etmektedir.

Gazetecilerin çalıştıkları medya kuruluşlarının siyasi iktidara yönelik konumlanmaları, maruz kaldıkları baskı ve müdahale biçimleri ve şiddetlerini belirlemektedir. AKP'li sermaye çevreleri tarafından satın alınan medya kuruluşlarında; kadrolaşmanın çok daha hızlı ve açıkça yapıldığı, kurumun siyasi amaçlar için düzenlendiği görülmüştür.

Gazetecilerle görüşme ayarlayabilmenin, tanıdıkları ve güvendikleri bir gazetecinin referansına dayalı olması bile, gazeteciler üzerindeki baskıyı ve güvensizlik ortamını gösterir niteliktedir. Gazetecilerin çokça şikâyetçi oldukları konuların başında gelen kaybolan meslek içi dayanışma; siyasi iktidar-medya patronu ilişkisinin gazetecilik pratiklerine yansması üzerine tez yazan bir yüksek lisans öğrencisinin gazetecilere ulaşma çabasında yaşadığı zorluk karşısında ufak da olsa kıvılcımlanmıştır. Görüşülen 20 gazetecinin 10'u araştırmacıya görüşme yapabileceği gazeteciler önermiş, iletişim bilgilerini paylaşmış, bizzat telefon edip haberdar etmiş, referans olmuş, gerekirse referans olabileceğini söylemiştir. Bu durum, gazetecilerin rahatsız oldukları medyanın durumu ve maruz kaldıkları baskılar hakkında yapılan bir çalışmaya yardımcı olmak, yapılan çalışmanın parçası olmak, rahatsız oldukları konular karşısında sergileyemediklerini düşündükleri karşı duruşu sergileme şekli olarak yorumlanmıştır. Neticede, araştırmacıya yardımcı olmaya çalışan 10 gazeteci, birbirinden çok farklı politik görüşlere sahiptir ve çalıştıkları kurumlar birbirlerinden çok farklı yerlerde konumlanmışlardır.

20 kişiden oluşan örneklem, heterojen nitelik taşımaktadır. Farklı siyasi görüş ve eğilimlere sahip, pek çok farklı grup bünyesinde yer alan farklı yayın çizgilerine sahip kuruluşlarda çalışan gazeteciler, AKP dönemi ve gazeteciliğe yansımalarını

değerlendirirken birbirinden çok farklı yaklaşımlar ve bakış açılarına sahip olduklarını göstermişlerdir. Tütünün şikâyeti, gazeteciliğin bu siyasi ortam ve kutuplaşmada özgürce yapılamaması ve gün geçtikçe daha zor olmasıdır. Ancak kimi bu koşulları “yayın politikası”, “gazetecilik anlayışı”, “sahiplik” gibi kavramlarla meşrulaştırmış, kimi ise bulundukları konumu kaybetmemek adına tüm baskılar karşısında net bir karşı çıkış sergileyemediklerini, bu ortamda konumlarını korumanın en önemli şey olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşteki gazetecilerin anlattıklarından çıkan sonuç, yalnızca olanı en yalın haliyle yazabilseler ve haberi yayınlatabilseler bile, kendilerini şanslı gördükleridir.

Deneyimli ve 1990’larda gazetecilik yapan kişilerin, önceki dönemlerle AKP dönemini karşılaştırmaları sonucunda; Kürt sorunu ile ilgili haber yapmadaki zorlukların, değişen konjonktüre bağlı olarak AKP döneminde azaldığı, ancak haber dilinin aynı şiddeti barındırdığı tespit edilmiştir. Yine 1990’larda özellikle alternatif medya bünyesinde çalışan gazetecilerin, yaptıkları haberlere bağlı olarak polis şiddeti tehdidiyle karşı karşıya oldukları belirtilmiştir. Ancak 1990’lı yılların baskıcı ortamına ve medyanın tüm bağımlılığına rağmen, üst düzey yöneticilik yapmış deneyimli bir gazetecinin dikkat çektiği gibi, *“28 Şubat döneminde bile manşeti asker belirlememiştir.”*

Dönemin özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre; 1990’ların ilk yıllarında siyasi cinayetler dönemlerinde polis, 28 Şubat döneminde asker, 19 Aralık 2000 Hayata Dönüş operasyonlarında asker ve polis, siyasi iktidarlar ve partiler vb. iktidar odakları, ana akım medya üzerinde tahakküm kurmuş ve neredeyse medya ile birlikte çalışmıştır. Ancak hiçbir siyasi iktidar; medyayı en ince ayrıntısına kadar kontrol altında tutmak isteyen, kurumları kendi kadrolarıyla dolduran, karar alma mekanizmalarına sözünden çıkmayacak kişileri yerleştiren, programlara katılacak konukları belirleyen, buna rağmen reklam aralarında yetkili kişileri arayıp konuklar arasında konuşulan konulara dahi müdahale etmek isteyecek kadar müdahaleci olmamıştır. Cemaat ve iktidar yanlısı medya ile Doğan Grubu bünyesinde çalışan gazeteciler dışındaki tüm gazetecilerin ortak kanısı, AKP’nin ana akım medyayı bütünüyle kontrol altında tutmak istediğidir. Ancak bu kontrolün şiddeti grupların patronlarıyla AKP arasındaki ilişkilere göre değişmektedir.

Mevcut medya düzeninde siyasi iktidara en uzak ve mesafeli görünen grup, Doğan Grubu'dur. Bu grup bünyesinde çalışan gazetecilerin çoğu, medyanın geneline göre daha özgür ve müdahalesiz bir ortamda olduklarını, bu ortamı ise grup yönetiminin ve siyasi iktidarla karşı karşıya geldikleri vergi cezası karşısında aldıkları tutumun sağladığını belirtmişlerdir. Bu görüşe katılmayan Doğan Grubu çalışanları ise, grubun gazetecilik pratiklerinin sorun yaratmayacak ve müdahale gerektirmeyecek şekilde dönüştürüldüğünü vurgulamıştır.

Bu araştırma ile ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki; ana akım medya, doğasının ve var oluşunu belirleyen koşulların gerektirdiği şekilde siyasi iktidarla uyum içinde olmak zorundadır. Aynı sınıfa mensup ve aynı sınıfın çıkarları için çalışan iktidar odakları olan siyasi iktidar ile ana akım medya; sınıf çıkarları için çoğunlukla bir araya gelmekte, ideolojik ve siyasi farklılıklar ile ekonomik çıkarlar nedeniyle ayrı düşmektedir. Ana akım medyan bir bütün olarak genellemeye tabi tutulamayacağı gibi, Türkiye'nin son 13 yılı ise ana akım medya ile siyasi iktidarın kurduğu ilişkinin hep aynı düzlemde ilerlemediği görülmüştür. Burada, sınıf bileşenlerinin ideolojik ve siyasi farklılıkları ile grupların ekonomik çıkarları belirleyici olmuştur. Tüm ana akım medyanın, işçi ölümleri haberleri gibi kurulu düzenle ilgili ve varlıklarını tehdit eden konularda ortaklaşması, sınıf çıkarlarının da ortak olduğunu göstermektedir.

İç içe geçmiş ekonomik ve siyasi ilişkilerle örülü bir sistem içinde ortaya çıkan ve faaliyet gösteren ana akım medya, siyasi iktidara ve piyasa ekonomisi koşullarına göbekten bağlıdır. Bu koşullar altında, bu kurumlarda çalışan gazeteciler üzerlerinde sermaye ve siyasi iktidarın baskısının oluşu, bu ilişkilerin doğasının bir sonucu olarak ele alınmalıdır. Marksizm ve eleştirel ekonomi politik yaklaşım; üretim araçlarını elinde bulunduran sınıfın, ideolojisi doğrultusunda düşünsel yaşamı da ürettiğini savunmakta, düşüncenin dağıtımının kontrolü sonucunda bağımlı gruplar üzerinde tahakküm kurulmaktadır. Bu noktada, üzerinde yoğunlaşılacak konu; AKP dönemi ve iktidarı ile önceki dönemlerin medyaya yönelik baskılarının karşılaştırılması ve bu baskılar sonucunda gazetecilik pratiklerinde ne gibi değişiklikler yaşandığıdır. 1990'lı yılların sonunda, hâkim sınıfın hegemonya krizine çözüm olarak iktidara gelen AKP'nin, önceki iktidarlara kıyasla, medyayı daha çok kontrol altında tuttuğu tespiti gazeteciler tarafından da doğrulanmıştır.

AKP'nin ana akım medyanın yapısını ve içeriğini yeniden organize etmede kullandığı yöntem ve süreçleri ve bu yöntem ve süreçlerin gazeteciler tarafından nasıl değerlendirildiğini analiz etmek için yola çıkan bu tezin sonucunda, ortaya koyulan temel varsayımlar doğrulanmış ve araştırma soruları yanıtlanmıştır. Gazetecilerin içinde bulundukları çalışma koşulları, ilişkiler ağı ve mesleki pratikleri göz önünde bulundurularak, aktardıkları deneyim ve gözlemlerin, objektif ve mutlak doğru olması beklenmemektedir. Elde edilen bulgular, dışarıdan yapısal olarak ele alınabilen ana akım medyaya dair, içeriden ve ilişkiler ağının ortasından gözlemler ve analizler sunulması açısından hayli önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

A) BASILI KAYNAKLAR

Adaklı, Gülseren, **Türkiye’de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2006.

Adaklı, Gülseren, “Yayıncılık Alanında Mülkiyet ve Kontrol”, **Medya Politikaları**, Der:D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk, Gülseren Adaklı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s.145-203.

Adaklı, Gülseren, “2002-2008: Türk Medyasında AKP Etkisi”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s.559-613.

Akdoğan, Yalçın, “Muhafazakâr-Demokrat Siyasal Kimliğin Önemi ve Siyasal İslamcılıktan Farkı”, **AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed. Hakan Yavuz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s.59-97.

Akşam, **Erdoğan: Milli Görüş Gömleğini 28 Şubat’ta çıkardık**, 14 Ağustos 2003.

Akşin, Sina ve Tanör, Bülent ve Boratav, Korkut, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2: Bugünkü Türkiye 1980-2003**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 2003.

Alankuş, Sevda, “Türkiye’de ‘Başka’ Bir Demokrasi İçin ‘Başka’ Bir Medya ve Habercilik”, **Uygun Adım Medya: Bir Bilinç Körleşmesi**, Ed. İncilay Cangöz, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2008, s.117-229.

Althusser, Louis, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları, 2006.

Arıboğan, Deniz Ülke, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi: Tarihsel Gelişim**, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007.

Arsan, Esra, “Yeni Türkiye’nin Sistematik Yalan Üretim Merkezi: Havuz Medyası”, **Marka Takva Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika**, Haz. Kemal İnal, Nuray Sancar, Ulaş Başar Gezgini, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2015: s.373-391.

Arsan, Esra Doğru, “Medya-Güç-İdeoloji Ekseninde Merve Kavakçı Haberlerinin İki Farklı Sunumu”, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi**, Der. Çiler Dursun, Ankara: Elips Kitapları, 2004, s.151-183.

Asa Berger, Arthur, **Media and communication research methods: an introduction to qualitative and quantitative approaches**, SAGE, 2011.

Ataay, Faruk ve Kalfa, Ceren, “Neoliberalizmin Krizi ve AKP’nin Yükselişi”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Der. Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.303-335.

Atton, Chris, **Alternative Media**, SAGE, 2002.

Avşar, Zakir, **Medyada Yoğunlaşma ve Şeffaflaşma Konularında Yasal Düzenleme, Beklentiler, Sorun Alanları**, Ankara: İletişim: Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2004, s.87-112.

Aydın, U. Uraz, “Lânetli Süreklilik / Neoliberal Militarizmden Otoriter Muhafazakârlığa Türk Medyasının Otuz Yılı, **Neoliberal Muhafazakâr Medya**, Der. U. Uraz Aydın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015, s.31-66.

Aziz, Aysel, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008.

Barlas, Canan, **Bab-ı Ali’den Çiftetelli’ye: Türk Medyasının Kartelleşme Öyküsü**, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002.

Bilgili, Can, “Medya Üretim İlişkileri ve Vicdan Hükmünün Hükümsüzlüğü”, **Medya Eleştirileri: Gelişime İlişkin Değerlendirmeler**, Der. Nesrin Tan Akbulut, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul: 2005, s.175-199.

Birdal, M. Sinan, “AKP İktidarında İdeoloji ve Hegemonya”, **Marka Takva Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika**, Haz. Kemal İnal, Nuray Sancar, Ulaş Başar Gezgin, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2015: s.48-58.

Birler, Ömür, “Liberalizm”, **Siyaset Bilimi**, Haz. Gökhan Atılğan, E.Atilla Aytekin, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s.299-315.

Bobbio, Norberto, “Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı”, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der. John Keane, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 91-117.. Çeviren eksik

Balseven, Hale ve Önder, İzzettin, “Türkiye’de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Der. Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.77-129.

Bayramoğlu Özügürlü, Sonay, “Türkiye’de Devletin Dönüşümü: Parlamenter Popülizmden Piyasa Despotizmine”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Der. Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.261-303.

Boratav, Korkut, “Toplumsal Sınıflar”, **Siyaset Bilimi**, Haz. Gökhan Atılğan, E.Atilla Aytekin, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s.29-40.

Boratav, Korkut, **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

Bostancı, Naci, **Siyaset, Medya ve Ötesi**, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

Boyd-Barret, Oliver, “Ekonomi Politik Yaklaşım”, **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Der. Levent Yaylagül, Çev. Levent Yaylagül, Ankara: Dalbaz Yayıncılık, 2006, s.1-17.

Bulut, Faik, “İslamcılık, Siyasal İslam ve İlimli İslam”, **AKP, “İlimli İslam”, Neoliberalizm**, Ed. Fikret Başkaya, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013, s.109-140.

Cankaya, Özden ve Batur Yamaner, Melike, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2006.

Cemal, Hasan, **Tank Sesiyle Uyanmak: 12 Eylül Günlüğü**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.

Ceyhan, Çağdaş, **Anaakım Medyaya Karşı Alternatif Medya: Alternatif Gazeteler Olarak Ahali ve Mülksüzler**, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İncilay Cangöz, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın Yayın Anabilim Dalı, Eylül 2008.

Chomsky, Noam, **Halkın Sırtından Kazanç**, Çev. Deniz Hakyemez, Barış Zeren, İstanbul: Om Yayınevi, 2000.s

Coşar, Simten, “AKP’nin İktidarla Dansı: Neoliberalizm ve Türk-İslam Sentezi”, **İktidarın Şiddeti: AKP’li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar**, Haz: Simten Coşar, Gamze Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s.72-91.

Curran, James, “Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme”, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Ark Kitapları, 1997, s.139-199.

Çakır, Ruşen, **Ayet ve Slogan**, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Çakır, Ruşen ve Çalmuk, Fehmi, **Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü**, İstanbul: Metis Yayınları, 2001.

Çakır, Ruşen ve Sakallı, Semih, **100 Soruda Erdoğan x Gülen Savaşı**, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Çalışlar, Oral, **12 Eylül ve Andıçlanan Gazetecilik**, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006.

Çam, Aydın ve Şanlıer Yüksel, İlke, “Türkiye’de Medyanın 2002 Sonrası Dönüşümü: Ekonomi Politik Bir Yaklaşım”, **Neoliberal Muhafazakâr Medya**, Der. U. Uraz Aydın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015, s.66-103.

Çatalbaş, Dilruba, “Broadcasting deregulation in Turkey: Uniformity within diversity”, **Media Organisations in Society**, Ed. James Curran, London: Arnold, 2000, s.126-149.

Çaylı, Emek ve Depeli, Gülsüm, **İfade Özgürlüğünün On Yılı: 2001-2011**, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, 2012.

Çoban, Savaş, “İktidar”ın Medyası”, **Medya ve İktidar: Hegemonya, Statüko, Direniş**, Haz. Esra Arsan, Savaş Çoban, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2014, s.27-53.

Çölaşan, Emin, **Kovulduk Ey Halkım Unutma Bizi**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2008.

Dağı, İhsan D., “Adalet ve Kalkınma Partisi: Güvenlik ve Meşruiyet Arayışında Kimlik, Siyaset ve İnsan Hakları Söylemi”, **AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed. Hakan Yavuz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s.121-141.

Dağtaş, Banu ve Dağtaş, Erdal, “Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak ‘Cumartesi Anneleri’ Eylemlerinin Türkiye Basınındaki Sunumu”, **Türkiye’de Sivil İtaatsizlik Toplumsal Hareketler ve Basın**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2008, s.239-278.

Danzikyan, Yetvart, “Hükümet-medya ilişkileri: Patrona sesleniş...”, **Birikim Dergisi**, Kasım 2012: sayı 283, s.88-92.

Demirkent, Nezih, **Sayfa Sayfa Gazetecilik**, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2003.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Ekonomik İstikrar Tedbirleri I: 24 Ocak 1980 ve sonrası**, Der. Nejla Gonca, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1980.

Devlet Planlama Teşkilatı, **Ekonomik İstikrar Tedbirleri, Uygulama Neticeleri**, Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1980.

Duran, Ragıp, “Dümdüz... Sessiz... Hareketsiz... Ulvî gibi Medya Nasıl Kürtaj Edilir?”, **AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed. Hakan Yavuz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s.19-31.

Engels, Friedrich, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 2000.

Engels, Friedrich, **Anti-Dühring: Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor**, Çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, Ekim 1995.

Engels, Friedrich, **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**, Çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayınları, 1999.

Engels, Friedrich, “Karl Marx’ın ‘Ekonomi Politğin Eleştirisi’, **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı** içinde, Marx, Karl, Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 2011, s.23-37.

Erdoğan, İrfan, **Pozitivist Metodoloji ve Ötesi: Araştırma Tasarımları, Niteliksel ve İstatistiksel Yöntemler**, Ankara: Erk Yayınları, 2012.

Erdoğan, İrfan ve Alemdar, Korkmaz, **Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel bir Değerlendirmesi**, Ankara: Erk Yayınları, 2010.

Dağıstanlı, Mustafa Alp, **5 Ne? 1 Kim?**, İstanbul: Postacı Yayınevi, 2014.

Friedman, Milton, **Kapitalizm ve Özgürlük**, Çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2008.

Erdoğan, İrfan, “Dördüncü Gücün İlettiği: Amerikan Örneği”, Der. Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul: AFA Yayınları, 1999, s.33-42.

Garnham, Nicholas, “Kitle İletişiminin Ekonomi Politikğine Katkısı”, **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikği**, Der. Levent Yaylagül, Çev. Levent Yaylagül, Ankara: Dalbaz Yayıncılık, 2006, s.173-187.

Garnham, Nicholas, “Ekonomi Politik ve Kültürel Çalışmalar: Uzlaşma mı Boşanma mı?”, **İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşmalar**, Der. Sevilay Çelenk, Çev. Sevilay Çelenk, Ankara: De Ki Basım Yayın, 2008, s.115-131.

Gerger, Haluk, **O Yıllar**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1987.

Golding, P. ve Murdock, G., “Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik”, **Medya, Kültür, Siyaset**, Der. Süleyman İrvan, Çev. Dilek Beybin Kejanlıoğlu, Ankara: Ark Kitapları, 1997, s.49-77.

Göle, Nilüfer, **Keşif Yolculuğu**, Hazırlayan: Zafer Özcan, İstanbul: Granada Yayınları, 2013.

Gözler, Kemal, **Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2006.

Gramsci, Antonio, **Hapishane Defterleri**, Çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları, 1986.

Gramsci, Antonio, **Hapishane Defterleri Cilt 1**, Çev. Ekrem Ekici, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011.

Gramsci, Antonio, **Modern Prens**, Çev. Pars Esin, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984.

Güngör, Nazife, **İletişim / Kuramlar ve Yaklaşımlar**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011.

Gürses, Ezgi, **28 Şubat: Demokrasi Ters Şeritte**, İstanbul: Şule Yayınları, 2012.

Hançerlioğlu, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar - Cilt 4**, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1978.

Herman, Edward S. ve Chomsky, Noam, **Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikği**, Çev. Dr. Ender Abadoğlu, İstanbul: Bgst Yayınları, Ekim 2012.

Heywood, Andrew, **Siyasi İdeolojiler**, Çev. Özgür Tüfekçi, Ankara: Adres Yayınları, 2011.

Hirsch, Joachim, **Materyalist Devlet Teorisi: Kapitalist Devlet Sisteminin Dönüşüm Süreçleri**, Çev. Levent Bakaç, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2011.

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
Hoşgör, Evren, “İslami Sermaye”, **Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP**, Haz. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü, İstanbul: Yordam Kitap, 2014, s.215-251.

İnal, M. Ayşe, **Haberi Okumak**, İstanbul: Temuçin Yayınları, 1996.

İnuğur, M. Nuri, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1992.

MÜSİAD, **İş Hayatında İslam İnsanı: İslami Duyarlılıkla Yönetilen Firmalarda Örgütsel Davranış Biçimleri**, MÜSİAD Araştırma Raporları - 9, Aralık 1994.

Kapani, Münici, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2013.

Karabay, Nahide, **Gazetecilik ve Haber: Kuramsal Bir Yaklaşımla**, İzmir: META Basım, Nisan 2002.

Karasar, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2013.

Karpat, Kemal H., **Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi**, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Kaya, A. Raşit, **İktidar Yumağı: Medya-Sermaye-Devlet**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, Şubat 2009.

Kaya, Raşit, “Neoliberalizmin Türkiye’ye Siyasal Etkileri Üzerine Değerlendirmeler ve Tartışma Ögeleri”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm, Der. Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.235-261.**

Kaya, Raşit, “Medya, Toplum, Siyaset”, Der. Korkmaz Alemdar, **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar**, İstanbul: AFA Yayınları, 1999, s.23-32.

Keane, John, **Medya ve Demokrasi**, Çev. Haluk Şahin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.

Kejanlıoğlu, D. Beybin, **Türkiye’de Medyanın Dönüşümü**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Keten, Emre Tansu, “Neoliberal Hegemonya Döneminde Medyada Emek ve Sendikal Örgütlenme”, **Neoliberal Muhafazakâr Medya**, Der. U. Uraz Aydın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015, s.225-252.

Kırmızıoğlu, Zuhal, **Siyasal İktidar ve Medya: AKP ve Doğan Medya Grubu Üzerine Bir Çözümleme**, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Gülseren Adaklı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Temmuz 2010.

Kışlalı, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2003.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2013.

Köker, Eser, **Politikanın İletişimi İletişimin Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2007.

Kurban, Dilek ve Sözeri, Ceren, **İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller**, İstanbul: TESEV Yayınları, Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi - 3, 2012.

Kuyucu, Michael, **Türkiye'de Medya Ekonomisi**, İstanbul: Esen Kitap, 2012.

Lenin, Vladimir İ., **Devlet ve Devrim**, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2009.

Locke, John, **Sivil Toplumda Devlet: Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, Çev. Hale Akman, Serdar Taşçı, İstanbul: Metropol Yayıncılık, 2002.

Lovell, Terry, "Kültürel Üretim", **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Der. Levent Yaylagül, Çev. Levent Yaylagül, Ankara: Dalbaz Yayıncılık, 2006, s.17-31.

Mahmud, Hayrullah, **Tonton Zamanı: Özal'ın Değişim Paradigması**, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2001.

Matsaganis, Matthew D., Katz, Vikki S., Ball-Rokeach, Sandra J., **Understanding Ethnic Media: Producers, Consumers and Societies**, SAGE, 2011.

Mattelart, Armand, Michele Mattelart, **İletişim Kuramları Tarihi**, Çev. Merih Zillioğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Marx, Karl, **Ekonomi Politikasının Eleştirisine Katkı**, Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 2011.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich, **Alman İdeolojisi**, Çev. Tonguç Ok, Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2013.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich, **Komünist Manifesto**, Çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 2005.

Marx, Karl, "Feuerbach Üzerine Tezler", **Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu** içinde, Çev. İsmail Yarkın, Friedrich Engels, İstanbul: İnter Yayınları, 1999, s.65-69.

Mavioğlu, Ertuğrul, **Cenderedeki Medya Tenceredeki Gazeteci**, İstanbul: İthaki Yayınları, 2012.

Miliband, Ralph ve Poulantzas, Nicos ve Laclau, Ernesto, **Kapitalist Devlet Sorunu**, Çev. Yasemin Berkman, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

Mill, John Stuart, **Hürriyet Üstüne**, Çev. M.Osman Dostel, Ankara: Liberte Yayınları, 2004.

Mosco, Vincent, **The Political Economy of Communication**, SAGE, 2009.

Mumcu, Uğur, **Alaturka Kapitalizm**, Ankara: UM:AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 2007.

Mumcu, Uğur, **24 Ocak Anayasası**, Ankara: UM:AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 2006.

Murdock, Graham, “Büyük Şirketler ve İletişim Endüstrilerinin Kontrolü”, **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Der. Levent Yaylagül, Çev. Levent Yaylagül, Ankara: Dalbaz Yayıncılık, 2006, s.61-127.

Mutlu, Erol, **İletişim Sözlüğü**, Ankara: Ark Kitapları, 1993.

Nikitin, P., **Ekonomi Politik**, Çev. Hamdi Konur, Ankara: Sol Yayınları, Temmuz 2005.

Oktay, Ahmet, **Siyasal İslama İtirazlar**, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2000.

Ölmezoğulları, Nalan, **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2008.

Öniş, Ziya, “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Ekonomi-Politikası”, **AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed. Hakan Yavuz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s.259-287.

Özer, Ömer, **Liberal Basın**, İstanbul: Literatürk, 2010.

Özgen, Murat, **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004

Özsever, Atilla, **Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Öztürk, Özgür, “Türkiye’de İslamcı Büyük Burjuvazi”, **Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP**, Haz. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet Öncü, İstanbul: Yordam Kitap, 2014, s.181-215.

Platon, **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Poulantzas, Nicos, **Devlet, İktidar, Sosyalizm**, Çev. Turhan Ilgaz, Epos Yayınları, Ankara: 2004.

Poulantzas, Nicos, **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, çev. Şen Süer, L.Fevzi Topaçoğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1992.

Punch, Keith, **Sosyal Araştırmalara Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011. Çeviren yok

Rosenthal, M. ve Yudin, P., **Materyalist Felsefe Sözlüğü**, ev. Aziz alışlar, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1972.

Rousseau, Jean-Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, ev. Vedat Günyol, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Roy, Olivier, **Siyasal İslamın İflası**, ev. Cüneyt Akalın, İstanbul: Metis Yayınları, 1995.

Ryan, Charlotte, **Prime Time Activism: Media Strategies for Grassroots Organizing**, South End Press, 1991.

Savran, Sungur, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, **Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP**, Haz. Neşecan Balkan, Erol Balkan, Ahmet nc, İstanbul: Yordam Kitap, 2014, s.53-143.

Sayılğan, Emine, “Medya Sahipliğinde Küresel ve Yerel Gruplar”, **Medya Eleştirileri: Gelişime İlişkin Değ erlendirmeler**, Der. Nesrin Tan Akbulut, Beta Basım Yayın Dağı tım, İstanbul: 2005, s.115-125.

Sazak, Derya, **Batsın Böyle Gazetecilik**, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2014.

Serter, Nur, **Dinde Siyasal İslam Tekeli**, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1997.

Sever, Ahmet, **Abdullah Gül ile 12 Yıl**, İstanbul: Doğan Kitap, 2015.

Smith, Adam, **Milletlerin Zenginliğı**, ev. Haldun Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Kasım 2006.

Smythe, Dallas, “On the Audience Commodity and its Work”, **Media and Cultural Studies**, Ed. Meenakshi Gigi Durham ve Douglas M. Kellner, Blackwell, 2006, s.230-257.

Sönmez, Mustafa, **Filler ve imenler: Medya ve Finans Sektöründe Doğan/Anti-Doğan Savaşı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Sönmez, Mustafa, **Türkiye Ekonomisinde Bunalım: 24 Ocak Kararları ve Sonrası**, İstanbul: Belge Yayınları, 1980.

Sönmez, Mustafa, **Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı**, İstanbul: Yordam Kitap, 2010.

Sönmez, Sinan, “Türkiye Ekonomisinde Neoliberal Dönüşüm Politikaları ve Etkileri”, **Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm**, Der. Nergis Mtevellioğ lu, Sinan Sönmez, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.25-77.

Sözeri, Ceren, “Dönüşen Medya Değişmeyen Sorunlar”, **Medya ve İktidar: Hegemonya, Statüko, Direniş**, Haz. Esra Arsan, Savaş Çoban, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2014, s.70-86.

Sözeri, Ceren ve Güney, Zeynep, **Türkiye’de Medyanın Ekonomi Politikası: Sektör Analizi**, İstanbul: TESEV Yayınları, Demokratikleşme Programı Medya Raporları Serisi - 2, 2011.

Sözeri, Ceren, **Türkiye’de Medya-İktidar İlişkileri: Sorunlar ve Öneriler**, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 2015.

Stevenson, Nick, **Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi**, Çev. Göze Orhon, Barış Engin Aksoy, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2006.

Şengül, H.Tarık, “İktidar, **Siyaset Bilimi**, Haz. Gökhan Atılğan, E.Attila Aytekin, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s.41-54.

Tanilli, Server, **İslam Çağımıza Yanıt Verebilir Mi?**, İstanbul: Say Yayınları, 1991.

Tanilli, Server, **Uygarlık Tarihi**, İstanbul: Adam Yayınları, Ekim 2002.

Tanör, Bülent ve Korkut Boratav ve Sina Akşin, **Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-1995**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.

Tiftikçi, Osman, “Türkiye’deki En Büyük “Cemaat” Devlet Dindarlığı Üzerine”, **AKP, “İlmli İslam”, Neoliberalizm**, Ed. Fikret Başkaya, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013, s.140-166.

Tepe, Sultan, “İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları”, **AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed. Hakan Yavuz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s.141-183.

Topuz, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.

Tokgöz, Oya, **Temel Gazetecilik**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2013.

Trager, Robert ve Dickerson, Donna L., **Yirmibirinci Yüzyılda İfade Hürriyeti**, Çev. A.Nuri Yurdusev, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 2003.

Turan, Erol, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul: Palet Yayınları, 2011.

Uzgel, İlhan, “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s.11-40.

Uzun, Ruhdan, “Yandaş Gazete(çi)”, **Marka Takva Tuğra: AKP Döneminde Kültür ve Politika**, Haz. Kemal İnal, Nuray Sancar, Ulaş Başar Gezgin, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2015: s.391-396.

Vergara, Francisco, **Liberalizmin Felsefi Temelleri: Liberalizm ve Etik**, Çev. Bülent Arıbaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Wallerstein, Immanuel, **Liberalizmden Sonra**, Çev. Erol Öz, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

Wasko, Janet, “Hollywood’taki ‘Yeni’ Teknolojiler Hakkında Bu Kadar ‘Yeni’ Olan Nedir? İletişimin Ekonomi Politikası İncelemesinin Bir Örneği”, **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Der. Levent Yaylagül, Çev. Levent Yaylagül, Ankara: Dalbaz Yayıncılık, 2006, s.187-213.

Yalçinkaya, Ayhan, “Büyük Sokratesçi Okullar ve Siyaset”, **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s. 91-153.

Yalman, Galip, “Devlet”, **Siyaset Bilimi**, Haz. Gökhan Atılğan, E.Attila Aytekin, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s.69-86.

Yalman, Galip, “AKP Döneminde Söylem ve Siyaset: Neyin Krizi?”, **İktidarın Şiddeti: AKP’li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar**, Haz.: Simten Coşar, Gamze Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s.23-47.

Yankaya, Dilek, **Yeni İslami Burjuvazi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Yavuz, Hakan, “Türkiye’de İslami Hareketin Dönüşümünde Yeni Burjuvazinin Rolü”, **AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri**, Ed. Hakan Yavuz, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010, s.7-31.

Yaylagül, Levent, **Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.

Yaylagül, Levent, “Kapitalizm, Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji”, **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Der. Levent Yaylagül, Ankara: Dalbaz Yayıncılık, 2006, s.289-327.

Yaylagül, Levent ve Dağtaş, Erdal, “Kapitalizm, Medya, Popüler Kültür ve İdeoloji”, **Kitle İletişiminin Ekonomi Politikası**, Der. Levent Yaylagül, Ankara: Dalbaz Yayıncılık, 2006, s.327-349.

Yetiş, Mehmet, “Hegemonya”, **Siyaset Bilimi**, Haz. Gökhan Atılğan, E.Attila Aytekin, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s.87-99.

Yılmaz, Berna, “Siyasal İslam’dan AKP İktidarına İslamcı Burjuvazi ve Demokrasi: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **İktidarın Şiddeti: AKP’li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar**, Haz.: Simten Coşar, Gamze Yücesan-Özdemir, İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s.91-113.

Yücesan-Özdemir, Gamze, “Küresel İletişim Çağı: Egemen Yaklaşım Versus Ekonomi Politik Yaklaşım”, **Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi: Ekonomi Politik Yaklaşımlar**, Der. Selda Bulut, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2009, s.15-46.

Zabcı, Filiz, “Thomas Hobbes: Devlet ya da ‘Ölümlü Tanrı’ya Övgü”, **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, Ed. Mehmet Ali Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.427-457.

Zileli, Gün, “AKP’nin Yedek Gücü: Muhafazakâr Liberalizm”, **AKP, “İlmli İslam”, Neoliberalizm**, Ed. Fikret Başkaya, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2013, s.206-223.

B) ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Akın, Doğan, **A’dan Z’ye Ertuğrul Özkök operasyonu...**, 29.12.2009, <http://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/adan-zye-ertugrul-ozkok-operasyonu>,1399, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Akşam, **Yerli üretim BMC ordunun emrinde**, 23.04.2009, http://aksam.medyator.com/2009/04/23/haber/ekonomi/1557/yerli_uretim_bmc_ordunun_emrinde.html, Erişim tarihi: 30.06.2015.

AK Parti 2002 Seçim Beyannamesi, <http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar>, Erişim tarihi: 25.03.2015.

AK Parti 2002 Genel Seçimleri, <http://www.akparti.org.tr/site/secimler/2002-genel-secim>, Erişim tarihi: 28.05.2015.

Al Jazeera, **Portre: Hakan Fidan**, 11.03.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-hakan-fidan>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Albayrak Tarihçe, <http://www.albayrak.com.tr/Kurumsal/Tarihce>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Albayrak Sektörler ve Şirketler, <http://www.albayrak.com.tr/SektorSirket>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Albayrak Medya Grubu, <http://www.albayrakmedya.com/>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Altaylı, Fatih, **Secde bile ederim, ayıpsa benim ayıbım**, 04.06.2013, <http://www.haberturk.com/yazarlar/fatih-altayli/849765-secde-bile-ederim-ayipsa-benim-ayibim>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Alp, Helin, **“Sırt Sıvazlama veya Şirin Görünme Derdim Hiç Olmadı”**, 03.06.2011, <https://bianet.org/bianet/siyaset/130499-sirt-sivazlama-veya-sirin-gorunme-derdim-hic-olmadi>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Arkitera, **İşadamı Aydın Doğan İstanbul Hilton’u 255 milyon dolara aldı**, 21.03.2006, <http://v3.arkitera.com/h7838-isadami-aydin-dogan-istanbul-hilton-u-255-milyon-dolara-aldi.html>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Arsan, Esra, **“Amiral” Ertuğrul Özkök’ün Ardından**, 31.12.2009, <http://bianet.org/bianet/toplum/119208-amiral-ertugrul-ozkok-un-ardindan>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

ATV Künye, <http://www.atv.com.tr/kunye>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Başyurt, Erhan, **Türkiye gündemine bomba gibi düşecek şok veriler ortaya çıktı**, 14.02.2014, <http://www.bugun.com.tr/gundem/iste-sok-veriler-haberi/973576>, Erişim tarihi: 22.05.2015.

Baycar, Nilay, **Turkish Democracy Under the Justice and Development Party (JDP)**, 2002-2014 (28.08.2014), http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2488833, Erişim Tarihi: 16.06.2015.

Bayramoğlu, Ali, **Derin devlet avı ve yandaşlık meselesi**, 24.09.2008, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/alibayramoglu/derin-devlet-avi-ve-yandaslik-meselesi8230-12961>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

BBC Türkçe, **BBC Türkçe Editörü'nden okurlara: Selin Girit'in Twitter mesajları hakkında**, 28.06.2013, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130628_nisancioglu_blog_selingirit, Erişim tarihi: 26.07.2015.

BBC Türkçe, **10 soruda: 17-25 Aralık operasyonları**, 16.12.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141212_17_25_aralik_operasyonu_nel_er_oldu_10_soruda, Erişim tarihi: 25.07.2015.

BDDK: **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumundan: Basın Açıklaması**, 19.06.2002, http://www.tmsf.org.tr/documents/ilanlar/tr/19062002_bddk.htm, Erişim tarihi: 10.06.2015.

BDDK: **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan: Yapı Kredi Bankası Yönetim Kuruluna Atamalar**, 19.06.2002, http://www.tmsf.org.tr/documents/ilanlar/tr/19062002_bddk_2.htm, Erişim tarihi: 10.06.2015.

Beyaz Gazete, **Osman Gökçek tek parti dönemi gerçeklerini açıkladı**, 12.02.2015, <http://beyazgazete.com/haber/2015/2/12/osman-gokcek-tek-parti-donemi-gerceklerini-acikladi-2543789.html>, Erişim tarihi: 07.07.2015.

Berberoğlu, Enis, **Şemdinli'de tek başına**, 02.09.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/21362872.asp>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Bianet, **Ertuğrul Özkök "Amirallığı" Bıraktı, İş İnsanlığını Sürdürecektir**, 29.12.2009, <http://bianet.org/bianet/medya/119173-ertugrul-ozkok-amiralligi-birakti-is-insanligini-surdurecek>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Bianet, **Hürriyet'in Mursi Haberine Suç Duyurusu**, 21.05.2015, <http://bianet.org/bianet/medya/164692-hurriyet-in-mursi-haberine-suc-duyurusu>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Bianet, **Mahkemeden Doğan Grubuna Vergi Cezası Çıktı, Şirket Temyize Gidiyor**, 19.08.2010, <http://bianet.org/bianet/medya/124256-mahkemeden-dogan-grubuna-vergi-cezasi-cikti-sirket-temyize-gidiyor>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Bianet, **“#Cesaretin Var mı Yaşayan Tarihe?”**, 05.07.2013, <http://www.bianet.org/bianet/medya/148244-cesaretin-var-mi-yasayan-tarihe>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Bianet, **Milletvekili Olmak İsteyen Gazeteciler**, 04.03.2015, <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/162770-milletvekili-olmak-isteyen-gazeteciler>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Bianet, **Şener: “Hrant için Adalet için”; Şık: “Dokunan Yanar!”**, 03.03.2011, <http://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/128320-sener-hrant-icin-adalet-icin-sik-dokunan-yanar>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Bianet, **RSF, Beş Ajansın Ortak Deklarasyonu İçin Ne Dedi?**, 27.10.2011, <https://m.bianet.org/bianet/diger/133682-rsf-bes-ajansin-ortak-deklarasyonu-icin-ne-dedi>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Bianet, **Gazeteci Devletin Sözcüsü Değil, Gözlemcisidir**, 21.10.2011, <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/133558-gazeteci-devletin-sozcusu-degil-gozlemcisidir>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Bianet, **Al Jazeera 15 Gazeteciyi İşten Çıkardı**, 06.11.2013, <https://bianet.org/bianet/medya/151105-al-jazeera-15-gazeteciyi-isten-cikardi>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Bianet, **Başbakan Beğenmedi: Akreditasyon İçin Başka Muhabir Gönderin!**, 27.11.2008, <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/111106-basbakan-begenmedi-akreditasyon-icin-baska-muhabir-gonderin>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Bianet, **Habercinin Üç Aylık “Gezi Direnişi”**, 10.10.2013, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/150514-habercinin-uc-aylik-gezi-direnisi>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Birgün, **Yandaşlığa ödül İhlazede mağdur**, 25.12.2014, <http://www.birgun.net/haber-detay/yandasliga-odul-ihlaszede-magdur-73090.html>, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Birgün, **TRT’nin yeni medya müdürü din öğretmeni oldu!**, 22.06.2015, <http://www.birgun.net/haber-detay/trt-nin-yeni-medya-muduru-din-ogretmeni-oldu-83283.html>, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Birgün, **Hürriyet gazetesi hakkında tutuklama talebiyle suç duyurusu**, 20.05.2015, <http://www.birgun.net/haber-detay/hurriyet-gazetesi-hakkinda-tutuklama-talebiyle-suc-duyurusu-81350.html>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Bloomberg HT, **Karamehmet: Medyaya girmek en büyük hatam oldu**, 10.02.2012, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1079875-karamehmet-medyaya-girmek-en-buyuk-hatam-oldu>, Erişim tarihi: 01.07.2015.

Bozkurt, Turhan, **İhlas Finans'taki kirli ittifak**, 09.01.2015, http://www.zaman.com.tr/yazarlar/turhan-bozkurt/ihlas-finanstaki-kirli-ittifak_2269662.html, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Bugün, **Deniz Feneri e. V. davasında sanıklara ceza verilmedi**, 13.05.2015, <http://www.bugun.com.tr/son-dakika/deniz-feneri-e-v-davasinda--haberi/1640325>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Bugün, **Enis Berberoğlu: Hürriyet Erdoğan'a sessiz kalınca ciğerime oturdu**, 10.05.2015, <http://www.bugun.com.tr/gundem/sopayla-girdi-haberi/1633385>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Chomsky, Noam, **What Makes Mainstream Media Mainstream**, From a talk at Z Media Institute June 1997, [http://web4.uwindsor.ca/users/w/winter/Winters.nsf/831fc2c71873e46285256d6e006c367a/7ec3f534607c6c8585257074006f77ee/\\$FILE/chomsky_mainstream_media.pdf](http://web4.uwindsor.ca/users/w/winter/Winters.nsf/831fc2c71873e46285256d6e006c367a/7ec3f534607c6c8585257074006f77ee/$FILE/chomsky_mainstream_media.pdf), Erişim tarihi: 05.02.2015.

Ciner Grubu web sitesi, <http://www.cinergroup.com.tr/>, Erişim tarihi: 10.06.2015.

CNN Türk, **Sabah ve ATV Kalyon'a satıldı**, 20.12.2013, <http://www.cnnturk.com/ekonomi/sirketler/sabah-ve-atv-kalyona-satildi>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

CNN Türk, **Doğan Holding'e rekor ceza**, 18.02.2009, <http://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/sirketler/02/18/dogan.holdinge.rekor.ceza/514295.0/>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

CNN Türk, **17 Aralık yolsuzluk ve rüşvet operasyonunun gün gün gelişimi...**, 24.03.2014, <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/17-aralik-yolsuzluk-ve-rusvet-operasyonunun-gun-gun-gelisimi>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

CNN Türk TV, <http://tv.cnnturk.com/>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Connectedvivaki.com, **Gazetelerin Temmuz Ayı Tiraj Bilgileri**, <http://www.connectedvivaki.com/gazetelerin-temmuz-ayi-tiraj-bilgileri-3/>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Connectedvivaki.com, **1-15 Ağustos 2015 TV Verileri**, <http://www.connectedvivaki.com/1-15-agustos-2015-tv-verileri/>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Cumhuriyet, **İşte Sancak'ın Erdoğan'a ana, baba ve çocuklarını feda etmesinin nedeni**, 12.05.2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/274573/iste_Sancak_in_Erdogan_a_ana__baba_ve_cocuklarini_feda_etmesinin_nedeni.html, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Cumhuriyet, **Telekinezi 'Yiğit' fedailiğe soyundu: Ben ölmeden Erdoğan'a kimse dokunamaz**, 20.05.2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/280313/Telekinezi__Yigit__fedailige_s

oyundu__Ben_olmeden_Erdogan_a_kimse_dokunamaz.html, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Cumhuriyet, **TRT, dış yapımlara servet ödemiş!**, 06.08.2013, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/438162/TRT__dis_yapimlara_servet_ode_mis__.html, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Cumhuriyet, **Selahattin Demirtaş'tan TRT ve RTÜK hakkında suç duyurusu**, 14.07.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/94365/Selahattin_Demirtas_tan_TRT_v_e_RTUK_hakkinda_suc_duyurusu.html, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Cumhuriyet, **Medya Mahallesi'ne şok!**, 11.02.2013, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/403368/Medya_Mahallesi_ne_sok_.html, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Cumhuriyet, **Bir ses kaydı daha Alo Fatih 11: "Ula sen kimsin ki!"**, 24.03.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/53821/Bir_ses_kaydi_daha_Alo_Fatih_11__Ula_sen_kimsin_ki__.html, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Cumhuriyet, **Silahları MİT taşıdı, soruşturma Cumhuriyet'e açıldı**, 29.05.2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/287703/Silahlari_MiT_tasidi__sorusturma_Cumhuriyet_e_acildi.html, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Cumhuriyet, **Hakim ve savcılardan gazeteciye intikam davası**, 23.06.2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/305163/Hakim_ve_savcılardan_gazeteciye_intikam_davasi.html, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Çakır, Bawer, **"Hürriyet, Nihayet Hidayete Erdi"**, 04.09.2009, <http://bianet.org/bianet/toplum/116857-hurriyet-nihayet-hidayete-erdi>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Çalık Holding Üst Yönetim, <http://www.calik.com.tr/kurumsal/ustyonetim>, Erişim tarihi: 01.07.2015.

Çukurova Holding, <http://www.cukurova.com.tr/>, Erişim tarihi: 14.07.2015.

Deloitte, **Dünyanın En Renkli Ekranı: Türkiye'de Dizi Sektörü**, Ağustos 2014, <http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media-telecommunications/tr-media-tv-report.pdf>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Demirören Holding, <http://www.demiroren.com.tr/tr/>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Diken.com.tr, **9 Soruda Sabah-atv satışı**, 13.02.2014, <http://www.diken.com.tr/9-soruda-sabah-atv-satisi/>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Diken.com.tr, **Erdoğan, Doğan grubuna yüklendi: Avucunu yalarsın!**, 17.05.2015, <http://www.diken.com.tr/erdogan-dogan-grubuna-yuklendi-avucunu-yalarsin/>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Diken.com.tr, **Erdoğan'ı eleştiren Hürriyet'e yanıt Davutoğlu'ndan geldi: Yerini yurdunu bil!**, 19.05.2015, <http://www.diken.com.tr/erdogani-elestiren-hurriyete-yanit-davutoglundan-geldi-yerini-yurdunu-bil/>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Diken.com.tr, **9 Soruda Mehmet Fatih Saraç**, 07.02.2014, <http://www.diken.com.tr/9-soruda-mehmet-fatih-sarac/>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Diken.com.tr, **Kürt haber kaynakları karartıldı: Mahkeme kararıyla erişim engeli**, 25.07.2015, <http://www.diken.com.tr/kurt-haber-kaynaklari-karartildi-mahkeme-karariyla-erisim-engeli/>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Diken.com.tr, **'Son fedai' Yiğit Bulut: İki silahım var, ben ölmeden Erdoğan'a kimse dokunamaz**, 20.05.2015, <http://www.diken.com.tr/son-fedai-yigit-bulut-iki-silahim-var-ben-olmeden-cumhurbaskanina-kimse-dokunamaz/>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Doğan Holding web sitesi, <http://www.doganholding.com.tr/>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Doğan, Yasin, **Yolun açık olsun Büyük Usta**, 28.08.2014, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/yasindogan/yolun-acik-olsun-buyuk-usta-55572>, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Doğuş Grubu web sitesi, <http://www.dogusgrubu.com.tr/>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Dördüncü Kuvvet Medya, **Doğuş Grubu'nda Yeniden Yapılanma!**, 04.07.2013, <http://www.dorduncukuvvet.com/medya-haber/5447-dogus-grubunda-yeniden-yapilanma-kim-hangi-goreve-getirildi.html>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Duran, Ragıp, **Star Satıldı: Hayırsız Olsun!**, 27.09.2005, <http://bianet.org/bianet/medya/67818-star-satildi-hayirsiz-olsun>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Dündar, Can, **Havuzda paralar böyle depolandı**, 07.08.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/103021/Havuzda_paralar_boyle_depola_n.html, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Ece Temelkuran web sitesi, **Habertürk'teki işine son verilmesinin ardından Ece Temelkuran Al Akhbar'dan Matthew Cassel'e konuştu**, <http://www.ecetemelkuran.com/kategori/haberler/28951/ece-temelkuran-al-akhbar-dan-matthew-cassel-e-konustu>, Erişim tarihi: 27.06.2015.

Evin, Mehveş, **Dağdaki plastik çiçekler**, 03.09.2012, <http://www.milliyet.com.tr/dagdaki-plastik-cicekler/gundem/gundemyazardetay/03.09.2012/1590345/default.htm>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Fethullah Gülen web sitesi, **The Wall Street Journal'ın Gülen Röportajı: Gördüğüm Şeyler Yakışksız ve Çirkindi**, <http://tr.fgulen.com/content/view/18467/11/>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Gazeteciler Online, **İşte AA'daki kıyım ve kadrolaşma!**, 28.10.2012, <http://www.gazetecileronline.com/newsdetails/8104-/GazetecilerOnline/iste-aa39daki-kiyim-ve-kadrolasma>, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Gazeteciler.com, **Fehmi Kuru Hürriyet'in Şemdinli fotosunu topa tuttu!**, 03.09.2012, <http://www.gazeteciler.com/tv-haber/fehmi-kuru-hurriyetin-semdinli-fotosunu-topa-tuttu-55741h.html>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Geerdink, Frederike, **9 Soruda Roboski katliamı**, 27.12.2014, <http://www.diken.com.tr/9-soruda-roboski-katliami/>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Gerçek Gündem, **Hürriyet çalışanlarına hükümet ayarı**, 09.08.2014, <http://www.gercekgundem.com/medya/62351/hurriyet-calisanlarina-hukumet-ayari>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Gerçek Gündem, **NTV'de görev değişiklikleri**, 07.09. 2009, <http://arsiv.gercekgundem.com/?p=216575>, Erişim tarihi: 10.07.2015.

Güven, Ayşegül Akyarlı, **AKP ve TUSİAD'ın gergin ilişkisinin 12 yıllık tarihi**, 17.09.2014, <http://www.wsj.com.tr/articles/SB11828383211784233876504580159330516640888>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Habertürk, **Doğan 940 milyona anlaştı 5 milyarlık borcunu sildi**, 18.05.2011, <http://www.haberturk.com/ekonomi/para/haber/631766-dogan-940-milyona-anlasti-5-milyarlik-borcunu-sildi>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Habertürk, **Seçim Sonuçları**, <http://www.haberturk.com/secim>, Erişim tarihi: 28.05.2015

Habertürk, **“Yürüyen Kale” TSK'nın emrinde**, 04.06.2010, <http://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/520590-yuruyen-kale-tsknin-emrinde-galeri>, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Habertürk, **Batık bankacı Erol Aksoy neden imtiyazlı?**, 30.06.2014, <http://www.haberturk.com/ekonomi/ekonomi/haber/963572-batik-bankaci-erol-aksoy-neden-imtiyazli>, Erişim tarihi: 01.07.2015.

Habertürk, **Erdoğan medya yöneticileri ile görüştü!**, 19.10.2011, <http://www.haberturk.com/medya/haber/680967-erdogan-medya-yoneticileri-ile-gorustu>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Hakan, Ahmet, **Enver Ören'e dair birkaç şey**, 25.02.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/22676898.asp>, Erişim tarihi: 07.05.2015.

Hrant Dink Vakfı, <http://www.hrantdink.org/?HrantDink=10&Lang=>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Hürriyet, **Deniz Feneri e.V'de Akman ve Karaman'la birlikte 4 kişi tutuklandı**, 11.07.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/18221554.asp>, Erişim tarihi: 05.05.2015.

Hürriyet, **Star'da ortaklık yine değişti,** 03.10.2014,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27316114.asp>, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Hürriyet, **AKP ve MHP fire verdi mi,** 09.02.2008,
http://www.hurriyet.com.tr/gundem/8198145.asp?gid=229&sz=%3C%=xa_haber%3E, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Hürriyet, **Ceylan'ın davası,** 09.06.1998,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-22953>, Erişim tarihi: 05.05.2015.

Hürriyet, **Tayyip turizmi,** 01.04.1999,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-70796>, Erişim Tarihi: 27.05.2015.

Hürriyet, **'Sabah-atv ihalesine girme' dediğiniz işadamını açıklayın,** 21.05.2008,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/8986679.asp>, Erişim tarihi: 02.07.2015.

Hürriyet, **Karamehmet'i 'Bozüyük Zirvesi' mi kurtarıyor,** 01.02.2003,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=125313>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Hürriyet, **Sabah ve ATV Kalyon'a satıldı,** 20.12.2013,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25407253.asp>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Hürriyet, **Gezi Parkı'ndaki 'kavga'nın sebebi AVM planı,** 31.05.2013,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23405125.asp>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Hürriyet, **Nihat Özdemir: "Medya gücüne ihtiyaç duyduk",** 30.07.2013,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/24423714.asp>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Hürriyet, **Tayyip Bey Toprak'ın 'batık banka zirvesi'nde,** 08.10.2002,
<http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=102238>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Hürriyet, **Türk basınının amiral gemisi Hürriyet'te Sedat Ergin dönemi,** 27.08.2014,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27075108.asp>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Hürriyet, **Berberoğlu veda etti,** 10.08.2014,
<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/26975186.asp>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Hürriyet, **Sayın Cumhurbaşkanı'na sesleniyoruz,** 19.05.2015,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/29042781.asp>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Hürriyet, **Beytüşşebap'ta çatışma: 10 şehit,** 03.09.2012,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21369355.asp>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Hürriyet, **Dinç Bilgin tutuklandı,** 02.04.2001,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=-235270>, Erişim tarihi: 06.06.2015.

Hürriyet, **Sabah-ATV Çalık Grubu'na satıldı**, 05.12.2007, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/7814793.asp>, Erişim tarihi: 10.06.2015.

Hürriyet, **TMSF, 10 şirkete daha el koydu**, 25.05.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23363668.asp>, Erişim tarihi: 01.07.2015.

Hürriyet, **Bülent Arınç'tan sarsıcı açıklamalar!** (Bülent Arınç kimdir?), 23.03.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28533972.asp>, Erişim tarihi: 21.05.2015

Hürriyet, **Adalet ve Kalkınma Partisi kuruldu**, 14.08.2001, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10017>, Erişim Tarihi: 27.05.2015.

Hürriyet, **Mustafa Karaalioglu NTV ile anlaştı**, 11.12.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27755316.asp>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Hürriyet, **Meclis'te dört bakan için kurulan komisyona yayın yasağı**, 26.11.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27652809.asp>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Hürriyet, **MİT TIR'ları haberine yayın yasağı**, 31.05.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/29145783.asp>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Hürriyet, **CHP Parti Meclisi seçimi sonuçları açıklandı**, 07.09.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27157622.asp>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Hürriyet, **Emre Uslu'dan 'Fuat Avni' açıklaması**, 16.02.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28212963.asp>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Hürriyet, **Birsen Altaylı'nın sorusuna Başbakan Erdoğan'dan sert cevap**, 03.06.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23425439.asp>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

İHA, **Genelkurmay'dan yayın yasağı**, 16.10.2008, <http://www.ihha.com.tr/haber-genelkurmaydan-yayin-yasagi-38385/>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

İhlas Holding, <http://www.ihlas.com.tr/>, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Feza G-azetecilik, <http://ik.zaman.com.tr/ik/mainAction.action>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

İnan, Ercan, **Sabah-atv kredisi kötü örnek sayıldı, Türkiye yolsuzlukta kırık not aldı**, 12.02.2009, <http://www.gazetevatan.com/ercan-inan-223089-yazar-yazisi-sabah-atv-kredisi-kotu-ornek-s, ayildi--turkiye-yolsuzlukta-kirik-not-aldi/>, Erişim tarihi: 02.07.2015.

İnan, Ercan, **'Emine hanım Medical Park'ların gizli ortağı' efsanesine hastanenin sahibinden yorum**, 07.07.2011, <http://www.gazetevatan.com/ercan-inan-387503-yazar-yazisi--emine-hanim-medical-park-larin-gizli-ortagi--efsanesine-hastanenin-sahibinden-yorum-/>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Kalyon Grup web sitesi, <http://www.kalyongrup.com/>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Kanal 7 Künye Bilgileri, <http://www.kanal7.com/kunye-bilgileri>, Erişim tarihi: 07.07.2015.

Kantarıcı, Cevher, **“Ya gazeteni kapatırsın!”**, 01.06.2013, <http://www.yurtgazetesi.com.tr/ya-gazeteni-kapatirsin-makale,4620.html>, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Karaaliolu, Mustafa, **Ergenekon’un, laikçilerin, cemaatin, marjinal solun medyası olsun ama yüzde 50’nin olmasın, öyle mi?**, 10.02.2014, <http://haber.star.com.tr/yazar/ergenekonun-laikcilerin-cemaatin-marjinal-solun-medyasi-olsun-ama-yuzde-50nin-olmasin-oy-le-mi/yazi-840890>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Karaaliolu, Mustafa, **Tayyip Erdoğan’ın penceresinden-2: Kutan’a Edebalı çağrısı: Beysin! Bütünlemek sana**, 13.01.2001, <http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/mustafakaraaliolu/tayyip-erdoganin-penceresinden-2-kutana-edebali-cagrisi-beysin-butunlemek-sana-45864>, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Karataş, Yusuf, **Çalık’ı nasıl bilirsiniz?**, 09.02.2015, <http://www.evrensel.net/yazi/73360/caliki-nasil-bilirsiniz>, Erişim tarihi: 01.07.2015.

Kaya, A. Raşit, **Türkiye’de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi**, <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/akaya.htm>, Erişim Tarihi: 22.08.2015.

Korkut, Tolga, **“Hilton’u Doğan’dan Erdoğan Değil, Mimarlar Odası Korudu”**, 08.09.2008, <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/109575-hilton-u-dogan-dan-erdogan-degil-mimarlar-odasi-korudu>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Koza Holding, <http://www.kozaipekholding.com/>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Kuburlu, Ceyhan, **Patron konuştu: 2015’te başlarız**, 05.11.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27517342.asp>, Erişim tarihi: 14.07.2015.

MediaCat, **Medya Derneği kuruldu**, 23.03.2010, <http://www.mediacaonline.com/medya-dernegi-kuruldu/>, Erişim tarihi: 07.07.2015.

Medyatava, **Anadolu Ajansı’nda Kadrolaşma İddiası**, 25.09.2012, http://www.medyatava.com/haber/anadolu-ajansi-nda-kadrolasma-iddiasi_652, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Medyatava, **Kenan Tekdağ Açıkladı: Ece Temelkuran Habertürk’ten Neden Gönderildi?**, 25.09.2012, http://www.medyatava.com/haber/kenan-tekdag-acikladi-ece-temelkuran-haberturkten-neden-gonderildi_72570, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Medya Derneği, <http://www.medyadernegi.org/>, Erişim tarihi: 07.07.2015.

Milliyet, **Erdoğan'a 10 ay hapis**, 22.04.1998, <http://www.milliyet.com.tr/1998/04/22/siyaset/siy00.html>, Erişim Tarihi: 27.05.2015.

Milliyet, **'Bu kadar sorumsuz bir çaba görmedim'**, 21.05.2008, <http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&KategoriID=3&ArticleID=546657>, Erişim tarihi: 02.07.2015.

Milliyet, **Milliyet ve Vatan gazetelerinin satışı tamamlandı**, 03.05.2011, <http://www.milliyet.com.tr/milliyet-ve-vatan-gazetelerinin-satisi-tamamlandi/ekonomi/ekonomidetay/03.05.2011/1385554/default.htm>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Milliyet, **Organize Şube'den Karacan operasyonu**, 09.02.2012, <http://www.milliyet.com.tr/organize-subeden-karacan-operasyonu/gundem/gundemdetay/09.02.2012/1499745/default.htm>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Milliyet, **İhaleci firmayız, seviyoruz bu işi**, 20.01.2008, <http://www.milliyet.com.tr/ihaleci-firmayiz--seviyoruz-bu-isi/ekonomi/haberdetayarsiv/20.01.2008/234772/default.htm>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Milliyet, **Uzan'a 'Bir haftada villanı boşalt' talimatı**, 15.02.2004, <http://www.milliyet.com.tr/2004/02/15/ekonomi/eko01.html>, Erişim tarihi: 03.06.2015.

Milliyet, **Çukurova ve Kepez'e el kondu**, 13.06.2003, <http://www.milliyet.com.tr/2003/06/13/ekonomi/aeko.html>, Erişim tarihi: 03.06.2015.

Milliyet, **NTV'den Banu Güven açıklaması**, 18.07.2011, <http://www.milliyet.com.tr/ntv-den-banu-guven-aciklamasi/gundem/gundemdetay/18.07.2011/1415852/default.htm>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Milliyet, **Mehmet Baransu tutuklandı**, 02.03.2015, <http://www.milliyet.com.tr/mehmet-baransu-tutuklandi-gundem-2021830/>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Milliyet, **Dağlıca davası ile ilgili yayın yasağı çıktı**, 01.02.2008, <http://www.milliyet.com.tr/2008/02/01/son/sontur28.asp>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

NTV, **Karamehmet'e 'zimmet'ten 11 yıl hapis**, 10.02.2010, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25056017>, Erişim tarihi: 01.07.2015.

NTV, **Yeni RTÜK Başkanı Zahid Akman**, 17.07.2005, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/333207.asp>, Erişim tarihi: 05.05.2015.

NTV, **2002 Genel Seçimleri**, <http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/>, Erişim tarihi: 03.06.2015.

NTV, **Salıpazarı İhalesi 702 milyon dolara Doğuş'un**, 16.05.2013, <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/salipazarı-ihalesi-702-milyon-dolara-dogusun>, YTILOqW-s0Oq_XGo0vFxfkw, Erişim tarihi: 12.07.2015.

NTV, **Metrolar birbirine bağlanacak**, 14.06.2012, <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/metrolar-birbirine-baglanacak%2csYIJiRzuD0KIwdX2sCcs8w>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

NTV, **Erdoğan'dan İmamın Ordusu yanıtı**, 13.04.2011, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogandan-imamin-ordusu-yaniti>, 2I4kBAY4IUuzJml8a8oSOQ, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Odatv.com, **Hürriyet'ten Yılmaz Özdil açıklaması**, 15.08.2014, <http://odatv.com/n.php?n=hurriyetten-yilmaz-ozdil-aciklamasi-1508141200>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Odatv.com, **Kanal 24-Star gazetesini aldı ve sattı şimdi Skytürk ve Akşam'ı aldı**, 22.11.2013, http://odatv.com/mob_n.php?n=kanal-24-star-gazetesini-aldi-ve-satti-simdi-skyturk-ve-aksami-aldi--2211131200, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Odatv.com, **Nuray Mert'e Namert Dedi**, 03.06.2011, <http://odatv.com/n.php?n=nuray-merte-namert-dedi-0306111200>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Odatv.com, **İşte Ergenekon'un Gazeteci/Yazar Sanıkları**, 25.03.2011, <http://odatv.com/n.php?n=iste-ergenekonun-gazeteciyazar-saniklari-2503111200>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Önderoğlu, Erol, **Hükümete Yakın Gazeteler Erdoğan'ın Boykot Önerisini Önemsemedi**, 19.09.2008, <http://www.bianet.org/bianet/medya/109823-hukumete-yakin-gazeteler-erdogan-in-boykot-onerisini-onemsemedi>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Önderoğlu, Erol, **Üç Ayın Bilançosu: Ses Kayıtları'nda Medyaya Kaç Müdahale Oldu?**, 02.05.2014, <https://bianet.org/bianet/medya/155391-uc-ayin-bilancosu-ses-kayitlari-nda-medyaya-kac-mudahale-oldu>, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Önderoğlu, Erol, **Akreditasyonsuz Kalan Altı Haberci Bakanlar Kurulu'nu İzleyemedi**, 11.11.2008, <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/110784-akreditasyonsuz-kalan-alti-haberci-bakanlar-kurulu-nu-izleyemedi>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Önderoğlu, Erol, **Yabancıya Sınırsız Medya Yasası Veto Edildi**, 01.04.2005, <http://bianet.org/bianet/medya/57900-yabanciya-sinirsiz-medya-yasasi-veto-edildi>, Erişim tarihi: 21.07.2015.

Özvarış, Hazal, **Doğan Ertuğrul: Star'da Başbakan rahatsız olur diye Gül sansürlendi, Cem Yılmaz'a yasak tartışıldı!**, 05.05.2014, <http://t24.com.tr/haber/dogan-ertugrul-starda-basbakan-rahatsiz-olur-diye-gul-sansurlendi-cem-yilmaza-yasak-tartisildi>, 257586, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Özgür Gündem, **Roboski haberi verilmeyecek**, 26.10.2013, <http://www.ozgur-gundem.com/haber/88594/roboski-haberi-verilmeyecek>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Peköz, Mustafa, **Deniz Feneri Soygun Şirketi, Yeni Şafak Gazetesi ve Albayrak Ailesi**, 22.10.2009, <http://www.sendika.org/2009/10/deniz-feneri-soygun-sirketi-yeni-safak-gazetesi-ve-albayrak-ailesi-mustafa-pekoz/>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Radikal, **Çalık'a verilen kredi Meclis gündeminde**, 24.04.2008, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/calika_verilen_kredi_meclis_gundeminde-500516, Erişim tarihi: 01.07.2015.

Radikal, **İsmail Küçükkaya'dan veda: Mesleğimin ruhu izin vermedi**, 26.06.2013, http://www.radikal.com.tr/turkiye/ismail_kucukkayadan_veda_meslegimin_ruhu_izin_vermedi-1139197, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Radikal, **Akşam'da TMSF 'düzenlemesi': İsmail Küçükkaya gitti, Mehmet Ocaktan geldi**, 24.06.2013, http://www.radikal.com.tr/turkiye/aksamda_tmsf_duzenlemesi_ismail_kucukkaya_gitti_mehmet_ocaktan_geldi-1138899, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Radikal, **Show TV Ciner Grubu'na geçti**, 01.06.2013, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/show_tv_ciner_grubuna_gecti-1135850, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Radikal, **Akşam'dan Hüsnü Mahalli de gönderildi**, 01.07.2013, http://www.radikal.com.tr/turkiye/aksamdan_husnu_mahalli_de_gonderildi-1139918, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Radikal, **Ali Kırca ve ekibi zorunlu izne çıkarıldı**, 15.06.2013, http://www.radikal.com.tr/hayat/ali_kirca_ve_ekibi_zorunlu_izne_cikarildi-1137712, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Radikal, **Show TV'de magazin programları yayından kalktı**, 28.06.2013, http://www.radikal.com.tr/hayat/show_tvde_magazin_programlari_yayindan_kalkti-1139504, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Radikal, **TMSF'den Skytürk TV'ye 'Kılıçdaroğlu'nu yayınlamayın' talimatı**, 04.06.2013, http://www.radikal.com.tr/turkiye/tmsfden_skyturke_kilicdaroglunu_yayinlama_talimat-1136243, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Radikal, **TMSF'den SkyTürk'e yeni müdahale**, 07.06.2013, http://www.radikal.com.tr/turkiye/tmsfden_skyturke_yeni_mudahale-1136649, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Radikal, **Yargıtay Karamehmet'in 11 yıllık cezasını bozdu**, 16.06.2011, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/yargitay_karamehmetin_11_yillik_cezasini_bozdu-1053021, Erişim tarihi: 01.07.2015.

Radikal, **İmar Bankası'na el konuldu,** 04.07.2003, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=80390>, Erişim tarihi: 03.06.2015.

Radikal, **Ve Can Dündar da gitti,** 02.08.2013, http://www.radikal.com.tr/turkiye/ve_can_dundar_da_gitti-1144521, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Radikal, **Yolsuzluk operasyonuna yayın yasağı geldi,** 21.01.2014, http://www.radikal.com.tr/turkiye/yolsuzluk_operasyonuna_yayin_yasagi_geldi-1171901, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ile Kurumlar Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4676.html>, Erişim tarihi: 01.07.2015.
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, **Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Sektör Raporu (2014)**, <http://www.rtuk.org.tr>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Resmi Gazete, 04.08.2006, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060804-23.htm>, Erişim tarihi: 10.07.2015.

Resmi Gazete, 26.12.2003, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031226.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031226.htm>, Erişim tarihi: 21.04.2015.

Resmi Gazete, 05.07.2005, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050705-3.htm>, Erişim tarihi: 10.07.2015.

Sabah, **Bir devrin sonu,** 15.02.2004, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/02/15/eko101.html>, Erişim tarihi: 03.06.2015.
Sabah, **“Manşetlerle çarpışarak bugünlere geldik”,** 25.01.2012, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2012/01/25/mansetlerle-carpisarak-bugunlere-geldik>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Sabah Künye, <http://www.sabah.com.tr/kunye>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Sendika.Org, **AKP'den NTV'ye Seçim Ayarı,** 11.06.2011, <http://www.sendika.org/2011/06/akpden-ntvy-secim-ayari/>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Sertel, Atilla, **NTV nasıl kan kaybetti,** 08.07.2013, <http://odatv.com/n.php?n=ntv-nasil-kan-kaybetti-0807131200>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Sezerer, Semin, **Kim bu Kalyoncular?,** 22.02.2014, <http://www.diken.com.tr/kalyon-grup-hangi-sektorlerde-faaliyet-gosteriyor/>, Erişim tarihi: 24.08.2015.

Sol, **‘Bölgesel güç’ Çalık Özbekistan’da**, 28.08.2009, <http://haber.sol.org.tr/ekonomi/bolgesel-guc-calik-ozbekistan-da-haberi-17421>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Sol, **Erdoğan Aydın Doğan’ı affetti!**, 16.11.2010, <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-aydin-dogani-affetti-haberi-35869>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Sol, **Erdoğan nasıl milletvekili oldu?**, 29.06.2011, <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-nasil-milletvekili-oldu-haberi-44063>, Erişim tarihi: 28.05.2015.

Sol, **NTV kendini bitirmeye devam ediyor, patron kelle istedi, kimler işten çıkarılacak?**, 04.07.2013, <http://haber.sol.org.tr/medya/ntv-kendini-bitirmeye-devam-ediyor-patron-kelle-istedi-kimler-isten-cikarilacak-haberi-75763>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Sol, **Medyada 10 yıl: ‘Yandaş’lığın sıradanlaşması...**, 03.11.2012, <http://haber.sol.org.tr/node/61835>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Sol, **Habertürk muhabirini neden işten çıkardı?**, 07.07.2010, <http://haber.sol.org.tr/medya/haberturk-muhabirini-neden-isten-cikardi-haberi-30616>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Sol, **Medyada 10 yıl: ‘Yandaş’lığın sıradanlaşması...**, 03.11.2012, <http://haber.sol.org.tr/medya/medyada-10-yil-yandasligin-siradanlasmasi-haberi-61835>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Sol, **Ve o operasyon başladı: Zaman gazetesine polis baskını**, 14.12.2014, <http://haber.sol.org.tr/turkiye/ve-o-operasyon-basladi-zaman-gazetesine-polis-baskini-103024>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Sol, **Alo Nermin: Yurteri’nin ‘dengeli’ NTV’si**, 11.03.2014, <http://haber.sol.org.tr/medya/alo-nermin-yurterinin-dengeli-ntvsi-haberi-89187>, Erişim tarihi: 10.07.2015.

Sönmez, Mustafa, **Medya Çatırdıyor, Dip Dalga Gerçeği Arıyor**, 04.01.2010, <http://bianet.org/bianet/ekonomi/119242-medya-catirdiyor-dip-dalga-gercegi-ariyor>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Söylemez, Ayça, **“Yetkililerin Yasaklarına Uyacağıma...”**, 21.10.2011, <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/133576-yetkililerin-yasaklarina-uyacagima>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Söylemez, Ayça, **Hasan Cemal Yazısı Yayınlanmayınca Milliyet’ten Ayrıldı**, 18.03.2013, <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/145188-hasan-cemal-yazisi-yayinlanmayinca-milliyet-ten-ayrildi>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Sözcü, **SGK, emeklinin kaynağını yandaş Sancak’a akıtacak**, 30.04.2015, <http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/sgk-emeklinin-kaynagini-yandas-sancaka-akitacak-818591/>, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Sözcü, **125 liralık yara bandını SGK, 350 liraya alıyor!**, 05.05.2015, <http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/125-liralik-yara-bandini-sgk-350-liraya-aliyor-822942/>, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Sözcü, **Benim damadım işini bilir!**, 12.04.2013, <http://www.sozcu.com.tr/2013/ekonomi/benim-damadim-isini-bilir-268168/>, Erişim tarihi: 02.07.2015.

Sözcü, **Fuat Avni'den 'medya operasyonu' iddiası!**, 30.06.2015, http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/fuat-avniden-medya-operasyonu-iddiasi-872974/?_sgm_campaign=scn_b804283a812d0000&_sgm_source=872974%7Csozc_u&_sgm_action=click, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Sözcü, **Ciner, Show TV'yi bakın kaç paraya almış?**, 28.06.2013, <http://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/ciner-show-tvyi-bakin-kac-paraya-almis-323965/>, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Sözcü, **AKP'nin kalemlerine şok!**, 08.04.2015, <http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/akpnin-kalemlerine-sok-797885/>, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Sözeri, Ceren, **Türkiye'de medya sahipliği ve getirileri**, 18.11.2013, <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-medya-sahipligi-ve-getirileri,244181>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Star Künye, <http://www.star.com.tr/kunye/>, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Taraf, **Çalık'a kredinin taksidi için de kredi vermişler**, 08.10.2014, <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-calika-kredinin-taksidi-icin-de-kredi-vermisler-165469/>, Erişim tarihi: 02.07.2015.

Taraf, **Vergide abidik gubidik işler**, 24.06.2013, <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-vergide-abidik-gubidik-isler-127155/>, Erişim tarihi: 25.05.2015.

Taraf, **Yandaş için her şey 'çerez'**, 26.05.2015, <http://www.taraf.com.tr/ekonomi/yandas-icin-her-sey-cerez/>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Taraf, **Dağlıca baskını biliniyordu**, 24.06.2008, <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-daglica-baskini-biliniyordu-11262/>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

Taraf, **Erdoğan Çalık'ın temsilcisi**, 19.03.2012, <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-erdogan-calik-in-temsilcisi-88917/>, Erişim tarihi: 21.07.2015.

TBMM Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyon Raporu, Kasım 2012, https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt1.pdf, Erişim tarihi: 10.05.2015.

Tekerek, Tuğba, **Seke seke giderken ‘çat’ duvara çarptım**, 12.07.2011, <http://www.taraf.com.tr/haber-seke-seke-giderken-cat-duvara-carptim-74054/>, Erişim tarihi: 23.06.2015.

TGS, **AA çalışanlarına çağrı: Bu oyunu bozalım**, 07.01.2015, <http://www.tgs.org.tr/aa-calisanlarina-cagri-bu-oyunu-bozalim/>, Erişim tarihi: 16.07.2015.

TGS, **Gezi’de 59 medya çalışanı işinden oldu**, 26.07.2013, <http://www.tgs.org.tr/baskilar-gazetecileri-yildirmayacak/>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

TMSF İdari ve Hukuki Yapı, <http://www.tmsf.org.tr/idari.hukuki.tr>, Erişim tarihi: 03.06.2015.

Türkmedya, <http://www.turkmedya.com.tr/>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

T24, **Ethem Sancak: Anam, babam, çocuklarım sana feda olsun Erdoğan!**, 11.05.2015, <http://t24.com.tr/haber/ethem-sancak-anam-babam-cocuklarim-sana-feda-olsun-erdogan,296269>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

T24, **Ethem Sancak: Tayyip Erdoğan hareketini savunmak için medyaya girdik!**, 26.02.2012, <http://t24.com.tr/haber/ethem-sancak-tayyip-erdogan-hareketini-savunmak-icin-medyaya-girdik,197951>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

T24, **Enis Berberoğlu, Hürriyet Genel Yayın Yönetmenliği’ni bıraktı**, 08.08.2014, <http://t24.com.tr/haber/enis-berberoglu-hurriyet-genel-yayin-yonetmenligini-birakti,267023>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

T24, **“AKP’ye yakın Katarlı şirketin aldığı Digitürk’ün satış fiyatı neden açıklanmıyor?”**, 15.07.2015, <http://t24.com.tr/haber/akpye-yakin-katarli-sirketin-aldigi-digiturkun-satis-fiyati-neden-aciklanmiyor,302953>, Erişim Tarihi: 18.08.2015.

T24, **Milliyet, Kadri Gürsel’in işine son verdi**, 22.07.2015, <http://t24.com.tr/haber/milliyet-kadri-gurselin-isine-son-verdi,303708>, Erişim tarihi: 28.07.2015.

T24, **Dört Bir Taraf’ın yayından kaldırılmasına ‘hakaret’ mi neden oldu?**, 05.06. 2014, <http://t24.com.tr/haber/dort-bir-taraf-in-yayindan-kaldirilmasina-hakaret-mi-neden-oldu,260369>, Erişim tarihi: 28.07.2015.

T24, **Karamehmet’in 7 yıllık hapis cezası zaman aşımına takılabilir**, 12.05.2013, <http://t24.com.tr/haber/karamehmet-7-yillik-hapis-cezasi-zaman-asimina-takilabilir,229720>, Erişim tarihi: 01.07.2015.

T24, **Milli basketbolcu Cenk Akyol: ‘Devlet istemedi’ dediler; kadro dışı kaldım**, 13.07.2013, <http://t24.com.tr/haber/milli-basketbolcu-cenk-akyol-devlet-istemedi-dediler-kadro-disi-kaldim,234279>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

T24, **Erdoğan Habertürk’te Bahçeli’nin konuşmasının yayını da durdurmuş!**, 08.02.2014, <http://t24.com.tr/haber/erdogan-haberturkte-bahcelinin-grup-toplantisi-yayinini-durdurmus,250594>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

T24, **Çiğdem Anad ve Mirgün Cabas, Doğuş Yayın Grubu'ndan istifa etti, Nermin Yurteri NTV Yayın Yönetmeni oldu**, 04.07.2013, <http://t24.com.tr/haber/mirgun-cabas-dogus-yayin-grubundan-istifa-etti-grupla-el-sikisarak-ayriliyoruz,233525>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

T24, **Başbakan telefon etti, Habertürk'ten üç kişi atıldı!**, 09 Şubat 2014, <http://t24.com.tr/haber/basbakan-telefon-etti-haberturkten-uc-kisi-atildi,250642>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

T24, **Star: Cemaat medyası için geri sayım başladı!**, 19.05.2015, <http://t24.com.tr/haber/star-cemaat-medyasi-icin-geri-sayim-basladi,297098>, Erişim tarihi: 25.07.2015.

T24, **Yazarlar Nuray Mert için ne dediler?**, 05.03.2012, <http://t24.com.tr/haber/yazarlar-nuray-mert-icin-ne-dediler,198616>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Uluğ, Yiğiter, **'Cenk Akyol tartışması' sürüyor: Mikrofon, sahibinin sesi ve teknik sebepler**, 15.07.2013, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/yigiter_ulug/cenk_akyol_tartismasi_suruyor_mikrofon_sahibinin_sesi_ve_teknik_sebepler-1141797, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Uras, Güngör, **TOMA pazarı giderek büyüyor**, 20.11.2014, <http://www.milliyet.com.tr/toma-pazari-giderek-buyuyor/ekonomi/ydetay/1972098/default.htm>, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Uras, Güngör, **BMC'de neler oluyor?**, 07.03.2013, <http://www.milliyet.com.tr/bmc-de-neler-oluyor-/ekonomi/ekonomiyazardetay/07.03.2013/1677219/default.htm>, Erişim tarihi: 30.06.2015.

Vatan, **Artık muhafazakar reformcu**, 10.11.2013, <http://www.gazetevatan.com/artik-muhafazakar-reformcu-582631-gundem/>, Erişim Tarihi: 27.05.2015.

Vatan, **Erdoğan 116 günde nasıl Başbakan oldu?**, 16.03.2009, <http://www.gazetevatan.com/erdogan-116-gunde-nasil-basbakan-oldu--228155-gundem/>, Erişim tarihi: 28.05.2015.

Vatan, **NTV'de büyük protesto!**, 04.06.2013, <http://www.gazetevatan.com/ntv-de-buyuk-protesto--543260-gundem/>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Vatan, **NTV'de istifa depremi!**, 04.06.2013, <http://www.gazetevatan.com/ntv-de-istifa-depremi--543409-gundem/>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Vatan, **'İmamın Ordusu' operasyonu!**, 25.03.2011, <http://www.gazetevatan.com/-imamin-ordusu-operasyonu--367087-gundem/>, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Yalçın, Soner, **İslam Dergisi'nin idealist gençlerine ne oldu**, 28.09.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/10002560.asp>, Erişim tarihi: 04.05.2015.

Yeni Şafak, **Kalemlerimiz 18 yıla şahit**, 27.01.2013, <http://www.yenisafak.com/pazar/kalemlerimiz-18-yila-sahit-462786>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Yeni Şafak, Yasin Doğan tüm yazıları arşiv, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/yasindogan/yazar-arsiv>, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Yeni Şafak, <http://www.yenisafak.com/>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Yerdeniz, Sibel, **Deniz Feneri'nden 'ampul'e yüzyılın aydınlanma hareketi (1)**, 16.01.2014, <http://t24.com.tr/yazarlar/sibel-yerdeniz/deniz-fenerinden-ampule-yuzyilin-aydinlanma-hareketi,8308>, Erişim tarihi: 05.07.2015.

Yüksek Seçim Kurulu, **Türkiye Geneli Siyasi Partilerin ve Bağımsızların Kazandıkları Milletvekili Sayıları**, 03 Kasım 2002, <http://www.ysk.gov.tr/ysk/docs/2002MilletvekiliSecimi/turkiye/milletvekilisayisigrafik.pdf>, Erişim tarihi: 28.05.2015

Yüksek Seçim Kurulu, **1983-2007 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri**, http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/HaberDetay?training_id=YSKPWCN1_4444010920&_afLoop=966788481430605&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D966788481430605%26training_id%3DYSKPWCN1_4444010920%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D11iqw32njp_58, Erişim tarihi: 11.05.2015

Yüksek Seçim Kurulu, **Yüksek Seçim Kurulu Seçim Arşivi**, http://www.ysk.gov.tr/ysk/faces/Secimler?_adf.ctrl-state=kinxo5eao_49&wcnv.model=YSKUstMenu&_afLoop=1050412748113012, Erişim Tarihi: 12.05.2015.

Zaman, **Uzan Grubu'nun 380 şirketine el konuldu**, 15.02.2004, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_uzan-grubu-nun-380-sirketine-el-konuldu_15047.html, Erişim tarihi: 03.06.2015.

Zaman, **Star ve Uzan Erdoğan'a kalles dedi savcılık soruşturma açtı**, 14.06.2003, <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/06/14/ekonomi/h4.htm>, Erişim tarihi: 03.06.2015.

Zaman, **İhlas Holding'de neler oluyor?**, 04.03.2015, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_ihlas-holdingde-neler-oluyor_2281425.html, Erişim tarihi: 06.07.2015.

Zaman, **Sabah ve atv için işadamlarından ihale karşılığı para toplanmış**, 01.02.2014, http://www.zaman.com.tr/politika_sabah-ve-atv-icin-isadamlarindan-ihale-karsiligi-para-toplanmis_2196892.html, Erişim tarihi: 04.07.2015.

Zaman, Topbaş: **Aydın Doğan Hilton'u arazisi için istedi**, 09.09.2008, http://www.zaman.com.tr/gundem_topbas-aydin-dogan-hiltonu-arazisi-icin-istedi_736250.html, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Zaman, **Amberin, Başbakan bana abi derdi**, 04.03.2009, <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-basbakan-bana-abi-derdi-29069/>, Erişim tarihi: 08.07.2015.

Zaman, **Türksat, reklam planlamasından Zaman'ı çıkardı**, 14.02.2014, http://www.zaman.com.tr/ekonomi_turksat-reklam-planlamasindan-zamani-cikardi_2199468.html, Erişim tarihi: 02.06.2015.

Zaman, **Erdoğan: Uсталık dönemi başlıyor**, 03.04.2011, http://www.zaman.com.tr/politika_erdogan-ustalik-donemi-basliyor_1116915.html, Erişim tarihi: 06.05.2015.

Zaman, **TRT, dış yapımlara bölüm başı 500 ila 950 bin TL ücret ödemiş**, 25.09.2014, http://www.zaman.com.tr/aktuel_trt-dis-yapimlara-bolum-basi-500-ila-950-bin-tl-ucret-odemis_2246508.html, Erişim tarihi: 16.07.2015.

Zaman, **Dumanlı serbest, Karaca tutuklandı: Özgür medyaya ‘senaryo’dan tutuklama**, 19.12.2014, http://www.zaman.com.tr/gundem_dumanli-serbest-karaca-tutuklandi-ozgur-medyaya-senaryodan-tutuklama_2265359.html, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Zaman, **Dumanlı’nın avukatı: ‘Özgür basın susturulamaz’ sözlerine tahammül edemediler**, 14.12.2014, http://www.zaman.com.tr/_dumanlinin-avukati-ozgur-basin-susturulamaz-sozlerine-tahammul-edemediler_2264188.html, Erişim tarihi: 26.07.2015.

Zaman, **Doğuş Grubu’ndan Kral TV’ye 95 milyon dolar**, 19.06.2008, Erişim tarihi: 15.07.2015.

Zete, **Ana akım medya ‘penguen’e bağladı**, 27.05.2014, <http://zete.com/ana-akim-medya-penguene-bagladi/>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

Zete, **Alo Nermin: NTV’ye hükümet baskısı iddiası**, 11.03.2014, <http://zete.com/alo-nermin-ntvye-hukumet-baskisi-iddiasi/>, Erişim tarihi: 12.07.2015.

1982 Anayasası, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, Erişim tarihi: 11.04.2015.

3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, <http://www.rtuk.org.tr>, Erişim tarihi: 10.07.2015.

5020 Sayılı Bankalar Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031226.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031226.htm>, Erişim tarihi: 03.06.2015.

6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.6112&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, Erişim tarihi: 10.07.2015.

ÖZGEÇMİŞ

Ceren Saran Doğan, 1 Nisan 1988’de Bursa’da doğdu. Özel Sezin Lisesi’nden 2005 yılında mezun oldu. Lisans eğitimini, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünde 2009 yılında tamamladı.

Hayvan Paldır Kültür Dergisi’nde staj, Evrensel gazetesi ve Hayat Televizyonu’nda muhabirlik ve editörlük yaptı. 2012-2015 yılları arasında İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Sistemleri Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. Ocak 2015’ten itibaren Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Reklam Tasarımı ve İletişimi Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

2008 yılında Evrensel gazetesi muhabiriyken Musa Anter Gazetecilik Ödülleri - En iyi Türkçe haber ödülünü kazandı. 12-14 Mayıs 2014’te Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından düzenlenen I. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Çalışmaları Kongresi’nde sunduğu “Medyada Mülkiyet İlişkileri: AKP Döneminde Medya Sahipliğinde Yaşanan Değişimler” başlıklı bildiri, kongre bildiri kitabında yayınlandı.

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Galatasaray Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı Soyadı : Ceren SARAN DOĞAN
Tez Başlığı : Türkiye’de 2000’li Yıllarda Siyasal İktidar – Ana Akım Medya
İlişkileri ve Gazetecilik Açısından Sonuçları
Savunma Tarihi : 01.09.2015
Danışmanı : Prof. Dr. Dilruba ÇATALBAŞ ÜRPER

JÜRİ ÜYELERİ

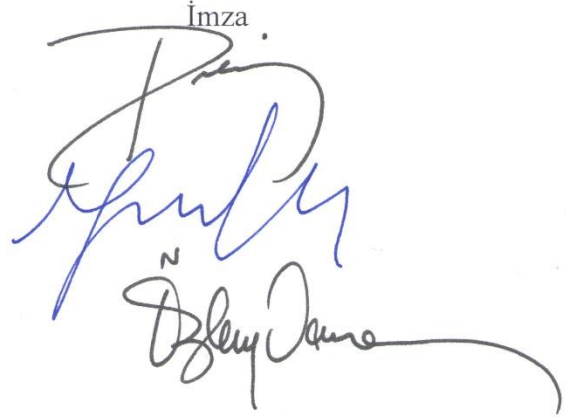
Ünvanı, Adı, Soyadı

Prof. Dr. Dilruba ÇATALBAŞ ÜRPER

Prof. Dr. Nazife GÜNGÖR

Doç. Dr. Özlem DANACI YÜCE

İmza

Enstitü Müdürü V.
Yrd. Doç. Dr. A. Fahri NEGÜS